Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya

Atthavaṇṇanābhūtā

Bhadantasāriputtattherena katā

Sāratthadīpanīṭīkā

(Tatiyo bhāgo)

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1960

Ṭīkā Series 03

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ ḷa ံ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā ိ = i ီ = ī ု ု = u ူ ူ = ū ေ = e ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ဗ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
က္ဝ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Sāratthadīpanīṭīkā

Tatiyabhāga

Mātikā Piṭṭhaṅka

5. Pācittiyakaṇḍa

1. Musāvādavagga

1. Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā 1
2. Omasavādasikkhāpadavaṇṇanā 3
3. Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā 4
4. Vadasodhammasikkhāpadavaṇṇanā 5
5. Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā 6
6. Dutiyasahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā 10
7. Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā 11
8. Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā 12
9. Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā 13
10. Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā 14

2. Bhūtagāmavagga

1. Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā 16
2. Aññavādakasikkhāpadavaṇṇanā 23
3. Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā 24
4. Paṭhamasenāsanasikkhāpadavaṇṇanā 25
5. Dutiyasenāsanasikkhāpadavaṇṇanā 29
6. Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā 30
7. Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā 31
8. Vehāsakuṭisikkhāpadavaṇṇanā 31

Mātikā			Piṭṭhaṅkā
9. Mahallakavihārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	32
10. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	33

3. Ovādavagga

1. Ovādasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	34
2. Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	46
3. Bhikkhunupassayasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	48
4. Āmisasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	48
6. Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	49
7. Saṁvidahanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	50
8. Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	51
9. Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	52
10. Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	52

4. Bhojanavagga

1. Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	53
2. Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	53
3. Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	56
4. Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	57
5. Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	58
6. Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	65
7. Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	65
8. Sannidhikārakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	66
9. Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	68
10. Dantaponasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	70

5. Acelakavagga

1. Acelakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	75
2. Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	76

Mātikā Piṭṭhaṅka

3.	Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	76
6.	Cārittasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	77
7.	Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	77
8.	Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	78
9.	Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	78
10.	Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	78

6. Surāpānavagga

1.	Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	79
2.	Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	79
3.	Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	80
4.	Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	80
5.	Bhiṁsāpanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	80
6.	Jotisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	81
7.	Nahānasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	81
8.	Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	82
9.	Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	82
10.	Cīvara-apanidhānasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	82

7. Sappāṇakavagga

1.	Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	83
2.	Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	83
3.	Ukkoṭanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	83
4.	Duṭṭhullasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	84
5.	Ūnavīsativassasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	84
6.	Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	86
8.	Ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	86
9.	Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	88
10.	Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	89

Mātikā			Piṭṭhaṅka

8. Sahadhammikavagga

1. Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	89
2. Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	90
3. Mohanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	93
4. Pahārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	93
5. Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	93
6. Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	94
7. Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	94
8. Upassutisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	94
9. Kammapaṭibāhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	95
10. Chandaṁ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	95
11. Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	96

9. Rājavagga

1. Antepurasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	96
2. Ratanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	97
3. Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	98
4. Sūcigharasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	100
5. Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	101
6. Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	101
7. Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	102

6. Pāṭidesanīyakaṇḍa

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	103

7. Sekhiyakaṇḍa

1. Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā	...	...	104
2. Ujjagghikavaggavaṇṇanā	...	...	105
3. Khambhakatavaggavaṇṇanā	...	...	105

Mātikā Piṭṭhaṅka

4. Sakkaccavaggavaṇṇanā 106
5. Kabaḷavaggavaṇṇanā 107
6. Surusuruvaggavaṇṇanā 107
7. Pādukavaggavaṇṇanā 108

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā 111
2. Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā 114
4. Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā 115

2. Saṁghādisesakaṇḍa

1. Paṭhamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 116
2. Dutiyasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 117
3. Tatiyasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 117
4. Catutthasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 118
5. Pañcamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 119
6. Chaṭṭhasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 119
7. Sattamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 120
9. Navamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā 120

3. Nissaggiyakaṇḍa 121

4. Pācittiyakaṇḍa

1. Lasuṇavaggavaṇṇanā 123
2. Andhakāravaggavaṇṇanā 124
3. Naggavaggavaṇṇanā 125
5. Cittāgāravaggavaṇṇanā 126

Mātikā Piṭṭhaṅka

8. Kumāribhūtavaggavaṇṇanā 127
9. Chattupāhanavaggavaṇṇanā 128

5. Pāṭidesanīyakaṇḍa

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā 129

Mahāvagga

Mātikā Piṭṭhaṅka

1. Mahākhandhaka

Bodhikathāvaṇṇanā	...	...	131
Ajapālakathāvaṇṇanā	...	...	143
Mucalindakathāvaṇṇanā	...	...	148
Rājāyatanakathāvaṇṇanā	...	...	150
Brahmayācanakathāvaṇṇanā	...	...	150
Pañcavaggiyakathāvaṇṇanā	...	...	160
Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā	...	...	168
Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā	...	...	183
Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	191
Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	198
Paññāsagihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	198
Mārakathāvaṇṇanā	...	...	199
Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā	...	...	201
Dutiyamārakathāvaṇṇanā	...	...	203
Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā	...	...	203
Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā	...	...	204
Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā	...	...	208
Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā	...	...	213
Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	224
Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā	...	...	231
Nasammāvattanādikathāvaṇṇanā	...	...	233
Rādhabrāhmaṇavatthukathāvaṇṇanā	...	...	234
Ācariyavattakathāvaṇṇanā	...	...	235
Paṇāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā	...	...	237

Mātikā Piṭṭhaṅka

Nissayappaṭippassaddhikathāvaṇṇanā	...	...	238
Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā	...	...	239
Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā	...	...	241
Pañcābādhavatthukathāvaṇṇanā	...	...	241
Rājabhaṭādivatthukathāvaṇṇanā	...	...	243
Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā	...	...	244
Rāhulavatthukathāvaṇṇanā	...	...	244
Sikkhāpadadaṇḍakammavatthukathāvaṇṇanā	...	...	250
Anāpucchāvaraṇavatthu-ādikathāvaṇṇanā	...	...	255
Paṇḍakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	256
Theyyasaṁvāsakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	257
Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā	...	...	259
Mātughātakādivatthukathāvaṇṇanā	...	...	259
Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	262
Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā	...	...	263
Apattakādivatthukathāvaṇṇanā	...	...	264
Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā	...	...	264
Alajjīnissayavatthukathāvaṇṇanā	...	...	265
Gamikādinissayavatthukathāvaṇṇanā	...	...	265
Gottena anussāvanānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	266
Dve-upasampadāpekkhādivatthukathāvaṇṇanā	...	...	267
Upasampadāvidhikathāvaṇṇanā	...	...	267
Cattāronissayādikathāvaṇṇanā	...	...	267

2. Uposathakkhandhaka

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā	...	...	269
Sīmānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	270
Uposathāgārādikathāvaṇṇanā	...	...	273

Mātikā Piṭṭhaṅka

Avippavāsasīmānujānanakathāvaṇṇanā 273
Gāmasīmādikathāvaṇṇanā 274
Uposathabhedādikathāvaṇṇanā 276
Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā 276
Pātimokkhuddesaka-ajjhesanādikathāvaṇṇanā 277
Pakkhagaṇanādi-uggahaṇānujānanakathāvaṇṇanā ... 277
Disaṁgamikādivatthukathāvaṇṇanā 278
Pārisuddhidānakathāvaṇṇanā 278
Chandadānakathāvaṇṇanā 278
Saṁghuposathādikathāvaṇṇanā 278
Āpattipaṭikammavidhikathāvaṇṇanā 280
Liṅgādidassanakathāvaṇṇanā 281
Nagantabbagantabbavārakathāvaṇṇanā 281
Vajjanīyapuggalasandassanakathāvaṇṇanā 281

3. Vassūpanāyikakkhandhaka

Vassūpanāyikānujānanakathāvaṇṇanā 282
Vassāne cārikāpaṭikkhepādikathāvaṇṇanā 282
Sattāhakaraṇīyānujānanakathāvaṇṇanā 282
Pahiteyeva anujānanakathāvaṇṇanā 282
Antarāye anāpattivassacchedakathāvaṇṇanā 283
Vajādīsu vassūpagamanakathāvaṇṇanā 283
Vassaṁ anupagantabbaṭṭhānakathāvaṇṇanā 283
Adhammikakatikakathāvaṇṇanā 284
Paṭissavadukkaṭāpattikathāvaṇṇanā 285

4. Pavāraṇakkhandhaka

Aphāsukavihārakathāvaṇṇanā 287
Pavāraṇābhedakathāvaṇṇanā 288

Mātikā			Piṭṭhaṅka
Pavāraṇādānānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	288
Anāpattipannarasakakathāvaṇṇanā	...	...	288
Pavāraṇāṭhapanakathāvaṇṇanā	...	...	288
Bhaṇḍanakārakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	289
Pavāraṇāsaṅgahakathāvaṇṇanā	...	...	289

5. Cammakkhandhaka

Soṇakoḷivisavatthukathāvaṇṇanā	...	...	290
Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	290
Sabbanīlikādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Ajjhārāme upāhanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Kaṭṭhapādukādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Yānādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Gihivikatānuññātādikathāvaṇṇanā	...	...	296
Soṇakuṭikaṇṇavatthukathāvaṇṇanā	...	...	296

6. Bhesajjakkhandhaka

Pañcabhesajjādikathāvaṇṇanā	...	...	304
Guḷādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	304
Yāgumadhugoḷakādikathāvaṇṇanā	...	...	305
Pāṭaligāmavatthukathāvaṇṇanā	...	...	306
Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā	...	...	317
Koṭigāme saccakathāvaṇṇanā	...	...	320
Ambapālīvatthukathāvaṇṇanā	...	...	321
Licchavīvatthukathāvaṇṇanā	...	...	321
Sīhasenāpativatthukathāvaṇṇanā	...	...	322
Kappiyabhūmi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	328

Mātikā Piṭṭhaṅka

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā 329
Rojamallavatthukathāvaṇṇanā 331
Vuḍḍhapabbajitavatthukathāvaṇṇanā 332
Catumahāpadesakathāvaṇṇanā 333

7. Kathinakkhandhaka

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā 335
Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā 336

8. Cīvarakkhandhaka

Jīvakavatthukathāvaṇṇanā 339
Pajjotarājavatthukathādivaṇṇanā 339
Varayācanakathāvaṇṇanā 339
Kambalānujānanādikathāvaṇṇanā 339
Cīvarapaṭiggāhakasammuti-ādikathāvaṇṇanā 339
Cīvararajanakathāvaṇṇanā 340
Ticīvarānujānanakathāvaṇṇanā 340
Atirekacīvarādikathāvaṇṇanā 340
Visākhāvatthukathāvaṇṇanā 340
Nisīdanādi-anujānanakathāvaṇṇanā 341
Pacchimavikappanupagacīvarādikathāvaṇṇanā 341
Saṁghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā 341
Upanandasakyaputtavatthukathāvaṇṇanā 343
Gilānavatthukathāvaṇṇanā 343
Matasantakakathāvaṇṇanā 343
Saṁghe bhinne cīvaruppādakathāvaṇṇanā 343
Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā 344

Mātikā			Piṭṭhaṅka

9. Campeyyakkhandhaka

Kassapagottabhikkhuvatthukathāvaṇṇanā	...	...	346
Ñattivipannakammādikathāvaṇṇanā	...	...	346
Catuvaggakaraṇādikathāvaṇṇanā	...	...	346
Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā	...	...	346

10. Kosambakakkhandhaka

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā	...	...	348
Dīghāvuvatthukathāvaṇṇanā	...	...	349
Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā	...	...	353
Pācīnavaṁsadāyagamanakathāvaṇṇanā	...	...	353
Pālileyyakagamanakathāvaṇṇanā	...	...	360
Aṭṭhārasavatthukathāvaṇṇanā	...	...	362
Upālisaṁghasāmaggīpucchāvaṇṇanā	...	...	362

Cūḷavagga

Mātikā			Piṭṭhaṅka

1. Kammakkhandhaka

Tajjanīyakammakathāvaṇṇanā	...	...	365
Adhammakammadvādasakakathāvaṇṇanā	...	...	365
Nappaṭippassambhetabba-aṭṭhārasakakathāvaṇṇanā		...	366
Niyassakammakathāvaṇṇanā	...	...	366
Pabbājanīyakammakathāvaṇṇanā	...	...	366
Paṭisāraṇīyakammakathāvaṇṇanā	...	...	366

2. Pārivāsikakkhandhaka

Pārivāsikavattakathāvaṇṇanā	...	...	369

3. Samuccayakkhandhaka

Sukkavissaṭṭhikathāvaṇṇanā	...	...	371
Parivāsakathāvaṇṇanā	...	...	371
Paṭicchannaparivāsakathāvaṇṇanā	...	...	373
Agghasamodhānaparivāsakathāvaṇṇanā	...	...	374
Dvebhikkhuvāra-ekādasakādikathāvaṇṇanā	...	...	374

4. Samathakkhandhaka

Sammukhāvinayakathāvaṇṇanā	...	...	375
Sativinayādikathāvaṇṇanā	...	...	375
Adhikaraṇakathāvaṇṇanā	...	...	375
Adhikaraṇavūpasamanasamathakathāvaṇṇanā	...	...	380

5. Khuddakavatthukkhandhaka

Khuddakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	381

Mātikā Piṭṭhaṅka

6. Senāsanakkhandhaka

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	392
Mañcapīṭhādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	395
Iṭṭhakācayādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	395
Anāthapiṇḍikavatthukathāvaṇṇanā	...	...	396
Aggāsanādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	399
Āsanappaṭibāhanādikathāvaṇṇanā	...	...	400
Senāsanaggāhāpakasammutikathāvaṇṇanā	...	...	401
Upanandavatthukathāvaṇṇanā	...	...	403
Avissajjiyavatthukathāvaṇṇanā	...	...	404
Navakammadānakathāvaṇṇanā	...	...	405
Aññatraparibhogapaṭikkhepādikathāvaṇṇanā	...	...	405
Saṁghabhattādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	406
Uddesabhattakathāvaṇṇanā	...	...	406
Nimantanabhattakathāvaṇṇanā	...	...	407
Salākabhattakathāvaṇṇanā	...	...	407
Pakkhikabhattādikathāvaṇṇanā	...	...	409

7. Saṁghabhedakakkhandhaka

Chasakyapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	410
Pañcasatthukathāvaṇṇanā	...	...	414
Nāḷāgiripesanakathāvaṇṇanā	...	...	414
Pañcavatthuyācanakathāvaṇṇanā	...	...	415
Saṁghabhedakathāvaṇṇanā	...	...	416
Upālipañhakathāvaṇṇanā	...	...	421

8. Vattakkhandhaka

Āgantukavattakathāvaṇṇanā	...	...	423
Āvāsikavattakathāvaṇṇanā	...	...	423

Mātikā			Piṭṭhaṅka
Anumodanavattakathāvaṇṇanā	...	...	423
Bhattaggavattakathāvaṇṇanā	...	...	423
Piṇḍacārikavattakathāvaṇṇanā	...	...	424
Āraññikavattakathāvaṇṇanā	...	...	424
Senāsanavattakathāvaṇṇanā	...	...	424
Vaccakuṭivattakathāvaṇṇanā	...	...	424

9. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhaka

Pātimokkhuddesayācanakathāvaṇṇanā	...	426
Mahāsamudde aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā	...	428
Imasmiṁdhammavinaye aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā	...	430
Pātimokkhasavanārahakathāvaṇṇanā	...	433
Dhammikādhammikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā	...	434
Dhammikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā	...	434
Attādāna-aṅgakathāvaṇṇanā	...	435
Codakena paccavekkhitabbadhammakathāvaṇṇanā	...	435
Codakena upaṭṭhāpetabbadhammakathāvaṇṇanā	...	435
Codakacuditakapaṭisaṁyuttakathāvaṇṇanā	...	435

10. Bhikkhunikkhandhaka

Mahāpajāpatigotamīvatthukathāvaṇṇanā	...	...	436
Aṭṭhagarudhammakathāvaṇṇanā	...	...	438
Bhikkhunī-upasampannānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	444

11. Pañcasatikakkhandhaka

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā	...	...	446
Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā	...	...	448
Brahmadaṇḍakathāvaṇṇanā	...	...	451

12. Sattasatikakkhandhaka

Dasavatthukathāvaṇṇanā	...	...	452

Parivāra

Soḷasamahāvāra

Mātikā | Piṭṭhaṅka

Paññattivāravaṇṇanā 455
Samuṭṭhānasīsavaṇṇanā 457

Antarapeyyāla

Katipucchāvāravaṇṇanā 458
Cha-āpattisamuṭṭhānavārakathāvaṇṇanā 465

Samathabheda

Adhikaraṇapariyāyavārakathāvaṇṇanā 466
Tabbhāgiyavārakathāvaṇṇanā 466
Samathā samathassa sādhāraṇavārakathāvaṇṇanā 466
Vinayavārakathāvaṇṇanā 467
Kusalavārakathāvaṇṇanā 467
Samathavāravissajjanāvārakathāvaṇṇanā 467
Saṁsaṭṭhavārakathāvaṇṇanā 468
Samathādhikaraṇavārakathāvaṇṇanā 468
Samuṭṭhāpanavārakathāvaṇṇanā 469
Bhajativārakathāvaṇṇanā 469

Khandhakapucchāvāra

Pucchāvissajjanāvaṇṇanā 470

Ekuttarikanaya

Ekakavāravaṇṇanā 471
Dukavāravaṇṇanā 471

Mātikā			Piṭṭhaṅka
Tikavāravaṇṇanā	...	...	472
Catukkavāravaṇṇanā	...	...	473
Pañcakavāravaṇṇanā	...	...	474
Chakkavāravaṇṇanā	...	...	475
Sattakavāravaṇṇanā	...	...	476
Aṭṭhakavāravaṇṇanā	...	...	477
Navakavāravaṇṇanā	...	...	479
Dasakavāravaṇṇanā	...	...	481
Ekādasakavāravaṇṇanā	...	...	482
Uposathādipucchāvissajjanāvaṇṇanā	...	...	483
Atthavasapakaraṇavaṇṇanā	...	...	483

Paṭhamagāthāsaṅgaṇika

Sattanagaresu paññattasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	485
Catuvipattivaṇṇanā	...	...	486
Asādhāraṇādivaṇṇanā	...	...	486
Adhikaraṇabhedavaṇṇanā	...	...	487

Dutiyagāthāsaṅgaṇika

Saṅgāmadvayavaṇṇanā	...	...	488
Kathinabhedavaṇṇanā	...	...	488
Upālipañcakavaṇṇanā	...	...	488
Vohāravaggavaṇṇanā	...	...	488
Diṭṭhāvikammavaggavaṇṇanā	...	...	489
Musāvādavaggavaṇṇanā	...	...	489
Bhikkhunovādavaggavaṇṇanā	...	...	489
Adhikaraṇavūpasamavaggavaṇṇanā	...	...	489
Kathinatthāravaggavaṇṇanā	...	...	489
Samuṭṭhānavaṇṇanā	...	...	490

Mātikā | Piṭṭhaṅka

Aparadutiyagāthāsaṅgaṇika

Kāyikādi-āpattivaṇṇanā 490
Desanāgāminiyādivaṇṇanā 490
Pācittiyavaṇṇanā 490

Sedamocanagāthā

Avippavāsādipañhavaṇṇanā 491
Pārājikādipañhavaṇṇanā 491

Pañcavagga

Kammavaggavaṇṇanā 492
Apalokenakammakathāvaṇṇanā 493
Apaññatte paññattavaggavaṇṇanā 494
Nigamanakathāvaṇṇanā 495
Nigamanakathā 496

Sāratthadīpanīṭīkāya tatiyabhāge mātikā niṭṭhitā.

Vinayapiṭaka

Sāratthadīpanīṭīkā

(Tatiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

5. Pācittiyakaṇḍa

1. Musāvādavagga

1. Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā

1. Musāvādavaggassa paṭhamasikkhāpade **khuddakānan**ti ettha "**khuddaka**-saddo bahu-saddapariyāyo. Bahubhāvato imāni khuddakāni nāma jātānī"ti vadanti. **Tatthā**ti tesu navasu vaggesu, tesu vā khuddakesu. Kāraṇena kāraṇantarapaṭicchādana meva vibhāvetuṁ "**rūpaṁ aniccan**"ti-ādimāha. Rūpaṁ aniccanti paṭijānitvā tattha kāraṇaṁ vadanto "**jānitabbato**"ti āha. "Yadi evaṁ nibbānassapi aniccatā āpajjatī"ti parena vutto taṁ kāraṇaṁ paṭicchādetuṁ puna "**jātidhammato**"ti aññaṁ kāraṇaṁ vadati.

"Sampajānaṁ musā bhāsatī"ti vattabbe **sampajāna musā bhāsatī**ti anunāsikalopena niddesoti āha "**jānanto musā bhāsatī**"ti.

2. **Jānitvā jānantassa ca musā bhaṇane**ti pubbabhāgepi jānitvā vacanakkhaṇepi jānantassa musā bhaṇane. Bhaṇanañca nāma idha abhūtassa vā bhūtataṁ bhūtassa vā abhūtataṁ katvā kāyena vā vācāya vā viññāpanapayogo. **Sampajānamusāvāde**ti ca nimittatthe bhummavacanaṁ,

tasmā yo sampajāna musā vadati, tassa taṁnimittaṁ taṁhetu tappaccayā pācittiyaṁ hotīti evamettha aññesu ca īdisesu attho veditabbo.

3. Visaṁvādenti etenāti **visaṁvādanaṁ,** vañcanādhippāyavasappavattaṁ cittaṁ. Tenāha **"visaṁvādanacittaṁ purato katvā vadantassā"**ti. Vadati etāyāti **vācā,** vacanasamuṭṭhāpikā cetanā. Tenāha **"micchāvācā -pa- cetanā"**ti. **Pabhedagatā vācā**ti anekabhedabhinnā. **Evaṁ paṭhamapadena suddhacetanā -pa- kathitāti veditabbā**ti iminā imaṁ dīpeti—suddhacetanā vā suddhasaddo vā suddhaviññatti vā musāvādo nāma na hoti, viññattiyā saddena ca sahitā taṁsamuṭṭhāpikā cetanā musāvādoti. **Cakkhuvasena aggahitārammaṇan**ti cakkhusannissitena viññāṇena aggahitamārammaṇaṁ. Ghānādīnaṁ tiṇṇaṁ indriyānaṁ sampattavisayaggāhakattā vuttaṁ **"tīhi indriyehi ekābaddhaṁ viya katvā"**ti. "Dhanunā vijjhatī"ti-ādīsu viya "cakkhunā diṭṭhan"ti ayaṁ vohāro loke pākaṭoti āha **"oḷārikeneva nayenā"**ti.

11. **Avīmaṁsitvā**ti anupaparikkhitvā. **Anupadhāretvā**ti avinicchinitvā. **Jaḷattā**ti aññāṇatāya. **Dārusakaṭaṁ yojetvā gato**ti dārusakaṭaṁ yojetvā tattha nisīditvā gatoti adhippāyo. **Gato bhavissatī**ti tatheva sanniṭṭhānaṁ katvā vuttattā musāvādo jāto. Keci pana "keḷiṁ kurumānoti vuttattā evaṁ vadanto dubbhāsitaṁ āpajjatī"ti vadanti, taṁ na gahetabbaṁ. Jāti-ādīhiyeva hi dasahi akkosavatthūhi davakamyatāya vadantassa dubbhāsitaṁ vuttaṁ. Vuttañhetaṁ—

> "Hīnukkaṭṭhehi ukkaṭṭhaṁ, hīnaṁ vā jāti-ādihi.
> Ujuṁ vāññāpadesena, vade dubbhāsitaṁ davā"ti.

Cittena thokatarabhāvaṁyeva aggahetvā bahubhāvaṁyeva gahetvā vuttattā "gāmo ekatelo"ti-ādināpi musāvādo jāto. **Cāresunti**[1] upanesuṁ. Visaṁvādanapurekkhāratā, visaṁvādanacittena yamatthaṁ vattukāmo, tassa puggalassa viññāpanapayogo cāti imānettha dve

---

1. Haresunti (Syā)

aṅgāni. Uttarimanussadhammārocanatthaṁ musā bhaṇantassa pārājikaṁ, amūlakena pārājikena anuddhaṁsanatthaṁ saṁghādiseso, saṁghādisesena anuddhaṁsanatthaṁ pācittiyaṁ, ācāravipattiyā dukkaṭaṁ, "yo te vihāre vasatī"ti-ādipariyāyena uttarimanussa dhammārocanatthaṁ paṭivijānantassa musā bhaṇite thullaccayaṁ, appaṭivijānantassa dukkaṭaṁ, kevalaṁ musā bhaṇantassa idha pācittiyaṁ vuttaṁ.

Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Omasavādasikkhāpadavaṇṇanā

12. Dutiye kaṇṇakaṭukatāya amanāpaṁ vadantā kaṇṇesu vijjhantā viya hontīti āha **"omasantīti ovijjhantī"**ti. **Padhaṁsentī**ti abhibhavanti.

13. **Bodhisatto tena samayena hotī**ti tena samayena bodhisatto nandivisālo nāma ahosīti attho. Atītatthe vattamānavacanaṁ, kiriyākālavacanicchāya vā vattamānap payogo saddantarasannidhānena bhūtatāvagamo[1] siyāti. **Paccesī**ti "amanāpaṁ idan"ti aññāsi. **Heṭṭhārukkhe datvā**ti upatthambhake datvā. **Pubbe patiṭṭhitārappadesaṁ puna are patte**ti pubbe ujukaṁ heṭṭhāmukhaṁ patiṭṭhita-arassa bhūmippadesaṁ[2] puna tasmiṁ yeva are parivattetvā heṭṭhāmukhabhāvena sampatte, paṭhamaṁ bhūmiyaṁ patiṭṭhitanemippadese parivattetvā puna bhūmiyaṁ patiṭṭhiteti vuttaṁ hoti. **Sithilakaraṇan**ti sithilakiriyā.

15. **Pubbe**ti aṭṭhuppattiyaṁ. **Tacchakakamman**ti vaḍḍhakīkammaṁ. **Koṭṭakakamman**ti vā pāsāṇakoṭṭakakammaṁ. **Hatthamuddāgaṇanā**ti aṅgulisaṅko ceneva gaṇanā. Pādasikamilakkhakādayo[3] viya navantavasena gaṇanā **acchiddaka gaṇanā. Ādi**-saddena saṅkalanapaṭuppādanavoklanabhāgahārādivasena pavattā piṇḍagaṇanā gahitā. Yassa sā paguṇā hoti, so rukkhampi disvā "ettakāni ettha paṇṇānī"ti jānāti. Yabha methuneti vacanato **ya**-kāra **bha**-kāre ekato yojite asaddhammavacanaṁ hoti.

---

1. Bhūtatāpagamo (Syā)2. Heṭṭhāmukhaṭṭhita-arassa nemippadesaṁ (Syā)
3. Pārasikamilakkhakādayo (Syā)

16-26. **Āpattiyā kāretabbo**ti pācittiyena kāretabbo upasaggādimattavisiṭṭhānaṁ aticaṇḍālādipadānaṁ pāḷiyaṁ āgatesuyeva saṅgahitattā. **Corosī**ti-ādīnaṁ pana kenaci pariyāyena pāḷiyaṁ anāgatattā dukkaṭaṁ vuttaṁ. **Hasādhippāyatā**ti purimapadassa atthavivaraṇaṁ. Pāḷiyaṁ avuttepi "jāti-ādīhi akkosavatthūhi parammukhā akkosantassa vatthūnaṁ anaññabhāvato yathā dukkaṭaṁ, tathā davakamyatāya parammukhā vadantassapi dubbhāsitamevā"ti ācariyā vadanti. **Sabbasattā**ti ettha vacanatthavijānana pakatikā tiracchānagatāpi gahetabbā.

35. Anusāsanipurekkhāratāya ṭhatvā vadantassa cittassa lahuparivattibhāvato antarā kope uppannepi anāpatti. Yaṁ akkosati, tassa upasampannatā, anaññāpadesena jāti-ādīhi akkosanaṁ, "maṁ akkosatī"ti jānanā atthapurekkhāratādīnaṁ abhāvatāti imānettha cattāri aṅgāni.

Omasavādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā

36. Tatiye bhaṇḍanaṁ jātaṁ etesanti **bhaṇḍanajātā. Sammantanan**ti raho saṁsandanaṁ. Hatthaparāmāsādivasena matthakaṁ patto kalaho jāto etesanti **kalahajātā.** Anāpattigāmikaṁ viruddhavādabhūtaṁ vivādaṁ āpannāti **vivādāpannā.** Viggahasaṁvattanikā kathā **viggāhikakathā.** Pisatīti pisuṇā, vācā, samagge satte avayavabhūte vagge bhinne karotīti attho. Pisuṇā eva **pesuññaṁ.** Tāya vācāya vā samannāgato pisuṇo, tassa kammaṁ **pesuññaṁ. Piyabhāvassa suññakaraṇavācan**ti iminā pana "piyasuññakaraṇato pisuṇā"ti niruttinayena atthaṁ vadati.

Idhāpi "dasahākārehi pesuññaṁ upasaṁharatī"ti vacanato dasavidha-akkosavatthu vaseneva pesuññaṁ upasaṁharantassa pācittiyaṁ. Pāḷimuttakānaṁ coroti-ādīnaṁ vasena pana dukkaṭamevāti veditabbaṁ.

Anakkosavatthubhūtaṁ pana pesuññakaraṁ tassa kiriyaṁ vacanaṁ vā piyakamyatāya upasaṁharantassa kiñcāpi iminā sikkhāpadena āpatti na dissati, tathāpi dukkaṭenettha bhavitabban"ti vadanti. Jāti-ādīhi anaññāpadesena akkosantassa bhikkhuno sutvā bhikkhussa upasaṁharaṇaṁ, piyakamyatābhedādhippāyesu aññataratā, tassa vijānanāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Padasodhammasikkhāpadavaṇṇanā

45. Catutthe **ekato**ti anupasampannena saddhiṁ. **Purimabyañjanena sadisaṁ pacchābyañjanan**ti "rūpaṁ aniccan"ti ettha anicca-saddena sadisaṁ "vedanā aniccā"ti ettha anicca-saddaṁ vadati. **Akkharasamūho**ti avibhattiko akkharasamūho. **Akkharānu byañjanasamūho padan**ti vibhatti-antaṁ padamāha. Vibhatti-antameva padaṁ gahetvā **"paṭhamapadaṁ padameva, dutiyaṁ anupadan"**ti vuttaṁ.

Ekaṁ padanti gāthāpadaṁ sandhāya vadati. **Padagaṇanāyā**ti gāthāpadagaṇanāya. **Apāpuṇitvā**ti saddhiṁ akathetvā. **Runti opātetī**ti ettha anunāsiko āgamavasena vutto, saṁyogapubbassa rassattaṁ katanti veditabbaṁ. Tenāha **"rū-kāramattamevā"**ti. Ettha ca "rūpaṁ aniccanti bhaṇa sāmaṇerā"ti vuccamāno sace rū-kāraṁ avatvā ru-iti rassaṁ katvā vadati, aññaṁ bhaṇitaṁ nāma hoti, tasmā anāpatti. Evañca katvā "vedanā aniccā"ti etthāpi anicca-saddamatteneva āpatti hotīti veditabbaṁ. **Esa nayo**ti ekamevakkharaṁ vatvā ṭhānaṁ. "Manopubbaṅgamā dhammā"ti vuccamāno hi ma-kāramattameva vatvā tiṭṭhati. "Evaṁ me sutan"ti-ādisuttaṁ bhaṇāpiyamāno e-kāraṁ vatvā tiṭṭhati ce, anvakkharena pācittiyaṁ, aparipuṇṇapadaṁ vatvā ṭhite anubyañjanena. Padesu[1] ekaṁ paṭhamapadaṁ virajjhati, dutiyena anupadena pācittiyaṁ.

Anaṅgaṇasuttaṁ[2] **sammādiṭṭhisuttaṁ**[3] **mahāvedallañca**[4] dhammasenāpatinā bhāsitaṁ, **anumānasuttaṁ**[5] mahāmoggallānattherena, **cūḷavedallasuttaṁ**[6]

---

1. Padena (Syā)
2. Ma 1. 29 piṭṭhe.
3. Ma 1. 57 piṭṭhe.
4. Ma 1. 365 piṭṭhe.
5. Ma 1. 132 piṭṭhe.
6. Ma 1. 373 piṭṭhe.

dhammadinnāya theriyā bhāsitaṁ. Paccekabuddhabhāsitampi buddhabhāsiteyeva saṅgahaṁ gacchati. **Aṭṭhakathānissito**ti pubbe magadhabhāsāya vuttaṁ dhamma saṅgahāruḷhaṁ aṭṭhakathaṁ sandhāya vadati. Idānipi "yathāpi dīpiko nāma, nilīyitvā gaṇhate mige"ti[1] evamādikaṁ saṅgahāruḷhaṁ aṭṭhakathāvacanaṁ gahetabbanti vadanti. **Pāḷinissito**ti "makkaṭī vajjiputtā cā"ti[2] evamādinā pāḷiyaṁyeva āgato. **Vivaṭṭūpanissita** nti nibbānupanissitaṁ. Vivaṭṭanissitaṁ pana sāmaññato gahetabbanti āha **"kiñcāpī"**ti-ādi. **Therassā**ti nāgasenattherassa. **Maggakathā**dīni pakaraṇāni. **"**Akkharena vāceti, akkharakkhare āpatti pācittiyassā"ti vattabbe **"akkharāya vāceti, akkharakkharāya āpatti pācittiyassā"**ti pāḷiyaṁ vuttaṁ.

48. **Anupasampannena saddhiṁ gaṇhantassa anāpattī**ti anupasampannena saha nisīditvā uddesaṁ gaṇhantassa anāpatti vuttā. **Daharabhikkhu nisinno -pa- bhaṇato anāpattī**ti ettha dvīsupi ṭhitesu nisinnesu vā upasampannassa bhaṇāmīti bhaṇantassa anāpattiyeva. **Upacāraṁ muñcitvā**ti parisapariyantato dvādasahatthaṁ muñcitvā. "Nisinne vācemī"ti bhaṇantassapi upacāraṁ muñcitvā nisinnattā anāpatti. Sace pana dūre nisinnampi vācemīti visuṁ sallakkhetvā bhaṇati, āpattiyeva. **Eko pādo na āgacchatī**ti pubbe paguṇoyeva pacchā asarantassa na āgacchati, taṁ "evaṁ bhaṇāhī"ti ekato bhaṇantassa anāpatti. **Opātetī**ti saddhiṁ katheti. Sesamettha uttānameva. Anupasampannatā vuttalakkhaṇadhammaṁ padaso vācanatā, ekato bhaṇanañcāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Padasodhammasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā

49-50. Pañcame **vikūjamānā**ti nitthunantā. **Kākacchamānā**ti rodantā. Tatridaṁ vatthunidassanaṁ vā. **Tena nu kho pātitan**ti pucchāvasena kathitattā natthi musāvādo. Keci pana sandehavasena vacanaṁ musā

---

1. Khu 11. 352 piṭṭhe. 2. Vi 1. 41 piṭṭhe.

nāma na hoti, tasmā evaṁ vuttan"ti vadanti. **Santikaṁ agantvā**ti "yaṁ etesaṁ na kappati, taṁ tesampi na kappatī"ti adhippāyena agantvā.

51. **Dirattatirattan**ti ettha vacanasiliṭṭhatāmattena **diratta**-ggahaṇaṁ katanti veditabbaṁ. Tirattañhi sahavāse labbhamāne diratte vattabbameva natthīti dirattaggahaṇaṁ visuṁ na yojeti. Tenevāha **"uttaridirattatirattanti bhagavā sāmaṇerānaṁ saṅgahakaraṇatthāya tirattaparihāraṁ adāsī"**ti. Nirantaraṁ tirattadassanatthaṁ vā dirattaggahaṇaṁ kataṁ. Kevalañhi tirattanti vutte aññattha vāsena antarikampi tirattaṁ gaṇheyya, dirattavisiṭṭhaṁ pana tirattaṁ vuccamānaṁ tena anantarikameva tirattaṁ dīpeti. Sayanaṁ **seyyā,** sayanti etthātipi **seyyā**ti āha **"kāyappasāraṇasaṅkhātan"**ti-ādi. **Tasmā**ti yasmā ubhayampi pariggahitaṁ, tasmā. **Pañcahi chadanehī**ti iṭṭhakasilāsudhātiṇapaṇṇasaṅkhātehi pañcahi chadanehi. **Vācuggatavasenā**ti paguṇavasena. **Diyaḍḍhahatthubbedho** vaḍḍhakīhatthena gahetabbo. **Ekūpacāro**ti vaḷañjanadvārassa ekattaṁ sandhāya vuttaṁ. Satagabbhaṁ vā catussālaṁ ekūpacāraṁ hotīti sambandho.

Uparimatalena saddhiṁ asambaddhabhittikassāti idaṁ tulāya abbhantare sayitvā puna teneva susirena nikkhamitvā bhitti-antarena heṭṭhimatalaṁ pavisituṁ yoggepi uparimatalena asambaddhabhittike senāsane anāpattiyā vuttāya tathā pavisituṁ asakkuṇeyye sambaddhabhittike[1] vattabbameva natthīti dassanatthaṁ vuttaṁ, na pana sambaddhabhittike āpattīti dassanatthaṁ vuttaṁ. **Heṭṭhāpāsāde sayitabhikkhussa anāpattī**ti idampi tādise senāsane heṭṭhimatale sayitasseva āpattippasaṅkā[2] siyāti taṁnivāraṇatthaṁ vuttaṁ, na pana uparimatale sayitassa āpattīti dassanatthaṁ. **Nānupacāre**ti yattha bahi nisseṇiṁ katvā uparimatalaṁ ārohanti, tādisaṁ sandhāya vuttaṁ. Uparimatalepi ākāsaṅgaṇe nipajjantassa āpattiyā abhāvato **"chadanabbha ntare"**ti vuttaṁ.

Sabhāsaṅkhepenāti sabhākārena. **Aḍḍhakuṭṭake senāsane**ti ettha "aḍḍhakuṭṭakaṁ nāma yattha ekaṁ passaṁ muñcitvā tīsu passesu bhittiyo

---

1. Anāpatti vuttā, yathā pavisituṁ asakkoṇeyya, tathā sambaddhabhittike (Ka)
2. Āpattippasaṅgāsaṅkā(Syā)

baddhā honti, yattha vā ekasmiṁ passe bhittiṁ uṭṭhāpetvā ubhosu passesu upaḍḍhaṁ upaḍḍhaṁ katvā bhittiyo uṭṭhāpenti, tādisaṁ senāsanan"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Gaṇṭhipade** pana "aḍḍhakuṭṭaketi chadanaṁ aḍḍhena asampattakuṭṭake"ti vuttaṁ, tampi no na yuttaṁ. **"Vāḷasaṅghāṭo** nāma thambhānaṁ upari vāḷarūpehi katasaṅghāṭo vuccatī"ti vadanti. **Parikkhepassa bahigate**ti ettha yasmiṁ passe parikkhepo natthi, tatthāpi parikkhepārahappadesato bahigate anāpattiyevāti daṭṭhabbaṁ. **Aparicchinna gabbhūpacāre**ti ettha majjhe vivaṭaṅgaṇavantāsu pamukhamahācatussalāsu yathā ākāsaṅgaṇaṁ anotaritvā pamukheneva gantvā sabbagabbhe pavisituṁ na sakkā hoti, evaṁ ekekagabbhassa dvīsu passesu kuṭṭaṁ nīharitvā kataṁ **paricchinnagabbhūpacāraṁ** nāma, idaṁ pana tādisaṁ na hotīti "aparicchinnagabbhūpacāre"ti vuttaṁ. **Sabbagabbhe pavisantī**ti gabbhūpacārassa aparicchinnattā ākāsaṅgaṇaṁ anotaritvā pamukheneva gantvā taṁ taṁ gabbhaṁ pavisanti. Atha kuto tassa parikkhepoyeva[1] sabbaparicchannattāti vuttanti āha "**gabbhaparikkhepoyeva hissa parikkhepo"**ti. Idañca samantā gabbhabhittiyo sandhāya vuttaṁ. Catussālavasena sanniviṭṭhepi senāsane gabbhapamukhaṁ visuṁ aparikkhittampi samantā ṭhitagabbhabhittīnaṁ vasena parikkhittaṁ nāma hoti.

"Nanu ca 'aparikkhitte pamukhe anāpattī'ti andhakaṭṭhakathāyaṁ avisesena vuttaṁ, tasmā catussālavasena sanniviṭṭhepi senāsane visuṁ aparikkhitte pamukhe anāpattiyevā"ti yo vadeyya, tassa vādaparimocanatthaṁ idaṁ vuttaṁ **"yaṁ pana -pa- pāṭekkasannivesā ekacchadanā gabbhapāḷiyo sandhāya vuttan"**ti. Idaṁ vuttaṁ hoti— "aparikkhitte pamukhe anāpattīti yaṁ vuttaṁ, taṁ na catussālavasena sanniviṭṭhā gabbhapāḷiyo sandhāya vuttaṁ, kiñcarahi visuṁ sanniviṭṭhaṁ ekameva gabbhapāḷiṁ sandhāya. Tādisāya hi gabbhapāḷiyā aparikkhitte pamukhe anāpatti, na catussālavasena sanniviṭṭhāyā"ti. Ekāya ca gabbhapāḷiyā tassa tassa gabbhassa upacāraṁ paricchinditvā antamaso ubhosu passesu khuddakabhittīnaṁ uṭṭhāpanamattenapi pamukhaṁ parikkhittaṁ nāma hoti, catussālavasena sanniviṭṭhāsu pana gabbhapāḷīsu ubhosu passesu gabbhabhittīnaṁ vasenapi pamukhaṁ parikkhittaṁ nāma hoti.

---

1. Parikkhepo, yena (?)

Tasmā yaṁ iminā lakkhaṇena parikkhittaṁ pamukhaṁ, tattha āpatti, itarattha anāpattīti idamettha sanniṭṭhānaṁ.

Idāni “aparikkhitte pamukhe anāpattī”ti vatvā tasseva vacanassa adhippāyaṁ pakāsentena yaṁ vuttaṁ “bhūmiyaṁ vinā jagatiyā pamukhaṁ sandhāya kathitan”ti, tassa ayuttatāvibhāvanatthaṁ **“yañca tatthā”**ti-ādi āraddhaṁ. **Bhūmiyaṁ vinā jagatiyā pamukhaṁ sandhāya kathitan**ti hi imassa vacanassa ayamadhippāyo—“aparikkhitte pamukhe anāpattī”ti yaṁ vuttaṁ, taṁ vinā vatthuṁ bhūmiyaṁ katagehassa pamukhaṁ sandhāya kathitaṁ. Sace pana uccavatthukaṁ pamukhaṁ hoti, parikkhittasaṅkhyaṁ na gacchatīti. Tenevāha **“dasahatthubbedhāpi hi jagati parikkhepasaṅkhyaṁ na gacchatī”**ti. Heṭṭhāpi idameva manasi sannidhāya vuttaṁ “uccavatthukaṁ cepi hoti, pamukhe sayito gabbhe sayitānaṁ āpattiṁ na karotī”ti. **Tatthā**ti andhakaṭṭhakathāyaṁ. **Jagatiyā pamāṇaṁ vatvā**ti “sace jagatiyā otaritvā bhūmiyaṁ sayito, jagatiyā upari sayitaṁ na passatī”ti evaṁ jagatiyā ubbedhena pamāṇaṁ vatvā. Ekasālādīsu ujukameva dīghaṁ katvā sannivesito pāsādo **ekasālasanniveso.** Dvisālasannivesādayopi vuttānu sārato veditabbā. Sālappabhedadīpanameva cettha heṭṭhā vuttato viseso.

Majjhe pākāraṁ karontīti etthāpi parikkhepassa heṭṭhimaparicchedena diyaḍḍhahatthubbedhattā diyaḍḍhahatthaṁ cepi majjhe pākāraṁ karonti, nānūpacārameva hotīti veditabbaṁ. **Na hi chiddena gehaṁ ekūpacāraṁ nāma hotī**ti ettha sace ubbedhena diyaḍḍhahatthabbhantare manussānaṁ sañcārappahonakaṁ chiddaṁ hoti, tampi dvāramevāti ekūpacāraṁ hoti. **Kiṁ parikkhepo viddhasto**ti pamukhassa parikkhepaṁ sandhāya vadati. Sabbattha pañcannaṁyeva chadanānaṁ āgatattā vadati **“pañcannaṁ aññatarena chadanena channā”**ti.

53. Pāḷiyaṁ “seyyā nāma sabbacchannā sabbaparicchannā yebhuyyenacchannā yebhuyyenaparicchannā”ti vadantena yebhuyyenacchannayebhuyyenaparicchannasenāsanaṁ pācittiyassa avasānaṁ viya katvā dassitaṁ, “upaḍḍhacchanne upaḍḍhaparicchanne āpatti dukkaṭassā”ti vadantena ca upaḍḍhacchanna upaḍḍhaparicchanna senāsanaṁ dukkaṭassa ādiṁ katvā dassitaṁ, ubhinnamantarā kena

bhavitabbaṁ pācittiyena, udāhu dukkaṭenāti? Lokavajjasikkhāpadasseva anavasesaṁ katvā paññāpanato imassa ca paṇṇattivajjattā yebhuyyenacchannayebhuyenaparicchannassa upaḍḍhacchanna-upaḍḍhaparicchannassa ca antarā pācittiyaṁ anivāritameva, tasmā vinayavinicchaye ca garukeyeva ṭhātabbattā aṭṭhakathāyampi pācittiyameva dassitaṁ. **Satta pācittiyānī**ti pāḷiyaṁ vuttapācittiyaṁ sāmaññato ekattena gahetvā vuttaṁ. Visuṁ pana gayhamāne "sabbacchanne sabbaparicchanne pācittiyaṁ, yebhuyyenacchanne yebhuyyenaparicchanne pācittiyan"ti aṭṭheva pācittiyāni honti.

Senambamaṇḍapavaṇṇaṁ[1] **hotī**ti sīhaḷadīpe kira uccavatthuko sabbacchanno sabba-aparicchanno evaṁnāmako sannipātamaṇḍapo atthi, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Yadi jagatiparikkhepasaṅkhyaṁ gacchati, uccavatthukattā maṇḍapassa sabba aparicchannatā na yujjatīti āha **"imināpetaṁ veditabban"**ti-ādi. **Cūḷakacchannā**dīni cettha evaṁ veditabbāni—yassa catūsu bhāgesu eko channo, sesā acchannā, idaṁ **cūḷakacchannaṁ.** Yassa tīsu bhāgesu dve channā, eko acchanno, idaṁ **yebhuyyenacchannaṁ.** Yassa dvīsu bhāgesu eko channo, eko acchanno, idaṁ **upaḍḍhacchannaṁ** nāma senāsanaṁ. **Cūḷakaparicchannā**dīnipi imināva nayena veditabbāni. Sesaṁ uttānameva. Pācittiyavatthukasenāsanaṁ, tattha tattha anupasampannena saha nipajjanaṁ, catutthadivase sūriyatthaṅgamananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Dutiyasahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā

55. Chaṭṭhe "paṭhamasikkhāpade 'bhikkhuṁ ṭhapetvā avaseso anupasampanno nāmā'ti vuttattā 'mātugāmopi anupasampannaggahaṇena gahitoyevā'ti catutthadivase mātugāmena saddhiṁ sayantassa dvīhi sikkhāpadehi dve pācittiyāni hontī"ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi "imasmiṁ sikkhāpade mātugāmassa visuṁ vuccamānattā paṭhamasikkhāpade 'bhikkhuṁ ṭhapetvā avaseso anupasampanno nāmā'ti purisasseva gahaṇaṁ anucchavikan"ti vuttaṁ, tadeva ca yuttataraṁ.

---

1. Penambamaṇḍapavaṇṇaṁ. (Syā)

Yañca idha **“paṭhamadivasepīti pi**-saddena catutthadivasepīti vuttaṁ hotī”ti kāraṇaṁ vadanti, tampi akāraṇaṁ **pi**-saddo sampiṇḍanatthoyevāti niyamābhāvato avadhāraṇatthassa ca sambhavato. Sambhāvane vā **pi**-saddo daṭṭhabbo. Tena idha paṭhamadivasepi tāva āpatti, dutiyādidivase kimeva vattabbanti imamatthaṁ dīpeti. Sampiṇḍanatthepi **pi**-sadde gayhamāne imināva sikkhāpadena āpajjitabbāpattiyā aññasmimpi divase āpajjanaṁ dīpeti, na paṭhamasikkhāpadena āpajjitabbāpattiyāti akāraṇameva tanti daṭṭhabbaṁ. “Matitthī pārājikavatthubhūtāpi anupādinnapakkhe ṭhitattā sahaseyyāpattiṁ na janetī”ti vadanti. “Atthaṅgate sūriye mātugāme nipanne bhikkhu nipajjatī”ti vacanato divā sayantassa sahaseyyāpatti na hotiyevāti daṭṭhabbaṁ. Pācittiyavatthukasenāsanaṁ, tattha mātugāmena saha nipajjanaṁ, sūriyatthaṅgamananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Dutiyasahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā

60-64. Sattame gharaṁ nayatīti **gharaṇī,** gharanāyikā. Tenāha **“gharasāminī”**ti. **Suṇhā**ti suṇisā. **Na yakkhenā**ti-ādīnaṁ “aññatrā”ti iminā sambandho. Purisaviggahaṁ gahetvā ṭhitena yakkhena vā petena vā tiracchānena vā saddhiṁ ṭhitāyapi desetuṁ na vaṭṭati. **Akkharāya desetī**ti ettha “chappañcavācato uttari ‘imaṁ padaṁ bhāsissāmī'ti ekampi akkharaṁ vatvā tiṭṭhati, āpattiyevā”ti vadanti.

66. **“Eko gāthāpādo**ti idaṁ gāthābandhameva sandhāya vuttaṁ, aññattha pana vibhatti-antapadameva gahetabban”ti vadanti. **“Aṭṭhakathaṁ dhammapadaṁ jātakādivatthuṁ vā**ti imināpi porāṇaṁ saṅgīti-āruḷhameva aṭṭhakathādi vuttan”ti vadanti. Aṭṭhakathādipāṭhaṁ ṭhapetvā damiḷādibhāsantarena yathāruci kathetuṁ vaṭṭati. **Padasodhamme vuttappabhedo**ti iminā aññattha anāpattīti dīpeti. **Uṭṭhahitvā puna nisīditvā**ti iriyāpathaparivattananayena[1]

---

1. Iriyāpathaparivattanadassanena (Syā)

nānā-iriyāpathenapi anāpattīti dīpeti. **Sabbaṁ cepi dīghanikāyaṁ kathetī**ti yāva na niṭṭhāti, tāva punadivasepi katheti.

Dutiyassa viññūpurisassa aggahaṇaṁ **akiriyā.** Mātugāmena saddhiṁ ṭhitassa ca viññūpurisassa ca upacāro aniyatesu vuttanayeneva gahetabbo. Sesaṁ uttānameva. Vuttalakkhaṇassa dhammassa channaṁ vācānaṁ upari desanā, vuttalakkhaṇo mātugāmo, iriyāpathaparivattanābhāvo viññūpurisābhāvo, apañhavissajjanāti imāni panettha pañca aṅgāni.

Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā

77. Aṭṭhame **antarā**ti parinibbānasamayato aññasmiṁ kāle. **Atikaḍḍhiyamānenā**ti “vadatha bhante, kiṁ tumhehi adhigatan”ti evaṁ nippīḷiyamānena. Anatikaḍḍhiyamānenapi pucchite vā apucchite vā tathārūpe kāraṇe sati ārocetuṁ vaṭṭatiyeva. Teneva aññatarena daharabhikkhunā upavadito aññataro thero “āvuso uparimaggatthāya vāyāmaṁ mā akāsi, khīṇāsavo tayā upavadito”ti āha. Therena ca “atthi te āvuso imasmiṁ sāsane patiṭṭhā”ti vutto daharabhikkhu “āma bhante sotāpanno ahan”ti avoca. “Kārako ayan”ti ñatvāpi paṭipattiyā amoghabhāvadassanena samuttejanāya sampahaṁsanāya ca ariyā attānaṁ pakāsentiyeva. **Sutapariyatti sīlaguṇan**ti sutaguṇaṁ pariyattiguṇaṁ sīlaguṇañca. Ummattakassa idha avacane kāraṇaṁ vadantena khittacittavedanaṭṭānampi avacane kāraṇaṁ vuttamevāti daṭṭhabbaṁ. **Iti**-saddena vā ādi-atthena khittacittavedanaṭṭe saṅgaṇhāti. Teneva vadati **“cittakkhepassa vā abhāvā”**ti. **Diṭṭhisampannānan**ti maggaphaladiṭṭhiyā samannāgatānaṁ. Ariyānameva hi ummattakādibhāvo natthi. Jhānalābhino pana tasmiṁ sati jhānā parihāyanti, tasmā tesaṁ abhūtārocanapaccayā anāpatti vattabbā, na bhūtārocanapaccayā. Tenevāha **“bhūtārocanapaccayā anāpatti na vattabbā”**ti.

Pubbe avuttehīti catutthapārājike avuttehi. Idañca sikkhāpadaṁ paṇṇatti-ajānanavasena acittakasamuṭṭhānaṁ hoti. Ariyā cettha paṇṇattiṁ

jānantā vītikkamaṁ na karonti, puthujjanā pana paṇṇattiṁ jānitvāpi vītikkamaṁ karonti, te ca satthuno āṇāvītikkamacetanāya balava-akusalabhāvato jhānā parihāyantīti daṭṭhabbaṁ, ukkaṭṭhaparicchedena ariyapuggale eva sandhāya **"kusalābyākatacittehi dvicittan"**ti vuttaṁ. Paṇṇattiṁ ajānantā pana jhānalābhī puthujjanā vatthumhi lobhavasena akusalacittenapi na ārocentīti natthi. Idha dukkhavedanāya abhāvato "dvivedanan"ti imassa anurūpaṁ katvā **dvicittan**ti idaṁ vuttanti evaṁ vā ettha adhippāyo gahetabbo. Sesaṁ uttānameva. Uttarimanussadhammassa bhūtatā, anupasampannassa ārocanaṁ, taṅkhaṇavijānanā, anaññappadesoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā

78. Navame **duṭṭhullasaddatthadassanatthan**ti duṭṭhullasaddassa atthadassanatthaṁ. Atthe hi dassite saddopi "ayaṁ etesu atthesu vattatī"ti dassitoyeva hoti. "Yaṁ yaṁ duṭṭhullasaddena abhidhīyati, taṁ sabbaṁ dassetuṁ pārājikāni vuttānī"ti ayañhettha adhippāyo. **Tatrāyaṁ vicāraṇā**ti tatra pāḷiyaṁ ayaṁ vicāraṇā, tatra pāḷi-aṭṭhakathāsu vā ayaṁ vicāraṇā. **Tattha bhaveyyā**ti tattha kassaci vimati evaṁ bhaveyya. Anupasampannassa duṭṭhullārocane viya dukkaṭena bhavitabbanti āha **"dukkaṭaṁ āpajjatī"**ti. **Akkosantopi dukkaṭaṁ āpajjeyyā**ti omasavādena dukkaṭaṁ āpajjeyya. Adhippāyaṁ ajānantenapi aṭṭhakathācariyānaṁ vacaneyeva ṭhātabbanti dīpanatthaṁ **"aṭṭhakathācariyāva ettha pamāṇan"**ti vuttaṁ. Punapi aṭṭhakathāvacanameva upapattito daḷhaṁ katvā patiṭṭhapento **"imināpi cetan"**ti-ādimāha.

80. "Aññatra bhikkhusammutiyā"ti vuttattā sammuti atthīti gahetabbāti āha **"idha vuttattāyevā"**ti-ādi.

82. **Ādito pañca sikkhāpadānī**ti pāṇātipātādīni pañca sikkhāpadāni. **"Sesānī**ti vikālabhojanādīni pañcā"ti vadanti. Keci

pana "ādito paṭṭhāya pañca sikkhāpadānīti sukkavissaṭṭhi-ādīni pañcā"ti vadanti, taṁ na gahetabbaṁ. Pāṇātipātādīni hi daseva sikkhāpadāni sāmaṇerānaṁ paññattāni. Vuttañhetaṁ—

> "Atha kho sāmaṇerānaṁ etadahosi 'kati nu kho amhākaṁ sikkhāpadāni, kattha ca amhehi sikkhitabban'ti. Bhagavato etamatthaṁ ārocesuṁ. Anujānāmi bhikkhave sāmaṇerānaṁ dasa sikkhāpadāni, tesu ca sāmaṇerehi sikkhituṁ, pāṇātipātā veramaṇī adinnādānā veramaṇī"ti-ādi[1].

Tesaṁ paññattesuyeva sikkhāpadesu duṭṭhullāduṭṭhullavicāraṇā kātabbā, na ca sukkavissaṭṭhi-ādīni visuṁ tesaṁ paññattāni atthīti. Atha bhikkhuno duṭṭhullasaṅkhātāni sukkavissaṭṭhi-ādīni anupasampannassa kiṁ nāma hontīti āha **"sukkavissaṭṭhi -pa- ajjhācāro nāmāti vuttan"**ti. Imināpi cetaṁ siddhaṁ "anupasampannassa sukkavissaṭṭhi-ādi duṭṭhullaṁ nāma na hotī"ti. Ajjhācāro nāmāti hi vadanto anupasampannassa sukkavissaṭṭhi-ādi kevalaṁ ajjhācāro nāma hoti, na pana duṭṭhullo nāma ajjhācāroti dīpeti. "Ajjhācāro nāmāti ca aṭṭhakathāyaṁ vuttattā akattabbarūpattā ca anupasampannassa sukkavissaṭṭhi-ādīni daṇḍakammavatthupakkhaṁ bhajanti, tāni ca aññassa anupasampannassa avaṇṇakāmatāya ārocento bhikkhu dukkaṭaṁ āpajjatī"ti vadanti. Idha pana **anupasampanna**-ggahaṇena sāmaṇerasāmaṇerīsikkhamānānaṁ gahaṇaṁ veditabbaṁ. Sesamettha uttānameva. Antimavatthuṁ anajjhāpannassa bhikkhuno savatthuko saṁghādiseso, anupasampannassa ārocanaṁ, bhikkhusammutiyā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā

84-86. Dasame **ekindriyan**ti "kāyindriyaṁ atthī"ti maññamānā vadanti. **Muṭṭhippamāṇā**ti muṭṭhinā saṅgahetabbappamāṇā. Ettha kiñcāpi yebhuyyapaṁsuṁ

---

1. Vi 3. 117 piṭṭhe.

appapaṁsuñca pathaviṁ vatvā upaḍḍhapaṁsukā pathavī na vuttā, tathāpi paṇṇattivajjasikkhāpadesu sāvasesapaññattiyāpi sambhavato upaḍḍhapaṁsukāyapi pathaviyā pācittiyamevāti gahetabbaṁ. Keci pana "sabbacchannādīsu upaḍḍhe dukkaṭassa vuttattā idhāpi dukkaṭaṁ yuttan"ti vadanti, taṁ na yuttaṁ pācittiyavatthukañca anāpattivatthukañca duvidhaṁ pathaviṁ ṭhapetvā aññissā dukkaṭavatthukāya tatiyāya pathaviyā abhāvato. Dveyeva hi pathaviyo vuttā "jātā ca pathavī ajātā ca pathavī"ti. Tasmā dvīsu aññatarāya pathaviyā bhavitabbaṁ, vinayavinicchaye ca sampatte garukeyeva ṭhātabbattā na sakkā ettha anāpattiyā bhavituṁ. Sabbacchannādīsu pana upaḍḍhe dukkaṭaṁ yuttaṁ tattha tādisassa dukkaṭavatthuno sabbhāvā.

"Pokkharaṇiṁ khaṇā"ti vadati, vaṭṭatīti "imasmiṁ okāse"ti aniyametvā vuttattā vaṭṭati. **"Imaṁ valliṁ khaṇā"**ti vuttepi pathavīkhaṇanaṁ sandhāya pavattavohārattā imināva sikkhāpadena āpatti, na bhūtagāmapātabyatāya. **Kuṭehī**ti ghaṭehi. **Tanukakaddamo**ti udakamissakakaddamo. So ca udakagatikattā vaṭṭati. **Omakacātumāsan**ti ūnacātumāsaṁ. **Ovaṭṭhan**ti devena ovaṭṭhaṁ. **Akatapabbhāre**ti avaḷañjanaṭṭhānadassanatthaṁ vuttaṁ. Tādise hi vammikassa sabbhāvoti. **Mūsikukkuraṁ** nāma mūsikāhi khaṇitvā bahi katapaṁsurāsi. **Eseva nayo**ti omakacātumāsa-ovaṭṭhoyeva vaṭṭatīti attho.

Ekadivasampi na vaṭṭatīti ovaṭṭha-ekadivasātikkantopi vikopetuṁ na vaṭṭati. "Heṭṭhābhūmisambandhepi ca gokaṇṭake bhūmito chinditvā uddhaṁ ṭhitattā[1] accuggatamatthakato chinditvā gahetuṁ vaṭṭatī"ti vadanti. Sakaṭṭhāne atiṭṭhamānaṁ katvā pādehi madditvā chinditvā āloḷitakaddamampi gahetuṁ vaṭṭati. **Tato**ti tato purāṇasenāsanato. **Iṭṭhakaṁ gaṇhāmī**ti-ādi suddhacittaṁ sandhāya vuttaṁ. **Udakenā**ti ujukaṁ ākāsatoyeva patanaka-udakena. "Sace pana aññattha paharitvā patitena udakena temitaṁ hoti, vaṭṭatī"ti vadanti. **Uccāletvā**ti ukkhipitvā. **Tena apadesenā**ti tena lesena.

1. Uggatattā (Syā)

87-88. **Avisayattā anāpattī**ti ettha sacepi nibbāpetuṁ sakkā hoti, paṭhamaṁ suddhacittena dinnattā "dahatū"ti sallakkhetvāpi tiṭṭhati, anāpatti. **Ovaṭṭhaṁ channan**ti paṭhamaṁ ovaṭṭhaṁ pacchā channaṁ. Sesaṁ uttānameva. Jātapathavī, pathavīsaññitā, khaṇanakhaṇāpanānaṁ aññataranti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito musāvādavaggo paṭhamo.

---

2. Bhūtagāmavagga

1. Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā

89. Senāsanavaggassa paṭhame **niggahetuṁ asakkonto**ti sandhāretuṁ asakkonto. Iminā pana vacanena dārakassa tattha upanītabhāvo tena ca diṭṭhabhāvo vuttoyevāti daṭṭhabbaṁ. Tena hi bhikkhunā taṁ rukkhaṁ chindituṁ āraddhe tattha nibbattā ekā taruṇaputtā devadhītā puttaṁ aṅkenādāya ṭhitā taṁ yāci "mā me sāmi vimānaṁ chindi, na sakkhissāmi puttakaṁ ādāya anāvāsā vicaritun"ti. So "ahaṁ aññattha īdisaṁ rukkhaṁ na labhissāmī"ti tassā vacanaṁ nādiyi. Sā "imampi tāva dārakaṁ oloketvā oramissatī"ti puttaṁ rukkhasākhāya ṭhapesi. So bhikkhu ukkhittaṁ pharasuṁ sandhāretuṁ asakkonto dārakassa bāhaṁ chindi. Evañca sayito vimāne sayito nāma hotīti katvā vuttaṁ **"rukkhaṭṭhakadibbavimāne nipannassā"**ti.

Rukkhaṭṭhakadibbavimāneti ca sākhaṭṭhakavimānaṁ sandhāya vuttaṁ. Rukkhassa upari nibbattañhi vimānaṁ rukkhapaṭibaddhattā **"rukkhaṭṭhakavimānan"**ti vuccati. Sākhaṭṭhakavimānaṁ pana sabbasākhāsannissitaṁ hutvā tiṭṭhati. Tattha yaṁ rukkhaṭṭhakavimānaṁ hoti, taṁ yāva rukkhassa mūlamattampi tiṭṭhati, tāva na nassati. Sākhaṭṭhakavimānaṁ pana sākhāsu bhijjamānāsu tattha tattheva bhijjitvā sabbasākhāsu bhinnāsu sabbaṁ bhijjati, idampi ca vimānaṁ sākhaṭṭhakaṁ, tasmā rukkhe chinne taṁ vimānaṁ sabbaso vinaṭṭhaṁ, teneva sā devatā bhagavato santikā laddhe aññasmiṁ vimāne vasi. **Bāhuṁ thanamūleyeva chindī**ti aṁsena

saddhiṁ bāhaṁ chindi. Iminā ca rukkhadevatānaṁ gattāni chijjanti, na cātumahārājikādīnaṁ viya acchejjānīti daṭṭhabbaṁ. **Rukkhadhamme**ti rukkhapakatiyaṁ, rukkhasabhāveti attho. Rukkhānaṁ viya chedanādīsu akuppanañhi rukkhadhammo nāma.

Uppatitanti uppannaṁ. **Bhantan**ti dhāvantaṁ. **Vāraye**ti niggaṇheyya. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā nāma cheko sārathi ativegena dhāvantaṁ rathaṁ niggahetvā yathicchakaṁ peseti, evaṁ yo puggalo uppannaṁ kodhaṁ vāraye niggaṇhituṁ sakkoti, tamahaṁ sārathiṁ brūmi. Itaro pana rāja-uparājādīnaṁ rathasārathijano rasmiggāho nāma hoti, na uttamasārathīti.

Dutiyagāthāya pana ayamattho—**yo**ti[1] yo yādiso khattiyakulā vā pabbajito brāhmaṇakulā vā pabbajito navo vā majjhimo vā thero vā. **Uppatitan**ti uddhamuddhaṁ patitaṁ, gataṁ pavattanti attho, uppannanti vuttaṁ hoti. **Kodhan**ti "anatthaṁ me caratīti āghāto jāyatī"ti-ādinā[2] nayena sutte vuttānaṁ navannaṁ, "atthaṁ me na caratī"ti-ādīnañca tappaṭipakkhato siddhānaṁ navannamevāti aṭṭhārasannaṁ khāṇukaṇṭakādinā aṭṭhānena saddhiṁ ekūnavīsatiyā āghātavatthūnaṁ aññatarāghātavatthusambhavaṁ āghātaṁ. **Visaṭan**ti vitthataṁ. **Sappavisan**ti sappassa visaṁ. **Ivā**ti opammavacanaṁ. **I**-kāralopaṁ katvā va-icceva vuttaṁ. **Osadhehī**ti agadehi. Idaṁ vuttaṁ hoti—yathā visatikicchako vejjo sappena daṭṭho sabbaṁ kāyaṁ pharitvā ṭhitaṁ visaṭaṁ sappavisaṁ mūlakhandha tacapattapupphādīnaṁ aññatarehi, nānābhesajjehi payojetvā katehi vā osadhehi khippameva vineyya, evameva yo yathāvuttena āghātavatthunā uppatitaṁ cittasantānaṁ byāpetvā ṭhitaṁ kodhaṁ vinayanupāyesu tadaṅgavinayādīsu yena kenaci upāyena vineti nādhivāseti pajahati vinodeti byantiṁ karoti, so bhikkhu jahāti orapāraṁ. So evaṁ kodhaṁ vinento bhikkhu yasmā kodho tatiyamaggena sabbaso pahīyati, tasmā orapārasaññitāni pañcorambhāgiyasaṁyojanāni jahātīti. Avisesena hi **pāran**ti tīrassa nāmaṁ, tasmā orāni ca tāni saṁsārasāgarassa pārabhūtāni cāti katvā "orapāran"ti vuccati.

---

1. Suttanipātaṭṭha 1. 4, 11 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Dī 3. 218; Aṁ 3. 208 piṭṭhesu.

Atha vā yo uppatitaṁ vineti kodhaṁ visaṭaṁ sappavisaṁva osadhehi, so tatiyamaggena sabbaso kodhaṁ vinetvā anāgāmiphale ṭhito bhikkhu jahāti orapāraṁ. Tattha **oran**ti sakattabhāvo. **Pāran**ti parattabhāvo. Oraṁ vā cha ajjhattikāni āyatanāni, pāraṁ cha bāhirāyatanāni. Tathā oraṁ manussaloko, pāraṁ devaloko. Oraṁ kāmadhātu, pāraṁ rūpārūpadhātu. Oraṁ kāmarūpabhavo, pāraṁ arūpabhavo. Oraṁ attabhāvo, pāraṁ attabhāvasukhupakaraṇāni[1]. Evametasmiṁ orapāre catutthamaggena chandarāgaṁ pajahanto "jahāti orapāran"ti vuccati. Ettha ca kiñcāpi anāgāmino kāmarāgassa pahīnattā idhattabhāvādīsu chandarāgo eva natthi, apica kho panassa vaṇṇappakāsanatthaṁ sabbametaṁ orapārabhedaṁ saṅgahetvā tattha chandarāgappahānena "jahāti orapāran"ti vuttaṁ.

Idāni tassatthassa vibhāvanatthāya upamaṁ āha **"urago jiṇṇamivattacaṁ purāṇan"**ti. Tattha urena gacchatīti **urago,** sappassetaṁ adhivacanaṁ. So duvidho kāmarūpī ca akāmarūpī ca. Kāmarūpīpi duvidho jalajo thalajo ca. Jalajo jale eva kāmarūpaṁ labhati, na thale **saṅkhapālajākake**[2] saṅkhapālanāgarājā viya. Thalajo thale eva, na jale. So jajjarabhāvena jiṇṇaṁ, cirakālatāya purāṇañcāti saṅkhaṁ gataṁ tacaṁ jahanto catubbidhena jahati sajātiyaṁ ṭhito jigucchanto nissāya thāmenāti. Sajāti nāma sappajāti dīghattabhāvo. Uragā hi pañcasu ṭhānesu sajātiṁ nātivattanti upapattiyaṁ cutiyaṁ vissaṭṭhaniddokkamane sajātiyā methunapaṭisevane jiṇṇatacāpanayane cāti. Tasmā yadā tacaṁ jahati, tadā sajātiyaṁyeva ṭhatvā jahati. Sajātiyaṁ ṭhitopi ca jigucchanto jahati. Jigucchanto nāma yadā upaḍḍhaṭṭhāne mutto hoti, upaḍḍhaṭṭhāne amutto olambati, tadā naṁ aṭṭīyanto jahati, evaṁ jigucchantopi ca daṇḍantaraṁ vā mūlantaraṁ vā pāsāṇantaraṁ vā nissāya jahati. Nissāya jahantopi ca thāmaṁ janetvā ussāhaṁ karitvā vīriyena vaṅkaṁ naṅguṭṭhaṁ katvā passasantova phaṇaṁ karitvā jahati. Evaṁ jahitvā yenakāmaṁ pakkamati.

Evameva ayampi bhikkhu-orapāraṁ jahitukāmo catubbidhena jahati sajātiyaṁ ṭhito jigucchanto nissāya thāmenāti. Sajāti nāma bhikkhuno "ariyāya jātiyā jāto"ti[3] vacanato sīlaṁ. Tenevāha "sīle

---

1. Attabhāvasukhumakaraṇāni (Syā)
2. Khu 6. 16 piṭṭhe Jātake.
3. Ma 2. 306 piṭṭhe.

patiṭṭhāya naro sapañño"ti[1]. Evametissaṁ sajātiyaṁ ṭhito bhikkhu taṁ sakattabhāvādibhedaṁ orapāraṁ jiṇṇapurāṇattacamiva taṁ dukkhaṁ janentaṁ tattha tattha ādīnavadassanena jigucchanto kalyāṇamitte nissāya adhimattasammāvāyāmasaṅkhātaṁ thāmaṁ janetvā "divasaṁ caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṁ parisodhetī"ti[2] vuttanayena rattindivaṁ chadhā vibhajitvā ghaṭento vāyamanto urago viya vaṅkaṁ naṅguṭṭhaṁ pallaṅkaṁ ābhujitvā urago viya passasanto ayampi asithilaparakkamatāya vāyamanto uragova phaṇaṁ karitvā ayampi ñāṇavipphāraṁ janetvā uragova tacaṁ orapāraṁ jahati, jahitvā ca urago viya ohitataco yenakāmaṁ pakkamati, ayampi ohitabhāro anupādisesanibbānadhātudisaṁ pakkamatīti.

90. **Bhavantī**ti iminā viruḷhamūle nīlabhāvaṁ āpajjitvā vaḍḍhamānake taruṇagacche dasseti. **Ahuvun**ti[3] iminā pana vaḍḍhitvā ṭhite mahante rukkhagacchādike dasseti. **Bhavantī**ti imassa vivaraṇaṁ **"jāyanti vaḍḍhantī"**ti, **ahuvun**ti imassa **"jātā vaḍḍhitā"**ti. **Rāsī**ti suddhaṭṭhakadhammasamūho. **Bhūtānan**ti tathāladdhasamaññānaṁ aṭṭhadhammānaṁ. "Bhūtānaṁ gāmo"ti vuttepi avayavavinimuttassa samudāyassa abhāvato bhūtasaññitā teyeva tiṇarukkhalatādayo gayhanti. "Bhūmiyaṁ patiṭṭhahitvā haritabhāvamāpannā rukkhagacchādayo devatāhi pariggayhanti, tasmā bhūtānaṁ nivāsaṭṭhānatāya bhūtānaṁ gāmo"tipi vadanti. **Rukkhādīnan**ti **ādi**-saddena osadhigacchalatādayo veditabbā.

Nanu ca rukkhādayo cittarahitahāya na jīvā, cittarahitatā ca paripphandābhāvato chinnepi ruhanato visadisajātikabhāvato[4] catuyoni-apariyāpannato ca veditabbā, vuḍḍhi pana pavāḷasilālavaṇānampi[5] vijjatīti na tesaṁ jīvabhāve[6] kāraṇaṁ, visayaggahaṇañca nesaṁ parikappanāmattaṁ supanaṁ[7] viya ciñcādīnaṁ[8], tathā dohaḷādayo, tattha kasmā bhūtagāmassa chedanādipaccayā pācittiyaṁ vuttanti? Samaṇasāruppato

1. Saṁ 1. 13, 167 piṭṭhesu.
2. Aṁ 1. 112, 349; Abhi 2. 285 piṭṭhesu.
3. Ahuvantīti (Syā)
4. Visadisajātikābhāvato (Ka)
5. Pavāḷasilāsuvaṇṇānampi (Syā)
6. Jīvābhāve (Ka)
7. Supinaṁ (Syā, Ka)
8. Viññāṇādīnaṁ (Syā)

taṁnivāsasattānurakkhaṇato ca. Tenevāha **"jīvasaññino hi moghapurisā manussā rukkhasmin"**ti-ādi.

91. "Mūle jāyantī"ti-ādīsu attho upari attanā vuccamānappakārena sīhaḷaṭṭhakathāyaṁ vuttoti āha **"evaṁ santepi -pa- na samentī"**ti. **Vijāta**-saddo idha **vi**-saddalopaṁ katvā niddiṭṭhoti āha "**vijātānī**"ti. **Vijāta**-saddo ca "vijatā itthī"ti-ādīsu viya pasūtavacanoti āha **"pasūtānī"**ti. Pasūti ca nāmettha nibbattapaṇṇamūlatāti āha **"nibbattapaṇṇamūlānī"**ti. Iminā imaṁ dīpeti "nibbattapaṇṇamūlāni bījāni bhūtagāmasaṅkhameva gacchanti, tesu ca vattamāno bījajāta-saddo ruḷhīvasena rukkhādīsupi vattatī"ti. Purimasmiṁ atthavikappe pana bījehi jātānaṁ rukkhalatādīnaṁyeva bhūtagāmatā vuttā.

Tāni dassentoti tāni bījāni dassento. **Mūlabījan**ti-ādīsu mūlameva bījaṁ mūlabījaṁ. Sesesupi eseva nayo. **Phaḷubījan**ti pabbabījaṁ. Paccayantarasamavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhanasamatthe sāraphale niruḷho **bīja**-saddo. Tadatthasaṁsiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti mūlādito nivattanatthaṁ ekena bījasaddena visesetvā vuttaṁ **"bījabījan"**ti "rūparūpaṁ, dukkhadukkhan"ti ca yathā. **Bījato nibbattena bījaṁ dassitan**ti kāriyopacārena kāraṇaṁ dassitanti dīpeti.

92. **Bīje bījasaññī**ti ettha kāraṇūpacārena kāriyaṁ vuttanti dassento **"tattha yathā"**ti-ādimāha. **Bhūtagāmaparimocanaṁ katvā**ti bhūtagāmato mocetvā, viyojetvāti attho. **Yaṁ bījaṁ bhūtagāmo nāma hotī**ti bījāni ca tāni jātāni cāti vuttamatthaṁ sandhāya vadati. Tattha **yaṁ bījan**ti yaṁ nibbattapaṇṇamūlaṁ bījaṁ. **Tasmiṁ bīje**ti tasmiṁ bhūtagāmasaññite bīje. Ettha ca bījajāta-saddassa viya ruḷhīvasena rukkhādīsu bīja-saddassapi pavatti veditabbā. **Yathārutan**ti yathāpāḷi.

Yattha katthacīti mūle agge majjhe vā. **Sañcicca ukkhipituṁ na vaṭṭatī**ti ettha sacepi sarīre laggabhāvaṁ jānantova udakato uṭṭhahati, "taṁ uddharissāmī"ti saññāya abhāvato vaṭṭati. **Uppāṭitānī**ti uddhaṭāni. **Bījagāme saṅgahaṁ gacchantī**ti bhūtagāmato parimocitattā vuttaṁ. **Anantaka**-ggahaṇena sāsapamattikā gahitā. Nāmañhetaṁ tassā

sevālajātiyā. Mūlapaṇṇānaṁ asumpuṇṇattā **"asampuṇṇabhūtagāmo nāmā"**ti vuttaṁ. **Abhūtagāmamūlattā**ti ettha bhūtagāmo mūlaṁ kāraṇaṁ etassāti bhūtagāmamūlo, bhūtagāmassa vā mūlaṁ kāraṇanti bhūtagāmamūlaṁ. Bījagāmo hi nāma bhūtagāmato sambhavati, bhūtagāmassa ca kāraṇaṁ hoti, ayaṁ pana tādiso na hotīti "abhūtagāmamūlattā"ti vuttaṁ. Tatraṭṭhakattā vuttaṁ **"so bījagāmena saṅgahito"**ti. Idañca "abhūtagāmamūlattā"ti ettha paṭhamaṁ vutta-atthasambhavato vuttaṁ. Kiñcāpi hi tālanāḷikerādīnaṁ khāṇu uddhaṁ avaḍḍhanato bhūtagāmassa kāraṇaṁ na hoti, tathāpi bhūtagāmasaṅkhyupagatanibbattapaṇṇamūlabījato[1] sambhūtattā bhūtagāmato uppanno nāma hotīti bījagāmena saṅgahaṁ gacchati.

"Aṅkure harite"ti vatvā tameva vibhāveti **"nīlapaṇṇavaṇṇe jāte"**ti, nīlapaṇṇassa vaṇṇasadise vaṇṇe jāteti attho. "Nīlavaṇṇe jāte"ti vā pāṭho gahetabbo. **Amūlakabhūtagāme saṅgahaṁ gacchatī**ti nāḷikerassa āveṇikaṁ katvā vadati. "Pānīyaghaṭādīnaṁ bahi sevālo udake aṭṭhitattā bījagāmānulomattā ca dukkaṭavatthū"ti vadanti. **Kaṇṇakampi abbohārikamevā**ti nīlavaṇṇampi abbohārikameva. **Seleyyakaṁ** nāma silāya sambhūtā ekā sugandhajāti. **"Rukkhattacaṁ vikopetī**ti vuttattā rukkhe jātaṁ yaṁ kiñci chattakaṁ rukkhattacaṁ avikopetvā matthakato chinditvā gahetuṁ vaṭṭatī"ti vadanti. **Rukkhato muccitvā tiṭṭhatī**ti ettha "yadipi kiñcimattaṁ rukkhe allīnā hutvā tiṭṭhati, rukkhato gayhamāno pana rukkhacchaviṁ na vikopeti, vaṭṭatī"ti vadanti. **Allarūkkhato na vaṭṭatī**ti etthāpi rukkhattacaṁ avikopetvā matthakato tacchetvā gahetuṁ vaṭṭatīti veditabbaṁ. Hatthakukkuccenāti hatthānaṁ asaṁyatabhāvena, hatthacāpallenāti vuttaṁ hoti. **Pānīyaṁ na vāsetabban**ti idaṁ attano atthāya nāmitaṁ sandhāya vuttaṁ. Kevalaṁ anupasampannassa atthāya nāmite pana pacchā tato labhitvā na vāsetabbanti natthi. **"Yesaṁ rukkhānaṁ sākhā ruhatī**ti vuttattā yesaṁ sākhā na ruhati, tattha kappiyakaraṇakiccaṁ natthī"ti vadanti.

---

1. Bhūtagāmasamūpagatanibbattapaṇṇamūlabījato (Syā)

93. **Pañcahi samaṇakappehī**ti pañcahi samaṇavohārehi. Kiñcāpi hi bījānaṁ agginā phuṭṭhamattena nakhādīhi vilidhanamattena ca aviruḷhīdhammatā na hoti, tathāpi evaṁ kateyeva samaṇānaṁ kappatīti aggiparijitādayo samaṇavohārā nāma jātā, tasmā tehi samaṇavohārehi karaṇabhūtehi phalaṁ paribhuñjituṁ anujānāmīti adhippāyo. Abījanibbaṭṭabījānipi samaṇānaṁ kappantīti paññattapaṇṇattibhāvato samaṇavohārā-icceva saṅkhaṁ gatāni. Atha vā aggiparijitādīnaṁ pañcannaṁ kappiyabhāvatoyeva pañcahi samaṇakappiyabhāvasaṅkhātehi kāraṇehi phalaṁ paribhuñjituṁ anujānāmīti evamettha adhippāyo veditabbo. **Aggiparijitan**ti-ādīsu "paricitan"tipi paṭhanti. **Abījaṁ** nāma taruṇambaphalādi. **Nibbaṭṭabījaṁ** nāma ambapanasādi, yaṁ bījaṁ nibbaṭṭetvā visuṁ katvā paribhuñjituṁ sakkā hoti. **"Kappiyan"ti vatvāva kātabban**ti yo kappiyaṁ karoti, tena kattabbākārasseva vuttattā bhikkhunā avuttepi kātuṁ vaṭṭatīti na gahetabbaṁ. Puna "kappiyaṁ kāretabban"ti kārāpanassa paṭhamameva kathitattā[1] bhikkhunā "kappiyaṁ karohī"ti vutteyeva anupasampannena "kappiyan"ti vatvā aggiparijitādi kātabbanti gahetabbaṁ. "Kappiyanti vacanaṁ pana yāya kāyaci bhāsāya vattuṁ vaṭṭatī"ti vadanti. "Kappiyanti vatvāva kātabban"ti vacanato paṭhamaṁ "kappiyan"ti vatvā pacchā aggi-ādinā phusanādi kātabbanti veditabbaṁ. "Paṭhamaṁ aggiṁ nikkhipitvā nakhādinā vā vijjhitvā taṁ anuddharitvāva 'kappiya'nti vattumpi vaṭṭatī"ti vadanti.

Ekasmiṁ bīje vāti-ādīsu "ekaṁyeva kāremīti adhippāye satipi ekābaddhattā sabbaṁ katameva hotī"ti vadanti. **Dāruṁ vijjhatī**ti ettha "jānitvāpi vijjhati vā vijjhāpeti vā, vaṭṭatiyevā"ti vadanti. **Bhattasitthe vijjhatī**ti etthāpi eseva nayo. **"Taṁ vijjhati, na vaṭṭatī**ti rajju-ādīnaṁ bhājanagatikattā"ti vadanti. **Maricapakkādīhi missetvā**ti ettha bhattasitthasambandhavasena ekābaddhatā veditabbā, na phalānaṁyeva aññamaññaṁ sambandhavasena. **Bhindāpetvā kappiyaṁ kārāpetabban**ti bījato muttassa kaṭāhassa bhājanagatikattā vuttaṁ.

Nikkhāmetunti taṁ bhikkhuṁ nikkhāmetuṁ. "Sace etassa anuloman"ti senāsanarakkhaṇatthāya anuññātampi paṭaggidānādiṁ attanāpi kātuṁ

1. Adhikatattā (Syā)

vaṭṭatīti ettakeneva idampi etassa anulomanti evamadhippāyo siyā. Paṭaggidānaṁ parittakaraṇañca attano parassa vā senāsanarakkhaṇatthāya vaṭṭatiyeva. Tasmā sace tassa suttassa etaṁ anulomaṁ siyā, attano na vaṭṭati, aññassa vaṭṭatīti ayaṁ viseso kuto labbhatīti āha **"attano na vaṭṭati -pa- na sakkā laddhun"**ti. Sesamettha uttānameva. Bhūtagāmo, bhūtagāmasaññitā, vikopanaṁ vā vikopāpanaṁ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Aññavādakasikkhāpadavaṇṇanā

94-98. Dutiye **aññaṁ vacanan**ti yaṁ codakena cuditakassa dosavibhāvanavacanaṁ vuttaṁ, taṁ tato aññeneva vacanena paṭicarati. Atha vā **aññenaññaṁ paṭicaratī**ti aññena kāraṇena aññaṁ kāraṇaṁ paṭicaratīti evamettha attho veditabbo, yaṁ codakena cuditakassa dosavibhāvanakāraṇaṁ vuttaṁ, tato aññena codanāya amūlakabhāvadīpakena kāraṇena paṭicaratīti vuttaṁ hoti. **Paṭicaratī**ti ca paṭicchādanavasena carati, pavattatīti attho. Paṭicchādanattho eva vā **carati**-saddo anekatthattā dhātūnaṁ. Tenāha **"paṭicchādetī"**ti. **Ko āpanno**ti-ādinā pāḷiyaṁ codanaṁ avissajjetvā vikkhepāpajjanavasena aññena aññaṁ paṭicaraṇaṁ dassitaṁ. Aparampi pana codanaṁ vissajjetvā bahiddhā kathā-apanāmavasena pavattaṁ pāḷimuttakaṁ aññenaññaṁ paṭicaraṇaṁ veditabbaṁ. "Itthannāmaṁ āpattiṁ āpannosī"ti puṭṭho "pāṭaliputtaṁ gatomhī"ti vatvā puna "na tava pāṭaliputtagamanaṁ pucchāma, āpattiṁ pucchāmā"ti vutte "tato rājagahaṁ gatomhī"ti vatvā "rājagahaṁ vā yāhi brāhmaṇagahaṁ vā, āpattiṁ āpannosī"ti vutte "tattha me sūkaramaṁsaṁ laddhan"ti-ādīni vatvāva kathaṁ bahiddhā vikkhipantopi hi "aññenaññaṁ paṭicarati"cceva saṅkhaṁ gacchati.

Yadetaṁ aññena aññaṁ paṭicaraṇavasena pavattavacanaṁ, tadeva pucchitamatthaṁ ṭhapetvā aññaṁ vadatīti **aññavādakan**ti āha **"aññenaññaṁ paṭicaraṇassetaṁ nāman"**ti. **Tuṇhībhūtassetaṁ nāman**ti tuṇhībhāvassetaṁ nāmaṁ, ayameva vā pāṭho. **Aññavādakaṁ āropetū**ti aññavādakakammaṁ āropetu,

aññavādakattaṁ vā idāni kariyamānena kammena āropetūti attho. **Vihesakaṁ āropetū**ti etthāpi vihesakakammaṁ vihesakabhāvaṁ vā āropetūti evamattho daṭṭhabbo.

Anāropite aññavādake vuttadukkaṭaṁ pāḷiyaṁ āgata-aññenaññaṁpaṭicaraṇavasena yujjati. Aṭṭhakathāyaṁ āgatena pana pāḷimuttaka-aññenaññaṁpaṭicaraṇavasena anāropite aññavādake musāvādena pācittiyaṁ, āropite imināva pācittiyanti veditabbaṁ. Keci pana "āropite aññavādake musāvādena iminā ca pācittiyadvayaṁ hotī"ti vadanti, taṁ vīmaṁsitvā gahetabbaṁ. Yā sā ādikammikassa anāpatti vuttā, sāpi pāḷiyaṁ āgata-aññenaññaṁpaṭicaraṇavasena vuttāti daṭṭhabbā, iminā sikkhāpadena anāpattidassanatthaṁ vā. Sesaṁ uttānameva. Dhammakammena āropitatā, āpattiyā vā vatthunā vā anuyuñjiyamānatā, chādetukāmatāya aññenaññaṁ paṭicaraṇaṁ vā tuṇhībhāvo vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Aññavādakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā

103. Tatiye dhātupāṭhe **jhe**-saddo cintāyaṁ paṭhitoti āha **"lāmakato vā cintāpentī"**ti-ādi. Ayameva ca anekatthattā dhātūnaṁ olokanatthopi hotīti daṭṭhabbaṁ. "Akkharāya vācetī"ti-ādīsu[1] viya "chandāyā"ti liṅgavipallāsavasena vuttanti āha **"chandenā"**ti.

105. **Yena vacanenā**ti yena "chandāya itthannāmo idaṁ nāma karotī"ti-ādivacanena. **Yena ca khiyyantī**ti yena "chandāya itthannāmo"ti-ādivacanena tattha tattha bhikkhūnaṁ savanūpacāre ṭhatvā avaṇṇaṁ pakāsenti.

106. **Aññaṁ anupasampannaṁ ujjhāpetī**ti aññena anupasampannena ujjhāpeti. **Tassa vā taṁ santike khiyyatī**ti tassa anupasampannassa

---

1. Vi 2. 26 piṭṭhe.

santike taṁ saṁghena sammataṁ upasampannaṁ khiyyati, avaṇṇaṁ vadanto vā pakāseti. **Anupasampannaṁ saṁghena sammatan**ti ettha sammatapubbo sammatoti vutto. Tenāha **"kiñcāpī"**ti-ādi. Yasmā ujjhāpanaṁ khiyyanañca musāvādavaseneva pavattaṁ, tasmā ādikammikassa anāpattīti pācittiyaṭṭhāne dukkaṭaṭṭhāne ca imināva anāpattidassanatthaṁ vuttanti gahetabbaṁ. Evañca katvā ujjhāpentassa khiyyantassa ca ekakkhaṇe dve dve āpattiyo hontīti āpannaṁ. Atha vā īdisaṁ sikkhāpadaṁ musāvādato paṭhamaṁ paññattanti gahetabbaṁ. Sesamettha uttānameva. Dhammakammena sammatatā, upasampannatā, agatigamanābhāvo, tassa avaṇṇakāmatā, yassa santike vadati, tassa upasampannatā, ujjhāpanaṁ vā khiyyanaṁ vāti imāni panettha cha aṅgāni.

Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Paṭhamasenāsanasikkhāpadavaṇṇanā

108-110. Catutthe **himavassenā**ti himameva vuttaṁ. **Apaññāte**ti appatīte, appasiddheti attho. "Maṇḍape vā rukkhamūle vāti vacanato vivaṭaṅgaṇepi nikkhipituṁ vaṭṭatī"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Gocarappasutā**ti gocaraṭṭhānaṁ paṭipannā. "Aṭṭha māse"ti iminā vassānaṁ cātumāsaṁ cepi devo na vassati, paṭikkhittamevāti āha **"aṭṭha māse'ti vacanato -pa- nikkhipituṁ na vaṭṭatiyevā"**ti. Tattha **cattāro māse**ti vassānassa cattāro māse. **Avassikasaṅkete**ti iminā anuññātepi aṭṭha māse yattha hemante devo vassati, tattha aparepi cattāro māsā paṭikkhittāti āha **"avassikasaṅketeti vacanato"**ti-ādi. Iminā imaṁ dīpeti "yasmiṁ dese hemante devo vassati, tattha aṭṭha māse paṭikkhipitvā cattāro māsā anuññātā. Yattha pana vassāneyeva vassati, tattha cattāro māse paṭikkhipitvā aṭṭha māsā anuññātā"ti.

Imināva nayena majjhimapadese yattha hemante himavassaṁ vassati, tatthāpi aṭṭheva māsā paṭikkhittāti veditabbā. Tasmā vassānakāle pakati-ajjhokāse ovassakamaṇḍape rukkhamūle ca santharituṁ na vaṭṭati, hemantakāle pakati-ajjhokāse ovassakamaṇḍapādīsupi vaṭṭati.

Tañca kho yattha himavassena senāsanaṁ na temati, gimhakālepi pakati-ajjhokāsādīsu vaṭṭatiyeva, tañca kho akālameghādassane, kākādīnaṁ nibaddhavāsarukkhamūle pana kadācipi na vaṭṭatīti evamettha vinicchayo veditabbo.

Imañca pana atthavisesaṁ gahetvā bhagavatā paṭhamameva sikkhāpadaṁ paññattanti visuṁ anupaññatti na vuttā. Teneva hi **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttaṁ "iti yattha ca yadā ca santharituṁ na vaṭṭati, taṁ sabbamidha ajjhokāsasaṅkhameva gatan"ti. Atha vā avisesena ajjhokāse santharaṇasantharāpanāni paṭikkhipitvā "īdise kāle īdise ca padese ṭhapethā"ti anujānanamatteneva alanti na sikkhāpade visuṁ anupaññatti uddhaṭāti veditabbā. **Parivāre**[2] pana imasseva sikkhāpadassa anurūpavasena paññattattā "ekā anupaññattī"ti vuttaṁ.

Navavāyimo sīghaṁ na nassatīti āha **"navavāyimo vā"**ti. **Onaddhako**ti cammena onaddho. **Ukkaṭṭha-abbhokāsiko**ti idaṁ tassa parivitakkadassanamattaṁ, ukkaṭṭha-abbhokāsikassa pana cīvarakuṭi na vaṭṭatīti natthi. **Kāyānugatikattā**ti bhikkhuno tattheva sannihitabhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. Iminā ca tasmiṁyeva kāle anāpatti vuttā, cīvarakuṭito nikkhamitvā pana aññattha gacchantassa piṇḍāya pavisantassapi āpattiyeva. "Yasmā pana dāyakehi dānakāleyeva sahassagghanakampi kambalaṁ 'pādapuñchaniṁ katvā paribhuñjathā'ti dinnaṁ tatheva paribhuñjituṁ vaṭṭati, tasmā 'imaṁ mañcapīṭhādisenāsanaṁ abbhokāsepi yathāsukhaṁ paribhuñjathā'ti dāyakehi dinnaṁ ce, sabbasmimpi kāle abbhokāse nikkhipituṁ vaṭṭatī"ti vadanti. **Pesetvā gantabban**ti ettha "yo bhikkhu imaṁ ṭhānaṁ āgantvā vasati, tassa dethā"ti vatvā pesetabbaṁ.

Valāhakānaṁ anuṭṭhitabhāvaṁ sallakkhetvāti iminā ca gimhānepi meghe uṭṭhite mañcapīṭhādiṁ yaṁkiñci senāsanaṁ ajjhokāse nikkhipituṁ na vaṭṭatīti dīpitanti veditabbaṁ. **"Pādaṭṭhānābhimukhā**ti nisīdantānaṁ pādapatanaṭṭhānābhimukhan"ti keci. "Sammajjantassa pādaṭṭhānābhimukhan"ti apare. "Bahi vālukāya agamananimittaṁ pādaṭṭhānābhimukhā vālikā haritabbāti vuttan"ti

---

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 201 piṭṭhe. 2. Vi 5. 24 piṭṭhe.

eke. **Kacavaraṁ hatthehi gahetvā bahi chaḍḍetabban**ti iminā kacavaraṁ chaḍḍessāmīti vālikā na chaḍḍetabbāti dīpeti.

111. **Anto saṁveṭhetvā baddhan**ti erakapattādīhi veṇiṁ katvā tāya veṇiyā ubhosu passesu vitthataṭṭhānesu bahuṁ veṭhetvā tato paṭṭhāya yāva majjhaṭṭhānaṁ, tāva anto ākaḍḍhanavasena veṭhetvā majjhe saṅkhipitvā tiriyaṁ tattha tattha bandhitvā kataṁ. **Kappaṁ labhitvā**ti gacchāti vuttavacanena kappaṁ labhitvā. Therassa hi āṇattiyā gacchantassa anāpatti. **Purimanayenevā**ti "nisīditvā sayaṁ gacchanto"ti-ādinā pubbe vuttanayeneva. **Aññattha gacchatī**ti taṁ maggaṁ atikkamitvā aññattha gacchati. Leḍḍupātupacārato bahi ṭhitattā **"pāduddhārena kāretabbo"**ti vuttaṁ, aññattha gacchantassa paṭhamapāduddhāre dukkaṭaṁ, dutiyapāduddhāre pācittiyanti attho. **Pākatikaṁ akatvā**ti appaṭisāmetvā. **Antarasannipāte**ti antarantarā sannipāte.

Āvāsikānaṁyeva palibodhoti ettha āgantukehi āgantvā kiñci avatvā tattha nisinnepi āvāsikānaṁyeva palibodhoti adhippāyo. **Mahāpaccarivāde** pana "aññesu āgantvā nisinnesū"ti idaṁ amhākanti vatvā vā avatvā vā nisinnesūti adhippāyo. **Mahā-aṭṭhakathāvāde** "āpattī"ti pācittiyameva vuttaṁ. **Mahāpaccariyaṁ** pana santharaṇasantharāpane sati pācittiyena bhavitabbanti anāṇattiyā paññattattā dukkaṭaṁ vuttaṁ. "Idaṁ ussārakassa, idaṁ dhammakathikassā"ti visuṁ paññattattā anāṇattiyā paññattepi pācittiyeneva bhavitabbanti adhippāyena "tasmiṁ āgantvā nisinne tassa palibodho"ti vuttaṁ. Keci pana vadanti "anāṇattiyā paññattepi dhammakathikassa anuṭṭhāpanīyattā pācittiyena bhavitabbaṁ, āgantukassa pana pacchā āgatehi vuḍḍhatarehi uṭṭhāpetabbattā dukkaṭaṁ vuttan"ti.

112. **Bhūmiyaṁ attharitabbā**ti cimilikāya[1] sati tassā upari, asati suddhabhūmiyaṁ attharitabbā. **Sīhacammādīnaṁ pariharaṇeyeva paṭikkhepo veditabbo**ti iminā—

1. Vilimikāya (Syā)

“Na bhikkhave mahācammāni dhāretabbāni sīhacammaṁ byagghacammaṁ dīpicammaṁ, yo dhāreyya, āpatti dukkaṭassā”ti—

evaṁ vuttāya **khandhakapāḷiyā**[1] adhippāyaṁ vibhāveti. Idaṁ vuttaṁ hoti—“antopi mañce paññattāni honti, bahipi mañce paññattāni hontī”ti imasmiṁ vatthusmiṁ[1] sikkhāpadassa paññattattā mañcapīṭhesu attharitvā paribhogoyeva paṭikkhitto, bhūmattharaṇavasena paribhogo pana appaṭikkhittoti. Yadi evaṁ “pariharaṇeyeva paṭikkhepo”ti idaṁ tasmā vuttanti? Yathā “anujānāmi bhikkhave sabbaṁ pāsādaparibhogan”ti[2] vacanato puggalikepi senāsane senāsanaparibhogavasena niyamitaṁ suvaṇṇaghaṭādikaṁ paribhuñjituṁ vaṭṭamānampi kevalaṁ attano santakaṁ katvā paribhuñjituṁ na vaṭṭati, evamidaṁ bhūmattharaṇavasena paribhuñjiyamānampi attano santakaṁ katvā taṁ taṁ vihāraṁ haritvā paribhuñjituṁ na vaṭṭatīti dassanatthaṁ “pariharaṇeyeva paṭikkhepo veditabbo”ti vuttaṁ. **Dārumayapīṭhan**ti phalakamayameva pīṭhaṁ vuttaṁ. **Pādakathalikan**ti adhotapādaṭṭhapanakaṁ. **Ajjhokāse rajanaṁ pacitvā -pa- paṭisāmetabban**ti ettha theve[3] asati rajanakamme niṭṭhite paṭisāmetabbaṁ.

113. **“Bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā lajjī hotī**ti vuttattā alajjiṁ āpucchitvā gantuṁ na vaṭṭatī”ti vadanti. **Otāpento gacchatī**ti ettha “kiñcāpi 'ettakaṁ dūraṁ gantabba'nti paricchedo natthi, tathāpi leḍḍupātaṁ atikkamma nātidūraṁ gantabban”ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Mañcādīnaṁ saṁghikatā, vuttalakkhaṇe dese santharaṇaṁ vā santharāpanaṁ vā, apalibuddhatā, āpadāya abhāvo, leḍḍupātāti kkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Mātikāṭṭhakathāyaṁ[4] pana **anāpucchaṁ vā gaccheyyā**ti ettha “yo bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā lajjī hoti, attano palibodhaṁ viya maññati, tathārūpaṁ anāpucchitvā taṁ senāsanaṁ tassa aniyyātetvā nirapekkho gacchati, thāmamajjhimassa purisassa leḍḍupātaṁ atikkameyya, ekena pādena leḍḍupātātikkame dukkaṭaṁ, dutiyapādātikkame pācittiyan”ti vatvā aṅgesupi nirapekkhatāya saddhiṁ cha

---

1. Vi 3. 281 piṭṭhe.
2. Vī 4. 320 piṭṭhe.
3. Deve (Syā, Ka)
4. Kaṅkhā-Ṭṭha 201 piṭṭhe.

aṅgāni vuttāni. Pāḷiyaṁ pana aṭṭhakathāyañca "nirapekkho gacchatī"ti ayaṁ viseso na dissati. "Otāpento gacchatī"ti ca otāpanavisaye eva sāpekkhagamane anāpatti vuttā. Yadi aññatthāpi sāpekkhagamane anāpatti siyā, "anāpatti sāpekkho gacchatī"ti avisesena vattabbaṁ bhaveyya, tasmā vīmaṁsitvā yuttataraṁ gahetabbanti.

Paṭhamasenāsanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyasenāsanasikkhāpadavaṇṇanā

116. Dutiyasenāsanasikkhāpade **ettakameva vuttan**ti aṭṭhakathāsu vuttaṁ. "Idañca aṭṭhakathāsu tathāvuttabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ, aññampi tādisaṁ mañcapīṭhesu attharitaṁ paccattharaṇamevā"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] pana "paccattharaṇaṁ nāma pāvāro kojavoti ettakamevā"ti niyametvā vuttaṁ, tasmā gaṇṭhipadesu vuttaṁ iminā na sameti, vīmaṁsitvā gahetabbaṁ. **Senāsanato**ti sabbapacchimasenāsanato. **Yo kocī**ti tassa ñātako vā aññātako vā yo koci.

117. **Pariveṇan**ti ekekassa vihārassa parikkhepabbhantaraṁ. Kurundaṭṭhakathāyaṁ vuttamevatthaṁ savisesaṁ katvā dassetuṁ **"kiñcāpi vutto"**ti-ādi āraddhaṁ. "Aparicchanne maṇḍape"ti visuṁ yojetabbaṁ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] **"**aparicchannamaṇḍape vā paricchanne vāpi bahūnaṁ sannipātabhūte"ti vuttaṁ. Bhojanasālāyampi ayaṁ viseso labbhatiyeva. **Vattabbaṁ natthī**ti visesetvā kiñci vattabbaṁ natthi. **Palujjatī**ti vinassati. **Nasseyyā**ti corādīhi vinasseyya.

118. Yena mañcaṁ vā pīṭhaṁ vā vinanti, taṁ **mañcapīṭhakavānaṁ. Siluccayaleṇan**ti siluccaye leṇaṁ, pabbataguhāti attho. "Senāsanaṁ upacikāhi khāyitan"ti imasmiṁ vatthusmiṁ paññattattā vatthu-anurūpavasena aṭṭhakathāyaṁ upacikāsaṅkāya abhāve anāpatti vuttā. **Vattakkhandhake** gamikavattaṁ

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 203 piṭṭhe.

paññapentena "senāsanaṁ āpucchitabban"ti vuttattā kevalaṁ itikattabbākāramatta dassanatthaṁ **"āpucchanaṁ pana vattan"**ti vuttaṁ, na pana vattabhedena dukkaṭanti dassanatthaṁ. Teneva **andhakaṭṭhakathāyaṁ** "senāsanaṁ āpucchitabban"ti ettha "yaṁ pāsāṇapiṭṭhiyaṁ vā pāsāṇatthambhesu vā katasenāsanaṁ yattha upacikā nārohanti, taṁ anāpucchantassapi anāpattī"ti vakkhati, tasmā yaṁ vuttaṁ **gaṇṭhipade** "tādise senāsane anāpucchā gacchantassa pācittiyaṁ natthi, gamikavattavasena pana anāpucchā gacchato vattabhedo hoti, tasmā dukkaṭaṁ āpajjatī"ti, taṁ na gahetabbaṁ.

Pacchimassa ābhogena mutti natthīti tassa pacchato gacchantassa aññassa abhāvato vuttaṁ. **Ekaṁ vā pesetvā āpucchitabban**ti ettha gamanacittassa uppannaṭṭhānato anāpucchitvā gacchato dutiyapāduddhāre pācittiyaṁ. Kiñcāpi mañcaṁ vā pīṭhaṁ vā ajjhokāse nikkhipitvā gacchantassa idha visuṁ āpatti na vuttā, tathāpi akāle ajjhokāse mañcapīṭhāni paññapetvā gacchantassa leḍḍupātātikkame purimasikkhāpadena pācittiyaṁ, parikkhepātikkame iminā dukkaṭanti veditabbaṁ. "Maṇḍape vā rukkhamūle vā"ti iminā ajjhokāsopi saṅgahitoyevāti tatthāpi dukkaṭaṁ idha vuttamevāti daṭṭhabbaṁ. Seyyaṁ pana ajjhokāse santharitvā gacchantassa ubhayenapi dukkaṭameva. "Saṁghike vihāre saṁghikaṁyeva seyyaṁ santharitvā pakkamantassa pācittiyaṁ vuttanti ubhosu ekekasmiṁ saṁghike dukkaṭan"ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Vuttalakkhaṇaseyyā, tassā saṁghikatā, vuttalakkhaṇe vihāre santharaṇaṁ vā santharāpanaṁ vā, apalibuddhatā, āpadāya abhāvo, anapekkhassa disāpakkamanaṁ, upacārasīmātikkamoti imāni panettha satta aṅgāni.

Dutiyasenāsanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā

119-121. Chaṭṭhe **anupavisitvā**ti samīpaṁ pavisitvā. **Bahūpakārataṁ guṇavisiṭṭhatañca sallakkhento**ti bhaṇḍāgārikassa bahūpakārataṁ dhammakathikādīnaṁ guṇavisiṭṭhatañca sallakkhento. **Samantā diyaḍḍho hattho**ti majjhe paññattamañcapīṭhaṁ sandhāya vuttaṁ.

122. **Upacāraṁ ṭhapetvā**ti vuttalakkhaṇaṁ upacāraṁ ṭhapetvā. **Ekavihāre**ti ekasmiṁ senāsane. **Ekapariveṇe**ti tassa vihārassa parikkhepabbhantare. "Gilāno pavisatīti-ādīsu anāpattikāraṇasabbhāvato gilānāditāya pavisissāmīti upacāraṁ pavisantassa satipi sambādhetukāmatāya anāpatti vuttāyevā"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Evañca sati agilānādibhāvopi visuṁ aṅgesu vattabbo siyā, **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] pana "saṁghikavihāratā, anuṭṭhāpanīyabhāvajānanaṁ, sambādhetukāmatā, upacāre nisīdanaṁ vā nipajjanaṁ vāti imāni panettha cattāri aṅgānī"ti ettakameva vuttaṁ, tasmā vīmaṁsitabbaṁ.

Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā

126. Sattame **koṭṭhakānī**ti dvārakoṭṭhakāni. "Nikkhamāti vacanaṁ sutvāpi attano ruciyā nikkhamati, anāpattī"ti vadanti.

128. **Alajjiṁ nikkaḍḍhatī**ti-ādīsu paṭhamaṁ alajjī-ādibhāvena nikkaḍḍhissāmīti cintetvā nikkaḍḍhantassa cittassa lahuparivattitāya kope uppannepi anāpatti. Sesamettha uttānameva. Saṁghikavihāro, upasampannassa bhaṇḍanakārakabhāvādivinimuttatā, kopena nikkaḍḍhanaṁ vā nikkaḍḍhāpanaṁ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Vehāsakuṭisikkhāpadavaṇṇanā

129-131. Aṭṭhame uparimatale padarānaṁ asantharitattā **"upari-acchannatalāyā"**ti vuttaṁ. **Pubbe vuttanayenevā**ti anupakhajjasikkhāpade vuttanayeneva. Sesaṁ suviññeyyameva. Saṁghiko vihāro, asīsaghaṭṭā

---

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 204 piṭṭhe.

vehāsakuṭi, heṭṭhā saparibhogatā, apaṭāṇidinne āhaccapādake nisīdanaṁ vā nipajjanaṁ vāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Vehāsakuṭisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Mahallakavihārasikkhāpadavaṇṇanā

135. Navame "mahallako nāma vihāro sasāmiko"ti vuttattā saññācikāya kuṭiyā anāpatti. "Aḍḍhateyyahatthampī"ti ukkaṭṭhaparicchedena vuttavacanaṁ pāḷiyā sametīti āha **"taṁ suvuttan"**ti. "Pāḷiyaṁ aṭṭhakathāyañca ukkaṭṭhaparicchedena aḍḍhateyyahatthappamāṇassa okāsassa dassitattā kavāṭaṁ aḍḍhateyyahatthavitthārato ūnakaṁ vā hotu adhikaṁ vā, aḍḍhateyyahatthappamāṇaṁyeva okāso"ti vadanti.

Yassa vemajjheti yassa vihārassa vemajjhe. **Sā aparipūra-upacārāpi hotī**ti vivariyamānaṁ kavāṭaṁ yaṁ bhittiṁ āhanati, sā samantā kavāṭavitthārappamāṇa upacārarahitāpi hotīti attho. Ālokaṁ sandheti pidhetīti **ālokasandhi.** "Punappunaṁ chādāpesi, punappunaṁ limpāpesīti imasmiṁ vatthusmiṁ uppannadosena sikkhāpadassa paññattattā lepaṁ anujānantena ca dvārabandhassa samantā aḍḍhateyyahatthappamāṇe yeva padese punappunaṁ lepassa anuññātattā tato aññattha punappunaṁ limpentassa vā limpāpentassa vā bhittiyaṁ mattikāya kattabbakiccaṁ niṭṭhāpetvā puna catutthalepe dinne pācittiyena bhavitabban"ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi "punappunaṁ lepadānassa vuttappamāṇato aññattha paṭikkhittamattaṁ ṭhapetvā pācittiyassa avuttattā dukkaṭaṁ anurūpan"ti vuttaṁ.

Adhiṭṭhātabbanti saṁvidhātabbaṁ. **Appaharite**ti ettha **appa**-saddo "appiccho"ti-ādīsu viya abhāvatthoti āha **"aharite"**ti. **Patanokāso**ti patanokāsattā tatra ṭhitassa bhikkhuno upari pateyyāti adhippāyo. **Sace harite ṭhito adhiṭṭheti, āpatti dukkaṭassā**ti vacanena imamatthaṁ dīpeti— sace vihārassa samantā vuttappamāṇe paricchede pubbaṇṇādīni na santi, tattha vihāro kāretabbo. Yattha pana santi, tattha kārāpentassa dukkaṭanti.

136. Ekekaṁ maggaṁ ujukameva uṭṭhapetvā[1] chādanaṁ maggena chādanaṁ nāma hotīti dassetuṁ "**maggena chādentassā**"ti vuttaṁ. Iminā pana nayena sabbasmiṁ vihāre ekavāraṁ chādite taṁ chadanaṁ ekamagganti gahetvā "**dve magge**"ti-ādi vuttaṁ. "Pariyāyena chādanepi imināva nayena yojetabban"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ, taṁ "punappunaṁ chādāpesī"ti imāya pāḷiyā "sabbampi cetaṁ chadanaṁ chadanūpari veditabban"ti iminā aṭṭhakathāvacanena ca sameti, tasmā **dve magge adhiṭṭhahitvā tatiyāya maggaṁ āṇāpetvā pakkamitabban**ti ettha dve chadanāni adhiṭṭhahitvā tatiyaṁ chadanaṁ "evaṁ chādehī"ti āṇāpetvā pakkamitabbanti evamattho gahetabbo.

Keci pana "paṭhamaṁ tāva ekavāraṁ aparisesaṁ chādetvā puna chadanadaṇḍake bandhitvā dutiyavāraṁ tatheva chādetabbaṁ, tatiyavāracatutthavāre sampatte dve magge adhiṭṭhahitvā āṇāpetvā pakkamitabban"ti vadanti. Apare pana "paṭhamavāreyeva tayopi magge adhiṭṭhātuṁ vaṭṭati, catutthato paṭṭhāya āpatti pācittiyan"ti vadanti. Tadubhayampi pāḷiyā aṭṭhakathāya ca na sameti. **Tatiyāya maggan**ti ettha **tatiyāyā**ti upayogatthe sampadānavacanaṁ, tatiyaṁ magganti attho. **Tiṇṇaṁ maggānan**ti maggavasena chāditānaṁ tiṇṇaṁ chadanānaṁ. **Tiṇṇaṁ pariyāyānan**ti etthāpi eseva nayo. **Catutthe magge vā pariyāye vā**ti ca tathā chādentānaṁ catutthaṁ chādanameva vuttaṁ. Sesaṁ uttānameva. Mahallakavihāratā, attano vāsāgāratā, uttari adhiṭṭhānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Mahallakavihārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā

140. Dasame imassa sikkhāpadassa "siñceyya vā siñcāpeyya vā"ti bāhiraparibhogavasena paṭhamaṁ paññattattā "sappāṇakaṁ udakaṁ paribhuñjeyyā"ti sikkhāpadaṁ attano nahānapānādiparibhogavasena paññattanti veditabbaṁ. Tasmiṁ vā paṭhamaṁ paññattepi attano paribhogavaseneva

---

1. Upaṭṭhapetvā (Syā)

paññattattā puna imaṁ sikkhāpadaṁ bāhiraparibhogavaseneva paññattanti gahetabbaṁ.

Sappāṇakasaññissa "paribhogena pāṇakā marissantī"ti pubbabhāge jānantassapi siñcanasiñcāpanaṁ "padīpe nipatitvā paṭaṅgādipāṇakāmarissantī"ti jānantassa padīpujjalanaṁ viya vināpi vadhakacetanāya hotīti āha **"paṇṇattivajjan"**ti. Sesaṁ uttānatthameva. Udakassa sappāṇakatā, "siñcanena pāṇakā marissantī"ti jānanaṁ, tādisameva ca udakaṁ, vinā vadhakacetanāya kenacideva karaṇīyena tiṇādīnaṁ siñcananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito senāsanavaggo dutiyo.

Bhūtagāmavaggotipi imasseva nāmaṁ.

---

3. Ovādavagga

1. Ovādasikkhāpadavaṇṇanā

144. Bhikkhunivaggassa paṭhamasikkhāpade **kathānusārenā**ti "so thero kiṁsīlo kiṁsamācāro katarakulā pabbajito"ti-ādinā pucchantānaṁ pucchākathānusārena. **Kathetuṁ vaṭṭantī**ti nirāmiseneva cittena kathetuṁ vaṭṭanti. Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṁ tiracchānabhūtā kathā **tiracchānakathā**ti āha **"saggamaggagamanepī"**ti-ādi. **Api**-saddena pageva mokkhamaggagamaneti dīpeti. **Tiracchānabhūtan**ti tirokaraṇabhūtaṁ, bādhikanti vuttaṁ hoti. Laddhāsevanā hi tiracchānakathā saggamokkhānaṁ bādhikāva hoti. **Samiddho**ti paripuṇṇo. **Sahitattho**ti yuttattho. Atthagambhīratādiyogato **gambhīro. Bahuraso**ti attharasādibahuraso. **Lakkhaṇapaṭivedhasaṁyutto**ti aniccādilakkhaṇapaṭivedharasa-āvahanato lakkhaṇa paṭivedhasaṁyutto.

145-147. **Parato**ti parattha, uttarinti attho. **Karontovā**ti paribāhire karontoyeva. **Pātimokkho**ti cārittavārittappabhedaṁ

sikkhāpadasīlaṁ. Tañhi yo naṁ pāti rakkhati, taṁ mokkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehi, tasmā "pātimokkhan"ti vuccati. Saṁvaraṇaṁ **saṁvaro**, kāyavacīdvārānaṁ pidahanaṁ. Yena hi te saṁvutā pihitā honti, so saṁvaro, kāyikavācasikassa avītikkamassetaṁ nāmaṁ. **Pātimokkhasaṁvarena saṁvuto**ti pātimokkhasaṁvarena pihitakāyavacīdvāro. Tathābhūto ca yasmā tena samaṅgī nāma hoti, tasmā vuttaṁ **"samannāgato"**ti. **Vattatī**ti attabhāvaṁ pavatteti. Viharatīti iminā pātimokkha saṁvarasīle ṭhitassa bhikkhuno iriyāpathavihāro dassito.

Saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato pāḷiyā vibhāvetuṁ **"vuttañhetan"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **vibhaṅge**ti jhānavibhaṅge. **Sīlaṁ patiṭṭhā**ti-ādīni pātimokkhasseva vevacanāni. Tattha[1] sīlanti kāmañcetaṁ saha kammavācāpariyosānena ijjhanakassa pātimokkhasseva vevacanaṁ, evaṁ santepi dhammato etaṁ sīlaṁ nāma pāṇātipātādīhi vā viramantassa vattapaṭipattiṁ vā pūrentassa cetanādayo dhammā veditabbā. Yasmā pana pātimokkhasīlena bhikkhu sāsane patiṭṭhāti nāma, tasmā taṁ "patiṭṭhā"ti vuttaṁ. Patiṭṭhahati vā ettha bhikkhu, kusaladhammā eva vā ettha patiṭṭhahantīti **patiṭṭhā**. Ayamattho "sīle patiṭṭhāya naro sapañño"ti[2] ca "patiṭṭhā mahārāja sīlaṁ sabbesaṁ kusalānaṁ dhammānan"ti[3] ca "sīle patiṭṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantī"ti[3] ca ādisuttavasena veditabbo.

Tadetaṁ pubbuppatti-atthena ādi. Vuttampi cetaṁ—

> "Tasmātiha tvaṁ uttiya ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṁ dhammānaṁ? Sīlañca suvisuddhaṁ diṭṭhi ca ujukā"ti[4].

Yathā hi nagaravaḍḍhakī nagaraṁ māpetukāmo paṭhamaṁ nagaraṭṭhānaṁ sodheti, tato aparabhāge vīthicatukkasiṅghāṭakādiparicchedena vibhajitvā nagaraṁ māpeti, evameva yogāvacaro ādimhi sīlaṁ sodheti, tato

---

1. Abhi-Ṭṭha 2. 316 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Saṁ 1. 13, 167 piṭṭhesu.
3. Khu 11. 32 piṭṭhe.
4. Saṁ 3. 144 piṭṭhe.

aparabhāge samādhivipassanāmaggaphalanibbānāni sacchikaroti. Yathā vā pana rajako paṭhamaṁ tīhi khārehi vatthaṁ dhovitvā parisuddhe vatthe yadicchakaṁ raṅgajātaṁ upaneti, yathā vā pana cheko cittakāro rūpaṁ likhitukāmo ādito bhittiparikammaṁ karoti, tato aparabhāge rūpaṁ samuṭṭhāpeti, evameva yogāvacaro āditova sīlaṁ visodhetvā aparabhāge samathavipassanādayo dhamme sacchikaroti. Tasmā sīlaṁ "ādī"ti vuttaṁ.

Tadetaṁ caraṇasarikkhatāya **caraṇaṁ.** "Caraṇā"ti pādā vuccanti. Yathā hi chinnacaraṇassa purisassa disaṁgamanābhisaṅkhāro na jāyati, paripuṇṇapādasseva jāyati, evameva yassa sīlaṁ bhinnaṁ hoti khaṇḍaṁ aparipuṇṇaṁ, tassa nibbānagamanāya ñāṇagamanaṁ na sampajjati. Yassa pana taṁ abhinnaṁ hoti akhaṇḍaṁ paripuṇṇaṁ, tassa nibbānagamanāya ñāṇagamanaṁ sampajjati. Tasmā sīlaṁ "caraṇan"ti vuttaṁ.

Tadetaṁ saṁyamanavasena **saṁyamo**, saṁvaraṇavasena **saṁvaro**ti ubhayenapi sīlasaṁyamo ceva sīlasaṁvaro ca kathito. Vacanattho panettha saṁyameti vītikkamavipphandanaṁ, puggalaṁ vā saṁyameti vītikkamavasena tassa vipphandituṁ na detīti **saṁyamo**, vītikkamassa pavesanadvāraṁ saṁvarati pidahatīti **saṁvaro. Mokkhan**ti uttamaṁ mukhabhūtaṁ vā. Yathā hi sattānaṁ catubbidho āhāro mukhena pavisitvā aṅgamaṅgāni pharati, evaṁ yoginopi catubhūmakakusalaṁ sīlamukhena pavisitvā atthasiddhiṁ sampādeti. Tena vuttaṁ "mokkhan"ti. Pamukhe sādhūti **pamokkhaṁ**, pubbaṅgamaṁ seṭṭhaṁ padhānanti attho. **Kusalānaṁ dhammānaṁ samāpattiyā**ti catubhūmakakusalānaṁ paṭilābhatthāya pamokkhaṁ pubbaṅgamaṁ seṭṭhaṁ padhānanti veditabbaṁ.

Kāyiko avītikkamoti tividhaṁ kāyasucaritaṁ. **Vācasiko**ti catubbidhaṁ vacīsucaritaṁ. **Kāyikavācasiko**ti tadubhayaṁ. Iminā ājīvaṭṭhamakasīlaṁ pariyādāya dasseti. **Saṁvuto**ti pihito, saṁvutindriyo pihitindriyoti attho. Yathā hi saṁvutadvāraṁ gehaṁ "saṁvutagehaṁ pihitagehan"ti vuccati, evamidha saṁvutindriyo "saṁvuto"ti vutto. **Pātimokkhasaṁvarenā**ti pātimokkhasaṅkhātena saṁvarena. **Upeto**ti-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni.

Iriyatīti-ādīhi sattahipi padehi pātimokkhasaṁvarasīle ṭhitassa bhikkhuno iriyāpathavihāro kathito. Tattha **iriyatī**ti catunnaṁ iriyāpathānaṁ aññatarasamaṅgi bhāvato iriyati. Tehi iriyāpathacatukkehi kāyasakaṭavattanena vattati. Ekaṁ iriyāpatha dukkhaṁ aparena iriyāpathena vicchinditvā[1] ciraṭṭhitibhāvena sarīrarakkhaṇato **pāleti.** Ekasmiṁ iriyāpathe asaṇṭhahitvā sabba-iriyāpathe vattanato **yapeti.** Tena tena iriyāpathena tathā tathā kāyassa yāpanato **yāpeti.** Cirakālavattāpanato **carati.** Iriyāpathena iriyāpathaṁ vicchinditvā jīvitaharaṇato **viharati.**

Micchājīvapaṭisedhakenāti—

> "Idhekacco veḷudānena vā pattadānena vā puppha phala sināna dantakaṭṭhadānena vā cāṭukamyatāya vā muggasūpyatāya vā pāribhaṭu tāya vā jaṅghapesanikena vā aññataraññatarena vā buddhapaṭikuṭṭhena micchā-ājīvena jīvikaṁ kappeti, ayaṁ vuccati anācāro"ti[2]—

evaṁ vutta-anācārasaṅkhātamicchājīvapaṭipakkhena.

Na veḷudānādinā ācārenāti—

> "Idhekacco na veḷudānena na patta na puppha na phala na sināna na dantakaṭṭha na cāṭukamyatāya na muggasūpyatāya na pāribhaṭyatāya na jaṅghapesanikena na aññataraññatarena buddhapaṭikuṭṭhena micchā-ājīvena jīvikaṁ kappeti, ayaṁ vuccati ācāro"ti[2]—

evaṁ vuttena na veḷudānādinā ācārena.

Vesiyādi-agocaraṁ pahāyāti—

> "Idhekacco vesiyagocaro vā hoti vidhavathullakumāripaṇḍaka bhikkhunipānāgāragocaro vā, saṁsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāvakehi ananulomikena saṁsaggena, yāni pana tāni kulāni

---

1. Chinditvā (Syā), bāhitvā (Ka)
2. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

> assaddhāni appasannāni anopānabhūtāni akkosakaparibhāsakāni anattha kāmāni ahitakāmāni aphāsukakāmāni ayogakkhemakāmāni bhikkhūnaṁ bhikkhunīnaṁ upāsakānaṁ upāsikānaṁ, tathārūpāni kulāni sevati bhajati payirupāsati, ayaṁ vuccati agocaro"ti[1]—

evamāgataṁ vesiyādi-agocaraṁ pahāya.

Saddhāsampannakulādināti ettha **ādi**-saddena upanissayagocarādiṁ saṅgaṇhāti. Tividho hi gocaro upanissayagocaro ārakkhagocaro upanibandhagocaroti. Katamo upanissayagocaro? Dasakathāvatthuguṇasamannāgato kalyāṇamitto, yaṁ nissāya asutaṁ suṇāti, sutaṁ pariyodapeti, kaṅkhaṁ vitarati, diṭṭhiṁ ujuṁ karoti, cittaṁ pasādeti. Yassa vā pana anusikkhamāno saddhāya vaḍḍhati, sīlena sutena cāgena paññāya vaḍḍhati, ayaṁ **upanissayagocaro.** Katamo ārakkhagocaro? Idha bhikkhu antaragharaṁ paviṭṭho vīthiṁ paṭipanno okkhittacakkhu yugamattadassāvī saṁvuto gacchati, na hatthiṁ olokento, na assaṁ, na rathaṁ, na pattiṁ, na itthiṁ, na purisaṁ olokento. Na uddhaṁ olokento, na adho olokento, na disāvidisaṁ vipekkhamāno gacchati, ayaṁ **ārakkhagocaro.** Katamo upanibandhagocaro? Cattāro satipaṭṭhānā, yattha cittaṁ upanibandhati. Vuttañhetaṁ bhagavatā "ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo? Yadidaṁ cattāro satipaṭṭhānā"ti[2], ayaṁ **upanibandha gocaro.** Iti ayaṁ tividho gocaro idha **ādi**-saddena saṅgahitoti daṭṭhabbo.

Appamattakesu vajjesūti asañcicca āpannasekhiya-akusalacittuppādādibhedesu vajjesu. **Bhayato dassanasīlo**ti paramāṇumattaṁ vajjaṁ aṭṭhasaṭṭhiyojanasatasahassu bbedhasinerupabbatasadisaṁ katvā dassanasabhāvo, sabbalahukaṁ vā dubbhāsitamattaṁ pārājikasadisaṁ katvā dassanasabhāvo. **Sammā ādāyā**ti sammadeva sakkaccaṁ sabbaso vā ādiyitvā.

---

1. Abhi 2. 255 piṭṭhe.
2. Saṁ 3. 128 piṭṭhe.

Vaṭṭadukkhanissaraṇatthikehi sotabbato **sutaṁ**, pariyattidhammo. Taṁ dhāretīti **sutadharo**, sutassa ādhārabhūto. Yassa hi ito gahitaṁ etto palāyati, chiddaghaṭe udakaṁ viya na tiṭṭhati, parisamajjhe ekaṁ suttaṁ vā jātakaṁ vā kathetuṁ vā vācetuṁ vā na sakkoti, ayaṁ na sutadharo nāma. Yassa pana uggahitaṁ buddhavacanaṁ uggahitakālasadisameva hoti, dasapi vīsatipi vassāni sajjhāyaṁ akarontassa na nassati, ayaṁ sutadharo nāma. Tenevāha **"yadassa tan"**ti-ādi. Ekapadampi ekakkharampi avinaṭṭhaṁ hutvā sanniciyatīti sannicayo, suta sannicayo etasminti **sutasannicayo**ti āha "**sutaṁ sannicitaṁ asminti sutasannicayo**"ti. Yassa hi sutaṁ hadayamañjusāyaṁ sannicitaṁ silāya lekhā viya suvaṇṇaghaṭe pakkhittā sīhavasā viya ca sādhu tiṭṭhati, ayaṁ sutasannicayo nāma. Tenāha "**etena -pa- avināsaṁ dassetī**"ti.

Dhātāti[1] paguṇā vācuggatā. Ekassa hi uggahitabuddhavacanaṁ niccakālikaṁ na hoti, "asukasuttaṁ vā jātakaṁ vā kathehī"ti vutte "sajjhāyitvā aññehi saṁsanditvā paripucchāvasena atthaṁ ogāhitvā jānissāmī"ti vadati. Ekassa paguṇaṁ pabandhavicche dābhāvato gaṅgāsotasadisaṁ bhavaṅgasotasadisañca akittimaṁ sukhappavatti hoti, "asukasuttaṁ vā jātakaṁ vā kathehī"ti vutte uddharitvā tameva katheti. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"dhātā"**ti. **Vācāya paguṇā katā**ti suttadasakavaggadasakapaṇṇāsadasakavasena vācāya sajjhāyitā, dasa suttāni gatāni, dasa vaggāni gatānīti-ādinā sallakkhetvā vācāya sajjhāyitāti attho. Suttekadesassa hi suttamattassa ca vacasā paricayo idha nādhippeto, atha kho vaggādivaseneva. **Manasā anupekkhitā**ti manasā anu anu pekkhitā, bhāgaso nijjhāyitā cintitāti attho. **Āvajjantassā**ti vācāya sajjhāyituṁ buddhavacanaṁ manasā cintentassa. **Suṭṭhu paṭividdhā**ti nijjaṭaṁ niggumbaṁ katvā suṭṭhu yāthāvato paṭividdhā.

Dve mātikāti bhikkhumātikā bhikkhunīmātikā ca. **Vācuggatā**ti purimasseva vevacanaṁ. **Tisso anumodanā**ti saṁghabhatte dānānisaṁsapaṭisaṁyutta-anumodanā, vihārādimaṅgale maṅgalasuttādi-anumodanā, matakabhattādi-avamaṅgale tirokuṭṭādi anumodanāti imā tisso

1. Dhatāti (Syā)

anumodanā. **Kammākammavinicchayo**ti parivārāvasāne kammavagge vuttavinicchayo. “Vipassanāvasena uggaṇhantena catudhātuvavatthānamukhena uggahetabban”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Catūsu disāsu appaṭihatattā catasso disā etassāti catuddiso, catuddisoyeva **cātuddiso,** catasso vā disā arahati, catūsu vā disāsu sādhūti **cātuddiso.**

Abhivinayeti sakale vinayapiṭake. **Vinetun**ti sikkhāpetuṁ. “**Dve vibhaṅgā paguṇā vācuggatā kātabbā**ti idaṁ paripucchāvasena uggahaṇampi sandhāya vuttan”ti vadanti. Ekassa pamuṭṭhaṁ, itarassa paguṇaṁ hotīti āha “**tīhi janehi saddhiṁ parivattanakkhamā kātabbā**”ti. **Abhidhamme**ti nāmarūpaparicchede. **Heṭṭhimā vā tayo vaggā**ti mahāvaggato heṭṭhā sagāthakavaggo nidānavaggo khandhakavaggoti ime tayo vaggā. “Dhammapadampi saha vatthunā uggahetuṁ vaṭṭatī”ti **mahāpaccariyaṁ** vuttattā jātakabhāṇakena sāṭṭhakathaṁ jātakaṁ uggahetvāpi dhammapadampi saha vatthunā uggahetabbameva.

Kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti **kalyāṇavāco.** Tenāha **“sithiladhanitādīnaṁ -pa- vācāya samannāgato”**ti. Tattha **parimaṇḍalapadabyañjanāyā**ti ṭhānakaraṇasampattiyā sikkhāsampattiyā ca katthacipi anūnatāya parimaṇḍala padāni byañjanāni akkharāni etissāti parimaṇḍalapadabyañjanā, padameva vā atthassa byañjanato **padabyañjanaṁ**, taṁ akkharapāripūriṁ katvā sithiladhanitādidasavidhaṁ byañjanabuddhiṁ aparihāpetvā vuttaṁ **parimaṇḍalaṁ** nāma hoti. Akkharapāripūriyā hi padabyañjanassa parimaṇḍalatā. Tena vuttaṁ “**sithiladhanitādīnaṁ yathāvidhāna vacanenā**”ti, parimaṇḍalaṁ padabyañjanaṁ etissāti **parimaṇḍalapadabyañjanā.** Atha vā pajjati ñāyati attho etenāti padaṁ, nāmādi. Yathādhippetamatthaṁ byañjetīti byañjanaṁ, vākyaṁ. Tesaṁ paripuṇṇatāya **parimaṇḍalapadabyañjanā.**

Apica yo bhikkhu parisati dhammaṁ desento suttaṁ vā jātakaṁ vā nikkhipitvā aññaṁ upārambhakaraṁ suttaṁ āharati, tassa upamaṁ katheti, tadatthaṁ otāreti, evaṁ idaṁ gahetvā ettha khipanto ekapasseneva pariharanto kālaṁ ñatvā vuṭṭhahati, nikkhittasuttaṁ pana nikkhittamattameva hoti, tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti atthassa aparipuṇṇabhāvato. Yo pana suttaṁ vā jātakaṁ vā nikkhipitvā bahi ekapadampi

agantvā yathānikkhittassa suttassa atthasaṁvaṇṇanāvaseneva suttantarampi ānento pāḷiyā anusandhiñca pubbāparañca apekkhanto ācariyehi dinnanaye ṭhatvā tulikāya paricchindanto viya taṁ taṁ atthaṁ suvavatthitaṁ[1] katvā dassento gambhīramātikāya udakaṁ pesento viya gambhīramatthaṁ gamento vaggihārigatiyā[2] pade padaṁ koṭṭento sindhavājānīyo viya ekaṁyeva padaṁ anekehi pariyāyehi punappunaṁ saṁvaṇṇanto gacchati, tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti dhammato atthato anusandhito pubbāparato ācariyuggahatoti sabbaso paripuṇṇabhāvato. Evarūpampi kathaṁ sandhāya "**parimaṇḍalapadabyañjanāyā**"ti vuttaṁ.

Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti **porī**, tassa bhikkhuno tenetaṁ bhāsitabbaṁ atthassa guṇaparipuṇṇabhāvena pure puṇṇabhāve bhavāti attho. Pure vā bhavattā poriyā nāgarikitthiyā sukhumālattanena[3] sadisāti **porī**, pure saṁvaḍḍharī viya sukumārāti attho. Purassa esātipi **porī**, **purassa esā**ti nagaravāsīnaṁ kathāti attho. Nagaravāsino hi yuttakathā honti pitimattaṁ "pitā"ti, bhātimattaṁ "bhātā"ti vadanti. Evarūpī hi kathā bahuno janassa kantā hoti manāpā, tāya poriyā.

Vissaṭṭhāyāti pittasemhādīhi apalibuddhāya sandiṭṭhavilambitādidosarahitāya[4]. Atha vā nātisīghaṁ nātisaṇikaṁ nirantaraṁ ekarasañca katvā parisāya ajjhāsayānurūpaṁ dhammaṁ kathentassa vācā vissaṭṭhā nāma. Yo hi bhikkhu dhammaṁ kathento suttaṁ vā jātakaṁ vā ārabhitvā āraddhakālato paṭṭhāya turitaturito araṇiṁ manthento[5] viya uṇhakhādanīyaṁ khādanto viya pāḷiyā anusandhipubbāparesu gahitaṁ gahitameva, aggahitaṁ aggahitameva katvā purāṇapaṇṇantaresu caramānaṁ godhaṁ uṭṭhāpento viya tattha tattha paharanto osāpetvā uṭṭhāya gacchati. Purāṇapaṇṇantaresu hi paripātiyamānā godhā kadāci dissati kadāci na dissati, evamekaccassa atthavaṇṇanā katthaci dissati katthaci na dissati. Yopi dhammaṁ kathento kālena sīghaṁ, kālena saṇikaṁ, kālena mandaṁ, kālena mahāsaddaṁ, kālena khuddakasaddaṁ karoti, yathā

1. Puthuvavatthitaṁ (Syā) 2. Vattitādigatiyā (Syā) 3. Sukhumālakkhaṇena (Syā)
4. Sandiddhavilambitādidosarahitāya (Ka) 5. Maddento (Syā)

nijjhāmataṇhikapetassa mukhato niccharaṇaka-aggi kālena jalati kālena nibbāyati, evaṁ petadhammakathiko nāma hoti, parisāya uṭṭhātukāmāya puna ārabhati. Yopi kathento tattha tattha vitthāyati, appaṭibhānatāya āpajjati, kenaci rogena nitthunanto viya kandanto viya katheti, imesaṁ sabbesampi kathā vissaṭṭhā nāma na hoti sukhena appavatta bhāvato. Yo pana suttaṁ āharitvā ācariyehi dinnanaye ṭhito ācariyuggahaṁ amuñcanto yathā ca ācariyā taṁ taṁ suttaṁ saṁvaṇṇesuṁ, teneva nayena saṁvaṇṇento nātisīghaṁ nātisaṇikanti-ādinā vuttanayena kathāpabandhaṁ avicchinnaṁ katvā nadīsoto viya pavatteti, ākāsagaṅgāto bhassamāna-udakaṁ viya nirantarakathaṁ pavatteti, tassa kathā vissaṭṭhā nāma hoti. Taṁ sandhāya vuttaṁ "vissaṭṭhāyā"ti.

Anelagaḷāyāti elagaḷavirahitāya. Kassaci hi kathentassa elaṁ gaḷati, lālā paggharati, kheḷaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagaḷā nāma hoti, tabbiparītāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyā**ti ādimajjhapariyosānaṁ pākaṭaṁ katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthatāya atthaññāpane sādhanāya.

Vācāva karaṇanti vākkaraṇaṁ, udāhāraghoso. Kalyāṇaṁ madhuraṁ vākkaraṇaṁ assāti **kalyāṇavākkaraṇo.** Tenevāha **"madhurassaro"**ti. **Hīḷetī**ti avajānāti. Mātugāmoti sambandho. Manaṁ apāyati vaḍḍhetīti **manāpo**. Tenāha **"manavaḍḍhanako"**ti. **Vaṭṭabhayena tajjetvā**ti yobbanamadādimattā bhikkhuniyo saṁsārabhayena tāsetvā. **Gihikāle**ti attano gihikāle. Bhikkhuniyā methunena bhikkhunīdūsako hotīti bhikkhuniyā kāyasaṁsaggameva vadati. Sikkhamānāsāmaṇerīsu pana methunenapi bhikkhunīdūsako na hotīti āha **"sikkhamānāsāmaṇerīsu methunadhamman"**ti. "Kāsāyavatthavasanāyā"ti vacanato dussīlāsu bhikkhunīsikkhamānāsāmaṇerīsu garudhammaṁ ajjhāpannapubbo paṭikkhittoyevāti daṭṭhabbaṁ. Tassā bhikkhuniyā abhāvepi yā yā tassā vacanaṁ assosuṁ, tā tā tatheva maññantīti āha **"mātugāmo hī"**ti-ādi.

Idāni aṭṭha aṅgāni samodhānetvā dassetuṁ "**ettha cā**"ti-ādi āraddhaṁ. Imehi pana aṭṭhahaṅgehi asamannāgataṁ ñatticatutthena kammena sammannento dukkaṭaṁ āpajjati, bhikkhu pana sammatoyeva hoti.

148. **Garukehī**ti garukātabbehi. **Ekato upasampannāyā**ti upayogatthe bhumma vacanaṁ. "Ovadatī"ti vā imassa "vadatī"ti atthe sati sampadānavacanampi yujjati. Bhikkhūnaṁ santike upasampannā nāma parivattaliṅgā vā pañcasatasākiyāniyo vā.

149. **Āsanaṁ paññapetvā**ti ettha "sace bhūmi manāpā hoti, āsanaṁ apaññāpetumpi vaṭṭatī"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Mātugāmaggahaṇena** bhikkhunīpi saṅgahitāti āha **"dhammadesanāpattimocanatthan"**ti. Sammatassa bhikkhuno santikaṁ pāṭipade ovādatthāya sabbāhi bhikkhunīhi āgantabbato "samaggāttha bhaginiyo"ti iminā sabbāsaṁ āgamanaṁ pucchatīti āha **"sabbā āgatātthā"**ti. Gilānāsu anāgatāsupi gilānānaṁ anāgamanassa anuññātattā āgantuṁ samatthāhi ca sabbāhi āgatattā "samaggāmhayyā"ti vattuṁ vaṭṭati. **Antogāme vā**ti-ādīsu yattha pañca aṅgāni bhūmiyaṁ patiṭṭhāpetvā vandituṁ na sakkā hoti, tattha ṭhitāya eva kāyaṁ purato nāmetvā "vandāmi ayyā"ti añjaliṁ paggayha gantumpi vaṭṭati. **Antaragharan**ti katthaci nagaradvārassa bahi-indakhīlato paṭṭhāya antogāmo vuccati, katthaci gharummārato paṭṭhāya antogehaṁ. Idha pana "antogāme vā"ti visuṁ vuttattā "antaraghare vā"ti antogehaṁ sandhāya vuttanti daṭṭhabbaṁ. **Yattha katthacī**ti antogāmādīsu yattha katthaci.

Vaṭṭatīti "vasatha ayye, mayaṁ bhikkhū ānessāmā"ti vuttavacanaṁ saddahantīhi vasituṁ vaṭṭati. **Na nimantitā hutvā gantukāmā**ti manussehi nimantitā hutvā gantukāmā na hontīti attho, tattheva vassaṁ upagantukāmā hontīti adhippāyo. **Yato**ti bhikkhunupa ssayato. **Yācitvā**ti "tumhehi ānīta-ovādeneva mayampi vasissāmā"ti yācitvā. **Tatthā**ti tasmiṁ bhikkhunupassaye. **Āgatānaṁ santike ovādena vasitabban**ti pacchimikāya vassaṁ vasitabbaṁ. **Abhikkhukāvāse vasantiyā āpattī**ti codanāmukhena sāmaññato āpattippasaṅgaṁ vadati, na pana

tassā āpatti. **Vassacchedaṁ katvā gacchantiyāpi āpattī**ti vassānupagamamūlaṁ āpattiṁ vadati. Itarāya āpattiyā anāpattikāraṇasabbhāvato "**sā rakkhitabbā**"ti vuttaṁ, sā vassānupagamamūlā āpatti rakkhitabbāti attho, abhikkhukepi āvāse īdisāsu āpadāsu vassaṁ upagantabbanti adhippāyo. Tenāha **"āpadāsu hi -pa- anāpatti vuttā"**ti. Itarāya pana āpattiyā anāpatti, kāraṇe asati pacchimikāyapi vassaṁ na upagantabbaṁ. Santesu hi bhikkhūsu vassaṁ anupagacchantiyā āpatti. **Tattha gantvā pavāretabban**ti ettha apavārentīnaṁ āpattisambhavato. Sace dūrepi bhikkhūnaṁ vasanaṭṭhānaṁ hoti, sakkā ca hoti navamiyaṁ gantvā pavāretuṁ, tattha gantvā pavāretabbaṁ. Sace pana navamiyaṁ nikkhamitvā sampāpuṇituṁ na sakkā hoti, agacchantīnaṁ anāpatti.

Uposathassa pucchanaṁ uposathapucchā, sāyeva **ka**-ppaccayaṁ rassattañca katvā **uposathapucchakan**ti vuttāti āha "**uposathapucchanan**"ti. **Uposato pucchitabbo**ti "kadā ayya uposatho"ti pucchitabbo. Bhikkhunāpi "sve bhagini uposatho"ti vattabbaṁ. Bhikkhū kadāci kenaci kāraṇena pannarasikaṁ vā cātuddasī-uposathaṁ, cātuddasikaṁ vā pannarasī-uposathaṁ karonti, yasmiñca divase bhikkhūhi uposatho kato, tasmiṁyeva bhikkhunīhipi uposatho kātabboti adhippāyena **"pakkhassa terasiyaṁyeva gantvā"**ti-ādi vuttaṁ. Evaṁ pucchitena bhikkhunā sace cātuddasiyaṁ uposathaṁ karonti, "cātuddasiko bhaginī"ti vattabbaṁ. Sace pana pannarasiyaṁ karonti, "pannarasiko bhaginī"ti ācikkhitabbaṁ. **Ovādatthāyā**ti ovādayācanatthāya. **Pāṭipadadivasato pana paṭṭhāya dhammasavanatthāya gantabban**ti pāṭipadadivase ovādaggahaṇatthāya dutiyadivasato paṭṭhāya antarantarā dhammasavanatthāya gantabbaṁ. Ovādaggahaṇampi hi "dhammasavanamevā"ti abhedena vuttaṁ. **Nirantaraṁ vihāraṁ upasaṅkamiṁsū**ti yebhuyyena upasaṅkamanaṁ sandhāya vuttaṁ. **Vuttañhetan**ti-ādinā yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjissāmāti sabbāsaṁyeva bhikkhunīnaṁ upasaṅkamanadīpanatthaṁ pāḷi nidassitā. **Ovādaṁ gacchatī**ti ovādaṁ yācituṁ gacchati. **Dve tisso**ti dvīhi tīhi. Karaṇatthe cetaṁ paccattavacanaṁ.

Pāsādikenāti pasādajanakena niddosena kāyakammādinā. **Sampādetū**ti tividhaṁ sikkhaṁ sampādetu. Sace pātimokkhuddesakaṁyeva

disvā tāhi bhikkhunīhi ovādo yācito bhaveyya, tena kiṁ kātabbanti? Uposathagge sannipatite bhikkhusaṁghe pubbakiccavasena "atthi kāci bhikkhuniyo ovādaṁ yācamānā"ti pucchiyamāne "evaṁ vadehī"ti ovādapaṭiggāhakena vattabbavacanaṁ aññena bhikkhunā kathāpetvā pātimokkhuddesakena vattabbavacanaṁ attanā vatvā puna sayameva gantvā bhikkhunīnaṁ ārocetabbaṁ, aññena vā bhikkhunā tasmiṁ divase pātimokkhaṁ uddisāpetabbaṁ. **Etaṁ vuttan**ti "tāhī"ti etaṁ bahuvacanaṁ vuttaṁ.

Ekā bhikkhunī vāti idaṁ bahūhi bhikkhunupassayehi ekāya eva bhikkhuniyā sāsanapaṭiggahaṇaṁ sandhāya vuttaṁ, na pana dutiyikāya abhāvaṁ sandhāya. **Bahūhi bhikkhunupassayehī**ti antarāmagge vā tasmiṁyeva vā gāme bahūhi bhikkhunupassayehi. "Bhikkhunisaṁgho ca ayya bhikkhuniyo ca bhikkhunī cā"ti iminā nānā-upassayehi sāsanaṁ gahetvā āgatabhikkhuniyā vattabbavacanaṁ dasseti. Idañca ekena pakārena mukhamattanidassanatthaṁ vuttaṁ tasmiṁ tasmiṁ pana bhikkhunupassaye bhikkhunīnaṁ pamāṇaṁ sallakkhetvā tadanurūpena nayena vattabbaṁ. **Bhikkhusaṁghassa ayyānaṁ ayyassā**ti idaṁ saṅkhipitvā vuttaṁ.

Pātimokkhuddesakenapīti idaṁ saṁghuposathavaseneva dassitaṁ. Yattha pana tiṇṇaṁ dvinnaṁ vā vasanaṭṭhāne pātimokkhuddeso natthi, tatthāpi ñattiṭhapanakena itarena vā bhikkhunā imināva nayena vattabbaṁ. Ekapuggalenapi uposathadivase ovādayācanaṁ sampaṭicchitvā pāṭipade āgatānaṁ bhikkhunīnaṁ "natthi kocī"ti-ādi vattabbameva. Sace sayameva, "sammato ahan"ti vattabbaṁ. Imaṁ vidhiṁ ajānanto idha bāloti adhippeto.

150. **Adhammakamme adhammakammasaññī vaggaṁ bhikkhunisaṁghaṁ vaggasaññī ovadati, āpatti pācittiyassā**ti-ādīsu vijjamānesupi vaggādibhāvanimittesu dukkaṭesu adhammakammamūlakaṁ pācittiyameva pāḷiyaṁ sabbattha vuttanti āha **"adhammakamme dvinnaṁ navakānaṁ vasena aṭṭhārasa pācittiyānī"**ti. Sesamettha uttānameva. Asammatatā, bhikkhuniyā paripuṇṇūpasampannatā, ovādavasena aṭṭhagarudhammabhaṇananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ovādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā

153. Dutiye **kusalānaṁ dhammānaṁ sātaccakiriyāyā**ti pubbabhāgappaṭipatti vasena vuttaṁ. **Munātī**ti jānāti. **Tena ñāṇenā**ti tena arahattaphalapaññāsaṅkhātena ñāṇena. **Pathesū**ti upāyamaggesu. Arahato pariniṭṭhitasikkhattā āha **"idañca -pa- vuttan"**ti. Atha vā "appamajjato sikkhato"ti imesaṁ padānaṁ hetu-atthatā daṭṭhabbā, tasmā appamajjanahetu sikkhanahetu ca adhicetasoti attho. **Sokā**ti cittasantāpā. Ettha ca **adhicetaso**ti iminā adhicittasikkhā, **appamajjato**ti iminā adhisīlasikkhā, **munino monapathesu sikkhato**ti etehi adhipaññāsikkhā, **munino**ti vā etena adhipaññāsikkhā, **monapathesu sikkhato**ti etena tāsaṁ lokuttarasikkhānaṁ pubbabhāgappaṭipadā, **sokā na bhavantī**ti-ādīhi sikkhāpāripūriyā ānisaṁsā pakāsitāti veditabbaṁ.

Kokanudanti padumavisesanaṁ yathā "kokāsayan"ti, taṁ kira bahupattaṁ vaṇṇasampannaṁ ativiya sugandhañca hoti. "Kokanudaṁ nāma setapaduman"tipi vadanti. **Pāto**ti pageva. Ayañhettha attho—yathā kokanudasaṅkhātaṁ padumaṁ pāto sūriyuggamanavelāyaṁ phullaṁ vikasitaṁ avītagandhaṁ siyā virocamānaṁ, evaṁ sarīragandhena guṇagandhena ca sugandhaṁ saradakāle antalikkhe ādiccamiva attano tejasā tapantaṁ aṅgehi niccharaṇajutitāya aṅgīrasaṁ sammāsambuddhaṁ passāti.

Abhabboti paṭipattisāramidaṁ sāsanaṁ, paṭipatti ca pariyattimūlikā, tvañca pariyattiṁ uggahetuṁ asamatto, tasmā abhabboti adhippāyo. **Suddhaṁ pilotikakhaṇḍan**ti iddhiyā abhisaṅkhataṁ parisuddhaṁ coḷakhaṇḍaṁ. Tadā kira bhagavā "na sajjhāyaṁ kātuṁ asakkonto mama sāsane abhabbo nāma hoti, mā soci bhikkhū"ti taṁ bāhāyaṁ gahetvā vihāraṁ pavisitvā iddhiyā pilotikakhaṇḍaṁ abhinimminitvā "handa bhikkhu imaṁ parimajjanto 'rajoharaṇaṁ rajoharaṇa'nti punappunaṁ sajjhāyaṁ karohī"ti vatvā adāsi tattha pubbekatādhikārattā.

So kira pubbe rājā hutvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ karonto nalāṭato sede muccante parisuddhena sāṭakena nalāṭaṁ puñchi, sāṭako kiliṭṭho

ahosi. So "imaṁ sarīraṁ nissāya evarūpo parisuddhasāṭako pakatiṁ jahitvā kiliṭṭho jāto, aniccā vata saṅkhārā"ti aniccasaññaṁ paṭilabhati, tena kāraṇenassa rajoharaṇameva paccayo jāto. Rajaṁ haratīti **rajoharaṇaṁ. Saṁvegaṁ paṭilabhitvā**ti asubhasaññaṁ aniccasaññañca upaṭṭhapento saṁvegaṁ paṭilabhitvā. So hi yoniso ummajjanto "parisuddhaṁ vatthaṁ, natthettha doso, attabhāvassa panāyaṁ doso"ti asubhasaññaṁ aniccasaññañca paṭilabhitvā nāmarūpapariggahādinā pañcasu khandhesu ñāṇaṁ otāretvā kalāpasammasanādikkamena vipassanaṁ vaḍḍhetvā udayabbayañāṇādipaṭipāṭiyā vipassanaṁ anulomagotrabhusamīpaṁ pāpesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"vipassanaṁ ārabhī"**ti. **Obhāsagāthaṁ abhāsī**ti obhāsavissajjanapubbakabhāsitagāthā obhāsagāthā, taṁ abhāsīti attho.

Ettha ca "adhicetasoti imaṁ obhāsagāthaṁ abhāsī"ti idheva vuttaṁ. **Visuddhimagge**[1] pana **dhammapadaṭṭhakathāyaṁ**[2] **theragāthāsaṁvaṇṇanāyañca**[3]—

"Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati,
Rāgassetaṁ adhivacanaṁ rajoti.
Etaṁ rajaṁ vippajahitvā paṇḍitā,
Viharanti te vigatarajassa sāsane.

Doso -pa- sāsane.

Moho rajo na ca pana reṇu vuccati,
Mohassetaṁ adhivacanaṁ rajoti.
Etaṁ rajaṁ vippajahitvā paṇḍitā,
Viharanti te vigatarajassa sāsaneti—

imā tisso obhāsagāthā abhāsī"ti vuttaṁ. **Adhicetaso**ti ca ayaṁ cūḷapanthakattherassa udānagāthāti imissāyeva pāḷiyā āgataṁ. Theragāthāyaṁ pana cūḷapanthakattherassa udānagāthāsu ayaṁ anāruḷhā, "ekudāniyattherassa pana ayaṁ udānagāthā"ti tattha[4] vuttaṁ. Evaṁ santepi imissā pāḷiyā aṭṭhakathāya ca evamāgatattā cūḷapanthakatthera ssapi

1. Visuddhi 2. 16 piṭṭhe.
2. Dhammapada-Ṭṭha 1. 157 piṭṭhe.
3. Theragāthā-Ṭṭha 2. 196 piṭṭhe.
4. Theragāthā-Ṭṭha 1. 192 piṭṭhe.

ayaṁ udānagāthā obhāsagāthāvasena ca bhagavatā bhāsitāti gahetabbaṁ. **Arahattaṁ pā puṇī**ti abhiññāpaṭisambhidāparivāraṁ arahattaṁ pāpuṇi. **Abhabbo tvan**ti-ādivacanato anukampāvasena saddhivihārikādiṁ saṁghikavihārā nikkaḍḍhāpentassa anāpatti viya dissati. Abhabbo hi thero sañcicca taṁ kātuṁ, nikkaḍḍhanasikkhāpade vā apaññatte therena evaṁ katanti gahetabbaṁ.

156. **Ovadantassa pācittiyan**ti atthaṅgate sūrite garudhammehi vā aññena vā dhammeneva ovadantassa sammatassapi pācittiyaṁ. Sesamettha uttānameva. Atthaṅgatasūriyatā, paripuṇṇūpasampannatā, ovadananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Bhikkhunupassayasikkhāpadavaṇṇanā

162. Tatiyaṁ uttānatthameva. Upassayūpagamanaṁ, paripuṇṇūpasampannatā samayābhāvo, garudhammehi ovadananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Sikkhānupassayasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Āmisasikkhāpadavaṇṇanā

164. Catutthe “upasampannaṁ -pa- bhikkhunovādakan”ti imesaṁ “maṅkukattukāmo”ti iminā sambandho. “Avaṇṇaṁ kattukāmo ayasaṁ kattukāmo”ti imesaṁ pana vasena “upasampannan”ti-ādīsu “upasampannassā”ti vibhattivipariṇāmo kātabboti imamatthaṁ sandhāya **“ujjhāpanake vuttanayenevattho veditabbo”**ti vuttaṁ. “Cīvarahetu ovadatī”ti-ādinā bhaṇantassa ekekasmiṁ vacane niṭṭhite pācittiyaṁ veditabbaṁ. “Upasampannaṁ saṁghena asammatan”ti pāḷivacanato “sammatena vā saṁghena vā bhāraṁ katvā ṭhapito”ti aṭṭhakathāvacanato ca aṭṭhahi aṅgehi samannāgato sammatena vā vippavasitukāmena “yāvāhaṁ āgamissāmi,

tāva te bhāro hotū”ti yācitvā ṭhapito tassābhāvato saṁghena vā tatheva bhāraṁ katvā ṭhapito aṭṭhahi garudhammehi aññena vā dhammena ovadituṁ labhatīti veditabbaṁ. Tasmā “yo pana bhikkhu asammato bhikkhuniyo ovadeyya, pācittiyan”ti idaṁ pageva bhāraṁ katvā aṭṭhapitaṁ sandhāya vuttanti gahetabbaṁ.

168. **Anāpatti pakatiyā cīvarahetu -pa- ovadantaṁ bhaṇatī**ti ettha āmisahetu ovadantaṁ “āmisahetu ovadatī”ti saññāya evaṁ bhaṇantassa anāpatti, “na āmisahetu ovadatī”ti saññino pana dukkaṭaṁ, na āmisahetu ovadantaṁ pana “āmisahetu ovadatī”ti saññāya bhaṇantassapi anāpatti sacittakattā sikkhāpadassa. Sesamettha uttānameva. Upasampannatā, dhammena laddhasammutitā, anāmisantaratā, avaṇṇakāmatāya evaṁ bhaṇananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Āmisasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

169. Pañcamaṁ uttānatthameva.

---

6. Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā

175. Chaṭṭhe sace sā bhikkhunī taṁ cīvaraṁ āditova pārupeyya, aññā bhikkhuniyo disvā ujjhāpeyyuṁ, tato mahājano passituṁ na labhatīti maññamāno “**yathāsaṁhaṭaṁ haritvā nikkhipitvā**”ti-ādimāha.

176. **Nīharatī**ti sakiṁ nīharati. Yepi tesaṁ nissitakāti sambandho. **Kathinavattan**ti “sabrahmacārīnaṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti itikattabbatāvasena sūcikammakaraṇaṁ. **Ācariyupajjhāyānaṁ dukkaṭan**ti akappiyasamādānavasena dukkaṭaṁ. **Vañcetvā**ti “tava ñātikāyā”ti avatvā “ekissā bhikkhuniyā”ti ettakameva vatvā. “Ekissā bhikkhuniyā”ti sutvā te aññātikasaññino bhaveyyunti[1] āha “**akappiye**

---

1. Ahesunti (Syā)

niyojitattā”ti. “Idaṁ te mātu cīvaran”ti-ādīni avatvāpi “idaṁ cīvaraṁ sibbehī”ti saddhacittena sibbāpentassapi anāpatti.

179. **Upāhanatthavikādi**nti **ādi**-saddena yaṁ cīvaraṁ nivāsetuṁ vā pārupituṁ vā na sakkā hoti, tampi saṅgaṇhāti. Sesamettha uttānameva. Aññātikāya bhikkhuniyā santakatā, nivāsanapārupanūpagatā, vuttanayena sibbanaṁ vā sibbāpanaṁ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Saṁvidahanasikkhāpadavaṇṇanā

181. Sattame “pacchā gacchantīnaṁ corā acchindiṁsū”ti ettha “pattacīvaran”ti pāṭhasesoti āha “**pacchā gacchantīnaṁ pattacīvaran**”ti. **Tā bhikkhuniyo**ti pacchā gacchantiyo bhikkhuniyo. “Pacchā gacchantīnan”ti ca vibhattivipariṇāmenettha sambandho veditabbo. Pāḷiyaṁ “gacchāma bhagini, gacchāma ayyā”ti bhikkhu pubbakaṁ saṁvidhānaṁ vuttaṁ, “gacchāma ayya, gacchāma bhaginī”ti bhikkhu nīpubbakaṁ. **Ekaddhānamaggan**ti ekaṁ addhānasaṅkhātaṁ maggaṁ, ekato vā addhānamaggaṁ. **Hiyyo**ti suve. **Pare**ti tatiyadivase.

182-183. **Dvidhā vuttappakāro**ti pādagamanavasena pakkhagamanavasena vāti dvidhā vuttappabhedo. Catunnaṁ maggānaṁ sambandhaṭṭhānaṁ **catukkaṁ**, tiṇṇaṁ maggānaṁ sambandhaṭṭhānaṁ **siṅghāṭakaṁ. “**Gāmantare gāmantare”ti ettha añño gāmo gāmantaranti āha “**nikkhamane anāpatti -pa- bhikkhuno pācittiyan**”ti. “Saṁvidhāyā”ti pāḷiyaṁ avisesena vuttattā “**neva pāḷiyā sametī**”ti vuttaṁ, “etthantare saṁvidahitepi bhikkhuno dukkaṭan”ti vuttattā “**na sesa-aṭṭhakathāya sametī**”ti vuttaṁ. **Addhayojanaṁ atikkamantassā**ti asati gāme addhayojanaṁ atikkamantassa. Yattha hi addhayojanabbhantare añño gāmo na hoti, taṁ idha agāmakaṁ araññanti adhippetaṁ, addhayojanabbhantare pana gāme sati gāmantaragaṇanāya eva āpatti.

185. **Raṭṭhabhede**ti raṭṭhavilope. **Cakkasamāruḷhā**ti iriyāpathacakkaṁ sakaṭacakkaṁ vā samāruḷhā. Sesaṁ uttānameva. Dvinnampi saṁvidahitvā

maggappaṭipatti, avisaṅketaṁ, samayābhāvo, anāpadā, gāmantarokkamanaṁ vā addhayojanātikkamo vāti imāni panettha pañca aṅgāni. Ekato-upasampannādīhi saddhiṁ gacchantassa pana mātugāmasikkhāpadena āpatti.

Saṁvidahanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā

188. Aṭṭhame **lokassādamittasanthavavasena kīḷāpurekkhārā saṁvidahitvā**ti ayaṁ viseso "evamime -pa- bhikkhunīhi saddhiṁ nāvāya kīḷantī"ti iminā "uddhaṁgāminiṁ vā adhogāminiṁ vā"ti iminā ca siddho.

189. Nadiyā kuto gāmantaranti āha "**yassā nadiyā**"ti-ādi. "**Tassā sagāmakatīra passena -pa- addhayojanagaṇanāyā**ti ekekapasseneva gamanaṁ sandhāya vuttattā tādisikāya nadiyā majjhena gacchantassa gāmantaragaṇanāya addhayojanagaṇanāya ca āpattī"ti vadanti. **Sabba-aṭṭhakathāsū**ti-ādinā attanā vuttamevatthaṁ samattheti. "Kīḷāpurekkhāratāya bhikkhuniyā saddhiṁ saṁvidhāya nāvaṁ abhiruhantassa nadiyaṁyeva pācittiyassa vuttattā vāpisamuddādīsu kīḷāpurekkhāratāya dukkaṭameva, na pācittiyan"ti vadanti. "Lokassādamittasanthavavasena kīḷāpurekkhārā saṁvidahitvā"ti vacanato keci "imaṁ sikkhāpadaṁ akusalacittaṁ lokavajjan"ti vadanti, taṁ na gahetabbaṁ. Kīḷāpurekkhāratāya hi abhiruhitvāpi gāmantarokkamane addhayojanātikkame vā kusalābyākatacittasamaṅgīpi hutvā āpattiṁ āpajjati. Yadi hi so saṁvegaṁ paṭilabhitvā arahattaṁ vā sacchikareyya, niddaṁ vā okkameyya, kammaṭṭhānaṁ vā manasi karonto gaccheyya, kuto tassa akusalacittasama ṅgitā, yenidaṁ sikkhāpadaṁ akusalacittaṁ lokavajjanti vuccati, tasmā paṇṇattivajjaṁ ticittanti siddhaṁ. Sesamettha uttānameva.

Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā

194. Navame **paṭiyāditan**ti bhikkhūnaṁ atthāya sampāditaṁ. **Ñātakā vā honti pavāritā vā**ti ettha sacepi bhikkhuno aññātakā appavāritā ca siyuṁ, bhikkhuniyā ñātakā pavāritā ce, vaṭṭati.

197. Pāpabhikkhūnaṁ pakkhupacchedāya idaṁ paññattaṁ, tasmā pañcabhojane yeva āpatti vuttā. **Pañca bhojanāni ṭhapetvā sabbattha anāpattī**ti idaṁ pana iminā sikkhāpadena anāpattidassanatthaṁ vuttaṁ. Viññattiyā uppannaṁ paribhuñjantassa hi aññattha vuttanayena dukkaṭaṁ. Sesaṁ uttānameva. Bhikkhuniparipācitabhāvo, jānanaṁ, gihisamārambhābhāvo, odanādīnaṁ aññataratā, tassa ajjhoharaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā

198. Dasame **upanandassa catutthasikkhāpadenā**ti appaṭicchanne mātugāmena saddhiṁ rahonisajjasikkhāpadaṁ sandhāya vuttaṁ. Kiñcāpi taṁ acelakavagge pañcamasikkhāpadaṁ hoti, upanandattheraṁ ārabbha paññattesu pana catutthabhāvato "upanandassa catutthasikkhāpadenā"ti vuttaṁ. Catutthasikkhāpadassa vatthuto imassa sikkhāpadassa vatthuno paṭhamaṁ uppannattā idaṁ sikkhāpadaṁ paṭhamaṁ paññattaṁ. Iminā ca sikkhāpadena kevalaṁ bhikkhuniyā eva rahonisajjāya āpatti paññattā[1], upari mātugāmena saddhiṁ rahonisajjāya āpatti visuṁ paññattāti daṭṭhabbaṁ.

Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bhikkhunivaggo tatiyo.

---

1. Āpattiyā paññattattā (Syā)

4. Bhojanavagga

1. Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā

206. Bhojanavaggassa paṭhamasikkhāpade **addhayojanaṁ vā yojanaṁ vā gantuṁ sakkotī**ti ettha tattakaṁ gantuṁ sakkontassapi tāvatakaṁ gantvā aladdha bhikkhassa ito bhuñjituṁ vaṭṭati. **Imesaṁyevā**ti imesaṁ pāsaṇḍānaṁyeva. **Ettakānan**ti imasmiṁ pāsaṇḍe ettakānaṁ. **Ekadivasaṁ bhuñjitabban**ti ekadivasaṁ sakiṁyeva bhuñjitabbaṁ. "Ekadivasaṁ bhuñjitabban"ti vacanato pana ekasmiṁ divase punappunaṁ bhuñjituṁ vaṭṭatīti na gahetabbaṁ. **Puna ādito paṭṭhāya bhuñjituṁ na vaṭṭatī**ti iminā paṭhamaṁ bhuttaṭṭhānesu puna ekasmimpi ṭhāne bhuñjituṁ na vaṭṭatīti dasseti.

208. **"Gacchanto vā āgacchanto vā**ti idaṁ addhayojanavasena gahetabban"ti vadanti. **Antarāmaggegataṭṭhāne**ti ekasseva santakaṁ sandhāya vuttaṁ. **"Āgacchantepi eseva nayo"**ti saṅkhepena vuttamevatthaṁ vibhāvento **"gantvā paccāgacchanto"**ti-ādimāha. Āpattiṭṭhāneyeva puna bhuñjantassa anāpatti vattabbāti gamane āgamane ca paṭhamaṁ bhojanaṁ avatvā antarāmagge ekadivasaṁ gataṭṭhāne ca ekadivasanti punappunaṁ bhojanameva dassitaṁ, gamanadivase pana āgamanadivase ca "gamissāmi āgamissāmī"ti bhuñjituṁ vaṭṭatiyeva. Suddhacittena punappunaṁ bhuñjantassapi punappunaṁ bhojane anāpatti. Aññassatthāya uddisitvā paññattaṁ bhikkhuno gahetumeva na vaṭṭatīti āha **"bhikkhūnaṁyeva atthāyā"**ti. Sesamettha uttānameva. Āvasathapiṇḍatā, agilānatā, anuvasitvā bhojananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

209. Dutiye **abhimāre**ti abhigantvā bhagavato māraṇatthāya niyojite dhanuddhare. **Guḷhapaṭicchanno**ti apākaṭo. **Pavijjhī**ti vissajjesi. Nanu **rājānampi mārāpesī**ti vacanato idaṁ sikkhāpadaṁ ajātasattuno kāle paññattanti siddhaṁ, evañca sati parato anupaññattiyaṁ—

> "Tena kho pana samayena rañño māgadhassa seniyassa bimbisā rassa ñātisālohito ājīvakesu pabbajito hoti. Atha kho so ājīvako yena rājā māgadho seniyo bimbisāro tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā rājānaṁ māgadhaṁ seniyaṁ bimbisāraṁ etadavoca -pa- kukkuccāyantā nādhivāsentī"ti—

idaṁ kasmā vuttanti? So kira ājīvako taṁ dānaṁ dento bimbisārakālato paṭṭhāya adāsi, pacchā ajātasattukāle sikkhāpadapaññattito paṭṭhāya bhikkhū kukkuccāyantā taṁ dānaṁ na paṭiggaṇhiṁsu, tasmā ādito paṭṭhāya taṁ vatthu dassitanti veditabbaṁ[1]. "Atha kho so ājīvako bhikkhūnaṁ santike dūtaṁ pāhesī"ti idañca tato pabhuti so ājīvako antarantarā bhikkhū nimantetvā dānaṁ dento ajātasattukāle sikkhāpade paññatte yaṁ bhikkhūnaṁ santike dūtaṁ pāhesi, taṁ sandhāya vuttaṁ.

215. Aññamaññavisiṭṭhattā visadisaṁ rajjaṁ virajjaṁ, tato āgatā, tattha vā jātā, bhavāti vā verajjā, te eva **verajjakā**. Te pana yasmā gottacaraṇādivibhāgena nānappakārā, tasmā vuttaṁ **"nānāverajjake"**ti. Aṭṭhakathāyaṁ pana **nānāvidhehi aññarajjehi āgate**ti rajjānaṁyeva vasena nānappakāratā vuttā.

217-218. Imassa sikkhāpadassa viññattiṁ katvā bhuñjanavatthusmiṁ paññattattā viññattiko gaṇabhojanaṁ vatthuvaseneva pākaṭantitaṁ avatvā "gaṇabhojanaṁ nāma yattha -pa- nimantitā bhuñjantī"ti nimantanavaseneva padabhājane gaṇabhojanaṁ vuttaṁ. "Kiñci pana sikkhāpadaṁ vatthu-ananurūpampi siyāti padabhājane vuttanayena nimantanavaseneva gaṇabhojanaṁ hotīti kesañci āsaṅkā bhaveyyā"ti taṁnivattanatthaṁ **"taṁ panetaṁ gaṇabhojanaṁ dvīhākārehi pasavatī"**ti vuttaṁ. **Pañcannaṁ bhojanānaṁ nāmaṁ gahetvā**ti ettha "bhojanaṁ gaṇhathāti vuttepi gaṇabhojanaṁ hotiyevā"ti vadanti. "Heṭṭhā addhānagamanavatthusmiṁ nāvābhiruhanavatthusmiñca 'idheva bhante bhuñjathā'ti vutte yasmā kukkuccāyantā na paṭiggaṇhiṁsu, tasmā 'bhuñjathā'ti

1. Dīpetabbaṁ (Syā)

vuttepi gaṇabhojanaṁ na hotiyevā"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. "Pañcannaṁ bhojanānaṁ nāmaṁ gahetvā nimantetī"ti vuttattā pana "odanaṁ bhuñjathā"ti vā "bhattaṁ bhuñjathā"ti vā bhojananāmaṁ gahetvāva vutte gaṇabhojanaṁ hoti, na aññathā. "Idheva bhante bhuñjathā"ti etthāpi "odanan"ti vā "bhattan"ti vā vatvāva te evaṁ nimantesunti gahetabbaṁ. Gaṇavasena vā nimantitattā te bhikkhū apakataññutāya kukkuccāyantā na paṭiggaṇhiṁsūti ayaṁ amhākaṁ khanti, vīmaṁsitvā yuttataraṁ gahetabbaṁ.

Ekato gaṇhantīti ettha aññamaññassa dvādasahatthaṁ amuñcitvā ṭhitā ekato gaṇhanti nāmāti gahetabbaṁ. "Amhākaṁ catunnampi bhattaṁ dehīti vā viññāpeyyun"ti vacanato heṭṭhā "tvaṁ ekassa bhikkhuno bhattaṁ dehi, tvaṁ dvinnanti evaṁ viññāpetvā"ti vacanato ca attano atthāya aññehi viññattampi[1] sādiyantassa gaṇabhojanaṁ hotiyevāti daṭṭhabbaṁ. **Evaṁ viññattito pasavatī**ti ettha viññattiyā sati gaṇhantassa ekato hutvā gahaṇe iminā sikkhāpadena āpatti, visuṁ gahaṇe paṇītabhojanasūpodana viññattīhi āpatti veditabbā.

Vicāretīti pañcakhaṇḍādivasena saṁvidahati. **Ghaṭṭetī**ti anuvātaṁ chinditvā hatthena daṇḍakena vā ghaṭṭeti. **Suttaṁ karotī**ti suttaṁ vaṭṭeti. **Valetī**ti daṇḍake vā hatthe vā āvaṭṭeti. "Abhinavasseva cīvarassa karaṇaṁ idha cīvarakammaṁ nāma, purāṇacīvare sūcikammaṁ nāma na hotī"ti vadanti. "Catutthe āgate na yāpentīti vacanato sace añño koci āgacchanto natthi, cattāroyeva ca tattha nisinnā yāpetuṁ na sakkonti, na vaṭṭatī"ti vadanti.

220. Gaṇabhojanāpattijanakanimantanabhāvato **"akappiyanimantanan"**ti vuttaṁ. **Sampavesetvā**ti nisīdāpetvā. **Gaṇo bhijjatī**ti gaṇo āpattiṁ na āpajjatīti adhippāyo. "Yattha cattāro bhikkhū -pa- bhuñjantī"ti imāya pāḷiyā saṁsandanato **"itaresaṁ pana gaṇapūrako hotī"**ti vuttaṁ. **Avisesenā**ti "gilāno vā cīvarakārako vā"ti avisesetvā sabbasādhāraṇavacanena. **Tasmā**ti avisesitattā. **Bhutvā gatesū**ti ettha agatesupi bhojanakicce niṭṭhite gaṇhituṁ

1. Aññesampi viññattiṁ (Syā)

vaṭṭati. **Tāni ca tehi ekato na gahitānī**ti yehi bhojanehi visaṅketo natthi, tāni bhojanāni tehi bhikkhūhi ekato na gahitāni ekena pacchā gahitattā. **Mahāthere**ti bhikkhū sandhāya vuttaṁ. Dūtassa puna paṭipathaṁ āgantvā "bhattaṁ gaṇhathā"ti vacanabhayena **"gāmadvāre aṭṭhatvāvā"**ti vuttaṁ. **Tattha tattha gantvā**ti antaravīthi-ādīsu tattha tattha ṭhitānaṁ santikaṁ gantvā. Bhikkhūnaṁ atthāya gharadvāre ṭhapetvā diyyamānepi eseva nayo. **Nivattathāti vuttapade nivattituṁ vaṭṭatī**ti "nivattathā"ti vicchinditvā pacchā "bhattaṁ gaṇhathā"ti vuttattā vaṭṭati. Sesamettha uttānameva. Gaṇabhojanatā, samayābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

221. Tatiye kulapaṭipāṭiyā abbocchinnaṁ katvā nirantaraṁ diyyamānattā "bhattapaṭipāṭi aṭṭhitā[1] hotī"ti pāḷiyaṁ vuttaṁ, antarā aṭṭhatvā nirantaraṁ pavattāti vuttaṁ hoti. **Upacāravasenā**ti vohāravasena. Na hi so badaramattameva deti, upacāravasena pana evaṁ vadati. Badaracuṇṇasakkharādīhi payojitaṁ "badarasāḷavan"ti vuccati.

226. Vikappanāvaseneva taṁ bhattaṁ asantaṁ nāma hotīti anupaññattivasena vikappanaṁ aṭṭhapetvā yathāpaññattaṁ sikkhāpadameva ṭhapitaṁ. **Parivāre** pana vikappanāya anujānanampi anupaññattisamānanti katvā "catasso anupaññattiyo"ti vuttaṁ. **Mahāpaccari-ādīsu** vuttanayaṁ pacchā vadanto pāḷiyā saṁsandanato parammukhāvikappanameva patiṭṭhāpesi. Keci pana "tadā attano santike ṭhapetvā bhagavantaṁ aññassa abhāvato thero sammukhāvikappanaṁ nākāsi, bhagavatā ca visuṁ sammukhāvikappanā na vuttā, tathāpi sammukhāvikappanāpi vaṭṭatī"ti vadanti. Teneva **mātikā**-aṭṭhakathāyampi[2] "yo bhikkhu pañcasu sahadhammikesu aññatarassa 'mayhaṁ bhattapaccāsaṁ tuyhaṁ dammī'ti vā 'vikappemī'ti vā evaṁ sammukhā vā 'itthannāmassa

---

1. Adhiṭṭhitā (Pāḷiyaṁ) 2. Kaṅkhā-Ṭṭha 217 piṭṭhe.

dammī’ti vā ‘vikappemī’ti vā evaṁ parammukhā vā paṭhamanimantanaṁ avikappetvā pacchā nimantitakule laddhabhikkhato ekasitthampi ajjhoharati, pācittiyan”ti vuttaṁ.

229. Pañcahi bhojanehi nimantitassa yena yena paṭhamaṁ nimantito, tassa tassa bhojanato uppaṭipāṭiyā avikappetvā vā parassa parassa bhojanaṁ **paramparabhojanan**ti āha “**sace pana mūlanimantanaṁ heṭṭhā hoti, pacchimaṁ pacchimaṁ upari, taṁ uparito paṭṭhāya bhuñjantassa āpattī**”ti. Hatthaṁ anto pavesetvā sabbaheṭṭhimaṁ gaṇhantassa majjhe ṭhitampi antohatthagataṁ hotīti āha “**hatthaṁ pana -pa- yathā tathā vā bhuñjantassa anāpattī**”ti. Khīrassa rasassa ca bhattena amissaṁ hutvā upari ṭhitattā “**khīraṁ vā rasaṁ vā pivato anāpattī**”ti vuttaṁ.

Mahā-upāsakoti gehasāmiko. **“Mahā-aṭṭhakathāyaṁ** ‘āpattī’ti vacanena **kurundiyaṁ** ‘vaṭṭatī’ti vacanaṁ viruddhaṁ viya dissati, dvinnampi adhippāyo **mahāpaccariyaṁ** vibhāvito”ti **mahāgaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Sabbe nimantentī**ti akappiyanimantanena nimantenti. “Paramparabhojanaṁ nāma pañcannaṁ bhojanānaṁ aññatarena bhojanena nimantito, taṁ ṭhapetvā aññaṁ pañcannaṁ bhojanānaṁ aññataraṁ bhojanaṁ bhuñjati, etaṁ paramparabhojanaṁ nāmā”ti vuttattā satipi bhikkhācariyāya paṭhamaṁ laddhabhāve “piṇḍāya caritvā laddhabhattaṁ bhuñjati, āpattī”ti vuttaṁ. Avikappavasena **“vacīkamman”**ti vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Paramparabhojanatā, samayābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā

230-231. Catutthe **kāṇāya mātā**ti kāṇāti laddhanāmāya dārikāya mātā. Kasmā panesā kāṇā nāma jātāti āha **“sā kirassā”**ti-ādi. Imissā daharakāle mātāpitaro sinehavasena “amma kāṇe amma kāṇe”ti vohariṁsu, sā tadupādāya kāṇā nāma jātā, tassā ca mātā “kāṇamātā”ti pākaṭā

ahosīti evamettha kāraṇaṁ vadanti. **Paṭiyālokan**ti pacchimaṁ disaṁ paccādiccanti vuttaṁ hoti.

233. **Pūvagaṇanāya pācittiyan**ti mukhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhato upariṭṭhita pūvagaṇanāya pācittiyaṁ. "Dvattipattapūrā paṭiggahetabbā"ti hi vacanato mukhavaṭṭiyā heṭṭhimalekhaṁ anatikkante dve vā tayo vā pattapūre gahetuṁ vaṭṭati.

235. **Aṭṭhakathāsu pana -pa- vuttan**ti idaṁ aṭṭhakathāsu tathā āgatabhāvamattadīpanatthaṁ vuttaṁ, na pana tassa vādassa patiṭṭhāpanatthaṁ. Aṭṭhakathāsu vuttañhi pāḷiyā na sameti. Tatuttarigahaṇe anāpattidassanatthañhi "ñātakānaṁ pavāritānan"ti vuttaṁ. Aññathā "anāpatti dvattipattapūre paṭiggaṇhātī"ti imināva pamāṇayuttaggahaṇe anāpattisiddhito "ñātakānaṁ pavāritānan"ti visuṁ na vattabbaṁ. Yadi evaṁ "taṁ pāḷiyā na sametī"ti kasmā na vuttanti? Heṭṭhā tatuttarisikkhāpade vuttanayeneva sakkā viññātunti na vattaṁ. Vuttañhi tattha[1] "aṭṭhakathāsu pana ñātakapavāritaṭṭhāne pakatiyāva bahumpi vaṭṭati, acchinnakāraṇā pamāṇameva vaṭṭatīti vuttaṁ, taṁ pāḷiyā na sametī"ti. "Apātheyyādi-atthāya paṭiyāditan"ti saññāya gaṇhantassapi āpattiyeva acittakattā sikkhāpadassa. Attanoyeva gahaṇatthaṁ "imassa hatthe dehī"ti vacanenapi āpajjanato **"vacīkamman"**ti vuttaṁ. Sesaṁ uttānameva. Vuttalakkhaṇapūvamanthatā, asesakatā, apaṭippassaddhagamanatā, na ñātakāditā, atirekapaṭiggahaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā

236. Pañcame **bhuttāvī**ti bhuttāvino bhuttavanto, katabhattakiccāti vuttaṁ hoti. **Pavāritā**ti ettha catūsu pavāraṇāsu yāvadatthapavāraṇā paṭikkhepapavāraṇā ca labbhatīti āha **"brāhmaṇena -pa- paṭikkhepapavāraṇāya pavāritā"**ti. Catubbidhā hi pavāraṇā vassaṁvutthapavāraṇā,

---

1. Vi-Ṭṭha 2. 249 piṭṭhe.

paccayapavāraṇā, paṭikkhepapavāraṇā, yāvadatthapavāraṇāti. Tattha "anujānāmi bhikkhave vassaṁvutthānaṁ bhikkhūnaṁ tīhi ṭhānehi pavāretun"ti[1] ayaṁ **vassaṁvutthapavāraṇā**. Pakārehi diṭṭhādīhi vāreti saṁghādike bhajāpeti bhatte karoti etāyāti pavāraṇā, āpattivisodhanāya attavossaggokāsadānaṁ. Sā pana yasmā yebhuyyena vassaṁvutthehi kātabbā vuttā, tasmā "vassaṁvutthapavāraṇā"ti vuccati. "Icchāmahaṁ bhante saṁghaṁ cātumāsaṁ bhesajjena pavāretun"ti[2] ca, "aññatra puna pavāraṇāya aññatra niccapavāraṇāyā"ti[3] ca ayaṁ **paccayapavāraṇā** pavāreti paccaye icchāpeti etāyāti katvā, cīvarādīhi upanimantanāyetaṁ adhivacanaṁ. "Pavārito nāma asanaṁ paññāyati, bhojanaṁ paññāyati, hatthapāse ṭhito abhiharati, paṭikkhepo paññāyati, eso pavārito nāmā"ti[4] ayaṁ **paṭikkhepapavāraṇā**. Vippakatabhojanatādipañcaṅgasahito bhojanapaṭikkhepoyeva hettha pakārayuttā vāraṇāti pavāraṇā. "Paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresī"ti[5] ayaṁ **yāvadatthapavāraṇā**. Yāvadatthaṁ bhojanassa pavāraṇā yāvadatthapavāraṇā.

237. **Ti-kāraṁ avatvā -pa- vattuṁ vaṭṭatī**ti idaṁ vattabbākāradassanatthaṁ vuttaṁ. "Ti-kāre pana vuttepi akataṁ nāma na hotī"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

238-239. **Pavārito**ti paṭikkhepito. Yo hi bhuñjanto parivesakena upanītaṁ bhojanaṁ anicchanto paṭikkhipati, so tena pavārito paṭikkhepito nāma hoti. Byañjanaṁ pana anādiyitvā atthamattameva dassetuṁ "**katapavāraṇo katapaṭikkhepo**"ti vuttaṁ. Yasmā "asanan"ti imināva padena "bhuttāvī"ti imassa attho vutto, tasmā na tassa kiñci payojanaṁ visuṁ upalabbhati. Yadi hi upalabbheyya, pavāraṇā chaḷaṅgasamannāgatā āpajjeyyāti manasi katvā pañcasamannāgatattaṁyeva dassetuṁ "**vuttampi cetan**"ti-ādinā pāḷiṁ āharati. Keci pana "hatthapāse ṭhito abhiharatī"ti ekameva aṅgaṁ katvā "caturaṅgasamannāgatā pavāraṇā"tipi vadanti.

1. Vi 3. 223 piṭṭhe. 2. Vi 2. 135 piṭṭhe. 3. Vi 2. 137 piṭṭhe.
4. Vi 2. 111 piṭṭhe. 5. Ma 1. 299 piṭṭhe.

Ambilapāyāsādīsūti **ādi**-saddena khīrapāyāsādiṁ saṅgaṇhāti. Tattha ambilapāyāsaggahaṇena takkādi-ambilasaṁyuttā ghanayāgu vuttā. Khīrapāyāsaggaha ṇena khīrasaṁyuttā yāgu saṅgayhati. **Pavāraṇaṁ na janetī**ti anatirittabhojanāpatti nibandhanaṁ paṭikkhepaṁ na sādheti. Katopi paṭikkhepo anatirittabhojanāpatti nibandhano na hotīti akataṭṭhāneyeva tiṭṭhatīti āha **"pavāraṇaṁ na janetī"**ti **"yāgu**-saddassa pavāraṇajanakayāguyāpi sādhāraṇattā 'yāguṁ gaṇhathā'ti vuttepi pavāraṇā hotīti pavāraṇaṁ janetiyevāti vuttan"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ, taṁ parato tattheva "bhattamissakaṁ yāguṁ āharitvā"ti ettha vuttakāraṇena na sameti. Vuttañhi tattha "heṭṭhā ayāguke nimantane udakakañjikakhīrādīhi saddhiṁ madditaṁ bhattameva sandhāya 'yāguṁ gaṇhathā'ti vuttattā pavāraṇā hoti, 'bhattamissakaṁ yāguṁ āharitvā'ti ettha pana visuṁ yāguyā vijjamānattā pavāraṇā na hotī"ti. Tasmā tattha vuttanayeneva khīrādīhi saṁmadditaṁ bhattameva sandhāya "yāguṁ gaṇhathā"ti vuttattā yāguyā ca tattha abhāvato pavāraṇā hotīti evamettha kāraṇaṁ vattabbaṁ. Evañhi sati parato "yenāpucchito, tassa atthitāyā"ti aṭṭhakathāyaṁ vuttakāraṇenapi saṁsandati, aññathā gaṇṭhipadesuyeva pubbāparavirodho āpajjati. Aṭṭhakathāvacanena ca na sameti. **Sace -pa- paññāyatī**ti iminā vuttappamāṇassa macchamaṁsakhaṇḍassa nahāruno vā sabbhāvamattaṁ dasseti. **Tāhī**ti puthukāhi.

Sālivīhiyavehi katasattūti yebhuyyanayena vuttaṁ, satta dhaññāni pana bhajjitvā katopi sattuyeva. Tenevāha "**kaṅguvaraka -pa- sattusaṅgahameva gacchatī**"ti. **Sattumodako**ti sattuyo piṇḍetvā kato apakko sattuguḷo. Pañcannaṁ bhojanānaṁ aññataravasena vippakatabhojanabhāvassa upacchinnattā "**mukhe sāsapamattampi -pa- na pavāretī**"ti vuttaṁ. **"Akappiyamaṁsaṁ paṭikkhipati, na pavāretī"**ti vacanato sace saṁghikaṁ lābhaṁ attano apāpuṇantaṁ jānitvā vā ajānitvā vā paṭikkhipati, na pavāreti paṭikkhipitabbasseva paṭikkhittattā. Alajjisantakaṁ paṭikkhipantopi na pavāreti. **Avatthutāyā**ti anatirittāpattisādhikāya pavāraṇāya avatthubhāvato. Etena paṭikkhipi tabbasseva paṭikkhittabhāvaṁ

dīpeti. Yañhi paṭikkhipitabbaṁ hoti, tassa paṭikkhepo āpatti-aṅgaṁ na hotīti taṁ "pavāraṇāya avatthū"ti vuccati.

Upanāmetīti iminā kāyābhihāraṁ dasseti. Hatthapāsato bahi ṭhitassa satipi dātukāmābhihāre paṭikkhipantassa dūrabhāveneva pavāraṇāya abhāvato therassapi dūrabhāvamattaṁ gahetvā pavāraṇāya abhāvaṁ dassento **"therassa dūrabhāvato**"ti āha, na pana therassa abhihārasabbhāvato. Sacepi gahetvā gato hatthapāse ṭhito hoti, kiñci pana avatvā ādhārakaṭṭhāne ṭhitattā abhihāro nāma na hotīti **"dūtassa ca anabhiharaṇato"**ti vuttaṁ. "Gahetvā gatena 'bhattaṁ gaṇhathā'ti vutte abhihāro nāma hotīti **'sace pana gahetvā āgato bhikkhu -pa- pavāraṇā hotī'**ti vuttan"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Keci pana "pattaṁ kiñci upanāmetvā 'imaṁ bhattaṁ gaṇhathā'ti vuttanti gahetabban"ti vadanti, taṁ yuttaṁ viya dissati vācābhihārassa idha anadhippetattā.

Parivesanāyāti bhattagge. **Abhihaṭāva hotī**ti parivesakeneva abhihaṭā hoti. **Tato dātukāmatāya gaṇhantaṁ paṭikkhipantassa pavāraṇā hotī**ti ettha agaṇhantampi paṭikkhipato pavāraṇā hotiyeva. Kasmā? Dātukāmatāya abhihaṭattā. "Tasmā sā abhihaṭāva hotī"ti hi vuttaṁ. Teneva tīsupi **gaṇṭhipadesu** "dātukāmābhihāre sati kevalaṁ 'dassāmī'ti gahaṇameva abhihāro nāma na hoti[1], 'dassāmī'ti gaṇhantepi agaṇhantepi dātukāmābhihārova abhihāro nāma hoti, tasmā gahaṇasamaye vā aggahaṇasamaye vā taṁ paṭikkhipato pavāraṇā hotī"ti vuttaṁ. Idāni asati tassa dātukāmābhihāre gahaṇasamayepi paṭikkhipato pavāraṇā na hotīti dassetuṁ **"sace panā"**ti-ādi vuttaṁ.

"Rasaṁ gaṇhathā"ti apavāraṇajanakassa nāmaṁ gahetvā vuttattā **"taṁ sutvā paṭikkhipato pavāraṇā natthī"**ti vuttaṁ. **Maccharasaṁ maṁsarasan**ti ettha pana na kevalaṁ macchassa rasaṁ maccharasamicceva viññāyati, atha kho maccho ca maccharasañca maccharasanti evaṁ pavāraṇajanakasādhāraṇanāmavasenapi

1. Hoti (Syā)

viññāyamānattā taṁ paṭikkhipato pavāraṇāva hoti. Parato **macchasūpan**ti etthāpi eseva nayo. **"Idaṁ gaṇhathā"**ti **vuttepī**ti ettha evaṁ avatvāpi pavāraṇapahonakaṁ yaṁkiñci abhihaṭaṁ paṭikkhipato pavāraṇā hotiyevāti daṭṭhabbaṁ. **Karambako**ti missakādhi vacanametaṁ. Yañhi aññenaññena missetvā karonti, so "karambako"ti vuccati. So sacepi maṁsena missetvā katova hoti, "karambakaṁ gaṇhathā"ti apavāraṇārahassa nāmena vuttattā paṭikkhipato pavāraṇā na hoti. "Maṁsakarambakaṁ gaṇhathā"ti vutte pana maṁsamissakaṁ gaṇhathāti vuttaṁ hoti, tasmā pavāraṇāva hoti.

"Uddissakatan"ti maññamānoti ettha "vatthuno kappiyattā akappiyasaññāya paṭikkhipatopi acittakattā imassa sikkhāpadassa pavāraṇā hotī"ti vadanti. "Heṭṭhā ayāguke nimantane udakakañjikakhīrādīhi saddhiṁ madditaṁ bhattameva sandhāya 'yāguṁ gaṇhathā'ti vuttattā pavāraṇā hoti, 'bhattamissakaṁ yāguṁ āharitvā'ti ettha pana visuṁ yāguyā vijjamānattā pavāraṇā na hotī"ti vadanti. **Ayamettha adhippāyo**ti "yenāpucchito"ti-ādinā vuttamevatthaṁ sandhāya vadati. **Kāraṇaṁ panettha duddasan**ti ettha eke tāva vadanti "yasmā yāgumissakaṁ nāma bhattameva na hoti, khīrādikampi hotiyeva, tasmā karambake viyapavāraṇāya na bhavitabbaṁ. Evañca sati yāgu bahutarā vā hoti samasamā vā, na pavāreti. 'Yāgu mandā, bhattaṁ bahutaraṁ, pavāretī'ti ettha kāraṇaṁ duddasan"ti. Keci pana vadanti "yāgumissakaṁ nāma bhattaṁ, tasmā taṁ paṭikkhipato pavāraṇāya eva bhavitabbaṁ. Evañca sati 'idha pavāraṇā hoti na hotī'ti ettha kāraṇaṁ duddasan"ti.

Yathā cettha kāraṇaṁ duddasaṁ, evaṁ parato "missakaṁ gaṇhathā"ti etthāpi kāraṇaṁ duddasamevāti veditabbaṁ. Na hi pavāraṇappahonakassa appabahubhāvo pavāraṇāya bhāvābhāvanimittaṁ, kiñcarahi pavāraṇajanakassa nāmaggahaṇamevettha pamāṇaṁ, tasmā "idañca karambakena na samānetabban"ti-ādinā yampi kāraṇaṁ vuttaṁ, tampi pubbe vuttena saṁsandiyamānaṁ na sameti. Yadi hi "missakan"ti bhattamissakeyeva ruḷhaṁ siyā, evaṁ sati yathā "bhattamissakaṁ gaṇhathā"ti vutte bhattaṁ bahutaraṁ vā samaṁ vā appataraṁ vā hoti, pavāretiyeva, evaṁ "missakaṁ gaṇhathā"ti vuttepi

appatarepi bhatte pavāraṇāya bhavitabbaṁ **missakan**ti bhattamissakeyeva ruḷhattā. Tathā hi "missakanti bhattamissakeyeva ruḷhavohārattā idaṁ pana 'bhattamissakamevā'ti vuttan"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Atha "missakan"ti bhattamissake ruḷhaṁ na hoti, missakabhattaṁ pana sandhāya "missakaṁ gaṇhathā"ti vuttanti. Evampi yathā ayāguke nimantane khīrādīhi saddhiṁ madditaṁ bhattameva sandhāya "yāguṁ gaṇhathā"ti vutte pavāraṇā hoti, evamidhāpi missakabhattameva sandhāya "missakaṁ gaṇhathā"ti vutte bhattaṁ appaṁ vā hotu bahu vā, pavāraṇā eva siyā. Tasmā "missakan"ti bhattamissake ruḷhaṁ vā hotu sandhāyabhāsitaṁ vā, ubhayatthāpi pubbenāparaṁ na sametīti kimettha kāraṇacintāya, īdisesu pana ṭhānesu aṭṭhakathāpamāṇeneva gantabbanti ayaṁ amhākaṁ khanti.

"Visuṁ katvā detīti bhattassa upari ṭhitaṁ rasādiṁ visuṁ gahetvā detī"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Kenaci** pana "yathā bhattasitthaṁ na patati, tathā gāḷhaṁ hatthena pīḷetvā parissāvetvā detī"ti vuttaṁ. Tathāpi[1] kāraṇaṁ na dissati. Yathā hi bhattamissakaṁ yāguṁ āharitvā "yāguṁ gaṇhathā"ti vatvā yāgumissakaṁ bhattampi dentaṁ paṭikkhipato pavāraṇā na hoti, evamidhāpi bahukhīrarasādīsu bhattesu "khīraṁ gaṇhathā"ti-ādīni vatvā khīrādīni vā detu khīrādimissakabhattaṁ vā, ubhayathāpi pavāraṇāya na bhavitabbaṁ, tasmā "visuṁ katvā detī"ti tenākārena dentaṁ sandhāya vuttaṁ, na pana bhattamissakaṁ katvā diyyamānaṁ paṭikkhipato pavāraṇā hotīti dassanatthanti gahetabbaṁ. Yadi pana bhattamissakaṁ katvā diyyamāne pavāraṇā hotīti adhippāyena aṭṭhakathāyaṁ "visuṁ katvā detī"ti vuttaṁ, evaṁ sati aṭṭhakathāyevettha pamāṇanti gahetabbaṁ, na pana kāraṇantaraṁ gavesitabbaṁ.

Sace ukkuṭikaṁ nisinno pāde amuñcitvāpi bhūmiyaṁ nisīdati, iriyāpathaṁ vikopento nāma hotīti ukkuṭikāsanaṁ avikopetvāva sukhena nisīdituṁ **"tassa pana heṭṭhā -pa- nisīdanakaṁ dātabban"**ti vuttaṁ. **"Āsanaṁ acāletvā**ti pīṭhe phuṭṭhokāsato ānisadamaṁsaṁ amocetvā, anuṭṭhahitvāti vuttaṁ hoti, adinnādāne viya ṭhānācāvanaṁ na gahetabban"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

---

1. Tatthāpi (Syā)

Akappiyakatanti ettha akappiyakatasseva anatirittabhāvato kappiyaṁ akārāpetvā tasmiṁ patte pakkhittamūlaphalādiyeva atirittaṁ na hoti, sesaṁ pana pattapariyāpannaṁ atirittameva hoti, paribhuñjituṁ vaṭṭati. Taṁ pana mūlaphalādiṁ paribhuñjitukāmena tato nīharitvā kappiyaṁ kārāpetvā aññasmiṁ bhājane ṭhapetvā atirittaṁ kārāpetvā bhuñjitabbaṁ.

So puna kātuṁ na labhatīti tasmiṁyeva bhājane kariyamānaṁ paṭhamaṁ katena saddhiṁ kataṁ hotīti puna soyeva kātuṁ na labhati, añño labhati. Aññasmiṁ pana bhājane tena vā aññena vā kātuṁ vaṭṭati. Tenāha **"yena akataṁ, tena kātabbaṁ. Yañca akataṁ, taṁ kātabban"**ti. **Tenapī**ti ettha **pi**-saddo na kevalaṁ aññena vāti imamatthaṁ dīpeti. **Evaṁ katan**ti aññasmiṁ bhājane kataṁ. **Pesetvā**ti anupasampannassa hatthe pesetvā. Imassa vinayakammabhāvato **"anupasampannassa hatthe ṭhitaṁ na kāretabban"**ti vuttaṁ.

Sace pana āmisasaṁsaṭṭhānīti ettha sace mukhagatenapi anatirittena āmisena saṁsaṭṭhāni honti, pācittiyamevāti veditabbaṁ. Tasmā pavāritena bhojanaṁ atirittaṁ kārāpetvā bhuñjantenapi yathā akatena missaṁ na hoti, evaṁ mukhañca hatthañca suddhaṁ katvā bhuñjitabbaṁ. Kiñcāpi appavāritassa purebhattaṁ yāmakālikādīni āhāratthāya paribhuñjatopi anāpatti, pavāritassa pana pavāraṇamūlakaṁ dukkaṭaṁ hotiyevāti "yāmakālikaṁ -pa- ajjhohāre āpatti dukkaṭassā"ti pāḷiyaṁ vuttaṁ.

241. Kāyena bhuñjanato vācāya āṇāpetvā atirittaṁ akārāpanato ca āpajjatīti **"kāyavācato"**ti vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Pavāritabhāvo, āmisassa anatirittatā, kāle ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā

243. Chaṭṭhe **sādhāraṇamevā**ti "handa bhikkhu khāda vā"ti-ādinā vuttapavāraṇāya sādhāraṇaṁ. "Bhuttasmiṁ pācittiyan"ti mātikāyaṁ vuttattā bhojana pariyosāne āpatti, na ajjhohāre ajjhohāre. **Abhihaṭṭhuṁ pavāreti, āpatti pācittiyassā**ti idañca bhojanapariyosānaṁyeva sandhāya vuttanti veditabbaṁ. Sesamettha uttānameva. Pavāritatā, pavāritasaññitā, āsādanāpekkhatā, anatirittena abhihaṭṭhuṁ pavāraṇā, bhojanapariyosānanti imāni panettha pañca aṅgāni.

Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

247. Sattame **aggasamajjo**ti uttamaṁ naccaṁ. Taṁ kira pabbatamatthake ṭhatvā ekaṁ devataṁ uddissa karonti. Naṭānaṁ nāṭakāni **naṭanāṭakāni,** sītāharaṇādīni. **Apaññatte sikkhāpade**ti ūnavīsativassasikkhāpade apaññatte. **Adaṁsū**ti "vihāraṁ netvā khādissathā"ti adaṁsu.

248-249. Mūlakamūlādīni upadesatoyeva veditabbāni. Na hi tāni pariyāyantarena vuccamānānipi sakkā viññātuṁ. Pariyāyantarepi hi vuccamāne taṁ taṁ nāma ajānantānaṁ sammohoyeva siyā, tasmā tattha na kiñci vakkhāma. **Khādanīyatthan**ti khādanīyena kattabbakiccaṁ. **Neva pharantī**ti na nipphādenti. **Tesu tesu janapadesū**ti ettha "ekasmiṁ janapade āhārakiccaṁ sādhentaṁ sesajanapadesupi na kappatī"ti vadanti. **Rukkhavalli-ādīnan**ti heṭṭhā vuttameva sampiṇḍetvā vuttaṁ. **Antopathavīgato**ti sālakalyāṇīkhandhaṁ sandhāya vuttaṁ. **Sabbakappiyānī**ti mūlakhandhatacapattādivasena sabbaso kappiyāni. Tesampi nāmavasena na sakkā pariyantaṁ dassetunti sambandho. Acchivādīnaṁ aparipakkāneva phalāni yāvajīvikānīti dassetuṁ "**aparipakkānī"**ti vuttaṁ.

Harītakādīnaṁ aṭṭhīnīti ettha miñjaṁ paṭicchādetvā ṭhitakapālāni yāvajīvikānīti ācariyā. Miñjampi yāvajīvikanti eke. **Hiṅgū**ti hiṅgurukkhato paggharitaniyyāso. Hiṅgujatu-ādayopi hiṅguvikatiyo eva. Tattha

hiṅgujatu nāma hiṅgurukkhassa daṇḍapattāni pacitvā kataniyyāso, **hiṅgusipāṭikaṁ** nāma hiṅgupattāni pacitvā kataniyyāso. "Aññena missetvā kato"tipi vadanti. **Takan**ti aggakoṭiyā nikkhantasileso. **Takapattin**ti pattato nikkhantasileso. **Takapaṇṇin**ti palāse bhajjitvā katasileso. "Daṇḍato nikkhantasileso"tipi vadanti. Sesamettha uttānameva. Vikālatā, yāvakālikatā, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Sannidhikārakasikkhāpadavaṇṇanā

252-3. Aṭṭhame **tādisan**ti asūpabyañjanaṁ. **Yaṁkiñci yāvakālikaṁ vā yāmakālikaṁ vā**ti ettha "yāmakālikan"ti iminā na kevalaṁ yāvakālike eva sannidhipaccayā pācittiyaṁ, atha kho yāmakālikepīti dasseti. Nanu ca yāmakālikaṁ neva khādanīyesu antogadhaṁ, na bhojanīyesu. Teneva padabhājanīye "khādanīyaṁ nāma pañca bhojanāni yāmakālikaṁ sattāhakālikaṁ yāvajīvikaṁ ṭhapetvā avasesaṁ khādanīyaṁ nāma. Bhojanīyaṁ nāma pañca bhojanānī"ti vuttaṁ, "yo pana bhikkhu sannidhikārakaṁ khādanīyaṁ vā bhojanīyaṁ vā khādeyya vā bhuñjeyya vā, pācittiyan"ti ca vuttaṁ, tasmā yāmakālike pācittiyena bhavitabbanti kathaṁ viññāyatīti? Vuccate—padabhājane **khādanīya**-saddassa atthadassanatthaṁ "yāmakālikaṁ ṭhapetvā"ti vuttaṁ, na pana sannidhipaccayā anāpattidassanatthaṁ. Khāditabbañhi yaṁkiñci khādanīyanti adhippetaṁ, na ca yāmakālikesu kiñci khāditabbaṁ atthi pātabyabhāvato. Tasmā kiñcāpi yāmakālikaṁ khādanīyabhojanīyehi na saṅgahitaṁ, tathāpi anāpattiṁ dassentena "anāpatti yāmakālikaṁ yāme nidahitvā bhuñjatī"ti vacanato yāmātikkame sannidhipaccayā pācittiyena bhavitabbanti viññāyati. "Yāmakālikena bhikkhave sattāhakālikaṁ yāvajīvikaṁ tadahupaṭiggahitaṁ yāme kappati, yāmātikkante na kappatī"ti[1]

---

1. Vi 3. 349 piṭṭhe.

imināpi cāyamattho siddho. Teneva bhagavato adhippāyaññūhi aṭṭhakathācariyehi yāmakālike pācittiyameva vuttaṁ.

Paṭiggahaṇeti gahaṇameva sandhāya vuttaṁ. Paṭiggahitameva hi taṁ, puna paṭiggahaṇakiccaṁ natthi. Teneva "**ajjhoharitukāmatāya gaṇhantassa paṭiggahaṇe**"ti vuttaṁ. **Mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] pana "ajjhoharissāmīti gaṇhantassa paṭiggahaṇe" icceva vuttaṁ. **Yan**ti yaṁ pattaṁ. **Sandissatī**ti yāguyā upari sandissati. Telavaṇṇe patte satipi nisnehabhāve aṅguliyā ghaṁsantassa vaṇṇavaseneva lekhā paññāyati, tasmā tattha anāpattīti dassanatthaṁ "**sā abbohārikā**"ti vuttaṁ. **Sayaṁ paṭiggahetvā apariccattameva hi dutiyadivase na vaṭṭatī**ti ettha paṭiggahaṇe anapekkhavissajjanena anupasampannassa nirapekkhadānena vā vijahitapaṭiggahaṇaṁ pariccattameva hotīti "apariccattan"ti iminā ubhayathāpi avijahitapaṭiggahaṇameva vuttaṁ. Tasmā yaṁ parassa pariccajitvā adinnampi sace paṭiggahaṇe nirapekkhavissajjanena vijahitapaṭiggahaṇaṁ hoti, tampi dutiyadivase vaṭṭatīti veditabbaṁ.

Yadi evaṁ "patto duddhoto hotī"ti-ādīsu kasmā āpatti vuttāti? "Paṭiggahaṇaṁ avissajjetvāva sayaṁ vā aññena vā tucchaṁ katvā na sammā dhovitvā niṭṭhāpite patte laggampi avijahitapaṭiggahaṇameva hotīti tattha āpattī"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Keci pana "sāmaṇerānaṁ pariccajantīti imasmiṁ adhikāre ṭhatvā 'apariccattamevā'ti vuttattā anupasampanassa pariccattameva vaṭṭati, apariccattaṁ na vaṭṭatīti āpannaṁ, tasmā nirālayabhāvena paṭiggahaṇe vijahitepi anupasampannassa apariccattaṁ na vaṭṭatī"ti vadanti, taṁ yuttaṁ viya na dissati. Yadaggena hi paṭiggahaṇaṁ vijahati, tadaggena sannidhimpi na karoti vijahitapaṭiggahaṇassa appaṭiggahitasadisattā. Paṭiggahetvā nidahiteyeva ca sannidhipaccayā āpatti vuttā. "Paṭiggahetvā ekarattaṁ vītināmitassetaṁ adhivacanan"ti hi vuttaṁ.

Pāḷiyaṁ "sattāhakālikaṁ yāvajīvikaṁ āhāratthāya paṭiggaṇhāti, āpatti dukkaṭassā"ti-ādinā sannihitesu sattāhakālikayāvajīvikesu purebhattampi āhāratthāya ajjhoharaṇepi dukkaṭassa

---

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 225 piṭṭhe.

vuttattā yāmakālikepi āhāratthāya ajjhoharaṇe visuṁ dukkaṭenapi bhavitabbanti āha "**āhāratthāya ajjhoharato dukkaṭena saddhiṁ pācittiyan**"ti. **Pakati-āmise**ti odanādikappiyāmise. **Yāmakālikaṁ sati paccaye sāmisena mukhena ajjhoharato dve**ti hiyyo paṭiggahitayāmakālikaṁ ajja purebhattaṁ sāmisena mukhena bhuñjato sannihitayāmakālikapaccayā ekaṁ pācittiyaṁ, sannihitena saṁsaṭṭha-āmisapaccayā ekanti dve pācittiyāni. **Vikappadvayepī**ti sāmisena nirāmisenāti vuttavidhānadvaye. **Dukkaṭaṁ vaḍḍhatī**ti āhāratthāya ajjhoharaṇapaccayā dukkaṭaṁ vaḍḍhati. **Thullaccayañca dukkaṭañca vaḍḍhatī**ti manussamaṁse thullaccayaṁ, sesa-akappiyamaṁ sesu dukkaṭaṁ vaḍḍhati.

255. **Paṭiggahaṇapaccayā tāva dukkaṭan**ti ettha sannihitattā purebhattampi dukkaṭameva. Sati paccaye pana sannihitampi sattāhakālikaṁ yāvajīvikaṁ bhesajjatthāya gaṇhantassa paribhuñjantassa ca anāpattiyeva. Sesamettha uttānameva. Yāvakālikayāmakālikatā, sannidhibhāvo, tassa ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Sannidhikārakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

257-259. Navame paṇītasaṁsaṭṭhāni bhojanāni **paṇītabhojanāni.** Yathā hi ājaññayutto ratho "ājaññaratho"ti vuccati, evamidhāpi paṇītasaṁsaṭṭhāni sattadhañña nibbattāni bhojanāni "paṇītabhojanānī"ti vuttāni. Yehi pana paṇītehi saṁsaṭṭhāni, tāni "paṇītabhojanānī"ti vuccanti, tesaṁ pabhedadassanatthaṁ "seyyathidaṁ, sappi navanītan"ti-ādi pāḷiyaṁ vuttaṁ. "Yesaṁ maṁsaṁ kappatī"ti idañca pācittiyavatthu paricchedadassanatthaṁ vuttaṁ, na pana kappiyavatthuparicchedadassanatthaṁ. Na hi akappiyamaṁsasattānaṁ sappi-ādīni na kappanti. Ekañhi manussavasātelaṁ ṭhapetvā sabbesaṁ khīrasappinavanītavasātelesu akappiyaṁ nāma natthi. **Sappibhattan**ti ettha kiñcāpi sappisaṁsaṭṭhaṁ bhattaṁ sappibhattaṁ, sappi ca bhattañca sappibhattantipi viññāyati, aṭṭhakathāsu pana "sālibhattaṁ viya sappibhattaṁ nāma natthī"ti kāraṇaṁ vatvā dukkaṭasseva

daḷhataraṁ katvā vuttattā na sakkā aññaṁ vattuṁ. Aṭṭhakathācariyā eva hi īdisesu ṭhānesu pamāṇaṁ.

Mūlanti kappiyabhaṇḍaṁ sandhāya vuttaṁ. **Anāpattī**ti visaṅketattā sabbāhiyeva āpattīhi anāpatti. Keci pana "pācittiyeneva anāpatti vuttā, sūpodanaviññattidukkaṭaṁ pana hotiyevā"ti vadanti, taṁ na gahetabbaṁ. **Kappiyasappinā akappiyasappinā**ti ca idaṁ kappiyākappiyamaṁsānaṁ vasena vuttaṁ, tasmā kappiyamaṁsasappinā akappiyamaṁsasappināti evamettha attho gahetabbo. **Nānāvatthukānī**ti sappinavanītādīnaṁ vasena vuttaṁ.

261. **Mahānāmasikkhāpadena kāretabbo**ti ettha—

> "Agilānena bhikkhunā catumāsapaccayapavāraṇā sāditabbā aññatra punapavāraṇāya aññatra niccapavāraṇāya, tato ce uttari sādiyeyya, pācittiyan"ti[1]—

idaṁ mahānāmasikkhāpadaṁ nāma. Iminā ca sikkhāpadena saṁghavasena gilānapaccayapavāraṇāya pavāritaṭṭhāne sace tattha rattīhi vā bhesajjehi vā paricchedo kato hoti, ettakāyeva rattiyo ettakāni vā bhesajjāni viññāpetabbānīti. Atha tato rattipariyantato vā bhesajjapariyantato vā uttari na bhesajjakaraṇīyena vā bhesajjaṁ aññabhesajjakaraṇīyena vā aññaṁ bhesajjaṁ viññāpentassa pācittiyaṁ vuttaṁ. Tasmā agilāno gilānasaññī hutvā pañca bhesajjāni viññāpento na bhesajjakaraṇīyena bhesajjaṁ viññāpento nāma hotīti "mahānāmasikkhāpadena kāretabbo"ti vuttaṁ. **Etāni pāṭidesanīyavatthūnī**ti pāḷiyaṁ āgatasappi-ādīni sandhāya vuttaṁ. Pāḷiyaṁ anāgatāni pana akappiyasappi-ādīni bhikkhunīnampi dukkaṭavatthūnīti veditabbaṁ. **Sūpodanaviññattiyan**ti bhikkhūnaṁ pācittiyavatthūni bhikkhunīnaṁ pāṭisesanīyavatthūni ca ṭhapetvā avasesaviññattiṁ sandhāya vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Paṇītabhojanatā, agilānatā, akataviññattiyā paṭilābho, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi 2. 137 piṭṭhe.

10. Dantaponasikkhāpadavaṇṇanā

263. Dasame **ayyavosāṭitakānī**ti pitupiṇḍassetaṁ adhivacanaṁ. **Ummāre**ti susāne katagehassa attano gehassa vā ummāre. **Ghanabaddho**ti ghanamaṁsena sambaddho, kathinasaṁhatasarīroti vuttaṁ hoti.

264. **Mukhadvāran**ti galanāḷikaṁ. **Āhāran**ti ajjhoharitabbaṁ yaṁkiñci yāvakālikādiṁ. **Āhareyyā**ti mukhadvāraṁ paveseyya. Mukhena vā paviṭṭhaṁ hotu nāsikāya vā, galena ajjhoharaṇīyattā sabbampi taṁ mukhadvāraṁ pavesitameva hoti. Yasmā pana te bhikkhū anāhārepi udake āhārasaññāya dantapone ca mukhadvāraṁ āhaṭaṁ idanti saññāya kukkuccāyiṁsu, tasmā vuttaṁ **"te bhikkhū adinnaṁ -pa- sammā atthaṁ asallakkhetvā kukkuccāyiṁsū"**ti. Udakañhi yathāsukhaṁ pātuṁ dantakaṭṭhañca dantaponaparibhogena paribhuñjituṁ vaṭṭati, tassa pana rasaṁ gilituṁ na vaṭṭati. Sacepi dantakaṭṭharaso ajānantassa anto pavisati, pācittiyameva. Anajjhoharantena pana dantakaṭṭhaṁ vā hotu aññaṁ vā, kiñci mukhe pakkhipituṁ vaṭṭati.

265. **Akallako**ti gilāno sahatthā paribhuñjituṁ asakkonto mukhena paṭiggaṇhāti. **Uccāraṇamattan**ti ukkhipanamattaṁ. **Ekadesenapī**ti aṅguliyāpi phuṭṭhamattena. **Taṁ ce paṭiggaṇhāti, sabbaṁ paṭiggahitamevā**ti veṇukoṭiyā bandhitvā ṭhapitattā. Sacepi bhūmiyaṁ ṭhitameva ghaṭaṁ dāyakena hatthapāse ṭhatvā ghaṭaṁ dassāmīti dinnaveṇukoṭiggahaṇavasena paṭiggaṇhāti, ubhayakoṭibaddhaṁ sabbampi paṭiggahitameva hoti. Bhikkhussa atthāya apīḷetvā pakatiyā pīḷiyamāna-ucchurasaṁ sandhāya "gaṇhathā"ti vuttattā **"abhihāro na paññāyatī"**ti vuttaṁ. Hatthapāse ṭhitassa pana bhikkhussa atthāya pīḷiyamānā ucchuto paggharantaṁ rasaṁ gaṇhituṁ vaṭṭati, doṇikāya sayaṁ paggharantaṁ ucchurasaṁ majjhe āvaritvā āvaritvā vissajjitampi gaṇhituṁ vaṭṭati. **Katthaci** aṭṭhakathāsu.

Asaṁhārimeti thāmamajjhimena purisena asaṁhāriye. **"Tintiṇikādipaṇṇesū"**ti vacanato sākhāsu paṭiggahaṇaṁ ruhatīti daṭṭhabbaṁ. **Puñchitvā paṭiggahetvā**ti ettha "puñchite paṭiggahaṇakiccaṁ natthi, tasmā puñchitvā

gahetvāti evamattho gahetabbo"ti vadanti. Puñchitvā paṭiggahetvā vāti evamettha attho daṭṭhabbo. Patte patitarajanacuṇṇañhi abbhantaraparibhogatthāya apariharaṭabhāvato paṭiggahetvā paribhuñjituṁ vaṭṭati. Pubbābhogassa anurūpena "**anupasampannassa datvā -pa- vaṭṭatī**"ti vuttaṁ. Yasmā pana taṁ "aññassa dassāmī"ti cittuppādamattena parasantakaṁ nāma na hoti, tasmā tassa adatvāpi paṭiggahetvā paribhuñjituṁ vaṭṭati.

Bhikkhussa detīti aññassa bhikkhussa deti. **Kañjikan**ti khīrarasādiṁ yaṁkiñci dravaṁ sandhāya vuttaṁ. Hatthato mocetvā puna gaṇhāti, uggahitakaṁ hotīti āha "**hatthato amocentenevā**"ti. **Ālulentānan**ti ālolentānaṁ, ayameva vā pāṭho. Āharitvā bhūmiyaṁ ṭhapitattā abhihāro natthīti āha "**patto paṭiggahetabbo**"ti. **Paṭhamataraṁ uḷuṅkato thevā patte patantī**ti ettha "yathā paṭhamataraṁ patitatheve doso natthi, tathā ākiritvā apanentānaṁ pacchā patitathevepi abhihaṭattā nevatthi doso"ti vadanti. **Caru kenā**ti khuddakabhājanena. **Mukhavaṭṭiyāpi gahetuṁ vaṭṭatī**ti mukhavaṭṭiṁ ukkhipitvā hatthe phusāpite gaṇhituṁ vaṭṭati. **Kecī**ti abhayagirivāsino. **Esa nayo**ti kāyapaṭibaddhapaṭibaddhampi kāyapaṭibaddhamevāti ayaṁ nayo. Tathā ca tattha kāyapaṭibaddhe taṁpaṭibaddhe ca thullaccayameva vuttaṁ.

Tenāti yassa bhikkhuno santikaṁ gataṁ, tena. **Tasmā**ti yasmā mūlaṭṭhasseva paribhogo anuññāto, tasmā. Taṁ divasaṁ hatthena gahetvā dutiyadivase paṭiggahetvā paribhuñjantassa uggahitakapaṭiggahitaṁ hotīti āha "**anāmasitvā**"ti. Appaṭiggahitattā **"sannidhipaccayā anāpattī"**ti vuttaṁ. Appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukha dvārāpatti hotīti āha "**paṭiggahetvā pana paribhuñjitabban**"ti. "**Taṁ divasaṁ -pa- na tato paran**"ti vacanato taṁ divasaṁ hatthena gahetvā vā aggahetvā vā ṭhapitaṁ dutiyadivase appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukhadvārāpatti hoti, hatthena gahetvā ṭhapitaṁ dutiyadivase paṭiggahetvā paribhuñjantassa pana uggahitakapaṭiggahitaṁ hoti. Appaṭiggahitameva hi hatthena gahetvā ṭhapitaṁ. **"Sāmaṁ gahetvā paribhuñjitun"**ti hi vacanato appaṭiggahitasseva tasmiṁ divase paribhogo anuññāto. Tasmā yaṁ vuttaṁ **gaṇṭhipade "taṁ diyyamānaṁ patatī**ti ettha yathā gaṇabhojanādīsu

gilānādīnaṁ kukkuccāyantānaṁ gaṇabhojanaṁ anuññātaṁ, evamidhāpi bhagavatā paṭiggahitameva kukkuccavinodanatthaṁ anuññātan”ti, taṁ na gahetabbaṁ. “Taṁ diyyamānaṁ patatī”ti avisesena vuttattā catūsupi kālikesu ayaṁ nayo veditabbo.

Satthakenāti paṭiggahitasatthakena. Kasmā panettha uggahitapaccayā sannidhipaccayā vā doso na siyāti āha “**na hi taṁ paribhogatthāya pariharantī”**ti. Imināva bāhiraparibhogatthaṁ sāmaṁ gahetvā anupasampannena dinnaṁ vā gahetvā pariharituṁ vaṭṭatīti dīpeti. Tasmā pattasammakkhanādi-atthaṁ sāmaṁ gahetvā parihaṭateládiṁ sace paribhuñjitukāmo hoti, paṭiggahetvā paribhuñjantassa anāpatti. Abbhantaraparibhogatthaṁ pana sāmaṁ gahitaṁ paṭiggahetvā paribhuñjantassa uggahitakapaṭiggahitaṁ hoti, appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukhadvārāpatti hoti, abbhantaraparibhogatthameva anupasampannena dinnaṁ gahetvā pariharantassa siṅgīloṇakappo viya sannidhipaccayā āpatti hoti. Keci pana “thāmamajjhimassa purisassa uccāraṇamattaṁ hotīti-ādinā vuttapañcaṅgasampattiyā paṭiggahaṇassa ruhanato bāhiraparibhogatthampi sace anupasampannena dinnaṁ gaṇhāti, paṭiggahitamevā”ti vadanti. Evaṁ sati idha bāhiraparibhogatthaṁ anupasampannena dinnaṁ gahetvā pariharantassa sannidhipaccayā āpatti vattabbā siyā, “na hi taṁ paribhogatthāya pariharantī”ti ca na vattabbaṁ, tasmā bāhiraparibhogatthaṁ gahitaṁ paṭiggahitaṁ nāma na hotīti veditabbaṁ. Yadi evaṁ pañcasu paṭiggahaṇaṅgesu “paribhogatthāyā”ti visesanaṁ vattabbanti? Na vattabbaṁ. Paṭiggahaṇañhi paribhogatthameva hotīti “paribhogatthāyā”ti visuṁ avatvā “tañce bhikkhu kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā paṭiggaṇhātī”ti ettakameva vuttaṁ. Apare pana “satipi paṭiggahaṇe ‘na hi taṁ paribhogatthāya pariharantī’ti idha aparibhogatthāya pariharaṇe anāpatti vuttā”ti vadanti. **Udukkhalamusalāni khiyyantī**ti ettha udukkhalamusalānaṁ khayena pisitakoṭṭitabhesajjesu sace āgantukavaṇṇo paññāyati, na vaṭṭati.

Suddhaṁ udakaṁ hotīti rukkhasākhādīhi gaḷitvā patana-udakaṁ sandhāya vuttaṁ. **Patto vāssa paṭiggahetabbo**ti etthāpi pattagataṁ chupitvā dentassa

hatthalaggena āmisena dosābhāvatthaṁ pattapaṭiggahaṇanti abbhantaraparibhogatthameva paṭiggahaṇaṁ veditabbaṁ. **Yaṁ sāmaṇerassa patte patati -pa- paṭiggahaṇaṁ na vijahatī**ti ettha punappunaṁ gaṇhantassa attano patte pakkhittameva "attano santakan"ti sanniṭṭhānakaraṇato hatthagataṁ paṭiggahaṇaṁ na vijahati, paricchinditvā dinnaṁ pana gaṇhantassa gahaṇasamayeyeva "attano santakan"ti sanniṭṭhānassa katattā hatthagataṁ paṭiggahaṇaṁ vijahati. **Kesañci atthāya odanaṁ pakkhipatī**ti ettha anupasampannassa atthāya pakkhipantepi "āgantvā gaṇhissatī"ti sayameva pakkhipitvā ṭhapanato paṭiggahaṇaṁ na vijahati, anupasampannassa hatthe pakkhittaṁ pana anupasampanneneva ṭhapitaṁ nāma hotīti paṭiggahaṇaṁ vijahati pariccattabhāvato. Tena vuttaṁ "**sāmaṇera -pa- pariccattattā**"ti.

Paṭiggahaṇūpagaṁ bhāraṁ nāma thāmamajjhimassa purisassa ukkhepārahaṁ. Kiñcāpi avissajjetvāva aññena hatthena pidahantassa doso natthi, tathāpi na pidahitabbanti aṭṭhakathāpamāṇeneva gahetabbaṁ. **Macchikavāraṇatthan**ti ettha "sacepi sākhāya laggarajaṁ patte patati, sukhena paribhuñjituṁ sakkāti sākhāya paṭiggahitattā abbhantaraparibhogatthamevidha paṭiggahaṇanti mūlapaṭiggahaṇameva vaṭṭatī"ti vuttaṁ. Apare pana "macchikavāraṇatthanti ettha vacanamattaṁ gahetvā bāhiraparibhogatthaṁ gahitan"ti vadanti. **Tasmimpi asatī**ti cāṭiyā vā kuṇḍake vā asati. **Anupasampannaṁ gāhāpetvā**ti taṁyeva ajjhoharaṇīyabhaṇḍaṁ anupasampannena gāhāpetvā. **Therassa pattaṁ anutherassā**ti therassa pattaṁ attanā gahetvā anutherassa deti. **Tuyhaṁ yāguṁ mayhaṁ dehī**ti ettha evaṁ vatvā sāmaṇerassa pattaṁ gahetvā attanopi pattaṁ tassa deti. **Ettha panā**ti paṇḍito sāmaṇeroti-ādipattaparivattanakathāya. **Kāraṇaṁ upaparikkhitabban**ti yathā mātu-ādīnaṁ telādīni haranto tathārūpe kicce anupasampannena aparivattetvāva paribhuñjituṁ labhati, evamidha pattaparivattanaṁ akatvā paribhuñjituṁ na labhatīti ettha kāraṇaṁ vīmaṁsitabbanti attho.

Ettha pana[1] "sāmaṇerehi gahitataṇḍulesu parikkhīṇesu avassaṁ amhākaṁ sāmaṇerā saṅgahaṁ karontīti vitakkuppatti sambhavati, tasmā taṁ parivattetvāva paribhuñjitabbaṁ. Mātāpitūnaṁ atthāya pana chāyatthāya vā

1. Keci panettha (Syā)

gahaṇe paribhogāsā natthi, tasmā taṁ vaṭṭatī"ti kāraṇaṁ vadanti. Teneva **ācariyabuddhadattattherena**pi vuttaṁ—

"Mātāpitūnamatthāya, telādiharatopi ca.
Sākhaṁ chāyādi-atthāya, imesaṁ na visesati[1].

Tasmā hissa visesassa, cintetabbaṁ tu kāraṇaṁ.
Tassa sālayabhāvaṁ tu, visesaṁ takkayāma tan"ti[2].

Idamevettha yuttataraṁ avassaṁ tathāvidhavitakkuppattiyā sambhavato. Na sakkā hi ettha vitakkaṁ sodhetunti. Mātādīnaṁ atthāya haraṇe pana nāvassaṁ tathā vidhavitakkuppattīti sakkā vitakkaṁ sodhetuṁ. Yattha hi vitakkaṁ sodhetuṁ sakkā, tattha nevatthi doso. Teneva vakkhati sace pana sakkoti vitakkaṁ sodhetuṁ, tato laddhaṁ khāditumpi vaṭṭatī"ti.

Niccāletuṁ na sakkotīti niccāletvā sakkharā apanetuṁ na sakkoti. **Ādhārake patto ṭhapito hotī**ti paṭiggahetabbapattaṁ sandhāya vuttaṁ. **Cāletī**ti vinā kāraṇaṁ cāleti. Satipi kāraṇe bhikkhūnaṁ paribhogārahaṁ cāletuṁ na vaṭṭati. Kiñcāpi "anujānāmi bhikkhave amanussikābādhe āmakamaṁsaṁ āmakalohitan"ti[3] tādise ābādhe attano atthāya āmakamaṁsapaṭiggahaṇaṁ anuññātaṁ, "āmakamaṁsapaṭiggahaṇā paṭivirato hotī"ti ca sāmaññato paṭikkhittaṁ, tathāpi attano aññassa vā bhikkhuno atthāya aggahitattā "**sīhavighāsādiṁ -pa- vaṭṭatī**"ti vuttaṁ. **Sakkoti vitakkaṁ sodhetun**ti mayhampi detīti vitakkassa anuppannabhāvaṁ sallakkhetuṁ sakkoti, sāmaṇerassa dassāmīti suddhacittena mayā gahitanti vā sallakkhetuṁ sakkoti.

Sace pana mūlepi paṭiggahitaṁ hotīti ettha "gahetvā gate mayhampi dadeyyunti saññāya sace paṭiggahitaṁ hotī"ti vadanti. **Koṭṭhāse karotī**ti bhikkhusāmaṇerā ca attano attano abhirucitaṁ koṭṭhāsaṁ gaṇhantūti sabbesaṁ samake koṭṭhāse karoti.

---

1. Imassa na visesatā (Syā) 2. Takkayāmahanti (Syā) 3. Vi 3. 294 piṭṭhe.

gahitāvasesanti sāmaṇerehi gahitakoṭṭhāsato avasesaṁ. **Gaṇhitvā**ti "mayhaṁ idaṁ gaṇhissāmī"ti gahetvā. Idha gahitāvasesaṁ nāma tena gaṇhitvā puna ṭhapitaṁ. **Paṭiggahetvā**ti tadahu paṭiggahetvā. Teneva "**yāvakālikena yāvajīvikasaṁsagge doso natthī**"ti vuttaṁ. Sace pana purimadivase paṭiggahetvā ṭhapitā hoti, sāmisena mukhena tassā vaṭṭiyā dhūmaṁ pivituṁ na vaṭṭati. **Samuddodakenā**ti appaṭiggahitasamuddodakena. Yasmā katakaṭṭhi udakaṁ pasādetvā visuṁ tiṭṭhati, tasmā "**abbohārikan**"ti vuttaṁ. **Laggatī**ti mukhe hatthe ca udake sukkhe setavaṇṇaṁ dassentaṁ laggati. **Pānīyaṁ gahetvā**ti attanoyeva atthāya gahetvā. Sace pana pītāvasesaṁ tattheva ākirissāmīti gaṇhāti, puna paṭiggahaṇakiccaṁ natthi. **Vikkhambhetvā**ti viyūhitvā, apanetvāti attho.

Mahābhūtesūti sarīranissitesu mahābhūtesu. **Patatī**ti vicchinditvā patati. Vicchinditvā patitameva hi paṭiggahetabbaṁ, na itaraṁ. **Alladāruṁ rukkhato chinditvāpi kātuṁ vaṭṭatī**ti ettha mattikatthāya pathaviṁ khaṇitumpi vaṭṭatīti veditabbaṁ. **Sappadaṭṭhakkhaṇeyeva vaṭṭatī**ti asati kappiyakārake sāmaṁ gahetvā paribhañjituṁ vaṭṭati, aññadā paṭiggahāpetvā paribhuñjitabbaṁ. Sesamettha uttānameva. Appaṭiggahitatā, ananuññātatā, dhūmādi-abbohārikābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Dantaponasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bhojanavaggo catuttho.

---

5. Acelakavagga

1. Acelakasikkhāpadavaṇṇanā

273. Acelakavaggassa paṭhamasikkhāpade **tesan**ti titthiyānaṁ. **Tatthā**ti bhājane. **Ito**ti pattato. **Sace titthiyo vadatī**ti "paṭhamameva maṁ sandhāya abhiharitvā ṭhapitaṁ mayhaṁ santakaṁ hoti, imasmiṁ bhājane ākirathā"ti vadati, vaṭṭati. Sesamettha uttānameva. Aññatitthiyatā,

ajjhoharaṇīyatā,[1] ajjhoharaṇatthāya sahatthā anikkhittabhājane dānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Acelakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā

274. Dutiyaṁ uttānatthameva. Anācāraṁ ācaritukāmatā, tadatthameva upasampannassa uyyojanā, evaṁ uyyojentassa upacārātikkamoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

280. Tatiye **piṭṭhasaṅghāṭo**ti dvārabāhāyetaṁ adhivacanaṁ. Khuddakaṁ nāma sayanigharaṁ vitthārato pañcahatthappamāṇaṁ hoti, tassa ca majjhimaṭṭhānaṁ piṭṭhasaṅghāṭato aḍḍhateyyahatthappamāṇameva hoti, tasmā tādise sayanighare piṭṭhasaṅghāṭato hatthapāsaṁ vijahitvā nisinno piṭṭhivaṁsaṁ atikkamitvā nisinno nāma hoti. Evaṁ nisinno ca majjhaṁ atikkamitvā nisinno nāma hotīti āha "**iminā majjhātikkamaṁ dassetī**"ti. **Yathā vā tathā vā katassā**ti piṭṭhivaṁsaṁ āropetvā vā anāropetvā vā katassa. **Sacittakan**ti anupavisitvā nisīdanacittena sacittakaṁ. Sesamettha uttānameva. Pariyuṭṭhitarāgajāyampatikānaṁ sannihitatā, sayanigharatā, dutiyassa bhikkhuno abhāvo, anupakhajja nisīdananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

284-289. Catutthapañcamesu natthi kiñci vattabbaṁ.

---

1. Ananuññāta-ajjhoharaṇīyatā (Syā)

6. Cārittasikkhāpadavaṇṇanā

298. Chaṭṭhe **pakativacanenā**ti ettha yaṁ dvādasahatthabbhantare ṭhitena sotuṁ sakkā bhaveyya, taṁ pakativacanaṁ nāma. **Āpucchitabbo**ti "ahaṁ itthannāmassa gharaṁ gacchāmī"ti vā "cārittaṁ āpajjāmī"ti vā īdisena vacanena āpucchitabbo. Sesamettha uttānameva. Pañcannaṁ bhojanānaṁ aññatarena nimantanasādiyanaṁ, santaṁ bhikkhuṁ anāpucchanā, bhattiyagharato aññagharappavesanaṁ, majjhanhikānatikkamo, samayassa vā āpadānaṁ vā abhāvoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Cārittasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā

303. Sattame **mahānāmo nāmā**ti anuruddhattherassa bhātā bhagavato cūḷapitu putto. Suddhodano sakkodano sukkodano dhotodano amitodanoti ime hi pañca janā bhātaro. Amitā nāma devī tesaṁ bhaginī, tissatthero tassā putto. Tathāgato ca nandatthero ca suddhodanassa puttā, mahānāmo ca anuruddhatthero ca sukkodanassa, ānandatthero amitodanassa. So bhagavato kaniṭṭho, mahānāmo mahallakataro sakadāgāmī ariyasāvako. Tena vuttaṁ **"mahānāmo nāma -pa- ariyasāvako"**ti.

305-306. Pāḷiyaṁ **ajjaṇho**ti ajja ekadivasanti attho, "ajja no"ti vā attho gahetabbo, **no** amhākaṁ. **Kālaṁ āharissathā**ti sve harissatha. **Tato ce uttari sādiyeyyā**ti sace tattha rattīhi vā bhesajjehi vā paricchedo kato hoti "ettakāyeva vā rattiyo ettakāni vā bhesajjāni viññāpetabbānī"ti, tato rattipariyantato vā bhesajjapariyantato vā uttari viññāpento sādiyeyya. "Imehi tayā bhesajjehi pavāritamha, amhākañca imināva bhesajjena attho"ti ācikkhitvā viññāpetumpi gilānova labhati.

310. Yasmā saṁghapavāraṇāyamevāyaṁ vidhi, tasmā **"ye attano puggalikāya pavāraṇāya pavāritā"**ti vuttaṁ. Sesaṁ uttānameva.

Saṁghapavāraṇatā, bhesajjaviññatti, agilānatā, pariyantātikkamoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā

311. Aṭṭhamaṁ uttānatthameva. Uyyuttasenā, dassanatthāya gamanaṁ, anuññātokāsato aññatra dassanaṁ, tathārūpapaccayassa āpadāya vā abhāvoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā

317. Navamasikkhāpadampi uttānameva. Tirattātikkamo, senāya sūriyassa atthaṅgamo, gilānatādīnaṁ abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā

322. Dasame **kati te lakkhāni laddhānī**ti tava sarappahārassa lakkhaṇabhūtā kittakā janā tayā laddhāti attho, kittakā tayā viddhāti vuttaṁ hoti. Sesamettha uttānameva. Uyyodhikādidassanatthāya gamanaṁ, anuññātokāsato aññatra dassanaṁ, tathārūpapaccayassa āpadāya vā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito acelakavaggo pañcamo.

6. Surāpānavagga

1. Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā

326-328. Surāpānavaggassa paṭhamasikkhāpade **vatiyā**ti gāmaparikkhepavatiyā. Pāḷiyaṁ piṭṭhasurādīsu piṭṭhaṁ bhājane pakkhipitvā tajjaṁ udakaṁ datvā madditvā katā **piṭṭhasurā.** Evaṁ pūve odane ca bhājane pakkhipitvā tajjaṁ udakaṁ datvā madditvā katā **pūvasurā odanasurā**ti ca vuccati. "Kiṇṇā"ti pana tassā surāya bījaṁ vuccati. Ye surāmodakātipi vuccanti, te pakkhipitvā katā **kiṇṇapakkhittā**. Harītakīsāsapādinānā sambhārehi saṁyojitā **sambhārasaṁyuttā.**

Madhukatālanāḷikerādipuppharaso ciraparivāsito **pupphāsavo.** Panasādiphalaraso **phalāsavo.** Muddikāraso **madhvāsavo**. Ucchuraso **guḷāsavo**. Harītakāmalakakaṭukabhaṇḍādinānāsambhārānaṁ raso ciraparivāsito **sambhārasaṁyutto. Bījato paṭṭhāyā**ti sambhāre paṭiyādetvā cāṭiyaṁ pakkhittakālato, tālanāḷikerādīnaṁ puppharasassa[1] gahita-abhinavakālatoyeva ca paṭṭhāya.

329. **Loṇasovīrakaṁ suttañca** anekehi bhesajjehi abhisaṅkhato amajjabhūto āsavaviseso. **Vāsaggāhāpanatthan**ti sugandhibhāvaggāhāpanatthaṁ. **Acittakaṁ lokavajjan**ti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ paṭhamapārājikavaṇṇanāyaṁ vuttanayena veditabbaṁ. Sesamettha uttānameva. Majjabhāvo, tassa pānañcāti imāni panettha dve aṅgāni.

Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā

330. Dutiye **bhikkhunīpi anupasampannaṭṭhāne ṭhitā**ti ettha bhikkhupi bhikkhuniyā anupasampannaṭṭhāne ṭhitoti veditabbo. Sesamettha uttānameva. Hasādhippāyatā, upasampannassa kāyena kāyāmasananti imāni panettha dve aṅgāni.

Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Rasaṁ (Ka)

3. Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā

335. Tatiyaṁ uttānatthameva. Uparigopphakatā, hasādhippāyena kīḷananti imāni panettha dve aṅgāni.

Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā

344. Catutthe **gārayho ācariyuggaho na gahetabbo**ti yasmā ucchuraso sattāhakāliko, tassa kasaṭo yāvajīviko, dvinnaṁyeva samavāyo ucchuyaṭṭhi, tasmā vikāle ucchuyaṭṭhiṁ khādituṁ vaṭṭati guḷaharītakaṁ viyāti evamādiko gārayhācariyavādo na gahetabbo. **Lokavajje ācariyuggaho na vaṭṭatī**ti lokavajjasikkhāpade āpattiṭṭhāne yo ācariyavādo, so na gahetabbo, lokavajjaṁ atikkamitvā "idaṁ amhākaṁ ācariyuggaho"ti vadantassa uggaho na vaṭṭatīti adhippāyo. **Suttānulomaṁ** nāma aṭṭhakathā. **Paveṇiyā āgatasamodhānaṁ gacchatī**ti "paveṇiyā āgato ācariyuggahova gahetabbo"ti evaṁ vutte mahā-aṭṭhakathāvādeyeva saṅgahaṁ gacchatīti adhippāyo. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa paññattena vacanaṁ, anādariyakaraṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Bhiṁsāpanasikkhāpadavaṇṇanā

345. Pañcamaṁ uttānatthameva. Upasampannatā, tassa dassanasavanavisaye bhiṁsāpetukāmatāya vāyamananti imāni panettha dve aṅgāni.

Bhiṁsāpanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jotisikkhāpadavaṇṇanā

350. Chaṭṭhe bhaggā nāma janapadino rājakumārā, tesaṁ nivāso ekopi janapado ruḷhīsaddena "bhaggā"ti vuccati. Tena vuttaṁ **"bhaggāti janapadassa nāman"**ti. **Susumāragire**ti[1] evaṁnāmake nagare. Tassa kira nagarassa māpanatthaṁ vatthuvijjācariyena nagaraṭṭhānassa pariggaṇhanadivase avidūre susumāro saddamakāsi giraṁ nicchāresi. Atha anantarāyena nagare māpite tameva susumāragiraṇaṁ subhanimittaṁ katvā susumāragiraṁtvevassa nāmaṁ akaṁsu. Keci pana "susumārasaṇṭhānattā susumāro nāma eko giri, so tassa nagarassa samīpe, tasmā taṁ susumāragiri etassa atthīti 'susumāragirī'ti vuccatī"ti vadanti. Tathā vā hotu aññathā vā, nāmametaṁ tassa nagarassāti āha **"susumāragiranti nagarassa nāman"**ti. **Bhesakaḷā**ti ghampaṇḍanāmako[2] gacchaviseso. Keci "setarukkho"tipi vadanti. Tesaṁ bahulatāya pana taṁ vanaṁ bhesakaḷāvanantveva paññāyittha. "Bhesagaḷāvane"tipi pāṭho. "Bheso nāma eko yakkho ayuttakārī, tassa tato gaḷitaṭṭhānatāya taṁ vanaṁ bhesagaḷāvanaṁ nāma jātan"ti hi keci.

352. **Jotikaraṇe**ti aggikaraṇe. Sesamettha uttānameva. Agilānatā, anuññātakaraṇābhāvo, visibbetukāmatā, samādahananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Jotisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Nahānasikkhāpadavaṇṇanā

357. Sattamasikkhāpadassa pāḷiyaṁ **asambhinnenā**ti amakkhitena, anaṭṭhenāti attho. **Orenaddhamāsaṁ nahāyeyyā**ti nahātadivasato paṭṭhāya addhamāse aparipuṇṇe nahāyeyya. Sesamettha uttānameva. Majjhimadeso, ūnakaddhamāse nahānaṁ, samayānaṁ vā nadīpāragamanassa vā āpadānaṁ vā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Nahānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Suṁsumāragireti (Syā) 2. Sammaccunāmako (Sī), ghammaṇḍanāmako (Syā)

8. Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā

368. Aṭṭhame **"cammakāranīlaṁ** nāma pakatinīlan"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Gaṇṭhipade** pana "cammakārā udake tipumalaṁ ayagūthañca pakkhipitvā cammaṁ kāḷaṁ karonti, taṁ cammakāranīlan"ti vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Vuttappakārassa cīvarassa akatakappatā, anaṭṭhacīvarāditā, nivāsanaṁ vā pārupanaṁ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā

374. Navame **apaccuddhāraṇan**ti[1] "mayhaṁ santakaṁ paribhuñja vā vissajjehi vā"ti-ādinā akatapaccuddhāraṁ. **Yena vinayakammaṁ katan**ti yena saddhiṁ vinayakammaṁ kataṁ. **Tiṁsakavaṇṇanāyan**ti nissaggiyavaṇṇanāyaṁ. Paribhogena **kāyakammaṁ**, apaccuddhārāpanena **vacīkammaṁ**. Sesamettha uttānameva. Sāmaṁ vikappitassa apaccuddhāro, vikappanupagacīvaratā, paribhogoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Cīvara-apanidhānasikkhāpadavaṇṇanā

377. Dasamaṁ uttānatthameva. Upasampannassa santakānaṁ pattādīnaṁ apanidhānaṁ, vihesetukāmatā vā hasādhippāyatā vāti imāni panettha dve aṅgāni.

Cīvara-apanidhānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito surāpānavaggo chaṭṭho.

---

1. Apaccuddhārakanti (Syā, Ka)

7. Sappāṇakavagga

1. Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā

382. Sappāṇakavaggassa paṭhamasikkhāpade usuṁ saraṁ assati khipatīti **issāso**, dhanusippakusaloti āha **"dhanuggahācariyo"**ti. Paṭisattuvidhamanatthaṁ dhanuṁ gaṇhantīti dhanuggahā, tesaṁ ācariyo **dhanuggahācariyo. Appamattena vatthaṁ kātabban**ti yathā te pāṇā na maranti, evaṁ sūpaṭṭhitassatinā senāsane vattaṁ kātabbaṁ. Sesamettha uttānameva. Aṅgānipi manussaviggahe vuttanayena veditabbānīti.

Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā

387. Dutiye **udakasaṇṭhānakappadese**ti yattha bhūmibhāge udakaṁ nikkhittaṁ[1] santiṭṭhati, na sahasā parikkhayaṁ gacchati, tādise padese. Sesamettha uttānameva. Aṅgāni siñcanasikkhāpade vuttanayāneva.

Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ukkoṭanasikkhāpadavaṇṇanā

392. Tatiye **yathāpatiṭṭhitabhāvena patiṭṭhātuṁ na dentī**ti tesaṁ pavatti-ākāradassanatthaṁ vuttaṁ. Yaṁ pana dhammena adhikaraṇaṁ nihataṁ, taṁ sunihatameva. Sace vippakate kamme paṭikkosati, taṁ saññāpetvāva kātabbaṁ. Itarathā kammañca kuppati, kārakānañca āpatti. Sesamettha uttānameva. Yathādhammaṁ nihatabhāvo, jānanā, ukkoṭanāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ukkoṭanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Udakanimittaṁ (Ka)

4. Duṭṭhullasikkhāpadavaṇṇanā

399. Catutthe **tassevā**ti yo āpanno, tasseva. **Ārocetī**ti paṭicchādanatthameva mā kassaci ārocesīti vadati. **Vatthupuggalo**ti āpannapuggalo. **Yenassa ārocitan**ti yena dutiyena assa tatiyassa ārocitaṁ. **Koṭi chinnā hotī**ti yasmā paṭicchādanapaccayā āpattiṁ āpajjitvāva dutiyena tatiyassa ārocitaṁ, tasmā tappaccayā puna tena āpajjitabbāpattiyā abhāvato āpattiyā koṭi chinnā nāma hoti.

400. **"Anupasampannassa sukkavissaṭṭhi ca kāyasaṁsaggo cāti ayaṁ duṭṭhulla-ajjhācāro nāmā"**ti idaṁ duṭṭhullārocanasikkhāpadaṭṭhakathāya na sameti. Vuttañhi tattha[1] "anupasampannassa duṭṭhullaṁ vā aduṭṭhullaṁ vā ajjhācāranti ettha ādito pañca sikkhāpadāni duṭṭhullo nāma ajjhācāro, sesāni aduṭṭhullo, sukkavissaṭṭhikāyasaṁsaggaduṭṭhulla-attakāmā panassa ajjhācāro nāmā"ti. "Ārocane anupasampannassa duṭṭhullaṁ aññathā adhippetaṁ, paṭicchādane aññathā"ti etthāpi visesakāraṇaṁ na dissati, tasmā aṭṭhakathāya pubbenāparaṁ na sameti. Avirodhaṁ icchantena pana vīmaṁsitabbamettha kāraṇaṁ. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa duṭṭhullāpattijānanaṁ, paṭicchādetukāmatāya nārocessāmīti dhuranikkhepoti imāni panettha dve aṅgāni.

Duṭṭhullasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Ūnavīsativassasikkhāpadavaṇṇanā

402. Pañcame **rūpasuttan**ti heraññikānaṁ suttaṁ. **Duruttānan**ti akkosavasena duruttānaṁ, duruttattāyeva **durāgatānaṁ. Vacanapathānan**ti ettha vacanameva tadatthaṁ ñātukāmānaṁ ñāpetukāmānañca pathoti vacanapatho. **Dukkhamānan**ti dukkhena khamitabbānaṁ.

---

1. Vi-Ṭṭha 3. 20 piṭṭhe.

404. Gabbhe sayitakālena saddhiṁ vīsatimaṁ vassaṁ assāti **gabbhavīso. Hāyanavaḍḍhanan**ti gabbhamāsesu adhikesu uttarihāyanaṁ, ūnesu vaḍḍhananti veditabbaṁ. **Ekūnavīsativassan**ti dvādasamāse mātukucchismiṁ vasitvā mahāpavāraṇāya jātakālato paṭṭhāya ekūnavīsativassaṁ. **Pāṭipadadivase**ti pacchimikāya vassūpagamanadivase. "Tiṁsarattidivo māso"ti[1] vacanato **"cattāro māsā parihāyantī"**ti vuttaṁ. **Vassaṁ ukkaḍḍhantī**ti vassaṁ uddhaṁ kaḍḍhanti, tatiye saṁvacchare ekamāsaṁ adhikamāsavasena pariccajantā vassaṁ uddhaṁ kaḍḍhantīti attho, tasmā tatiyo saṁvaccharo terasamāsiko hoti, saṁvaccharassa pana dvādasamāsikattā aṭṭhārasasu vassesu adhikamāse visuṁ gahetvā **"cha māsā vaḍḍhantī"**ti vuttaṁ. **Tato**ti chamāsato. **Nikkaṅkhā hutvā**ti adhikamāsehi saddhiṁ paripuṇṇavīsativassattā nibbematikā hutvā. Yaṁ pana vuttaṁ tīsu **gaṇṭhipadesu** "aṭṭhārasannaṁyeva vassānaṁ adhikamāse gahetvā gaṇitattā sesavassadvayassapi adhikāni divasāni honteva, tāni adhikadivasāni sandhāya 'nikkaṅkhā hutvā'ti vuttan"ti, taṁ na gahetabbaṁ. Na hi dvīsu vassesu adhikadivasāni nāma visuṁ upalabbhanti tatiye vasse vassukkaḍḍhanavasena adhikamāse pariccatteyeva atirekamāsasambhavato. Tasmā dvīsu vassesu atirekadivasāni nāma visuṁ na sambhavanti.

Nanu ca "te dve māse gahetvā vīsativassāni paripuṇṇāni hontī"ti kasmā vuttaṁ, ekūnavīsativassamhi[2] puna aparasmiṁ vasse pakkhitte vīsativassāni paripuṇṇāni hontīti āha "**ettha pana -pa- vuttan**"ti. Anekatthattā nipātānaṁ **pana**-saddo hi-saddatthe, ettha hīti vuttaṁ hoti. Idañhi vuttassevatthassa samatthanavasena vuttaṁ. Iminā ca imaṁ dīpeti "yaṁ vuttaṁ 'ekūnavīsativassaṁ sāmaṇeraṁ nikkhamanīyapuṇṇamāsiṁ atikkamma pāṭipadadivase upasampādentī'ti, tattha gabbhamāsepi aggahetvā dvīhi māsehi aparipuṇṇavīsativassaṁ sandhāya 'ekūnavīsativassa'nti vuttaṁ, tasmā adhikamāsesu dvīsu gahitesu vīsativassāni paripuṇṇāni nāma hontī"ti. **Tasmā**ti yasmā sabbhamāsāpi gaṇanūpagā honti, tasmā. **Ekavīsativasso hotī**ti jātadivasato paṭṭhāya vīsativasso samāno gabbhamāsehi saddhiṁ ekavīsativasso hoti.

---

1. Aṁ 1. 213; Aṁ 3. 85; Abhi 2. 437 piṭṭhesu.
2. Ekūnavīsativassañhi (Ka)

406. **Aññaṁ upasampādetī**ti upajjhāyo kammavācācariyo vā hutvā upasampādeti. Sesamettha uttānameva. Ūnavīsativassatā, ūnakasaññitā, upasampādananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ūnavīsativassasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā

407. Chaṭṭhasikkhāpadaṁ uttānatthameva. Theyyasatthakabhāvo, jānanaṁ, saṁvidhānaṁ, avisaṅketena gamananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

412. Sattame natthi kiñci vattabbaṁ.

---

8. Ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanā

417. Aṭṭhame **bādhayiṁsū**ti haniṁsu. Taṁtaṁsampattiyā vibandhanavasena sattasantānassa antare vemajjhe eti āgacchatīti antarāyo, diṭṭhadhammikādi-anattho. Anatikkamanaṭṭhena tasmiṁ antarāye niyuttā, antarāyaṁ vā phalaṁ arahanti, antarāyassa vā karaṇasīlāti **antarāyikā**. Tenāha **"antarāyaṁ karontīti antarāyikā"**ti. **Ānantariyadhammā**ti ānantarikasabhāvā cetanādhammā. Tatrāyaṁ vacanattho—cuti-anantaraphalaṁ anantaraṁ nāma, tasmiṁ anantare niyuttā, taṁnibbattanena anantarakaraṇasīlā, anantarappayojanāti vā ānantarikā, te eva **ānantariyā**ti vuttā. Kammāni eva antarāyikāti **kammantarāyikā. Mokkhasseva antarāyaṁ karoti, na saggassā**ti micchācāralakkhaṇābhāvato vuttaṁ. Na hi bhikkhuniyā dhammarakkhitabhāvo atthi. Pākatikabhikkhunīvasena cetaṁ vuttaṁ. Ariyāya pana pavattaṁ apāyasaṁvattanikameva, nandamāṇavako cettha nidassanaṁ. Ubhinnaṁ samānacchandatāvasena vā na

saggantarāyikatā, mokkhantarāyikatā pana mokkhatthāya paṭipattiyā vidūsanato[1]. Abhibhavitvā pana pavattiyaṁ saggantarāyikatāpi na sakkā nivāretunti.

Ahetukadiṭṭhi-akiriyadiṭṭhinatthikadiṭṭhiyova niyatabhāvaṁ pattā **niyatamicchā diṭṭhidhammā. Paṭisandhidhammā**ti paṭisandhicittuppādamāha. Paṇḍakādiggahaṇañcettha nidassanamattaṁ sabbāyapi ahetukapaṭisandhiyā vipākantarāyikabhāvato. Yāhi ariye upavadati, tā cetanā **ariyūpavādā** jātā. **Tato paran**ti khamāpanato upari. Yaṁ panettha vattabbaṁ, taṁ dibbacakkhukathāyaṁ vuttameva. **Sañcicca āpannā āpattiyo**ti sañcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā. Sañcicca vītikkantañhi antamaso dukkaṭa dubbhāsitampi saggamaggaphalānaṁ antarāyaṁ karoti. **Yāva bhikkhubhāvaṁ paṭijānāti** pārājikaṁ āpanno, **na vuṭṭhāti** sesagarukāpattiṁ āpanno, **na deseti** lahukāpattiṁ āpanno.

Ayaṁ bhikkhūti ariṭṭho bhikkhu. **Rasena rasaṁ saṁsanditvā**ti anavajjena paccayaparibhuñjanarasena sāvajjakāmaguṇaparibhogarasaṁ samānetvā. Yoniso paccavekkhaṇena natthi ettha chandarāgoti **nicchandarāgo**, paccayaparibhogo. **Upanento viyā**ti bandhanaṁ upanento viya. "Ghaṭento viyā"tipi pāṭho. **Upasaṁharanto viyā**ti sadisataṁ upasaṁharanto viya ekantasāvajje anavajjabhāva pakkhepanato. **Pāpaka**nti lāmakaṭṭhena duggatisampāpanaṭṭhena ca pāpakaṁ. **Mahāsamuddaṁ bandhantena viyā**ti setukaraṇavasena mahāsāgaraṁ bandhantena viya. **Sabbaññutaññāṇena saddhiṁ paṭivirujjhanto**ti sabbaññutaññāṇena "sāvajjan"ti diṭṭhaṁ "anavajjan"ti gahaṇena tena saha paṭivirujjhanto. **Āṇācakke**ti paṭhamapārājikasikkhā padasaṅkhāte, "abrahmacariyaṁ pahāyā"ti-ādi desanāsaṅkhāte ca āṇācakke.

Aṭṭhikaṅkalaṁ nāma uraṭṭhi vā piṭṭhikaṇṭakaṁ vā sīsaṭṭhi vā. Tañhi nimmaṁsattā "kaṅkalan"ti vuccati. Vigatamaṁsāya hi aṭṭhisaṅkhalikāya ekaṭṭhimhi vā **kaṅkala**-saddo niruḷho. **Anudahanaṭṭhenā**ti anupāyapaṭipattiyā sampati āyatiñca anudahanaṭṭhena. **Mahābhitāpanaṭṭhena** anavaṭṭhitasabhāvatāya,

---

1. Viddhaṁsanato (Syā)

ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena muhuttakaraṇīyatāya, **tāvakālikaṭṭhena** parehi abhibhavana tāya, **sabbaṅgapaccaṅgapalibhañjanaṭṭhena** bhedanādi-adhikaraṇabhāvena[1], ugghāṭasadisatāya **adhikuṭṭanaṭṭhena,** avaṇe vaṇaṁ uppādetvā anto anupavisanabhāva tāya **vinivijjhanaṭṭhena,** diṭṭhadhammikasamparāyika-anatthanimittatāya **sāsaṅkasappaṭi bhayaṭṭhena.**

Pāḷiyaṁ "thāmasā parāmāsā"ti-ādīsu evamattho veditabbo. **Thāmasā**ti diṭṭhithāmena, tassā diṭṭhiyā thāmagatabhāvenāti attho. **Parāmāsā**ti diṭṭhiparāmāsena, diṭṭhisaṅkhātaparāmāsenāti attho. Diṭṭhiyeva hi dhammasabhāvaṁ atikkamitvā parato āmasanena parāmāso. **Abhinivissā**ti taṇhābhinivesapubbaṅgamena diṭṭhābhinivesena "idamettha saccan"ti abhinivisitvā. **Voharatī**ti katheti. **Yato ca kho te bhikkhū**ti yadā te bhikkhū. **Evaṁbyākho ahaṁ bhante bhagavatā**ti idaṁ esa attano laddhiṁ nigūhitu kāmatāya natthīti vattukāmoti bhagavato ānubhāvena sampaṭicchati. Buddhānaṁ kira sammukhā dve kathā kathetuṁ samattho nāma natthi. **Kassa nu kho nāma tvaṁ mogha purisā**ti tvaṁ moghapurisa kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā mayā evaṁ dhammaṁ desitaṁ ājānāsi. Sesamettha uttānameva. Dhammakammatā, samanubhāsanā, appaṭinissajjananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā

424. Navame **payogagaṇanāyā**ti dānaggahaṇappayogagaṇanāya. Saṁvāse kammapariyosānavasena, sahaseyyāya ekasmiṁ nipanne itarassa nipajjanapayogavasena āpattiparicchedo veditabbo. Ettha ca padabhājane "ekacchanne"ti avisesena vuttattā nānūpacārepi ekacchanne nipajjantassa āpatti. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[2] vuttaṁ

---

1. Bhedanādikaraṇabhāvena (Syā)
2. Kaṅkhā-Ṭṭha 250 piṭṭhe.

“saha vā seyyaṁ kappeyyāti nānūpacārepi ekacchanne nipajjeyyā”ti. Paṇṇattiṁ ajānantena arahatāpi kiriyābyākatacittena āpajjitabbattā **“ticittan”**ti vuttaṁ. Yaṁ pana **kenaci** vuttaṁ “ticittanti ettha vipākābyākatacittena saha vā seyyaṁ kappeyyāti evamattho daṭṭhabbo, aññathā sacittakattā sikkhāpadassa kiriyābyākataṁ sandhāya na yujjatī”ti, taṁ na gahetabbaṁ. Na hi sacittakasikkhāpadavītikkamo arahato na sambhavati. Teneva pathavīkhaṇanādīsu sacittakasikkhāpadesu ticittameva vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Akatānudhammatā, jānanā, sambhogādikaraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā

428. Dasame **pire**ti nipātapadaṁ. Sambodhane vattamānaṁ para-saddena samānatthaṁ vadantīti āha **“para amāmakā”**ti, amhākaṁ anajjhattikabhūtāti attho. **Pire**ti vā “parato”ti iminā samānatthaṁ nipātapadaṁ, tasmā **cara pire**ti parato gaccha, mā idha tiṭṭhāti evampettha attho veditabbo. Sesamettha purimasikkhāpadadvaye vuttanayameva.

Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sappāṇakavaggo sattamo.

---

8. Sahadhammikavagga

1. Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā

434. Sahadhammikavaggassa paṭhamasikkhāpade **vācāya vācāya āpattī**ti anādariyabhayā lesena evaṁ vadantassa āpatti. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa paññattena vacanaṁ, asikkhitukāmatāya evaṁ vacananti imāni panettha dve aṅgāni.

Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā

438. Dutiye vinayassa pariyāpuṇanaṁ **vinayapariyattī**ti āha "**vinayaṁ pariyāpuṇantānan**"ti-ādi. **Suguttо**ti yathā karaṇḍake pakkhittamaṇikkhandho viya na nassati vipattiṁ na pāpuṇāti, evaṁ suṭṭhu gopito. **Surakkhito**ti tasseva pariyāya vacanaṁ. Yathā hi kilesacorehi avilumpanīyo hoti, evaṁ sabbadā sūpaṭṭhitassatitāya suṭṭhu rakkhito. **Kukkuccapakatānan**ti kappiyākappiyaṁ nissāya uppannakukkuccena abhibhūtānaṁ. Sārajjanaṁ sārado, byāmohabhayaṁ. Vigato sārado etassāti **visārado. Sahadhammenā**ti sakāraṇena vacanena. **Suniggahitaṁ niggaṇhātī**ti yathā na puna sīsaṁ ukkhipanti, atha kho appaṭibhānā maṅkubhūtāyeva honti, evaṁ suṭṭhu niggaṇhāti.

Alajjitāti ya-kāralopena niddeso, alajjitāyāti vuttaṁ hoti. **Aññāṇatā**ti-ādīsupi eseva nayo. **Mando momūho**ti aññāṇabhāvena **mando**, avisayato[1] **momūho**, mahāmūḷhoti attho.

Attapaccatthikāti attano paccatthikā. **Vajjiputtakā** dasavatthudīpakā. **Parūpahāra-aññāṇakaṅkhāparavitāraṇādivādā**ti ettha ye arahattaṁ paṭijānantānaṁ appatte pattasaññīnaṁ adhimānikānaṁ kuhakānaṁ vā arahattaṁ paṭijānantānaṁ sukkavissaṭṭhiṁ disvā mārakāyikā devatā "arahato asuciṁ upasaṁharantī"ti maññanti seyyathāpi pubbaseliyā aparaseliyā ca, te **parūpahāravādā**. Yesaṁ pana arahato itthipurisādīnaṁ nāmagottādīsu ñāṇappavattiyā abhāvena atthi arahato **aññāṇaṁ**, tattheva sanniṭṭhānābhāvena atthi arahato **kaṅkhā**, yasmā cassa tāni vatthūni pare vitārenti pakāsenti ācikkhanti, tasmā atthi arahato **paravitāraṇā**ti imā tisso laddhiyo seyyathāpi etarahi pubbaseliyānaṁ, te aññāṇakaṅkhāparavitāraṇavādā. Niggaho pana nesaṁ kathāvatthuppakaraṇe vuttanayeneva veditabbo.

Cattāro maggā ca phalāni cāti ukkaṭṭhaniddesavasena vuttaṁ, catasso paṭisambhidā tisso vijjā cha abhiññāti ayampi adhigamasaddhammoyeva.

---

1. Avisāradāya (Syā)

ca-kāro vā avuttasampiṇḍanattho daṭṭhabbo. **Keci therā**ti dhammakathikā. **Āhaṁsū**ti paṁsukūlikattherā evaṁ āhaṁsu.

Kadā panāyaṁ kathā udapādīti? Ayañhettha anupubbikathā[1]—imasmiṁ kira dīpe caṇḍālatissamahābhaye sakko devarājā mahā-uḷumpaṁ māpetvā bhikkhūnaṁ ārocāpesi "mahantaṁ bhayaṁ bhavissati, na sammā devo vassissati, bhikkhū paccayehi kilamantā pariyattiṁ sandhāretuṁ na sakkhissanti, paratīraṁ gantvā ayyehi jīvitaṁ rakkhituṁ vaṭṭati. Imaṁ mahā-uḷumpaṁ āruyha gacchatha bhante, yesaṁ ettha nisajjaṭṭhānaṁ nappahoti, te kaṭṭhakhaṇḍepi uraṁ ṭhapetvā gacchantu, sabbesaṁ bhayaṁ na bhavissatī"ti. Tadā samuddatīraṁ patvā saṭṭhi bhikkhū katikaṁ katvā "amhākaṁ ettha gamanakiccaṁ natthi, mayaṁ idheva hutvā tepiṭakaṁ rakkhissāmā"ti tato nivattitvā dakkhiṇamalayajanapadaṁ gantvā kandamūlapaṇṇehi jīvikaṁ kappentā vasiṁsu, kāye vahante nisīditvā sajjhāyaṁ karonti, avahante vālikaṁ ussāretvā[2] parivāretvā sīsāni ekaṭṭhāne katvā pariyattiṁ sammasanti. Iminā niyāmena dvādasa saṁvaccharāni sāṭṭhakathaṁ tepiṭakaṁ paripuṇṇaṁ katvā dhārayiṁsu.

Bhaye vūpasante sattasatā bhikkhū attano gataṭṭhāne sāṭṭhakathe tepiṭake ekakkharampi ekabyañjanampi avināsetvā imameva dīpamāgamma kallagāmajanapade maṇḍalārāmavihāraṁ pavisiṁsu. Therānaṁ āgatapavattiṁ sutvā imasmiṁ dīpe ohīnā saṭṭhi bhikkhū "there passissāmā"ti gantvā therehi saddhiṁ tepiṭakaṁ sodhentā ekakkharampi ekabyañjanampi asamentaṁ nāma na passiṁsu. Tasmiṁ ṭhāne therānaṁ ayaṁ kathā udapādi "pariyatti nu kho sāsanassa mūlaṁ, udāhu paṭipattī"ti. Paṁsukūlikattherā "paṭipatti mūlan"ti āhaṁsu, dhammakathikā "pariyattī"ti. Atha ne therā "tumhākaṁ dvinnampi janānaṁ vacanamatteneva na sakkā viññātuṁ, jinabhāsitaṁ suttaṁ āharathā"ti āhaṁsu. Suttaṁ āharituṁ na bhāroti—

> "Ime ca subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṁ, asuñño loko arahantehi assā"ti[3]. "Paṭipattimūlakaṁ mahārāja

1. Aṁ-Ṭṭha 1. 71 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Ussāpetvā (Syā)
3. Dī 2. 125 piṭṭhe.

satthusāsanaṁ, paṭipattisārakaṁ mahārāja satthusāsanaṁ, paṭipatti tiṭṭhantī tiṭṭhatī"ti[1]—

suttaṁ āhariṁsu.

Imaṁ suttaṁ sutvā dhammakathikā attano vādaṭṭhapanatthāya imaṁ suttaṁ āhariṁsu—

"Yāva tiṭṭhanti suttantā, vinayo yāva dippati.
Tāva dakkhanti[2] ālokaṁ, sūriye abbhuṭṭhite yathā.

Suttantesu asantesu, pamuṭṭhe vinayamhi ca.
Tamo bhavissati loke, sūriye atthaṅgate yathā.

Suttante rakkhite sante, paṭipatti hoti rakkhitā.
Paṭipattiyaṁ ṭhito dhīro, yogakkhemā na dhaṁsatī"ti.

Imasmiṁ sutte āhaṭe paṁsukūlikattherā tuṇhī ahesuṁ. Dhammakathikattherānaṁyeva vacanaṁ purato[3] ahosi. Yathā hi gavasatassa gavasahassassa vā antare paveṇipālikāya dhenuyā asati so vaṁso sā paveṇī na ghaṭīyati, evameva āraddhavipassa kānaṁ bhikkhūnaṁ satepi sahassepi vijjamāne pariyattiyā asati ariyamaggapaṭivedho nāma na hoti. Yathā ca nidhikumbhiyā jānanatthāya pāsāṇapiṭṭhe akkharesu upanibaddhesu yāva akkharāni dharanti, tāva nidhikumbhī naṭṭhā nāma na hoti, evameva pariyattiyā dharamānāya sāsanaṁ antarahitaṁ nāma na hotīti. **Tassādheyyo**ti tassāyatto.

439. **So panā**ti so pātimokkho. Sesamettha uttānameva. Garahitukāmatā, upasampannassa santike sikkhāpadavivaṇṇanañcāti imāni panettha dve aṅgāni.

Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Khu 11. 136 piṭṭhe milindapañhepi passitabbaṁ.
2. Rakkhanti (Ka)
3. Parato (Syā)

3. Mohanasikkhāpadavaṇṇanā

443. Tatiyaṁ uttānameva. Mohāropanaṁ, mohetukāmatā, vuttanayena sutabhāvo, mohananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Mohanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Pahārasikkhāpadavaṇṇanā

452. Catutthe **rattacitto**ti kāyasaṁsaggarāgena rattacitto. Sace pana methunarāgena ratto pahāraṁ deti, dukkaṭameva. Sesamettha uttānameva. Kupitatā, na mokkhādhippāyatā, upasampannassa pahāradānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Pahārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā

457. Pañcame **na paharitukāmatāya dinnattā dukkaṭan**ti ettha paharitukāmatāya pahaṭe purimasikkhāpadena pācittiyaṁ, uccāretukāmatāya kevalaṁ uggiraṇamatte kate iminā pācittiyaṁ. Iminā pana virajjhitvā pahāro dinno, tasmā dukkaṭaṁ. Kimidaṁ dukkaṭaṁ pahārapaccayā, udāhu uggiraṇapaccayāti? Tattha keci tāva vadanti "pahārapaccayā eva dukkaṭaṁ, uggiraṇapaccayā pācittiyanti sadukkaṭaṁ pācittiyaṁ yujjati. Purimañhi uggiraṇaṁ, pacchā pahāro, na ca pacchā pahāraṁ nissāya purimaṁ uggiraṇaṁ anāpattivatthukaṁ bhavitumarahatī"ti.

Mayaṁ panettha evaṁ takkayāma "uggiraṇassa attano sabhāveneva asaṇṭhitattā tappaccayā pācittiyena na bhavitabbaṁ, asuddhacittena katapayogattā pana na sakkā ettha anāpattiyā bhavitunti dukkaṭaṁ vuttaṁ. 'Na paharitukāmatāya dinnattā'ti iminā ca pahārapaccayā purimasikkhāpadena pācittiyāsambhave kāraṇaṁ vuttaṁ, na pana pahārapaccayā dukkaṭasambhave. Na hi apaharitukāmatāya pahāre

dinne purimasikkhāpadena pahārapaccayā pācittiyena dukkaṭena vā bhavituṁ yuttan"ti. "Tiracchānādīnaṁ asucikaraṇādiṁ[1] disvā kujjhitvāpi uggirantassa mokkhādhippāyo evā"ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Kupitatā, na mokkhādhippāyatā, upasampannassa talasatti-uggiraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā

459. Chaṭṭhaṁ uttānatthameva. Upasampannatā, saṁghādisesassa amūlakatā, anuddhaṁsanā, taṅkhaṇavijānanāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā

464. Sattamampi uttānatthameva. Upasampannatā, aphāsukāmatā, kukkuccuppādananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Upassutisikkhāpadavaṇṇanā

471. Aṭṭhame **sutisamīpan**ti saddasamīpaṁ. Suyyatīti hi suti, saddassetaṁ adhivacanaṁ. Tassa samīpaṁ **upassuti**, saddasamīpanti vuttaṁ hoti. **Gaṇṭhipadesu** ca suyyatīti sutīti saddova vutto. Yattha pana ṭhitena sakkā hoti saddaṁ sotuṁ, tattha tiṭṭhanto saddasamīpe ṭhito nāma hotīti āha **"yattha ṭhatvā"**ti-ādi. Keci pana "suṇāti etthāti suti. Yattha ṭhito suṇāti, tassa ṭhānassetaṁ nāmaṁ. Tassa samīpaṁ upassutī"ti vadanti, evaṁ pana gayhamāne yasmiṁ ṭhāne ṭhito suṇāti,

---

1. Asucikiraṇādīni (Syā)

tassa āsanne aññasmiṁ padese tiṭṭhatīti āpajjati. Aṭṭhakathāyañca **upassuti**-saddasseva atthaṁ dassetuṁ "yattha ṭhatvā sakkā hoti, tesaṁ vacanaṁ sotun"ti vuttaṁ, na **suti**-saddassa. Tasmā pubbanayovettha pasatthataro. Atha vā upecca suyyati etthāti **upassuti**, ṭhānaṁ. Yaṁ ṭhānaṁ upagatena sakkā hoti kathentānaṁ saddaṁ sotuṁ, tatthāti evamattho gahetabbo. **Mantentan**ti bhummatthe upayogavacananti āha "**mantaya māne**"ti.

473. **Ekaparicchedānī**ti "siyā kiriyaṁ, siyā akiriyan"ti iminā nayena ekaparicchedāni. Imāni hi tīṇi sikkhāpadāni kadāci kiriyato samuṭṭhahanti, kadāci akiriyato, na ekakkhaṇeyeva kiriyākiriyato samuṭṭhahanti. Sesamettha uttānameva. Upasampannatā, codanādhippāyo, savananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Upassutisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Kammapaṭibāhanasikkhāpadavaṇṇanā

474. Navamaṁ uttānatthameva. Dhammakammatā, dhammakammanti saññā, chandaṁ datvā khiyyananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Kammapaṭibāhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Chandaṁ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā

479. Dasamaṁ uttānatthameva. Vinicchayakathāya pavattamānatā, dhamma kammatā, dhammakammasaññitā, samānasīmāyaṁ ṭhitatā, samānasaṁvāsakatā, kopetukāmatāya hatthapāsavijahananti imāni panettha cha aṅgāni.

Chandaṁ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā

484. Ekādasamampi uttānatthameva. Upasampannatā, dhammena laddhasammutitā, saṁghena saddhiṁ vikappanupagacīvaradānaṁ, pacchā khīyitukāmatāya khiyyanāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

489. Dvādasame natthi kiñci vattabbaṁ.

Niṭṭhito sahadhammikavaggo aṭṭhamo.

---

9. Rājavagga

1. Antepurasikkhāpadavaṇṇanā

497-499. Rājavaggassa paṭhamasikkhāpade aṭṭhakathāyaṁ sabbaṁ uttānatthameva. Pāḷiyaṁ pana ayamanuttānapadattho. **Kataṁ vā karissanti vā**ti methunavītikkamanaṁ kataṁ vā karissanti vā. **Imesan**ti padaṁ vibhattivipariṇāmaṁ katvā ubhayattha yojetabbaṁ "imehi kataṁ ime karissantī"ti. **Ratanan**ti maṇiratanādīsu yaṁkiñci. **Ubhato**ti dvīhi pakkhehi. "Ubhato sujāto"ti ettake vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātatā viññāyeyya, **sujāta**-saddo ca "sujāto cārudassano"ti-ādīsu ārohasampatti pariyāyoti jātivaseneva sujātataṁ vibhāvetuṁ **"mātito ca pitito cā"**ti vuttaṁ. Anorasaputtavasenapi loke mātupitusamaññā dissati, idha pana sā orasaputtavaseneva icchitāti dassetuṁ **"saṁsuddhagahaṇiko"**ti vuttaṁ. Gabbhaṁ gaṇhāti dhāretīti gahaṇī, gabbhāsayasaññito[1] mātukucchippadeso. Saṁsuddhā gahaṇī assāti **saṁsuddhagahaṇiko**, saṁsuddhā tassa mātukucchīti vuttaṁ hoti. "Samavepākiniyā gahaṇiyā"ti ettha pana yathābhuttassa āhārassa vipācanavasena gaṇhanato achaḍḍanato kammajatejodhātu "gahaṇī"ti vuccati.

---

1. Gabbhaseyyasaññāto (Syā)

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugaṁ pitāmahayugaṁ. “Yugan”ti āyuppamāṇaṁ vuccati. Abhilāpamattameva cetaṁ, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugaṁ. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṁ pitaro pitāmahā, tesaṁ yugo pitāmahayugo, tasmā yāva sattamā pitāmahayugā, pitāmahadvandāti evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahito hoti. **Yuga**-saddo cettha ekasesena daṭṭhabbo yugo ca yugo ca yugoti. Evañhi tattha tattha dvandaṁ gahitameva hoti, tasmā tato uddhaṁ sabbepi pubbapurisā pitāmahayuga ggahaṇeneva gahitā. Evaṁ yāva sattamo pitāmahayugo, tāva saṁsuddhagahaṇiko.

Akkhittoti “apanetha etaṁ, kiṁ iminā”ti evaṁ akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭho**ti na upakuṭṭho, na akkosaṁ vā nindaṁ vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti āha “**jātivādenā**”ti. Ettha ca “ubhato -pa- pitāmahayugā”ti etena tassa yonidosābhāvo dassito saṁsuddhagahaṇikabhāvakittanato, “akkhitto”ti iminā kiriyāparādhābhāvo. Kiriyāparādhena hi sattā khepaṁ pāpuṇanti. “Anupakuṭṭho”ti iminā ayuttasaṁsaggā bhāvo. Ayuttasaṁsaggañhi paṭicca sattā akkosaṁ labhanti. Sesamettha uttānameva. Khattiyatā, abhisittatā, ubhinnampi sayanigharato anikkhantatā, appaṭisaṁviditatā, indakhīlātikkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Antepurasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Ratanasikkhāpadavaṇṇanā

502. Dutiye **mahālataṁ nāmā**ti patikulaṁ gacchantiyā kira tassā pitā mahālatāpiḷandhanaṁ nāma kārāpesi. Tasmiṁ piḷandhane catasso vajiranāḷiyo tattha tattha appetabbaṭṭhāne appanavasena viniyogaṁ agamaṁsu, muttānaṁ ekādasa nāḷiyo, pavāḷassa dvāvīsati nāḷiyo, maṇīnaṁ tettiṁsa nāḷiyo. Iti etehi ca aññehi ca veḷuriyalohitaṅkamasāragallādīhi sattavaṇṇehi ca ratanehi niṭṭhānaṁ

agamāsi. Taṁ sīse paṭimukkaṁ yāva pādapiṭṭhiyā bhassati, pañcannaṁ hatthīnaṁ balaṁ dhārayamānāva itthī naṁ dhāretuṁ sakkoti. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

506. Āvasathassa pana suppapāto vā musalapāto vā upacāro nāmāti yojetabbaṁ. **Āvasatho**ti cettha anto-ārāme vā hotu aññattha vā, attano vasanaṭṭhānaṁ vuccati. **Chandenapi bhayenapī**ti vaḍḍhakī-ādīsu chandena, rājavallabhesu bhayena. **Tameva bhikkhuṁ āsaṅkantī**ti vissaritvā gamanakāle attano pacchato aññassābhāvā āsaṅkanti. **Patirūpaṁ** nāma ratanasammate paṁsukūlaggahaṇaṁ vā ratane nirussukkagamanaṁ vā. Yadi hi taṁ ratanasammataṁ āmāsaṁ ce, "natthi etassa sāmī"ti paṁsukūlaṁ gahessati. Anāmāsaṁ ce, "natthi etassa sāmī"ti paṁsukūlachinnapalibodho nirapekkho gamissati. **Samādapetvā**ti aññaṁ samādapetvā, "uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyānayācanā"ti[1] vuttanayena yācitvāti attho. Sesamettha uttānameva. Ananuññātakaraṇaṁ, parasantakatā, vissāsaggāhapaṁsukūlasaññānaṁ abhāvo, uggahaṇaṁ vā uggahāpanaṁ vāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Ratanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā

508. Tatiye **ariyamaggassā**ti ettha saggamaggopi saṅgahetabbo. Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṁ tiracchānabhūtā hi kathā **tiracchānakathā. Tiracchānabhūtan**ti tirokaraṇabhūtaṁ vibandhanabhūtaṁ. **Rājapaṭisaṁyuttaṁ kathan**ti[2] rājānaṁ ārabbha "mahāsammato mandhātā dhammāsoko evaṁmahānubhāvo"ti-ādinā nayena pavattakathaṁ. Ettha ca "asuko rājā abhirūpo dassanīyo"ti-ādinā nayena gehassita kathāva tiracchānakathā hoti. "Sopi nāma evaṁmahānubhāvo khayaṁ gato"ti evaṁ pavattā pana aniccatāpaṭisaṁyuttā kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. **Coresupi** "mūladevo evaṁmahānubhāvo, meghamālo

---

1. Khu 5. 162 piṭṭhe.
2. Dī-Ṭṭha 1. 85; Ma-Ṭṭha 3. 155; Saṁ-Ṭṭha 3. 325; Aṁ-Ṭṭha 3. 318 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

evaṁmahānubhāvo”ti tesaṁ kammaṁ paṭicca “aho sūrā”ti gehassitakathāva tiracchānakathā. **Yuddhepi** bharakayuddhādīsu “asukena asuko evaṁ mārito evaṁ viddho”ti kāmassādavaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayaṁ gatā”ti evaṁ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti.

Apica **annā**dīsu “evaṁ vaṇṇavantaṁ gandhavantaṁ rasavantaṁ phassasampannaṁ khādimha bhuñjimha pivimha paribhuñjimhā”ti kāmassādavasena kathetuṁ na vaṭṭati, sātthakaṁ pana katvā “pubbe evaṁ vaṇṇādisampannaṁ annaṁ pānaṁ vatthaṁ sayanaṁ mālāgandhaṁ sīlavantānaṁ adamha, cetiyapūjaṁ akarimhā”ti kathetuṁ vaṭṭati. **Ñātikathā**dīsupi “amhākaṁ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṁ evaṁ vicitrehi yānehi vicarimhā”ti vā assādavasena vattuṁ na vaṭṭati, sātthakaṁ pana katvā “tepi no ñātakā khayaṁ gatā”ti vā “pubbe mayaṁ evarūpā upāhanā saṁghassa adamhā”ti vā kathetabbaṁ. **Gāmakathāpi** suniviṭṭhadunniviṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmavāsino sūrā samatthā”ti vā evaṁ assādavasena na vaṭṭati, sātthakaṁ pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayaṁ gatā”ti vā vattuṁ vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathāsupi** eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādavasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā, khayaṁ gatā”ti evaṁ vattuṁ vaṭṭati. **Sūrakathāpi** “nandimitto nāma yodho sūro ahosī”ti assādavasena na vaṭṭati, “saddho ahosi, khayaṁ gato”ti evameva vaṭṭati. **Visikhā kathāpi** “asukā visikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā”ti assādavaseneva na vaṭṭati, “saddhā pasannā, khayaṁ gatā” icceva vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kuṭaṭṭhānakathā udakatitthakathā vuccati, kumbhadāsīkathā vā. Sāpi “pāsādikā naccituṁ gāyituṁ chekā”ti assādavasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā”ti-ādinā nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathā**ti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisova vinicchayo.

Nānattakathāti purimapacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā niratthakakathā. **Lokakkhāyikā**ti “ayaṁ loko kena nimmito,

asukena pajāpatinā brahmunā issarena vā nimmito, kāko seto aṭṭhīnaṁ setattā, bakā rattā lohitassa rattattā"ti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā. Uppattiṭhitisaṁhārādivasena lokaṁ akkhāyatīti **lokakkhāyikā. Samuddakkhāyikā** nāma kasmā samuddo sāgaro, sāgarassa rañño puttehi khatattā sāgaro. Khato amhehīti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā.

Iti bhavo iti abhavoti yaṁ vā taṁ vā niratthakakāraṇaṁ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca **bhavo**ti sassataṁ, **abhavo**ti ucchedaṁ. **Bhavo**ti vuddhi, **abhavo**ti hāni. **Bhavo**ti kāmasukhaṁ, **abhavo**ti attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṁ bāttiṁsa tiracchānakathā nāma hoti. Atha vā pāḷiyaṁ sarūpato anāgatāpi araññapabbatanadīdīpakathā **iti**-saddena saṅgahetvā chattiṁsa[1] tiracchānakathāti vuccati. **Iti vā**ti hi ettha **iti**-saddo pakāratthe, **vā**-saddo vikappatthe. Idaṁ vuttaṁ hoti—"evaṁpakāraṁ ito aññaṁ vā tādisaṁ niratthakakathaṁ kathentī"ti. Ādi-atthe vā **iti**-saddo "iti vā iti evarūpā naccagītavāditavisūkadassanā paṭivirato"ti-ādīsu[2] viya, evamādiṁ aññampi tādisaṁ kathaṁ kathentīti attho.

512. **Aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva veditabbo**ti iminā dutiyaleḍḍupāto idha upacāroti dasseti. Sesamettha uttānameva. Santaṁ bhikkhuṁ anāpucchanā, anuññātakāraṇābhāvo, vikāle gāmappavisananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Sūcigharasikkhāpadavaṇṇanā

517. Catutthe **taṁ assa atthī**ti paṭhamaṁ bhinditvā pacchā desetabbattā taṁ bhedanakaṁ tassa pācittiyassa atthīti **bhedanakaṁ**, pācittiyaṁ.

---

1. Bāttiṁsa (Ka)

2. Dī 1. 5, 60 piṭṭhesu.

Assatthi-atthe a-kārapaccayo daṭṭhabbo. **Vāsijaṭe**ti vāsidaṇḍake. Sesamettha uttānameva. Sūcigharatā, aṭṭhimayāditā, attano atthāya karaṇaṁ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Sūcigharasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā

522. Pañcame **chedanakaṁ vuttanayamevā**ti chedanameva chedanakaṁ, taṁ tassa atthīti **chedanakan**ti imamatthaṁ atidissati. Sesamettha uttānameva. Pamāṇāti kkantamañcapīṭhatā, attano atthāya karaṇaṁ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni.

Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā

526. Chaṭṭhe **tūlaṁ pakkhipitvā**ti heṭṭhā cimilikaṁ pattharitvā tassa upari tūlaṁ pakkhipitvāti attho. **Poṭakitūlan**ti erakatūlādi yaṁkiñci tiṇajātīnaṁ tūlaṁ. Sesamettha uttānameva. Tūlonaddhamañcapīṭhatā, attano atthāya karaṇaṁ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni. Attanā kārāpitassa hi paṭilābhamatteneva pācittiyaṁ. Teneva padabhājane "paṭilābhena uddāletvā pācittiyaṁ desetabban"ti vuttaṁ. **Kenaci** pana "paṭilābhena uddāletvā pācittiyaṁ desetabbanti ettha kiñcāpi paṭilābhamatteneva pācittiyaṁ viya dissati, paribhogeyeva āpatti daṭṭhabbā. 'Aññena kataṁ paṭilabhitvā paribhuñjati, āpatti dukkaṭassā'ti vacanaṁ ettha sādhakan"ti vuttaṁ, taṁ tassa matimattaṁ. Na hi "aññena kataṁ paṭilabhitvā paribhuñjati, āpatti dukkaṭassā"ti idaṁ attanā kārāpitaṁ sandhāya vuttaṁ, karaṇakārāpanapaccayā ca iminā sikkhāpadena pācittiyaṁ vuttaṁ, na paribhogapaccayā. "Na bhikkhave tūlonaddhaṁ mañcaṁ vā pīṭhaṁ vā paribhuñjitabbaṁ, yo paribhuñjeyya, āpatti dukkaṭassā"ti hi

khandhake vuttattā attanā vā kataṁ hotu aññena vā, paribhuñjantassa paribhogapaccayā dukkaṭameva, na pācittiyaṁ.

Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā

531. Sattame yaṁ vattabbaṁ, taṁ nisīdanasanthatasikkhāpade vuttameva. Nisīdanassa pamāṇātikkantatā, attano atthāya karaṇaṁ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni.

Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

537-542-547. Aṭṭhamanavamadasamesu natthi vattabbaṁ, aṅgānipi sattameva vuttanayeneva veditabbāni.

Niṭṭhito rājavaggo navamo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṁ

Khuddakavaṇṇanā samattā.

Pācittiyakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

6. Pāṭidesanīyakaṇḍa

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā

552. Pāṭidesanīyesu paṭhame **“gārayhaṁ āvusoti-ādi paṭidesetabbākāra dassanan”**ti vacanato pāḷiyaṁ āgatanayeneva āpatti desetabbā. **Asappāyan**ti saggamokkhānaṁ ahitaṁ ananukūlaṁ. Sesamettha uttānameva. Paripuṇṇūpasampannatā, aññātikatā, antaraghare ṭhitāya hatthato sahatthā paṭiggahaṇaṁ, yāvakālikatā, ajjhoharaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

557-562-570. Dutiyatatiyacatutthesu natthi vattabbaṁ, aṅgesu pana dutiye paripuṇṇūpasampannatā, pañcabhojanatā, antaraghare ṭhitāya anuññātappakārato aññathā vosāsanā, anivāraṇā, ajjhohāroti imāni pañca aṅgāni.

Tatiye sekkhasammatatā, pubbe animantitatā, agilānatā, gharūpacārokkamanaṁ, ṭhapetvā niccabhattādīni aññaṁ āmisaṁ gahetvā bhuñjananti imāni pañca aṅgāni.

Catutthe yathāvutta-āraññakasenāsanatā, yāvakālikassa atatthajātakatā, agilānatā, agilānāvasesakatā, appaṭisaṁviditatā, ajjhārāme paṭiggahaṇaṁ, ajjhoharaṇanti imāni satta aṅgāni.

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṭidesanīyakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

7. Sekhiyakaṇḍa

1. Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā

Sekhiyesu **sikkhitasikkhenā**ti catūhi maggehi tisso sikkhā sikkhitvā ṭhitena, sabbaso pariniṭṭhitakiccenāti vuttaṁ hoti. **Tādinā**ti aṭṭhahi lokadhammehi akampiyaṭṭhena tādinā.

576. **Sikkhā karaṇīyā**ti "evaṁ nivāsessāmī"ti ārāmepi antaragharepi sabbattha sikkhā kattabbā. Ettha ca yasmā vattakkhandhake vuttavattānipi sikkhitabbattā sekhiyāneva honti, tasmā pārājikādīsu viya paricchedo na kato, cārittanayadassa natthañca "yo pana bhikkhu olambento nivāseyya, dukkaṭan"ti evaṁ āpattināmena avatvā "sikkhā karaṇīyā"ti evaṁ sabbasikkhāpadesu pāḷi āropitā. Padabhājane pana "āpatti dukkaṭassā"ti vuttattā sabbattha anādariyakaraṇe dukkaṭaṁ veditabbaṁ. **Vuttan**ti mahā-aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Yasmā aṭṭhaṅgulamattaṁ otāretvā nivatthameva nisinnassa caturaṅgulamattaṁ hoti, tasmā ubhopete aṭṭhakathāvādā ekaparicchedā. **Te sabbe**ti nivāsanadosā.

Taṁ panāti taṁ anādariyaṁ. Kiñcāpi kurundivādaṁ pacchā vadantena "parimaṇḍalaṁ nivāsetuṁ ajānantassa anāpattī"ti ayamattho patiṭṭhāpito, tathāpi nivāsanavattaṁ sādhukaṁ uggahetabbameva. Sañcicca anuggaṇhantassa anādariyaṁ siyā. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttaṁ "ajānantassāti parimaṇḍalaṁ nivāsetuṁ ajānantassa anāpatti, apica nivāsanavattaṁ uggahetabban"ti.

Sacittakanti vatthuvijānanacittena paṇṇattivijānanacittena ca sacittakaṁ "anādariyaṁ paṭiccā"ti vuttattā. "Pāṇātipātādi viya nivāsanadoso lokagarahito na hotīti paṇṇattivajjan"ti **phussadevatthero** āha. **Upatissatthero** pana "yasmā anādariyavaseneva āpajjitabbattā kevalaṁ akusalameva, tañca pakatiyā vajjaṁ, sañcicca

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 277 piṭṭhe.

pītikkamanañca domanassitasseva hoti, tasmā lokavajjaṁ akusalacittaṁ dukkhavedanan"ti āha. Anādariyaṁ, anāpattikāraṇābhāvo, aparimaṇḍalanivāsananti imāni panettha tīṇi aṅgāni. Yathā cettha, evaṁ sabbattha purimāni dve tattha tattha vuttapaṭipakkhakaraṇañcāti tīṇiyeva honti.

577. Dutiyādīsu **anekappakāraṁ gihipārutan**ti setapaṭapārutaṁ paribbājaka pārutaṁ ekasāṭakapārutanti-ādi anekappabhedaṁ gihipārutaṁ. Tassattho khandhakeyeva āvi bhavissati. **Vihārepī**ti buddhupaṭṭhānādikālaṁ sandhāya vuttaṁ.

578. "Suppaṭicchanno"ti vuttattā "sasīsaṁ pāruto sabbathā suppaṭicchannattā suppaṭicchanno nāma hotī"ti yassa siyā, taṁ sandhāyāha **"na sasīsaṁ pārutenā"**ti-ādi.

582. **Ekasmiṁ pana ṭhāne ṭhatvā**ti ettha "gacchantopi parissayābhāvaṁ oloketuṁ labhatiyeva, tathā gāme pūjan"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Ujjagghikavaggavaṇṇanā

586. Dutiyavagge **hasanīyasmiṁ vatthusmin**ti hāsajanake kāraṇe.

Ujjagghikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Khambhakatavaggavaṇṇanā

603. Tatiyavagge patte saññā pattasaññā, sā assa atthīti **pattasaññī,** attano bhājane upanibandhasaññī hutvāti attho. Byañjanaṁ pana anādiyitvā atthamattameva dassetuṁ **"patte saññaṁ katvā"**ti vuttaṁ.

604. **Oloṇī**ti ekā byañjanavikati. "Yo koci suddho kañjikatakkādiraso"ti keci. **Sākasūpeyya**-ggahaṇena yā kāci

sūpeyyasākehi katā byañjanavikati vuttā. **Maṁsarasādīnīti ādi**-saddena avasesā sabbāpi byañjanavikati saṅgahitāti daṭṭhabbaṁ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttaṁ "ṭhapetvā pana sūpaṁ avasesā sabbāpi sūpeyyā byañjanavikati rasaraso nāma hotī"ti.

605. **Samapuṇṇa**nti adhiṭṭhānupagassa pattassa antomukhavaṭṭilekhaṁ anatikkāmetvā racitaṁ. **Samabharitan**ti tasseva vevacanaṁ. **Phalāphalādī**ti **ādi**-saddena odanādimpi saṅgaṇhāti. **Heṭṭhā orohatī**ti samantā okāsasabbhāvato cāliyamānaṁ heṭṭhā bhassati. Matthake thūpīkataṁ pūvameva vaṭaṁsakasadisattā "**pūvavaṭaṁsakan**"ti vuttaṁ. **Pupphavaṭaṁsakā**dīsupi eseva nayo.

Yasmā "samatittiko piṇḍapāto paṭiggahetabbo"ti vacanaṁ piṇḍapāto sampuṇṇo[2] paṭiggahetabboti dīpeti, tasmā attano hatthagate patte piṇḍapāto diyyamāno thūpīkatopi ce hoti, vaṭṭatīti dīpeti. "Thūpīkataṁ piṇḍapātaṁ paṭiggaṇhāti, āpatti dukkaṭassā"ti hi vacanaṁ paṭhamaṁ thūpīkataṁ piṇḍapātaṁ pacchā paṭiggaṇhato āpattīti dīpeti. "Patte paṭiggaṇhato ca thūpīkataṁ hoti, vaṭṭati athūpīkatassa paṭiggahitattā, payogo pana natthi aññatra pubbadesā"ti **kenaci** vuttaṁ, taṁ na sārato paccetabbaṁ. "Na thūpīkataṁ piṇḍapātaṁ paṭiggaṇhātī"ti vacanaṁ paṭhamaṁ thūpīkatasseva pacchā paṭiggaṇhanaṁ dīpeti. Na hi hatthagatepi patte diyyamānaṁ thūpīkataṁ gaṇhanto thūpīkataṁ piṇḍapātaṁ paṭiggaṇhanto nāma na hoti, na ca tena samatittiko piṇḍapāto paṭiggahitoti sakkā viññātuṁ. "Thūpīkatan"ti ca bhāvanapuṁsakaniddese gayhamāne ayamattho suṭṭhutaraṁ pākaṭoyevāti.

Khambhakatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Sakkaccavaggavaṇṇanā

608. Catutthavagge **sapadānan**ti ettha dānaṁ vuccati avakhaṇḍanaṁ, apetaṁ dānato apadānaṁ, anavakhaṇḍananti attho. Saha apadānena sapadānaṁ,

---

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 281 piṭṭhe.
2. Samapuṇṇo (Syā)

avakhaṇḍanavirahitaṁ, anupaṭipāṭiyāti vuttaṁ hoti. Tenāha **"tattha tattha odhiṁ akatvā anupaṭipāṭiyā"**ti.

611. Yasmiṁ samaye "pāṇo na hantabbo"ti rājāno bheriṁ carāpenti, ayaṁ **māghātasamayo** nāma. Idha anāpattiyaṁ gilāno na āgato, tasmā gilānassapi āpatti. Sūpodanaviññattisikkhāpade **asañcicca assatiyā**ti ettha "mukhe pakkhipitvā puna vippaṭisārī hutvā chaḍḍentassa aruciyā pavisante 'asañciccā'ti vuccati, viññattimpi aviññattimpi etasmiṁ ṭhāne ṭhitaṁ sahasā gahetvā bhuñjante 'assatiyā'ti vuccatī"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

614-615. Ujjhāne saññā ujjhānasaññā, sā assa atthīti **ujjhānasaññī**. "Mayūraṇḍaṁ atimahantan"ti vacanato mayūraṇḍappamāṇo kabaḷo na vaṭṭati. Keci pana "mayūraṇḍato mahanto na vaṭṭatī"ti vadanti, taṁ na gahetabbaṁ, "nātimahantan"ti ca atimahantasseva paṭikkhittattā khuddake āpatti na dissati. "Mayūraṇḍaṁ atimahantaṁ, kukkuṭaṇḍaṁ atikhuddakaṁ, tesaṁ vemajjhappamāṇo"ti iminā pana tāruppavasena khuddakampi paṭikkhipitvā paricchedo na dassitoti veditabbaṁ.

Sakkaccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Kabaḷavaggavaṇṇanā

618. Pañcamavagge **sabbaṁ hatthan**ti ettha **hattha**-saddo tadekadesesu aṅgulīsu daṭṭhabbo "hatthamuddā"ti-ādīsu viya, samudāye pavattavohārassa avayavepi vattanato ekaṅgulimpi mukhe pakkhipituṁ na vaṭṭati.

Kabaḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Surusuruvaggavaṇṇanā

627. Chaṭṭhavagge **sītīkato**ti sītaṭṭo, sītapīḷitoti vuttaṁ hoti. **Silakabuddho**ti parihāsavacanametaṁ. Silakañhi kañci disvā "buddho ayan"ti voharanti.

634. **Vilīvacchattan**ti veṇuvilīvehi kataṁ chattaṁ. **Tatthajātakadaṇḍakena katan**ti tālapaṇṇaṁ saha daṇḍakena chinditvā tameva chattadaṇḍaṁ karonti gopālakādayo viya, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Chattapādukāya vā ṭhitaṁ hotī**ti ettha chattapādukā vuccati chattādhāro. Yasmiṁ chattaṁ apatamānaṁ katvā ṭhapenti, tādisikāya chattapādukāya ṭhitaṁ chattaṁ "chattan"ti ajjhāharitabbaṁ. "Chattaṁ chattapādukāya ṭhitan"tipi paṭhanti, tatthāpi ayamevattho.

637. **Cāpo**ti majjhe vaṅkā kācadaṇḍasadisā dhanuvikati. **Kodaṇḍo**ti vaṭṭaladaṇḍā dhanuvikati. **Paṭimukkan**ti pavesitaṁ laggitaṁ.

Surusuruvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Pādukavaggavaṇṇanā

647. Sattamavagge **paṭicchanno hutvā**ti so kira rattibhāge uyyānaṁ gantvā ambaṁ abhiruhitvā sākhāya sākhaṁ ambaṁ olokento vicari. Tassa tathā karontasseva ratti vibhāyi. So cintesi "sace idāni otaritvā gamissāmi, disvā maṁ coroti gahessanti, rattibhāge gamissāmī"ti. Athekaṁ viṭapaṁ abhiruhitvā nilīno acchi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. So rukkhato otaranto ekaṁ olambinisākhaṁ gahetvā tesaṁ ubhinnampi antare patiṭṭhāsi. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"tesaṁ dvinnampi antarā rukkhato patito"**ti. **Pāḷiyā atthaṁ na jānantī**ti attano gahaṇassa atthaṁ na jānanti.

Jātakapāḷiyaṁ[1] pana ayaṁ gāthā—

> "Sabbamidaṁ carimaṁ kataṁ, ubho dhammaṁ na passare. Ubho pakatiyā cutā, yo cāyaṁ mantejjhāpeti. Yo ca mantaṁ adhīyatī"ti—

evamāgatā. Tassāyamattho[2]—**sabbamidaṁ carimaṁ katan**ti yaṁ amhehi tīhi janehi kataṁ, sabbamidaṁ kiccaṁ lāmakaṁ nimmariyādaṁ adhammikaṁ. Evaṁ

---

1. Khu 5. 97 piṭṭhe.
2. Jātaka-Ṭṭha 3. 27 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

attano corabhāvaṁ tesañca mantesu agāravaṁ garahitvā puna itare dveyeva garahanto **"Ubho dhammaṁ na passare**"ti-ādimāha. Tattha **ubho**ti ime dvepi janā garukārārahaṁ porāṇakadhammaṁ na passanti, tatova dhammapakatito cutā. Dhammo hi paṭhamuppattivasena **pakati** nāma. Vuttampi cetaṁ—

"Dhammo have pāturahosi pubbe,
Pacchā adhammo udapādi loke"ti[1].

Yo cāyanti yo ca ayaṁ nīce nisīditvā mante ajjhāpeti, yo ca ucce nisīditvā adhīyatīti.

Sālīnanti ayaṁ gāthāpi—

"Sālīnaṁ odanaṁ bhuñje, suciṁ maṁsūpasecanaṁ.
Tasmā etaṁ na sevāmi, dhammaṁ isīhi sevitan"ti[2]—

evaṁ jātake āgatā. Tattha **sucin**ti paṇḍaraṁ parisuddhaṁ. **Maṁsūpasecanan**ti nānappakārāya maṁsavikatiyā sittaṁ bhuñje, bhuñjāmīti attho. Sesaṁ pākaṭameva.

Dhiratthūti dhi atthu, nindā bhavatūti attho, garahāma taṁ mayanti vuttaṁ hoti. **Laddhalābho**ti dhanalābhaṁ yasalābhañca sandhāya vadati. **Vinipātanahetunā**ti vinipātanassa hetubhāvena. **Vutti nāma hotī**ti yathāvutto duvidhopi lābho apāyasaṁ vattanikatāya samparāye vinipātanahetubhāvena pavattanato sampati adhammacaraṇena pavattanato ca vutti nāma hotīti attho. **Evarūpā yā vuttī**ti evarūpā dhanalābhayasalābhasaṅkhātā yā vutti. **Adhammacaraṇena vā**ti **vā**-saddo sampiṇḍanattho. **Tvan**ti upayogatthe paccattavacanaṁ, taṁ icceva vā pāṭho. **Asmā**ti pāsāṇādhivacanametaṁ.

Pādukavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sesaṁ uttānameva.

Sekhiyakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

---

1. Khu 5. 229 piṭṭhe.
2. Khu 5. 97 piṭṭhe.

Adhikaraṇasamathesu yaṁ vattabbaṁ, taṁ aṭṭhakathāyaṁ āgataṭṭhāneyeva dassayissāma.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṁ

Bhikkhu vibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvibhaṅgo niṭṭhito.

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

656. Bhikkhunīvibhaṅge **yo**ti yo bhikkhunīnaṁ vibhaṅgo. **Migāranattā**ti majjhapadalopenetaṁ vuttanti āha **"migāramātuyā pana nattā hotī"**ti. **Migāramātā**ti visākhāyetaṁ adhivacanaṁ. **Navakammādhiṭṭhāyikan**ti navakammasaṁvidhāyikaṁ. Byañjanānaṁ paṭivijjhitabbo ākāro nātigambhīro, yathāsutaṁ dhāraṇameva tattha karaṇīyanti satiyā byāpāro adhiko, paññā tattha guṇībhūtāti[1] vuttaṁ **"satipubbaṅgamāya paññāyā"**ti. Sati pubbaṅgamā etissāti **satipubbaṅgamā**. Pubbaṅgamatā cettha padhānabhāvo "manopubbaṅgamā"ti-ādīsu viya. Atthaggahaṇe pana paññāya byāpāro adhiko paṭivijjhitabbassa atthassa atigambhīrattāti āha **"paññāpubbaṅgamāya satiyā"**ti. **Ālasiyaṁvirahitā**ti kosajjarahitā. Yathā aññā kusītā nisinnaṭṭhāne nisinnāva honti, ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva, evaṁ ahutvā vipphārikena cittena sabbakiccaṁ nipphādeti.

Sabbā bhikkhuniyo satthuladdhūpasampadā saṁghato laddhūpasampadāti duvidhā. Garudhammapaṭiggahaṇena hi laddhūpasampadā mahāpajāpatigotamī satthu santikāva laddhūpasampadattā **satthuladdhūpasampadā** nāma. Sesā sabbāpi **saṁghato laddhūpasampadā**. Tāpi ekato upasampannā ubhato-upasampannāti duvidhā. Tattha yā tā mahāpajāpatigotamiyā saddhiṁ nikkhantā pañcasatā sākiyāniyo, tā **ekato upasampannā** bhikkhusaṁghato eva laddhūpasampadattā, itarā **ubhato-upasampannā** ubhatosaṁghe upasampannattā. Ehi bhikkhunībhāvena upasampannā pana bhikkhuniyo na santi tāsaṁ

---

1. Guṇabhūtāti (Syā)

tathā upasampadāya abhāvato. Yadi evaṁ "ehi bhikkhunī"ti idha kasmā vuttanti? Desanāya sotapatitabhāvato. Ayañhi sotapatitatā nāma katthaci labbhamānassapi aggahaṇena hoti, yathā abhidhamme manodhātuniddese[1] labbhamānampi jhānaṅgaṁ pañcaviññāṇasote patitāya na uddhaṭaṁ katthaci desanāya asambhavato, yathā tattheva vatthuniddese[2] hadayavatthu. Katthaci alabbhamānassapi gahaṇavasena yathāṭhitakappīniddese. Yathāha—

> "Katamo ca puggalo ṭhitakappī? Ayañca puggalo sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno assa, kappassa ca uḍḍayhanavelā assa, neva tāva kappo uḍḍayheyya, yāvāyaṁ puggalo na sotāpattiphalaṁ sacchikareyyā"ti[3].

Evamidhāpi alabbhamānagahaṇavasena veditabbaṁ. Parikappavacanañhetaṁ "sace bhagavā bhikkhunībhāvayogyaṁ kañci mātugāmaṁ "ehi bhikkhunī'ti vadeyya, evaṁ bhikkhunībhāvo siyā"ti.

Kasmā pana bhagavā evaṁ na kathesīti? Tathā katādhikārānaṁ abhāvato. Ye pana "anāsannāsannihitabhāvato"ti kāraṇaṁ vatvā "bhikkhū eva hi satthu āsannacārino sadā sannihitā ca honti, tasmā te eva 'ehibhikkhū'ti vattabbataṁ arahanti, na bhikkhuniyo"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ satthu āsannadūrabhāvassa bhabbā bhabbabhāvasiddhattā. Vuttañhetaṁ bhagavatā—

> "Saṅghāṭikaṇṇe cepi me bhikkhave bhikkhu gahetvā piṭṭhito piṭṭhito anubandho assa pāde pādaṁ nikkhipanto, so ca hoti abhijjhālu kāmesu tibbasārāgo byāpannacitto paduṭṭhamanasaṅkappo muṭṭhassati asampajāno asamāhito vibbhantacitto pākatindriyo, atha kho so ārakāva mayhaṁ, ahañca tassa. Taṁ kissa hetu? Dhammaṁ hi so bhikkhave bhikkhu na passati, dhammaṁ apassanto na maṁ passati. Yojanasate cepi so bhikkhave bhikkhu vihareyya, so ca hoti anabhijjhālu kāmesu na tibbasārāgo abyāpannacitto appaduṭṭhamanasaṅkappo

---

1. Abhi 1. 44 piṭṭhe. 2. Abhi 1. 146 piṭṭhe. 3. Abhi 3. 116 piṭṭhe.

upaṭṭhitassati sampajāno samāhito ekaggacitto saṁvutindriyo, atha kho so santikeva mayhaṁ, ahañca tassa. Taṁ kissa hetu? Dhammaṁ hi so bhikkhave bhikkhu passati, dhammaṁ passanto maṁ passatī"ti[1].

Tasmā akāraṇaṁ desato satthu āsannānāsannatā. Akatādhikāratāya pana bhikkhunīnaṁ ehibhikkhunūpasampadāya ayogyatā veditabbā.

Yadi evaṁ yaṁ taṁ therīgāthāsu bhaddāya kuṇḍalakesāya vuttaṁ—

"Nihacca jāṇuṁ vanditvā, sammukhā añjaliṁ akaṁ.
Ehi bhaddeti maṁ avaca, sā me āsūpasampadā"ti[2].

Tathā **apadānepi**—

"Āyācito tadā āha, ehi bhaddeti nāyako.
Tadāhaṁ upasampannā, parittaṁ toyamaddasan"ti[3],

taṁ kathanti? Nayidaṁ ehibhikkhunībhāvena upasampadaṁ sandhāya vuttaṁ, upasampadāya pana hetubhāvato "yā satthu āṇatti, sā me āsūpasampadā"ti vuttā. Tathā hi vuttaṁ **aṭṭhakathāyaṁ**[4] "ehi bhadde bhikkhunupassayaṁ gantvā bhikkhunīnaṁ santike pabbaja upasampajjassūti maṁ avaca āṇāpesi, sā satthu āṇā mayhaṁ upasampadāya kāraṇattā upasampadā āsi ahosī"ti. **Apadānagāthāya**mpi[3] evameva attho gahetabbo. Tasmā bhikkhunīnaṁ ehi bhikkhunūpasampadā natthiyevāti niṭṭhamettha gantabbaṁ. Yathā cetaṁ sotapatitavasena "ehi bhikkhunī"ti vuttaṁ, evaṁ "tīhi saraṇagamanehi upasampannāti bhikkhunī"ti idampi sotapatitavaseneva vuttanti daṭṭhabbaṁ saraṇagamanūpasampadāyapi bhikkhunīnaṁ asambhavato.

659. Bhikkhuvibhaṅge "kāyasaṁsaggaṁ sādiyeyyā"ti avatvā "samāpajjeyyā"ti vuttattā **"bhikkhu āpattiyā na kāretabbo"**ti vuttaṁ. **Tabbahulanayenā**ti kiriyāsamuṭṭhānasseva bahulabhāvato. Dissati hi tabbahulanayena tabbohāro yathā "brāhmaṇagāmo"ti.

---

1. Khu 1. 256 piṭṭhe.
2. Khu 2. 391 piṭṭhe.
3. Khu 4. 243 piṭṭhe.
4. Therīgāthā-Ṭṭha 111 piṭṭhe.

Brāhmaṇagāmepi hi antamaso rajakādīni pañca kulāni santi. **Sā**ti kiriyāsamuṭṭhānatā.

662. **Tathevā**ti kāyasaṁsaggarāgena avassutoyevāti attho. Sesamettha uttānameva.

Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

666. Dutiye "kissa pana tvaṁ ayye jānaṁ pārājikaṁ dhammaṁ ajjhāpannan"ti vacanato "uddiṭṭhā kho ayyāso aṭṭha pārājikā dhammā"ti-ādivacanato ca bhikkhunī vibhaṅgaṁ patvā sādhāraṇāni sikkhāpadāni bhikkhūnaṁ uppannavatthusmiṁyeva "yā pana bhikkhunī chandaso methunaṁ dhammaṁ paṭiseveyya, antamaso tiracchānagate napi, pārājikā hoti asaṁvāsā"ti-ādinā nayena savisesampi avisesampi mātikaṁ ṭhapetvā anukkamena padabhājanaṁ āpattibhedaṁ tikacchedaṁ anāpattivārañca anavasesaṁ vatvā vitthāresi. Saṅgītikārakehi pana asādhāraṇapaññattiyoyeva idha vitthāritāti veditabbā.

Atha uparimesu dvīsu apaññattesu aṭṭhannaṁ pārājikānaṁ aññataranti idaṁ vacanaṁ na yujjatīti āha **"idañca pārājikaṁ pacchā paññattan"**ti-ādi. Yadi evaṁ imasmiṁ okāse kasmā ṭhapitanti āha **"purimena pana saddhiṁ yugaḷattā"**ti-ādi, purimena saddhiṁ ekasambandhabhāvato idha vuttanti adhippāyo. "Aṭṭhannaṁ pārājikānaṁ aññataran"ti vacanato ca vajjapaṭicchādikaṁ yā paṭicchādeti, sāpi vajjapaṭicchādikāyevāti daṭṭhabbaṁ. Kiñcāpi vajjapaṭicchādanaṁ pemavasena hoti, tathāpi sikkhāpadavītikkamacittaṁ domanassitameva hotīti katvā **"dukkhavedanan"**ti vuttaṁ. Sesamettha uttānameva.

Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

668. Tatiyaṁ uttānatthameva.

4. Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

675. Catutthe **lokassādamittasanthavavasenā**ti lokassādasaṅkhātassa mittasantha vassa vasena. Vuttamevatthaṁ pariyāyantarena vibhāvetuṁ **"kāyasaṁsaggarāgenā"**ti vuttaṁ.

Tissitthiyo methunaṁ taṁ na seveti[1] yā tisso itthiyo vuttā, tāsupi yaṁ taṁ methunaṁ nāma, taṁ na sevati. **Tayo purise**ti tayo purisepi upagantvā methunaṁ na sevati. **Tayo ca anariyapaṇḍake**ti ubhatobyañjanasaṅkhāte tayo anariye, tayo ca paṇḍaketi imepi cha jane upagantvā methunaṁ na sevati. **Na cācare methunaṁ byañjanasmin**ti anulomapārājikavasenapi attano nimitte methunaṁ nācarati. **Chejjaṁ siyā methunadhammapaccayā**ti siyā methunadhammapaccayā pārājikanti ayaṁ pañho aṭṭhavatthukaṁva sandhāya vutto. Tassā hi methunadhammassa pubbabhāgakāyasaṁsaggaṁ āpajjituṁ vāyamantiyā methunadhammapaccayā chejjaṁ hoti. Chedoyeva chejjaṁ.

Methunadhammassa pubbabhāgattāti iminā methunadhammassa pubbabhāga bhūto kāyasaṁsaggoyeva tattha **methunadhamma**-saddena vutto, na dvayaṁdvayasamā pattīti dīpeti. **Vaṇṇāvaṇṇo**ti dvīhi sukkavissaṭṭhi vuttā. **Gamanuppādanan**ti[2] sañcarittaṁ. **Sabbapadesū**ti "saṅghāṭikaṇṇaggahaṇaṁ sādiyeyyā"ti-ādīsu. Sesamettha uttānameva. Kāyasaṁsaggarāgo, sa-ussāhatā, aṭṭhamassa vatthussa pūraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhikkhunīvibhaṅge pārājikakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārājikakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

---

1. Vi-Ṭṭha 4. 240 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Vanamanuppādananti (Syā)

2. Saṁghādisesakaṇḍa

1. Paṭhamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

679. Saṁghādisesakaṇḍassa paṭhamasikkhāpade **dvīsu janesū**ti aḍḍakārakesu dvīsu janesu. **Yo kocī**ti tesuyeva dvīsu yo koci, añño vā tehi āṇatto. **Dutiyassa ārocetī**ti etthāpi dvīsu janesu yassa kassaci dutiyassa kathaṁ yo koci ārocetīti evamattho gahetabboti āha **"dutiyassa ārocetīti etthāpi eseva nayo"**ti. **Gatigatan**ti cirakālapa vattaṁ.

Āpattīti āpajjanaṁ. **Saha vatthujjhācārā**ti vatthuvītikkamena saha. Sahayoge karaṇavacanappasaṅge idaṁ nissakkavacanaṁ. **Yan**ti yaṁ dhammaṁ. **Nissāretī**ti āpannaṁ bhikkhunisaṁghamhā nissāreti. Hetumhi cāyaṁ kattuvohāro. Nissāraṇahetu bhūto hi dhammo **nissāraṇīyo**ti vutto. Gīvāyeva hoti, na pārājikaṁ anāṇattiyā gahitattā. Yathā dāsadāsīvāpī-ādīni sampaṭicchituṁ na vaṭṭati, evaṁ tesaṁ atthāya aḍḍakaraṇampi na vaṭṭatīti āha **"ayaṁ akappiya-aḍḍo nāma, na vaṭṭatī"**ti.

Ettha ca sace adhikaraṇaṭṭhānaṁ gantvā "amhākaṁ eso dāso, dāsī, vāpī, khettaṁ, ārāmo, ārāmavatthu, gāvo, ajā, kukkuṭā"ti-ādinā voharati, akappiyaṁ. "Ayaṁ amhākaṁ ārāmiko, ayaṁ vāpī itthannāmena saṁghassa bhaṇḍadhovanatthāya dinnā, ito khettato ārāmato uppajjanakacatupaccayā ito gāvito mahiṁsito ajāto uppajjanakagorasā itthannāmena saṁghassa dinnāti pucchite vā apucchite vā vattuṁ vaṭṭatī"ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Anākaḍḍhitāya aḍḍakaraṇaṁ, aḍḍapariyosānanti imāni panettha dve aṅgāni.

Paṭhamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

683. Dutiye **mallagaṇabhaṭiputtagaṇādikan**ti-ādīsu[1] **mallagaṇo** nāma nārāyanabhattiko tattha tattha pānīyaṭṭhapanapokkharaṇīkhaṇanādipuññakammakārako gaṇo, **bhaṭiputtagaṇo** nāma kumārabhattikagaṇo. **Dhammagaṇo**ti sāsanabhattigaṇo anekappakārapuññakammakārakagaṇo vuccati. **Gandhikaseṇī**ti anekappakārasugandhivikatikārako gaṇo. **Dussikaseṇī**ti pesakārakagaṇo. **Kappagatikan**ti kappiyabhāvaṁ gataṁ.

Vuṭṭhāpentiyāti upasampādentiyā. "Coriṁ vuttanayena anāpucchā pabbājentiyā dukkaṭan"ti vadanti. Paṇṇattiṁ ajānantā ariyāpi vuṭṭhāpentīti vā kammavācāpariyosāne āpattikkhaṇe vipākābyākatasamaṅgitāvasena vā "**ticittan**"ti vuttanti veditabbaṁ. Sesamettha uttānameva. Coritā, corisaññā, aññatra anuññātakāraṇā vuṭṭhāpananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Dutiyasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Tatiyasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

692. Tatiye **parikkhepaṁ atikkāmentiyā**ti sakagāmato aññassa gāmassa parikkhepaṁ atikkāmentiyā. "Gāmantaraṁ gaccheyyā"ti hi vacanato aññassa gāmassa parikkhepaṁ atikkāmentiyā eva āpatti, na sakagāmassa. Añño hi gāmo gāmantaraṁ. **Aparikkhittassa gāmassa upacāran**ti ettha **upacāra**-saddena gharūpacārato paṭhama leḍḍupātasaṅkhātaṁ parikkhepārahaṭṭhānaṁ gahitaṁ, na tato dutiyaleḍḍupātasaṅkhāto upacāroti āha "**parikkhepārahaṭṭhānan**"ti. Teneva pāḷiyaṁ "upacāraṁ atikkāmentiyā"ti vuttaṁ. Aññathā yathā vikālagāmappavisanasikkhāpade "parikkhittassa gāmassa parikkhepaṁ atikkamantassa, aparikkhittassa gāmassa upacāraṁ okkamantassā"ti[2] vuttaṁ, evamidhāpi "parikkhittassa gāmassa parikkhepaṁ atikkāmentiyā aparikkhittassa gāmassa upacāraṁ okkamantiyā"ti vadeyya. Saṅkhepato vuttamatthaṁ vibhajitvā dassento "**apicetthā**"ti-ādimāha.

---

1. Mallagaṇabhaddi... (Syā)
2. Vi 2. 216 piṭṭhe.

Vihārassa catugāmasādhāraṇattāti iminā "vihārato ekaṁ gāmaṁ gantuṁ vaṭṭatī"ti ettha kāraṇamāha. Vihārassa catugāmasādhāraṇattāyeva hi catūsu gāmesu yaṁkiñci ekaṁ gāmaṁ gantuṁ vaṭṭati.

Yatthāti yassaṁ nadiyaṁ. "Paṭhamaṁ pādaṁ uttārentiyā āpatti thullaccayassa, dutiyaṁ pādaṁ uttārentiyā āpatti saṁghādisesassā"ti vacanato nadiṁ otaritvā padasā uttarantiyā eva āpattīti āha "**setunā gacchati, anāpattī**"ti-ādi. **Paratīrameva akkamantiyā anāpattī**ti nadiṁ anotaritvā yānanāvādīsu aññatarena gantvā paratīrameva akkamantiyā anāpatti. **Ubhayatīresu vicaranti, vaṭṭatī**ti idaṁ asatipi nadīpāragamane upari vakkha mānassa vinicchayassa phalamattadassanatthaṁ vuttanti veditabbaṁ. **Orimatīrameva āgacchati, āpattī**ti paratīraṁ gantukāmatāya otiṇṇattā vuttaṁ. **Tameva tīran**ti tameva orimatīraṁ. **Anāpattī**ti paratīraṁ gantukāmatāya abhāvato anāpatti.

Tādise araññeti "bahi-indakhīlā sabbametaṁ araññan"ti[1] evaṁ vuttalakkhaṇe araññe. Atha tādisasseva araññassa gahitabhāvo kathaṁ viññāyatīti āha "**tenevā**"ti-ādi. Iminā hi aṭṭhakathāvacanena īdisepi gāmasamīpe dassanūpacāre vijahite satipi savanūpacāre āpatti hotīti viññāyati. Maggamūḷhā uccāsaddaṁ karontīti āha **"maggamūḷhasaddena viyā"**ti. **Saddāyantiyā**ti saddaṁ karontiyā. **Purimāyo**ti puretaraṁ gacchantiyo. **Aññaṁ maggaṁ gaṇhātī**ti[2] maggamūḷhattā, na ohātuṁ, tasmā dvinnampi anāpatti. Sesamettha uttānameva. Anantarāyena ekabhāvo, gāmantaragamanādīsu aññataratāpajjanaṁ, āpadāya abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Tatiyasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Catutthasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

694. Catutthe **kārakagaṇassā**ti ukkhepanīyakammakārakagaṇassa. Tecattālīsappabhedaṁ vattaṁ khandhake āvi bhavissati. **Netthāravatte**ti

---

1. Abhi 2. 260 piṭṭhe. 2. Gaṇhāti (?)

nittharaṇahetumhi vatte. Sesaṁ uttānameva. Dhammena kammena ukkhittatā, aññatra anuññātakāraṇā osāraṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

Catutthasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Pañcamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

701. Pañcame **etaṁ na vuttan**ti "bhikkhuniyā avassutabhāvo daṭṭhabbo"ti etaṁ niyamanaṁ na vuttaṁ. **Tan**ti taṁ niyametvā avacanaṁ. **Pāḷiyā sametī**ti "ekato avassute"ti avisesetvā vuttapāḷiyā "anavassutoti jānantī paṭiggaṇhātī"ti imāya ca pāḷiyā sameti. Yadi hi puggalassa avassutabhāvo nappamāṇaṁ, kiṁ "anavassutoti jānantī"ti iminā vacanena, "anāpatti ubhato-anavassutā honti, anavassutā paṭiggaṇhātī"ti ettakameva vattabbaṁ siyā. **"Ubhato-anavassutā honti, anavassutoti jānantī paṭiggaṇhātī**ti imassa ca anāpattivārassa ayamattho. Ubho ce anavassutā, sabbathāpi anāpatti. Atha bhikkhunī anavassutā samānā avassutampi "anavassuto"ti saññāya tassa hatthato paṭiggaṇhāti, evampi anāpatti. Atha sayaṁ anavassutāpi aññaṁ anavassutaṁ vā avassutaṁ vā "avassuto"ti jānāti, dukkaṭameva. Vuttañhetaṁ anantarasikkhāpade "kissa tvaṁ ayye na paṭiggaṇhāsīti. Avassutā ayyeti. Tvaṁ pana ayye avassutāti. Nāhaṁ ayye avassutā"ti. Sesamettha uttānameva. Udakadantaponato aññaṁ ajjhoharaṇīyaṁ, ubhato-avassutatā, sahatthā gahaṇaṁ, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Pañcamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Chaṭṭhasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

705. Chaṭṭhe parivāragāthāya ayamattho. **Na deti na paṭiggaṇhātī**ti[1] na uyyojikā deti, nāpi uyyojitā tassā hatthato

---

1. Vi-Ṭṭha 4. 241 piṭṭhe.

gaṇhāti. **Paṭiggaho tena na vijjatī**ti teneva kāraṇena uyyojikāya hatthato uyyojitāya paṭiggaho na vijjati. **Āpajjati garukan**ti evaṁ santepi avassutassa hatthato piṇḍaggahaṇe uyyojentī saṁghādisesāpattiṁ āpajjati. **Tañca paribhogapaccayā**ti tañca pana āpattiṁ āpajjamānā tassā uyyojitāya paribhogapaccayā āpajjati. Tassā hi bhojanapariyosāne uyyojikāya saṁghādiseso hoti. Sesamettha uttānameva. Manussapurisatā, aññatra anuññātakāraṇā khādanīyaṁ bhojanīyaṁ gahetvā bhuñjāti uyyojanā, tena vacanena gahetvā itarissā bhojanapariyosānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Chaṭṭhasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Sattamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

709. Sattame **kinnumāva samaṇiyo**ti kiṁnu imā eva samaṇiyo. **Tāsāhan**ti tāsaṁ ahaṁ. Sesaṁ uttānameva.

Sattamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

715. Aṭṭhamaṁ uttānatthameva.

---

9. Navamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

721. Navame **vajjappaṭicchādikā**ti khuddānukhuddakavajjassa paṭicchādikā. Samanubhāsanakammakāle cettha dve tisso ekato samanubhāsitabbā.

Navamasaṁghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

727. Dasamaṁ uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge saṁghādisesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṁghādisesakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

3. Nissaggiyakaṇḍa

733. Nissaggiyesu paṭhamaṁ uttānameva.

740. Dutiye **“ayyāya dammīti evaṁ paṭiladdhan**ti nissaṭṭhapaṭiladdhaṁ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyam**pi “nissaṭṭhaṁ paṭilabhitvāpi yathādāneyeva upanetabban”ti vuttaṁ. **Yathādāneyeva upanetabban**ti yathā dāyakena dinnaṁ, tathā upanetabbaṁ, akālacīvarapakkheyeva ṭhapetabbanti vuttaṁ hoti. Ettha ca bhājāpitāya laddhacīvarameva nissaggiyaṁ hoti, taṁ vinayakammaṁ katvāpi attanā na labhati. Sesamettha uttānameva. Akālacīvaratā, tathāsaññitā, kālacīvaranti adhiṭṭhāya lesena bhājāpanaṁ, paṭilābhoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

743. Tatiye **me'tan**ti me etaṁ. Sakasaññāya gahitattā pācittiyaṁ dukkaṭañca vuttaṁ. Itarathā bhaṇḍagghena kāretabbaṁ. Upasampannatā, parivattitacīvarassa vikappanupagatā, sakasaññāya acchindanaṁ vā acchindāpanaṁ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

748-752. Catutthe **āhaṭasappiṁ datvā**ti attano datvā. **Yamakaṁ pacitabban**ti sappiñca telañca ekato katvā pacitabbaṁ. Lesena gahetukāmatā, aññassa viññāpanaṁ, paṭilābhoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

753. Pañcame **sā**ti thullanandā. **Ayan**ti ayaṁ sikkhamānā. **Cetāpetvāti jānāpetvā icceva attho**ti idha vuttaṁ, **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] pana “aññaṁ cetāpetvāti attano kappiyabhaṇḍena idaṁ nāma āharāti aññaṁ parivattāpetvā”ti vuttaṁ, tasmā “cetāpetvā”ti imassa parivattāpetvātipi attho daṭṭhabbo. **Aññaṁ cetāpeyyā**ti “evaṁ me idaṁ datvā aññampi āharissatī”ti maññamānā “na me iminā attho, idaṁ nāma me āharā”ti tato aññaṁ cetāpeyya.

---

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 310 piṭṭhe.

758. Chaṭṭhe **dhammakiccan**ti puññakammaṁ. **Pāvārikassā**ti dussavāṇijakassa, yāya cetāpitaṁ, tassāyeva nissaggiyaṁ nissaṭṭhapaṭilābho ca[1], tasmā tāya bhikkhuniyā nissaṭṭhaṁ paṭilabhitvā yathādāne upanetabbaṁ, na attanā gahetabbaṁ. **Aññassatthāyā**ti cīvarādīsu aññatarassatthāya. **Aññuddisikenā**ti purimassevatthadīpanaṁ. **Parikkhārenā**ti kappiyabhaṇḍena.

764. Sattame **sayaṁ yācitakenā**ti sayaṁ yācitakenāpīti attho. Teneva pāḷiyaṁ "tena ca parikkhārena sayampi yācitvā"ti vuttaṁ, tatoyeva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[2] "saññācikenāti sayaṁ yācitakenāpī"ti attho vutto.

768-773-778. Aṭṭhamanavamadasamāni uttānatthāneva.

784. Ekādasame yasmā pavāritaṭṭhāne viññatti nāma na paṭisedhetabbā, tasmā bhagavā dhammanimantanavasena pavāritaṭṭhāne "vadeyyāsi yenattho"ti vuttāya "catukkaṁsaparamaṁ viññāpetabban"ti paricchedaṁ dassetīti veditabbaṁ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[2] "cetāpetabbanti ṭhapetvā sahadhammike ca ñātakapavārite ca aññena kismiñcideva guṇe parituṭṭhena vadeyyāsi yenatthoti vuttāya viññāpetabban"ti vuttaṁ.

788. Dvādasamaṁ uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge nissaggiyapācittiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissaggiyakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

---

1. Paṭilābheva (Syā)
2. Kaṅkhā-Ṭṭha 311 piṭṭhe.

4. Pācittiyakaṇḍa

1. Lasuṇavaggavaṇṇanā

793-797. Pācittiyesu lasuṇavaggassa paṭhame jātiṁ saratīti **jātissaro.** **Sabhāvenevā**ti sūpasampākādiṁ vināva. **Badarasāḷavaṁ** nāma badaraphalāni sukkhāpetvā cuṇṇetvā kattabbā khādanīyavikati. Sesamettha uttānameva. Āmakalasuṇañceva ajjhoharaṇañcāti imāni panettha dve aṅgāni.

798-802-806. Dutiyatatiyacatutthāni uttānatthāneva.

812. Pañcame **dvinnaṁ pabbānaṁ uparī**ti ettha dvinnaṁ aṅgulīnaṁ saha pavesane ekekāya aṅguliyā ekekaṁ pabbaṁ katvā dvinnaṁ pabbānaṁ upari. Ekaṅgulipavesane dvinnaṁ pabbānaṁ upari na vaṭṭatīti veditabbaṁ. **Mahāpaccariyampi** ayameva nayo dassito. Udakasuddhipaccayena pana satipi phassasādiyane yathāvuttaparicchede anāpatti.

815-817. Chaṭṭhe **āsumbhitvā**ti pātetvā. **Dadhimatthū**ti dadhimaṇḍaṁ dadhimhi pasannodakaṁ. Bhuñjantassa bhikkhuno hatthapāse ṭhānaṁ, pānīyassa vā vidhūpanassa vā gahaṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

822. Sattame "paṭiggaṇhāti, āpatti dukkaṭassā"ti idaṁ pubbapayogadukkaṭassa nidassanamattanti āha **"na kevalaṁ paṭiggahaṇeyeva hotī"**ti-ādi. **Pamāṇan**ti pācittiyāpattiyā pamāṇaṁ. Imehiyeva dvīhi pācittiyaṁ hoti, nāññehi bhajjanādīhīti attho. Vuttamevatthaṁ vitthārato dassetuṁ **"tasmā"**ti-ādimāha. **Taṁ pubbāparaviruddhan**ti punapi vuttanti vuttavādaṁ sandhāyāha. Aññāya viññattiyā laddhampi hi anāṇattiyā viññattiyā imissā aviññattiyā laddhapakkhaṁ bhajati, tasmā heṭṭhā aviññattiyā laddhe karaṇakārāpanesu visesaṁ avatvā idha visesavacanaṁ pubbāparaviruddhaṁ. Yadi cettha karaṇe pācittiyaṁ, kārāpanepi pācittiyeneva bhavitabbaṁ. Atha kārāpane dukkaṭaṁ, karaṇepi dukkaṭeneva bhavitabbaṁ. Na hi karaṇe vā kārāpane vā viseso atthi, tasmā aññāya

viññattiyā laddhaṁ sayaṁ bhajjanādīni katvāpi kārāpetvāpi bhuñjantiyā dukkaṭamevāti idamettha sanniṭṭhānaṁ. **Avisesena vuttan**ti karaṇakārāpanānaṁ sāmaññato vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Sattannaṁ dhaññānaṁ aññatarassa viññāpanaṁ vā viññāpāpanaṁ vā, paṭilābho, bhajjanādīni katvā vā kāretvā vā ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

824. Aṭṭhame **nibbiṭṭho**ti patiṭṭhāpito. **Keṇī**ti rañño dātabbassa āyassetaṁ adhivacanaṁ. **Ṭhānantaran**ti gāmajanapadādiṭhānantaraṁ. Sesamettha uttānameva. Uccārādibhāvo, anavalokanaṁ, vaḷañjanaṭṭhānaṁ, tirokuṭṭapākāratā, chaḍḍanaṁ vā chaḍḍāpanaṁ vāti imāni panettha pañca aṅgāni.

830. Navame **sabbesan**ti bhikkhussa bhikkhuniyā ca. Idha khettapālakā ārāmādigopakā ca **sāmikā** eva.

836. Dasame **ekapayogenā**ti ekadisāvalokanapayogena. **Tesaṁyevā**ti yesaṁ naccaṁ passati. Kiñcāpi sayaṁ naccanādīsu pācittiyaṁ pāḷiyaṁ na vuttaṁ, tathāpi aṭṭhakathāpamāṇena gahetabbanti dassetuṁ **"sabba-aṭṭhakathāsu vuttan"**ti āha. **"Ārāme ṭhatvā**ti na kevalaṁ ṭhatvā, tato tato gantvāpi sabbiriyāpathehi labhati, 'ārāme ṭhitā'ti pana ārāmapariyāpannabhāvadassanatthaṁ vuttaṁ. Itarathā nisinnāpi na labheyyā"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Sesamettha uttānameva. Naccādīnaṁ aññataratā, aññatra anuññātakāraṇā gamanaṁ, dassanaṁ vā savanaṁ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Lasuṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Andhakāravaggavaṇṇanā

841. Andhakāravaggassa paṭhame **dāne vā pūjāya vā**ti dānanimittaṁ vā pūjānimittaṁ vā. **Mantetī**ti katheti. Rattandhakāratā, purisassa hatthapāse ṭhānaṁ vā sallapanaṁ vā, sahāyābhāvo, rahopekkhatāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

842-846-850. Dutiyatatiyacatutthāni uttānatthāneva.

856-857. Pañcame **anovassakaṁ atikkāmentiyā**ti channassa anto nisīditvā pakkamantiṁ sandhāya vuttaṁ. "Upacāro dvādasahattho"ti vadanti. **Pallaṅkassa anokāse**ti ūrubaddhāsanassa anokāse appahonte. Purebhattatā, antaraghare nisajjā, āsanassa pallaṅkokāsatā, aññatra anuññātakāraṇā anāpucchanaṁ, vuttaparicchedā tikkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

859-864. Chaṭṭhasattamādīni uttānatthāneva.

Andhakāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Naggavaggavaṇṇanā

883-887. Naggavaggassa paṭhamadutiyāni uttānatthāneva.

893. Tatiye **visibbetvā**ti dussibbitaṁ puna sibbanatthāya visibbetvā vijaṭetvā. **Aññatra catūhapañcāhā**ti visibbitadivasato pañca divase atikkamitvā. Nivāsanapāvuraṇūpagacīvaratā, upasampannāya santakatā, sibbanatthāya visibbanaṁ vā visibbāpanaṁ vā, aññatra anuññātakāraṇā pañcāhātikkamo, dhuranikkhepoti imāni panettha pañca aṅgāni.

898. Catutthe **pañcannaṁ cīvarānan**ti ticīvaraṁ udakasāṭikā saṅkaccikāti imesaṁ pañcannaṁ cīvarānaṁ. Pañcannaṁ cīvarānaṁ aññataratā, pañcāhātikkamo, anuññātakāraṇabhāvo, aparivattananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

902. Pañcamaṁ uttānatthameva.

907. Chaṭṭhe **cīvaralābhan**ti labhitabbacīvaraṁ. Vikappanupagapacchimatā, saṁghassa pariṇatabhāvo, vinā ānisaṁsadassanena antarāyakaraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

911. Sattamaṁ uttānatthameva.

916. Aṭṭhame **kumbhathūṇaṁ** nāma kumbhasaddo, tena caranti kīḷanti, taṁ vā sippaṁ etesanti **kumbhathūṇikā.** Tenāha **"ghaṭakena kīḷanakā**"ti. **Dīghanikāyaṭṭha kathāyaṁ**[1] pana "kumbhathūṇaṁ nāma caturassa-ambaṇakatāḷan"ti vuttaṁ. **Caturassa-ambaṇakatāḷaṁ** nāma rukkhasāradantādīsu yena kenaci caturassa-ambaṇaṁ katvā catūsu passesu cammena onandhitvā katavāditabhaṇḍaṁ. **Bimbisakan**tipi tasseva vevacanaṁ, taṁ vādenti, taṁ vā sippaṁ etesanti **kumbhathūṇikā.** Tenāha **"bimbisakavādakātipi vadantī"**ti. Samaṇacīvaratā, ṭhapetvā sahadhammike mātāpitaro ca aññesaṁ dānaṁ, atāvakālikatāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

920. Navamaṁ uttānatthameva.

927. Dasame **dhammikaṁ kathinuddhāran**ti sabbāsaṁ bhikkhunīnaṁ akālacīvaraṁ dātukāmena upāsakena yattako atthāramūlako ānisaṁso, tato adhikaṁ vā samakaṁ vā datvā yācitakena samaggena bhikkhunisaṁghena yaṁ kathinaṁ ñattidutiyena kammena antarā uddharīyati, tassa so uddhāro dhammikoti vuccati, evarūpaṁ kathinuddhāranti attho. Sesaṁ uttānatthameva.

Naggavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

932. Tuvaṭṭavagge sabbaṁ uttānameva.

5. Cittāgāravaggavaṇṇanā

978. Cittāgāravaggassa paṭhame **kīḷana-upavanan**ti antonagare ṭhitaṁ sandhāya vuttaṁ, **kīḷanuyyānan**ti bahinagare ṭhitaṁ sandhāya. **Pāṭekkā āpattiyo**ti gīvāya parivaṭṭanappayogagaṇanāya āpattiyo, na ummīlanagaṇanāya. **"Ajjhārāme rājāgārādīni karonti, tāni passantiyā anāpattī"**ti vacanato "anto-ārāme tattha tattha gantvā naccādīni passituṁ labhatī"tipi siddhaṁ.

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhe.

982. Dutiyādīni uttānatthāneva.

1015. Navame hatthi-ādīsu **sippa**-saddo paccekaṁ yojetabbo, tathā āthabbaṇādīsu **manta**-saddo. Tattha **āthabbaṇamanto** nāma āthabbaṇavedavihito parūpaghātakaro manto, **khīlanamanto** nāma dārusārakhīlaṁ mantetvā pathaviyaṁ pavesetvā māraṇamanto, **agadappayogo** visayojanaṁ. **Nāgamaṇḍalan**ti sappānaṁ pavesanivāraṇatthaṁ maṇḍalabaddhamanto.

1018. Dasamaṁ uttānatthameva.

Cittāgāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1021. Ārāmavagge sabbaṁ uttānatthameva.

1067. Gabbhinivaggepi sabbaṁ suviññeyyameva.

8. Kumāribhūtavaggavaṇṇanā

1119. Kumāribhūtavaggassa paṭhame **sabbapaṭhamā dve mahāsikkhamānā**ti gabbhinivagge sabbapaṭhamaṁ vuttā dve sikkhamānā. **Sikkhamānā icceva vattabbā**ti sammutikammādīsu evaṁ vattabbā. **Gihigatāti vā kumāribhūtāti vā na vattabbā**ti sace vadanti, kammaṁ kuppatīti adhippāyo. Ito paraṁ navamapariyosānaṁ uttānatthameva.

1163. Dasame **apubbasamuṭṭhānasīsan**ti paṭhamapārājikasamuṭṭhānādīsu terasasu samuṭṭhānesu ananuññātasamuṭṭhānaṁ sandhāya vuttaṁ. Tañhi ito pubbe tādisassa samuṭṭhānasīsassa anāgatattā "apubbasamuṭṭhānasīsan"ti vuttaṁ.

1166. Ekādasamādīni uttānatthāneva.

Kumāribhūtavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Chattupāhanavaggavaṇṇanā

1214. Chattupāhanavaggassa ekādasame **upacāraṁ sandhāyā**ti samantā dvādasahatthupacāyaṁ sandhāya. Sesaṁ sabbattha uttānameva.

Chattupāhanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Giraggasamajjādīni acittakāni lokavajjānīti vuttattā naccanti vā vaṇṇakanti vā ajānitvāva passantiyā vā nahāyantiyā vā āpattisambhavato vatthu-ajānanacittena **acittakāni,** naccanti vā vaṇṇakanti vā jānitvā passantiyā vā nahāyantiyā vā akusaleneva āpajjanato **lokavajjānī**ti veditabbāni. Corīvuṭṭhāpanādīni **corī**ti-ādinā vatthuṁ jānitvā karaṇe eva āpattisambhavato **sacittakāni,** upasampadādīnaṁ ekanta-akusalacitteneva akattabbattā **paṇṇattivajjāni.** "Idha sacittakācittakatā paṇṇattijānanājānanatāya aggahetvā vatthujānanājānanatāya gahetabbā"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Sesamettha uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge khuddakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pācittiyakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

5. Pāṭidesanīyakaṇḍa

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā

1228. Pāṭidesanīyā nāma ye aṭṭha dhammā saṅkhepeneva saṅgahaṁ āruḷhāti sambandho. **Pāḷivinimuttakesū**ti pāḷiyaṁ anāgatesu sappi-ādīsu.

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṭidesanīyakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

Ye pana pañcasattati sekhiyā dhammā uddiṭṭhā, ye ca tesaṁ anantarā sattādhikaraṇavhayā dhammā uddiṭṭhāti sambandho. Tattha **tesa**nti tesaṁ sekhiyānaṁ. **Sattādhikaraṇavhayā**ti sattādhikaraṇasamathasaṅkhātā. Taṁ atthavinicchayaṁ tādisaṁyeva yasmā vidū vadantīti attho.

Yathā niṭṭhitāti sambandho. **Sabbāsavapahaṁ maggan**ti sabbāsavavighātakaṁ arahattamaggaṁ **patvā** sasantāne uppādetvā. **Passantu nibbutin**ti maggañāṇalocanena nibbānaṁ sacchikarontu, pappontūti vā pāṭho. Tattha **nibbutin**ti khandhaparinibbānaṁ gahetabbaṁ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṁ

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ubhatovibhaṅgaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvagga

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Mahākhandhaka

Bodhikathāvaṇṇanā

Idāni ubhatovibhaṅgānantaraṁ saṅgahamāropitassa mahāvaggacūḷavaggasaṅgahitassa khandhakassa atthasaṁvaṇṇanaṁ ārabhitukāmo **"ubhinnaṁ pātimokkhānan"**ti-ādimāha. Tattha **ubhinnaṁ pātimokkhānan**ti ubhinnaṁ pātimokkhavibhaṅgānaṁ. Pātimokkhaggahaṇena hettha tesaṁ vibhaṅgo abhedena gahito. Yaṁ khandhakaṁ saṅgāyiṁsūti sambandho. Khandhānaṁ samūho **khandhako,** khandhānaṁ vā pakāsanato dīpanato **khandhako.** "Khandhā"ti cettha pabbajjupasampadādivinayakammasaṅkhātā cārittavārittasikkhāpadasaṅkhātā ca paññattiyo adhippetā. Pabbajjādīni hi bhagavatā paññattattā "paññattiyo"ti vuccanti. Paññattiyañca khandhasaddo dissati "dārukkhandho aggikkhandho"ti-ādīsu viya. Apica bhāgarāsaṭṭha tāpettha yujjatiyeva tāsaṁ paññattīnaṁ bhāgatho rāsito ca vibhattattā. **Khandhakovidā**ti paññattibhāgarāsaṭṭhavasena khandhaṭṭhe kovidā.

Padabhājanīyaṁ yesaṁ padānaṁ atthā yehi aṭṭhakathānayehi pakāsitāti yojetabbaṁ. **Te ca puna vadeyyāmā**ti te ce aṭṭhakathānaye punapi vadeyyāma. Atha vā padabhājanīye yesaṁ padānaṁ ye atthā heṭṭhā pakāsitā, te ce atthe puna vadeyyāmāti yojetabbaṁ. Imasmiṁ pakkhe hi-saddo padapūraṇe daṭṭhabbo. **Pariyosānan**ti saṁvaṇṇanāpariyosānaṁ. **Uttānā ceva ye atthā**ti ye atthā pubbe apakāsitāpi uttānā agambhīrā.

1. **Visesakāraṇaṁ natthī**ti "yena samayena āyasmato sāriputtattherassa sikkhāpadapaññattiyācanahetubhūto parivitakko udapādi,

tena samayenā”ti-ādinā vuttakāraṇaṁ viya idha visesakāraṇaṁ natthi. **Ayamabhilāpo**ti “tena samayenā”ti ayamabhilāpo. **Kiṁ panetassa vacane payojanan**ti yadi visesakāraṇaṁ natthi, etassa vacane kiṁ payojananti adhippāyo. Nidānadassanaṁ payojananti yojetabbaṁ. Tameva vibhāvetuṁ **“yā hi bhagavatā”**ti-ādi vuttaṁ.

Mahāvelā viya **mahāvelā,** vipulavālukapuñjatāya mahanto velātaṭo viyāti attho. Tenāha **“mahante vālikarāsimhīti attho”**ti. Uru maru sikatā vālukā vaṇṇu vālikāti ime saddā samānatthā, byañjanameva nānaṁ. Tenāha **“urūti vālikā vuccatī”**ti.

Ito paṭṭhāya ca—

> Yasmā suttantapāḷīnaṁ, attho saṅkhepavaṇṇito.
> Tasmā mayaṁ karissāma, tāsaṁ atthassa dīpanaṁ.

Najjāti[1] nadati sandatīti nadī, tassā najjā, nadiyā ninnagāyāti[2] attho. **Nerañjarāyā**ti “nelañjalāyā”ti vattabbe la-kārassa ra-kāraṁ katvā “nerañjarāyā”ti vuttaṁ, kaddamasevālapaṇakādidosarahitasalilāyāti attho. Keci “nīlaṁjalāyāti vattabbe nerañjarāyāti vuttan”ti vadanti, nāmameva vā etaṁ tassā nadiyāti veditabbaṁ. Tassā nadiyā tīre yattha bhagavā vihāsi, taṁ dassetuṁ **“bodhirukkhamūle”**ti vuttaṁ. “Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan”ti[3] ettha maggañāṇaṁ bodhīti vuttaṁ, “pappoti bodhiṁ varabhūrimedhaso”ti[4] ettha sabbaññutaññāṇaṁ. Tadubhayampi bodhiṁ bhagavā ettha pattoti rukkhopi “bodhirukkho”tveva nāmaṁ labhi. Atha vā satta bojjhaṅge bujjhatīti bhagavā **bodhi.** Tena bujjhantena sannissitattā so rukkho “bodhirukkho”ti nāmaṁ labhi. Aṭṭhakathāyaṁ pana ekadeseneva atthaṁ dassetuṁ **“bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan”**ti-ādi vuttaṁ. **Mūle**ti samīpe. **Paṭhamābhisambuddho**ti anunāsikalopenāyaṁ niddesoti āha **“paṭhamaṁ abhisambuddho”**ti. **Paṭhaman**ti ca bhāvanapuṁsakaniddeso, tasmā abhisambuddho hutvā sabbapaṭhamaṁ bodhirukkhamūle viharatīti evamettha sambandho veditabbo.

---

1. Udāna-Ṭṭha 25 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Ninnatāyāti (Syā)
3. Khu 8. 231 piṭṭhe Cūḷaniddese.
4. Dī 3. 129 piṭṭhe.

Atha kho bhagavāti ettha **athā**ti tasmiṁ samayeti evamattho gahetabbo anekatthattā nipātānaṁ, yasmiṁ samaye abhisambuddho hutvā bodhirukkhamūle viharati, tasmiṁ samayeti attho. Teneva **udānapāḷiyaṁ**[1] "tena kho pana samayena bhagavā sattāhaṁ ekapallaṅkena nisinno hoti vimuttisukhapaṭisaṁvedī"ti vuttaṁ. **Athā**ti vā pacchāti imasmiṁ atthe nipāto, tasmā abhisambodhito pacchāti evamattho gahetabbo. **Kho**ti padapūraṇe nipāto. Satta ahāni **sattāhaṁ.** Accantasaṁyoge cetaṁ upayogavacanaṁ. Yasmā bhagavā taṁ sattāhaṁ nirantaratāya accantameva phalasamāpattisukhena vihāsi, tasmā "sattāhan"ti accantasaṁyogavasena upayogavacanaṁ vuttaṁ. **Ekapallaṅkenā**ti visākhapuṇṇamāya anatthaṅgateyeva sūriye aparājitapallaṅkavasena vajirāsane nisinnakālato paṭṭhāya sakimpi anuṭṭhahitvā yathābhujitena ekeneva pallaṅkena.

Vimuttisukhapaṭisaṁvedīti ettha tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhinissaraṇavimuttīsu pañcasu paṭippassaddhivimuttisaṅkhātā bhagavato phalavimutti adhippetāti āha **"vimuttisukhaṁ phalasamāpattisukhaṁ paṭisaṁvedayamāno"**ti. **Vimuttī**ti ca upakkilesehi paṭippassaddhivasena cittassa vimuttabhāvo, cittameva vā tathā vimuttaṁ veditabbaṁ. Tāya vimuttiyā jātaṁ, sampayuttaṁ vā sukhaṁ vimuttisukhaṁ. "Yāyaṁ bhante upekkhā sante sukhe vuttā bhagavatā"ti[2] vacanato upekkhāpi cettha sukhamicceva veditabbā. Tathā hi vuttaṁ **sammohavinodaniyaṁ**[3] "upekkhā pana santattā, sukhamicceva bhāsitā"ti. Bhagavā hi catutthajjhānikaṁ arahattaphalasamāpattiṁ samāpajjati, na itaraṁ. Atha vā "tesaṁ vūpasamo sukho"ti-ādīsu[4] yathā saṅkhāradukkhavūpasamo "sukho"ti vuccati, evaṁ sakalakilesadukkhūpasamabhāvato aggaphale labbhamānā paṭippassaddhivimutti eva idha "sukhan"ti veditabbā.

Athāti adhikāratthe nipāto, **kho**ti padapūraṇe. Tesu adhikāratthena "athā"ti iminā vimuttisukhapaṭisaṁvedanato aññaṁ adhikāraṁ dasseti. Ko panesoti? Paṭiccasamuppādamanasikāro. **Rattiyā**ti avayavasambandhe sāmivacanaṁ. **Paṭhaman**ti accantasaṁyogatthe

1. Khu 1. 78 piṭṭhe.
2. Ma 2. 59 piṭṭhe.
3. Abhi-Ṭṭha 2. 171 piṭṭhe.
4. Dī 2. 129, 161 piṭṭhesu.

upayogavacanaṁ. Bhagavā hi tassā rattiyā sakalampi paṭhamaṁ yāmaṁ teneva manasikārena yutto ahosīti.

Paccayākāranti avijjādipaccayadhammaṁ. **Paṭiccā**ti paṭimukhaṁ gantvā, kāraṇasāmaggiṁ apaṭikkhipitvāti attho. Paṭimukhagamanañca paccayassa kāraṇa sāmaggiyā aṅgabhāvena phalassa uppādanameva. **Apaṭikkhipitvā**ti pana vinā tāya kāraṇasāmaggiyā aṅgabhāvaṁ agantvā sayameva na uppādetīti attho. Etena kāraṇabahutā dassitā. Avijjādi-ekekahetusīsena hi hetusamūho niddiṭṭho. **Sahite**ti samudite, avinibbhutteti attho. Avijjādiko hi paccayadhammo sahiteyeva aññamaññaṁ avinibbhogavuttidhamme uppādeti. Iminā paccayuppannadhammabahutā dassitā. Ubhayenapi "ekaṁ na ekato"ti-ādinayo dīpito hoti. Ekato[1] hi kāraṇato na idha kiñci ekaṁ phalamatthi, na anekaṁ, nāpi anekehi kāraṇehi ekaṁ, anekehi pana kāraṇehi anekameva hoti. Tathā hi anekehi utupathavībījasalilasaṅkhātehi kāraṇehi anekameva rūpagandharasādi-aṅkurasaṅkhātaṁ phalamuppajjamānaṁ dissati. Yaṁ panetaṁ "avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇan"ti ekekahetuphaladīpanaṁ kataṁ, tattha payojanaṁ na vijjati.

Bhagavā hi katthaci padhānattā katthaci pākaṭattā katthaci asādhāraṇattā desanāvilāsassa ca veneyyānañca anurūpato ekameva hetuṁ vā phalaṁ vā dīpeti. "Phassapaccayā vedanā"ti hi ekameva hetuṁ phalañcāha. Phasso hi vedanāya padhānahetu yathāphassaṁ vedanāvavatthānato. Vedanā ca phassassa padhānaphalaṁ yathāvedanaṁ phassavavatthānato. "Semhasamuṭṭhānā ābādhā"ti[2] pākaṭattā ekaṁ hetuṁ āha. Pākaṭo hi ettha semho, na kammādayo. "Ye keci bhikkhave akusalā dhammā, sabbete ayonisomanasikāramūlakā"ti asādhāraṇattā ekaṁ hetuṁ āha. Asādhāraṇo hi ayonisomanasikāro akusalānaṁ, sādhāraṇāni vatthārammaṇādīnīti. Tasmā avijjā tāvettha vijjamānesupi aññesu vatthārammaṇasahajātammodīsu saṅkhārakāraṇesu "assādānupassino taṇhā pavaḍḍhatī"ti[3] ca "avijjāsamudayā

---

1. Abhi-Ṭṭha 2. 140; Visuddhi 2. 174 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Khu 7. 10 piṭṭhe Mahāniddese. 3. Saṁ 1. 311 piṭṭhe.

āsavasamudayo"ti[1] ca vacanato aññesampi taṇhādīnaṁ saṅkhārahetūnaṁ hetūti padhānattā, "avidvā bhikkhave avijjāgato puññābhisaṅkhārampi abhisaṅkharotī"ti pākaṭattā asādhāraṇattā ca saṅkhārānaṁ hetubhāvena dīpitāti veditabbā. Evaṁ sabbattha ekekahetuphaladīpane yathāsambhavaṁ nayo netabbo. Tenāhu porāṇā—

"Ekaṁ na ekato idha, nānekamanekatopi no ekaṁ.
Phalamatthi atthi pana eka-hetuphaladīpane attho"ti.

Paccetumarahatīti **paṭicco.** Yo hi naṁ pacceti abhisameti, tassa accantameva dukkhavūpasamāya saṁvattati. Sammā saha ca uppādetīti **samuppādo.** Paccaya dhammo hi attano phalaṁ uppādento sampuṇṇameva uppādeti, na vikalaṁ. Ye ca dhamme uppādeti, te sabbe saheva uppādeti, na ekekaṁ. Iti paṭicco ca so samuppādo cāti **paṭiccasamuppādo**ti evampettha attho daṭṭhabbo. **Vitthāro**ti paṭiccasamuppāda padavaṇṇanāpapañco. Mayampi taṁ atipapañcabhayā idha na dassayissāma, evaṁ parato vakkhamānampi vitthāraṁ. **Anulomapaṭilomanti** bhāvanapuṁsaka niddeso "visamaṁ candimasūriyā parivattantī"ti-ādīsu[2] viya. **Svevā**ti so eva paccayākāro. **Purimanayena vā vutto**ti "avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādinā nayena vutto paccayākāro. **Pavattiyā**ti saṁsārappavattiyā. **Manasi akāsī**ti yo yo paccayadhammo yassa yassa paccayuppannadhammassa yathā yathā hetupaccayādinā paccayabhāvena paccayo hoti, taṁ sabbaṁ aviparītaṁ aparihāpetvā anavasesato paccavekkhaṇavasena citte akāsīti attho.

Avijjāpaccayāti-ādīsu[3] avindiyaṁ kāyaduccaritādiṁ vindatīti **avijjā,** vindiyaṁ kāyasucaritādiṁ na vindatīti avijjā, dhammānaṁ aviparītasabhāvaṁ aviditaṁ karotīti avijjā, antavirahite saṁsāre bhavādīsu satte javāpetīti avijjā, avijjamānesu javati, vijjamānesu na javatīti avijjā, vijjāpaṭipakkhāti vā avijjā. Sā "dukkhe aññāṇan"ti-ādinā catubbidhā veditabbā. Paṭicca naṁ na vinā phalaṁ eti uppajjati ceva pavattati cāti **paccayo,** upakāraṭṭho vā paccayo. Avijjā ca sā paccayo cāti

1. Ma 1. 68 piṭṭhe. 2. Aṁ 1. 386 piṭṭhe.
3. Abhi-Ṭṭha 2. 127; Visuddhi 2. 157; Udāna-Ṭṭha 38 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

avijjāpaccayo, tasmā **avijjāpaccayā.** Saṅkharontīti **saṅkhārā,** lokiyā kusalākusalacetanā. Te puññāpuññāneñjābhisaṅkhāravasena tividhā veditabbā. Vijānātīti **viññāṇaṁ,** taṁ lokiyavipākaviññāṇavasena bāttiṁsavidhaṁ. Namatīti **nāmaṁ,** vedanādikkhandhattayaṁ. Ruppatīti **rūpaṁ,** bhūtarūpaṁ cakkhādi-upādārūpañca. Āyatanti, āyatañca saṁsāradukkhaṁ nayatīti **āyatanaṁ.** Phusatīti **phasso.** Vedayatīti **vedanā.** Idampi dvayaṁ dvāravasena chabbidhaṁ, vipākavasena gahaṇe bāttiṁsavidhaṁ. Tassati paritassatīti **taṇhā,** sā kāmataṇhādivasena saṅkhepato tividhā, vitthārato aṭṭhasatavidhā ca. Upādiyatīti **upādānaṁ,** taṁ kāmupādānādivasena catubbidhaṁ.

Bhavati bhāvayati cāti **bhavo,** so kammopapattibhedato duvidho. Jananaṁ **jāti.** Jīraṇaṁ **jarā.** Maranti tenāti **maraṇaṁ.** Socanaṁ **soko.** Paridevanaṁ **paridevo.** Dukkhayatīti **dukkhaṁ.** Uppādaṭṭhitivasena dvedhā khanatīti vā **dukkhaṁ.** Dummanassa bhāvo **domanassaṁ.** Bhuso āyāso **upāyāso. Sambhavantī**ti nibbattanti. Na kevalañca sokādīheva, atha kho sabbapadehi "sambhavantī"ti padassa yojanā kātabbā. Evañhi avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti paccayapaccayuppannavavatthānaṁ dassitaṁ hoti. Tenevāha **"avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo"**ti. **Evametassa -pa- samudayo hotī**ti ettha pana ayamattho. **Evan**ti niddiṭṭhanayanidassanaṁ. Tena avijjādīheva kāraṇehi, na issaranimmānādīhīti dasseti. **Etassā**ti yathāvuttassa. **Kevalassā**ti asammissassa, sakalassa vā. **Dukkhakkhandhassā**ti dukkhasamūhassa, na sattassa nāpi sutasukhādīnaṁ. **Samudayo hotī**ti nibbatti sambhavati.

Accantameva saṅkhārehi virajjati etenāti **virāgo,** ariyamaggoti āha **"virāgasaṅkhātena maggenā"**ti. Asesaṁ nirodhā **asesanirodhā**, asesetvā nissesetvā nirodhā samucchindanā anusayappahānavasena aggamaggena avijjāya accantasamugghātatoti attho. Yadipi heṭṭhimamaggehipi pahīyamānā avijjā accantasamugghātavaseneva pahīyati, tathāpi na anavasesato pahīyati. Apāyagamanīyā hi avijjā paṭhamamaggena pahīyati, tathā satideva imasmiṁ loke sabbattha ca anariyabhūmiyaṁ upapattiyā paccayabhūtā avijjā yathākkamaṁ dutiyatatiyamaggehi pahīyati, na itarāti, arahattamaggeneva pana sā

anavasesaṁ pahīyatīti. **Anuppādanirodho hotī**ti sabbesaṁ saṅkhārānaṁ anavasesaṁ anuppādanirodho hoti. Heṭṭhimena hi maggattayena keci saṅkhārā nirujjhanti, keci na nirujjhanti avijjāya sāvasesanirodhā, aggamaggena panassā anavasesanirodhā na keci saṅkhārā na nirujjhantīti. **Evaṁ niruddhānan**ti evaṁ anuppādanirodhena niruddhānaṁ. **Kevala**-saddo niravasesavācako ca hoti "kevalā aṅgamagadhā"ti-ādīsu. Asammissa vācako ca "kevalā sālayo"ti-ādīsu. Tasmā ubhayathāpi atthaṁ vadati **"sakalassa, suddhassa vā"**ti. Tattha **sakalassā**ti anavasesassa sabbabhavādigatassa. **Sattavirahi tassā**ti paraparikappitajīvarahitassa.

Apicettha kiñcāpi "avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho"ti ettāvatāpi sakalassa dukkhakkhandhassa anavasesato nirodho vutto hoti, tathāpi yathā anulome yassa yassa paccayadhammassa atthitāya yo yo paccayuppannadhammo na nirujjhati pavattati evāti imassa atthassa dassanatthaṁ "avijjāpaccayā saṅkhārā -pa- samudayo hotī"ti vuttaṁ. Evaṁ tappaṭipakkhato tassa tassa paccayassa abhāve so so paccayuppannadhammo nirujjhati na pavattatīti dassanatthaṁ idha "avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho, viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho -pa- dukkhakkhandhassa nirodho hotī"ti vuttaṁ, na pana anulome viya kālattayapariyāpannassa dukkhakkhandhassa nirodhadassanatthaṁ. Anāgatasseva hi ariyamaggabhāvanāya asati uppajjanārahassa dukkhakkhandhassa ariyamaggabhāvanāya nirodho icchitoti ayampi viseso veditabbo.

Yadā haveti ettha **have**ti byattanti imasmiṁ atthe nipāto. Keci pana "haveti āhave yuddhe"ti atthaṁ vadanti, "yodhetha māraṁ paññāvudhenā"ti[1] hi vacanato kilesamārena yujjhanasamayeti tesaṁ adhippāyo. **Ārammaṇūpanijjhānalakkhaṇenā**ti ārammaṇūpanijjhānasabhāvena. **Lakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇenā**ti etthāpi eseva nayo. Tattha ārammaṇūpanijjhānaṁ nāma aṭṭha samāpattiyo kasiṇārammaṇassa upanijjhāya nato. Lakkhaṇūpanijjhānaṁ nāma vipassanāmaggaphalāni. Vipassanā hi tīṇi lakkhaṇāni upanijjhāyatīti **lakkhaṇūpanijjhānaṁ,**

1. Khu 1. 18 piṭṭhe.

maggo vipassanāya āgatakiccaṁ sādhetīti **lakkhaṇūpanijjhānaṁ,** phalaṁ tathalakkhaṇaṁ nirodhasaccaṁ upanijjhāyatīti **lakkhaṇūpanijjhānaṁ. No kallo pañho**ti ayutto pañho, duppañho esoti attho. **Ādi**saddena—

> "Phusatīti ahaṁ na vadāmi. Phusatīti cāhaṁ vadeyyaṁ, tatrassa kallo pañho 'ko nu kho bhante phusatī 'ti. Evañcāhaṁ na vadāmi, evaṁ maṁ avadantaṁ yo evaṁ puccheyya 'kiṁ paccayā nu kho bhante phasso 'ti. Esa kallo pañho, tatra kallaṁ veyyākaraṇaṁ "saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā'ti. Ko nu kho bhante vedayatīti. No kallo pañhoti bhagavā avoca, vedayatīti ahaṁ na vadāmi, vedayatīti cāhaṁ vadeyyaṁ, tatrassa kallo pañho 'ko nu kho bhante vedayatī'ti. Evañcāhaṁ na vadāmi, evaṁ maṁ avadantaṁ yo evaṁ puccheyya 'kiṁ paccayā nu kho bhante vedanā'ti. Esa kallo pañho, tatra kallaṁ veyyākaraṇaṁ 'phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā'ti"[1]—

evamādiṁ pāḷisesaṁ saṅgaṇhāti.

Ādinā ca nayenāti ettha **ādi**-saddena pana "katamā nu kho bhante jāti, kassa ca panāyaṁ jātīti. 'No kallo pañho'ti bhagavā avocā"ti[2] evamādiṁ saṅgaṇhāti. Nanu cettha "katamaṁ nu kho bhante jarāmaraṇan"ti[2] idaṁ supucchitanti? Kiñcāpi supucchitaṁ, yathā pana satasahassagghanake suvaṇṇathālake vaḍḍhitassa subhojanassa matthake āmalakamatte gūthapiṇḍe ṭhapite sabbaṁ bhojanaṁ dubbhojanaṁ hoti chaḍḍetabbaṁ, evameva "kassa ca panidaṁ jarāmaraṇan"ti iminā sattūpaladdhivādapadena gūthapiṇḍena taṁ bhojanaṁ dubbhojanaṁ viya ayampi sabbo duppañho jātoti.

Soḷasa kaṅkhāti "ahosiṁ nu kho ahaṁ atītamaddhānaṁ, na nu kho ahosiṁ, kiṁ nu kho ahosiṁ, kathaṁ nu kho ahosiṁ, kiṁ hutvā kiṁ ahosiṁ nu kho ahaṁ atītamaddhānaṁ, bhavissāmi nu kho ahaṁ anāgatamaddhānaṁ, na nu kho bhavissāmi, kiṁ nu kho bhavissāmi, kathaṁ nu kho bhavissāmi, kiṁ hutvā kiṁ bhavissāmi nu kho ahaṁ anāgatamaddhānaṁ,

---

1. Saṁ 1. 254 piṭṭhe.
2. Saṁ 1. 291 piṭṭhe.

ahaṁ nu khosmi, no nu khosmi, kiṁ nu khosmi, kathaṁ nu khosmi, ayaṁ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṁ gāmī bhavissatī”ti[1] evamāgatā atītānāgatapaccuppannavisayā soḷasavidhā kaṅkhā.

Tattha[2] **ahosiṁ nu kho, na nu kho**ti sassatākārañca adhiccasamuppatti-ākārañca nissāya atīte attano vijjamānatañca avijjamānatañca kaṅkhati, kiṁ kāraṇanti na vattabbaṁ. Ummattako viya hi bālaputhujjano yathā tathā vā pavattati. Apica ayonisomanasikāroyevettha kāraṇaṁ. Evaṁ ayonisomanasikārassa pana kiṁ kāraṇanti? Sveva puthujjanabhāvo ariyānaṁ adassanādīni vā. Nanu ca puthujjanopi yoniso manasi karotīti. Ko vā evamāha “na manasi karotī”ti. Na pana tattha puthujjanabhāvo kāraṇaṁ, saddhammasavanakalyāṇamittādīni tattha kāraṇāni. Na hi macchamaṁsādīni attano pakatiyā sugandhāni, abhisaṅkhārapaccayā pana sugandhānipi honti.

Kiṁ nu kho ahosinti jātiliṅgupapattiyo nissāya “khattiyo nu kho ahosiṁ, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṁ aññataro”ti kaṅkhati.

Kathaṁ nu khoti saṇṭhānākāraṁ nissāya “dīgho nu kho ahosiṁ, rassa-odātakaṇhappamāṇika-appamāṇikādīnaṁ aññataro”ti kaṅkhati. Keci pana “issaranimmānādiṁ nissāya 'kena nu kho kāraṇena ahosi'nti hetuto kaṅkhatī”ti vadanti.

Kiṁ hutvā kiṁ ahosinti jāti-ādīni nissāya “khattiyo hutvā nu kho brāhmaṇo ahosiṁ -pa- devo hutvā manusso”ti attano paramparaṁ kaṅkhati. Sabbattheva pana addhānanti kālādhivacanametaṁ, tañca bhummatthe upayogavacanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Bhavissāmi nu kho, na nu khoti sassatākārañca ucchedākārañca nissāya anāgate attano vijjamānatañca avijjamānatañca kaṅkhati. Sesamettha vuttanayameva.

---

1. Saṁ 1. 265; Ma 1. 10 piṭṭhesu.
2. Ma-Ṭṭha 1. 71; Saṁ-Ṭṭha 2. 39 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Ahaṁ nu khosmīti attano atthibhāvaṁ kaṅkhati. Yuttaṁ panetanti? Yuttaṁ ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṁ vatthumpi udāharanti, cūḷamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo. Taṁ suttaṁ muṇḍesuṁ. So uṭṭhāya "ahaṁ nu kho cūḷamātāya putto"ti cintesi. Evaṁ "ahaṁ nu khosmī"ti kaṅkhā hoti.

No nu khosmīti attano natthibhāvaṁ kaṅkhati. Tatrāpi idaṁ vatthu—eko kira macche gaṇhanto udake ciraṭṭhānena sītibhūtaṁ attano ūruṁ "maccho"ti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṁ rakkhanto bhīto saṅkuṭito sayi. So paṭibujjhitvā attano jaṇṇukāni "dve yakkhā"ti cintetvā pahari, evaṁ "no nu khosmī"ti kaṅkhati.

Kiṁ nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṁ kaṅkhati kaṇṇo viya sūtaputtasaññī[1]. Esa nayo sesesu. Devo pana samāno devabhāvaṁ ajānanto nāma natthi. Sopi pana "ahaṁ rūpī nu kho arūpī nu kho"ti-ādinā nayena kaṅkhati. Khattiyā dayo kasmā na jānantīti ce? Appaccakkhā tesaṁ tattha tattha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca pātalikādayo[2] pabbajitasaññino. Pabbajitāpi "kuppaṁ nu kho me kamman"ti-ādinā nayena gahaṭṭhasaññino. Manussāpi ca ekacce rājāno viya attani devasaññino honti.

Kathaṁ nu khosmīti vuttanayameva. Kevalañhettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṇṭhānākāraṁ nissāya "dīgho na khosmi, rassacaturassa chaḷaṁsa aṭṭhaṁsasoḷasaṁsādīnaṁ aññatarappakāro"ti kaṅkhanto "kathaṁ nu khosmī"ti kaṅkhatīti 'veditabbo. Sarīrasaṇṭhānaṁ pana paccuppannaṁ ajānanto nāma natthi.

Kuto āgato, so kuhiṁ gāmī bhavissatīti attabhāvassa āgatigatiṭṭhānaṁ kaṅkhati.

Vapayantīti vi-apayanti, ikāralopenāyaṁ niddeso. Byapayantīti vuttaṁ hoti. Tenāha **"vapayanti apagacchantī"**ti. Apagamanañca anuppattinirodhavasenāti āha **"nirujjhantī"**ti.

---

1. Suttaputtasaññī(Syā), supūtaputtasaññī (Ka) mūlapaṇṇāsake sabbāsavasuttaṭīkāyaṁ pana passitabbaṁ.
2. Poṭalikādayo (Syā)

3. Kadā panassa bodhipakkhiyadhammā catusaccadhammā vā pātubhavanti uppajjanti pakāsantīti? Vipassanāmaggañāṇesu pavattamānesu. Tattha **vipassanāñāṇe** tāva vipassanāñāṇasampayuttā sati-ādayo vipassanāñāṇañca yathārahaṁ attano attano visayesu tadaṅgappahānavasena subhasaññādike pajahantā kāyānupassanādivasena visuṁ visuṁ uppajjanti. **Maggakkhaṇe** pana te nibbānamālambitvā samucchedavasena paṭipakkhe pajahantā catūsupi ariyasaccesu asammohapaṭivedhasādhanavasena sakideva uppajjanti. Evaṁ tāvettha bodhipakkhiyadhammānaṁ uppajjanaṭṭhena pātubhāvo veditabbo. Ariyasaccadhammānaṁ pana lokiyānaṁ **vipassanākkhaṇe** vipassanāya ārammaṇakaraṇavasena lokuttarānaṁ tadadhimuttatāvasena **maggakkhaṇe** nirodhasaccassa ārammaṇābhisamayavasena sabbesampi kiccābhisamayavasena pākaṭabhāvato pakāsanaṭṭhena pātubhāvo veditabbo.

Iti bhagavā satipi sabbākārena sabbadhammānaṁ attano ñāṇassa pākaṭabhāve paṭiccasamuppādamukhena vipassanābhinivesassa katattā nipuṇagambhīrasududdasatāya paccayākārassa taṁ paccavekkhitvā uppannabalavasomanasso paṭipakkhasamucchedavibhāvanena saddhiṁ attano tadabhisamayānubhāvadīpakamevettha udānaṁ udānesi.

“Kāmā te paṭhamā senā”ti-ādinā nayena vuttappakāraṁ mārasenanti—

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati.
Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

Pañcamī thinamiddhaṁ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati.
Sattamī vicikicchā te, makkho thambho ca aṭṭhamā.

Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso.
Yo cattānaṁ samukkaṁse, pare ca avajānati.

Esā namuci te senā, kaṇhassābhippahārinī.
Na naṁ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhan"ti[1]—

iminā nayena vuttappakāraṁ mārasenaṁ.

Tattha[2] yasmā āditova agāriyabhūte satte vatthukāmesu kilesakāmā mohayanti, te abhibhuyya anagāriyabhāvaṁ upagatānaṁ pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu **arati** uppajjati. Vuttampi cetaṁ "pabbajitena kho āvuso abhirati dukkarā"ti[3]. Tato te parapaṭibaddhajīvikattā **khuppipāsā** bādhati, tāya bādhitānaṁ pariyesana**taṇhā** cittaṁ kilamayati, atha nesaṁ kilantacittānaṁ **thinamiddhaṁ** okkamati, tato visesamanadhigacchantānaṁ durabhisambhavesu araññavanapatthesu senāsanesu viharataṁ utrāsasaññitā **bhīru** jāyati, tesaṁ ussaṅkitaparisaṅkitānaṁ dīgharattaṁ vivekarasamanassādayamānānaṁ viharataṁ "na siyā nu kho esa maggo"ti paṭipattiyaṁ **vicikicchā** uppajjati, taṁ vinodetvā viharataṁ appamattakena visesādhigamena **mānamakkhathambhā** jāyanti, tepi vinodetvā viharataṁ tato adhikataraṁ visesādhigamaṁ nissāya **lābhasakkārasilokā** uppajjanti, lābhādimucchitā dhammapatirūpakāni pakāsentā **micchāyasaṁ** adhikantvā tattha ṭhitā jāti-ādīhi **attānaṁ ukkaṁsenti paraṁ vambhenti,** tasmā kāmādīnaṁ paṭhamasenādibhāvo veditabbo.

Evametaṁ dasavidhaṁ senaṁ uddisitvā yasmāsā kaṇhadhammasamannāgatattā kaṇhassa namucino upakārāya saṁvattati, tasmā naṁ "tavasenā"hi[4] niddisantena "esā namuci te senā, kaṇhassabhippahārinī"ti vuttaṁ. Tattha **abhippahārinī**ti samaṇabrāhmaṇānaṁ ghātanī nippothanī[5], antarāyakarīti attho. **Na naṁ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhan**ti evaṁ tava senaṁ asūro kāye ca jīvite ca sāpekkho puriso na jināti, sūro pana jināti, jetvā ca maggasukhaṁ phalasukhañca adhigacchatīti attho. **Sopi brāhmaṇo**ti sopi khīṇāsavabrāhmaṇo.

1. Khu 1. 342; Khu 7. 73 piṭṭhesu.
2. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 117; Mahāniddesa-Ṭṭha 202 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ,
3. Saṁ 2. 456 piṭṭhe. 4. Taṁ taṁ vasenāti (Syā) 5. Ghāṭanī nipphoṭanī(Syā)

Idāni "tena kho pana samayena bhagavā sattāhaṁ ekapallaṅkena nisinno hoti vimuttisukhapaṭisaṁvedī. Atha kho bhagavā tassa sattāhassa accayena tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā rattiyā paṭhamaṁ yāmaṁ paṭiccasamuppādaṁ anulomaṁ sādhukaṁ manasākāsi. Rattiyā majjhimaṁ yāmaṁ paṭiccasamuppādaṁ paṭilomaṁ sādhukaṁ manasākāsi. Rattiyā pacchimaṁ yāmaṁ paṭiccasamuppādaṁ anulomapaṭilomaṁ sādhukaṁ manasākāsī"ti evaṁ vuttāya udānapāḷiyā[1] imissā ca khandhakapāḷiyā avirodhaṁ dassetuṁ **"udāne panā"**ti-ādi āraddhaṁ. Ettha **tassa vasenā**ti tassa paccayākārapajānanassa paccayakkhayādhigamassa ca vasena. **Ekekameva koṭṭhāsan**ti anulomapaṭilomesu ekekameva koṭṭhāsaṁ. **Pāṭipadarattiyā evaṁ manasākāsī**ti rattiyā tīsupi yāmesu anulomapaṭilomaṁyeva manasākāsi. Bhagavā kira ṭhapetvā ratanagharasattāhaṁ sesesu chasu sattāhesu antarantarā dhammaṁ paccavekkhitvā yebhuyyena vimuttisukhapaṭisaṁvedī vihāsi, ratanagharasattāhe pana abhidhammapavicayavaseneva vihāsi. Tasmā antarantarā dhammapaccavekkhaṇavasena uppāditamanasikāresu pāṭipadarattiyā uppāditaṁ manasikāraṁ sandhāya imissaṁ khandhakapāḷiyaṁ evaṁ vuttanti adhippāyo.

Bodhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ajapālakathāvaṇṇanā

4. **Tassa sattāhassa accayenā**ti pallaṅkasattāhassa apagamanena. **Tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā**ti tato arahattaphalasamāpattisamādhito yathākālaparicchedaṁ vuṭṭhahitvā. **Aññepi buddhattakarā**ti visākhapuṇṇamito paṭṭhāya rattindivaṁ evaṁ niccasamāhitabhāvahetubhūtānaṁ buddhaguṇānaṁ upari aññepi buddhattasādhakā. "Ayaṁ buddho"ti buddhabhāvassa paresaṁ vibhāvanā dhammā kiṁ nu kho santīti yojanā. **Ekaccānaṁ devatānan**ti yā adhigatamaggā sacchikatanirodhā ekapadesena[2] buddhaguṇe jānanti, tā ṭhapetvā tadaññāsaṁ devatānaṁ. **Animisehī**ti

---

1. Khu 1. 77 piṭṭhe.
2. Ekaṁsena (Syā)

dhammapītivipphāravasena pasādavibhāvaniccaladalatāya[1] nimesarahitehi. **Ratanacaṅkame**ti devatāhi māpite ratanamayacaṅkame. "Ratanabhūtānaṁ sattannaṁ pakaraṇānaṁ tattha ca anuttarassa dhammaratanassa sammasanena taṁ ṭhānaṁ ratanagharacetiyaṁ nāma jātan"tipi vadanti. Teneva **aṭṭhasāliniyaṁ**[2] "ratanagharaṁ nāma na ratanamayaṁ gehaṁ, sattannaṁ pana pakaraṇānaṁ sammasitaṭṭhānaṁ ratanagharanti veditabban"ti vuttaṁ.

Kasmā panāyaṁ ajapālanigrodho nāma jātoti āha **"tassa kirā"**ti-ādi. Keci pana "yasmā tattha vede sajjhāyituṁ asamatthā mahallakabrāhmaṇā pākāraparikkhepayuttāni nivesanāni katvā sabbe vasiṁsu, tasmāssa 'ajapālanigrodho'ti nāmaṁ jātan"ti vadanti. Tatrāyaṁ vacanattho—na japantīti ajapā, mantānaṁ anajjhāyakāti attho. Ajapā lanti[3] ādiyanti nivāsaṁ etthāti **ajapālo**ti. Apare pana vadanti "yasmā majjhanhike samaye anto paviṭṭhe aje attano chāyāya pāleti rakkhati, tasmā 'ajapālo'tissa nāmaṁ ruḷhan"ti. Sabbathāpi nāmametaṁ tassa rukkhassa.

Vimuttisukhaṁ paṭisaṁvedentoti dhammaṁ vicinantoyeva antarantarā vimuttisukhañca paṭisaṁvedento. "Dhammaṁ vicinanto vimuttisukhañca paṭisaṁve dento"ti evaṁ vā ettha pāṭho gahetabbo. Udānaṭṭhakathāyampi[4] hi ayameva pāṭho. Dhammaṁ vicinanto cettha evaṁ abhidhamme nayamaggaṁ sammasi paṭhamaṁ dhammasaṅgaṇīpakaraṇaṁ nāma, tato vibhaṅgappakaraṇaṁ, dhātukathāpakaraṇaṁ, puggalapaññattippakaraṇaṁ, kathāvatthuṁ nāma, yamakaṁ nāma, tato mahāpakaraṇaṁ paṭṭhānaṁ nāmāti. Tatthassa saṇhasukhumaṭṭhānamhi citte otiṇṇe pīti uppajji, pītiyā uppannāya 'lohitaṁ pasīdi, lohite pasanne chavi pasīdi, chaviyā pasannāya puratthimakāyato kūṭāgārādippamāṇā rasmiyo uṭṭhahitvā ākāse pakkhandaṁ chaddantanāgakulaṁ viya pācīnadisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhandā. Pacchimakāyato uṭṭhahitvā pacchimadisāya, dakkhiṇaṁsakūṭato uṭṭhahitvā dakkhiṇadisāya, vāmaṁsakūṭato uṭṭhahitvā uttaradisāya anantāni cakkavāḷāni pakkhandā,

1. Pasādavikataniccalatāya (Ka), pasādavikasitaniccalatāya (Mūlapaṇṇāsake pāsarāsisuttaṭīkāya)
2. Abhi-Ṭṭha 1. 13 piṭṭhe.
3. Ālanti (Syā)
4. Udāna-Ṭṭha 47 piṭṭhe.

pādatalehi pavāḷaṅkuravaṇṇā rasmiyo nikkhamitvā mahāpathaviṁ vinibbijjha udakaṁ dvidhā bhinditvā vātakkhandhaṁ padāletvā ajaṭākāsaṁ pakkhandā. Sīsato saṁparivattiyamānaṁ maṇidāmaṁ viya nīlavaṇṇarasmivaṭṭi uṭṭhahitvā cha devaloke vinivijjhitvā nava brahmaloke atikkamma ajaṭākāsaṁ pakkhandā. Tasmiṁ divase aparimāṇesu cakkavāḷesu aparimāṇā sattā sabbe suvaṇṇavaṇṇāva ahesuṁ. Taṁ divasañca pana bhagavato sarīrā nikkhantā yāvajjadivasāpi kira tā rasmiyo anantaloka dhātuyo gacchantiyeva. Na kevalañca imasmiṁyeva sattāhe dhammaṁ vicinantassa sarīrato rasmiyo nikkhamiṁsu, atha kho ratanagharasattāhepi paṭṭhānaṁ sammasantassa evameva sarīrato rasmiyo nikkhantā evāti veditabbaṁ.

Vuttañhetaṁ **aṭṭhasāliniyaṁ**[1]—

"Imesu ca ekavīsatiyā divasesu ekadivasepi satthu sarīrato rasmiyo na nikkhantā, catutthe pana sattāhe pacchimuttarāya disāya ratanaghare nisīdi. Tattha dhammasaṅgaṇiṁ sammasantassapi sarīrato rasmiyo na nikkhantā. Vibhaṅgappa karaṇaṁ, dhātukathaṁ, puggalapaññattiṁ, kathāvatthuppakaraṇaṁ, yamakappakaraṇaṁ sammasantassapi rasmiyo na nikkhantā. Yadā pana mahāpakaraṇaṁ oruyha 'hetupaccayo ārammaṇapaccayo -pa- avigatapaccayo'ti sammasanaṁ ārabhi, athassa catuvīsatisamantapaṭṭhānaṁ sammasantassa ekantato sabbaññutaññāṇaṁ mahāpakaraṇe okāsaṁ labhi. Yathā hi timirapiṅgalamahāmaccho caturāsītiyojanasahassagambhīre mahāsamuddeyeva okāsaṁ labhati, evameva sabbaññutaññāṇaṁ ekantato mahāpakaraṇeyeva okāsaṁ labhi.

Satthu evaṁ laddhokāsena sabbaññutaññāṇena yathāsukhaṁ saṇhasukhumadhammaṁ sammasantassa sarīrato nīlapītalohitodātamañjiṭṭhapabhassaravasena chabbaṇṇarasmiyo nikkhamiṁsu. Kesamassūhi ceva akkhīnañca nīlaṭṭhānehi **nīlarasmiyo** nikkhamiṁsu, yāsaṁ vasena gaganatalaṁ añjanacuṇṇasamokiṇṇaṁ viya umāpupphanīluppaladalasañchannaṁ viya vītipatantamaṇitālavaṇṭaṁ viya

---

1. Abhi-Ṭṭha 1. 13 piṭṭhe.

sampasāritamecakapaṭaṁ[1] viya ca ahosi. Chavito ceva akkhīnañca pītaṭṭhānehi **pītarasmiyo** nikkhamiṁsu, yāsaṁ vasena disābhāgā suvaṇṇarasanisiñcamānā viya suvaṇṇapaṭapasāritā viya kuṅkumacuṇṇa kaṇikārapupphasamparikiṇṇā viya ca virociṁsu. Maṁsalohitehi ceva akkhīnañca rattaṭṭhānehi **lohitarasmiyo** nikkhamiṁsu, yāsaṁ vasena disā bhāvā cīnapiṭṭhacuṇṇarañjitā viya supakkalākhārasanisiñcamānā viya rattakambalaparikkhittā viya jayasumanapāribaddhakabandhu jīvakakusumasamparikiṇṇā viya ca virociṁsu. Aṭṭhīhi ceva dantehi ca akkhīnañca setaṭṭhānehi **odātarasmiyo** nikkhamiṁsu, yāsaṁ vasena disābhāgā rajatakuṭehi āsiñcamānakhīradhārāsamparikiṇṇā viya pasāritarajatapaṭavitānā viya vītipatantarajatatālavaṇṭā viya kundakumuda sindhuvārasumanamallikādikusumasañchannā viya ca virociṁsu. **Mañjiṭṭhapabhassarā** pana tamhā tamhā sarīrappadesā nikkhamiṁsu. Iti tā chabbaṇṇarasmiyo nikkhamitvā ghanamahāpathaviṁ gaṇhiṁsu.

Catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā mahāpathavī niddhantasuvaṇṇapiṇḍi viya ahosi. Pathaviṁ bhinditvā heṭṭhā udakaṁ gaṇhiṁsu. Pathavīsandhārakaṁ aṭṭhanahutādhikacatuyojanasatasahassabahalaṁ udakaṁ suvaṇṇakalasehi āsiñcamānavilīnasuvaṇṇaṁ viya ahosi. Udakaṁ vinivijjhitvā vātaṁ aggahesuṁ. Channavubhādhikanavayojanasatasahassabahalo vāto samussitasuvaṇṇakkhandho viya ahosi. Vātaṁ vinivijjhitvā heṭṭhā ajaṭākāsaṁ pakkhandiṁsu. Uparibhāgena uggantvāpi catumahārājike gaṇhiṁsu. Te vinivijjhitvā tāvatiṁse, tato yāme, tato tusite, tato nimmānaratī, tato paranimmitavasavattī, tato nava brahmaloke, tato vehapphale, tato pañca suddhāvāse vinivijjhitvā cattāro āruppe gaṇhiṁsu. Cattāro ca āruppe vinivijjhitvā ajaṭākāsaṁ pakkhandiṁsu.

1. Sampasāritameva cakkapaṭaṁ (Syā)

Tiriyabhāgehi anantā lokadhātuyo pakkhandiṁsu, ettake ṭhāne candamhi candappabhā natthi, sūriye sūriyappabhā natthi, tārakarūpesu tārakarūpappabhā natthi, devatānaṁ uyyānavimānakapparukkhesu sarīre ābharaṇesūti sabbattha pabhā natthi. Tisahassimahāsahassilokadhātuyā ālokapharaṇasamattho mahābrahmāpi sūriyuggamane khajjopanako viya ahosi, candasūriyatārakarūpadevatuyyānavimānakapparukkhānaṁ paricchedamattakameva paññāyittha. Ettakaṁ ṭhānaṁ buddharasmī hiyeva ajjhotthaṭaṁ ahosi. Ayañca neva buddhānaṁ adhiṭṭhāniddhi, na bhāvanāmayiddhi. Saṇhasukhumadhammaṁ pana sammasato lokanā thassa lohitaṁ pasīdi, vatthurūpaṁ pasīdi, chavivaṇṇo pasīdi. Cittasamuṭṭhānā vaṇṇadhātu samantā asītihatthamatte padese niccalā aṭṭhāsī"ti.

Evaṁ nisinneti tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā nisinne. **Eko brāhmaṇo**ti nāmagottavasena anabhiññāto apākaṭo eko brāhmaṇo. "**Huṁ hun"ti karonto vicaratī**ti sabbaṁ acokkhajātikaṁ[1] passitvā jigucchanto "huṁ hun"ti karonto vicarati. **Etadavocā**ti[2] etaṁ idāni vattabbaṁ "kittāvatā nu kho"ti-ādivacanaṁ avoca. Tattha **kittāvatā**ti kittakena pamāṇena. **Nu**-ti saṁsayatthe nipāto, **kho**-ti padapūraṇe. **Bho**-ti brāhmaṇānaṁ jātisamudāgataṁ ālapanaṁ. Tathā hi vuttaṁ "bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano"ti[3]. **Gotamā**ti bhagavantaṁ gottena ālapati. Kathaṁ panāyaṁ brāhmaṇo sampati samāgato bhagavato gottaṁ jānātīti? Nāyaṁ sampati samāgato, chabbassāni padhānakaraṇakāle upaṭṭhahantehi pañcavaggiyehi saddhiṁ caramāno aparabhāge taṁ vataṁ chaḍḍetvā uruvelāyaṁ senanigame eko adutiyo hutvā piṇḍāya caramānopi tena brāhmaṇena diṭṭhapubbo ceva sallapitapubbo ca, tena so pubbe pañcavaggiyehi gayhamānaṁ bhagavato gottaṁ anussaranto "bho gotamā"ti bhagavantaṁ gottena ālapati. Yato paṭṭhāya vā bhagavā mahābhinikkhamanaṁ nikkhanto anomānadītīre pabbaji, tato pabhuti

1. Avokajātikaṁ (Syā)
2. Udāna-Ṭṭha 49 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
3. Khu 1. 70, 376 piṭṭhesu.

“samaṇo gotamo”ti cando viya sūriyo viya pākaṭo paññāto hoti, na ca tassa gottajānane kāraṇaṁ gavesitabbaṁ. **Brāhmaṇakaraṇā**ti[1] brāhmaṇaṁ karontīti brāhmaṇakaraṇā, brāhmaṇabhāvakarāti attho. Ettha ca “kittāvatā”ti etena yehi dhammehi brāhmaṇo hoti, tesaṁ dhammānaṁ parimāṇaṁ pucchati. **“Katame”**ti pana iminā tesaṁ sarūpaṁ pucchati.

Udānaṁ udānesīti “yo brāhmaṇo”ti-ādikaṁ udānaṁ udānesi, na pana tassa brāhmaṇassa dhammaṁ desesi. Kasmā? Dhammadesanāya abhājanabhāvato. Tathā hi tassa brāhmaṇassa imaṁ gāthaṁ[2] sutvā na saccābhisamayo ahosi. Yathā ca imassa, evaṁ upakassa ājīvakassa buddhaguṇappakāsanaṁ sutvā. Dhammacakkappavattanato hi pubbabhāge bhagavatā bhāsitaṁ paresaṁ suṇantānampi tapussabhallikānaṁ saraṇadānaṁ viya vāsanābhāgiyameva jātaṁ, na asekkhabhāgiyaṁ vā nibbedha bhogiyaṁ vā. Esā hi dhammatāti. **Vedehi vā antan**ti ettha **antaṁ** nāma sabbasaṅkhāra pariyosānaṁ nibbānaṁ. **Ime ussadā natthī**ti sabbaso ime pahīnattā na santi.

Ajapālakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mucalindakathāvaṇṇanā

5. **Mucalindamūle**ti[3] ettha **mucalindo** vuccati nīparukkho, yo “niculopi”tipi vuccati, tassa samīpeti attho. Keci pana “mucaloti tassa rukkhassa nāmaṁ, vanajeṭṭhakatāya pana mucalindoti vuttan”ti vadanti. **Udapādī**ti sakala cakkavāḷagabbhaṁ pūrento mahāmegho udapādi. Evarūpo kira megho dvīsuyeva kālesu vassati cakkavattimhi vā uppanne buddhe vā, idha buddhuppādakāle udapādi. **Pokkharaṇiyā nibbatto**ti pokkharaṇiyā heṭṭhā nāgabhavanaṁ atthi, tattha nibbatto. **Sakabhavanā**ti attano nāgabhavanato. **Evaṁ bhogehi parikkhipitvā**ti satta vāre attano sarīrabhogehi bhagavato kāyaṁ parivāretvā. **Uparimuddhani mahantaṁ**

---

1. Brāhmaṇakarāṇāti (?) 2. Kathaṁ (Ka) 3. Udāna-Ṭṭha 89 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

phaṇaṁ vihaccāti bhagavato muddhappadesassa upari attano mahantaṁ phaṇaṁ pasāretvā. "Phaṇaṁ karitvā"tipi pāṭho, soyevattho.

Tassa kira nāgarājassa etadahosi "bhagavā ca mayhaṁ bhavanasamīpe rukkhamūle nisinno, ayañca sattāhavaddalikā vattati, vāsāgāramassa laddhuṁ vaṭṭatī"ti. So sattaratanamayaṁ pāsādaṁ nimminituṁ sakkontopi "evaṁ kate kāyasāro gahito na bhavissati, dasabalassa kāyaveyyāvaccaṁ karissāmī"ti mahantaṁ attabhāvaṁ katvā satthāraṁ sattakkhattuṁ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṁ dhāresi. "Tassa parikkhepabbhantaraṁ lohapāsāde bhaṇḍāgāragabbhappamāṇaṁ ahosī"ti idha vuttaṁ. **Majjhimaṭṭhakathāyaṁ**[1] pana—

> "Parikkhepassa anto okāso heṭṭhā lohapāsādappamāṇo ahosi, icchiticchitena iriyāpathena satthā viharissatī'ti nāgarājassa ajjhosayo ahosi, tasmā evaṁ mahantaṁ okāsaṁ parikkhipi, majjhe ratanapallaṅko paññatto hoti, upari suvaṇṇatārakavicittaṁ samosaritagandhadāmakusumacelavitānaṁ ahosi, catūsu koṇesu gandhatelena dīpā jalitā, catūsu disāsu vivaritvā candanakaraṇḍakā ṭhapitā"ti—

vuttaṁ. **Icchiticchitena iriyāpathena viharissatī**ti ca nāgarājassa ajjhāsayamattametaṁ, bhagavā pana yathānisinnova sattāhaṁ vītināmesi.

Kiñcāpi -pa- cintetuṁ yuttanti ettha keci vadanti "uṇhaggahaṇaṁ bhoga parikkhepassa vipulabhāvakaraṇe kāraṇakittanaṁ. Khuddake hi tasmiṁ bhagavantaṁ nāgarājassa sarīrasambhūtā usmā bādheyya, vipulabhāvakaraṇena pana tādisaṁ mā uṇhaṁ bādhayitthā"ti. Sa-upasaggapadassa attho upasaggena vināpi viññāyatīti āha **"viddhanti ubbiddhan"**ti, sā cassa ubbiddhatā upakkilesavigamena dūrabhāvena upaṭṭhānanti āha **"meghavigamena dūrībhūtan"**ti. Indanīlamaṇi viya dibbati jotatīti **devo,** ākāso. **Viditvā**ti "idāni vigatavalāhako ākāso, natthi bhagavato sītādi-upaddavo"ti ñatvā. **Viniveṭhetvā**ti apanetvā.

---

1. Ma-Ṭṭha 2. 90 piṭṭhe.

attano rūpanti attano nāgarūpaṁ. **Paṭisaṁharitvā**ti antaradhāpetvā. **Māṇavakavaṇṇan**ti kumārakarūpaṁ.

Etamatthaṁ viditvāti "vivekasukhapaṭisaṁvedino yattha katthaci sukhameva hotī"ti etaṁ atthaṁ sabbākārena jānitvā. **Imaṁ udānan**ti imaṁ vivekasukhānubhāva dīpakaṁ udānaṁ udānesi. **Sutadhammassā**ti vissutadhammassa. Tenāha **"pakāsita dhammassā"**ti. **Akuppanabhāvo**ti akuppanasabhāvo[1].

Mucalindakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājāyatanakathāvaṇṇanā

6. **Osadhaharītakaṁ upanesī**ti na kevalaṁ osadhaharītakameva, dantakaṭṭhampi upanesi. **Paccagghe**ti ettha purimaṁ atthavikappaṁ keci na icchanti, teneva **ācariya dhammapālattherena** vuttaṁ "paccaggheti abhinave. Paccekaṁ mahagghatāya paccaggheti keci, taṁ na sundaraṁ. Na hi buddhā bhagavanto mahagghaṁ paṭiggaṇhanti paribhuñjanti vā"ti.

Rājayatanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmayācanakathāvaṇṇanā

7. **Āciṇṇasamāciṇṇo**ti ācarito ceva ācarantehi ca sammadeva ācaritoti attho. Etena ayaṁ parivitakko sabbabuddhānaṁ paṭhamābhisambodhiyaṁ uppajjatevāti ayamettha dhammatāti dasseti. Gambhīropi dhammo paṭipakkhavidhamanena supākaṭo bhaveyya, paṭipakkhavidhamanaṁ pana sammāpaṭipattipaṭibaddhaṁ, sā saddhammasava nādhīnā, taṁ satthari dhamme ca pasādāyattaṁ. So visesato loke sambhāvanīyassa garukātabbassa abhipatthanāhetukoti paramparāya sattānaṁ dhammasampaṭipattiyā brahmuno yācanānimittanti taṁ dassento **"brahmunā yācite desetukāmatāyā"**ti-ādimāha.

1. Akujjhanasabhāvo (Syā)

Adhigatoti paṭividdho, sayambhūñāṇena “idaṁ dukkhan”ti-ādinā yathābhūtaṁ avabuddhoti attho. **Dhammo**ti catusaccadhammo tabbinimuttassa paṭivijjhitabba dhammassa abhāvato. **Gambhīro**ti mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkañāṇasambhārehi aññesaṁ ñāṇena alabbhaneyyapatiṭṭho. Gambhīra ttāva **duddaso** dukkhena daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhuṁ. Yo hi alabbhaneyya patiṭṭho, so ogāhituṁ asakkuṇeyyatāya sarūpato ca visesato ca sukhena passituṁ na sakkā, atha kho kicchena kenaci kadācideva daṭṭhabbo. Duddasattāva **duranubodho** dukkhena avabujjhitabbo, na sakkā sukhena avabujjhituṁ. Yañhi daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anubujjhane kathā eva natthi avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmiṁ ṭhāne “taṁ kiṁ maññatha bhikkhave katamaṁ nu kho dukkarataraṁ vā durabhisambha vataraṁ vā”ti **suttapadaṁ**[1] vattabbaṁ.

Santoti anupasantasabhāvānaṁ kilesānaṁ saṅkhārānañca abhāvato vūpasanta sabbapariḷāhatāya santo nibbuto, santārammaṇatāya vā santo. Ettha ca nirodhasaccaṁ santaṁ ārammaṇanti santārammaṇaṁ, maggasaccaṁ santaṁ santārammaṇañcāti santārammaṇaṁ. Padhānabhāvaṁ nītoti **paṇīto.** Atha vā **paṇīto**ti atittikaraṇaṭṭhena atappako sādurasabhojanaṁ viya. Santapaṇītabhāveneva cettha asecanakatāya atappa katā daṭṭhabbā. Idañhi dvayaṁ lokuttarameva sandhāya vuttaṁ. **Atakkāvacaro**ti uttamañāṇavisayattā takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, ñāṇeneva avacaritabbo. Tato eva nipuṇañāṇagocaratāya saṇhasukhumasabhāvattā ca **nipuṇo saṇho. Paṇḍita vedanīyo**ti bālānaṁ avisayattā sammāpaṭipadaṁ paṭipannehi paṇḍitehi eva veditabbo.

Allīyanti abhiramitabbaṭṭhena seviyantīti **ālayā,** pañca kāmaguṇāti āha **“sattā pañcakāmaguṇe allīyanti, tasmā te ālayāti vuccantī”**ti. Tattha **pañcakāmaguṇe allīyantī**ti pañcakāmaguṇe sevantīti attho. **Te**ti pañca kāmaguṇā. **Ramantī**ti ratiṁ vindanti kīḷanti laḷanti. Ālīyanti abhiramaṇavasena sevantīti ālayā, aṭṭhasataṁ taṇhā vicaritāni, tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmā**ti evampettha attho daṭṭhabbo. Ime hi sattā yathā kāmaguṇe, evaṁ rāgampi

1. Saṁ 3. 395 piṭṭhe.

assādenti abhinandantiyeva. Yatheva hi susajjitapupphaphalabharitarukkhādisampannaṁ uyyānaṁ paviṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati, sāyampi nikkhamituṁ na icchati, evamimehi kāmālayataṇhālayehi sattā ramanti, saṁsāravaṭṭe sammoditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesaṁ bhagavā duvidhampi ālayaṁ uyyānabhūmiṁ viya dassento **"ālayarāmā"**ti-ādimāha. **Ratā**ti niratā. **Suṭṭhu muditā**ti ativiya muditā anukkaṇṭhanato.

Ṭhānaṁ sandhāyāti ṭhānasaddaṁ sandhāya. Atthato pana **ṭhāna**nti ca paṭiccasamuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati ettha phalaṁ tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṁ,** saṅkhārādīnaṁ paccayabhūtā avijjādayo. Imesaṁ saṅkhārādīnaṁ paccayāti idappaccayā, avijjādayova. Idappaccayā eva **idappaccayatā** yathā devo eva devatā. Idappaccayānaṁ vā avijjādīnaṁ attano phalaṁ paṭicca paccayabhāvo uppādana samatthatā **idappaccayatā.** Tena samatthapaccayalakkhaṇo paṭiccasamuppādo dassito hoti. Paṭicca samuppajjati phalaṁ etasmāti **paṭiccasamuppādo.** Padadvayenapi dhammānaṁ paccayaṭṭho eva vibhāvito. Saṅkhārādipaccayānañhi avijjādīnaṁ etaṁ adhivacanaṁ idappaccayatāpaṭiccasamuppādoti. **Sabbasaṅkhārasamatho**ti-ādi sabbaṁ atthato nibbānameva. Yasmā hi taṁ āgamma paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccaya bhāvahetu sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā "sabbasaṅkhārasamatho"ti vuccati. Sabbasaṅkhatavisaṁyutte hi nibbāne saṅkhāravūpasamapariyāyo ñāyāgatoyevāti. Idaṁ panettha nibbacanaṁ— sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamatho**ti.

Yasmā ca taṁ āgamma sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā samucchedavasena pariccattā honti, aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, jarāmaraṇādibhedaṁ sabbaṁ vaṭṭadukkhaṁ nirujjhati, tasmā **"sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo virāgo nirodho"**ti vuccati, yā panesā taṇhā tena tena bhavena bhavantaraṁ bhavanikantibhāvena vinati saṁsibbati, phalena vā saddhiṁ kammaṁ vinati saṁsibbatīti katvā vānanti vuccati, tato nikkhantaṁ vānatoti **nibbānaṁ.** **Kilamatho**ti kāyakilamatho. Vihesāpi kāyavihesāyeva, citte pana ubhayampetaṁ buddhānaṁ natthi bodhimūleyeva samucchinnattā. Ettha ca

ciranisajjācirabhāsanehi piṭṭhi-āgilāyanatālugalasosādivasena kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca veditabbā, sā ca kho desanāya atthaṁ ajānantānañca appaṭipajjantānañca vasena. Jānantānaṁ pana paṭipajjantānañca desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamova, tenāha bhagavā "na ca maṁ dhammādhikaraṇaṁ vihesetī"ti. Teneva vuttaṁ **"yā ajānantānaṁ desanā nāma, so mama kilamatho assā"**ti.

Apissūti sampiṇḍanatthe nipāto. So na kevalaṁ etadahosi, imāpi gāthā paṭibhaṁsūti dīpeti. **Bhagavantan**ti paṭisaddayogena sāmi-atthe upayogavacananti āha **"bhagavato"**ti. Vuddhippattā acchariyā vā **anacchariyā.** Vuddhi-atthopi hi a-kāro hoti yathā "asekkhā dhammā"ti. Kappānaṁ cattāri asaṅkhyeyyāni satasahassañca sadevakassa lokassa dhammasaṁvibhāgakaraṇatthameva pāramiyo pūretvā idāni samadhigatadhammarajjassa tattha appossukkatāpattidīpanattā gāthātthassa anu-acchariyatā tassa vuddhippatti ca veditabbā. Atthadvārena[1] hi gāthānaṁ anacchariyatā. **Gocarā ahesun**ti upaṭṭhahaṁsu, upaṭṭhānañca vitakkayitabbatāti[2] āha **"parivitakkayitabbabhāvaṁ pāpuṇiṁsū"**ti.

Kicchenāti na dukkhappaṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhappaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṁ yācakānaṁ alaṅkatappaṭiyattaṁ sīsaṁ kantitvā galalohitaṁ nīharitvā su-añjitāni akkhīni uppāṭetvā kulavaṁsappadīpaṁ puttaṁ manāpacāriniṁ bhariyanti evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Ha-**iti vā byattanti etasmiṁ atthe nipāto. Ekaṁsattheti keci. **Ha** byattaṁ ekaṁsena vā **alaṁ** nippayojanaṁ evaṁ kicchena adhigataṁ dhammaṁ desetunti yojanā. **Halan**ti vā alanti iminā samānatthaṁ padaṁ "halanti vadāmī"ti-ādīsu viya. "Pakāsitan"tipi paṭhanti, desitanti attho. Evaṁ kicchena adhigatassa dhammassa alaṁ desitaṁ pariyattaṁ desitaṁ, ko attho desitenāti vuttaṁ hoti. **Rāgadosaparetehī**ti rāgadosaphuṭṭhehi, phuṭṭhavisena viya sappena rāgena dosena ca samphuṭṭhehi

1. Atthuddhārena (Syā) 2. Vitakkassāti(Syā)

abhibhūtehīti attho. Atha vā **rāgadosaparetehī**ti rāgadosānugatehi, rāgena ca dosena ca anubandhehīti attho.

Paṭisotagāminti[1] niccagāhādīnaṁ paṭisotaṁ aniccaṁ dukkhamanattā asubhanti evaṁ gataṁ pavattaṁ catusaccadhammanti attho. **Rāgarattā**ti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantī**ti aniccaṁ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkhissati aniccanti-ādinā sabhāvena yāthāvato dhammaṁ jānāpetunti adhippāyo. Rāgadosaparetatāpi nesaṁ sammuḷhabhāvenevāti āha **"tamokhandhena āvuṭā"**ti, avijjārāsinā ajjhotthaṭāti attho.

Appossukkatāya cittaṁ namatīti kasmā panassa evaṁ cittaṁ nami, nanu esa "muttohaṁ mocessāmi, tiṇṇohaṁ tāressāmi,

Kiṁ me aññātavesena, dhammaṁ sacchikatenidha.
Sabbaññutaṁ pāpuṇitvā, tārayissaṁ sadevakan"ti[2]—

Patthanaṁ katvā pārāmiyo pūretvā sabbaññutaṁ pattoti? Saccameva, tadeva paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṁ cittaṁ nami. Tassa hi sabbaññutaṁ patvā sattānaṁ kilesagahanataṁ dhammassa ca gambhīrataṁ paccavekkhantassa sattānaṁ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa "ime sattā kañjiyapuṇṇalābu viya takkabharitacāṭi viya vasātelapītapilotikā viya añjanamakkhi tahattho viya ca kilesabharitā atisaṁkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamuḷhā, te kiṁ nāma paṭivijjhissantī"ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenapi evaṁ cittaṁ nami.

"Ayaṁ dhammo pathavīsandhāraka-udakakkhandho viya **gambhīro,** pabbātena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya **duddaso,** satadhā bhinnassa vālassa koṭi viya **aṇu.** Mayā hi imaṁ dhammaṁ paṭivijjhituṁ vāyamantena adinnaṁ dānaṁ nāma natthi, arakkhitaṁ sīlaṁ nāma natthi, aparipūritā kāci pāramī nāma natthi, tassa me nirussāhaṁ viya mārabalaṁ vidhamantassapi

---

1. Dī-Ṭṭha 2. 56; Ma-Ṭṭha 2. 81; Saṁ-Ṭṭha 1. 180 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Khu 4. 310 piṭṭhe thokaṁ visadisaṁ.

pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṁ anussarantassapi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkhuṁ visodhentassapi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṁ paṭivijjhantasseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenapi tikkhañāṇena kicchenevāyaṁ dhammo paṭividdho, taṁ lokiyamahājanā kathaṁ paṭivijjhissantī"ti dhammagambhīratāya paccavekkhaṇānubhāvenapi evaṁ cittaṁ namīti veditabbaṁ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṁ cittaṁ nami. Jānāti hi bhagavā "mama appossukkatāya citte namamāne mahābrahmā dhammadesanaṁ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te 'satthā kira dhammaṁ na desetukāmo ahosi, atha naṁ mahābrahmā yācitvā desāpeti, santo vata bho dhammo paṇīto'ti maññamānā sussūsissantī"ti. Idampissa kāraṇaṁ paṭicca appossukkatāya cittaṁ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṁ.

8. **Sahampatissā**ti so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṁ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṁ kappāyukabrahmā hutvā nibbatto, tatra naṁ sahampati brahmāti sañjānanti. Taṁ sandhāyāha **"brahmuno sahampatissā"**ti. **Nassati vatā**ti so kira imaṁ saddaṁ tathā nicchāreti, yathā dasasahassilokadhātu brahmāno sutvā sabbe sannipatiṁsu. **Apparajakkhajātikā**ti paññāmaye akkhimhi appaṁ parittaṁ rāgadosamoharajaṁ etesaṁ evaṁsabhāvāti apparajakkhajātikā. Appaṁ rāgādirajaṁ yesaṁ te sabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Assavanatā**ti "sayaṁ abhiññā"ti-ādīsu viya karaṇatthe paccattavacanaṁ, assavanatāyāti attho. **Bhavissantī**ti purimabuddhesu dasapuññakiriyavasena katādhikārā paripākagatapadumāni viya sūriyarasmisamphassaṁ dhammadesanaṁyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṁ okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. **Samalehi cintito**ti samalehi pūraṇakassapādīhi chahi satthārehi cintito. Te hi puretaraṁ uppajjitvā sakalajambudīpe kaṇṭake pattharamānā viya visaṁ siñcamānā

viya ca samalaṁ micchādiṭṭhidhammaṁ desayiṁsu. Te kira buddhakolāhalānussavena sañjātakutūhalā lokaṁ vañcetā kohaññe ṭhatvā sabbaññutaṁ paṭijānantā yaṁ kiñci adhammaṁyeva dhammoti dīpesuṁ. **Apāpuretan**ti vivara etaṁ. **Amatassa dvāran**ti amatassa nibbānassa dvārabhūtaṁ ariyamaggaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—etaṁ kassapassa bhagavato sāsanantaradhānato pabhuti pihitaṁ nibbānanagarassa mahādvāraṁ ariyamaggaṁ saddhammadesanāhatthena apāpura vivara ugghāṭehīti. **Suṇantu dhammaṁ vimalenānubuddhan**ti ime sattā rāgādimalānaṁ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṁ catusaccadhammaṁ suṇantu tāva bhagavāti yācati.

Selapabbato ucco hoti thiro ca, na paṁsupabbato missakapabbato vāti āha **"sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito"**ti. Tassattho "selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova. Na hi tattha ṭhitassa dassanatthaṁ gīvukkhipanapasāraṇādikiccaṁ atthī"ti. **Tathūpaman**ti tappaṭibhāgaṁ selapabbatūpamaṁ. **Dhammamayaṁ pāsādan**ti lokuttaradhammamāha. So hi sabbaso pasādāvaho sabbadhamme atikkamma abbhuggataṭṭhena[1] pāsādasadiso ca, paññāpariyāyo vā idha dhamma-saddo. Paññā hi abbhuggataṭṭhena[1] pāsādoti abhidhamme niddiṭṭhā. Tathā cāha—

"Paññāpāsādamāruyha, asoko sokiniṁ pajaṁ.
Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatī"ti[2].

Ayaṁ panettha saṅkhepattho—yathā selapabbatamuddhani yathāṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṁ passeyya, tathā tvampi sumedha sundarapañña sabbaññutaññāṇena samantacakkhu bhagavā dhammamayaṁ paññāmayaṁ pāsādamāruyha sayaṁ apetasoko sokāvatiṇṇaṁ jātijarābhibhūtaṁ janataṁ avekkhassu upadhāraya upaparikkhāti. Ayaṁ panettha adhippāyo—yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṁ khettaṁ katvā tattha kedārapāḷīsu kuṭikāyo katvā rattiṁ aggiṁ jāleyyuṁ, caturaṅgasamannāgatañca andhakāraṁ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṁ olokayato neva khettaṁ, na kedārapāḷiyo, na kuṭiyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyuṁ anujjalabhāvato, kuṭikāsu pana

1. Accuggataṭṭhena (Syā)

2. Khu 1. 17 piṭṭhe.

aggijālāmattameva paññāyeyya ujjalabhāvato, evaṁ dhammapāsādaṁ āruyha sattanikāyaṁ olokayato tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā, te ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhussa āpāthaṁ nāgacchanti ñāṇagginā anujjalabhāvato anuḷārabhāvato ca, rattiṁ khittā sarā viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ṭhitā āpāthamāgacchanti paripakkañāṇaggitāya samujjalabhāvato uḷārasantānatāya ca, so aggi viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetaṁ—

"Dūre santo pakāsenti, himavantova pabbato.
Asantettha na dissanti, rattiṁ khittā yathā sarā"ti[1].

Uṭṭhehīti bhagavato dhammadesanatthaṁ cārikacaraṇaṁ yācanto bhaṇati. **Uṭṭhehī**ti vā dhammadesanāya appossukkatā saṅkhātasaṅkocāpattito kilāsubhāvato uṭṭhaha. **Vīrā**ti-ādīsu bhagavā sātisayacatubbidhasammappadhānavīriyavantatāya **vīro,** devaputtamaccukilesābhisaṅkhārānaṁ vijitattā **vijitasaṅgāmo,** jātikantārādito veneyya satthaṁ vāhanasamatthatāya nibbānasaṅkhātaṁ khemappadesaṁ sampāpanasamatthatāya **satthavāho**, kāmacchanda-iṇassa abhāvato **aṇaṇo**ti veditabbo. Yo hi paresaṁ iṇaṁ gahetvā vināseti, so tehi "iṇaṁ dehī"ti tajjamānopi pharusaṁ vuccamānopi vambhamā nopi[2] vadhiyamānopi kiñci paṭippaharituṁ na sakkoti, sabbaṁ titikkhati. Titikkha kāraṇañhissa taṁ iṇaṁ hoti, evameva yo yamhi kāmacchandena rajjati, taṇhāgahaṇena taṁ vatthuṁ gaṇhāti, so tena pharusaṁ vuccamānopi vambhamānopi vadhiyamānopi kiñci paṭippaharituṁ na sakkoti, sabbaṁ titikkhati. Titikkhakāraṇañhissa so kāmacchando hoti gharasāmikehi viheṭhiyamānānaṁ itthīnaṁ viya. Kasmā? Iṇasadisattā kāmacchandassa.

9. **Ajjhesanan**ti garuṭṭhānīyaṁ payirupāsitvā garutaraṁ payojanaṁ uddissa abhipatthanā ajjhesanā, sāpi atthato yācanā eva. **Buddhacakkhunā**ti indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusayañāṇena ca. Imesañhi dvinnaṁ ñāṇānaṁ **buddhacakkhū**ti nāmaṁ, sabbaññutaññāṇassa **samantacakkhū**ti.

---

1. Khu1. 56 piṭṭhe.
2. Bajjhamānopi (Syā)

heṭṭhimānaṁ tiṇṇaṁ maggañāṇānaṁ **dhammacakkhū**ti. **Apparajakkhe**ti-ādīsu yesaṁ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṁ appaṁ, te **apparajakkhā.** Yesaṁ taṁ mahantaṁ, te **mahārajakkhā.** Yesaṁ saddhādīni indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā.** Yesaṁ tāni mudūni, te **mudindriyā.** Yesaṁ teyeva saddhādayo ākārā sundarā, te **svākārā.** Ye kathitakāraṇaṁ sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuṁ, te **suviññāpayā.** Ye paralokañceva vajjañca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino** nāma.

Uppalāni ettha santīti uppalinī, gacchopi jalāsayopi, idha pana jalāsayo adhippeto, tasmā **uppaliniyan**ti uppalavaneti evamattho gahetabbo. Ito paresupi eseva nayo **antonimuggaposīnī**ti yāni udakassa anto nimuggāneva hutvā pussanti vaḍḍhanti, tāni antonimuggaposīni. **Udakaṁ accuggamma tiṭṭhantī**ti udakaṁ atikkamitvā tiṭṭhanti. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni sūriyarasmisamphassaṁ āgamayamānāni, tāni ajja pupphanakāni. Yāni samodakaṁ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakā anuggatāni antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni aññānipi saroga-uppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pāḷiṁ nāruḷhāni, āharitvā pana dīpetabbānīti aṭṭhakathāyaṁ pakāsitāni[1]. Yatheva hi tāni catubbidhāni pupphāni, evameva ugghaṭitaññū vipañcitaññū neyyo padaparamoti cattāro puggalā.

Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāya dhammābhisamayo hoti, ayaṁ "cattāro satipaṭṭhānā"ti-ādinā nayena saṅkhittena mātikāya ṭhapiyamānāya[2] desanānu sārena ñāṇaṁ pesetvā arahattaṁ gaṇhituṁ samattho puggalo **ugghaṭitaññū**ti vuccati. Yassa puggalassa saṅkhittena bhāsitassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhi samayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **vipañcitaññū.** Yassa puggalassa uddesato paripucchato yonisomanasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti, ayaṁ vuccati puggalo **neyyo.** Yassa puggalassa bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi

---

1. Aṭṭhakathāyaṁ na pakāsitāni (Syā)
2. Dīpiyamānāya (Ka)

dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, tena attabhāvena maggaṁ vā phalaṁ va antamaso jhānaṁ vā vipassanaṁ vā nibbattetuṁ na sakkoti, ayaṁ vuccati puggalo **padaparamo.** Tattha bhagavā uppalavanādisadisaṁ dasasahassi lokadhātuṁ olokento ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipañcitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyye, macchakacchapabhakkhapupphāni viya padaparame ca addasa, passanto ca "ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū"ti evaṁ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇaṁ puggalānaṁ imasmiññeva attabhāve bhagavato dhammadesanā atthaṁ sādheti. Padaparamānaṁ anāgatatthāya vāsanā hoti. Atha bhagavā imesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ atthāvahaṁ dhammadesanaṁ viditvā desetukamyataṁ uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu satte bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṁ "ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṁ okkamituṁ kusalesu dhammesu sammattaṁ, ime te sattā abhabbā. Katame te sattā bhabbā. Ye te sattā na kammāvaraṇena -pa- ime te sattā bhabbā"ti[1]. Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyeva ñāṇena pariggahetvā "ettakā rāgacaritā, ettakā dosa, moha, vitakka, saddhā, buddhicaritā"ti cha koṭṭhāse akāsi, evaṁ katvā dhammaṁ desessāmīti cintesi. Ettha ca apparajakkhādibhabbādivasena āvajjentassa bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekāti daṭṭhabbaṁ.

Paccabhāsīti pati-abhāsi. **Apāruta**ti vivaṭā. **Amatassa dvārā**ti ariyamaggo. So hi amatasaṅkhātassa nibbānassa dvāraṁ, so mayā vivaritvā ṭhapito mahākaruṇūpanissayena sayambhūñāṇena adhigatattāti dasseti. "Apārutaṁ tesaṁ amatassa dvāran"ti keci paṭhanti. **Pamuñcantu saddhan**ti sabbe attano saddhaṁ muñcantu vissajjentu pavedentu, mayā desite dhamme mayi ca attano saddahanākāraṁ uṭṭhāpentūti attho. Pacchimapadadvaye ayamattho—ahañhi attano paguṇaṁ suppavattitampi imaṁ

---

1. Abhi 2. 355 piṭṭhe.

paṇītaṁ uttamaṁ dhammaṁ kāyavācākilamathasaññī hutvā na bhāsiṁ, na bhāsissāmīti cintesiṁ, idāni pana sabbo jano saddhābhājanaṁ upanetu, pūressāmi nesaṁ saṅkappanti. **Antaradhāyī**ti satthāraṁ gandhamālādīhi pūjetvā antarahito, sakaṭṭhānameva gatoti attho. Satthusantikañhi upagatānaṁ devānaṁ brahmānañca tassa purato antaradhānaṁ nāma sakaṭṭhānagamanameva.

Brahmayācanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavaggiyakathāvaṇṇanā

10. **Etadahosī**ti etaṁ ahosi, "kassa nu kho ahaṁ paṭhamaṁ dhammaṁ deseyyan"ti ayaṁ dhammadesanāpaṭisaṁyutto vitakko udapādīti attho. **Āḷāro**ti tassa nāmaṁ. Dīghapiṅgalo kiresa. So hi tuṅgasarīratāya dīgho, piṅgalacakkhutāya piṅgalo, tenassa "āḷāro"ti nāmaṁ ahosi. **Kālāmo**ti gottaṁ. **Paṇḍito**ti[1] paṇḍiccena samannāgato, samāpattipaṭilābhasaṁsiddhena adhigamabāhusaccasaṅkhātena paṇḍitabhāvena samannā gatoti attho. **Byatto** veyyattiyena samannāgato, samāpattipaṭilābhapaccayena pārihārika paññāsaṅkhātena byattabhāvena samannāgatoti attho. **Medhāvī**ti ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato. Atha vā **medhāvī**ti tihetukapaṭisandhipaññāsaṅkhātāya taṁtaṁ itikattabba tāpaññāsaṅkhātāya ca medhāya samannāgatoti evamettha attho daṭṭhabbo. **Aparajakkha jātiko**ti samāpattiyā vikkhambhitattā nikkilesajātiko visuddhasatto. **Ājānissatī**ti sallakkhessati paṭivijjhissati.

Bhagavatopi kho ñāṇaṁ udapādīti bhagavatopi sabbaññutaññāṇaṁ uppajji. Bhagavā kira devatāya kathiteneva niṭṭhaṁ agantvā sayampi sabbaññutaññāṇena olokento ito sattamadivasamatthake kālaṁ katvā ākiñcaññāyatane nibbattoti addasa. Taṁ sandhāyāha "bhagavatopi kho ñāṇaṁ udapādī"ti. **Mahājāniyo**ti sattadivasabbhantare

---

1. Ma-Ṭṭha 2. 91 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

pattabbamaggaphalato parihīnattā mahatī jāni parihāni assāti mahājāniyo. Akkhaṇe nibbattattā[1] idha dhammadesanaṭṭhānaṁ āgamanapādāpi natthi, athāhaṁ tattha gaccheyyaṁ, gantvā desiyamānaṁ dhammampissa sotuṁ sotapasādopi natthi, evaṁ mahājāniyo jātoti dasseti. Kiṁ pana bhagavatā taṁ attano buddhānubhāvena dhammaṁ ñāpetuṁ na sakkāti? Āma na sakkā, na hi paratoghosamantarena sāvakānaṁ dhammābhi samayo sambhavati, aññathā itarapaccayarahitassapi dhammābhisamayena bhavitabbaṁ, na ca taṁ atthi. Vuttañhetaṁ "dveme bhikkhave paccayā sammādiṭṭhiyā uppādāya parato ca ghoso ajjhattañca yonisomanasikāro"ti[2].

Udakoti tassa nāmaṁ, rāmassa pana puttatāya **rāmaputto. Abhidosakālakato**ti aḍḍharatte kālakato. **Bhagavatopi kho ñāṇaṁ udapādī**ti idhāpi kira bhagavā devatāya kathitavacanena sanniṭṭhānaṁ akatvā sabbaññutaññāṇena olokento "hiyyo aḍḍharatte kālaṁ katvā udako rāmaputto nevasaññānāsaññāyatane nibbatto"ti addasa, tasmā evaṁ vuttaṁ. Sesaṁ purimasadisameva.

Bahūpakārāti bahu-upakārā. **Padhānapahitattaṁ upaṭṭhahiṁsū**ti padhānatthāya pesitattabhāvaṁ vasanaṭṭhāne pariveṇasammajjanena pattacīvaraṁ gahetvā anubandhanena mukhodakadantakaṭṭhadānādinā ca upaṭṭhahiṁsu. Ke panete pañcavaggiyā nāma? Ye te—

> Rāmo dhajo lakkhaṇo cāpi mantī[3],
> Koṇḍañño ca bhojo suyāmo sudatto.
> Ete tadā aṭṭha ahesuṁ brāhmaṇā,
> Chaḷaṅgavā mantaṁ viyākariṁsūti[4].

Bodhisattassa jātakāle supinapaṭiggāhakā ceva lakkhaṇapaṭiggāhakā ca aṭṭha brāhmaṇā. Tesu tayo dvedhā byākariṁsu "imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraṁ ajjhāvasamāno rājā hohiti cakkavattī, pabbajamāno buddho"ti. Pañca brāhmaṇā ekaṁsabyākaraṇā

---

1. Nibbatto (Syā, Ka) 2. Aṁ 1. 87 piṭṭhe. 3. Jotimanti (Ka)
4. Khu 11. 229 piṭṭhe milindapañhe cuṇṇiyavasena āgatā, Ma-Ṭṭha 2. 92; Jātaka-Ṭṭha 1. 66; Apadāna-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

ahesuṁ “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāre na tiṭṭhati, buddhova hotī”ti. Tesu purimā tayo yathāmantapadaṁ gatā. Ete hi lakkhaṇamantasaṅkhātavedavacanānurūpaṁ paṭipannā dve gatiyo bhavanti anaññāti vuttaniyāmena nicchinituṁ asakkontā vuttameva paṭipajjiṁsu, na mahāpurisassa buddhabhāvappattiṁ paccāsīsiṁsu. Ime pana koṇḍaññādayo pañca “ekaṁsato buddho bhavissatī”ti jātanicchayattā mantapadaṁ atikkantā. Te attanā laddhaṁ tuṭṭhidānaṁ ñātakānaṁ vissajjetvā “ayaṁ mahāpuriso agāre na ajjhāvasissati, ekantena buddho bhavissatī”ti nibbematikā bodhisattaṁ uddissa samaṇapabbajjaṁ pabbajitā, tesaṁ puttātipi vadanti, taṁ aṭṭhakathāyaṁ paṭikkhittaṁ. Ete kira daharakāleva bahū mante jāniṁsu, tasmā ne brāhmaṇā ācariyaṭṭhāne ṭhapayiṁsu. Te “pacchā amhehi puttadārajaṭaṁ chinditvā na sakkā bhavissati pabbajitun”ti daharakāleyeva pabbajitvā ramaṇīyāni senāsanāni paribhuñjantā vicariṁsu. Kālena kālaṁ pana “kiṁ bho mahāpuriso mahābhinikkhamanaṁ nikkhanto”ti pucchanti. Manussā “kuhiṁ tumhe mahāpurisaṁ passissatha, tīsu pāsādesu vividhanāṭakamajjhe devo viya sampattiṁ anubhotī”ti vadanti. Te sutvā “na tāva mahāpurisassa ñāṇaṁ paripākaṁ gacchatī”ti appossukkā vihariṁsuyeva.

Kasmā panettha bhagavā “bahukārā kho me pañcavaggiyā”ti āha. Kiṁ upakārakānaṁyeva esa dhammaṁ deseti, anupakārakānaṁ na desetīti? No na deseti. Paricayavasena hesa āḷārañceva kālāmaṁ udakañca rāmaputtaṁ olokesi. Etasmiṁ pana buddhakkhette ṭhapetvā aññāsikoṇḍaññaṁ añño paṭhamaṁ dhammaṁ sacchikātuṁ samattho nāma natthi. Kasmā? Tathāvidha-upanissayattā. Pubbe kira puññakaraṇakāle dve bhātaro ahesuṁ. Te ca ekato sassaṁ akaṁsu. Tattha jeṭṭhassa “ekasmiṁ sasse nava vāre aggasassadānaṁ mayā dātabban”ti ahosi. So vappakāle bījaggaṁ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiṁ mantesi “gabbhakāle gabbhaṁ phāletvā dassāmī”ti. Kaniṭṭho “taruṇasassaṁ nāsetukāmosī”ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṁ ñatvā khettaṁ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṁ phāletvā khīraṁ nīharitvā sappiphāṇitena yojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṁ kāretvā

adāsi, lāyane lāyanaggaṁ, veṇikaraṇe veṇaggaṁ, veṇiyo purisabhāravasena bandhitvā kalāpakaraṇe kalāpaggaṁ, khale kalāpānaṁ ṭhapanadivase khalaggaṁ, madditvā vīhīnaṁ rāsikaraṇadivase khalabhaṇḍaggaṁ, koṭṭhāgāre dhaññassa pakkhipanadivase koṭṭhagganti evaṁ ekasmiṁ sasse nava vāre aggadānaṁ adāsi. Kaniṭṭho pana khalato dhaññaṁ uddharitvā gahaṇadivase adāsi. Tesu jeṭṭho aññāsikoṇḍaññatthero jāto, kaniṭṭho subhaddaparibbājako. Iti ekasmiṁ sasse navannaṁ aggadānānaṁ dinnattā ṭhapetvā theraṁ añño paṭhamaṁ dhammaṁ sacchikātuṁ samattho nāma natthi. "Navannaṁ aggadānānaṁ dinnattā"ti idañca tassa rattaññūnaṁ aggabhāvatthāya katābhinīhārānurūpaṁ pavattitasāvakapāramiyā ciṇṇante pavattitattā vuttaṁ. Tiṇṇampi hi bodhisattānaṁ taṁtaṁpāramiyā sikhāppattakāle pavattitaṁ puññaṁ apuññaṁ vā garutaravipākameva hoti, dhammassa ca sabbapaṭhamaṁ sacchikiriyāya vinā kathaṁ rattaññūnaṁ aggabhāvasiddhīti? "Bahukārā kho me pañcavaggiyā"ti idaṁ pana upakārānussaraṇamattakeneva vuttaṁ.

Isipatane migadāyeti tasmiṁ kira padese anuppanne buddhe paccekasambuddhā gandhamādanapabbate sattāhaṁ nirodhasamāpattiyā vītināmetvā nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṁ khāditvā anotattadahe mukhaṁ dhovitvā pattacīvaramādāya ākāsena āgantvā nipatanti. Tattha cīvaraṁ pārupitvā nagare piṇḍāya caritvā katabhatta kiccā gamanakālepi tatoyeva uppatitvā gacchanti. Iti isayo ettha nipatanti uppatanti cāti taṁ ṭhānaṁ "isipatanan"ti saṅkhaṁ gataṁ, migānaṁ pana abhayatthāya dinnattā "migadāyo"ti vuccati. Tena vuttaṁ "isipatane migadāye"ti. Aññe buddhā paṭhamaṁ dhammadesanatthāya gacchantā ākāsena gantvā tattheva otaranti, amhākaṁ pana bhagavā upakassa ājīvakassa upanissayaṁ disvā "upako imaṁ addhānaṁ paṭipanno, so maṁ disvā sallapitvā gamissati, atha puna nibbinno[1] āgamma arahattaṁ sacchi karissatī"ti ñatvā aṭṭhārasayojanaṁ maggaṁ padasāva agamāsi. Tena vuttaṁ "yena bārāṇasī, tena cārikaṁ pakkāmī"ti.

11. **Antarā ca gayaṁ antarā ca bodhin**ti gayāya ca bodhissa ca vivare tigāvutantare ṭhāne. Bodhimaṇḍato hi gayā tīṇi gāvutāni,

---

1. Nibbiṇṇo (Syā)

bārāṇasī aṭṭhārasa yojanāni. Upako bodhimaṇḍassa ca gayāya ca antare bhagavantaṁ addasa. Antarā-saddena pana yuttattā upayogavacanaṁ kataṁ. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā "antarā gāmañca nadiñca yātī"ti evaṁ ekameva antarā-saddaṁ payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojiyamāne upayogavacanaṁ na pāpuṇāti sāmivacanassa pasaṅge antarā-saddayogena upayogavacanassa icchitattā. Idha pana yojetvā eva vutto. **Addhānamaggan**ti addhānasaṅkhātaṁ maggaṁ, dīghamagganti attho. Addhānagamanasamayassa vibhaṅge "addhayojanaṁ gacchissāmīti bhuñjitabban"ti-ādivacanato[1] addhayojanampi addhānamaggo hoti. Bodhimaṇḍato pana gayā tigāvutaṁ. **Vippasannānī**ti suṭṭhu pasannāni. **Indriyānī**ti manacchaṭṭhāni indriyāni. **Parisuddho**ti niddoso. **Pariyodāto**ti tasseva vevacanaṁ. Nirupakkilesatāyeva hi esa "pariyodāto"ti vutto, na setabhāvena. Etassa pariyodātataṁ disvāva indriyānaṁ vippasannataṁ aññāsi, nayaggāhīpaññā kiresā tassa ājīvakassa.

Sabbābhibhūti sabbaṁ tebhūmakadhammaṁ abhibhavitvā ṭhito. **Sabbavidū**ti sabbaṁ catubhūmakadhammaṁ avediṁ aññāsiṁ sabbaso ñeyyāvaraṇassa pahīnattā. **Sabbesu dhammesu anupalitto**ti sabbesu tebhūmakadhammesu rajjanadussanamuyha nādinā kilesalepena alitto. **Sabbañjaho**ti sabbaṁ tebhūmakadhammaṁ jahitvā ṭhito. Appahātabbampi hi kusalābyākataṁ tappaṭibaddhakilesappahānena pahīnattā na hotīti jahitameva hoti. **Taṇhakkhaye vimutto**ti taṇhakkhaye nibbāne ārammaṇakaraṇavasena vimutto. **Sayaṁ abhiññāyā**ti sabbaṁ catubhūmakadhammaṁ attanāva jānitvā. **Samuddiseyyan**ti kaṁ aññaṁ "ayaṁ me ācariyo"ti uddiseyyaṁ.

Na me ācariyo atthīti lokuttaradhamme mayhaṁ ācariyo nāma natthi. Kiñcāpi hi lokiyadhammānampi yādiso lokanāthassa adhigamo, na tādiso adhigamo[2] parūpadeso atthi, lokuttaradhamme panassa losopi natthi. **Natthi me paṭipuggalo**ti mayhaṁ sīlādīhi guṇehi paṭinidhibhūto puggalo nāma natthi. **Sammāsambuddho**ti hetunā[3] nayena cattāri saccāni sayaṁ buddho. **Sītibhūto**ti sabbakilesagginibbāpanena sītibhūto, kilesānaṁyeva nibbutattā **nibbuto.**

---

1. Vi 2. 101 piṭṭhe. 2. Āgamo (Syā) 3. Sahetunā (Ma-Ṭṭha 2. 94 piṭṭhe.)

Kāsinaṁ puranti kāsiraṭṭhe nagaraṁ. **Āhañcan**ti āhanissāmi. **Amata dundubhin**ti veneyyānaṁ amatādhigamāya ugghosanādiṁ[1] katvā satthu dhammadesanā "amatadundubhī"ti vuttā, dhammacakkapaṭilābhāya taṁ amatabheriṁ paharissāmīti gacchāmīti vuttaṁ hoti.

Arahasi anantajinoti anantajinopi bhavituṁ yuttoti attho. Anantañāṇo jitakilesoti **anantajino. Hupeyyapāvuso**ti āvuso evampi nāma bhaveyya, evaṁvidhe nāma rūparatane[2] īdisena ñāṇena bhavitabbanti adhippāyo. Ayañhissa pabbajjāya paccayo jāto. Katādhikāro hesa. Tathā hi bhagavā tena samāgamanatthaṁ padasāva taṁ maggaṁ paṭipajji. **Pakkāmī**ti vaṅkahārajanapadaṁ nāma agamāsi.

Tatthekaṁ migaluddakagāmakaṁ nissāya vāsaṁ kappesi, jeṭṭhakaluddako taṁ upaṭṭhāsi. Tasmiñca janapade caṇḍā makkhikā[3] honti. Atha naṁ ekāya cāṭiyā vasāpesuṁ. Migaluddako dūraṁ migavaṁ gacchanto "amhākaṁ arahante mā pamajjī"ti cāpaṁ nāma dhītaraṁ āṇāpetvā agamāsi saddhiṁ puttabhātukehi. Sā cassa dhītā dassanīyā hoti koṭṭhāsasampannā. Dutiyadivase upako gharaṁ āgato taṁ dārikaṁ sabbaṁ upacāraṁ[4] katvā parivisituṁ upagataṁ disvā rāgena abhibhūto bhuñjitumpi asakkonto bhājanena bhattaṁ ādāya vasanaṭṭhānaṁ gantvā bhattaṁ ekamantaṁ nikkhipitvā "sace cāpaṁ labhāmi, jīvāmi. No ce, marāmī"ti nirāhāro sayi. Sattame divase māgaviko āgantvā dhītaraṁ upakassa pavattiṁ pucchi. Sā "ekadivasameva āgantvā puna nāgatapubbo"ti āha.

Māgaviko āgataveseneva[5] naṁ upasaṅkamitvā pucchissāmīti taṅkhaṇaṁyeva gantvā "kiṁ bhante aphāsukan"ti pāde parāmasanto pucchi. Upako nitthunanto parivattatiyeva. So "vada bhante, yaṁ mayā sakkā kātuṁ, sabbaṁ karissāmī"ti āha. Upako "sace cāpaṁ labhāmi, jīvāmi, no ce, mayhameva maraṇaṁ seyyo"ti āha. Jānāsi kira bhante kiñci sippanti. Na jānāmīti. Na bhante kiñci sippaṁ ajānantena sakkā gharāvāsaṁ adhiṭṭhātunti. So āha "nāhaṁ kiñci sippaṁ jānāmi,

---

1. Ugghosanāti (Syā)
2. Nāmarūpakāyaratane (Syā)
3. Macchikā (Syā, Ka) ma-Ṭṭha 2. 94 piṭṭhe pana passitabbaṁ.
4. Upahāraṁ (Syā)
5. Āgatadivaseneva (Syā)

apica tumhākaṁ maṁsahārako bhavissāmi, maṁsañca vikkiṇissāmī”ti. Māgaviko “amhākampi etadeva ruccatī”ti uttarasāṭakaṁ datvā gharaṁ ānetvā dhītaraṁ adāsi. Tesaṁ saṁvāsamanvāya putto vijāyi, “subhaddo”tissa nāmaṁ akaṁsu. Cāpā tassa rodanakāle “maṁsahārakassa putta migaluddakassa putta mā rodi mā rodī”ti-ādīni vadamānā puttatosanagītena upakaṁ uppaṇḍesi. “Bhadde tvaṁ maṁ anāthoti maññasi, atthi me anantajino nāma sahāyo, tassāhaṁ santikaṁ gamissāmī”ti āha. Cāpā “evamayaṁ aṭṭīyatī”ti ñatvā punappunaṁ kathesi. So ekadivasaṁ anārocetvāva majjhimadesābhimukho pakkāmi.

Bhagavā ca tena samayena sāvatthiyaṁ viharati jetavane, atha kho bhagavā paṭikacceva bhikkhū āṇāpesi “yo bhikkhave anantajinoti pucchamāno āgacchati, tassa maṁ dasseyyāthā”ti. Upakopi kho “kuhiṁ anantajino vasatī”ti pucchanto anupubbena sāvatthiṁ āgantvā vihāramajjhe ṭhatvā “kuhiṁ anantajino”ti pucchi. Taṁ bhikkhū bhagavato santikaṁ nayiṁsu. So ca bhagavantaṁ disvā “sañjānātha maṁ bhagavā”ti āha. Āma upaka sañjānāmi, kuhiṁ pana tvaṁ vasitthāti. Vaṅkahārajanapade bhanteti. Upaka mahallakosi jāto, pabbajituṁ sakkhissasīti. Pabbajissāmi bhanteti. Bhagavā pabbājetvā tassa kammaṭṭhānaṁ adāsi. So kammaṭṭhāne kammaṁ karonto anāgāmiphale patiṭṭhāya kālaṁ katvā avihesu nibbatto, nibbattikkhaṇeyeva ca arahattaṁ pāpuṇi. Avihe nibbattamattā hi satta janā arahattaṁ pāpuṇiṁsu, tesaṁ so aññataro. Vuttañhetaṁ—

“Avihaṁ upapannāse, vimuttā satta bhikkhavo.
Rāgadosaparikkhiṇā, tiṇṇā loke visattikaṁ.

Upako palagaṇḍo ca, pukkusāti ca te tayo.
Bhaddiyo khaṇḍadevo ca, bāhuraggi ca saṅgiyo[1].
Te hitvā mānusaṁ dehaṁ, dibbayogaṁ upaccagun”ti[2].

12. **Saṇṭhapesun**ti “neva abhivādetabbo”ti-ādinā katikaṁ akaṁsu. **Bāhulliko**ti cīvarabāhullādīnaṁ atthāya paṭipanno.

---

1. Bāhudanti ca piṅgiyo (Syā)
2. Saṁ1. 32, 59 piṭṭhesu.

Padhānavibbhantoti padhānato pubbe anuṭṭhitadukkaracaraṇato vibbhanto bhaṭṭho parihīno. **Āvatto bāhullāyā**ti cīvarādibahubhāvatthāya āvatto. **Apica kho āsanaṁ ṭhapetabban**ti apica kho panassa uccakule nibbattassa āsanamattaṁ ṭhapetabbanti vadiṁsu. **Asaṇṭhahantā**ti buddhānubhāvena buddhatejena abhibhūtā attano katikāya ṭhātuṁ asakkontā. **Nāmena ca āvusovādena ca samudācarantī**ti "gotamā"ti ca "āvuso"ti ca vadanti, "āvuso gotama mayaṁ uruvelāyaṁ padhānakāle tuyhaṁ pattacīvaraṁ gahetvā vicarimha, mukhodakaṁ dantakaṭṭhaṁ adamha, vutthapariveṇaṁ sammajjimha, pacchā te ko vattapaṭipattiṁ akāsi, kacci amhesu pakkantesu na cintayitthā"ti evarūpaṁ kathaṁ kathentīti attho.

Na cirassevāti acireneva. **Kulaputtā**ti duvidhā kulaputtā jātikulaputtā ācārakulaputtā ca, ete pana ubhayathāpi kulaputtāyeva. **Agārasmā**ti gharā. Agārāya hitaṁ agāriyaṁ, kasigorakkhādi kuṭumbaposanakammaṁ vuccati. Natthi ettha agāriyanti **anagāriyaṁ.** Pabbajjāyetaṁ adhivacanaṁ. **Pabbajantī**ti upagacchanti upasaṅkamanti. **Tadanuttaran**ti taṁ anuttaraṁ. **Brahmacariyapariyosānan**ti maggabrahmacariyassa pariyosānaṁ, arahattaphalanti vuttaṁ hoti. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhamme**ti tasmiṁyeva attabhāve. **Sayaṁ abhiññā sacchikatvā**ti attanoyeva paññāya paccakkhaṁ katvā, aparappaccayaṁ katvāti[1] attho. **Upasampajja viharissathā**ti pāpuṇitvā sampādetvā viharissatha.

Iriyāyāti dukkara-iriyāya. **Paṭipadāyā**ti dukkarapaṭipattiyā. **Dukkarakārikāyā**ti pasatapasatamuggayūsādi-āharaṇādinā dukkarakaraṇena. **Uttari manussadhammā**ti manussadhammato upari. Alaṁ ariyaṁ kātunti alamariyo, ariyabhāvāya samatthoti vuttaṁ hoti, ñāṇadassanameva ñāṇadassanaviseso, alamariyo ca so ñāṇadassanaviseso cāti **alamariyañāṇadassanaviseso. Ñāṇadassanan**ti ca dibbacakkhupi vipassanāpi maggopi phalampi paccavekkhaṇañāṇampi sabbaññutaññāṇampi vuccati. "Appamatto samāno ñāṇadassanaṁ ārādhetī"ti[2] hi ettha dibbacakkhu ñāṇadassanaṁ nāma. "Ñāṇadassanāya cittaṁ abhinīharati abhininnāmetī"ti[3]

1. Ña tvāti (Ka) 2. Ma 1. 257 piṭṭhe. 3. Dī 1. 72 piṭṭhe.

ettha vipassanāñāṇaṁ. "Abhabbā te ñāṇadassanāya anuttarāya sambodhāyā"ti[1] ettha maggo. "Ayamañño uttarimanussadhammā alamariyañāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro"ti[2] ettha phalaṁ. "Ñāṇañca pana me dassanaṁ udapādi 'akuppā me cetovimutti, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo'ti"[3] ettha paccavekkhaṇañāṇaṁ. "Ñāṇañca pana me dassanaṁ udapādi 'sattāhakālakato āḷāro kālāmo'ti"[4] ettha sabbaññuta ññāṇaṁ. Idha pana sabbaññutaññāṇapadaṭṭhāno ariyamaggo sabbaññutaññāṇameva vā adhippetaṁ.

Abhijānātha me noti abhijānātha nu me. **Evarūpaṁ pabhāvitametan**ti[5] ettha evarūpaṁ vākyabhedanti attho, api nu ahaṁ uruvelāyaṁ padhāne tumhākaṁ saṅgaṇhanatthaṁ anukkaṇṭhanatthaṁ rattiṁ vā divā vā āgantvā "āvuso mayaṁ yattha katthaci gamissāmāti mā vitakkayittha, mayhaṁ obhāso vā kammaṭṭhānanimittaṁ vā paññāyatī"ti evarūpaṁ kañci vacanabhedaṁ akāsinti[6] adhippāyo. Te ekapadeneva satiṁ labhitvā uppannagāravā "addhā esa buddho jāto"ti saddahitvā "no hetaṁ bhante"ti āhaṁsu. **Asakkhi kho bhagavā pañcavaggiye bhikkhū saññāpetun**ti bhagavā pañcavaggiye bhikkhū "buddho ahan"ti jānāpetuṁ asakkhi. **Aññā cittaṁ upaṭṭhāpesun**ti aññāya arahattappattiyā cittaṁ upaṭṭhapesuṁ abhinīhariṁsu.

Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā

13. **Dveme bhikkhave antā**ti dve ime bhikkhave koṭṭhāsā, dve bhāgāti attho. Bhāgavacano hettha anta-saddo "pubbante ñāṇaṁ aparante ñāṇan"ti-ādīsu[7] viya. Imassa pana padassa uccāraṇasamakālaṁ pavattanigghoso buddhānubhāvena heṭṭhā avīciṁ upari bhavaggaṁ patvā dasasahassilokadhātuṁ pharitvā[8] aṭṭhāsi. Tasmiṁ yeva samaye paripakkakusalamūlā saccābhisambodhāya katādhikārā aṭṭhārasakoṭisaṅkhā brahmāno samāgacchiṁsu. Pacchimadisāya sūriyo atthameti, pācīnadisāya āsāḷhanakkhattena yutto puṇṇacando uggacchati. Tasmiṁ samaye

1. Aṁ 1. 521 piṭṭhe. 2. Ma 1. 268 piṭṭhe. 3. Saṁ 3. 370; Vi 3. 16 piṭṭhesu.
4. Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu. 5. Bhāsitametanti (Syā)
6. Abhāsinti (Ka) 7. Abhi 1. 215 piṭṭhe. 8. Pattharitvā (Syā)

bhagavā dhammacakkappavattanasuttaṁ ārabhanto "dveme bhikkhave antā"ti-ādimāha.

Tattha **pabbajitenā**ti gihibandhanaṁ chetvā pabbajjupagatena. **Na sevitabbā**ti na vaḷañjetabbā nānuyuñjitabbā. **Yo cāyaṁ kāmesu kāmasukhallikānuyogo**ti yo ca ayaṁ vatthukāmesu kilesakāmasukhassa anuyogo, kilesakāmasaṁyuttassa sukhassa anugatoti[1] attho. **Hīno**ti lāmako. **Gammo**ti gāmavāsīnaṁ santako tehi sevitabbatāya. **Pothujja niko**ti puthujjanena andhabālajanena āciṇṇo. **Anariyo**ti na ariyo na visuddho na uttamo, na vā ariyānaṁ santako. **Anatthasaṁhito**ti na atthasaṁhito, hitasukhāvahakāraṇaṁ anissitoti attho. **Attakilamathānuyogo**ti attano kilamathassa anuyogo, dukkhakaraṇaṁ dukkhuppādananti attho. **Dukkho**ti kaṇṭakāpassayaseyyādīhi attabādhanehi dukkhāvaho. **Majjhimā paṭipadā**ti ariyamaggaṁ sandhāya vuttaṁ. Maggo hi kāmasukhallikānuyogo eko anto, attakilamathānuyogo eko anto, ete dve ante na upeti na upagacchati, vimutto etehi antehi, tasmā "majjhimā paṭipadā"ti vuccati. Etesaṁ majjhe bhavattā **majjhimā,** vaṭṭadukkhanissaraṇatthikehi paṭipajjitabbato ca **paṭipadā**ti, tathā lobho eko anto, doso eko anto. Sassataṁ ekaṁ antaṁ, ucchedo eko antoti purimanayeneva vitthāretabbaṁ.

Cakkhukaraṇīti-ādīhi tameva paṭipadaṁ thometi. Paññācakkhuṁ karotīti cakkhukaraṇī. Sā hi catunnaṁ saccānaṁ dassanāya saṁvattati pariññābhisamayādibhedassa dassanassa pavattanaṭṭhenāti "cakkhukaraṇī"ti vuccati. Tayidaṁ satipi paṭipadāya anaññatte avayavavasena sijjhamāno attho samudāyena kato nāma hotīti upacāravasena vuttanti daṭṭhabbaṁ. Dutiyapadaṁ tasseva vevacanaṁ. **Upasamāyā**ti kilesupasamatthāya. **Abhiññāyā**ti catunnaṁ saccānaṁ abhijānanatthāya. **Sambodhāyā**ti tesaṁyeva sambujjhanatthāya. **Nibbānāyā**ti nibbānasacchikiriyāya. Atha vā **nibbānāyā**ti anupādisesanibbānāya. "Upasamāyā"ti hi iminā sa-upādisesanibbānaṁ gahitaṁ.

---

1. Anubhavoti (Syā)

Idāni taṁ majjhimappaṭipadaṁ sarūpato dassetukāmo "katamā ca sā"ti pucchitvā "ayamevā"ti-ādinā nayena vissajjesi. Tattha **ayamevā**ti avadhāraṇavacanaṁ aññassa nibbānagāmimaggassa atthibhāvapaṭisedhanatthaṁ. Sattāpaṭikkhepo[1] hi idha paṭisedhanaṁ alabbhamānattā aññassa maggassa. **Ariyo**ti kilesānaṁ ārakattā ariyo niruttinayena. Aripahānāya saṁvattatītipi **ariyo** arayo pāpadhammā yanti apagacchanti etenāti katvā. Ariyena bhagavatā desitattā ariyassa ayantipi **ariyo,** ariyabhāvappaṭi lābhāya saṁvattatītipi **ariyo.** Ettha pana ariyakaro ariyotipi uttarapadalopena ariya-saddasiddhi veditabbā. Aṭṭhahi aṅgehi upetattā **aṭṭhaṅgiko.** Maggaṅgasamudāye hi maggavohāro, samudāyo ca samudāyīhi samannāgato nāma hoti. Ayaṁ panettha vacanattho—attano avayavabhūtāni aṭṭhaṅgāni etassa santīti aṭṭhaṅgikoti. Paramatthato pana aṅgāniyeva maggo pañcaṅgikatūriyādīni viya, na ca aṅgavinimutto chaḷaṅgo vedo viya. Kilese mārento gacchatīti **maggo** niruttinayena, nibbānaṁ maggati gavesatīti vā **maggo.** Ariyamaggo hi nibbānaṁ ārammaṇaṁ karonto gavesanto viya hoti. Nibbānatthikehi maggīyatīti vā **maggo** vivaṭṭūpanissayapuññakaraṇato paṭṭhāya tadatthapaṭipattito. Gammati vā tehi paṭipajjīyatīti **maggo.** Ettha pana ādi-antavipariyāyena saddasiddhi veditabbā.

Seyyathidanti nipāto, tassa katamo so iti ceti attho, katamāni vā tāni aṭṭhaṅgānīti. Sabbaliṅgavibhattivacanasādhāraṇo hi ayaṁ nipāto. Ekamekampi aṅgaṁ maggoyeva. Yathāha "sammādiṭṭhi maggo ceva hetu cā"ti[2]. Porāṇāpi bhaṇanti "dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo -pa- avikkhepamaggo sammāsamādhī"ti. Nanu ca aṅgāni samuditāni maggo antamaso sattaṅgavikalassa ariyamaggassa abhāvatoti? Saccametaṁ saccasampaṭivedhe, maggappaccayatāya pana yathāsakaṁ kiccakaraṇena paccekampi tāni maggoyeva, aññathā samuditānampi tesaṁ maggakiccaṁ na sambhaveyyāti. Sammādiṭṭhi-ādīsu sammā passatīti **sammādiṭṭhi,** sammā saṅkappeti

---

1. Sattapaṭikkhepo (Syā)

2. Abhi1. 212 piṭṭhe.

sampayuttadhamme nibbānasaṅkhāte ārammaṇe abhiniropetīti **sammāsaṅkappo,** sammā vadati etāyāti **sammāvācā,** sammā karoti etenāti sammākammaṁ, tadeva **sammā kammanto,** sammā ājīvati etenāti **sammā-ājīvo,** sammā vāyamati ussahatīti **sammāvāyāmo,** sammā sarati anussaratīti **sammāsati,** sammā samādhiyati cittaṁ etenāti **sammāsamādhī**ti evaṁ nibbacanaṁ veditabbaṁ. Idāni **ayaṁ kho sā bhikkhave**ti tameva paṭipadaṁ nigamento āha. Tassattho—yvāyaṁ cattāropi lokuttaramagge ekato katvā kathito aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṁ kho sā bhikkhave -pa- nibbānāya saṁvattatīti.

14. Evaṁ majjhimapaṭipadaṁ sarūpato dassetvā idāni cattāri ariyasaccāni dassetuṁ **"idaṁ kho pana bhikkhave"**ti-ādimāha. Tattha[1] **dukkhan**ti ettha **du-**iti ayaṁ saddo kucchite dissati. Kucchitañhi puttaṁ "duputto"ti vadanti, **khaṁ-**saddo pana tucche. Tucchañhi ākāsaṁ "khan"ti vuccati. Idañca paṭhamasaccaṁ kucchitaṁ aneka-upaddavādhiṭṭhānato, tucchaṁ bālajanaparikappitadhuva subhasukhatta bhāvavirahitato, tasmā kucchitattā tucchattā ca "dukkhan"ti vuccati. Yasmā panetaṁ buddhādayo ariyā paṭivijjhanti, tasmā **"ariyasaccan"**ti vuccati. Ariyapaṭivijjhitabbañhi saccaṁ purimapade uttarapadalopena **"ariyasaccan"**ti vuttaṁ. Ariyassa tathāgatassa saccantipi ariyasaccaṁ. Tathāgatena hi sayaṁ adhigatattā paveditattā tato eva ca aññehi adhigamanīyattā taṁ tassa hotīti. Atha vā etassa abhisambuddhattā ariyabhāvasiddhito ariyasādhakaṁ saccantipi **ariyasaccaṁ** pubbe viya uttarapadalopena. Avitathabhāvena vā araṇīyattā adhigantabbattā ariyaṁ saccantipi **ariyasaccaṁ.** Saccatthaṁ pana catunnampi saccānaṁ parato ekajjhaṁ dassayissāma.

Idāni taṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ sarūpato dassetuṁ **"jātipi dukkhā"**ti-ādimāha. Tatrāyaṁ **jāti-**saddo anekattho. Tathā hesa "ekampi jātiṁ dvepi jātiyo"ti[2] ettha bhave āgato. "Atthi visākhe nigaṇṭhā nāma samaṇajātī"ti[3] ettha nikāye. "Jāti dvīhi khandhehi saṅgahitā"ti[4] ettha saṅkhatalakkhaṇe. "Yaṁ mātukucchismiṁ paṭhamaṁ

1. Abhi-Ṭṭha 2. 78; Visuddhi 2. 125 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

2. Dī 1. 12, 76; Ma 1. 101 piṭṭhesu. 3. Aṁ 1. 206 piṭṭhe. 4. Abhi 3. 13 piṭṭhe.

cittaṁ uppannaṁ paṭhamaṁ viññāṇaṁ pātubhūtaṁ, tadupādāya sāvassa jātī"ti ettha paṭisandhiyaṁ. "Sampatijāto ānanda bodhisatto"ti[2] ettha pasūtiyaṁ. "Akkhitto anupakuṭṭho jātivādenā"ti[3] ettha kule. Svāyamidha gabbhaseyyakānaṁ paṭisandhito paṭṭhāya yāva mātukucchimhā nikkhamanaṁ, tāva pavattesu khandhesu, itaresaṁ paṭisandhikkhaṇesvevāti daṭṭhabbo. Ayampi ca pariyāyakathāva, nippariyāyato pana tattha tattha nibbattamānānaṁ sattānaṁ ye khandhā pātubhavanti, tesaṁ paṭhamapātubhāvo jāti nāma.

Kasmā panesā dukkhāti ce? Anekesaṁ dukkhānaṁ vatthubhāvato. Anekāni hi dukkhāni. Seyyathidaṁ? Dukkhadukkhaṁ vipariṇāmadukkhaṁ saṅkhāradukkhaṁ paṭicchannadukkhaṁ appaṭicchannadukkhaṁ pariyāyadukkhaṁ nippariyāyadukkhanti. Tattha kāyikacetasikā dukkhā vedanā sabhāvato ca nāmato ca dukkhattā **dukkha dukkhan**ti vuccati. Sukhā vedanā vipariṇāmadukkhuppattihetuto **vipariṇāmadukkhaṁ.** Upekkhā vedanā ceva sesā ca tebhūmakā saṅkhārā udayabbayapīḷitattā **saṅkhāra dukkhaṁ.** Kaṇṇasūladantasūlarāgajapariḷāhadosajapariḷāhādikāyikacetasikā ābādhā pucchitvā jānitabbato upakkamassa ca apākaṭabhāvato **paṭicchannadukkhaṁ.** Dvattiṁsakammakāraṇādisamuṭṭhāno ābādho apucchitvāva jānitabbato upakkamassa ca pākaṭabhāvato **appaṭicchannadukkhaṁ.** Ṭhapetvā dukkhadukkhaṁ sesadukkhaṁ saccavibhaṅge āgataṁ jāti-ādi sabbampi tassa tassa dukkhassa vatthubhāvato **pariyāya dukkhaṁ.** Dukkhadukkhaṁ pana **nippariyāyadukkhan**ti vuccati. Tatrāyaṁ jāti yaṁ taṁ **bālapaṇḍitasuttā**dīsu[4] bhagavatāpi upamāvasena pakāsitaṁ āpāyikaṁ dukkhaṁ, yañca sugatiyampi manussaloke gabbhokkantimūlakādibhedaṁ dukkhaṁ uppajjati, tassa vatthubhāvato dukkhā. Tenāhu porāṇa—

"Jāyetha no ce narakesu satto,
Tatthaggidāhādikamappasayhaṁ.
Labhetha dukkhaṁ na kuhiṁ patiṭṭhaṁ,
Iccāha dukkhāti munīdha jātiṁ.

---

1. Vi 3. 129 piṭṭhe.
2. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.
3. Dī 1. 106 piṭṭhe.
4. Ma 3. 201 piṭṭhe.

Dukkhaṁ tiracchesu kasāpatoda-
Daṇḍābhighātādibhavaṁ anekaṁ.
Yaṁ taṁ kathaṁ tattha bhaveyya jātiṁ,
Vinā tahiṁ jāti tatopi dukkhā.

Petesu dukkhaṁ pana khuppipāsā-
Vātātapādippabhavaṁ vicittaṁ.
Yasmā ajātassa na tattha atthi,
Tasmāpi dukkhaṁ muni jātimāha.

Tibbandhakāre ca asayha sīte,
Lokantare yaṁ asuresu dukkhaṁ.
Na taṁ bhave tattha na cassa jāti,
Yato ayaṁ jāti tatopi dukkhā.

Yañcāpi gūthanarake viya mātu gabbhe,
Satto vasaṁ ciramato bahi nikkhamañca.
Pappoti dukkhamatighoramidampi natthi,
Jātiṁ vinā itipi jāti ayañhi dukkhā.

Kiṁ bhāsitena bahunā nanu yaṁ kuhiñci,
Atthīdha kiñcidapi dukkhamidaṁ kadāci.
Nevatthi jātivirahena yato mahesi,
Dukkhāti sabbapaṭhamaṁ imamāha jātin"ti[1].

Jarāpi dukkhāti ettha pana duvidhā jarā saṅkhatalakkhaṇañca khaṇḍiccādi sammato santatiyaṁ ekabhavapariyāpannakkhandhapurāṇabhāvo ca, sā idha adhippetā. Sā panesā jarā saṅkhāradukkhabhāvato ceva dukkhavatthuto ca dukkhā. Yañhi aṅgapaccaṅgasithilabhāva-indriyavikāravirūpatāyobbanavināsavīriyāvisādasatimati vippavāsaparaparibhavādi-anekapaccayaṁ kāyikacetasikaṁ dukkhamuppajjati, jarā tassa vatthu. Tenāhu porāṇa—

"Aṅgānaṁ sithilībhāvā, indriyānaṁ vikārato.
Yobbanassa vināsena, balassa upaghātato.

1. Visuddhi 2. 131; Abhi-Ṭṭha 2. 91; Mahāniddesa-Ṭṭha 64; Paṭisaṁ-Ṭṭha 1. 134 piṭṭhesupi.

Vippavāsā satādīnaṁ, puttadārehi attano.
Appasādanīyato ceva, bhiyyo bālattapattiyā.

Pappoti dukkhaṁ yaṁ macco, kāyikaṁ mānasaṁ tathā.
Sabbametaṁ jarāhetu, yasmā tasmā jarā dukhā”ti[1].

Byādhipi dukkhoti dukkhaṁ padaṁ vibhaṅge dukkhasaccaniddesapāḷiyaṁ na āgataṁ, teneva **visuddhimaggepi** dukkhasaccaniddese taṁ na uddhaṭaṁ, **dhammacakka pavattana**suttantapāḷiyaṁyeva pana upalabbhati, tasmā tatthevimassa vacane aññattha ca avacane kāraṇaṁ vīmaṁsitabbaṁ.

Maraṇampi dukkhanti etthāpi duvidhaṁ maraṇaṁ saṅkhatalakkhaṇañca. Yaṁ sandhāya vuttaṁ “jārāmaraṇaṁ dvīhi khandhehi saṅgahitan”ti[2]. Ekabhavapariyāpanna jīvitindriyappabandhavicchedo ca. Yaṁ sandhāya vuttaṁ “niccaṁ maraṇato bhayan”ti[3], taṁ idha adhippetaṁ. Jātipaccayamaraṇaṁ uppakkamamaraṇaṁ sarasamaraṇaṁ āyukkhayamaraṇaṁ puññakkhayamaraṇantipi tasseva nāmaṁ. Tayidaṁ dukkhassa vatthubhāvato dukkhanti veditabbaṁ. Tenāhu porāṇā—

“Pāpassa pāpakammādi-nimittamanupassato.
Bhaddassāpasahantassa, viyogaṁ piyavatthukaṁ.
Mīyamānassa yaṁ dukkhaṁ, mānasaṁ avisesato.

Sabbesañcāpi yaṁ sandhi-bandhanacchedanādikaṁ.
Vitujjamānamammānaṁ, hoti dukkhaṁ sarīrajaṁ.

Asayhamappaṭikāraṁ, dukkhassetassidaṁ yato.
Maraṇaṁ vatthu tenetaṁ, dukkhamicceva bhāsitan”ti.

Imasmiñca ṭhāne “sokaparidevadukkhadomanassupāyāsāpi dukkhā”ti vibhaṅge dukkhasaccaniddese āgataṁ, idha pana taṁ natthi, tatthāpi kāraṇaṁ pariyesitabbaṁ.

Appiyehi sampayogo dukkhoti ettha appiyasampayogo nāma amanāpehi sattasaṅkhārehi samodhānaṁ. Sopi dukkhavatthuto dukkho. Tenāhu porāṇā—

---

1. Visuddhi 2. 133; Abhi-Ṭṭha 2. 94; Mahāniddesa-Ṭṭha 62; Paṭisaṁ-Ṭṭha 1. 135 piṭṭhesupi.
2. Abhi 3. 13 piṭṭhe.
3. Khu 1. 371; Khu 5. 237 piṭṭhesu.

“Disvāva appiye dukkhaṁ, paṭhamaṁ hoti cetasi.
Tadupakkamasambhūta-matha kāye yato idha.

Tato dukkhadvayassāpi, vatthuto so mahesinā.
Dukkho vuttoti viññeyyo, appiyehi samāgamo”ti.

Piyehi vippayogo dukkhoti ettha pana piyavippayogo nāma manāpehi sattasaṅkhārehi vinābhāvo. Sopi sokadukkhassa vatthuto dukkho. Tenāhu porāṇā—

“Ñātidhanādiviyogā,
Sokasarasamappitā vitujjanti.
Bālā yato tatoyaṁ,
Dukkhoti mato piyavippayogo”ti.

Yampicchaṁ na labhatīti ettha “aho vata mayaṁ na jātidhammā assāmā”ti-ādīsu alabbhaneyyavatthūsu icchāva “yampicchaṁ na labhati, tampi dukkhan”ti vuttā, sāpi dukkhavatthuto dukkhā. Tenāhu porāṇā—

“Taṁ taṁ patthayamānānaṁ, tassa tassa alābhato.
Yaṁ vighātamayaṁ dukkhaṁ, sattānaṁ idha jāyati.

Alabbhaneyyavatthūnaṁ, patthanā tassa kāraṇaṁ.
Yasmā tasmā jino dukkhaṁ, icchitālābhamabravī”ti.

Saṁkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhāti ettha pana yasmā indhanamiva pāvako, lakkhamiva paharaṇāni, gorūpaṁ viya ḍaṁsamakasādayo, khettamiva lāyakā, gāmaṁ viya gāmaghātakā, upādānakkhandhapañcakameva jāti-ādāyo nānappakārehi vibādhentā tiṇalatādīni viya bhūmiyaṁ, pupphaphalapallavāni viya rukkhesu upādānakkhandhesuyeva nibbattanti, upādānakkhandhānañca ādidukkhaṁ jāti, majjhedukkhaṁ jarā, pariyosānadukkhaṁ maraṇaṁ, manorathavighātappattānañca icchāvighātadukkhaṁ icchitālābhoti evaṁ nānappakārato upaparikkhiyamānā upādānakkhandhāva dukkhāti yadetaṁ ekamekaṁ dassetvā vuccamānaṁ anekehipi kappehi na sakkā anavasesato vattuṁ, tasmā taṁ sabbampi dukkhaṁ ekajalabindumhi sakalasamuddajalarasaṁ viya yesu kesuci pañcupādānakkhandhesu saṅkhipitvā dassetuṁ

“saṁkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā”ti bhagavā avoca. Tenāhu porāṇā—

> “Jātippabhutikaṁ dukkhaṁ, yaṁ vuttamidha tādinā.
> Avuttaṁ yañca taṁ sabbaṁ, vinā ete na vijjati.
>
> Yasmā tasmā upādāna-kkhandhā saṅkhepato ime.
> Dukkhāti vuttā dukkhanta-desakena mahesinā”ti.

Evaṁ sarūpato dukkhasaccaṁ dassetvā idāni samudayasaccaṁ dassetuṁ **“idaṁ kho pana bhikkhave dukkhasamudayan”**ti-ādimāha. Tattha **saṁ**-iti ayaṁ saddo “samāgamo sametan”ti-ādīsu saṁyogaṁ dīpeti, **u**-iti ayaṁ “uppannaṁ uditan”ti-ādīsu uppattiṁ. **Aya**-saddo pana kāraṇaṁ dīpeti. Idañcāpi dutiyasaccaṁ avasesapaccaya samāyoge sati dukkhassuppattikāraṇanti dukkhassa saṁyoge uppattikāraṇattā “dukkha samudayan”ti vuccati. **Yāyaṁ taṇhā**ti yā ayaṁ taṇhā. **Ponobbhavikā**ti punabbhava karaṇaṁ punabbhavo uttarapadalopena, punabbhavo sīlametissāti ponobbhavikā. Nandīrāgena sahagatāti **nandīrāgasahagatā.** Idaṁ vuttaṁ hoti “nandanato rajjanato ca nandīrāgabhāvaṁ sabbāsu avatthāsu apaccakkhāya vuttiyā nandīrāgasahagatā”ti. **Tatratatrābhinandinī**ti yatra yatra attabhāvo nibbattati, tatratatrābhinandinī.

Seyyathidanti nipāto, tassa sā katamāti ceti ayamattho. Rūpataṇhādibhedena chabbidhāyeva taṇhā pavatti-ākārabhedato kāmataṇhādivasena tividhā vuttā. Rūpataṇhā yeva hi yadā cakkhussa āpāthamāgataṁ rūpārammaṇaṁ kāmassādavasena assādayamānā pavattati, tadā **kāmataṇhā** nāma hoti. Yadā tadevārammaṇaṁ dhuvaṁ sassatanti pavattāya sassatadiṭṭhiyā saddhiṁ pavattati, tadā **bhavataṇhā** nāma hoti. Sassatadiṭṭhi sahagato hi rāgo “bhavataṇhā”ti vuccati. Yadā pana tadevārammaṇaṁ ucchijjati vinassatīti pavattāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṁ pavattati, tadā **vibhavataṇhā** nāma hoti. Ucchedadiṭṭhisahagato hi rāgo “vibhavataṇhā”ti vuccati. Esa nayo saddataṇhādīsupi.

Kasmā panettha taṇhāva samudayasaccaṁ vuttāti? Visesahetubhāvato. Avijjā hi bhavesu ādīnavaṁ paṭicchādentī diṭṭhi-ādi-upādānañca tattha tattha abhinivisamānaṁ taṇhaṁ abhivaḍḍheti, dosādayopi kammassa kāraṇaṁ honti, taṇhā pana taṁtaṁ bhavayonigativiññāṇaṭṭhitisattāvāsasattanikāyakulabhogissariyādivicittataṁ abhipatthentī kammavicittatāya upanissayataṁ kammassa ca sahāyabhāvaṁ upagacchantī bhavādivicittataṁ niyameti, tasmā dukkhassa visesahetubhāvato aññesupi avijjā-upādānakammādīsu sutte abhidhamme ca avasesakilesākusalamūlādīsu vuttesu dukkhahetūsu vijjamānesu taṇhāva "samudayasaccan"ti vuttāti veditabbaṁ.

Idāni dukkhanirodhaṁ ariyasaccaṁ dassetuṁ **"idaṁ kho pana bhikkhave dukkhanirodhan"**ti-ādimāha. Tattha yasmā **ni**-saddo abhāvaṁ, **rodha**saddo ca cārakaṁ dīpeti, tasmā abhāvo ettha saṁsāracārakasaṅkhātassa dukkharodhassa sabbagatisuññattā, samadhigate vā tasmiṁ saṁsāracārakasaṅkhātassa dukkharodhassa abhāvo hoti tappaṭipakkhattātipi "dukkhanirodhan"ti vuccati. Dukkhassa vā anuppādanirodha paccayattā **dukkhanirodhaṁ.** Dukkhanirodhaṁ dassentena cettha **"yo tassāyeva taṇhāyā"**ti-ādinā nayena samudayanirodho vutto, so kasmā vuttoti ce? Samudayanirodhena dukkhanirodho. Byādhinimittavūpasamena byādhivūpasamo viya hi hetunirodhena phalanirodho, tasmā samudayanirodheneva dukkhaṁ nirujjhati, na aññathā. Tenāha—

"Yathāpi mūle anupaddave daḷhe,
Chinnopi rukkho punareva rūhati.
Evampi taṇhānusaye anūhate,
Nibbattatī dukkhamidaṁ punappunan"ti[1].

Iti yasmā samudayanirodheneva dukkhaṁ nirujjhati, tasmā bhagavā dukkhanirodhaṁ dassento samudayanirodhena desesi. Sīhasamānavuttino hi tathāgatā. Te dukkhaṁ nirodhentā dukkhanirodhañca desentā hetumhi paṭipajjanti, na phale. Yathā hi sīho yenattani saro khitto, tattheva

1. Khu 1. 62 piṭṭhe.

attano balaṁ dasseti, na sare, tathā buddhānaṁ kāraṇe paṭipatti, na phale. Titthiyā pana suvānavuttino. Te dukkhaṁ nirodhentā dukkhanirodhañca desentā attakilamathānuyoga desanādīhi phale paṭipajjanti, na hetumhi. Yathā hi sunakhā kenaci leḍḍuppahāre dinne bhussantā leḍḍuṁ khādanti, na pahāradāyake uṭṭhahanti, evaṁ aññatitthiyā dukkhaṁ nirodhetukāmā kāyakhedamanuyujjanti, na kilesanirodhanaṁ, evaṁ tāva dukkhanirodhassa samudayanirodhavasena desanāya payojanaṁ veditabbaṁ.

Ayaṁ panettha attho. **Tassāyeva taṇhāyā**ti tassā "ponobbhavikā"ti vatvā kāmataṇhādivasena vibhattataṇhāya. Virāgo vuccati maggo. "Virāgā vimuccatī"ti[1] hi vuttaṁ. Virāgena nirodho virāganirodho, anusayasamugghātato aseso virāganirodho **asesavirāganirodho.** Atha vā virāgoti pahānaṁ vuccati, tasmā anusayasamugghātato aseso virāgo aseso nirodhoti evampettha yojanā daṭṭhabbā, atthato pana sabbāneva etāni nibbānassa vevacanāni. Paramatthato hi dukkhanirodho ariyasaccanti nibbānaṁ vuccati. Yasmā pana taṁ āgamma taṇhā virajjati ceva nirujjhati ca, tasmā "virāgo"ti ca "nirodho"ti ca vuccati. Yasmā ca tadeva āgamma tassā cāgādayo honti, kāmaguṇā layādīsu cettha ekopi ālayo natthi, tasmā **cāgo paṭinissaggo mutti anālayo**ti vuccati.

Idāni dukkhanirodhagāminipaṭipadā-ariyasaccaṁ dassetuṁ **"idaṁ kho pana bhikkhave dukkhanirodhagāminī"**ti-ādimāha. Yasmā panetaṁ ariyasaccaṁ dukkhanirodhaṁ gacchati ārammaṇavasena tadabhimukhabhūtattā, paṭipadā ca hoti dukkhanirodhappattiyā, tasmā "dukkhanirodhagāminī paṭipadā"ti vuccati. Sesamettha vuttanayameva. Ko pana nesaṁ dukkhādīnaṁ saccaṭṭhoti? Yo paññācakkhunā upaparikkhiyamānānaṁ[2] māyāva viparīto, marīciva visaṁvādako, titthiyānaṁ attā viya anupalabbhasabhāvo ca na hoti, atha kho bādhanappabhavasantiniyyānappakārena tacchāviparītabhūtabhāvena ariyañāṇassa gocaro hotiyeva, esa aggilakkhaṇaṁ viya lokapakati viya ca tacchāviparītabhūtabhāvo saccaṭṭhoti veditabbo. Ettha ca aggilakkhaṁ nāma uṇhattaṁ. Tañhi katthaci kaṭṭhādi-upādānabhede visaṁvādakaṁ

1. Ma 1. 192; Saṁ 2. 18, 56 piṭṭhesu.

2. Upaparikkhiyamāno (Syā)

viparītaṁ abhūtaṁ vā kadācipi na hoti, "jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadhammino"ti[1] evaṁ vuttajāti-ādikā lokapakatīti veditabbā. "Ekaccānaṁ tiracchānānaṁ tiriyaṁ dīghatā, manussādīnaṁ uddhaṁ dīghatā, vuddhiniṭṭhappattānaṁ puna avaḍḍhananti evamādikā ca lokapakatī"ti vadanti.

Apica—

Nābādhakaṁ yato dukkhaṁ, dukkhā aññaṁ na bādhakaṁ.
Bādhakattaniyāmena, tato saccamidaṁ mataṁ.

Taṁ vinā nāññato dukkhaṁ, na hoti na ca taṁ tato.
Dukkhahetuniyāmena, iti saccaṁ visattikā.

Nāññā nibbānato santi, santaṁ na ca na taṁ yato.
Santabhāvaniyāmena, tato saccamidaṁ mataṁ.

Maggā aññaṁ na niyyānaṁ, aniyyāno na cāpi so.
Tacchaniyyānabhāvattā, iti so saccasammato.

Iti tacchāvipallāsa-bhūtabhāvaṁ catūsupi.
Dukkhādīsvavisesena, saccaṭṭhaṁ āhu paṇḍitāti[2].

15. **Pubbe ananussutesū**ti ito pubbe "idaṁ dukkhan"ti-ādinā na anussutesu assutapubbesu catusaccadhammesu. **Cakkhun**ti-ādīni ñāṇavevacanāneva. Ñāṇameva hettha paccakkhato dassanaṭṭhena cakkhu viyāti **cakkhu,** ñāṇaṭṭhena **ñāṇaṁ,** pakārato jānanaṭṭhena **paññā,** paṭivijjhanaṭṭhena **vijjā,** saccappaṭicchādakassa mohandhakārassa vidhamanato obhāsanaṭṭhena **āloko**ti vuttaṁ. Taṁ panetaṁ catūsu saccesu lokiyalokuttaramissakaṁ niddiṭṭhanti veditabbaṁ.

16. **Yāvakīvañcā**ti yattakaṁ kālaṁ. **Tiparivaṭṭan**ti saccañāṇakiccañāṇakatañāṇasaṅkhātānaṁ tiṇṇaṁ parivaṭṭānaṁ. Saccañāṇādivasena hi tayo parivaṭṭā etassāti tiparivaṭṭanti vuccati ñāṇadassanaṁ. Ettha ca "idaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ, idaṁ dukkhasamudayan"ti evaṁ catūsu saccesu yathābhūtañāṇaṁ **saccañāṇaṁ** nāma. Tesuyeva

1. Aṁ 2. 66 piṭṭhe. 2. Abhi-Ṭṭha 2. 80 piṭṭhepi.

“pariññeyyaṁ pahātabbaṁ sacchikātabbaṁ bhāvetabban”ti evaṁ kattabbakiccajānana ñāṇaṁ **kiccañāṇaṁ** nāma. “Pariññātaṁ pahīnaṁ sacchikataṁ bhāvitan”ti evaṁ tassa katabhāvajānanañāṇaṁ **katañāṇaṁ** nāma. **Dvādasākāran**ti tesaṁyeva ekekasmiṁ sacce tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ ākārānaṁ vasena dvādasākāraṁ. **Ñāṇadassanan**ti etesaṁ tiparivaṭṭānaṁ dvādasannaṁ ākārānaṁ vasena uppannañāṇasaṅkhātaṁ dassanaṁ.

Anuttaraṁ sammāsambodhinti uttaravirahitaṁ sabbaseṭṭhaṁ sammā sāmañca bodhiṁ. Atha vā pasatthaṁ sundarañca bodhiṁ. **Bodhī**ti ca bhagavato arahattamaggo idhādhippeto. Sāvakānaṁ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesañhi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakapāramīñāṇaṁ. Paccekabuddhānampi paccekabodhiñāṇameva deti, buddhānaṁ pana sabbaguṇasampattiṁ deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṁ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hotīti. **Abhisambuddhoti paccaññāsin**ti abhisambuddho ahaṁ patto paṭivijjhitvā ṭhitoti evaṁ paṭijāniṁ. **Ñāṇañca pana me dassanaṁ udapādī**ti adhigataguṇānaṁ yāthāvato dassanasamatthaṁ paccavekkhaṇa ñāṇañca pana me udapādi. **Akuppā me vimuttī**ti ayaṁ mayhaṁ arahattaphalavimutti akuppā paṭipakkhehi na kopetabbāti evaṁ ñāṇaṁ udapādi. Tattha dvīhākārehi akuppatā veditabbā maggasaṅkhātakāraṇato ca ārammaṇato ca. Sā hi catūhi maggehi samucchinnakilesānaṁ puna anivattanatāya **kāraṇatopi** akuppā, akuppadhammaṁ nibbānaṁ ārammaṇaṁ katvā pavattatāya **ārammaṇatopi** akuppā anākuppārammaṇānaṁ[1] lokiyasamāpattīnaṁ tadabhāvato. **Antimā**ti pacchimā. **Natthi dāni punabbhavo**ti idāni puna añño bhavo nāma natthīti.

Imasmiñca pana veyyākaraṇasminti imasmiṁ niggāthake sutte. Niggāthakañhi suttaṁ pucchāvissajjanasahitaṁ “veyyākaraṇan”ti vuccati. **Bhaññamāne**ti bhaṇiyamāne, desiyamāneti attho. **Virajan**ti apāyagamanīyarāgarajādīnaṁ vigamena virajaṁ. **Vītamalan**ti anavasesadiṭṭhivicikicchāmalāpagamena

1. Anibbānārammaṇānnaṁ (Syā)

vītamalaṁ. Paṭhamamaggavajjhakilesarajābhāvena vā **virajaṁ,** pañcavidhadussīlyamalāpagamena **vītamalaṁ. Dhammacakkhu**nti **brāhmāyusutte**[1] heṭṭhimā tayo maggā vuttā, **cūḷarāhulovāde**[2] āsavakkhayo, idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Catusacca saṅkhātesu dhammesu tesaṁ dassanaṭṭhena cakkhūti **dhammacakkhu,** heṭṭhimesu vā tīsu maggadhammesu ekaṁ sotāpattimaggasaṅkhātaṁ cakkhūti **dhammacakkhu,** samatha vipassanādhammanibbattatāya sīlāditividhadhammakkhandhabhūtatāya vā dhammamayaṁ cakkhūtipi **dhammacakkhu,** tassa uppatti-ākāradassanatthaṁ **"yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ nirodhadhamman"**ti āha. Nanu ca maggañāṇaṁ asaṅkhatadhammārammaṇaṁ, na saṅkhatadhammārammaṇanti? Saccametaṁ, yasmā taṁ nirodhaṁ ārammaṇaṁ katvā kiccavasena sabbasaṅkhataṁ asammohappaṭivedhavasena paṭivijjhantaṁ uppajjati, tasmā tathā vuttaṁ.

17. **Dhammacakke**ti paṭivedhañāṇañceva desanāñāṇañca pavattanaṭṭhena cakkanti dhammacakkaṁ. Bodhipallaṅke nisinnassa hi catūsu saccesu uppannaṁ dvādasākāraṁ paṭivedhañāṇampi, isipatane nisinnassa dvādasākārāya saccadesanāya pavattakaṁ[3] desanāñāṇampi dhammacakkaṁ nāma. Ubhayampi hetaṁ dasabalassa ure pavattañāṇameva. Tadubhayaṁ imāya desanāya pakāsentena bhagavatā dhammacakkaṁ pavattitaṁ nāma. Taṁ panetaṁ dhammacakkaṁ yāva aññāsikoṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakoṭīhi saddhiṁ sotāpattiphale patiṭṭhāti[4], tāva bhagavā **pavatteti** nāma pavattanakiccassa aniṭṭhitattā. Patiṭṭhite **pavattitaṁ** nāma kassapasammāsambuddhassa sāsanantaradhānato paṭṭhāya yāva buddhuppādo, ettakaṁ kālaṁ appavattapubbassa pavattitattā. Taṁ sandhāya "pavattite ca pana bhagavatā dhammacakke bhummā devā saddamanussa vesun"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **bhummā**ti bhūmaṭṭhakadevatā. **Saddamanussāvesun**ti ekappahāreneva sādhukāraṁ datvā "etaṁ bhagavatā"ti-ādīni vadantā anussāvayiṁsu. **Obhāso**ti sabbaññutaññāṇānubhāvena pavatto cittapaccaya-utusamuṭṭhāno obhāso. So hi tadā devānaṁ devānubhāvaṁ atikkamitvā virocittha. **Aññāsi vata bho koṇḍañño**ti imassapi udānassa udāharaṇaghoso dasasahassilokadhātuṁ pharitvā aṭṭhāsi. Bhagavato hi dhammacakkappavattanassa ārambhe viya parisamāpanepi ativiya uḷāratamaṁ pītisomanassaṁ udapādi.

1. Ma 2. 334 piṭṭhe.
2. Ma 3. 325 piṭṭhe.
3. Pavattitaṁ (Saṁ-Ṭṭha 3. 328 piṭṭhe)
4. Na patiṭṭhāti (Syā)

18. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo.** Esa nayo sesapadesupi. Ettha ca dassanaṁ nāma ñāṇadassanato aññampi atthīti taṁnivattanatthaṁ **"pattadhammo"**ti vuttaṁ. Patti ca ñāṇasampattito aññāpi vijjatīti tato visesanatthaṁ **"viditadhammo"**ti vuttaṁ. Sā panesā viditadhammatā ekadesatopi hotīti nippadesato viditabhāvaṁ dassetuṁ **"pariyogāḷhadhammo"**ti vuttaṁ. Tenassa saccābhisambodhiṁ yeva dīpeti. Maggañāṇañhi ekābhisamayavasena pariññādikiccaṁ sādhentaṁ nippadesena catusaccadhammaṁ samantato ogāḷhaṁ nāma hoti. Sappaṭibhaya kantārasadisā soḷasavatthukā aṭṭhavatthukā ca tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho.** Pavatti-ādīsu "evaṁ nukho na nukho"ti evaṁ pavattikā vigatā samucchinnā kathaṁkathā assāti **vigatakathaṁkatho. Vesārajjappatto**ti sārajjakarānaṁ pāpadhammānaṁ pahīnattā tappaṭipakkhesu ca sīlādīsu guṇesu suppatiṭṭhitattā visāradabhāvaṁ veyyattiyaṁ patto adhigato. Svāyaṁ vesārajjappattisuppatiṭṭhihabhāvo katthāti āha **"satthusāsane"**ti. Attanā paccakkhato adhigatattā na paraṁ pacceti, parassa saddhāya ettha nappavattati, na tassa[1] paro paccetabbo atthīti **aparappaccayo.**

Labheyyāhanti labheyyaṁ ahaṁ, āyācanavacanametaṁ. **Ehī**ti āyācitānaṁ pabbajjūpasampadānaṁ anumatabhāvappakāsanavacanaṁ, tasmā ehi sampaṭicchāhi yathāyācitaṁ pabbajjūpasampadavisesanti attho. **Iti-**saddo tassa ehibhikkhūpasampadā paṭilābhanimittavacanapariyosānadassano. Tadavassāno hi tassa bhikkhubhāvo. Tenevāha **"ehi bhikkhūti bhagavato vacanena abhinipphannā sāva tassa āyasmato ehibhikkhūpasampadā ahosī"**ti. **Cara brahmacariyan**ti uparimaggattayasaṅkhātaṁ brahmacariyaṁ samadhigaccha. Kimatthaṁ? **Sammā dukkhassa antakiriyāya.** Idhāpi "avocā"ti sambandhitabbaṁ. "Nava koṭisahassānī"ti-ādinā[2] vuttappabhedānaṁ anekasahassānaṁ saṁvaravinayānaṁ samādiyitvā vattanena uparibhūtā aggabhūtā sampadāti **upasampadā.**

19. **Nīhārabhatto**ti nīhaṭabhatto, gāmato bhikkhaṁ nīharitvā bhikkhūhi dinnabhattoti attho. Bhagavā hi daharakumārake viya te

---

1. Vāssa (Syā) 2. Visuddhi 1. 44; Paṭisaṁ-Ṭṭha 1. 188 piṭṭhesu.

bhikkhū pariharanto pāṭipadadivasato paṭṭhāya piṇḍapātatthāyapi gāmaṁ apavisitvā antovihāreyeva vasi.

Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā

20. **Āmantesī**ti āsāḷhīpuṇṇamadivase dhammacakkappavattanato paṭṭhāya anukkamena sotāpattiphale patiṭṭhite aññāsikoṇḍaññappamukhe pañcavaggiye "idāni tesaṁ āsavakkhayāya dhammaṁ desessāmī"ti pañcamiyā pakkhassa āmantesi. **Anattā**ti avasavattanaṭṭhena asāmikaṭṭhena suññataṭṭhena attapaṭikkhepaṭṭhenāti evaṁ catūhi kāraṇehi anattā. Tattha "uppannaṁ rūpaṁ ṭhitiṁ mā pāpuṇātu[1], ṭhānappattaṁ mā jīratu, jarappattaṁ mā bhijjatu, udayabbayehi mā kilamayatū"ti na ettha kassaci vasībhāvo atthi, svāyamassa **avasavattanaṭṭho.** Sāmibhūtassa kassaci abhāvo **asāmikaṭṭho.** Nivāsīkārakavedaka-adhiṭṭhāyakavirahena tato suññatā **suññataṭṭho.** Paraparikappita attasabhāvābhāvo eva **attapaṭikkhepaṭṭho.** Idāni anattatamyeva vibhāvetuṁ **"rūpañca hidaṁ bhikkhave"**ti-ādimāha. Tattha **attā abhavissā**ti kārako vedako sayaṁvasīti evaṁbhūto attā abhavissāti adhippāyo. Evañhi sati rūpassa ābādhāya saṁvattanaṁ ayujjamānakaṁ siyā. Kāmañcettha "yasmā ca kho bhikkhave rūpaṁ anattā, tasmā rūpaṁ ābādhāya saṁvattatī"ti rūpassa anattatāya dukkhatā vibhāvitā viya dissati, tathāpi "yasmā rūpaṁ ābādhāya saṁvattati, tasmā anattā"ti pākaṭāya sābādhatāya rūpassa attasārābhāvo vibhāvito, tato eva ca "na ca labbhati rūpe 'evaṁ me rūpaṁ hotu, evaṁ me rūpaṁ mā ahosī 'ti" rūpe kassaci anissaratā tassa ca avasavattanākāro dassito. **Vedanā**dīsupi eseva nayo.

21. **Haṁ kiṁ maññatha bhikkhave**ti idaṁ kasmā āraddhaṁ? Ettakena ṭhānena anattalakkhaṇameva kathitaṁ, na aniccadukkhalakkhaṇāni, idāni tāni

---

1. Ṭhitiṁ pāpuṇātu (Syā)

dassetvā samodhānetvā tīṇipi lakkhaṇāni dassetuṁ idamāraddhanti veditabbaṁ. **Aniccaṁ bhante**ti bhante yasmā hutvā na hoti, tasmā aniccaṁ. Yasmā pubbe asantaṁ paccayasamavāyena hutvā uppajjitvā puna bhaṅgupagamanena na hoti, tasmā na niccanti aniccaṁ, addhuvanti adhippāyo. Atha vā uppādavayavantatāya tāvakālikatāya vipariṇāmakoṭiyā niccappaṭikkhepatoti imehipi kāraṇehi **aniccaṁ.** Ettha khaṇe khaṇe uppajjanavasena nirujjhanavasena ca pavattanato **uppādavayavantatā.** Taṅkhaṇikatāya **tāvakālikatā.** Vipariṇāmavantatāya **vipariṇāmakoṭi.** Rūpañhi uppādādivikārāpajjanena vipariṇāmantaṁ vināsaṁ pāpuṇāti. Niccasabhāvābhāvo eva **niccapaṭikkhepo.** Aniccā hi dhammā, teneva attano aniccabhāvena atthato niccataṁ paṭikkhipanti nāma.

Dukkhaṁ bhanteti bhante paṭipīḷanākārena dukkhaṁ. Uppādajarābhaṅgavasena hi rūpassa nirantaraṁ bādhati, paṭipīḷanākārenassa dukkhatā. Atha vā santāpaṭṭhena dukkhamaṭṭhena dukkhavatthukaṭṭhena sukhapaṭikkhepaṭṭhena cāti catūhi kāraṇehi dukkhaṁ. Ettha ca **santāpo** nāma dukkhadukkhatādivasena santāpanaṁ paridahanaṁ. Tato evassa dussahatāya **dukkhamatā.** Tissannaṁ dukkhatānaṁ saṁsāradukkhassa ca adhiṭṭhānatāya **dukkhavatthukatā.** Sukhasabhāvābhāvo eva **sukhapaṭikkhepo. Vipariṇāmadhamman**ti jarāya maraṇena ca vipariṇāmasabhāvaṁ. **Kallaṁ nū**ti yuttaṁ nu. **Tan**ti evaṁ aniccaṁ dukkhaṁ vipariṇāmadhammaṁ rūpaṁ. **Etaṁ mamā**ti taṇhāgāho mamaṅkārabhāvato. **Esohamasmī**ti mānagāho ahaṅkārabhāvato. **Eso me attā**ti diṭṭhigāho attabhāvavipallāsaggāhato. **Taṇhāgāho** cettha aṭṭhasatataṇhā vicaritavasena, **mānagāho** navavidhamānavasena, **diṭṭhigāho** dvāsaṭṭhidiṭṭhivasena veditabbo. Imesaṁ tiṇṇaṁ taṇhāmānadiṭṭhigāhānaṁ vasena yuttaṁ nu taṁ samanu passitunti vuttaṁ hoti.

Iti bhagavā aniccadukkhavasena anattalakkhaṇaṁyeva dasseti. Bhagavā hi katthaci aniccavasena anattataṁ dasseti, katthaci dukkhavasena, katthaci ubhayavasena. Tathā hi “cakkhu attāti yo vadeyya, taṁ na upapajjati, cakkhussa uppādopi vayopi paññāyati. Yassa kho pana uppādopi vayopi paññāyati, 'attā me uppajjati ceva veti cā'ti iccassa evamāgataṁ hoti, tasmā taṁ na upapajjati. 'Cakkhu

attā'ti yo vadeyya, iti cakkhu anattā”ti imasmiñca **chachakkasutte**[1] aniccavasena anattataṁ dassesi. “Rūpañca hidaṁ bhikkhave attā abhavissa -pa-. Evaṁ me rūpaṁ mā ahosī”ti imasmiṁyeva anattalakkhaṇasutte dukkhavasena anattataṁ dassesi. “Rūpaṁ bhikkhave aniccaṁ, yadaniccaṁ taṁ dukkhaṁ, yaṁ dukkhaṁ tadanattā, yadanattā, taṁ ‘netaṁ mama, nesohamasmi, na me so attā'ti evametaṁ yathābhūtaṁ sammappaññāya daṭṭhabban”ti imasmiṁ **arahantasutte**[2] ubhayavasena anattataṁ dassesi. Kasmā? Aniccaṁ dukkhañca pākaṭaṁ, anattā apākaṭaṁ. Paribhogabhājanādīsu hi bhinnesu “aho aniccan”ti vadanti, “aho anattā”ti pana vattā nāma natthi. Sarīre gaṇḍapiḷakāsu vā uṭṭhitāsu kaṇṭakena vā viddhā “aho dukkhan”ti vadanti, “aho anattā”ti pana vattā nāma natthi. Kasmā? Idañhi anattalakkhaṇaṁ nāma avibhūtaṁ duddasaṁ duppaññāpanaṁ. Tathā hi sarabhaṅgādayopi satthāro nāddasaṁsu, kuto paññāpanā, tena naṁ bhagavā aniccavasena vā dukkhavasena vā ubhayavasena vā dassesi. Tayidaṁ imasmimpi teparivaṭṭe aniccadukkhavaseneva dassitaṁ. **Vedanā**dīsupi eseva nayo.

22. **Tasmātihā**ti tasmā icceva vuttaṁ. **Ti**-kāra **ha**-kārā nipātā, yasmā ime pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattā, tasmāti attho. **Yaṁ kiñcī**ti anavasesa pariyādānametaṁ. **Yan**ti hi sāmaññena aniyamadassanaṁ, **kiñcī**ti pakārato bhedaṁ āmasitvā aniyamadassanaṁ. Ubhayenapi atītaṁ vā -pa- santike vā appaṁ vā bahuṁ vā yādisaṁ vā tādisaṁ vā napuṁsakaniddesārahaṁ sabbaṁ byāpetvā saṅgaṇhāti, tasmā anavasesapariyādānametaṁ “yaṁ kiñcī”ti. Evañca sati aññesupi napuṁsaka niddesārahesu pasaṅgaṁ disvā tattha adhippetatthaṁ adhicca pavattanato atippasaṅgassa niyamanatthaṁ **“rūpan”**ti vuttaṁ. Evaṁ padadvayenapi rūpassa asesapariggaho kato hoti. Athassa atītādivibhāgaṁ ārabhati **“atītānāgatapaccuppannan”**ti-ādinā. Tañhi kiñci atītaṁ kiñci anāgatādibhedanti. Esa nayo **vedanā**dīsupi.

Tattha rūpaṁ tāva addhāsantatisamayakhaṇavasena catudhā atītaṁ nāma hoti, tathā anāgatapaccuppannaṁ. Tattha **addhāvasena** tāva ekassa

1. Ma 3. 329 piṭṭhe. 2. Saṁ 2. 68, 69 piṭṭhesu.

ekasmiṁ bhave paṭisandhito pubbe atītaṁ, cutito uddhamanāgataṁ, ubhinnamantare paccuppannaṁ. **Santativasena** sabhāgeka-utusamuṭṭhāna-ekāhārasamuṭṭhānañca pubbāpariyavasena vattamānampi paccuppannaṁ, tato pubbe visabhāga-utu-āhāra samuṭṭhānaṁ atītaṁ, pacchā anāgataṁ. Cittajaṁ ekavīthi-ekajavana-ekasamāpatti samuṭṭhānaṁ paccuppannaṁ, tato pubbe atītaṁ, pacchā anāgataṁ. Kammasamuṭṭhānassa pāṭiyekkaṁ santativasena atītādibhedo natthi. Tesaṁyeva pana utu-āhāracitta samuṭṭhānānaṁ upatthambhakavasena tassa atītādibhāvo veditabbo. **Samayavasena** ekamuhuttapubbaṇhasāyanharattidivādīsu samayesu santānavasena pavattamānaṁ taṁtaṁ samayavantaṁ rūpaṁ paccuppannaṁ nāma, tato pubbe atītaṁ, pacchā anāgataṁ. **Khaṇavasena** uppādādikkhaṇattayapariyāpannaṁ paccuppannaṁ, tato pubbe atītaṁ, pacchā anāgataṁ, idamevettha nippariyāyaṁ, sesā pariyāyakathā.

Ajjhattaṁ vā bahiddhā vāti cakkhādipañcavidhaṁ rūpaṁ attabhāvaṁ adhikicca pavattattā ajjhattaṁ, sesaṁ tato bāhirattā bahiddhā. Apica niyakajjhattampi idha ajjhattaṁ, parapuggalikampi ca bahiddhāti veditabbaṁ. **Oḷārikaṁ vā sukhumaṁ vā**ti cakkhādīni nava, āpodhātuvajjā tisso dhātuyo cāti dvādasavidhaṁ rūpaṁ ghaṭṭanavasena gahetabbato oḷārikaṁ, sesaṁ tato viparītattā sukhumaṁ. **Hīnaṁ vā paṇītaṁ vā**ti ettha hīnapaṇītabhāvo pariyāyato nippariyāyato ca. Tattha akaniṭṭhānaṁ rūpato sudassīnaṁ rūpaṁ hīnaṁ, tadeva sudassānaṁ rūpato paṇītaṁ. Evaṁ yāva narakasattānaṁ rūpaṁ, tāva pariyāyato hīnapaṇītatā veditabbā. Nippariyāyato pana yaṁ ārammaṇaṁ katvā akusalavipākaviññāṇaṁ uppajjati, taṁ hīnaṁ aniṭṭhabhāvato. Yaṁ pana ārammaṇaṁ katvā kusalavipākaviññāṇaṁ uppajjati, taṁ paṇītaṁ iṭṭhabhāvato. Yathā hi akusala vipāko sayaṁ aniṭṭho aniṭṭhe eva uppajjati, na iṭṭhe, evaṁ kusalavipākopi sayaṁ iṭṭho iṭṭheyeva uppajjati, na aniṭṭhe. **Yaṁ dūre santike vā**ti yaṁ sukhumaṁ, tadeva duppaṭivijjhasabhāvattā dūre, itaraṁ suppaṭivijjhasabhāvattā santike. Apicettha okāsatopi upādāyupādāya dūrasantikatā veditabbā. **Taṁ sabban**ti taṁ atītādīhi padehi visuṁ niddiṭṭhaṁ sabbaṁ rūpaṁ. **Sammappaññāya daṭṭhabban**ti sahavipassanāya maggapaññāya daṭṭhabbaṁ.

Yā kāci vedanāti-ādīsu pana santativasena ca khaṇavasena ca vedanāya atītānāgatapaccuppannabhāvo veditabbo. Tattha[1] **santativasena** ekavīthi-ekajavana-ekasamāpattipariyāpannā ekavidhavisayasamāyogappavattā ca divasampi buddharūpaṁ passantassa dhammaṁ suṇantassa pavattasaddhādisahitavedanā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. **Khaṇavasena** khaṇattayapariyāpannā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. Ajjhattabahiddhābhedo niyakajjhattavasena veditabbo. Oḷārikasukhumabhedo "akusalā vedanā oḷārikā, kusalābyākatā vedanā sukhumā"ti-ādinā yena **vibhaṅge**[2] vuttena jātisabhāvapuggalalokiyalokuttaravasena veditabbo. **Jātivasena** tāva akusalavedanā sāvajjakiriyahetuto kilesasantāpasabhāvato ca avūpasantavuttīti kusalavedanāya oḷārikā, sabyāpārato sa-ussāhato savipākato kilesasantāpasabhāvato sāvajjato ca vipātābyākatāya oḷārikā, savipākato kilesasantāpasabhāvato sabyāpajjato sāvajjato ca kiriyābyākatāya oḷārikā, kusalābyākatā pana vuttavipariyāyato akusalāya sukhumā. Dvepi kusalākusalavedanā sabyāpārato sa-ussāhato savipākato ca yathāyogaṁ duvidhāyapi abyākatāya oḷārikā, vuttavipariyāyena duvidhāpi abyākatā tāhi sukhumā. Evaṁ tāva jātivasena oḷārikasukhumatā veditabbā.

Sabhāvavasena pana dukkhavedanā nirassādato savipphārato[3] ubbejanīyato abhibhavanato ca itarāhi dvīhi oḷārikā, itarā pana dve sātato santato paṇītato manāpato majjhattato ca tathāyogaṁ dukkhāya sukhumā. Ubho pana sukhadukkhā savipphārato khobhakaraṇato pākaṭato ca adukkhamasukhāya oḷārikā, sā vuttavipariyāyena tadubhayato sukhumā. Evaṁ sabhāvavasena oḷārikasukhumatā veditabbā. **Puggalavasena** pana asamāpannassa vedanā nānārammaṇavikkhittabhāvato samāpannassa vedanāya oḷārikā, vipariyāyena itarā sukhumā. Evaṁ puggalavasena oḷārikasukhumatā veditabbā. **Lokiyalokuttaravasena** pana sāsavā vedanā lokiyā. Sā

1. Visuddhi 2. 104 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Abhi 2. 4 piṭṭhe.
3. Avipphārato (Syā)

āsavuppattihetuto oghaniyato yoganiyato ganthaniyato nīvaraṇiyato upādāniyato saṁkilesikato puthujjanasādhāraṇato ca anāsavāya oḷārikā, sā vipariyāyena sāsavāya sukhumā. Evaṁ lokiyalokuttaravasena oḷārikasukhumatā veditabbā.

Tattha jāti-ādivasena sambhedo pariharitabbo. Akusalavipākakāyaviññāṇasampayuttā hi vedanā jātivasena abyākatattā sukhumāpi samānā sabhāvādivasena oḷārikā hoti. Vuttañhetaṁ "abyākatā vedanā sukhumā, dukkhā vedanā oḷārikā. Asamāpannassa vedanā oḷārikā, sāsavā vedanā oḷārikā"ti[1]. Yathā ca dukkhavedanā evaṁ sukhādayopi jātivasena oḷārikā, sabhāvādivasena sukhumā honti. Tasmā yathā jāti-ādivasena sambhedo na hoti, tathā vedanānaṁ oḷārikasukhumatā veditabbā. Seyyathidaṁ? Abyākatā jātivasena kusalākusalāhi sukhumā. Na tattha "katamā abyākatā kiṁ dukkhā, kiṁ sukhā, kiṁ samāpannassa, kiṁ asamāpannassa, kiṁ sāsavā, kiṁ anāsavā"ti evaṁ sabhāvādibhedo parāmasitabbo. Esa nayo sabbattha.

Apica "taṁ taṁ vā pana vedanaṁ upādāyupādāya vedanā oḷārikā sukhumā daṭṭhabbā"ti[1] vacanato akusalādīsupi lobhasahagatāya dosasahagatavedanā aggi viya attano nissayadahanato oḷārikā, lobhasahagatā sukhumā. Dosasahagatāpi niyatā oḷārikā, aniyatā sukhumā. Niyatāpi kappaṭṭhitikā oḷārikā, itarā sukhumā. Kappaṭṭhitikāsupi asaṅkhārikā oḷārikā, itarā sukhumā. Lobhasahagatā pana diṭṭhisampayuttā oḷārikā, itarā sukhumā. Sāpi niyatā kappaṭṭhitikā asaṅkhārikā oḷārikā, itarā sukhumā, avisesena akusalā bahuvipākā oḷārikā, appavipākā sukhumā. Kusalā pana appavipākā oḷārikā, bahuvipākā sukhumā.

Apica kāmāvacarakusalā oḷārikā, rūpāvacarā sukhumā, tato arūpāvacarā, tato lokuttarā. Kāmāvacarā ca dānamayā oḷārikā, sīlamayā sukhumā, tato bhāvanāmayā. Bhāvanāmayāpi duhetukā

---

1. Abhi 2. 4 piṭṭhe.

oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tihetukāpi sasaṅkhārikā oḷārikā, asaṅkhārikā sukhumā. Rūpāvacarā paṭhamajjhānikā oḷārikā -pa- pañcamajjhānikā sukhumāva. Arūpāvacarā ākāsānañcāyatanasampayuttā oḷārikā -pa- nevasaññānāsaññāyatanasampayuttā sukhumāva. Lokuttarā ca sotāpattimaggasampayuttā oḷārikā -pa- arahattamaggasampayuttā sukhumāva. Esa nayo taṁtaṁbhūmivipākakiriyavedanāsu dukkhādi-asamāpannādisāsavādivasena vuttavedanāsu ca.

Okāsavasena cāpi niraye dukkhā oḷārikā, tiracchānayoniyaṁ sukhumā -pa- paranimmitavasavattī sukhumāva. Yathā ca dukkhā, evaṁ sukhāpi sabbattha yathānurūpaṁ yojetabbā. **Vatthuvasena** cāpi hīnavatthukā yā kāci vedanā oḷārikā, paṇītavatthukā sukhumā. Hīnappaṇītabhede yā oḷārikā, sā hīnā. Yā ca sukhumā, sā paṇītāti veditabbā. Dūrapadaṁ pana akusalā vedanā kusalābyākatāhi vedanāhi dūre, santikapadaṁ akusalā vedanā akusalāya vedanāya santiketi-ādinā nayena vibhattaṁ. Tasmā akusalā vedanā visabhāgato asaṁsaṭṭhato asarikkhato ca kusalābyākatāhi dūre, tathā kusalābyākatā akusalāya. Esa nayo sabbavāresu. Akusalā pana vedanā sabhāgato ca saṁsaṭṭhato ca sarikkhato ca akusalāya santiketi. Taṁtaṁvedanāsampayuttānaṁ pana saññādīnampi evameva veditabbaṁ.

23. **Sutavā**ti āgamādhigamasaṅkhātena bāhusaccena samannāgatattā sutavā**. Nibbindatī**ti ukkaṇṭhati. Ettha ca **nibbidā**ti vuṭṭhānagāminīvipassanā adhippetā. **Nibbindaṁ virajjatī**ti ettha virāgavasena cattāro maggā kathitā. **Virāgā vimuccatī**ti virāgena maggeneva hetubhūtena paṭippassaddhivimuttivasena vimuccati. Iminā cattāri sāmaññaphalāni kathitāni. **Vimuttasmiṁ vimuttamiti ñāṇaṁ hotī**ti iminā pana paccavekkhaṇañāṇaṁ kathitaṁ. **Khīṇā jātī**ti-ādīhi tassa bhūmi. Tena hi ñāṇena ariyasāvako paccavekkhanto “khīṇā jātī”ti-ādīni pajānāti. Katamā panassa jāti khīṇā, kathañca naṁ pajānātīti? Na tāvassa atītā jāti khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā anāgate vāyāmābhāvato, na paccuppannā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jāti, sā maggassa bhāvitattā

anuppādadhammataṁ āpajjanena khīṇā, taṁ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā kilesābhāve vijjamānampi kammaṁ āyatiṁ appaṭisandhikaṁ hotīti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṁ parivutthaṁ, kataṁ caritaṁ niṭṭhitanti attho. **Brahmacariyan**ti maggabrahmacariyaṁ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhiṁ satta sekkhā maggabrahma cariyaṁ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso, tasmā ariyasāvako attano brahmacariya vāsaṁ paccavekkhanto "vusitaṁ brahmacariyan"ti pajānāti. **Kataṁ karaṇīyan**ti catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṁ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṁ kiccaṁ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā ariyasāvako attano karaṇīyaṁ paccavekkhanto "kataṁ karaṇīyan"ti pajānāti. **Nāparaṁ itthattāyā**ti idāni puna itthabhāvāya evaṁsoḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhāvanākiccaṁ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyā**ti itthabhāvā[1] imasmā evaṁpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṁ khandha santānaṁ mayhaṁ natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlakā rukkhā viya. Te carimakaviññāṇanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti pajānāti.

24. **Attamanā te[2] bhikkhū bhagavato bhāsitaṁ abhinandun**ti te bhikkhū sakamanā tuṭṭhamanā, pītisomanassehi vā samattamanā[3] hutvā karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṁ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsato bhagavato vacanaṁ sukathitaṁ sulapitaṁ "evametaṁ bhagavā, evametaṁ sugatā"ti matthakena sampaṭicchantā anumodiṁsu ceva sampaṭicchiṁsu cāti attho. Ayañhi **abhinanda**-saddo "abhinandati abhivadatī"ti-ādīsu[4] taṇhāyapi āgato. "Annamevā bhinandanti, ubhaye devamānusā"ti-ādīsu[5] upagamanepi.

"Cirappavāsiṁ purisaṁ, dūrato sotthimāgataṁ.
Ñātimittā suhajjā ca, abhinandanti āgatan"ti[6]—

1. Itthabhāvato (Sī-Ṭṭha 1. 202; Ma-Ṭṭha 1. 132 piṭṭhesu.) 2. Pañcavaggiyā (Pāḷiyaṁ)
3. Sampattamanā (Syā), sampayuttamanā (Ma-Ṭṭha 1. 90 piṭṭhe)
4. Saṁ 2. 12, 311, 321 piṭṭhādīsu. 5. Saṁ 1. 29 piṭṭhe.
6. Khu 1. 45; Khu 2. 73 piṭṭhesu.

ādīsu sampaṭicchanepi. “Abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu[1] anumodanepi. Svāyamidha anumodanasampaṭicchanesu yujjati. Tena vuttaṁ “anumodiṁsu ceva sampaṭicchiṁsu cā”ti. **Anupādāya āsavehi cittāni vimucciṁsū**ti anuppādanirodhena nirujjhamānehi āsavehi anupādāya aggahetvā kañci dhammaṁ “ahaṁ mamā”ti anādiyitvāva cittāni vimucciṁsu. **Cha arahanto**ti bhagavatā saddhiṁ cha janā arahanto. Aññesaṁ pana devabrahmānampi arahattappattisambhavato idaṁ manussa-arahanteyeva sandhāya vuttanti āha **“cha manussā arahanto hontī”**ti.

Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavaggiyakathā niṭṭhitā.

Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā

25. Idāni yasassa pabbajjaṁ dassetuṁ **“tena kho pana samayenā”**ti-ādi āraddhaṁ. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā—**hemantiko**ti-ādīsu yattha sukhaṁ hoti hemantakāle vasiṁtuṁ, ayaṁ hemantiko. Itaresupi eseva nayo. Ayaṁ panettha vacanattho—hemante vāso hemantaṁ uttarapadalopena, hemantaṁ arahatīti **hemantiko.** Itaresupi eseva nayo. Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti nātinīco, dvāravātapānānipissa nātibahūni nātitanūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇa khajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhuma chiddāni, uṇhappavesanatthāya bhittiniyyūhāni hariyanti, bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārupanāni panettha uṇhavikiriyāni kambalādīni vaṭṭanti, khajjabhojjaṁ siniddhaṁ kaṭukasannissitañca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā honti, dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajātāni honti, bhūmattharaṇāni sītavikiriyāni dukūlamayāni vaṭṭanti, khajjabhojjāni madhurarasasītavikiriyāni, vātapānasamīpesu cettha navā cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādenti, tesu tesu padesesu udakayantāni karonti, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

---

1. Ma 1. 160 piṭṭhe. 2. Dī-Ṭṭha 2. 45; Aṁ-Ṭṭha 2. 126 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalañcettha tūriyāneva nippurisāni, sabbaṭṭhānānipi nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nahāpanādiparikammakarāpi itthiyova. Pitā kira "tathārūpaṁ issariyasukhasampattiṁ anubhavamānassa purisaṁ disvā parisaṅkā uppajjati, sā me puttassa mā ahosī"ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapāpesi. **Pañcahi kāmaguṇehī**ti rūpasaddādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi. **Samappitassā**ti sammā appitassa, upetassāti attho. **Samaṅgībhūtassā**ti tasseva vevacanaṁ. **Paricāraya mānassā**ti parito cārayamānassa, tasmiṁ tasmiṁ kāmaguṇe indriyāni cārayamānassāti attho. **Āḷambaran**ti paṇavaṁ. **Vikesikan**ti muttakesaṁ, vippakiṇṇakesanti attho. **Vikkheḷikan**ti vissandamānalālaṁ. **Vippalapantiyo**ti viruddhaṁ palapantiyo vā rudantiyo vā. **Susānaṁ maññe**ti āmakasusānaṁ viya addasa sakaṁ parijananti sambandho. **Udānaṁ udānesī**ti saṁvegavasena udānaṁ udānesi, saṁvegavasappavattaṁ vācaṁ nicchāresīti attho.

26. **Idaṁ kho yasā**ti bhagavā nibbānaṁ sandhāyāha. Tañhi taṇhādīhi kilesehi anupaddutaṁ anupassaṭṭhañca. **Anupubbiṁ kathan**ti[1] dānānantaraṁ sīlaṁ, sīlānantaraṁ saggaṁ, saggānantaraṁ magganti evamanupaṭipāṭikathaṁ. Tattha **dānakathā** nāma "idaṁ dānaṁ nāma sukhānaṁ nidānaṁ, sampattīnaṁ mūlaṁ, bhogānaṁ patiṭṭhā, visamagatassa tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ[2] tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisaṁ, patiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisaṁ, ārammaṇaṭṭhena[3] ālambanarajjusadisaṁ, idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṁ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṁ, tesaṁ nidahanaṭṭhena aggi, durāsadaṭṭhena āsīviso, asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena seta-usabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṁ nāmetaṁ mayā gatamaggo, mayheveso vaṁso, mayā dasa pāramiyo pūrentena velāmamahāyaññā mahāgovindamahāyaññā mahā sudassanamahāyaññā vessantaramahāyaññāti aneke mahāyaññā pavattitā, sasabhūtena

1. Dī-Ṭṭha 2. 62; Ma-Ṭṭha 3. 64 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Ālambanaṁ (?)
3. Ālambanaṭṭhena (?)

jalite aggikkhandhe attānaṁ niyyātentena sampattayācakānaṁ cittaṁ gahitaṁ. Dānañhi loke sakkasampattiṁ deti, mārasampattiṁ brahmasampattiṁ cakkavattisampattiṁ sāvakapāramiñāṇaṁ paccekabodhiñāṇaṁ abhisambodhiñāṇaṁ detī”ti evamādinā dānaguṇappaṭisaṁyuttakathā.

Yasmā pana dānaṁ dadanto sīlaṁ samādātuṁ sakkoti, tasmā tadanantaraṁ sīlakathaṁ kathesi. Dānañhi nāma dakkhiṇeyyesu hitajjhāsayena pūjanajjhāsayena vā attano santakassa paresaṁ pariccajanaṁ, tasmā dāyako sattesu ekantahitajjhāsayo purisapuggalo, paresaṁ vā santakaṁ[1] haratīti aṭṭhānametaṁ. Tasmā dānaṁ dadanto sīlaṁ samādātuṁ sakkotīti dānānantaraṁ sīlaṁ vuttaṁ. Apica **dānakathā** tāva pacurajanesupi pavattiyā sabbasādhāraṇattā sukarattā sīle patiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito kathitā. Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahavatthūsu nissaṅgabhāvato sukheneva sīlāni samādiyati, tattha ca suppatiṭṭhito hoti. Sīlena dāyakapaṭiggāhakavisuddhito parānuggahaṁ vatvā parapīḷānivattivacanato kiriyadhammaṁ vatvā akiriyadhammavacanato bhogayasa sampattihetuṁ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca dānakathānantaraṁ sīlakathā kathitā.

Sīlākathā nāma “sīlaṁ nāmetaṁ avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ. Sīlaṁ nāmetaṁ mama vaṁso, ahaṁ saṅkhapālanāgarājakāle bhūridattanāgarājakāle campeyyanāgarājakāle sīlavarājakāle mātuposakahatthirājakāle chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlaṁ paripūresiṁ. Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadiso avassayo sīlasadisā patiṭṭhā ārammaṇaṁ tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi, sīlapupphasadisaṁ pupphaṁ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi. Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṁ sīlakusumapiḷandhanaṁ sīlagandhānulittaṁ sadevakopi loko olokento tittiṁ na gacchatī”ti evamādisīlaguṇappaṭisaṁyuttakathā.

Idaṁ pana sīlaṁ nissāya ayaṁ saggo labbhatīti dassanatthaṁ sīlānantaraṁ saggakataṁ kathesi. **Saggatathā** nāma “ayaṁ saggo nāma iṭṭho kanto

1. Purisapuggalo pare hanti, paresaṁ vā santakaṁ (Syā)

manāpo, niccamettha kīḷā, niccaṁ sampattiyo labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṁ dibbasampattiṁ paṭilabhanti, tāvatiṁsā tisso ca vassakoṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassānī"ti evamādisaggaguṇapaṭisaṁyuttakathā. Saggasampattiṁ kathayantānañhi buddhānaṁ mukhaṁ nappahoti. Vuttampi cetaṁ "anekapariyāyena kho ahaṁ bhikkhave saggakathaṁ katheyyan"ti-ādi.

Evaṁ saggakathāya palobhetvā puna hatthiṁ alaṅkaritvā tassa soṇḍaṁ chindanto viya ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātabboti dassanatthaṁ "appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo"ti-ādinā[1] nayena kāmānaṁ ādīnavaṁ okāraṁ saṁkilesaṁ kathesi. Tattha **ādīnavo**ti doso, aniccatādinā appassādatādinā ca dūsitabhāvoti attho. Atha vā ādīnaṁ vāti pavattatīti **ādīnavo,** paramakapaṇatā. Tathā ca kāmā yathābhūtaṁ paccavekkhantānaṁ paccupatiṭṭhanti. **Okāro**ti lāmakabhāvo nihīnabhāvo aseṭṭhehi sevitabbatā seṭṭhehi na sevitabbatā ca. **Saṁkileso**ti tehi sattānaṁ saṁkilissanaṁ, vibādhetabbatā upatāpetabbatāti attho.

Evaṁ kāmādīnavena tajjetvā **nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsesi.** Yattakā ca kāmesu ādīnavā, paṭipakkhato tattakāva nekkhamme ānisaṁsā. Apica "nekkhammaṁ nāmetaṁ asambādhaṁ asaṁkiliṭṭhaṁ, nikkhantaṁ kāmehi, nikkhantaṁ kāmasaññāya, nikkhantaṁ kāmavitakkehi, nikkhantaṁ kāmapariḷāhehi, nikkhantaṁ byāpārato"ti-ādinā nayena nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsesi, pabbajjāya jhānādīsu ca guṇe vibhāvesi vaṇṇesi. Ettha ca saggaṁ kathetvā svāyaṁ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbathāpi anupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanatthaṁ saggānantaraṁ maggo kathetabbo. Maggañca kathentena tadadhigamupāyasandassanatthaṁ saggapariyāpannāpi pageva itare sabbepi kāmā nāma bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammāti kāmānaṁ ādīnavo, hīnā gammā pothujjanikā anariyā anatthasañhitāti tesaṁ okāro lāmakabhāvo, sabbepi bhavā kilesānaṁ vatthubhūtāti tattha saṁkileso, sabbasaṁkilesavippamuttaṁ nibbānanti nekkhamme

1. Ma 1. 126; Vi 2. 176 piṭṭhesu.

ānisaṁso ca kathetabboti kāmesu ādīnavo okāro saṁkileso nekkhamme ca ānisaṁso pakāsitoti daṭṭhabbaṁ.

Kallacittanti kammaniyacittaṁ, heṭṭhā pavattitadesanāya assaddhiyādīnaṁ cittadosānaṁ vigatattā uparidesanāya bhājanabhāvūpagamanena kammakkhamacittanti attho. Assaddhiyādayo vā yasmā cittassa rogabhūtā tadā tassa vigatā, tasmā kallacittaṁ arogacittanti attho. Diṭṭhimānādikilesavigamena **muducittaṁ,** kāmacchandādivigamena **vinīvaraṇacittaṁ,** sammāpaṭipattiyaṁ uḷārapītipāmojjayogena **udaggacittaṁ.** Tattha saddhāsampattiyā pasannacittaṁ yadā bhagavā aññāsīti sambandho. Atha vā **kallacittan**ti kāmacchandavigamena arogacittaṁ. **Muducittan**ti byāpādavigamena mettāvasena akaṭhinacittaṁ. **Vinīvaraṇacittan**ti uddhaccakukkuccavigamena vikkhepassa vigatattā tena apihitacittaṁ. **Udaggacittan**ti thinamiddhavigamena sampaggahavasena alīnacittaṁ. **Pasannacittan**ti vicikicchāvigamena sammāpaṭipattiyaṁ adhimuttacittanti evampettha attho veditabbo. **Sāmukkaṁsikā**ti sāmaṁ ukkaṁsikā, attanāyeva uddharitvā gahitā, sayambhūñāṇena diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā ca pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha "dukkhaṁ samudayaṁ nirodhaṁ maggan"ti.

Seyyathāpīti-ādinā upamāvasena tassa kilesappahānaṁ ariyamagguppādañca dasseti. **Apagatakāḷakan**ti vigatakāḷakaṁ. **Sammadevā**ti suṭṭhuṁ eva. **Rajanan**ti nīlapītādiraṅgajātaṁ. **Paṭiggaṇheyyā**ti gaṇheyya, pabhassaraṁ bhaveyya. **Tasmiṁ yeva āsane**ti tassaṁyeva nisajjāyaṁ. Etenassa lahuvipassakatā tikkhapaññatā sukhapaṭipadakhippābhiññatā ca dassitā hoti. **Virajan**ti-ādi vuttanayameva. Tatridaṁ upamāsaṁsandanaṁ—vatthaṁ viya cittaṁ, vatthassa āgantukamalehi kiliṭṭhabhāvo viya cittassa rāgādimalehi saṁkiliṭṭhabhāvo, dhovanasilā viya anupubbikathā, udakaṁ viya saddhā, udakena temetvā temetvā ūsagomayachārikakhārakehi kāḷakapadese sammadditvā vatthassa dhovanapayogo viya saddhāsinehena temetvā temetvā satisamādhipaññāhi dose sithile katvā sīlasutādividhinā[1] cittassa sodhane vīriyārambho, tena payogena vatthe kāḷakāpagamo viya vīriyārambhena kilesavikkhambhanaṁ,

1. Sithilīkatādividhinā (Syā)

raṅgajātaṁ viya ariyamaggo, tena suddhassa vatthassa pabhassarabhāvo viya vikkhambhitakilesassa cittassa maggena pariyodapananti.

27. **Assadūte**ti āruḷha-asse dūte. **Iddhābhisaṅkhāran**ti iddhikiriyaṁ. **Abhisaṅkharesī**ti abhisaṅkhari, akāsīti attho. Kimatthanti ce? Ubhinnaṁ paṭilabhitabbavisesantarāyanisedhanatthaṁ. Yadi hi so puttaṁ passeyya, puttassapi arahattappatti seṭṭhissapi dhammacakkhupaṭilābho na siyā. Adiṭṭhasaccopi[1] hi "dehi te mātuyā jīvitan"ti yācanto kathañhi nāma vikkhepaṁ paṭibāhitvā bhagavato dhamma desanānusārena ñāṇaṁ pesetvā dhammacakkhuṁ paṭilabheyya, yaso ca evaṁ tena yāciyamāno kathaṁ taṁ vikkhepaṁ paṭibāhitvā arahatte patiṭṭhaheyya.

Etadavocāti bhagavato dhammadesanaṁ abbhanumodamāno etaṁ "abhikkantaṁ bhante"ti-ādivacanaṁ avoca. **Abhikkanta**-saddo cāyamidha abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bhanteti vuttaṁ hoti.

"Bhaye kodhe pasaṁsāyaṁ, turite kotūhalacchare.
Hāse soke pasāde ca, kare āmeḍitaṁ budho"ti—

Imināva lakkhaṇena idha pasādavasena pasaṁsāvasena cāyaṁ dvikkhattuṁ vuttoti veditabbo. **Seyyathāpī**ti-ādinā catūhi upamāhi bhagavato desanaṁ thometi. Tattha **nikkujjitan**ti adhomukhaṭhapitaṁ heṭṭhāmukhajātaṁ vā. **Ukkujjeyyā**ti uparimukhaṁ kareyya. **Paṭicchannan**ti tiṇapaṇṇādichāditaṁ. **Vivareyyā**ti ugghāṭeyya. **Mūḷhassā**ti disāmūḷhassa. **Maggaṁ ācikkheyyā**ti hatthe gahetvā "esa maggo"ti vadeyya. **Andhakāre**ti kāḷapakkhacātuddasī aḍḍharatti ghanavanasaṇḍa meghapaṭalehi caturaṅgatame.

Evaṁ desanaṁ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṁ karonto **"esāhan"**ti-ādimāha. Tattha **esāhan**ti eso ahaṁ. **Upāsakaṁ maṁ bhagavā dhāretū**ti maṁ bhagavā "upāsako ayan"ti evaṁ dhāretu, jānātūti attho. **Ajjatagge**ti etthāyaṁ agga-saddo ādi-atthe, tasmā **ajjatagge**ti ajjataṁ ādiṁ

---

1. Diṭṭhasaccopi (Ka)

katvāti evamattho veditabbo. Ajjatanti ajjabhāvaṁ. "Ajjadagge"ti vā pāṭho, **da**-kāro padasandhikaro, ajja aggaṁ katvāti attho. **Pāṇupetan**ti pāṇehi upetaṁ. Yāva me jīvitaṁ pavattati, tāva upetaṁ, anaññasatthukaṁ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṁ gataṁ upāsakaṁ kappiyakārakaṁ maṁ bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṁ chindeyya, neva buddhaṁ "na buddho"ti vā, dhammaṁ "na dhammo"ti vā, saṁghaṁ "na saṁgho"ti vā vadeyyanti evaṁ attasanniyyātanena saraṇaṁ agamāsi. Evaṁ "abhikkantan"ti-ādīnaṁ anuttānapadattho veditabbo, vitthāro pana heṭṭhā verañjakaṇḍavaṇṇanāyaṁ[1] āgatoyevāti idha na dassito.

28. **Bhūmiṁ paccavekkhantassā**ti attanā diṭṭhamatthaṁ paccavekkhantassa. **Iddhābhisaṅkhāraṁ paṭippassambhesī**ti yathā taṁ seṭṭhi gahapati tattha nisinnova yasaṁ kulaputtaṁ passati, tathā adhiṭṭhāsīti attho. **Adhivāsetū**ti sampaṭicchatu. **Ajjatanāyā**ti yaṁ me tumhesu sakkāraṁ karoto ajja bhavissati puññañca pītipāmojjañca, tadatthāya. **Adhivāsesi bhagavā tuṇhībhāvenā**ti bhagavā kāyaṅgaṁ vā vācaṅgaṁ vā acopetvā abbhantareyeva khantiṁ karonto tuṇhībhāvena adhivāsesi, seṭṭhissa anuggahatthaṁ manasāva sampaṭicchīti vuttaṁ hoti. **"Ehi bhikkhū"ti bhagavā avocā**ti tassa kira iddhimayapattacīvarassa upanissayaṁ olokento anekāsu jātīsu cīvarādi-aṭṭhaparikkhāradānaṁ disvā **"ehi bhikkhū"**ti avoca. So tāvadeva bhaṇḍu kāsāvavasano aṭṭhahi bhikkhuparikkhārehi sarīre paṭimukkeheva vassasaṭṭhikatthero[2] viya bhagavantaṁ namassamānova nisīdi. Yo hi cīvarādike aṭṭha parikkhāre pattacīvarameva vā sotāpannādi-ariyassa puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā "idaṁ parikkhāradānaṁ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū"ti patthanaṁ paṭṭhapeti, tassa taṁ sati adhikārasampattiyaṁ buddhānaṁ sammukhībhāve iddhimayaparikkhāra lābhāya saṁvattatīti veditabbaṁ.

29. **Paṇītenā**ti uttamena. **Sahatthā**ti sahatthena. **Santappetvā**ti suṭṭhu tappetvā, paripuṇṇaṁ suhitaṁ yāvadatthaṁ katvā. **Sampavāretvā**ti suṭṭhu pavāretvā, alaṁ alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā. **Bhuttāvin**ti

---

1. Vi-Ṭṭha 1. 138 piṭṭhe.
2. Vassasatikatthero (Syā)

bhuttavantaṁ. **Onītapattapāṇin**ti pattato onītapāṇiṁ, apanītahatthanti vuttaṁ hoti. “Onittapattapāṇin”tipi pāṭho, tassattho—onittaṁ nānābhūtaṁ vinābhūtaṁ pattaṁ pāṇito assāti onittapattapāṇi, taṁ **onittapattapāṇiṁ,** hatthe ca pattañca dhovitvā ekamantaṁ pattaṁ nikkhipitvā nisinnanti attho. **Ekamantaṁ nisīdiṁsū**ti bhagavantaṁ evaṁbhūtaṁ ñatvā ekasmiṁ okāse nisīdiṁsūti attho. **Dhammiyā kathāyā**ti-ādīsu taṅkhaṇānurūpāya dhammiyā kathāya diṭṭhadhammikasamparāyika-atthaṁ **sandassetvā** kusale ca dhamme **samādapetvā** tattha ca naṁ **samuttejetvā** sa-ussāhaṁ katvā tāya ca sa-ussāhatāya aññehi ca vijjamānaguṇehi **sampahaṁsetvā** dhammaratanavassaṁ vassitvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi.

Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā

30. Idāni tassa sahāyānaṁ pabbajjaṁ dassento **“assosuṁ kho**”ti-ādimāha. Tatrāyaṁ anuttānapadavaṇṇanā—seṭṭhino ca anuseṭṭhino ca yesaṁ kulānaṁ tāni seṭṭhānuseṭṭhīni kulāni, tesaṁ **seṭṭhanuseṭṭhīnaṁ kulānaṁ,** paveṇivasena āgatehi seṭṭhīhi ca anuseṭṭhīhi ca samannāgatānaṁ kulānanti attho. **Vimalo**ti-ādīni tesaṁ puttānaṁ nāmāni. **Kesamassuṁ ohāretvā**ti kesañca massuñca oropetvā. **Kāsāyāni vatthānī**ti kasāyarasapītāni brahmacariyaṁ carantānaṁ anucchavikāni vatthāni. **Orako**ti ūnako lāmako. Sesamettha vuttanayameva.

Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paññāsagihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā

31. Paññāsamattānaṁ gihisahāyānaṁ pabbajjāyapi yaṁ vattabbaṁ, taṁ vuttameva. Imesaṁ pana sabbesaṁ pubbayogo vattabboti taṁ dassetuṁ

“Yasa-ādīnaṁ kulaputtānaṁ ayaṁ pubbayogo”ti-ādimāha. Tattha **vaggabandhanenā**ti gaṇabandhanena, ekībhūtāti vuttaṁ hoti. **Anāthasarīrānī**ti anāthāni matakaḷevarāni. **Paṭijaggantā**ti bahi nīharitvā jhāpentā.

Paññāsagitisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mārakathāvaṇṇanā

32. Idāni saraṇagamanūpasampadaṁ dassetuṁ **“atha kho bhagavā”**ti-ādi āraddhaṁ. Tatrāyaṁ anupubbapadavaṇṇanā[1]—**muttāhan**ti mutto ahaṁ. **Cārikan**ti anupubbagamanacārikaṁ, gāmanigamarājadhānīsu anukkamena gamanasaṅkhātaṁ cārikanti attho. **Carathā**ti divasaṁ yojanaparamaṁ gacchantā caratha. **Mā ekena dve agamitthā**ti ekena maggena dvīsu gatesu ekasmiṁ dhammaṁ desente ekena tuṇhībhūtena ṭhātabbaṁ hoti, tasmā evamāha. **Ādikalyāṇan**ti-ādimhi kalyāṇaṁ sundaraṁ bhaddakaṁ, tathā **majjhapariyosānesu.** Ādimajjhapariyosānañca nāmetaṁ sāsanassa ca desanāya ca vasena dubbidhaṁ. Tattha sāsanassa sīlaṁ ādi, samathavipassanāmaggā majjhaṁ, phalanibbānāni pariyosānaṁ. Sīlasamādhayo vā ādi, vipassanāmaggā majjhaṁ, phalanibbānāni pariyosānaṁ. Sīlasamādhivipassanā vā ādi, maggo majjhaṁ, phalanibbānāni pariyosānaṁ. Desanāya pana catuppadikagāthāya tāva paṭhamapādo ādi, dutiyatatiyā majjhaṁ, catuttho pariyosānaṁ. Pañcapadachappadānaṁ paṭhamapādo ādi, avasānapādo pariyosānaṁ, sesā majjhaṁ. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṁ ādi, idamavocāti pariyosānaṁ, sesaṁ majjhaṁ. Anekānusandhikassa suttassa majjhe bahukampi anusandhi majjhameva, nidānaṁ ādi, idamavocāpi pariyosānaṁ. **Sātthan**ti sātthakaṁ katvā desetha. **Sabyañjanan**ti byañjanehi ceva padehi ca paripūraṁ katvā desetha. **Kevalaparipuṇṇan**ti sakalaparipuṇṇaṁ. **Parisuddhan**ti nirupakkilesaṁ. **Brahmacariyan**ti sikkhattayasaṅgahaṁ sāsanabrahmacariyaṁ. **Pakāsethā**ti āvi karotha.

Apparajakkhajātikāti paññācakkhumhi appakilesarajasabhāvā, dukūlasāṇiyā paṭicchannā viya catuppadikagāthāpariyosāne arahattaṁ pattuṁ

---

1. Saṁ-Ṭṭha 1. 157 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

samatthā sattā santīti attho. **Parihāyantī**ti alābhaparihāniyā dhammato parihāyanti. Tenevāha **“anadhigataṁ nādhigacchantā visesādhigamato parihāyantī**”ti. **Senānigamo**ti senāya nigamo. Paṭhamakappikānaṁ kira tasmiṁ ṭhāne senāniveso ahosi, tasmā so padeso “senānigamo”ti vuccati. “Senānigāmo”tipi pāṭho, senāni nāma sujātāya pitā, tassa gāmoti attho. **Tenupasaṅkamissāmī**ti nāhaṁ tumhe uyyojetvā pariveṇādīni kāretvā upaṭṭhākādīhi paricariyamāno viharissāmi, tiṇṇaṁ pana jaṭilānaṁ aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā dhammameva desetuṁ upasaṅkamissāmi.

33. **Māro pāpimā**ti attano visayaṁ atikkamituṁ paṭipanne satte māretīti **māro,** pare pāpe niyojeti, sayaṁ vā pāpe niyuttoti **pāpimā**. Aññānipissa kaṇho adhipati vasavattī antako namuci pamattabandhūti-ādīni bahūni nāmāni, idha pana nāmadvayameva gahitaṁ. **Upasaṅkamī**ti “ayaṁ samaṇo gotamo mahāyuddhaṁ vicārento viya 'mā ekena dve agamittha, dhammaṁ desethā'ti saṭṭhi jane uyyojeti, imasmiṁ pana ekasmimpi dhammaṁ desente mayhaṁ cittassa sātaṁ natthi, evaṁ bahūsu desentesu kuto bhavissati, paṭibāhāmi nan”ti cintetvā upasaṅkami.

Sabbapāsehīti sabbehi kilesapāsehi. **Ye dibbā ye ca mānusā**ti ye dibbakāma guṇasaṅkhātā mānusakakāmaguṇasaṅkhātā ca kilesapāsā nāma atthi, sabbehi tehi tvaṁ baddhoti vadati. **Mahābandhanabaddho**ti mahatā kilesabandhanena baddho, mahati vā bandhane baddho, kilesabandhanassa ṭhānabhūte bhavacārake baddhoti attho. **Na me samaṇa mokkhasī**ti samaṇa tvaṁ mama visayato na muccissasi. “Na me samaṇa mokkhasī”ti ca idaṁ māro “muttāhaṁ bhikkhave sabbapāsehī”ti bhagavato vacanaṁ asaddahanto vadati, saddahantopi vā “evamayaṁ paresaṁ sattānaṁ mokkhāya ussāhaṁ na kareyyā”ti santajjento kohaññe ṭhatvā vadati.

Nihatoti tvaṁ mayā nihato, nibbisevanabhāvaṁ gamito parājitoti attho. Antalikkhe carante pañcābhiññepi bandhatīti **antalikkhacaro.** Rāgapāso hi antalikkhacaresupi kiccasādhanato

“antalikkhacaro”ti vuccati, teneva naṁ māropi antalikkhacaroti maññati. Manasi jātoti **mānaso,** manasampayuttoti attho. Sesamettha uttānatthameva.

Mārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā

34. “Anujānāmi bhikkhave”ti-ādikāya pana pāḷiyā yo pabbajjūpasampadā vinicchayo vattabbo, taṁ vitthārato dassetuṁ **“pabbajjāpekkhaṁ kulaputtaṁ pabbājentenā”**ti-ādimāha. Tattha ye puggalā paṭikkhittāti sambandho. **Sayaṁ pabbajetabbo**ti kesacchedanādīni sayaṁ karontena pabbājetabbo. Kesacchedanaṁ kāsāyacchādanaṁ saraṇadānanti hi imāni tīṇi karonto **“pabbājetī”**ti vuccati. Etesu ekaṁ dve vāpi karonto tathā voharīyatiyeva, tasmā **etaṁ pabbājehī**ti kesacchedanaṁ kāsāyacchādanañca sandhāya vuttaṁ. **Upajjhāyaṁ uddissa pabbājetī**ti etthāpi eseva nayo. **Khaṇḍasīmaṁ netvā**ti bhaṇḍukammārocanapariharaṇatthaṁ vuttaṁ. Tena sabhikkhuke vihāre aññampi “etassa kese chindā”ti vattuṁ na vaṭṭati. **Pabbājetvā**ti kesacchedanaṁ sandhāya vadati. **Bhikkhuto añño pabbājetuṁ na labhatī**ti saraṇadānaṁ sandhāya vuttaṁ. Tenevāha **“sāmaṇero panā”**ti-ādi. **Bhabbarūpo**ti bhabbasabhāvo. Tamevatthaṁ pariyāyantarena vibhāveti **“sahetuko”**ti. **Ñāto**ti pākaṭo. **Yasassī**ti parivārasampattiyā samannāgato.

Vaṇṇasaṇṭhānagandhāsayokāsavasena asucijegucchapaṭikūlabhāvaṁ pākaṭaṁ karontenāti sambandho. Tattha **kesā** nāmete vaṇṇatopi paṭikūlā, saṇṭhānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopi paṭikūlā. Manuññepi[1] hi yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇaṁ kiñci disvā “kesamissakamidaṁ, haratha nan”ti jigucchanti, evaṁ kesā **vaṇṇato** paṭikūlā. Rattiṁ bhuñjantāpi kesasaṇṭhānaṁ akkavākaṁ vā makacivākaṁ vā

---

1. Visuddhi 1. 242; Abhi-Ṭṭha 2. 222; Sārattha-Ṭī 2. 173 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

chupitvā tatheva jigucchanti, evaṁ **saṇṭhānato** paṭikūlā. Telamakkhana pupphadhūmādisaṅkhāravirahitānañca kesānaṁ gandho paramajeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṁ. Kesā hi vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlāpi siyuṁ, **gandhena** pana paṭikūlāyeva. Yathā hi daharassa kumārakassa vaccaṁ vaṇṇato haliddivaṇṇaṁ, saṇṭhānatopi haliddipiṇḍisaṇṭhānaṁ. Saṅkāraṭṭhāne chaḍḍitañca uddhumātakakāḷasunakhasarīraṁ vaṇṇato tālapakkavaṇṇaṁ, saṇṭhānato vaṭṭetvā vissaṭṭhamudiṅgasaṇṭhānaṁ, dāṭhāpissa sumanamakuḷasadisā, taṁ ubhayampi vaṇṇasaṇṭhānato siyā appaṭikūlaṁ, gandhena pana paṭikūlameva, evaṁ kesāpi siyuṁ vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlā, gandhena pana paṭikūlāyevāti. Yathā pana asuciṭṭhāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānaṁ jegucchāni honti aparibhogāni, evaṁ kesāpi pubbalohitamuttakarīsapittasemhādinissandena jātattā paramajegucchāti **evaṁ āsayato** paṭikūlā. Ime ca kesā nāma gūtharāsimhi uṭṭhitakaṇṇakaṁ viya ekatiṁsakoṭṭhāsarāsimhi jātā, te susānasaṅkāraṭṭhānādīsu jātasākaṁ viya parikhādīsu jātakamalakuvalayādipupphaṁ viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchāti evaṁ **okāsato** paṭikūlāti-ādinā nayena tacapañcakassa vaṇṇādivasena paṭikūlabhāvaṁ pakāsentenāti attho.

Nijjīvanissattabhāvaṁ vā pākaṭaṁ karontenāti ime kesā nāma sīsakaṭāhapaliveṭhanacamme jātā. Tattha yathā vammikamatthake jātesu kunthatiṇesu na vammikamatthako jānāti “mayi kunthatiṇāni jātānī”ti, nāpi kunthatiṇāni jānanti “mayaṁ vammikamatthake jātānī”ti, evameva na sīsakaṭāhapaliveṭhanacammaṁ jānāti “mayi kesā jātā”ti, nāpi kesā jānanti “mayaṁ sīsakaṭāhapaliveṭhanacamme jātā”ti. Aññamaññaṁ ābhogapaccavekkhaṇarahitā ete dhammā. Iti kesā nāma imasmiṁ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano abyākato suñño nissatto thaddho pathavīdhātūti-ādinā nayena nijjīvanissattabhāvaṁ pakāsentena. **Pubbe**ti purimabuddhānaṁ santike. **Maddita saṅkhāro**ti nāmarūpavavatthānena ceva paccayapariggahavasena ca ñāṇena parimadditasaṅkhāro. **Bhāvitabhāvano**ti kalāpasammasanādinā sabbaso kusalabhāvanāya pūraṇena bhāvitabhāvano.

Adinnaṁ na vaṭṭatīti ettha pabbajjā na ruhatīti vadanti. **Anuññāta-upasampadā**ti ñatticatutthakammena anuññāta-upasampadā. **Ṭhānakaraṇasampadan**ti ettha urādīni ṭhānāni, saṁvutādīni karaṇānīti veditabbāni. Anunāsikantaṁ katvā dānakāle antarā vicchedaṁ akatvā dātabbānīti dassetuṁ **"ekasambandhānī"**ti vuttaṁ. **Vicchinditvā**ti ma-kārantaṁ katvā dānasamaye vicchedaṁ katvā. **Sabbamassa kappiyākappiyaṁ ācikkhitabban**ti dasasikkhāpadavinimuttaṁ parāmāsāparāmāsādibhedaṁ kappiyā kappiyaṁ ācikkhitabbaṁ. **Ābhisamācārikesu vinetabbo**ti iminā sekhiya-upajjhāyavattādi-ābhisamācārikasīlamanena pūretabbaṁ, tattha ca kattabbassa akaraṇe akattabbassa ca karaṇe daṇḍakammāraho hotīti dīpeti.

Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyamārakathāvaṇṇanā

35. **Atha kho bhagavā vassaṁvuṭṭho**ti-ādikāya pana pāḷiyā ayaṁ apubbapadavaṇṇanā. **Yoniso manasikārā**ti upāyamanasikārena, aniccādīsu aniccādito manasikaraṇenāti attho. **Yoniso sammappadhānā**ti upāyavīriyena, anuppannākusalānuppādanādividhinā pavattavīriyenāti attho. **Vimuttī**ti ukkaṭṭhaniddesena arahattaphala vimutti vuttā. **Ajjhabhāsī**ti "ayaṁ attanā vīriyaṁ katvā arahattaṁ patvāpi na tussati, idāni aññesampi 'pāpuṇāthā'ti ussāhaṁ karoti, paṭibāhessāmi nan"ti cintetvā abhāsi. **Mārapāsenā**ti kilesapāsena. Sesamettha vuttanayameva.

Dutiyamārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā

36. Tiṁsa bhaddavaggiyavatthumhi **yathābhirantaṁ viharitvā**ti yathā-ajjhāsayaṁ viharitvā. Buddhānañhi ekasmiṁ ṭhāne vasantānaṁ chāyūdakādīnaṁ vipattiṁ vā aphāsukasenāsanaṁ vā manussānaṁ assaddhādibhāvaṁ vā

āgamma anabhirati nāma natthi, tesaṁ sampattiyā "idha phāsuṁ vihārāmā"ti abhiramitvā ciravihāropi natthi. Yattha pana tathāgate viharante sattā saraṇesu vā tīsu patiṭṭhahanti, sīlāni vā samādiyanti, pabbajanti vā, sotāpattimaggādīnaṁ vā paresaṁ upanissayo hoti, tattha buddhā satte tāsu sampattīsu patiṭṭhāpana-ajjhāsayena vasanti, tāsaṁ abhāve pakkamanti. Tena vuttaṁ **"yathā-ajjhāsayaṁ viharitvā"**ti. **Ajjhogāhetvā**ti pavisitvā. **Tiṁsamattā**ti tiṁsapamāṇā. Sesamettha vuttanayameva.

Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā

37-38. Uruvelakassapavatthumhi **jaṭilo**ti jaṭādharo. Jaṭā assa atthīti hi **jaṭilo.** Netīti **nāyako,** sāmaṁ vineti attano laddhiṁ sikkhāpetīti **vināyako. Sace te kassapa agarū**ti kassapa sace tuyhaṁ bhāriyaṁ aphāsukaṁ kiñci natthi. **Agyāgāre**ti aggisālāyaṁ. **Ubhinnaṁ sajotibhūtānan**ti ubhosu sajotibhūtesu pajjalitesu. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma.

39. **Ajjaṇho**ti ajja ekadivasaṁ. **Aggisālamhī**ti agyāgāre. **Sumanamanaso**ti sundaracittasaṅkhātamano. **Tejodhātūsu kusalo**ti tejokasiṇasamāpattīsu kusalo. **Udicchare**ti ullokesuṁ, parivāresunti vā attho. **Pattamhi odahitvā**ti patte pakkhipitvā. **Dhuvabhattenā**ti niccabhattena.

40. **Abhikkantāya rattiyā**ti ettha **abhikkanta**-saddo khaye vattati, tena parikkhī ṇāya rattiyāti attho. Ete hi cattāro mahārājāno majjhimayāmasamanantare āgatā. Niyāmo kiresa devatānaṁ, yadidaṁ buddhānaṁ vā buddhasāvakānaṁ vā upaṭṭhānaṁ āgacchantā majjhimayāmasamanantare āgacchanti. **Abhikkantavaṇṇā**ti abhirūpachavi vaṇṇā, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇāti vuttaṁ hoti. Devatā hi manussalokaṁ āgacchamānā pakativaṇṇaṁ

pakati-iddhiṁjahitvā oḷārikaṁ attabhāvaṁ katvā atirekavaṇṇavatthālaṅkārakāyādīhi obhāsaṁ muñcamānādivasena ca dibbaṁ iddhānubhāvañca nimminitvā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya abhisaṅkhatena kāyena āgacchanti. Tattha kāmāvacarā anabhisaṅkhatenapi āgantuṁ sakkonti oḷārikarūpattā. Tathā hi te kabaḷīkārāhārabhakkhā, rūpāvacarā pana anabhisaṅkhatena kāyena āgantuṁ na sakkonti sukhumatararūpattā. Tesañhi atisukhumova attabhāvo, na tena iriyāpathakappanaṁ hoti. Tasmā brahmalokepi brahmāno yebhuyyena nimmitarūpeneva pavattanti. Mūlapaṭisandhirūpañhi nesaṁ ativiya sukhumamahārūpaṁ[1], kevalaṁ taṁ cittuppādassa nissayādhiṭṭhānabhūtaṁ saṇṭhānavantaṁ hutvā tiṭṭhati.

Kevalakappanti ettha **kevala**-saddassa anavasesattaṁ [2]attho, **kappa**-saddassa samantabhāvo, tasmā **kevalakappaṁ vanasaṇḍan**ti anavasesaṁ samantato vanasaṇḍanti attho. Anavasesaṁ pharituṁ samatthassapi hi obhāsassa kenaci kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṁ pana sabbaso pharatīti dassetuṁ samantattho kappa-saddo gahito. Atha vā īsaṁ asamatthaṁ kevalakappaṁ. Bhagavato pabhāya anobhāsitameva hi padesaṁ devatā attano pabhāya obhāsenti. Na hi bhagavato pabhā kāyaci pabhāya abhibhūyati, sūriyādīnampi pana pabhaṁ sā abhibhuyya tiṭṭhatīti. **Obhāsetvā**ti vatthālaṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, cando viya sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekapajjotaṁ karitvāti attho. Devatānañhi sarīrābhā dasadvādasayojanamattaṭṭhānaṁ tato bhiyyopi pharitvā tiṭṭhati, tathā vatthābharaṇādīsu samuṭṭhitā pabhā. **Catuddisā**ti catūsu disāsu. **Yatra hi nāmā**ti yaṁ nāma.

43. **Aṅgamagadhā**ti ubho aṅgamagadharaṭṭhavāsino. **Iddhipāṭihāriyan**ti iddhibhūtaṁ pāṭihāriyaṁ, na ādesanānusāsanīpāṭihāriyanti attho. Tividhañhi pāṭihāriyaṁ iddhipāṭihāriyaṁ ādesanāpāṭihāriyaṁ anusāsanīpāṭihāriyanti. Tattha "idha bhikkhu ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti āvibhāvaṁ tirobhāvan"ti-ādinayappavattaṁ[3]

---

1. Sukhumaṁ pabhāvarūpaṁ (Syā) 2. Anavasesanti (Ka)
3. Dī 1. 73, 74; Ma 1. 98; Saṁ 1. 342; Saṁ 3. 247 piṭṭhesu.

iddhividhameva **iddhipāṭihāriyaṁ.** “Idha bhikkhu parasattānaṁ parapuggalānaṁ cittampi ādisati, cetasikampi ādisati, vitakkitampi ādisati, vicāritampi ādisati 'evampi te mano, itthampi te mano'ti”ādinayappavattaṁ[1] parassa cittaṁ ñatvā kathanaṁ **ādesanā pāṭihāriyaṁ.** “Idha bhikkhu evamanusāsati 'evaṁ vitakketha, mā evaṁ vitakkayittha, evaṁ manasi karotha, mā evaṁ mānasā karittha, idaṁ pajahatha, idaṁ upasampajja viharathā'ti”[1] evamādinayappavattā sāvakānaṁ buddhānañca sabbakālaṁ desetabba dhammadesanā **anusāsanīpāṭihāriyaṁ.**

Tattha[2] pāṭihāriyapadassa vacanatthaṁ paṭipakkhaharaṇato rāgādikilesāpana yanato **pāṭihāriyan**ti vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā, puthujjanānampi vigatūpakkilese aṭṭhaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividhaṁ vattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha pāṭihāriyanti vattuṁ. Sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesaṁ haraṇato **pāṭihāriyan**ti vuttaṁ, evaṁ sati yuttametaṁ. Atha vā bhagavato ca sāsanassa ca paṭipakkhā titthiyā, tesaṁ haraṇato **pāṭihāriyaṁ.** Te hi diṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanīhi haritā apanītā hontīti. **Paṭī**ti vā ayaṁ saddo pacchāti etassa atthaṁ bodheti “tasmiṁ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”ti-ādīsu[3] viya, tasmā samāhite citte vigatūpakkilesena katakiccena pacchā haritabbaṁ pavattetabbanti paṭihāriyaṁ, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇaṁ paṭihāriyaṁ, iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatūpakkilesena katakiccena sattahitatthaṁ puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkilesesu parasattānaṁ upakkilesaharaṇāni hontīti paṭihāriyāni bhavanti, paṭihāriyameva **pāṭihāriyaṁ.** Paṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsanīsamudāye bhavaṁ ekekaṁ **pāṭihāriyan**ti vuccati. Paṭihāriyaṁ vā catutthajjhānaṁ maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātaṁ nimittabhūte, tato vā āgatanti **pāṭihāriyaṁ.** **Svātanāyā**ti sve dātabbassa atthāya.

---

1. Khu 9. 402 piṭṭhe. 2. Udāna-Ṭṭha 9 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 3. Khu 8. 1 piṭṭhe.

44. **Paṁsukūlaṁ uppannaṁ hotī**ti pariyesamānassa paṭilābhavasena uppannaṁ hoti. Vicittapāṭihāriyadassanatthāva sā pariyesanā. Yasmā pāṇinā phuṭṭhamatte sā pokkharaṇī nimmitā ahosi, tasmā vuttaṁ **"pāṇinā pokkharaṇiṁ khaṇitvā"**ti.

46-49. **Jaṭilā**ti tāpasā. Te hi jaṭādhāritāya idha "jaṭilā"ti vuttā. **Antaraṭṭhakāsu himapātasamaye**ti hemantassa utuno abbhantarabhūte māghamāsassa avasāne catasso, phagguṇamāsassa ādimhi catassoti evaṁ ubhinnamantare aṭṭharattīsu himapatanakāle. **Nerañjarāya ummujjantī**ti keci tasmiṁ titthasammate udake paṭhamaṁ nimuggasakala sarīrā tato ummujjantā vuṭṭhahanti uppilavanti. **Nimujjantī**ti sasīsaṁ udake osīdanti. **Ummujjananimujjanampi karontī**ti punappunaṁ ummujjananimujjanānipi karonti. Tattha hi keci "ekummujjaneneva pāpasuddhi hotī"ti evaṁdiṭṭhikā, te ummujjanameva katvā gacchanti. Ummujjanaṁ pana nimujjanamantarena natthīti avinābhāvato nimujjanampi te karontiyeva. Yepi "ekanimujjaneneva pāpasuddhi hotī"ti evaṁdiṭṭhikā, tepi ekavārameva nimujjitvā vuttanayeneva avinābhāvato ummujjanampi katvā pakkamanti. Apare "punappunaṁ ummujjananimujjanāni katvā nahāte pāpasuddhi hotī"ti evaṁdiṭṭhikā, te kālena kālaṁ ummujjananimujjanāni karonti. Te sabbepi sandhāya vuttaṁ "ummujjantipi nimujjantipi ummujjananimujjanampi karontī"ti. Ettha ca kiñcāpi nimujjanapubbakaṁ ummujjanaṁ, nimujjanameva pana karontā katipayā, ummujjanaṁ tadubhayañca karontā bahūti tesaṁ yebhuyyabhāvadassanatthaṁ ummujjanaṁ paṭhamaṁ vuttaṁ.

50-51. **Udakavāhato**ti udakogho. **Reṇuhatāyā**ti[1] rajogatāya, rajokiṇṇāyāti vuttaṁ hoti. **Neva ca kho tvaṁ kassapa arahā**ti etena tadā kassapassa asekkhabhāvaṁ paṭikkhipati, **nāpi arahattamaggasamāpanno**ti etena sekkhabhāvaṁ. Ubhayenapissa anariyabhāvameva dīpeti. **Sāpi te paṭipadā natthi, yāya tvaṁ arahā vā assasi arahattamaggaṁ vā samāpanno**ti iminā panassa kalyāṇaputhujjanabhāvampi paṭikkhipati. Tattha **paṭipadā**ti sīlavisuddhi-ādayo cha visuddhiyo. Paṭipajjati etāya ariyamaggoti **paṭipadā.**

1. Reṇugatāyāti (Syā, Ka)

Assasīti bhaveyyāsi. **Cirapaṭikā**ti cirakālato paṭṭhāya, nāgadamanato paṭṭhāyāti attho. **Khārikājamissan**ti ettha **khārī**ti araṇīkamaṇḍalusūci-ādayo tāpasaparikkhārā, taṁ haraṇakājaṁ **khārikājaṁ. Aggihutamissan**ti dabbi-ādi-aggipūjopakaraṇaṁ.

52-53. **Upasaggo**ti upaddavo. Idāni aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni ekato gaṇetvā dassetuṁ **"bhagavato adhiṭṭhānena pañca kaṭṭhasatāni na phāliyiṁsū"**ti-ādi āraddhaṁ. Nāgadamanādīni pana soḷasa pāṭihāriyāni idha na gaṇitāni, tehi saddhiṁ soḷasātireka-aḍḍhuḍḍhapāṭihāriyasahassānīti veditabbaṁ.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā

54. Idāni tassa bhikkhusahassassa ādittapariyāyadesanāya arahattappattiṁ dassetuṁ **"atha kho bhagavā"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **gayāyaṁ viharati gayāsīse**ti gayānāmikāya nadiyā avidūre bhavattā gāmo gayā nāma, tassaṁ gayāyaṁ viharati. Samīpatthe cetaṁ bhummavacanaṁ. Gayāgāmassa hi avidūre gayāti ekā pokkharaṇīpi atthi nadīpi gayāsīsanāmako hatthikumbhasadiso piṭṭhipāsāṇopi. Yattha bhikkhusahassassa okāso pahoti, bhagavā tattha viharati. Tena vuttaṁ **"gayāsīse"**ti, gayāgāmassa āsanne gayāsīsanāmake piṭṭhipāsāṇe viharatīti vuttaṁ hoti. **Bhikkhū āmantesī**ti tesaṁ sappāyadhammadesanaṁ vicinitvā taṁ desessāmīti āmantesi. Bhagavā hi taṁ iddhimaya pattacīvaradharaṁ samaṇasahassaṁ ādāya gayāsīsaṁ gantvā tena parivārito nisīditvā "katarā nu kho etesaṁ dhammakathā sappāyā"ti cintento "ime sāyaṁ pātaṁ aggiṁ paricaranti, imesaṁ dvādasāyatanāni ādittāni sampajjalitāni viya katvā dassessāmi, evaṁ ime arahattaṁ pāpuṇituṁ sakkhissantī"ti sanniṭṭhānamakāsi. Atha nesaṁ tathā desetuṁ "sabbaṁ bhikkhave ādittan"ti-ādinā imaṁ ādittapariyāyaṁ abhāsi.

Tattha[1] sabbaṁ nāma catubbidhaṁ sabbasabbaṁ āyatanasabbaṁ sakkāyasabbaṁ padesasabbanti. Tattha

1. Saṁ-Ṭṭha 3. 4 piṭṭhepi passitabbaṁ.

"Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci,
Atho aviññātamajānitabbaṁ.
Sabbaṁ abhiññāsi yadatthi neyyaṁ,
Tathāgato tena samantacakkhū"ti[1]—

Idaṁ **sabbasabbaṁ** nāma. "Sabbaṁ vo bhikkhave desessāmi, taṁ suṇāthā"ti[2] idaṁ **āyatanasabbaṁ** nāma. "Sabbadhammamūlapariyāyaṁ vo bhikkhave desessāmī"ti[3] idaṁ **sakkāyasabbaṁ** nāma. "Sabbadhammesu vā paṭhamasamannāhāro uppajjati cittaṁ mano mānasaṁ tajjā manoviññāṇadhātū"ti idaṁ **padesasabbaṁ** nāma. Iti pañcārammaṇamattaṁ padesasabbaṁ, tebhūmakā dhammā sakkāyasabbaṁ, catubhūmakā dhammā āyatanasabbaṁ, yaṁ kiñci neyyaṁ sabbasabbaṁ. Padesasabbaṁ sakkāyasabbaṁ na pāpuṇāti tassa tebhūmakadhammesupi ekadesassa asaṅgaṇhanato. Sakkāyasabbaṁ āyatanasabbaṁ na pāpuṇāti lokuttaradhammānaṁ asaṅgaṇhanato. Āyatanasabbaṁ sabbasabbaṁ na pāpuṇāti. Kasmā? Yasmā āyatanasabbena catubhūmakadhammāva pariggahitā, na lakkhaṇapaññattiyoti. Imasmiṁ pana sutte āyatanasabbaṁ adhippetaṁ, tatthāpi idha vipassanupagadhammāva gahetabbā.

Cakkhūti[4] dve cakkhūni ñāṇacakkhu ceva maṁsacakkhu ca. Tattha ñāṇacakkhu pañcavidhaṁ buddhacakkhu dhammacakkhu samantacakkhu dibbacakkhu paññācakkhūti. Tesu **buddhacakkhu** nāma āsayānusayañāṇañceva indriyaparopariyattañāṇañca, yaṁ "buddhacakkhunā lokaṁ volokento"ti[5] āgataṁ. **Dhammacakkhu** nāma heṭṭhimā tayo maggā tīṇi ca phalāni, yaṁ "virajaṁ vītamalaṁ dhammacakkhuṁ udapādī"ti[6] āgataṁ. **Samantacakkhu** nāma sabbaññutaññāṇaṁ, yaṁ "pāsādamāruyha samantacakkhū"ti[5] āgataṁ. **Dibbacakkhu** nāma ālokavaḍḍhanena uppannañāṇaṁ, yaṁ "dibbena cakkhunā visuddhenā"ti[7] āgataṁ. **Paññācakkhu** nāma catusaccaparicchedakañāṇaṁ, yaṁ "cakkhuṁ udapādī"ti[8] āgataṁ. Maṁsacakkhupi duvidhaṁ sasambhāra cakkhu pasādacakkhūti. Tesu yvāyaṁ akkhikūpake akkhipaṭalehi parivārito maṁsapiṇḍo, yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharassojā sambhavo

1. Khu 7. 280; Khu 8. 93; Khu 9. 127 piṭṭhesupi.
2. Saṁ 2. 248 piṭṭhe.
3. Mā 1. 1 piṭṭhe.
4. Abhi-Ṭṭha 1. 344; Saṁ-Ṭṭha 3. 1 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
5. Dī 2. 33; Ma 1. 225 piṭṭhesu.
6. Dī 1. 141; Sa 3. 371 piṭṭhesu.
7. Ma 1. 101. 227 piṭṭhesu.
8. Saṁ 3. 370; Vi 3. 16 piṭṭhesu.

jīvitaṁ bhāvo cakkhuppasādo kāyappasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti, vitthārato pana catasso dhātuyo vaṇṇagandharasojā sambhavoti ime nava catusamuṭṭhānavasena chattiṁsa, jīvitaṁ bhāvo cakkhuppasādo kāyappasādoti ime kammasamuṭṭhānā tāva cattāroti cattālīsa sambhārā honti, idaṁ **sasambhāracakkhu** nāma. Yaṁ panettha setamaṇḍalaparicchinnena kaṇhamaṇḍalena parivārite diṭṭhimaṇḍale[1] sanniviṭṭhaṁ rūpadassanasamatthaṁ pasādamattaṁ, idaṁ **pasādacakkhu** nāma. Tassa tato paresañca sotādīnaṁ vitthārakathā **visuddhimagge**[2] vuttāva.

Tattha yadidaṁ pasādacakkhu, tañca gahetvā bhagavā **"cakkhu ādittan"**ti-ādimāha. Tattha **ādittan**ti padittaṁ, sampajjalitaṁ ekādasahi aggīhi ekajālībhūtanti attho. Cakkhusannissitaṁ viññāṇaṁ **cakkhuviññāṇaṁ,** cakkhussa vā kāraṇabhūtassa viññāṇaṁ **cakkhuviññāṇaṁ.** Kāmaṁ rūpālokamanasikārādayopi tassa viññāṇassa kāraṇaṁ, te pana sādhāraṇakāraṇaṁ, cakkhu asādhāraṇanti asādhāraṇakāraṇenāyaṁ niddeso yathā "yavaṅkuro"ti. **Sotaviññāṇā**dīsupi eseva nayo. Cakkhusannissito phasso **cakkhusamphasso,** cakkhuviññāṇasampayuttaphassassetaṁ adhivacanaṁ. **Sotasamphassā**dīsupi eseva nayo. **Cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitan**ti cakkhusamphassaṁ mūlapaccayaṁ katvā uppannā sampaṭicchanasantīraṇa voṭṭhabbanajavanavedanā. Cakkhuviññāṇasampayuttāya pana vedanāya cakkhu samphassassa paccayabhāve vattabbameva natthi. Cakkhusamphasso hi sahajātāya vedanāya sahajātādivasena, asahajātāya upanissayādivasena paccayo hoti. Teneva "cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṁ sukhaṁ vā dukkhaṁ vā adukkhamasukhaṁ vā"ti vuttaṁ. **Sotadvāravedanā**dīsupi eseva nayo. Ettha pana **mano**ti bhavaṅgacittaṁ manodvārassa adhippetattā. **Dhammā**ti dhammārammaṇaṁ. **Manoviññāṇan**ti sahāvajjanakaṁ javanaṁ. **Manosamphasso**ti bhavaṅgasahajāto phasso. **Vedayitan**ti āvajjanavedanāya saddhiṁ javanavedanā. Bhavaṅgasampayuttāya pana vedanāya gahaṇe vattabbameva natthi. Āvajjanaṁ vā bhavaṅgato amocetvā **mano**ti sāvajjanaṁ bhavaṅgaṁ daṭṭhabbaṁ. **Dhammā**ti dhammārammaṇameva. **Manoviññāṇan**ti javanaviññāṇaṁ.

---

1. Diṭṭhamaṇḍale (Syā, Ka) 2. Visuddhi 2. 76 piṭṭhe.

manosamphassoti bhavaṅgāvajjanasahajāto phasso. **Vedayitan**ti javanasahajātā vedanā, bhavaṅgāvajjanasahajātāpi vaṭṭatiyeva.

Rāgaggināti-ādīsu rāgova anudahanaṭṭhena aggīti **rāgaggi.** Rāgo hi tikhiṇaṁ hutvā uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā "aggī"ti vuccati. Itaresupi dvīsu eseva nayo. Tatrimāni vatthūni[1]—ekā daharabhikkhunī cittalapabbatavihāre uposathāgāraṁ gantvā dvārapālarūpaṁ olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo tikhiṇataro hutvā uppanno, tasmā taṁsamuṭṭhānā tejodhātu ativiya tikhiṇabhāvena saddhiṁ attanā sahajātadhammehi hadayapadesaṁ jhāpesi yathā taṁ bāhirā tejodhātu sannissayaṁ[2], tena sā bhikkhunī jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā "ayaṁ daharā ṭhitā, pakkosatha nan"ti āhaṁsu. Ekā gantvā "kasmā ṭhitāsī"ti hatthe gaṇhi. Gahitamattā parivattitvā papatā. Idaṁ tāva rāgassa anudahanatāya vatthu.

Dosassa pana anudahanatāya manopadosikā devā daṭṭhabbā. Tesu[3] kira eko devaputto "nakkhattaṁ kīḷissāmī"ti saparivāro rathena vīthiṁ paṭipajjati. Athañño nikkhamanto taṁ purato gacchantaṁ disvā "bho[4] ayaṁ kapaṇo adiṭṭhapubbaṁ viya etaṁ disvā pītiyā uddhumāto viya bhijjamāno[5] viya ca gacchatī"ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṁ kuddhaṁ disvā kuddhā nāma suvijānā hontīti kuddhabhāvamassa ñatvā "tvaṁ kuddho mayhaṁ kiṁ karissasi, ayaṁ sampatti mayā dānasīlādīnaṁ vasena laddhā, na tuyhaṁ vasenā"ti paṭikujjhati. Ekasmiñhi kuddhe itaro akuddho rakkhati. Kuddhassa hi so kodho itarasmiṁ akujjhante anupādāno ekavārameva uppattiyā anāsevano cāvetuṁ na sakkoti, udakaṁ patvā aggi viya nibbāyati, tasmā akuddho taṁ cavanato rakkhati. Ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṁyeva orodhānaṁ cavanti. Ubhosu hi kuddhesu bhiyyo bhiyyo aññamaññamhi parivaḍḍhanavasena tikhiṇasamudācāro

---

1. Dī-Ṭṭha 3. 176; Abhi-Ṭṭha 2. 480 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Sannissitaṁ (Ka)
3. Dī-Ṭṭha 1. 105 piṭṭhepi passitabbaṁ.
4. Kiṁ bho (Syā, Ka)
5. Gajjamāno (Syā, Ka)

nissayadahanaraso kodho uppajjamāno hadayavatthuṁ niddahanto accantasukhumālaṁ karajakāyaṁ vināseti, tato sakalopi attabhāvo antaradhāyati. Idaṁ dosassa anudahana tāya vatthu.

Mohassa pana anudahanatāya khiḍḍāpadosikā devā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tesaṁ satisammoso hoti, tasmā khiḍḍāvasena āhārakālaṁ ativattetvā kālaṁ karonti. Te[1] kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhavena nakkhattaṁ kīḷantā tāya sampattimahantatāya "āhāraṁ paribhuñjimha, na paribhuñjimhā"tipi na jānanti. Atha ekāhārātikkamanato paṭṭhāya nirantaraṁ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya. Manussānañhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesaṁ tejassa mandatāya karajakāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodaka-acchayāgu-ādīhi sakkā vatthuṁ upatthambhetuṁ. Devānaṁ pana tejo balavā hoti uḷārapuññanibbattattā uḷāragarusiniddhasudhāhārajiraṇato ca, karajaṁ mandaṁ mudusukhumālabhāvato. Teneva hi bhagavā indasālaguhāyaṁ pakatipathaviyaṁ patiṭṭhātuṁ asakkontaṁ sakkaṁ devarājānaṁ "oḷārikakāyaṁ adhiṭṭhāhī"ti āha, tasmā te ekaṁ āhāravelaṁ atikkamitvā saṇṭhātuṁ na sakkonti. Yathā nāma gimhānaṁ majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitaṁ padumaṁ vā uppalaṁ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenapi siñciyamānaṁ pākatikaṁ na hoti vinassatiyeva, evameva pacchā nirantaraṁ khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti.

Ko pana tesaṁ āhāro, kā āhāravelāti? Sabbesampi kāmāvacaradevānaṁ sudhā āhāro, so heṭṭhimehi heṭṭhimehi uparimānaṁ uparimānaṁ paṇītatamo hoti. Taṁ yathāsakaṁ divasavasena divase divase bhuñjanti. Keci pana "biḷārapadappamāṇaṁ sudhāhāraṁ bhuñjanti. So jivhāya ṭhapitamatto yāva kesagganakhaggā kāyaṁ pharati, tesaṁyeva divasavasena sattadivasaṁ yāpanasamatthova hotī"ti vadanti.

Ke pana te khiḍḍāpadosikā nāma devāti? Ime nāmāti aṭṭhakathāyaṁ vicāraṇā natthi, "kammajatejo balavā hoti, karajaṁ mandan"ti

1. Dī-Ṭṭha 1. 104 piṭṭhepi passitabbaṁ.

avisesena vuttattā pana ye keci kabaḷīkārāhārūpajīvino evaṁ karonti, te evaṁ cavantīti veditabbā. Keci panāhu “nimmānaratiparanimmitavasavattino te devā. Khiḍḍāya padussanamatteneva hete khiḍḍāpadosikāti vuttā”ti. Manopadosikā pana cātumahārājikāti aṭṭhakathāyameva vuttaṁ. Keci pana “khiḍḍāpadosikāpi cātumahārājikāyevā”ti vadanti. Evaṁ tāva rāgādayo tayo anudahanaṭṭhena “aggī”ti veditabbā. Jāti-ādittayaṁ pana nānappakāradukkhavatthubhāvena anudahanato aggi. Sokādīnaṁ anudahanatā pākaṭāyeva. Sesamettha vuttanayameva. Iti imasmiṁ sutte dukkhalakkhaṇaṁ kathitaṁ cakkhādīnaṁ ekādasahi aggīhi ādittabhāvena dukkhamatāya dukkhabhāvassa kathitattā.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā

55. Idāni “atha kho bhagavā gayāsīse yathābhirantaṁ viharitvā”ti-ādīsu yā sā anuttānapadavaṇṇanā, taṁ dassetuṁ **“laṭṭhivaneti tāluyyāne**”ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tāluyyāne**ti tālarukkhānaṁ bahubhāvato evaṁladdhanāme uyyāne. **Appekacce yena bhagavā tenañjaliṁ paṇāmetvā**ti-ādīsu **añjaliṁ paṇāmetvā**ti ye ubhatopakkhikā, te sandhāyetaṁ vuttaṁ. Te kira evaṁ cintayiṁsu “sace no micchādiṭṭhikā codessanti 'kasmā tumhe samaṇaṁ gotamaṁ vanditthā'ti, tesaṁ ‘kiṁ añjalimattakaraṇenapi vanditaṁ hotī'ti vakkhāma. Sace no sammādiṭṭhikā codessanti 'kasmā bhagavantaṁ na vanditthā'ti, ‘kiṁ sīsena bhūmiṁ paharanteneva vanditaṁ hoti, nanu añjalikammampi vandanā evā'ti vakkhāmā”ti. **Nāmagottaṁ sāvetvā**ti “bho gotama ahaṁ asukassa putto datto nāma mitto nāma idha āgato”ti vadantā nāmaṁ sāventi nāma, “bho gotama ahaṁ vāseṭṭho nāma kaccāno nāma idhāgato”ti vadantā gottaṁ sāventi nāma. Ete kira daliddā jiṇṇakulaputtā parisamajjhe nāmagottavasena pākaṭā bhavissāmāti

evaṁ akaṁsu. Ye pana tuṇhībhūtā nisīdiṁsu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā "ekaṁ dve kathāsallāpe karonte vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekaṁ dve bhikkhā adātuṁ na yuttan"ti tato attānaṁ mocentā tuṇhī nisīdanti. Andhabālā aññāṇatāyeva avakkhittā mattikāpiṇḍo viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

Kisakovadānoti ettha kisakānaṁ ovadāno **kisakovadāno**ti imaṁ tāva atthavikappaṁ dassetuṁ **"tāpasacariyāya kisasarīrattā**"ti-ādi vuttaṁ. **Aggihuttan**ti aggiparicaraṇaṁ. Rūpādayova idha kāmanīyaṭṭhena "kāmā"ti vuttāti āha **"ete rūpādayo kāme**"ti. **Yaññā abhivadantī**ti yāgahetu ijjhantīti vadanti. **Upadhīsū**ti ettha cattāro upadhi kāmupadhi khandhupadhi kilesupadhi abhisaṅkhārupadhīti. Kāmāpi hi "yaṁ pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ kāmānaṁ assādo"ti[1] evaṁ vuttassa sukhassa adhiṭṭhānabhāvato upadhīyati ettha sukhanti iminā vacanatthena "upadhī"ti vuccanti. Khandhāpi khandhamūlakassa dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, abhisaṅkhārāpi bhavadukkhassa adhiṭṭhāna bhāvato "upadhī"ti vuccanti, tesu khandhupadhi idhādhippetoti āha **"khandhupadhīsu malanti ñatvā"**ti. **Yaññā malameva vadantī**ti yāgahetu malameva ijjhatīti vadanti. **Yiṭṭhe**ti mahāyāge. **Hute**ti divase divase kattabba-aggiparicaraṇe. **Kāmabhave asattan**ti kāmabhave alaggaṁ, tabbinimuttanti vuttaṁ hoti.

57-58. **Āsīsanā**ti patthanā. Dibbasuvaṇṇesupi siṅgīsuvaṇṇassa sabbaseṭṭhattā **"siṅginikkhasavaṇṇo"**ti vuttaṁ. 'Yatheva hi manussaparibhoge suvaṇṇe yuttikataṁ hīnaṁ, tato rasaviddhaṁ seṭṭhaṁ, rasaviddhato ākaruppannaṁ, tato yaṁ kiñci dibbaṁ seṭṭhaṁ, evaṁ dibbasuvaṇṇesupi cāmīkarato sātakumbhaṁ, sātakumbhato jambunadaṁ, jambunadato siṅgīsuvaṇṇaṁ, tasmā taṁ sabbaseṭṭhaṁ. **Siṅginikkhan**ti ca nikkhaparimāṇena siṅgīsuvaṇṇena kataṁ suvaṇṇapaṭṭaṁ. Ūnakanikkhena katañhi ghaṭṭanamajjanakkhamaṁ na hoti, atirekena kataṁ ghaṭṭanamajjanaṁ khamati, vaṇṇavantaṁ pana na hoti, pharusadhātukaṁ khāyati, nikkhena kataṁ ghaṭṭanamajjanañceva khamati vaṇṇavantañca hoti. Nikkhaṁ pana vīsatisuvaṇṇanti

1. Ma 1. 120 piṭṭhe.

keci. Pañcavīsatisuvaṇṇanti apare. **Majjhimanikāyaṭṭhakathāyaṁ** pana "nikkhaṁ nāma pañcasuvaṇṇā"ti vuttaṁ. **Suvaṇṇo** nāma catudharaṇanti vadanti.

Dasasu ariyavāsesu vutthavāsoti—

"Idha[1] bhikkhave bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasaṭṭhesano anāvilasaṅkappo passaddhakāyasaṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño.

Kathañca bhikkhave bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti? Idha bhikkhave bhikkhuno kāmacchando pahīno hoti, byāpādo pahīno hoti, thinamiddhaṁ pahīnaṁ hoti, uddhaccakukkuccaṁ pahīnaṁ hoti, vicikicchā pahīnā hoti. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hoti? Idha bhikkhave bhikkhu cakkhunā rūpaṁ disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṁ sutvā -pa-. Ghānena gandhaṁ ghāyitvā. Jivhāya rasaṁ sāyitvā. Kāyena phoṭṭhabbaṁ phusitvā. Manasā dhammaṁ viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu ekārakkho hoti? Idha bhikkhave bhikkhu satārakkhena cetasā samannāgato hoti. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu ekārakkho hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu caturāpasseno hoti? Idha bhikkhave bhikkhu saṅkhāyekaṁ paṭisevati, saṅkhāyekaṁ adhivāseti, saṅkhāyekaṁ parivajjeti, saṅkhāyekaṁ vinodeti. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu caturā passeno hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu panuṇṇapaccekasacco hoti? Idha bhikkhave bhikkhu yāni tāni puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ

---

1. Dī 3. 224; Aṁ 3. 280 piṭṭhesu.

puthupaccekasaccāni, sabbāni tāni nuṇṇāni honti panuṇṇāni cattāni vantāni muttāni pahīnāni paṭinissaṭṭhāni. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu panuṇṇapaccekasacco hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu samavayasaṭṭhesano hoti? Idha bhikkhave bhikkhuno kāmesanā pahīnā hoti, bhavesanā pahīnā hoti, brahmacariyesanā paṭippassaddhā. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu samavayasaṭṭhesano hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu anāvilasaṅkappo hoti? Idha bhikkhave bhikkhuno kāmasaṅkappo pahīno hoti, byāpādasaṅkappo pahīno hoti, vihiṁsāsaṅkappo pahīno hoti. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu anāvilasaṅkappo hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu passaddhakāyasaṅkhāro hoti? Idha bhikkhave bhikkhu sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṁ atthaṅgamā adukkhamasukhaṁ upekkhāsati pārisuddhiṁ catutthaṁ jhānaṁ upasampajja viharati. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu passaddhakāyasaṅkhāro hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu suvimuttacitto hoti? Idha bhikkhave bhikkhuno rāgācittaṁ vimuttaṁ hoti, dosā cittaṁ vimuttaṁ hoti, mohā cittaṁ vimuttaṁ hoti. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu suvimuttacitto hoti.

Kathañca bhikkhave bhikkhu suvimuttapañño hoti? Idha bhikkhave bhikkhu ‘rāgo me pahīno ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṁkato āyatiṁ anuppādadhammo'ti pajānāti, 'doso me pahīno -pa- moho me pahīno ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṁkato āyatiṁ anuppādadhammo'ti pajānāti. Evaṁ kho bhikkhave bhikkhu suvimuttapañño hotī”ti—

Evamāgatesu dasasu ariyavāsesu vutthavāso.

Tattha vasanti etthāti vāsā, ariyānaṁ eva vāsāti **ariyavāsā** anariyānaṁ tādisānaṁ vāsānaṁ asambhavato. Ariyāti cettha

ukkaṭṭhaniddesena khīṇāsavā gahitā. **Ekārakkho**ti ekā satisaṅkhātā ārakkhā etassāti ekārakkho. Khīṇāsavassa[1] hi tīsu dvāresu sabbakāle sati ārakkhakiccaṁ sādheti. Tenevassa carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṁ samitaṁ ñāṇadassanaṁ paccupaṭṭhitaṁ hotīti vuccati.

Caturāpassenoti cattāri apassenāni apassayā etassāti caturāpasseno. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena[2]. **Paṭisevatī**ti ñāṇena ñatvā sevitabbayuttakameva sevati. Tassa vitthāro "paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṁ paribhuñjatī"ti-ādinā[3] nayena veditabbo. **Saṅkhāyekaṁ adhivāsetī**ti ñāṇena ñatvā adhivāsetabbayuttakameva adhivāseti. Vitthāro panettha "paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassā"ti-ādinā[4] nayena veditabbo. **Parivajjetī**ti ñāṇena ñatvā parivajjetabbayuttakameva parivajjeti. Tassa vitthāro "paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṁ hatthiṁ parivajjetī"ti-ādinā[5] nayena veditabbo. **Vinodetī**ti ñāṇena ñatvā vinodetabbameva vinodeti nudati nīharati anto vasituṁ na deti. Tassa vitthāro "uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāsetī"ti-ādinā[6] nayena veditabbo.

Panuṇṇapaccekasaccoti[7] "idameva dassanaṁ saccaṁ, idameva saccan"ti evaṁ pāṭiyekkaṁ gahitattā paccekasaṅkhātāni diṭṭhisaccāni panuṇṇāni nīhaṭāni pahīnāni assāti panuṇṇapaccekasacco. **Puthusamaṇabrāhmaṇānan**ti bahūnaṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ. Ettha ca **samaṇā**ti pabbajjupagatā. **Brāhmaṇā**ti bhovādino. **Puthupaccekasaccānī**ti bahūni pāṭekkasaccāni, "idameva dassanaṁ saccaṁ, idameva saccan"ti pāṭiyekkaṁ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nuṇṇānī**ti nīhaṭāni. **Panuṇṇānī**ti suṭṭhu nīhatāni. **Cattānī**ti vissaṭṭhāni. **Vantānī**ti vamitāni. **Muttānī**ti chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānī**ti pajahitāni. **Paṭinissaṭṭhānī**ti yathā na puna cittaṁ ārohanti, evaṁ paṭivissajjitāni. Sabbāneva cetāni ariyamaggādhigamato pubbe gahitassa diṭṭhiggāhassa vissaṭṭhabhāvavevacanāni.

---

1. Dī-Ṭṭha 3. 234; Aṁ-Ṭṭha 3. 292 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Dī-Ṭṭha 3. 190 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Ma 1. 12; Aṁ 2. 341 piṭṭhesu.
4. Ma 1. 13; Aṁ 2. 341 piṭṭhesu.
5. Ma 1. 13; Aṁ 2. 342 piṭṭhesu.
6. Ma 1. 14; Aṁ 1. 323; Aṁ 2. 342 piṭṭhesu.
7. Aṁ-Ṭṭha 2. 300; Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

Samavayasaṭṭhesanoti[1] ettha **avayā**ti anūnā. **Saṭṭhā**ti nissaṭṭhā. Sammā avayā saṭṭhā esanā assāti **samavayasaṭṭhesano,** sammā vissaṭṭhasabba-esanoti attho. **"Rāgā cittaṁ vimuttan"**ti-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā rāgādīnaṁ pahīnabhāvadīpanato. **"Rāgo me pahīno**"ti-ādīhi paccavekkhaṇāmukhena ariyaphalaṁ kathitaṁ. Adhigate hi aggaphale sabbaso rāgādīnaṁ anuppādadhammataṁ pajānāti, tañca pajānanaṁ paccavekkhaṇañāṇanti. Tattha pañcaṅgavippahāna paccekasaccāpanodana esanāsamavayasajjanāni "saṅkhāyekaṁ paṭisevati adhivāseti parivajjeti vinodetī"ti vuttesu apassenesu vinodanā ca maggakiccāneva, itare ca maggeneva samijjhanti.

Dasabaloti kāyabalasaṅkhātāni ñāṇabalasaṅkhātāni ca dasa balāni etassāti dasabalo. Duvidhañhi tathāgatassa balaṁ kāyabalaṁ ñāṇabalañca. Tesu kāyabalaṁ hatthikulānusārena veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ porāṇehi—

"Kāḷāvakañca gaṅgeyyaṁ, paṇḍaraṁ tambapiṅgalaṁ.
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā"ti[2].

Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha **kāḷāvakan**ti pakatihatthikulaṁ daṭṭhabbaṁ. Yaṁ dasannaṁ purisānaṁ kāyabalaṁ, taṁ ekassa kāḷāvakassa hatthino. Yaṁ dasannaṁ kāḷāvakānaṁ balaṁ, taṁ ekassa gaṅgeyyassa. Yaṁ dasannaṁ gaṅgeyyānaṁ, taṁ ekassa paṇḍarassa. Yaṁ dasannaṁ paṇḍarānaṁ, taṁ ekassa tambassa. Yaṁ dasannaṁ tambānaṁ, taṁ ekassa piṅgalassa. Yaṁ dasannaṁ piṅgalānaṁ, taṁ ekassa gandhahatthino. Yaṁ dasannaṁ gandhahatthīnaṁ, taṁ ekassa maṅgalassa. Yaṁ dasannaṁ maṅgalānaṁ, taṁ ekassa hemavatassa. Yaṁ dasannaṁ hemavatānaṁ, taṁ ekassa uposathassa. Yaṁ dasannaṁ uposathānaṁ, taṁ ekassa chaddantassa. Yaṁ dasannaṁ chaddantānaṁ, taṁ ekassa tathāgatassa kāyabalaṁ. Nārāyanasaṅghāta balantipi idameva vuccati. Tattha nārā vuccanti rasmiyo, tā bahū nānāvidhā tato uppajjantīti **nārāyanaṁ,** vajiraṁ, tasmā vajirasaṅghātabalanti attho. Tadetaṁ pakatihatthigaṇanāya hatthīnaṁ koṭisahassānaṁ, purisagaṇanāya

1. Dī-Ṭṭha 3. 235; Aṁ-Ṭṭha 3. 292 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Ma-Ṭṭha 1. 331; Saṁ-Ṭṭha 2. 41; Aṁ-Ṭṭha 3. 293; Abhi-Ṭṭha 2. 380; Udāna-Ṭṭha 364; Buddhavaṁsa-Ṭṭha 61; Paṭisaṁ-Ṭṭha 2. 230; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 49 piṭṭhesupi.

dasannaṁ purisakoṭisahassānaṁ balaṁ hoti. Idaṁ tāva tathāgatassa **kāyabalaṁ.**

Ñāṇabalaṁ pana pāḷiyaṁ āgatameva. Tatrāyaṁ pāḷi[1]—

“Dasa kho panimāni sāriputta tathāgatassa tathāgatabalāni, yehi balehi samannāgato tathāgato āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīha nādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavatteti. Katamāni dasa? Idha sāriputta tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānāti, yampi sāriputta tathāgato ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathā bhūtaṁ pajānāti. Idampi sāriputta tathāgatassa tathāgatabalaṁ hoti, yaṁ balaṁ āgamma tathāgato āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavatteti. (1)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato atītānāgatapaccuppannānaṁ kammasamādānānaṁ ṭhānaso hetuso vipākaṁ yathābhūtaṁ pajānāti -pa-. (2)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato sabbatthagāminiṁ paṭipadaṁ yathābhūtaṁ pajānāti -pa-. (3)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato anekadhātuṁ nānādhātuṁ lokaṁ yathābhūtaṁ pajānāti -pa-. (4)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato sattānaṁ nānādhimuttikataṁ yathābhūtaṁ pajānāti -pa-. (5)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato parasattānaṁ parapuggalānaṁ indriyaparopariyattaṁ yathābhūtaṁ pajānāti -pa-. (6)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato jhānavimokkhasamādhi samāpattīnaṁ saṁkilesaṁ vodānaṁ vuṭṭhānaṁ yathābhūtaṁ pajānāti -pa-. (7)

---

1. Ma 1. 99; Aṁ 3. 283 piṭṭhesu.

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato anekavihitaṁ pubbenivāsaṁ anussarati. Seyyathidaṁ? Ekampi jātiṁ dvepi jātiyo -pa-. Iti sākāraṁ sa-uddesaṁ anekavihitaṁ pubbenivāsaṁ anussarati -pa-. (8)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne pahīṇe suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate, yathākammūpage satte pajānāti -pa-. (9)

Puna caparaṁ sāriputta tathāgato āsavānaṁ khayā anāsavaṁ cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ diṭṭheva dhamme sayaṁ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati -pa-. Idampi sāriputta tathāgatassa tathāgatabalaṁ hoti, yaṁ balaṁ āgamma tathāgato āsabhaṁ ṭhānaṁ paṭijānāti, parisāsu sīhanādaṁ nadati, brahmacakkaṁ pavatteti. Imāni kho sāriputta dasa tathāgatassa tathāgatabalānī"ti. (10)

Tattha[1] **ṭhānañca ṭhānato**ti kāraṇañca kāraṇato. "Ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ hetū paccayā uppādāya, taṁ taṁ ṭhānaṁ. Ye ye dhammā yesaṁ yesaṁ dhammānaṁ na hetū na paccayā uppādāya, taṁ taṁ aṭṭhānan"ti pajānanto ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtaṁ pajānāti. **Yampī**ti yena ñāṇena.

Kammasamādānānanti samādiyitvā katānaṁ kusalākusalakammānaṁ, kammameva vā kammasamādānaṁ. **Ṭhānaso hetuso**ti paccayato ceva hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṁ, kammaṁ hetu.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiñca agatigāminiñca. **Paṭipadan**ti maggaṁ. **Yathābhūtaṁ pajānātī**ti bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṁ ghātentesu kāmaṁ sabbesampi cetanā tassevekassa jīvitindriyārammaṇā, taṁ pana kammaṁ tesaṁ nānākāraṁ. Tesu hi eko ādarena chandajāto karoti, eko "ehi tvampi karohī"ti parehi nippīḷito karoti, eko

1. Ma-Ṭṭha 1. 334; Aṁ-Ṭṭha 3. 295; Abhi-Ṭṭha 2. 283 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

samānacchando viya hutvā appaṭibāhiyamāno vicarati, tasmā tesu eko teneva kammena niraye nibbattati, eko tiracchānayoniyaṁ, eko pettivisaye. Taṁ tathāgato āyūhanakkhaṇeyeva "iminā nīhārena āyūhitattā esa niraye nibbattissati, esa tiracchānayoniyaṁ, esa pettivisaye"ti jānāti. Niraye nibbattamānampi "esa mahāniraye nibbattissati, esa ussadaniraye"ti jānāti. Tiracchānayoniyaṁ nibbattamānampi "esa apādako bhavissati, esa dvipādako, esa catuppādo, esa bahuppādo"ti jānāti. Pettivisaye nibbattamānampi "esa nijjhāmataṇhiko bhavissati, esa khuppipāsiko, esa paradattūpajīvī"ti jānāti. Tesu ca kammesu "idaṁ kammaṁ paṭisandhiṁ ākaḍḍhissati, etaṁ aññena dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṁ bhavissatī"ti jānāti.

Tathā sakalagāmavāsikesu ekato piṇḍapātaṁ dadamānesu kāmaṁ sabbesampi cetanā piṇḍapātārammaṇāva, taṁ pana kammaṁ tesaṁ nānākāraṁ. Tesu hi eko ādarena karotīti sabbaṁ purimasadisaṁ. Tasmā tesu ca keci devaloke nibbattanti, keci manussaloke. Taṁ tathāgato āyūhanakkhaṇeyeva jānāti. "Iminā nīhārena āyūhitattā esa manussaloke nibbattissati, esa devaloke, tatthāpi esa khattiyakule, esa brāhmaṇakule, esa vessakule, esa suddakule, esa paranimmitavasavattīsu, esa nimmānaratīsu, esa tusitesu, esa yāmesu, esa tāvatiṁsesu, esa cātumahārājikesu, esa bhummadevesū"ti-ādinā tattha tattha hīnapaṇītasuvaṇṇadubbaṇṇa-appaparivāramahāparivāratādibhedaṁ taṁ taṁ visesaṁ āyūhanakkhaṇeyeva jānāti.

Tathā vipassanaṁ paṭṭhapentesuyeva "iminā nīharena esa kiñci sallakkhetuṁ na sakkhissati, esa mahābhūtamattameva vavatthapessati, esa rūpapariggahe eva ṭhassati, esa arūpapariggaheyeva, esa nāmarūpapariggaheyeva, esa paccayapariggaheyeva, esa lakkhaṇārammaṇikavipassanāyameva, esa paṭhamaphaleyeva, esa dutiyaphale eva, esa tatiyaphale eva, esa arahattaṁ pāpuṇissatī"ti jānāti. Kasiṇaparikammaṁ karontesupi "imassa parikammamattameva bhavissati, esa nimittaṁ uppādessati, esa appanaṁ eva pāpuṇissati, esa jhānaṁ pādakaṁ katvā vipassanaṁ paṭhapetvā arahattaṁ gaṇhissatī"ti jānāti.

Anekadhātunti cakkhudhātu-ādīhi, kāmadhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātuṁ. **Nānādhātun**ti tāsaṁyeva dhātūnaṁ vilakkhaṇattā nānappakāradhātuṁ. **Lokan**ti khandhāyatanadhātulokaṁ. **Yathābhūtaṁ pajānātī**ti tāsaṁ dhātūnaṁ aviparītato sabhāvaṁ paṭivijjhati.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṁ. **Parasattānan**ti padhānasattānaṁ. **Parapuggalānan**ti tato paresaṁ hīnasattānaṁ. Ekatthameva vā etaṁ padadvayaṁ, veneyyavasena pana dvedhā vuttaṁ. **Indriyaparo pariyattan**ti saddhādīnaṁ indriyānaṁ parabhāvañca aparabhāvañca, vuddhiñca hāniñcāti attho.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnaṁ catunnaṁ jhānānaṁ, "rūpī rūpāni passatī"ti-ādīnaṁ aṭṭhannaṁ vimokkhānaṁ, savitakkasavicārādīnaṁ tiṇṇaṁ samādhīnaṁ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañca navannaṁ anupubbasamāpattīnaṁ. **Saṁkilesan**ti hānabhāgiyadhammaṁ. **Vodānan**ti visesabhāgiyadhammaṁ. **Vuṭṭhānan**ti "vodānampi vuṭṭhānaṁ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan"ti[1] evaṁ vuttaṁ paguṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaṁ heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṁ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṁ hoti, tasmā "vodānampi vuṭṭhānan"ti vuttaṁ. Bhavaṅgena sabbajhānehi vuṭṭhānaṁ hoti, phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānaṁ hoti. Tametaṁ sandhāya "tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānan"ti vuttaṁ. Sabbañāṇānañca vitthārakathāya vinicchayo **sammohavinodaniyaṁ vibhaṅgaṭṭhakathāyaṁ**[2] vutto. Pubbenivāsānussati dibbacakkhu-āsavakkhayañāṇakathā pana **verañjakaṇḍe**[3] vitthāritāyeva.

Imāni kho sāriputtāti yāni pubbe "dasa kho panimāni sāriputta tathāgatassa tathāgatabalānī"ti avocaṁ, imāni tānīti appannaṁ karoti. Tattha paravādikathā hoti "dasabalañāṇaṁ nāma pāṭiyekkaṁ natthi, sabbaññutaññāṇassevāyaṁ pabhedo"ti, taṁ na tathā daṭṭhabbaṁ. Aññameva hi dasabalañāṇaṁ, aññaṁ sabbaññutaññāṇaṁ. Dasabala ñāṇaṁ sakasakakiccameva jānāti, sabbaññutaññāṇaṁ tampi tato avasesampi pajānāti. Dasabalañāṇesu hi paṭhamaṁ kāraṇākāraṇameva jānāti, dutiyaṁ kammantaravipākantarameva, tatiyaṁ kammaparicchedameva, catutthaṁ

1. Abhi 2. 357 piṭṭhe. 2. Abhi-Ṭṭha 2. 382 piṭṭhe. 3. Vi 1. 5 piṭṭhe.

dhātunānattakāraṇameva, pañcamaṁ sattānaṁ ajjhāsayādhimuttimeva, chaṭṭhaṁ indriyānaṁ tikkhamudubhāvameva, sattamaṁ jhānādīhi saddhiṁ tesaṁ saṁkilesādi meva, aṭṭhamaṁ pubbenivutthakkhandhasantatimeva, navamaṁ sattānaṁ cutipaṭisandhimeva, dasamaṁ saccaparicchedameva. Sabbaññutaññāṇaṁ pana etehi jānitabbañca tato uttariñca pajānāti, etesaṁ pana kiccaṁ na sabbaṁ karoti. Tañhi jhānaṁ hutvā appetuṁ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbituṁ na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetuṁ na sakkoti. Iti yathāvuttakāyabalena ceva ñāṇabalena ca samannāgatattā bhagavā "dasabalo"ti vuccati.

Dasahi asekkhehi aṅgehi upetoti "asekkhā sammādiṭṭhi, asekkho sammāsaṅkappo, asekkhā sammāvācā, asekkho sammākammanto, asekkho sammā-ājīvo, asekkho sammāvāyāmo, asekkhā sammāsati, asekkho sammāsamādhi, asekkhaṁ sammañāṇaṁ, asekkhā sammāvimuttī"ti[1] evaṁ vuttehi dasahi asekkhadhammehi samannāgato. Asekkhā sammādiṭṭhi-ādayo ca sabbe phalasampayuttadhammā eva. Ettha ca **sammādiṭṭhi sammāñāṇan**ti dvīsu ṭhānesu paññāva kathitā "sammā dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi, sammā pajānanaṭṭhena sammāñāṇan"ti. Atthi hi dassanajānanānaṁ visaye pavatti-ākāraviseso. **Sammāvimuttī**ti iminā pana padena vuttāvasesā phalasamāpattisahagatadhammā saṅgahitāti veditabbā. Ariyaphalasampayuttadhammāpi hi sabbaso paṭipakkhato vimuttataṁ upādāya vimuttīti vattabbataṁ labhanti.

59. **Vacanasaddena appasaddan**ti ārāmupacārena gacchato addhikajanassapi vacanasaddena appasaddaṁ. **Nagaranigghosasaddenā**ti avibhāvitatthena[2] nagare manussānaṁ nigghosasaddena. Manussehi samāgamma ekajjhaṁ pavattitasaddo hi nigghoso. **Anusañcaraṇajanassā**ti antosañcārino janassa. **Manussānaṁ rahassakiriyaṭṭhāniyan**ti manussānaṁ rahassakaraṇassa yuttaṁ anucchavikaṁ. **Vivekānurūpan**ti ekībhāvassa anurūpaṁ. Sesamettha uttānameva.

Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Dī 3. 225, 260 piṭṭhesu.
2. Āvibhāvatthena (Syā), avikappatthena (Ka) Dī-Ṭṭha 3. 17; Ma-Ṭṭha 3. 241 piṭṭhesu pana passitabbaṁ.

Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā

60. Idāni "tena kho pana samayena sañcayo paribbājako"ti-ādīsu apubbapadavaṇṇanaṁ dassento **"sāriputtamoggallānā"**ti-ādimāha. Tattha sārībrāhmaṇiyā putto **sāriputto,** moggallībrāhmaṇiyā putto **moggallāno.** Amhākaṁ kira[1] bhagavato nibbattito puretarameva sāriputto rājagahanagarassa avidūre upatissagāme sārībrāhmaṇiyā nāma kucchiyaṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Taṁdivasamevassa sahāyopi rājagahasseva avidūre kolitagāme moggallībrāhmaṇiyā kucchiyaṁ paṭisandhiṁ gaṇhi. Tāni kira dvepi kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhapaṭibaddhasahāyāneva[2]. Tesaṁ dvinnaṁ ekadivasameva gabbhaparihāraṁ adaṁsu. Dasamāsaccayena jātānampi tesaṁ chasaṭṭhi dhātiyo upanayiṁsu. Nāmaggahaṇadivase sārībrāhmaṇiyā puttassa upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā "upatisso"ti nāmaṁ akaṁsu, itarassa kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā "kolito"ti nāmaṁ akaṁsu. Tena vuttaṁ **"gihikāle upatisso kolitoti evaṁ paññāyamānanāmā"**ti.

Aḍḍhateyyasatamāṇavakaparivārāti ettha pañcapañcasatamāṇavakaparivārātipi vadanti. Vuttañhetaṁ **aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṁ**[3]—

> "Upatissamāṇavakassa kīḷanatthāya nadiṁ vā uyyānaṁ vā gamanakāle pañca suvaṇṇasivikāsatāni parivārāni honti, kolitamāṇavakassa pañca ājaññarathasatāni. Dvepi janā pañca pañcamāṇavakasataparivārā hontī"ti.

Rājagahe ca anusaṁvaccharaṁ giraggasamajjaṁ nāma hoti. Tesaṁ dvinnampi ekaṭṭhāneyeva mañcakaṁ bandhanti. Dvepi ekatova nisīditvā samajjaṁ passitvā hasitabbaṭṭhāne hasanti, saṁvegaṭṭhāne saṁvijjanti, dāyaṁ dātuṁ yuttaṭṭhāne dāyaṁ denti. Tesaṁ imināva niyāmena ekadivasaṁ samajjaṁ passantānaṁ paripākagatattā ñāṇassa purimadivasesu viya hasitabbaṭṭhāne hāso vā saṁvegaṭṭhāne saṁvijjanaṁ vā dāyaṁ dātuṁ yuttaṭṭhāne dāyadānaṁ vā nāhosi.

---

1. Aṁ-Ṭṭha 1. 121; Dhammapada-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Akhaṇḍapaṭibaddhasahāyāneva (Syā)
3. Aṁ-Ṭṭha 1. 122 piṭṭhe.

Dvepi pana janā evaṁ cintayiṁsu "kiṁ ettha oloketabbaṁ atthi, sabbepime appatte vassasate apaṇṇattikabhāvaṁ gamissanti, amhehi pana ekaṁ mokkhadhammaṁ gavesituṁ vaṭṭatī"ti ārammaṇaṁ gahetvā nisīdiṁsu. Tato kolito upatissaṁ āha "samma upatissa na tvaṁ aññadivasesu viya haṭṭhapahaṭṭho, anattamanadhātukosi, kiṁ te sallakkhitan"ti. "Samma kolita etesaṁ olokane sāro natthi, niratthakametaṁ, attano mokkhadhammaṁ gavesituṁ vaṭṭatī"ti idaṁ cintayanto nisinnomhīti. Tvaṁ pana kasmā anattamanoti. Sopi tatheva āha. Athassa attanā saddhiṁ ekajjhāsayataṁ ñatvā upatisso evamāha "amhākaṁ ubhinnaṁ sucintitaṁ, mokkhadhammaṁ pana gavesantehi ekā pabbajjā laddhuṁ vaṭṭati, kassa santike pabbajāmā"ti.

Tena kho pana samayena sañcayo paribbājako rājagahe paṭivasati mahatiyā paribbājakaparisāya saddhiṁ. Te "tassa santike pabbajissāmā"ti pañcahi māṇavakasatehi saddhiṁ sañcayassa santike pabbajiṁsu. Tesaṁ pabbajitakālato paṭṭhāya sañcayo atirekalābhaggayasaggappatto ahosi. Te katipāheneva sabbaṁ sañcayassa samayaṁ parimadditvā "ācariya tumhākaṁ jānanasamayo ettakova, udāhu uttaripi atthī"ti pucchiṁsu. Sañcayo "ettakova, sabbaṁ tumhehi ñātan"ti āha. Tassa kathaṁ sutvā cintayiṁsu "evaṁ sati imassa santike brahmacariyavāso niratthako, mayaṁ mokkhadhammaṁ gavesituṁ nikkhantā, so imassa santike uppādetuṁ na sakkā, mahā kho pana jambudīpo, gāmanigamarājadhāniyo carantā avassaṁ mokkhadhammadesakaṁ ācariyaṁ labhissāmā"ti. Te tato paṭṭhāya "yattha yattha paṇḍitā samaṇabrāhmaṇā atthī"ti suṇanti, tattha tattha gantvā pañhasākacchaṁ karonti, tehi puṭṭhaṁ pañhaṁ añño kathetuṁ samattho nāma natthi, te pana tesaṁ pañhaṁ vissajjenti. Evaṁ sakalajambudīpaṁ pariggaṇhitvā nivattitvā sakaṭṭhānameva āgantvā "samma kolita yo paṭhamaṁ amataṁ adhigacchati, so ārocetū"ti katikaṁ akaṁsu. Imameva vatthuṁ saṅkhipitvā dassento **"tatra nesaṁ mahājanaṁ disvā -pa- katikaṁ akaṁsū"**ti āha.

Tattha **channaparibbājakassā**ti setapaṭadharassa paribbājakassa. Tena nāyaṁ naggaparibbājakoti dasseti. **Pāsādikena abhikkantenā**ti-ādīsu **pāsādikenā**ti pasādāvahena sāruppena samaṇānucchavikena.

Abhikkantenāti gamanena. **Paṭikkantenā**ti nivattanena. **Ālokitenā**ti purato dassanena. **Vilokitenā**ti ito cito dassanena. **Samiñjitenā**ti pabbasaṅkocanena. **Pasāritenā**ti tesaṁyeva pasāraṇena. Sabbattha itthambhūtalakkhaṇe[1] karaṇavacanaṁ, tasmā satisampajaññakehi abhisaṅkhatattā pāsādika-abhikkantapaṭikkanta-ālokita vilokitasamiñjitapasārito hutvāti vuttaṁ hoti. **Okkhittacakkhū**ti heṭṭhākhittacakkhu. **Iriyāpatha sampanno**ti tāya pāsādika-abhikkantāditāya sampanna-iriyāpatho. **Atthikehi upaññātan**ti "maraṇe sati amatenapi bhavitabban"ti evaṁ anumānañāṇena "atthī"ti upagataṁ nibbānaṁ nāma, taṁ magganto pariyesanto yannūnāhaṁ imaṁ bhikkhuṁ piṭṭhito piṭṭhito anubandheyyanti sambandho. **Sudinnakaṇḍe vuttappakāran**ti "dānapatīnaṁ gharesu sālā honti, āsanāni cettha paññattāni honti, upaṭṭhāpitaṁ udakakañjiyaṁ, tattha pabbajitā piṇḍāya caritvā nisīditvā bhuñjanti. Sace icchanti, dānapatīnampi santakaṁ gaṇhanti, tasmā tampi aññatarassa kulassa īdisāya sālāya aññataraṁ kuṭṭamūlanti veditabban"ti[2] evaṁ vuttappakāraṁ.

Appaṁ vā bahuṁ vā bhāsassūti paribbājako "ahaṁ upatisso nāma, tvaṁ yathāsattiyā appaṁ vā bahuṁ vā pāvada, etaṁ nayasatena nayasahassena paṭivijjhituṁ mayhaṁ bhāro"ti cintetvā evamāha. Nirodho ca nirodhupāyo ca ekadesasarūpekasesanayena "nirodho"ti vuttoti dassento **"atha vā**"ti-ādimāha. **Paṭipādento**ti nigamento. **Imaṁ dhammapariyāyaṁ sutvā virajaṁ vītamalaṁ dhammacakkhuṁ udapādī**ti ettha paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā sahassanayasampanne sotāpattiphale patiṭṭhahi. Itarapadadvayaṁ sotāpannakāle niṭṭhāsīti veditabbaṁ.

Bahukehi kappanahutehīti ettha dasa dasakāni sataṁ, dasa satāni sahassaṁ, sahassānaṁ sataṁ satasahassaṁ, satasahassānaṁ sataṁ koṭi, koṭisatasahassānaṁ sataṁ pakoṭi, pakoṭisatasahassānaṁ sataṁ koṭipakoṭi, koṭipakoṭisatasahassānaṁ sataṁ ekanahutanti veditabbaṁ.

---

1. Itthambhūtākhyānatthe (Syā)
2. Vi-Ṭṭha 1. 174 piṭṭhe.

61. **Atha kho sāriputto paribbājako yena moggallāno paribbājako tenupasaṅkamī**ti[1] sotāpanno hutvā uparivisese appavattante "bhavissati ettha kāraṇan"ti sallakkhetvā theraṁ āha "bhante mā upari dhammadesanaṁ vaḍḍhayittha, ettakameva hotu, kahaṁ amhākaṁ satthā vasatī"ti. Veḷuvane paribbājakāti. "Bhante tumhe purato yātha, mayhaṁ eko sahāyako atthi, amhehi ca aññamaññaṁ katikā katā 'yo paṭhamaṁ amataṁ adhigacchati, so ārocetū"ti, ahaṁ taṁ paṭiññaṁ mocetvā sahāyakaṁ gahetvā tumhākaṁ gatamaggeneva satthu santikaṁ āgamissāmī"ti pañcapatiṭṭhitena therassa pādesu nipatitvā tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā theraṁ uyyojetvā paribbājakārāmābhimukho agamāsi.

62. **Sāriputtaṁ paribbājakaṁ etadavocā**ti "ajja mayhaṁ sahāyassa mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya, addhā anena amataṁ adhigataṁ bhavissatī"ti amatādhigamaṁ pucchanto etadavoca. Sopissa "āmāvuso amataṁ adhigatan"ti paṭijānitvā sabbaṁ pavattiṁ ārocetvā tameva gāthaṁ abhāsi. Gāthāpariyosāne moggallāno paribbājako sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tena vuttaṁ **"atha kho moggallānassa paribbājakassa -pa- dhammacakkhuṁ udapādī"**ti. **Gacchāma mayaṁ āvuso bhagavato santike**ti "kahaṁ samma satthā vasatī"ti pucchitvā "veḷuvane kira samma, evaṁ no ācariyena assajittherena kathitan"ti vutte evamāha.

Sāriputtatthero ca nāmesa sadāpi ācariyapūjakova, tasmā sahāyaṁ moggallānaṁ paribbājakaṁ evamāha "amhehi adhigataṁ amataṁ amhākaṁ ācariyassa sañcayaparibbājakassapi kathessāma, bujjhamāno paṭivijjhissati, appaṭivijjhanto amhākaṁ saddahitvā satthu santikaṁ gamissati, buddhānaṁ desanaṁ sutvā maggaphalappaṭivedhaṁ karissātī"ti. Tato dvepi janā sañcayassa santikaṁ agamaṁsu. Tena vuttaṁ **"atha kho sāriputtamoggallānā yena sañcayo paribbājako tenupasaṅkamiṁsū"**ti. Upasaṅkamitvā ca "ācariya tvaṁ kiṁ karosi, loke

1. Aṁ-Ṭṭha 1. 124; Dhammapada-Ṭṭha 1. 59 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

buddho uppanno, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṁgho, āyāma dasabalaṁ passissāmā”ti. So “kiṁ vadatha tātā”ti tepi vāretvā lābhaggayasaggappavattimeva nesaṁ dīpeti. Te “amhākaṁ evarūpo antevāsikavāso niccameva hotu, tumhākaṁ pana gamanaṁ vā agamanaṁ vā jānāthā”ti āhaṁsu. Sañcayo “ime ettakaṁ jānantā mama vacanaṁ na karissantī”ti ñatvā “gacchatha tumhe tātā, ahaṁ mahallakakāle antevāsikavāsaṁ vasituṁ na sakkomī”ti āha. Te anekehipi kāraṇasatehi taṁ bodhetuṁ asakkontā attano ovāde vattamānaṁ janaṁ ādāya veḷuvanaṁ agamaṁsu. Pañcasu antevāsikasatesu aḍḍhateyya satā nivattiṁsu, aḍḍhateyyasatā tehi saddhiṁ agamaṁsu. Tena vuttaṁ **“atha kho sāriputtamoggallānā tāni aḍḍhateyyāni paribbājakasatāni ādāya yena veḷuvanaṁ tenupasaṅkamiṁsū”**ti.

Vimutteti yathāvuttalakkhaṇe nibbāne tadārammaṇāya phalavimuttiyā adhimutte ne sāriputtamoggallāne byākāsīti sambandho.

Evaṁ byākaritvā ca satthā catuparisamajjhe dhammaṁ desento nesaṁ parisāya cariyavasena dhammadesanaṁ vaḍḍhesi, ṭhapetvā dve aggasāvake sabbepi aḍḍhateyyasatā paribbājakā arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Satthā “etha bhikkhavo”ti hatthaṁ pasāresi, sabbesaṁ kesamassu antaradhāyi, iddhimayapattacīvaraṁ kāyapaṭibaddhaṁ ahosi. Aggasāvakānampi iddhimayapattacīvaraṁ āgataṁ, uparimaggattayakiccaṁ pana na niṭṭhāti. Kasmā? Sāvakapāramīñāṇassa mahantatāya. Athāyasmā mahāmoggallāno pabbajitadivasato sattame divase magadharaṭṭhe kallavāḷagāmakaṁ upanissāya samaṇadhammaṁ karonto thinamiddhaṁ okkamanto satthārā saṁvejito thinamiddhaṁ vinodetvā tathāgatena dinnaṁ dhātukammaṭṭhānaṁ suṇantova uparimaggattayakiccaṁ niṭṭhāpetvā sāvakapāramīñāṇassa matthakaṁ patto. Sāriputtattheropi pabbajitadivasato addhamāsaṁ atikkamitvā satthārā saddhiṁ tameva rājagahaṁ upanissāya sūkarakhata leṇe viharanto attano bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttante desiyamāne suttānusārena ñāṇaṁ pesetvā parassa vaḍḍhitabhattaṁ bhuñjanto viya sāvakapāramīñāṇassa matthakaṁ patto. Tenevāha **“mahāmoggallānatthero sattahi divasehi arahatte patiṭṭhito, sāriputtatthero addhamāsenā”**ti.

Yadipi mahāmoggallānatthero na cirasseva arahattaṁ patto, dhammasenāpati tato cirena, evaṁ santepi sāriputtattherova mahāpaññataro. Mahāmoggallānatthero hi sāvakānaṁ sammasanacāraṁ yaṭṭhikoṭiyā uppīḷento viya ekadesameva sammasanto satta divase vāyamitvā arahattaṁ patto. Sāriputtatthero ṭhapetvā buddhānaṁ paccekabuddhānañca sammasanacāraṁ sāvakānaṁ sammasanacāraṁ nippadesaṁ sammasi, evaṁ sammasanto addhamāsaṁ vāyami. Ukkaṁsagatassa sāvakānaṁ sammasanacārassa nippadesena pavattiyamānattā sāvakapāramīñāṇassa ca tathā paripācetabbattā. Yathā hi puriso "veṇuyaṭṭhiṁ gaṇhissāmī"ti mahājaṭaṁ veṇuṁ disvā "jaṭaṁ chindantassa papañco bhavissatī"ti antarena hatthaṁ pavesetvā sampattameva yaṭṭhiṁ mūle ca agge ca chinditvā ādāya pakkameyya, so kiñcāpi paṭhamataraṁ gacchati, yaṭṭhiṁ pana sāraṁ vā ujuṁ vā na labhati. Aparo tathārūpameva veṇuṁ disvā sace sampattayaṭṭhiṁ gaṇhissāmi, sāraṁ vā ujuṁ vā na labhissāmīti kacchaṁ bandhitvā mahantena satthena veṇujaṭaṁ chinditvā sārā ceva ujū ca yaṭṭhiyo uccinitvā ādāya pakkameyya, ayaṁ kiñcāpi pacchā gacchati, yaṭṭhiyo pana sārā ceva ujū ca labhati, evaṁsampadamidaṁ imesaṁ dvinnaṁ therānaṁ padhānaṁ.

Sammasanacāro ca nāmettha vipassanābhūmi veditabbā sammasanaṁ carati etthāti sammasanacāroti katvā. Tattha buddhānaṁ sammasanacāro dasasahassaloka dhātuyaṁ sattasantānagatā anindriyabaddhā ca saṅkhārāti vadanti. Koṭisatasahassa cakkavāḷesūti apare. Tathā hi attaniyavasena paṭiccasamuppādanayaṁ otaritvā chattiṁsakoṭisatasahassa mukhena buddhānaṁ mahāvajirañāṇaṁ pavattaṁ. Paccekabuddhānaṁ sasantānagatehi saddhiṁ majjhimadesavāsīsattasantānagatā anindriyabaddhā ca saṅkhārā sammasanacāroti vadanti. Jambudīpavāsīsantānagatāti keci. Sasantānagate sabbadhamme parasantānagate ca santānavibhāgaṁ akatvā bahiddhābhāvasāmaññato sammasanaṁ, ayaṁ sāvakānaṁ sammasanacāro. Moggallānatthero pana bahiddhā dhammepi sasantānavibhāgena keci keci uddharitvā sammasi, tañca kho ñāṇena phuṭṭhamattaṁ katvā. Tena vuttaṁ "yaṭṭhikoṭiyā uppīḷento viya ekadesameva sammasanto"ti. Tattha ñāṇena nāma yāvatā neyyaṁ vattitabbaṁ, tāvatā avattanato "yaṭṭhikoṭiyā

uppīḷento viyā”ti vuttaṁ, anupadadhammavipassanāya abhāvato “ekadesameva sammasanto”ti vuttaṁ. Dhammasenāpatinopi yathāvuttasāvakānaṁ vipassanāya bhūmiyeva sammasanacāro. Tattha pana thero sātisayaṁ niravasesaṁ anupadañca sammā vipassi. Tena vuttaṁ “sāvakānaṁ sammasanacāraṁ nippadesaṁ sammasī”ti.

Ettha ca sukkhavipassakā lokiyābhiññappattā pakatisāvakā mahāsāvakā aggasāvakā paccekabuddhā sammāsambuddhāti chasu janesu sukkhavipassakānaṁ jhānābhiññāhi anadhigatapaññānepuññattā[1] andhānaṁ viya icchitapadesokkamanaṁ vipassanākāle icchiticchitadhammabhāvanā natthi, te yathāpariggahitadhammamatteyeva vipassanaṁ vaḍḍhenti. Lokiyābhiññappattā pana pakatisāvakā yena mukhena vipassanaṁ ārabhanti, tato aññenapi vipassanaṁ vitthārikaṁ kātuṁ sakkonti vipulañāṇattā. Mahāsāvakā abhinīhārasampannattā tato sātisayaṁ vipassanaṁ vitthārikaṁ kātuṁ sakkonti. Aggasāvakesu dutiyo abhinīhārasampattiyā samādhānassa sātisayattā vipassanaṁ tatopi vitthārikaṁ karoti. Paṭhamo pana tatopi mahāpaññatāya sāvakehi asādhāraṇaṁ katvā vipassanaṁ vitthārikaṁ karoti. Paccekabuddhā tehipi mahābhinīhāratāya attano abhinīhārānurūpaṁ tatopi vitthārikaṁ vipassanaṁ karonti. Buddhānaṁ sammadeva paripūritapaññāpāramīpabhāvitā sabbaññutaññāṇādhigamassa anurūpā yathā nāma katavālavedhaparicayena sarabhaṅgasadisena dhanuggahena khitto saro antarā rukkhalatādīsu asajjamāno lakkheyeva patati, na sajjati na virajjati, evaṁ antarā asajjamānā avirajjamānā vipassanā sammasanīyadhammesu yāthāvato nānānayehi pavattati, yaṁ “mahāvajirañāṇan”ti vuccati.

Etesu ca sukkhavipassakānaṁ vipassanācāro khajjotappabhāsadiso, abhiññappattapakatisāvakānaṁ dīvappabhāsadiso, mahāsāvakānaṁ ukkāppabhāsadiso, aggasāvakānaṁ osadhitārakappabhāsadiso, paccekabuddhānaṁ candappabhāsadiso, sammāsambuddhānaṁ rasmisahassapaṭimaṇḍitasaradasūriyamaṇḍalasadiso hutvā upaṭṭhāti. Tathā sukkhavipassakānaṁ vipassanācāro

---

1. Anadhigatañāṇe suññattā (Syā)

andhānaṁ yaṭṭhikoṭiyā gamanasadiso, lokiyābhiññappattapakatisāvakānaṁ daṇḍakasetugamanasadiso, mahāsāvakānaṁ jaṅghasetugamanasadiso, aggasāvakānaṁ sakaṭasetu gamanasadiso, paccekabuddhānaṁ mahājaṅghamaggagamanasadiso, sammāsambu ddhānaṁ mahāsakaṭamaggagamanasadiso. Tathā buddhānaṁ paccekabuddhānañca[1] vipassanā cintāmayañāṇasaṁvaḍḍhitattā sayambhūñāṇabhūtā, itaresaṁ sutamayañāṇa saṁvaḍḍhitattā paropadesasambhūtāti veditabbā.

Idāni ubhinnampi therānaṁ pubbayogaṁ dassetuṁ **"atīte kirā"**ti-ādimāha. Taṁ sabbaṁ uttānatthameva.

63. **Giribbajanagaran**ti samantā pabbataparikkhittaṁ vajasadisaṁ hutvā tiṭṭhatīti giribbajanti evaṁladdhanāmaṁ rājagahanagaraṁ. Usūyanakiriyāya kammabhāvaṁ sandhāya **"upayogatthe vā"**ti vuttaṁ.

Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā

64. Vajjāvajjaṁ upanijjhāyatīti upajjhāyo, natthi upajjhāyo etesanti **anupajjhāyakā.** Tenāha **"vajjāvajjaṁ upanijjhāyakena garunā virahitā"**ti. Tattha **vajjāvajjan**ti khuddakaṁ mahantañca vajjaṁ. Vuddhi-attho hi ayamakāro "phalāphalan"ti-ādīsu viya. **Uttiṭṭhapattan**ti ettha ucchiṭṭha-saddasamānattho **uttiṭṭha**-saddo. Tenevāha **"tasmiṁ hi manussā ucchiṭṭhasaññino, tasmā uttiṭṭhapattanti vuttan"**ti. **Piṇḍāya caraṇakapattan**ti iminā pana pattassa sarūpadassanamukhena ucchiṭṭhakappanāya kāraṇaṁ vibhāvitaṁ. **Tasmin**ti tasmiṁ piṇḍāya caraṇakapatte.

65. **Sagāravā sappatissā**ti ettha garubhāvo gāravaṁ, pāsāṇacchattaṁ viya garukaraṇīyatā. Saha gāravenāti sagāravā. Garunā kismiñci vutte gāravavasena patissavanaṁ patisso, patissavabhūtaṁ taṁsabhāgañca yaṁkiñci gāravanti attho. Saha patissenāti sappatissā, ovādaṁ sampaṭicchantāti

---

1. Tathā buddhānañca (Ka)

attho. Patissīyatīti vā patisso, garukātabbo. Tena saha patissenāti **sappatissā.** Aṭṭhakathāyaṁ pana byañjanavicāraṁ akatvā atthamattameva dassetuṁ **"garukabhāvañceva jeṭṭhakabhāvañca upaṭṭhapetvā"**ti vuttaṁ. **Sāhū**ti sādhu. **Lahū**ti agaru, mama tuyhaṁ upajjhāyabhāve bhāriyaṁ nāma natthīti attho. **Opāyikan**ti upāyapaṭisaṁyuttaṁ te upajjhāyaggahaṇaṁ iminā upāyena tvaṁ me ito paṭṭhāya bhāro jātosīti vuttaṁ hoti. **Patirūpan**ti anurūpaṁ tava upajjhāyaggahaṇanti attho. **Pāsādikenā**ti pasādāvahena kāyavacīpayogena. **Sampādehī**ti tividhasikkhaṁ nipphādehīti attho. **Kāyena vā**ti hatthamuddādiṁ dassento kāyena vā viññāpeti. **Gahito tayā -pa- viññāpetī**ti "sāhū"ti-ādīsu ekaṁ vadantoyeva imamatthaṁ viññāpetīti vuccati. Tenevāha "**idameva hī**"ti-ādi. **Sādhūti sampaṭicchanaṁ sandhāyā**ti upajjhāyena "sāhū"ti vutte saddhivihārikassa "sādhū"ti sampaṭicchanavacanaṁ sandhāya. Kasmā nappamāṇanti āha **"āyācanadānamattena hī"**ti-ādi, saddhivihārikassa "upajjhāyo me bhante hotī"ti āyācanamattena, upajjhāyassa ca "sāhū"ti-ādinā dānavacanamattenāti attho. **Na ettha sampaṭicchanaṁ aṅgan**ti saddhivihārikassa sampaṭicchanavacanaṁ ettha upajjhāyaggahaṇe aṅgaṁ na hoti.

66. **Sammāvattanā**ti sammāpavatti. **Assā**ti saddhivihārikassa. **Tādisameva mukhadhovanodakaṁ dātabban**ti utumhi sarīrasabhāve ca ekākāre tādisameva dātabbaṁ. **Dve cīvarānī**ti pārupanaṁ saṅghāṭiñca sandhāya vadati. Yadi evaṁ "saṅghāṭiyo"ti kasmā vuttanti āha "**sabbaṁ hi cīvaraṁ saṅghaṭitattā saṅghāṭīti vuccatī**ti. **Padavītihārehī**ti ettha padaṁ vītiharati etthāti **padavītihāro**, padavītiharaṇaṭṭhānaṁ dūtavilambitaṁ akatvā samagamane dvinnaṁ padānaṁ antare muṭṭhiratanamattaṁ. Padānaṁ vā vītiharaṇaṁ abhimukhaṁ haritvā nikkhepo **padavītihāro**ti evamettha attho daṭṭhabbo. **Ito paṭṭhāyā**ti "na upajjhāyassa bhaṇamānassā"ti ettha vutta**na**-kārato paṭṭhāya. **Sabbattha dukkaṭāpatti veditabbā**ti "īdisesu gilānopi na muccatī"ti dassanatthaṁ vuttaṁ. Aññampi hi yathāvuttaṁ upajjhāyavattaṁ anādariyena akarontassa agilānassa vattabhede sabbattha dukkaṭameva. Teneva vakkhati "agilānena hi saddhivihārikena saṭṭhivassenapi sabbaṁ

upajjhāyavattaṁ kātabbaṁ, anādarena akarontassa vattabhede dukkaṭaṁ. Na-kārapaṭi saṁyuttesu pana padesu gilānassapi paṭikkhittakiriyaṁ karontassa dukkaṭamevā"ti[1]. **Āpattiyā āsannavācan**ti āpattijanakameva vacanaṁ sandhāya vadati. Yāya hi vācāya āpattiṁ āpajjati, sā vācā tassā āpattiyā āsannāti vuccati.

Cīvarena pattaṁ veṭhetvāti ettha "uttarāsaṅgassa ekena kaṇṇena veṭhetvā"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Gāme**ti gāmapariyāpanne tādise kismiñci padese. **Antaraghare**ti antogehe. **Paṭikkamane**ti āsanasālāyaṁ. Tikkhattuṁ pānīyena pucchitabboti sambandho, ādimhi majjhe anteti evaṁ tikkhattuṁ pucchitabboti attho. **Upakaṭṭho**ti āsanno. **Dhotavālikāyā**ti nirajāya parisuddhavālikāya. **Sace pahotī**ti vuttamevatthaṁ vibhāveti "**na kenaci gelaññena abhibhūto hotī**"ti. **Pariveṇaṁ gantvā**ti upajjhāyassa pariveṇaṁ gantvā.

Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

67. Saddhivihārikavattakathā uttānattāyeva.

Nasammāvattanādikathāvaṇṇanā

68. Nasammāvattanādikathāyaṁ **gehassitapeman**ti "pitā me ayan"ti evaṁ uppannapemaṁ. Upajjhāyamhi pitucittupaṭṭhānameva hi idha gehassitapemaṁ nāma. Na hi idaṁ akusalapakkhiyaṁ gehassitapemaṁ sandhāya vuttaṁ paṭividdhasaccānaṁ pahīnānugedhānaṁ[2] tadasambhavato, na ca bhagavā bhikkhū saṁkilese niyojeti, gehassitapemasadisattā pana pemamukhena mettāsineho idha vuttoti veditabbaṁ. "Tesu eko vattasampanno bhikkhu -pa- tesaṁ anāpattī"ti vacanato sace eko vattasampanno bhikkhu "bhante tumhe appossukkā hotha, ahaṁ tumhākaṁ saddhivihārikaṁ antevāsikaṁ vā gilānaṁ upaṭṭhahissāmi, ovaditabbaṁ ovadissāmi, iti karaṇīyesu ussukkaṁ āpajjissāmī"ti vadati, te eva vā saddhivihārikādayo "bhante tumhe kevalaṁ appossukkā hothā"ti vadanti, vattaṁ vā na

---

1. Vi-Ṭṭha 3. 261 piṭṭhe.
2. Pahīnānurodhānaṁ (Syā)

sādiyanti, tato paṭṭhāya ācariyupajjhāyānaṁ anāpattīti vadanti. Sesamettha uttānameva.

Na sammāvattanādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rādhabrāhmaṇavatthukathāvaṇṇanā

69. Rādhabrāhmaṇavatthumhi **kiso ahosī**ti khādituṁ vā bhuñjituṁ vā asakkonto tanuko ahosi appamaṁsalohito. **Uppaṇḍuppaṇḍukajāto**ti sañjātuppaṇḍuppaṇḍukabhāvo paṇḍupalāsappaṭibhāgo. **Dhamanisanthatagatto**ti pariyādinnamaṁsalohitattā sirājāleneva santharitagatto. **Adhikāran**ti adhikiriyaṁ, sakkāranti vuttaṁ hoti. Kataṁ jānantīti **kataññuno**, kataṁ pākaṭaṁ katvā jānantīti **katavedino.** Kiṁ pana thero bhagavatā bārāṇasiyaṁ tīhi saraṇagamanehi anuññātaṁ pabbajjaṁ upasampadañca na jānātīti? No na jānāti. Yadi evaṁ "kathāhaṁ bhante taṁ brāhmaṇaṁ pabbājemi upasampādemī"ti kasmā āhāti imaṁ anuyogaṁ sandhāyāha "**kiñcāpi āyasmā sāriputto**"ti-ādi. **Parimaṇḍalehī**ti paripuṇṇehi. **Aññathā vā vattabbaṁ aññathā vadatī**ti "bhante"ti vattabbaṁ "bandhe"ti[1] vadati.

71-73. **Samanantarā**ti anantaraṁ. **Paṇṇattivītikkamaṁ karotī**ti sikkhāpadavītikkamaṁ karoti. Attabhāvapariharaṇatthaṁ nissīyantīti **nissayā**, piṇḍiyālopabhojanādikā cattāro paccayā. Tattha **piṇḍiyālopabhojanan**ti jaṅghapiṇḍiyabalena caritvā ālopamattaṁ laddhabhojanaṁ. **Atirekalābho**ti "piṇḍiyālopabhojanaṁ nissāyā"ti evaṁ vuttabhikkhāhāralābhato adhikalābho saṁghabhattādi. Tattha sakalassa saṁghassa dātabbabhattaṁ **saṁghabhattaṁ**. Katipaye bhikkhū uddisitvā dātabbabhattaṁ **uddesabhattaṁ**. Nimantetvā dātabbabhattaṁ **nimantanaṁ.** Salākaṁ gāhāpetvā dātabbabhattaṁ **salākabhattaṁ**. Ekasmiṁ pakkhe ekadivasaṁ dātabbabhattaṁ **pakkhikaṁ**. Uposathe dātabbabhattaṁ **uposathikaṁ**. Pāṭipadadivase dātabbabhattaṁ **pāṭipadikaṁ**. Vitthārakathā nesaṁ senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṁ āvi bhavissati.

---

1. Bhadanteti (Syā)

Vihāroti pākāraparicchinno sakalo āvāso. **Aḍḍhayogo**ti dīghapāsādo. Garuḷasaṇṭhānapāsādotipi vadanti. **Pāsādo**ti caturassapāsādo. **Hammiyan**ti muṇḍacchadanapāsādo. Apare pana bhaṇanti "vihāro nāma dīghamukhapāsādo, aḍḍhayogo ekapassacchadanakasenāsanaṁ, tassa kira ekapasse bhitti uccatarā hoti, itarapasse nīcā, tena taṁ ekapassacchadanakaṁ hoti, pāsādo āyatacaturassapāsādo, hammiyaṁ muṇḍacchadanaṁ candikaṅgaṇayuttan"ti. **Guhā**ti pabbataguhā. **Pūtimuttan**ti yaṁ kiñci muttaṁ. Yathā suvaṇṇavaṇṇapi kāyo "pūtikāyo"ti vuccati, evaṁ abhinavampi muttaṁ pūtimuttameva. Sesamettha uttānatthameva.

Rādhabrāhmaṇavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ācariyavattakathāvaṇṇanā

75. Upasenavatthumhi **āciṇṇan**ti caritaṁ vattaṁ anudhammatā. **Kacci bhikkhu khamanīyan**ti bhikkhu kacci tuyhaṁ idaṁ catucakkaṁ navadvāraṁ sarīrayantaṁ khamanīyaṁ sakkā khamituṁ sahituṁ pariharituṁ, na kiñci dukkhaṁ uppādetīti. **Kacci yāpanīyan**ti kacci sabbakiccesu yāpetuṁ sakkā, na kiñci antarāyaṁ dassetīti. **Jānantāpi tathāgatā**ti evamādi yaṁ parato "kati vassosi tvaṁ bhikkhū"ti-ādinā pucchi, tassa parihāradassanatthaṁ vuttaṁ. Tatrāyaṁ saṅkhepattho—tathāgatā nāma jānantāpi sace tādisaṁ pucchākāraṇaṁ hoti, pucchanti. Sace pana tādisaṁ pucchākāraṇaṁ natthi, jānantāpi na pucchanti. Yasmā pana buddhānaṁ ajānanaṁ nāma natthi, tasmā "ajānantāpī"ti na vuttaṁ. **Kālaṁ piditvā pucchantī**ti sace tassā pucchāya so kālo hoti, evaṁ taṁ kālaṁ viditvā pucchanti. Sace na hoti, evampi kālaṁ viditvāva na pucchanti. Evaṁ pucchantāpi ca atthasaṁhitaṁ tathāgatā pucchanti, yaṁ atthanissitaṁ kāraṇanissitaṁ, tadeva pucchanti, no anatthasaṁhitaṁ. Kasmā? Yasmā **anatthasaṁhite setughāto tathāgatānaṁ. Setu** vuccati maggo, maggeneva tādisassa vacanassa ghāto samucchedoti vuttaṁ hoti.

Idāni **atthasaṁhitan**ti ettha yaṁ atthanissitaṁ vacanaṁ tathāgatā pucchanti, taṁ dassento **"dvīhi ākārehī"**ti-ādimāha. Tattha **ākārehī**ti

kāraṇehi. **Dhammaṁ vā desessamā**ti aṭṭhuppattiyuttaṁ suttaṁ vā pubbacaritakāraṇayuttaṁ jātakaṁ vā kathayissāma. **Sāvakānaṁ vā sikkhāpadaṁ paññapessāmā**ti sāvakānaṁ vā tāya pucchāya vītikkamaṁ pākaṭaṁ katvā garukaṁ vā lahukaṁ vā sikkhāpadaṁ paññapessāma āṇaṁ ṭhapessāma. **Atilahun**ti atisīghaṁ.

76. Aññatitthiyavatthumhi **aññatitthiyapubbo**ti pubbe aññatitthiyo bhūtoti aññatitthiyapubbo. Ettha[1] ca titthaṁ jānitabbaṁ, titthakaro jānitabbo, titthiyā jānitabbā, titthiyasāvakā jānitabbā. Tattha **titthaṁ** nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Ettha hi sattā taranti uppilavanti ummujjanimujjaṁ karonti, tasmā "titthan"ti vuccanti. Tāsaṁ diṭṭhīnaṁ uppādetā **titthakaro** nāma pūraṇakassapādiko. Tassa laddhiṁ gahetvā pabbajitā **titthiyā** nāma. Te hi titthe jātāti titthiyā, yathāvuttaṁ vā diṭṭhigatasaṅkhātaṁ titthaṁ etesaṁ atthīti titthikā, titthikā eva titthiyā. Tesaṁ paccayadāyakā **titthiyasāvakā**ti veditabbā. **Sahadhammikaṁ vuccamāno**ti sahadhammikena vuccamāno, karaṇatthe upayogavacanaṁ. Pañcahi sahadhammikehi sikkhitabbattā, tesaṁ vā santakattā "sahadhammikan"ti laddhanāmena buddhapaññattena sikkhāpadena vuccamānoti attho. **Pasūro**ti tassa nāmaṁ. **Paribbājako**ti gihibandhanaṁ pahāya pabbajjupagato.

Taṁyeva titthāyatananti ettha dvāsaṭṭhidiṭṭhisaṅkhātaṁ titthameva āyatananti titthāyatanaṁ, titthaṁ vā etesaṁ atthīti titthino, titthiyā, tesaṁ āyatanantipi **titthāyatanaṁ. Āyatanan**ti ca "assānaṁ kambojo āyatanaṁ, gunnaṁ dakkhiṇapatho āyatanan"ti ettha sañjātiṭṭhānaṁ āyatanaṁ nāma.

"Manorame āyatane, sevanti naṁ vihaṅgamā.
Chāyaṁ chāyatthino yanti, phalatthaṁ phalabhojino"ti[2]—

Ettha samosaraṇaṭṭhānaṁ. "Pañcimāni bhikkhave vimuttāyatanānī"ti[3] ettha kāraṇaṁ, taṁ idha sabbampi labbhati. Sabbepi hi diṭṭhigatikā sañjāyamānā imāsuyeva dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīsu sañjāyanti, samosaramānāpi etāsuyeva samosaranti sannipatanti, diṭṭhigatikabhāve ca nesaṁ imāyeva dvāsaṭṭhi

---

1. Aṁ-Ṭṭha 2. 155 piṭṭhepi passitabbaṁ. 2. Aṁ 2. 36 piṭṭhe. 3. Aṁ 2. 17 piṭṭhe.

diṭṭhiyo kāraṇaṁ, tasmā yathāvuttaṁ titthameva sañjāti-ādinā atthena āyatananti titthāyatanaṁ, tenevatthena titthīnaṁ āyatanantipi titthāyatanaṁ.

Āyasmato nissāya vacchāmīti ettha **āyasmato**ti upayogatthe sāmivacanaṁ, āyasmantaṁ nissāya vasissāmīti attho. **Byatto -pa- vuttalakkhaṇoyevā**ti parisupaṭṭhāpakabahussutaṁ sandhāya vadati. **Pañcahupāli aṅgehī**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato āvi bhavissati.

Ācariyavattakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṇāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā

80. Yaṁ pubbe lakkhaṇaṁ vuttanti sambandho, "teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā"ti potthakesu pāṭho dissati, "na teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā"ti evaṁ panettha pāṭho veditabbo. Saddhivihārikassa vuttalakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti na veditabbāti evaṁ panettha atthopi veditabbo. Aññathā "nissayantevāsikena hi yāva ācariyaṁ nissāya vasati, tāva sabbaṁ ācariyavattaṁ kātabban"ti idaṁ virujjheyya. Idañhi vacanaṁ nissayantevāsikassa amuttanissayasseva vattaṁ akarontassa āpattīti dīpeti. Tasmā saddhivihārikassa yathāvuttavattaṁ akarontassa nissayamuttakassa amuttakassapi āpatti, nissayantevāsikassa pana amuttanissayasseva āpattīti gahetabbaṁ. Teneva **visuddhimaggepi**[1] **ñātipalibodhakathāyaṁ**—

> "Ñātīti vihāre ācariyupajjhāyasaddhivihārika-antevāsikasamānupajjhāyaka samānācariyakā, ghare mātā pitā bhaginī bhātāti evamādikā. Te gilānā imassa palibodhā honti, tasmā so palibodho upaṭṭhahitvā tesaṁ pākatikakaraṇena upacchinditabbo. Tattha upajjhāyo tāva gilāno sace lahuṁ na vuṭṭhāti, yāvajīvaṁ paṭijaggitabbo.

---

1. Visuddhi 1. 91 piṭṭhe.

> tathā pabbajjācariyo upasampadācariyo saddhivihāriko upasampāditapabbājita-antevāsikasamānupajjhāyakā ca. Nissayācariya uddesācariya nissayantevāsika uddesantevāsikasamānācariyakā pana yāva nissaya uddesā anupacchinnā, tāva paṭijaggitabbā”ti—

vibhāgena vuttaṁ. Ayañca vibhāgo “teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā”ti evaṁ pāṭhe sati na yujjeyya. Ayañhi pāṭho saddhivihārikassa viya nissayantevāsikassapi yathāvuttavattaṁ akarontassa nissayamuttakassa amuttakassapi āpattīti imamatthaṁ dīpeti, tasmā vuttanayenevettha pāṭho gahetabbo.

Pabbajja-upasampadadhammantevāsikehi pana -pa- tāva vattaṁ kātabbanti pabbajjācariya-upasampadācariyadhammācariyānaṁ etehi yathāvuttavattaṁ kātabbaṁ. Tattha yena sikkhāpadāni dinnāni, ayaṁ **pabbajjācariyo**. Yena upasampadakammavācā vuttā, ayaṁ **upasampadācariyo**. Yo uddesaṁ paripucchaṁ vā deti, ayaṁ **dhammācariyo**ti veditabbaṁ. Sesamettha uttānameva.

Paṇāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissayapaṭippassaddhikathāvaṇṇanā

83. Nissayapaṭippassaddhikathāyaṁ **disaṁ gato**ti puna āgantukāmo anāgantukāmo vā hutvā vāsatthāya kañci disaṁ gato. **Bhikkhuno sabhāgatan**ti pesalabhāvaṁ. **Oloketvā**ti upaparikkhitvā. **Vibbhante -pa- tattha gantabban**ti ettha sace kenaci karaṇīyena tadaheva gantuṁ asakkonto katipāhena gamissāmīti gamane sa-ussāho hoti, rakkhatīti vadanti. **Mā idha paṭikkamī**ti mā idha pavisi. **Tatreva vasitabban**ti tattheva nissayaṁ gahetvā vasitabbaṁ. **Taṁyeva vihāraṁ -pa- vasituṁ vaṭṭatī**ti ettha upajjhāyena pariccattattā upajjhāyasamodhāna parihāro natthi, tasmā upajjhāyena samodhānagatassapi ācariyassa santike gahitanissayo na paṭippassambhati.

Ācariyamhā nissayapaṭippassaddhīsu ācariyo pakkanto vā hotīti ettha "pakkantoti disaṁ gato"ti-ādinā upajjhāyassa pakkamane yo vinicchayo vutto, so tattha vuttanayeneva idhāpi sakkā viññātunti taṁ avatvā "koci ācariyo āpucchitvā pakkamatī"ti-ādinā aññoyeva nayo āraddho, ayañca nayo upajjhāyapakkamanepi veditabboyeva. Īdisesu hi ṭhānesu ekattha vuttalakkhaṇaṁ aññatthāpi daṭṭhabbaṁ. **Sace dve leḍḍupāte atikkamitvā nivattati, paṭippassaddho hotī**ti ettha ettāvatā disāpakkanto nāma hotīti antevāsike anikkhittadhurepi nissayo paṭippassambhati. **Ācariyupajjhāyā dve leḍḍupāte atikkamma aññasmiṁ vihāre vasantī**ti bahi-upacārasīmāyaṁ antevāsikasaddhivihārikānaṁ vasanaṭṭhānato dve leḍḍupāte atikkamma aññasmiṁ senāsane vasanti, anto-upacārasīmāyaṁ pana dve leḍḍupāte atikkamitvāpi vasato nissayo na paṭippassambhati. "Sacepi ācariyo muñcitukāmova hutvā nissayapaṇāmanāya paṇāmetī"ti-ādi sabbaṁ upajjhāyassa āüattiyampi veditabbaṁ. Sesamettha uttānameva.

Nissayapaṭippassaddhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā

84. **Pañcahi bhikkhave aṅgehi samannāgatenā**ti-ādīsu **na sāmaṇero upaṭṭhāpetabbo**ti upajjhāyena hutvā sāmaṇero na gahetabbo. Ayamattho **aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttoyeva.

"Attānameva paṭhamaṁ, patirūpe nivesaye.
Athaññamanusāseyya, na kilisseyya paṇḍito"ti[2]—

imassa anurūpavasena paṭhamaṁ tāva attasampattiyaṁ niyojetuṁ "**Na asekkhena sīlakkhandhenā**"ti-ādi vuttaṁ, na āpatti-aṅgavasena. Tattha **asekkhena sīlakkhandhenā**ti asekkhassa sīlakkhandho asekkho sīlakkhandho nāma. Asekkhassa ayanti hi asekkho, sīlakkhandho.

1. Aṁ-Ṭṭha 3. 85 piṭṭhe. 2. Khu 1. 37 piṭṭhe.

Evaṁ sabbattha. Evañca katvā vimuttiñāṇadassanasaṅkhātassa paccavekkhaṇañāṇassapi asekkhatā upapannā. **Asekkhasīlan**ti ca na maggaphalameva[1] adhippetaṁ, atha kho yaṁkiñci asekkhasantāne pavattasīlaṁ lokiyalokuttaramissakassa sīlassa idhādhippetattā. Samādhikkhandhādīsupi vimuttikkhandhapariyosānesu ayameva nayo. Tasmā yathā sīlasamādhipaññakkhandhā missakā adhippetā, evaṁ vimuttikkhandhopīti tadaṅga vimutti-ādayopi veditabbā, na paṭippassaddhivimutti eva. Vimuttiñāṇadassanaṁ pana lokiyameva. Teneva **saṁyuttanikāyaṭṭhakathāyaṁ**[2] vuttaṁ "purimehi catūhi padehi lokiyalokuttarasīlasamādhipaññāvimuttiyo kathitā, vimuttiñāṇadassanaṁ paccavekkhaṇa ñāṇaṁ hoti, taṁ lokiyamevā"ti.

Assaddhoti-ādīsu tīsu vatthūsu saddhā etassa natthīti **assaddho.** Sukkapakkhe saddahatīti **saddho,** saddhā vā etassa atthītipi saddho. Natthi etassa hirīti **ahiriko,** akusalasamāpattiyā ajigucchamānassetaṁ adhivacanaṁ. Hirī etassa atthīti **hirimā.** Na ottappatīti **anottappī**, akusalasamāpattiyā na bhāyatīti vuttaṁ hoti. Tabbiparīto **ottappī.** Kucchitaṁ sīdatīti **kusīto,** hīnavīriyassetaṁ adhivacanaṁ. Āraddhaṁ vīriyaṁ etassāti **āraddhavīriyo,** sammappadhānayuttassetaṁ adhivacanaṁ. Muṭṭhā sati etassāti **muṭṭhassati,** naṭṭhassatīti vuttaṁ hoti. Upaṭṭhitā sati etassāti **upaṭṭhitassati,** niccaṁ ārammaṇābhimukhappavattasatissetaṁ adhivacanaṁ.

Adhisīle sīlavipanno ca **ajjhācāre ācāravipanno** ca āpajjitvā avuṭṭhito. Sassatucchedasaṅkhātaṁ antaṁ gaṇhāti gāhayatīti vā **antaggāhikā,** micchādiṭṭhi. **Purimāni dve padānī**ti "na paṭibalo hoti antevāsiṁ vā saddhivihāriṁ vā gilānaṁ upaṭṭhātuṁ vā upaṭṭhāpetuṁ vā, anabhirataṁ vūpakāsetuṁ vā vūpakāsāpetuṁ vā"ti imāni dve padāni.

Abhivisiṭṭho uttamo samācāroti abhisamācāro, abhisamācārova sikkhitabbato sikkhāti **ābhisamācārikā sikkhā**, abhisamācāraṁ vā ārabbha paññattā sikkhā **ābhisamācārikā.** Maggabrahmacariyassa

---

1. Aggaphalasīlameva (Syā)
2. Saṁ-Ṭṭha 1. 152 piṭṭhe.

ādibhūtāti **ādibrahmacariyakā,** ubhatovibhaṅgapariyāpannasikkhāyetaṁ adhivacanaṁ. Teneva "ubhatovibhaṅgapariyāpannaṁ ādibrahmacariyakaṁ, khandhakavattapariyāpannaṁ ābhisamācarikan"ti **visuddhimagge**[1] vuttaṁ. Tasmā **sekkhapaṇṇattiyan**ti ettha sikkhitabbato sabbāpi ubhatovibhaṅgapariyāpannā paṇṇattīti gahetabbā. Teneva **gaṇṭhipade**pi vuttaṁ "sekkhapaṇṇattiyanti pārājikamādiṁ katvā sikkhitabbasikkhāpadapaññattiyan"ti. Sesamettha uttānatthameva.

Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā

86. Aññatitthiyavatthumhi ājīvako acelakoti duvidho naggaparibbājakoti āha **"naggaparibbājakasseva ājīvakassa vā"**ti-ādi. Tattha **ājīvako** upari ekameva vatthaṁ upakacchake pavesetvā paridahati, heṭṭhā naggo. **Acelako** sabbena sabbaṁ naggoyeva.

87. **Āmisakiñcikkhasampadānaṁ** nāma appamattakasseva deyyadhammassa anuppadānaṁ. **Rūpūpajīvikā**ti attano rūpaṁyeva nissāya jīvantiyo. Vesiyā gocaro mittasanthavavasena upasaṅkamitabbaṭṭhānaṁ assāti **vesiyāgocaro.** Esa nayo sabbattha. **Yobbanappattā yobbanātītā vā**ti ubhayenapi mahallikā anividdhakumāriyova vadati. **Bhikkhuniyo** nāma ussannabrahmacariyā, tathā **bhikkhūpi.** Tesaṁ aññamañña visabhāgavatthubhāvato santhavavasena upasaṅkamane katipāheneva brahmacariyanta rāyo siyāti āha **"tāhi saddhiṁ khippameva vissāso hoti, tato sīlaṁ bhijjatī"**ti. Sesamettha uttānameva.

Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcābādhavatthukathāvaṇṇanā

88. Pañcābādhavatthumhi **nakhapiṭṭhippamāṇan**ti ettha "kaniṭṭhaṅgulinakhapiṭṭhi adhippetā"ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **"Tañce nakhapiṭṭhippamāṇampi vaḍḍhanakapakkhe**

---

1. Visuddhi 1. 12 piṭṭhe.

ṭhitaṁ hoti, na pabbājetabbo"ti iminā sāmaññato lakkhaṇaṁ dassitaṁ, tasmā yattha katthaci sarīrāvayavesu nakhapiṭṭhippamāṇaṁ vaḍḍhanakapakkhe ṭhitañce, na vaṭṭatīti siddhaṁ. Evañca sati nakhapiṭṭhippamāṇampi avaḍḍhanakapakkhe ṭhitañce, sabbattha vaṭṭatīti āpannaṁ, tañca na sāmaññato adhippetanti padesaviseseyeva niyametvā dassento **"sace panā**"ti-ādimāha. Sace hi avisesena nakhapiṭṭhippamāṇaṁ avaḍḍhanakapakkhe ṭhitaṁ vaṭṭeyya, "nivāsanapārupanehi pakatipaṭicchanne ṭhāne"ti padesaniyamaṁ na kareyya, tasmā nivāsanapārupanehi pakatipaṭicchannaṭṭhānato aññattha nakhapiṭṭhippamāṇaṁ avaḍḍhanakapakkhe ṭhitampi na vaṭṭatīti siddhaṁ, nakhapiṭṭhippamāṇato khuddakataraṁ pana avaḍḍhanakapakkhe vaḍḍhanakapakkhe vā ṭhitaṁ hotu, vaṭṭati nakhapiṭṭhippamāṇato khuddakatarassa vaḍḍhanakapakkhe avaḍḍhanakapakkhe vā ṭhitassa mukhādīsuyeva paṭikkhittattā.

Gaṇḍepi imināva nayena vinicchayo veditabbo. Tattha pana mukhādīsu kolaṭṭhimattato khuddakataropi gaṇḍo na vaṭṭatīti visuṁ na dassito. "Mukhādike appaṭicchannaṭṭhāne avaḍḍhanakapakkhe ṭhitopi na vaṭṭatī"ti ettakameva hi tattha vuttaṁ, tathāpi kuṭṭhe vuttanayena mukhādīsu kolaṭṭhippamāṇato khuddakataropi gaṇḍo na vaṭṭatīti viññāyati, tasmā **avaḍḍhanakapakkhe ṭhitopī**ti ettha **pi**-saddo avuttasampiṇḍa nattho. Tena kolaṭṭhimattato khuddakataropi na vaṭṭatīti ayamattho dassitoyevāti ayam amhākaṁ khanti. **Pakativaṇṇe jāte**ti rogahetukassa vikāravaṇṇassa abhāvaṁ sandhāya vuttaṁ. **Kolaṭṭhimattako**ti badaraṭṭhippamāṇo. **Suchaviṁ**[1] **kāretvā**ti sañjātachaviṁ kāretvā. "Sañchaviṁ[2] kāretvā"tipi pāṭho, vijjamānachaviṁ kāretvāti attho. **Padumapuṇḍarīkapattavaṇṇan**ti rattapadumasetapadumavasena padumapattavaṇṇaṁ. **Sosabyādhi**ti khayarogo.

Pañcābādhavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sañchaviṁ(Syā) 2. Sacchaviṁ(Syā)

Rājabhaṭādivatthukathāvaṇṇanā

90-96. Rājabhaṭādivatthūsu **āhaṁsū**ti manussā[1] vadiṁsu. **Tasmā -pa- evamāhā**ti yasmā sayaṁ dhammassāmī, tasmā bhikkhūhi apabbājitabbaṁ coraṁ aṅgulimālaṁ pabbājetvā āyatiṁ akaraṇatthāya bhikkhūnaṁ sikkhāpadaṁ paññapento "na bhikkhave dhajabandho coro pabbājetabbo, yo pabbājeyya, āpatti dukkaṭassā"ti āha. **Uparamantī**ti viramanti nivattanti. **Bhinditvā**ti andubandhanaṁ bhinditvā. **Chinditvā**ti saṅkhalikabandhanaṁ chinditvā. **Muñcitvā**ti rajjubandhanaṁ muñcitvā. **Vivaritvā**ti gāmabandhanādīsu gāmadvārādīni vivaritvā. **Apassamānānaṁ vā palāyatī**ti purisa guttiyaṁ purisānaṁ apassamānānaṁ palāyati. **Upaḍḍhupaḍḍhan**ti thokaṁ thokaṁ.

97. Abhisekādīsu bandhanāgārādīni sodhenti, taṁ sandhāyāha **"sabbasādhāra ṇena vā nayenā"**ti. **Sace sayameva paṇṇaṁ āropenti, na vaṭṭaṁtī**ti tā bhujissitthiyo "mayampi dāsiyo homā"ti sayameva dāsipaṇṇaṁ likhāpenti, na vaṭṭati. **Takkaṁ sīse āsittakasadisāva hontī**ti yathā adāse karontā takkena sīsaṁ dhovitvā adāsaṁ karonti, evaṁ ārāmikavacanena dinnattā adāsāva teti adhippāyo. Takkāsiñcanaṁ pana sīhaḷadīpe cārittanti vadanti. **Neva pabbājetabboti vuttan**ti kappiyavacanena dinnepi saṁghassa ārāmikadāsattā evaṁ vuttaṁ. **Nissāmikadāso** nāma yassa sāmikā saputtadārādayo matā honti, na koci tassa pariggāhako, sopi pabbājetuṁ na vaṭṭati, taṁ pana attanāpi bhujissaṁ kātuṁ vaṭṭati. Ye vā pana tasmiṁ raṭṭhe sāmino, tehipi kārāpetuṁ vaṭṭati. "Devadāsiputtaṁ pabbājetuṁ vaṭṭatī"ti **tīsu gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Dāsassa pabbajitvā attano sāmike disvā palāyantassa āpatti natthīti vadanti. Sesaṁ sabbattha uttānameva.

Rājabhaṭādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Musā(Ka)

Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā

103. Nissayamuccanakassa vattesu pañcakachakkesu pana **ubhayāni kho pana -pa- anubyañjanaso**ti ettha "sabbopi cāyaṁ pabhedo mātikāṭṭhakathāyaṁ ñātāyaṁ ñāto hotī"ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Āpattiṁ jānātī**ti-ādīsu ca "pāṭhe avattamānepi 'idaṁ nāma katvā idaṁ āpajjatī'ti jānāti ce, vaṭṭatī"ti tattheva vuttaṁ. (Tañca kho pubbe pāṭhe paguṇe kateti gahetabbanti ca ācariyupajjhāyānampi eseva nayoti ca keci vadanti)[1]. Sesamettha uttānameva.

Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rāhulavatthukathāvaṇṇanā

105. Rāhulavatthumhi **tattheva vihariṁsū**ti sabbepi te arahattaṁ pattakālato paṭṭhāya ariyā nāma majjhattāva hontīti rañño pahitasāsanaṁ dasabalassa anārocetvāva tattha vihariṁsu. **Ekadivasaṁ jātaṁ kāḷudāyiṁ nāma amaccan**ti ayaṁ kira[2] padumuttarabuddhakāle haṁsavatīnagare kulagehe nibbatto satthu dhammadesanaṁ suṇanto satthāraṁ ekaṁ bhikkhuṁ kulappasādakānaṁ aggaṭṭhāne ṭhapentaṁ disvā adhikārakammaṁ katvā taṁ ṭhānantaraṁ patthesi. So yāvajīvaṁ kusalaṁ katvā devamanussesu saṁsaranto amhākaṁ bodhisattassa mātukucchiyaṁ paṭisandhiggahaṇa divase kapilavatthusmiṁyeva amaccagehe paṭisandhiṁ gaṇhi. Jātadivase bodhisattena saddhiṁyeva jātoti taṁ divasaṁyeva dukūlacumbaṭake nipajjāpetvā bodhisattassa upaṭṭhānatthāya nayiṁsu. Bodhisattena hi saddhiṁ bodhirukkho rāhulamātā catasso nidhikumbhiyo ārohaniyahatthī kaṇḍako[3] channo kāḷudāyīti ime satta ekadivase jātattā sahajātā nāma ahesuṁ. Athassa nāmaggahaṇadivase sakalanagarassa udaggacittadivase jātoti udāyītveva nāmaṁ akaṁsu. Thokaṁ kāḷadhātukattā pana kāḷudāyī nāma jāto. So bodhisattena saddhiṁ kumārakīḷaṁ kīḷanto vuddhiṁ agamāsi.

---

1. ( ) Maramma-potthake natthi.
2. Aṁ-Ṭṭha 1. 233 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
3. Kaṇṭhako (Syā)

Saṭṭhimattāhi gāthāhīti—

"Aṅgārino dāni dumā bhadante,
Phalesino chadanaṁ vippahāya.
Te accimantova pabhāsayanti,
Samayo mahāvīra bhāgīrasānaṁ.

Nātisītaṁ nāti-uṇhaṁ, nātidubbhikkhachātakaṁ.
Saddalā haritā bhūmi, esa kālo mahāmunī"ti[1]—

ādikāhi saṭṭhimattāhi gāthāhi. **"Pokkharavassan**ti pokkharapattavaṇṇamudakan"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Pokkharapattappamāṇaṁ majjhe uṭṭhahitvā anukkamena satapaṭalaṁ sahassapaṭalaṁ hutvā vassanakavassantipi vadanti. Tasmiṁ kira vassante temetukāmāva tementi, na itare. **Ekopi rājā vā -pa- gato natthī**ti dhammadesanaṁ sutvā pakkantesu ñātīsu ekopi rājā vā rājamahāmatto vā "sve amhākaṁ bhikkhaṁ gaṇhathā"ti nimantetvā gato natthi. Pitāpissa suddhodanamahārājā "mayhaṁ putto mama gehaṁ anāgantvā kahaṁ gamissatī"ti animantetvāva agamāsi, gantvā pana gehe vīsatiyā bhikkhusahassānaṁ yāgu-ādīni paṭiyādāpetvā āsanāni paññāpesi.

Kulanagareti ñātikulassa nagare. **Uṇhīsato paṭṭhāyā**ti sīsato paṭṭhāya. **Uṇhīsan**ti hi uṇhīsasadisattā bhagavato paripuṇṇanalāṭassa paripuṇṇasīsassa ca etaṁ adhivacanaṁ. Bhagavato hi dakkhiṇakaṇṇacūḷikato paṭṭhāya maṁsapaṭalaṁ uṭṭhahitvā sakalanalāṭaṁ chādayamānaṁ pūrayamānaṁ gantvā vāmakaṇṇacūḷikāya patiṭṭhitaṁ saṇhatamatāya suvaṇṇavaṇṇatāya pabhassaratāya paripuṇṇatāya ca rañño baddha-uṇhīsapaṭṭo viya virocati. Bhagavato kira imaṁ lakkhaṇaṁ disvā rājūnaṁ uṇhīsapaṭṭaṁ akaṁsu. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kappasīsā[2], keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci kumbhasīsā, keci pabbhārasīsā, bhagavato pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitaṁ viya suparipuṇṇaṁ udakapubbuḷasadisampi hoti. Teneva uṇhīsaveṭhitasīsasadisattā uṇhīsaṁ viya sabbattha parimaṇḍalasīsattā ca uṇhīsasīsoti bhagavā vuccati.

---

1. Khu 2. 300 piṭṭhe.

2. Kapisīsā (Ka)

Narasīhagāthāhi nāma aṭṭhahi gāthāhīti—

“Siniddhanīlamudukuñcitakeso,
Sūriyanimmalatalābhinalāṭo.
Yuttatuṅgamudukāyatanāso,
Raṁsijālavitato narasīho”ti[1]—

evamādikāhi aṭṭhahi gāthāhi. **Gaṇṭhipadesu** pana—

“Cakkavaraṅkitarattasupādo,
Lakkhaṇamaṇḍita-āyatapaṇhi.
Cāmarachattavibhūsitapādo,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Sakyakumāravaro sukhumālo,
Lakkhaṇacittikapuṇṇasarīro.
Lokahitāya gato naravīro,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Puṇṇasasaṅkanibho[2] mukhavaṇṇo,
Devanarāna piyo naranāgo.
Mattagajindavilāsitagāmī,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Khattiyasambhava-aggakulīno,
Devamanussanamassithapādo.
Sīlasamādhipatiṭṭhitacitto,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Āyatayuttasusaṇṭhitanāso,
Gopakhumo abhinīlasunetto.
Indadhanū-abhinīlabhamūko,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 104; Apādāna-Ṭṭha 1. 105 piṭṭhesupi. 2. Puṇṇasasikanibho (Syā)

Vaṭṭasuvaṭṭasusaṇṭhitagīvo,
Sīhahanū migarājasarīro.
Tañcanasucchavi-uttamavaṇṇo,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Siniddhasugambhiramañjusaghoso,
Hiṅgulabandhukarattasujivho.
Vīsativīsatisetasudanto,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Añjanavaṇṇasunīlasukeso,
Kañcanapaṭṭavisuddhanalāṭo.
Osadhipaṇḍarasuddhasu-uṇṇo,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Gacchati'nilapathe viya cando,
Tāragaṇāpariveṭhitarūpo.
Sāvakamajjhagato samaṇindo,
Esa hi tuyha pitā narasīho"ti[1]—

imā nava gāthāyopi ettha dassitā, tā pana "aṭṭhahi gāthāhī"ti vacanena na samenti. Uṇhīsato paṭṭhāya yāva pādatalāti vuttānukkamopi tattha na dissati. Bhikkhāya caratīti **bhikkhācāro.**

Uttiṭṭheti uttiṭṭhitvā paresaṁ gharadvāre ṭhatvā gahetabbapiṇḍe. **Nappamajjheyyā**ti piṇḍacārikavattaṁ hāpetvā paṇītabhojanāni pariyesanto uttiṭṭhe pamajjati nāma, sapadānaṁ piṇḍāya caranto pana nappamajjati nāma, evaṁ karonto uttiṭṭhe nappamajjeyya. **Dhamman**ti anesanaṁ pahāya sapadānaṁ caranto tameva bhikkhācariyadhammaṁ sucaritaṁ care. **Sukhaṁ setī**ti desanāmattametaṁ, evaṁ panetaṁ bhikkhāya cariyadhammaṁ caranto dhammacārī idhaloke ca paraloke ca catūhipi iriyāpathehi sukhaṁ viharatīti attho.

---

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 104 piṭṭhe.

Dutiyagāthāya **na naṁ duccaritan**ti vesiyādibhede agocare caranto naṁ bhikkhācariyadhammaṁ duccaritaṁ carati nāma, evaṁ acaritvā taṁ dhammaṁ care sucaritaṁ, na naṁ duccaritaṁ care. Sesamettha vuttatthameva. Imaṁ pana dutiya gāthaṁ pitu nivesanaṁ gantvā abhāsīti veditabbaṁ. Teneva **theragāthāsaṁvaṇṇa nāyaṁ**[1] **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ "dutiyadivase piṇḍāya paviṭṭho 'uttiṭṭhe nappamajjeyyā 'ti gāthāya pitaraṁ sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā nivesanaṁ gantvā 'dhammaṁ care sucarita'nti gāthāya mahāpajāpatiṁ sotāpattiphale rājānañca sakadāgāmi phale patiṭṭhāpesī"ti. **Dhammapadaṭṭhakathāyampi**[2] vuttaṁ "punadivase piṇḍāya paviṭṭho 'uttiṭṭhe nappamajjeyyā'ti gāthāya pitaraṁ sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā 'dhammaṁ care'ti gāthāya mahāpajāpatiṁ sotāpattiphale rājānañca sakadāgāmiphale patiṭṭhāpesī"ti.

Dhammapālajātakaṁ sutvā anāgāmiphale patiṭṭhāsīti punekadivasaṁ rājanivesane katapātarāso ekamantaṁ nisinnena raññā "bhante tumhākaṁ dukkarakārika kāle ekā devatā maṁ upasaṅkamitvā 'putto te kālakato'ti āha. Ahaṁ tassā vacanaṁ asaddahanto 'na mayhaṁ putto bodhiṁ appatvā kālaṁ karotī'ti paṭikkhipinti vutte idāni kathaṁ saddahissatha, pubbepi aṭṭhikāni dassetvā 'putto te mato'ti vutte na saddahitthā"ti imissā aṭṭhuppattiyā mahādhammapālajātakaṁ kathesi. Taṁ sutvā rājā anāgāmiphale patiṭṭhahi.

Kesavissajjananti kulamariyādavasena kesoropanaṁ. **Paṭṭabandho**ti yuvarājapaṭṭabandho. Abhinavagharappavesanamaho **gharamaṅgalaṁ,** vivāhakaraṇa maho **āvāhamaṅgalaṁ. Chattamaṅgalan**ti 'yuvarājachattamaṅgalaṁ. **Janapadakalyā ṇī**ti[3] janapadamhi kalyāṇī uttamā chasarīradosarahitā pañcakalyāṇasamannāgatā. Sā hi yasmā nātidīghā nātirassā nātikisā nātithūlā nātikāḷā nāccodātāti atikkantā mānusaṁ vaṇṇaṁ, appattā dibbaṁ vaṇṇaṁ, tasmā chasarīradosarahitā. Chavikalyāṇaṁ maṁsa kalyāṇaṁ nahārukalyāṇaṁ aṭṭhikalyāṇaṁ vayakalyāṇanti imehi pana pañcahi kalyāṇehi samannāgatattā pañcakalyāṇasamannāgatā nāma. Tassā hi āgantukobhāsakiccaṁ natthi. Attano sarīrobhāseneva

---

1. Theragāthā-Ṭṭha 1. 352 piṭṭhe.
2. Dhammapada-Ṭṭha 1. 74 piṭṭhe.
3. Udāna-Ṭṭha 152 piṭṭhepi passitabbaṁ.

dvādasahatthaṭṭhāne ālokaṁ karoti, piyaṅgusāmā vā hoti suvaṇṇasāmā vā, ayamassā **chavikalyāṇatā.** Cattāro panassā hatthapādā mukhapariyosānañca lākhārasaparikamma kataṁ viya rattapavāḷarattakambalasadisaṁ hoti, ayamassā **maṁsakalyāṇatā.** Vīsati pana nakhapattāni maṁsato amuttaṭṭhāne lākhārasapūritāni viya muttaṭṭhāne khīradhārā sadisāni honti, ayamassā **nahārukalyāṇatā.** Dvattiṁsa dantā suphusitā sudhotava jirapanti viya khāyanti, ayamassā **aṭṭhikalyāṇatā.** Vīsativassasatikāpi samānā soḷasa vassuddesikā viya hoti nivalipalitā, ayamassā **vayakalyāṇatā.** Iti imehi pañcahi kalyāṇehi samannāgatattā janapadakalyāṇīti vuccati.

Tuvaṭanti sīghaṁ. Sopi bhagavantaṁ "pattaṁ gaṇhathā"ti vattuṁ avisahamāno vihāraṁyeva agamāsīti. So kira tathāgate gāravena 'pattaṁ vo bhante gaṇhathā"ti vattuṁ nāsakkhi. Evaṁ pana cintesi "sopānasīse pattaṁ gaṇhissatī"ti. Satthā tasmimpi ṭhāne na gaṇhi. Itaro "sopānapādamūle gaṇhissatī"ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhi. Itaro "rājaṅgaṇe gaṇhissatī"ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhi. Kumāro nivattitukāmo aruciyā gacchanto satthu gāravena "pattaṁ gaṇhathā"ti vattumpi asakkonto "idha gaṇhissati, ettha gaṇhissatī"ti cintento gacchati. Janapadakalyāṇiyā ca vuttavacanaṁ tassa hadaye tiriyaṁ patitvā viya ṭhitaṁ. Nandakumārañhi abhisekamaṅgalaṁ na tathā pīḷesi, yathā janapadakalyāṇiyā vuttavacanaṁ, tenassa cittasantāpo balavā ahosi. Athanaṁ "imasmiṁ ṭhāne nivattissati, imasmiṁ ṭhāne nivattissatī"ti cintentameva satthā vihāraṁ netvā "pabbajissasi nandā"ti āha. So buddhagāravena "na pabbajissāmī"ti avatvā "āma pabbajissāmī"ti āha. Satthā "tena hi nandaṁ pabbājethā"ti vatvā pabbājesi. Tena vuttaṁ **"anicchamānaṁyeva bhagavā pabbājesī"**ti. "Satthā kapilapuraṁ gantvā tatiyadivase nandaṁ pabbājesī"ti **dhammapadaṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttaṁ, **aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṁ**[2] pana—

> "Mahāsattopi sabbaññutaṁ patvā pavattitavaradhammacakko lokānuggahaṁ karonto rājagahato kapilavatthuṁ gantvā

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 74 piṭṭhe. 2. Aṁ-Ṭṭha 1. 244 piṭṭhe.

> paṭhamadassaneneva pitaraṁ sotāpattiphale patiṭṭhāpesi, punadivase pitu nivesanaṁ gantvā rāhulamātāya ovādaṁ katvā sesajanassapi dhammaṁ kathesi, punadivase nandakumārassa abhisekagehappa vesana-āvāhamaṅgalesu vattamānesu tassa nivesanaṁ gantvā kumāraṁ pattaṁ gāhāpetvā pabbājetuṁ vihārābhimukho pāyāsī"ti—

vuttaṁ, idha pana "bhagavā kapilapuraṁ āgantvā dutiyadivase nandaṁ pabbājesī"ti vuttaṁ, sabbampetaṁ ācariyena taṁtaṁbhāṇakānaṁ tathā tathā anussavavasena pariharitvā āgatabhāvato tattha tattha tathā tathā vuttanti natthettha ācariyavacane pubbāparavirodho.

Brahmarūpavaṇṇanti brahmarūpasamānarūpaṁ. **Tyassā**ti te assa. **Vaṭṭānu gatan**ti vaṭṭapariyāpannaṁ. **Savighātan**ti dukkhasahitattā savighātaṁ, sadukkhanti attho. **Sattavidhaṁ ariyadhanan**ti—

> "Saddhādhanaṁ sīladhanaṁ, hiri-ottappiyaṁ dhanaṁ.
> Sutadhanañca cāgo ca, paññā ve sattamaṁ dhanan"ti[1]—

evaṁ vuttaṁ sattavidhaṁ ariyadhanaṁ. **Uñchācariyāyā**ti bhikkhācariyāya. Puttasineho uppajjamāno sakalasarīraṁ khobhetvā aṭṭhimiñjaṁ āhacca tiṭṭhatīti āha **"puttapemaṁ bhante -pa- aṭṭhimiñjaṁ āhacca tiṭṭhatī"**ti. Puttasineho hi balavabhāvato sahajātapīti vegassa savipphāratāya taṁsamuṭṭhānarūpadhammehi pharaṇavasena sakalasarīraṁ āloḷetvā aṭṭhimiñjaṁ āhacca tiṭṭhati. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma. Sesamettha uttānameva.

Rāhulavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāpadadaṇḍakammavatthukathāvaṇṇanā

106. **Anujānāmi bhikkhave sāmaṇerānaṁ dasa sikkhāpadānī**ti-ādīsu sikkhitabbāni padāni **sikkhāpadāni,** sikkhākoṭṭhāsāti attho. Sikkhāya vā padāni sikkhāpadāni, adhisīla-adhicitta-adhipaññāsikkhāya

---

1. Aṁ 2. 398, 399 piṭṭhesu.

adhigamupāyāti attho. Atthato pana kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo, taṁsampayuttadhammā panettha taggahaṇeneva gahetabbā. Saraseneva patanasabhā vassa antarā eva atipātanaṁ atipāto, saṇikaṁ patituṁ adatvā sīghaṁ pātananti attho. Atikkamma vā satthādīhi abhibhavitvā pātanaṁ atipāto, pāṇassa atipāto **pāṇātipāto,** pāṇavadho pāṇaghātoti vuttaṁ hoti. **Pāṇo**ti cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyaṁ. Tasmiṁ pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkama samuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānaṁ aññatarappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto, tato **pāṇātipātā.**

Veramaṇīti verahetutāya verasaññitaṁ pāṇātipātādipāpadhammaṁ maṇati, "mayi idha ṭhitāya kathamāgacchasī"ti vā tajjentī viya nīharatīti veramaṇī. Viramati etāyāti vā viramaṇīti vattabbe niruttinayena "veramaṇī"ti vuttaṁ. Atthato pana **veramaṇī**ti kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo. Sā "pāṇātipātādiṁ viramantassa yā tasmiṁ samaye pāṇātipātā ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriyā akaraṇaṁ anajjhāpatti velānatikkamo setughāto"ti evamādinā nayena **vibhaṅge**[1] vuttā. Kāmañcesā veramaṇī nāma lokuttarāpi atthi, idha pana samādānavasappavattā virati adhippetāti lokuttarāya viratiyā samādānavasena pavatti-asambhavato kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo gahetabbā.

Adinnādānā veramaṇīti-ādīsu adinnassa ādānaṁ **adinnādānaṁ,** parassaharaṇaṁ, theyyaṁ corikāti vuttaṁ hoti. Tattha **adinnan**ti parapariggahitaṁ. Yattha paro yathākāmakāritaṁ āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti, tasmiṁ pana parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānaṁ.

Abrahmacariyaṁ nāma aseṭṭhacariyaṁ dvayaṁdvayasamāpatti. Sā hi"appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo"ti-ādinā[2] hīḷitattā aseṭṭhā appasatthā cariyāti vā aseṭṭhānaṁ nihīnānaṁ itthipurisānaṁ cariyāti vā aseṭṭhacariyaṁ, aseṭṭhacariyattā abrahmacariyanti ca

---

1. Abhi 2. 299 piṭṭhe. 2. Ma 1. 126; Ma 2. 27 piṭṭhesu.

vuccati, atthato pana asaddhammasevanādhippāyena kāyadvārappavattā maggenamagga ppaṭipattisamuṭṭhāpikā cetanā abrahmacariyaṁ.

Musāti abhūtaṁ atacchaṁ vatthu, **vādo**ti tassa bhūtato tacchato viññāpanaṁ. Lakkhaṇato pana atathaṁ vatthuṁ tathato paraṁ viññāpetukāmassa tathāviññatti samuṭṭhāpikā cetanā **musāvādo** musā vadīyati vuccati etāyāti katvā.

Surāmerayamajjappamādaṭṭhānāti ettha **surā**ti pūvasurā piṭṭhasurā odanasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṁyuttāti pañca surā. **Merayan**ti pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo guḷāsavo sambhārasaṁyuttoti pañca āsavā. Tattha pūve bhājane pakkhipitvā tajjaṁ udakaṁ datvā madditvā katā **pūvasurā.** Evaṁ sesasurāpi. **Kiṇṇā**ti pana tassā surāya bījaṁ vuccati, ye surāmodakāti vuccanti, te pakkhipitvā katā **kiṇṇapakkhittā.** Harītakīsāsapādinānāsambhārehi saṁyojitā **sambhārasaṁyuttā.** Madhukatālanāḷikerādi puppharaso ciraparivāsito **pupphāsavo.** Panasādiphalaraso **phalāsavo.** Muddikāraso **madhvāsavo.** Ucchuraso **guḷāsavo.** Harītakāmalakakaṭukabhaṇḍādinānāsambhārānaṁ raso ciraparivāsito **sambhārasaṁyutto.** Taṁ sabbampi madakaraṇavasena **majjaṁ** pivantaṁ madayatīti katvā. **Pamādaṭṭhānan**ti pamādakāraṇaṁ. Yāya cetanāya taṁ majjaṁ pivanti, tassā etaṁ adhivacanaṁ. Surāmerayamajje pamādaṭṭhānaṁ surāmeraya majjappamādaṭṭhānaṁ, tasmā **surāmerayamajjappamādaṭṭhānā.**

Vikālabhojanāti aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhikā. Ayaṁ buddhādīnaṁ ariyānaṁ āciṇṇasamāciṇṇo bhojanassa kālo nāma, tadañño vikālo. Bhuñjitabbaṭṭhena bhojanaṁ, yāgubhattādi sabbaṁ yāvakālikavatthu. Yathā ca "rattūparato"ti[1] ettha rattiyā bhojanaṁ rattīti uttarapadalopena vuccati, evamettha bhojanajjhoharaṇaṁ bhojananti. Vikāle bhojanaṁ vikālabhojanaṁ, tato **vikālabhojanā,** vikāle yāvakālikavatthussa ajjhoharaṇāti attho. Atha vā na ettha kammasādhano bhuñjitabbatthavācako bhojanasaddo, atha kho bhāvasādhano ajjhoharaṇatthavācako

---

1. Dī 1. 5, 60; Ma 1. 237; Ma 3. 12 piṭṭhesu.

gahetabbo, tasmā vikāle bhojanaṁ ajjhoharaṇaṁ vikālabhojanaṁ. Kassa pana ajjhoharaṇanti? Yāmakālikādīnaṁ anuññātattā vikālabhojana-saddassa vā yāvakālikajjhoharaṇe niruḷhattā yāvakālikassāti viññāyati, atthato pana kāyadvārappavattā vikāle yāvakālikajjhoharaṇacetanā "vikālabhojanan"ti veditabbā.

Naccagītavāditavisūkadassanāti ettha sāsanassa ananulomattā visūkaṁ paṭāṇībhūtaṁ dassananti visūkadassanaṁ. Naccādīnañhi dassanaṁ sachandarāgappavattito saṅkhepato "sabbapāpassa akaraṇan"ti-ādinayappavattaṁ[1] bhagavato sāsanaṁ na anulometi. Naccañca gītañca vāditañca visūkadassanañca **naccagītavāditavisūka dassanaṁ.** Attanā payojiyamānaṁ parehi payojāpiyamānañcettha naccaṁ naccabhāva sāmaññato pāḷiyaṁ ekeneva nacca-saddena gahitaṁ, tathā gītavādita-saddehi gāyanagāyā panavādanavādāpanāni, tasmā attanā naccananaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vāditā ca antamaso mayūranaccādivasenapi pavattānaṁ naccādīnaṁ visūkabhūtā dassanā ca veramaṇīti evamettha attho daṭṭhabbo. Naccādīni attanā payojetuṁ vā parehi payojāpetuṁ vā payuttāni passituṁ vā neva bhikkhūnaṁ na bhikkhunīnaṁ vaṭṭati. Dassanena cettha savanampi saṅgahitaṁ virūpekasesanayena. Yathāsakaṁ visaya-ālocana sabhāvatāya vā pañcannaṁ viññāṇānaṁ savanakiriyāyapi dassanasaṅkhepasambhavato "dassanā"icceva vuttaṁ. Teneva vuttaṁ "pañcahi viññāṇehi na kañci dhammaṁ paṭivijānāti aññatra abhinipātamattā"ti. Dassanakamyatāya upasaṅkamitvā passato eva cettha vītikkamo hoti, ṭhitanisinnasayanokāse pana āgataṁ gacchantassa vā āpāthagataṁ passato siyā saṁkileso, na vītikkamo.

Mālāgandhavilepanadhāraṇamaṇḍanavibhūsanaṭṭhānāti ettha **mālā**ti yaṁ kiñci pupphaṁ. Kiñcāpi hi mālā-saddo loke baddhamālavācako, sāsane pana ruḷhiyā pupphesupi vutto, tasmā yaṁ kiñci pupphaṁ baddhamabaddhaṁ vā, taṁ sabbaṁ "mālā"ti daṭṭhabbaṁ. **Gandhan**ti vāsacuṇṇadhūmādikaṁ[2] vilepanato aññaṁ yaṁ kiñci gandhajātaṁ. **Vilepanan**ti vilepanatthaṁ pisitvā paṭiyattaṁ yaṁ kiñci chavirāgakaraṇaṁ. Piḷandhanaṁ **dhāraṇaṁ,** ūnaṭṭhānapūraṇaṁ **maṇḍanaṁ,** gandhavasena chavirāgavasena ca

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhesu. 2. Vāsacuṇṇadhūpādikaṁ (Syā)

sādiyanaṁ **vibhūsanaṁ.** Teneva **dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ**[1] **majjhimanikāyaṭṭha kathāyañca**[2] "piḷandhanto dhāreti nāma, ūnaṭṭhānaṁ pūrento maṇḍeti nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto vibhūseti nāmā"ti vuttaṁ. **Paramatthajotikāyaṁ** pana **khuddakaṭṭhakathāyaṁ**[3] "mālādīsu dhāraṇādīni yathāsaṅkhyaṁ yojetabbānī"ti ettakameva vuttaṁ. **Ṭhānaṁ** vuccati kāraṇaṁ, tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, sā dhāraṇamaṇḍanavibhūsanaṭṭhānaṁ.

Uccāsayanamahāsayanāti ettha **uccā**ti ucca-saddena samānatthaṁ ekaṁ saddantaraṁ. Seti etthāti sayanaṁ, uccāsayanañca mahāsayanañca **uccāsayanamahā sayanaṁ. Uccāsayanaṁ** vuccati pamāṇātikkantaṁ mañcādi. **Mahāsayanaṁ** akappi yattharaṇehi atthataṁ āsandādi. Āsanañcettha sayaneneva saṅgahitanti daṭṭhabbaṁ. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārā kiriyā paṭikkhittāva hoti, tasmā "uccāsayana mahāsayanā"icceva vuttaṁ, atthato pana tadupabhogabhūtanisajjānipajjanehi virati dassitāti daṭṭhabbā. Atha vā uccāsayanamahāsayanasayanāti etasmiṁ atthe ekasesanayena ayaṁ niddeso kato yathā "nāmarūpapaccayā saḷāyatanan"ti, āsanakiriyāpubbakattā sayanakiriyāya sayanaggahaṇeneva āsanampi gahitanti veditabbaṁ.

Jātarūparajatapaṭiggahaṇāti ettha **jātarūpan**ti suvaṇṇaṁ. **Rajatan**ti kahāpaṇo lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāraṁ gacchanti, tassa ubhayassapi paṭiggahaṇaṁ jātarūparajatapaṭiggahaṇaṁ. Tividhañcettha paṭiggahaṇaṁ kāyena vācāya manasāti. Tattha kāyena paṭiggahaṇaṁ uggaṇhanaṁ, vācāya paṭiggahaṇaṁ uggahāpanaṁ, manasā paṭiggahaṇaṁ sādiyanaṁ. Tividhampi paṭiggahaṇaṁ sāmaññaniddesena ekasesanayena vā gahetvā "paṭiggahaṇā"ti vuttaṁ, tasmā neva uggahetuṁ na uggahāpetuṁ na upanikkhittaṁ vā sādituṁ vaṭṭati. Imāni pana dasa sikkhāpadāni gahaṭṭhānampi sādhāraṇāni. Vuttañhetaṁ **visuddhimagge**[4] "upāsaka-upāsikānaṁ niccasīlavasena pañca sikkhāpadāni, sati vā ussāhe dasa, uposathaṅgavasena aṭṭhāti idaṁ gahaṭṭhasīlan"ti. Ettha hi **dasā**ti sāmaṇerehi

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhe.
2. Ma-Ṭṭha 2. 113 piṭṭhe.
3. Khuddakapāṭha-Ṭṭha 26 piṭṭhe.
4. Visuddhi 1. 15 piṭṭhe.

rakkhitabbasīlamāha ghaṭikārādīnaṁ viya. **Paramatthajotikāyaṁ** pana **khuddakaṭṭha kathāyaṁ**[1] **"**ādito dve catutthapañcamāni upāsakānaṁ sāmaṇerānañca sādhāraṇāni niccasīlavasena, uposathasīlavasena pana upāsakānaṁ sattamaṭṭhamaṁ cekaṁ aṅgaṁ katvā sabbapacchimavajjāni sabbānipi sāmaṇerehi sādhāraṇāni, pacchimaṁ pana sāmaṇerānameva visesabhūtan"ti vuttaṁ, taṁ "sati vā ussāhe dasā"ti iminā na sameti **Nāsanavatthū**ti liṅganāsanāya vatthu, adhiṭṭhānaṁ kāraṇanti vuttaṁ hoti.

107. **Kintī**ti kena nu kho upāyena. **"Attano pariveṇan**ti idaṁ puggalikaṁ sandhāya vuttan"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Ayamettha gaṇṭhipadakārānaṁ adhippāyo—"vassaggena pattasenāsanan"ti iminā tassa vassaggena pattaṁ saṁghikasenāsanaṁ vuttaṁ, "attano pariveṇan"ti imināpi tasseva puggalikasenāsanaṁ vuttanti. Ayaṁ panettha amhākaṁ khanti—"yattha vā vasatī"ti iminā saṁghikaṁ vā hotu puggalikaṁ vā, tassa nibaddhavasanakasenāsanaṁ vuttaṁ. "Yattha vā paṭikkamatī"ti iminā pana yaṁ ācariyassa upajjhāyassa vā vasanaṭṭhānaṁ upaṭṭhānādinimittaṁ nibaddhaṁ pavisati, taṁ ācariyupajjhāyānaṁ vasanaṭṭhānaṁ vuttaṁ. Tasmā tadubhayaṁ dassetuṁ **"ubhayenapi attano pariveṇañca vassaggena pattasenāsanañca vuttan"**ti āha. Tattha **attano pariveṇan**ti iminā ācariyupajjhāyānaṁ vasanaṭṭhānaṁ dassitaṁ, **vassaggena pattasenāsanan**ti iminā pana tassa vasanaṭṭhānaṁ. Tadubhayampi saṁghikaṁ vā hotu puggalikaṁ vā, āvaraṇaṁ kātabbamevāti. **Mukhadvārikan**ti mukhadvārena bhuñjitabbaṁ. **Daṇḍakammaṁ katvā**ti daṇḍakammaṁ yojetvā. Daṇḍenti vinenti etenāti daṇḍo, soyeva kātabbattā kammanti **daṇḍakammaṁ,** āvaraṇādi.

Sikkhāpadadaṇḍakammavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Anāpucchāvaraṇavatthu-ādikathāvaṇṇanā

108. **Daṇḍakammamassa karothā**ti assa daṇḍakammaṁ yojetha āṇāpetha. **Daṇḍakamman**ti vā niggahakammaṁ, tasmā niggahamassa karothāti

---

1. Khuddakapāṭha-Ṭṭha 14 piṭṭhe.

vuttaṁ hoti. Esa nayo sabbattha īdisesu ṭhānesu. **Senāsanaggāho ca paṭippassambhatī**ti iminā ca chindavasso ca hotīti dīpeti. **Sace ākiṇṇadosova hoti, āyatiṁ saṁvare na tiṭṭhati, nikkaḍḍhitabbo**ti ettha sace yāvatatiyaṁ vuccamāno na oramati, saṁghaṁ apaloketvā nāsetabbo. Puna pabbajjaṁ yācamānopi apaloketvā pabbājetabboti vadanti. **Pacchimikāya vassāvāsikaṁ lacchatī**ti pacchimikāya puna vassaṁ upagatattā lacchati. **Apaloketvā lābho dātabbo**ti chinnavassatāya vuttaṁ. **Itarāni pañca sikkhāpadānī**ti vikālabhojanādīni pañca. **Accayaṁ desāpetabbo**ti "accayo maṁ bhante accagamā"ti-ādinā nayena desāpetabbo.

Anāpucchāvaraṇavatthu-ādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṇḍakavatthukathāvaṇṇanā

109. Paṇḍakavatthumhi "yo kāḷapakkhe itthī hoti, juṇhapakkhe puriso, ayaṁ **pakkhapaṇḍako**"ti keci vadanti, aṭṭhakathāyaṁ pana "kāḷapakkhe paṇḍako hoti, juṇha pakkhe panassa pariḷāho vūpasammatī"ti apaṇḍakapakkhe pariḷāhavūpasamasseva vuttattā paṇḍakapakkhe ussannapariḷāhatā paṇḍakabhāvāpattīti viññāyati, tasmā idamevettha sārato paccetabbaṁ[1]. Itthibhāvo pumbhāvo vā natthi etassāti **abhāvako. Tasmiṁyevassa pakkhe pabbajjā vāritā**ti ettha "apaṇḍakapakkhe pabbājetvā paṇḍaka pakkhe nāsetabbo"ti **tīsupi 'gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Keci pana "apaṇḍakapakkhe pabbajito sace kilesakkhayaṁ pāpuṇāti, na nāsetabbo"ti vadanti, taṁ tesaṁ matimattaṁ paṇḍakassa kilesakkhayāsambhavato khīṇakilesassa ca paṇḍakabhāvānupapattito. Ahetukapaṭisandhikathāyañhi avisesena paṇḍakassa ahetukapaṭisandhitā vuttā. Āsitta-usūyapakkhapaṇḍakānañca paṭisandhito paṭṭhāyeva paṇḍakasabhāvo, na pavattiyaṁyevāti vadanti. Teneva ahetukapaṭisandhiniddese jaccandhabadhirādayo viya paṇḍako jātisaddena visesetvā na niddiṭṭho.

1. Viññāyati, vīmaṁsitvā yuttataraṁ gahetabbaṁ (Syā)

idhāpi catutthapārājikasaṁvaṇṇanāyaṁ[1] "abhabbapuggale dassentena paṇḍakatiracchāna gata-ubhatobyañjanakā tayo vatthuvipannā ahetukapaṭisandhikā, tesaṁ saggo avārito, maggo pana vārito"ti avisesena vuttaṁ.

Paṇḍakavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Theyyasaṁvāsakavatthukathāvaṇṇanā

110. Theyyasaṁvāsakavatthumhi **kolaññā**ti mātuvaṁse pituvaṁse ca jātā mātāpituppabhutisabbañātayo. Theyyāya saṁvāso etassāti **theyyasaṁvāsako.** So ca na saṁvāsamattasseva thenako idhādhippeto, atha kho liṅgassa tadubhayassa ca thenakopīti āha **"tayo theyyasaṁvāsakā"**ti-ādi. **Na yathāvuḍḍhaṁ vandanaṁ sādiyatī**ti yathāvuḍḍhaṁ bhikkhūnaṁ vā sāmaṇerānaṁ vā vandanaṁ na sādiyati. **Yathāvuḍḍhaṁ vandanaṁ sādiyatī**ti attanā musāvādaṁ katvā dassitavassānurūpaṁ yathāvuḍḍhaṁ vandanaṁ sādiyati. **Bhikkhuvassagaṇanādiko**ti iminā na ekakammādikova idha saṁvāso nāmāti dasseti.

Rāja -pa- bhayenāti ettha **bhaya**-saddo paccekaṁ yojetabbo "rājabhayena dubbhikkhabhayenā"ti-ādinā. **Saṁvāsaṁ nādhivāseti, yāva so suddhamānaso**ti rājabhayādīhi gahitaliṅgatāya so suddhamānaso yāva saṁvāsaṁ nādhivāsetīti attho. Yo hi rājabhayādiṁ vinā kevalaṁ bhikkhū vañcetvā tehi saddhiṁ saṁvasitukāmatāya liṅgaṁ gaṇhāti, so asuddhacittatāya liṅgaggahaṇeneva theyyasaṁvāsako nāma hoti. Ayaṁ pana tādisena asuddhacittena bhikkhū vañcetukāmatāya abhāvato yāva saṁvāsaṁ nādhivāseti, tāva theyyasaṁvāsako nāma na hoti. Teneva "rājabhayādīhi gahitaliṅgānaṁ 'gihī maṁ samaṇoti jānantū'ti vañcanācitte satipi bhikkhūnaṁ vañcetukāmatāya abhāvā doso na jāto"ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Keci pana

---

1. Vi-Ṭṭha 2. 103 piṭṭhe.

"vūpasantabhayatā[1] idha suddhacittatā"ti vadanti, evañca sati so vūpasantabhayo yāva saṁvāsaṁ nādhivāseti, tāva theyyasaṁvāsako na hotīti ayamattho viññāyati. Imasmiñca atthe viññāyamāne avūpasantabhayassa saṁvāsasādiyanepi theyyasaṁvāsakatā na hotīti āpajjeyya, na ca aṭṭhakathāyaṁ avūpasantabhayassa saṁvāsasādiyanepi atheyyasaṁ vāsakatā dassitā. **Sabbapāsaṇḍiyabhattāni bhuñjanto**ti ca iminā avūpasantabhayenapi saṁvāsaṁ asādiyanteneva vasitabbanti dīpeti. Teneva **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṁ "yasmā vihāraṁ āgantvā saṁghikaṁ gaṇhantassa saṁvāsaṁ pariharituṁ dukkaraṁ, tasmā sabbapāsaṇḍiyabhattāni bhuñjantoti idaṁ vuttan"ti, tasmā rājabhayādīhi gahitali ṅgatāyevettha suddhacittatāti gahetabbaṁ.

Sabbapāsaṇḍiyabhattānīti sabbasāmayikānaṁ sādhāraṇaṁ katvā vīthicatukkādīsu ṭhapetvā dātabbabhattāni. **Kāyaparihāriyānī**ti kāyena pariharitabbāni. **Abbhuggacchantī**ti abhimukhaṁ gacchanti. **Kammantānuṭṭhānenā**ti kasigorakkhādikamma karaṇena. **Tadeva pattavīvaraṁ ādāya vihāraṁ gacchatī**ti cīvarāni nivāsanapāruvana vasena ādāya pattañca aṁsakūṭe laggetvā vihāraṁ gacchati. **Nāpi sayaṁ jānātī**ti "yo evaṁ pabbajati, so theyyasaṁvāsako nāma hotī"ti vā "evaṁ kātuṁ na labhatī"ti vā "evaṁ pabbajito samaṇo na hotī"ti vā na jānāti. **Yo evaṁ pabbajati, so theyyasaṁvā sako nāma hotī**ti idaṁ pana nidassanamattaṁ. **Anupasampannakāleyevā**ti iminā upasampannakāle sutvā sacepi nāroceti, theyyasaṁvāsako na hotīti dīpeti.

Sikkhaṁ appaccakkhāya -pa- theyyasaṁvāsako na hotīti idaṁ bhikkhūhi dinnaliṅgassa apariccattattā na liṅgathenako hoti, liṅgānurūpassa saṁvāsassa sāditattā nāpi saṁvāsathenako hotīti vuttaṁ. **Eko bhikkhu kāsāye sa-ussāhova odātaṁ nivāsetvā**ti etthāpi idameva kāraṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Parato **sāmaṇero saliṅge ṭhito**ti-ādinā sāmaṇerassa vuttavidhānesupi atheyyasaṁvāsakapakkhe ayameva nayo. **Bhikkhuniyāpi eseva nayo**ti vuttamevatthaṁ **"sāpi hi gihibhāvaṁ patthayamānā"**ti-ādinā vibhāveti. **Yo koci**

---

1. Avūpasantabhayatā (Syā)

vuḍḍhapabbajitoti sāmaṇeraṁ sandhāya vuttaṁ. **Mahāpeḷādīsū**ti etena gihisantakaṁ dassitaṁ. **Sayaṁ sāmaṇerova -pa- theyyasaṁvāsako na hotī**ti ettha kiñcāpi theyyasaṁvāsako na hoti, pārājikaṁ pana āpajjatiyeva. Sesamettha uttānameva.

Theyyasaṁvāsakavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā

Titthiyapakkantakakathāyaṁ **tesaṁ liṅge ādinnamatte titthiyapakkantako hotī**ti "titthiyo bhavissāmī"ti gatassa liṅgaggahaṇeneva tesaṁ laddhipi gahitāyeva hotīti katvā vuttaṁ. **Kenaci** pana "tesaṁ liṅge ādinnamatte laddhiyā gahitāyapi aggahitāyapi titthiyapakkantako hotī"ti vuttaṁ, taṁ na gahetabbaṁ. Na hi "titthiyo bhavissāmī"ti gatassa liṅgasampaṭicchanato aññaṁ laddhiggahaṇaṁ nāma atthi. Liṅgasampaṭicchaneneva hi so gahitaladdhiko hoti. Teneva **"vīmaṁsanatthaṁ kusacīrādīni -pa- yāva na sampaṭicchati, tāva taṁ laddhi rakkhati. Sampaṭicchitamatte titthiyapakkantako hotī"**ti vuttaṁ. **Naggova ājīvakānaṁ upassayaṁ gacchati, padavāre padavāre dukkaṭan**ti "ājīvako bhavissan"ti asuddhacittena gamanapaccayā dukkaṭaṁ vuttaṁ. Naggena hutvā gamanapaccayāpi dukkaṭā na muccatiyeva. **Kūṭavassaṁ gaṇento**ti kūṭavassaṁ gaṇetvā saṁvāsaṁ sādiyantoti adhippāyo.

Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

111. Tiracchānagatavatthu uttānameva.

Mātughātakādivatthukathāvaṇṇanā

112. Mātughātakādivatthūsu **apavāhanan**ti apagamanaṁ, patikaraṇanti[1] attho. Yathā samānajātikassa vikopane kammaṁ garutaraṁ, na tathā vijātikassāti āha **"manussitthibhūtā"**ti. Puttasambandhena

---

1. Bāhikaraṇanti (Syā)

mātupitusamaññā, dattakittimādivasenapi puttavohāro loke dissati, so ca kho pariyāyatoti nippariyāyasiddhataṁ dassetuṁ **"janikā mātā"**ti vuttaṁ. Yathā manussattabhāve ṭhitasseva kusaladhammānaṁ tikkhavisadasūrabhāvāpatti yathā taṁ tiṇṇampi bodhisattānaṁ bodhittayanibbattiyaṁ, evaṁ manussattabhāve ṭhitasseva akusaladhammā nampi tikkhavisadasūrabhāvāpattīti āha **"sayampi manussajātikenevā"**ti. Cuti-anantaraṁ phalaṁ anantaraṁ nāma, tasmiṁ anantare niyuttaṁ, taṁnibbattanena anantarakaraṇa sīlaṁ, anantarapayojanaṁ vā ānantariyaṁ, tena **ānantariyena mātughātakakammena.** Pitughātakepi yena manussabhūto janako pitā sayampi manussajātikeneva satā sañcicca jīvitā voropito, ayaṁ ānantariyena pitughātakakammena pitughātakoti-ādinā sabbaṁ veditabbanti āha **"pitughātakepi eseva nayo"**ti.

Parivattitaliṅgampi[1] mātaraṁ pitaraṁ vā jīvitā voropentassa ānantariyakammaṁ hotiyeva. Satipi hi liṅgaparivatte so eva ekakammanibbatto bhavaṅgappabandho jīvitindriyappabandho ca, nāññoti. Yo pana sayaṁ manusso tiracchānabhūtaṁ mātaraṁ vā pitaraṁ vā, sayaṁ vā tiracchānabhūto manussabhūtaṁ, tiracchānabhūtoyeva vā tiracchānabhūtaṁ jīvitā voropeti, tassa kammaṁ ānantariyaṁ na hoti, bhāriyaṁ pana hoti, ānantariyaṁ āhacceva tiṭṭhati. Eḷakacatukkaṁ saṅgāmacatukkaṁ coracatukka ñcettha kathetabbaṁ. "Eḷakaṁ māremī"ti abhisandhināpi hi eḷakaṭṭhāne ṭhitaṁ manusso manussabhūtaṁ mātaraṁ vā pitaraṁ vā mārento ānantariyaṁ phusati maraṇādhippā yeneva ānantariyavatthuno vikopitattā. Eḷakābhisandhinā pana mātāpiti-abhisandhinā vā eḷakaṁ mārento ānantariyaṁ na phusati ānantariyavatthu-abhāvato. Mātāpiti-abhi sandhinā mātāpitaro mārento phusateva. Esa nayo itarasmimpi catukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evaṁ arahantepi etāni catukkāni veditabbāni. Sabbattha hi purimaṁ abhisandhicittaṁ appamāṇaṁ, vadhakacittaṁ pana tadārammaṇaṁ jīvitindriyañca ānantariyānānantarabhāve pamāṇaṁ. Katānantariyakammo ca "tassa kammassa vipākaṁ paṭibāhissāmī"ti sakalacakkavāḷaṁ mahācetiyappamāṇehi kañcanathūpehi pūretvāpi sakalacakkavāḷaṁ pūretvā

1. Ma-Ṭṭha 4. 76; Aṁ-Ṭṭha 1. 355; Abhi-Ṭṭha 2. 407 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

nisinnassa bhikkhusaṁghassa mahādānaṁ datvāpi buddhassa bhagavato saṅghāṭikaṇṇaṁ amuñcanto vicaritvāpi kāyassa bhedā nirayameva upapajjati, pabbajjañca na labhati.

115. **Icchamānan**ti odātavatthavasanaṁ icchamānaṁ. Tenevāha "**gihibhāve sampaṭicchitamatteyevā**"ti. Saṁghabhedakakathāvitthāro parato āvi bhavissati. **Catunnaṁ kammānan**ti apalokanādīnaṁ catunnaṁ kammānaṁ. **Duṭṭhacittenā**ti vuttamevatthaṁ vibhāveti "**vadhakacittenā**"ti. Vadhakacetanāya hi dūsitacittaṁ idha duṭṭhacittaṁ nāma. **Lohitaṁ uppādetī**ti ettha tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakka mena cammacchedaṁ katvā lohitapaggharaṇaṁ nāma natthi, sarīrassa pana antoyeva ekasmiṁ ṭhāne lohitaṁ samosarati, āghātena pakuppamānaṁ sañcitaṁ hoti. Devada ttena paviddhasilato bhijjitvā gatasakkhalikāpi tathāgatassa pādantaṁ pahari, pharasunā pahaṭo viya pādo antolohitoyeva ahosi. Jīvako pana tathāgatassa ruciyā satthakena cammaṁ chinditvā tamhā ṭhānā duṭṭhalohitaṁ nīharitvā phāsumakāsi, tenassa puññakammameva ahosi. Tenāha "**jīvako viyā**"ti-ādi.

Atha ye parinibbute tathāgate cetiyaṁ bhindanti, bodhiṁ chindanti, dhātumhi upakkamanti, tesaṁ kiṁ hotīti? Bhāriyaṁ kammaṁ hoti ānantariyasadisaṁ. Sadhātukaṁ pana thūpaṁ vā paṭimaṁ vā bādhamānaṁ bodhisākhaṁ chindituṁ vaṭṭati. Sacepi tattha nilīnā sakuṇā cetiye vaccaṁ pātenti, chindituṁ vaṭṭatiyeva. Paribhoga cetiyato hi sarīracetiyaṁ garutaraṁ. Cetiyavatthuṁ bhinditvā gacchante bodhimūlepi chinditvā harituṁ vaṭṭati. Yā pana bodhisākhā bodhigharaṁ bādhati, taṁ geharakkhaṇatthaṁ chindituṁ na labhati. Bodhi-atthañhi gehaṁ, na gehatthāya bodhi[1]. Āsanagharepi eseva nayo. Yasmiṁ pana āsanaghare dhātu nihitā hoti, tassa rakkhaṇatthāya bodhisākhaṁ chindituṁ vaṭṭati. Bodhijagganatthaṁ ojoharaṇasākhaṁ vā pūtiṭṭhānaṁ vā chindituṁ vaṭṭatiyeva, satthu rūpakāyapaṭijaggane viya puññampi hoti.

Mātughātakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Bodhiṁ (Syā, Ka)

Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā

116. **Ubhato byañjanamassa atthīti ubhatobyañjanako**ti iminā asamānādhi karaṇavisayo bāhiratthasamāsoyaṁ, purimapade ca vibhatti-alopoti dasseti. **Byañjanan**ti cettha itthinimittaṁ purisanimittañca adhippetaṁ. Atha ubhatobyañjanakassa ekameva indriyaṁ, udāhu dveti? Ekameva "yassa itthindriyaṁ uppajjati, tassa purisindriyaṁ uppajjatīti? No. Yassa vā pana purisindriyaṁ uppajjati, tassa itthindriyaṁ uppajjatīti? No"ti[1] ekasmiṁ santāne indriyadvayassa paṭisiddhattā, tañca kho itthi-ubhato byañjana kassa itthindriyaṁ, purisa-ubhatobyañjanakassa purisindriyaṁ. Yadi evaṁ dutiyabyañja nakassa abhāvo āpajjati. Indriyañhi byañjanakāraṇaṁ vuttaṁ, tañca tassa natthīti? Vuccate—na tassa indriyaṁ dutiyabyañjanakāraṇaṁ. Kasmā? Sadā abhāvato. Itthi-ubhatobyañjanakassa hi yadā itthiyā rāgacittaṁ uppajjati, tadā purisabyañjanaṁ pākaṭaṁ hoti, itthibyañjanaṁ paṭicchannaṁ guḷaṁ hoti, tathā itarassa itaraṁ. Yadi ca tesaṁ indriyaṁ dutiyabyañjanakāraṇaṁ bhaveyya, sadāpi byañjanadvayaṁ tiṭṭheyya, na pana tiṭṭhati, tasmā veditabbametaṁ "na tassa taṁ byañjanakāraṇaṁ, kammasahāyaṁ pana rāgacittamevettha kāraṇan"ti.

Yasmā cassa ekameva indriyaṁ hoti, tasmā itthi-ubhatobyañjanako sayampi gabbhaṁ gaṇhāti, parampi gaṇhāpeti. Purisa-ubhatobyañjanako paraṁ gaṇhāpeti, sayaṁ pana na gaṇhāti. Yadi paṭisandhiyaṁ purisaliṅgaṁ, yadi paṭisandhiyaṁ itthiliṅganti ca paṭisandhiyaṁ liṅgasabbhāvo kurundiyaṁ vutto, so ca ayukko. Pavattiyaṁyeva hi itthiliṅgādīni samuṭṭhahanti na paṭisandhiyaṁ. Paṭisandhiyaṁ pana indriyameva samuṭṭhāti, na liṅgādīni. Na ca indriyameva liṅganti sakkā vattuṁ indriyaliṅgānaṁ bhinnasabhāvattā. Vuttañhetaṁ **aṭṭhasāliniyaṁ**[2]—

"Itthattaṁ itthibhāvoti ubhayaṁ ekatthaṁ, itthisabhāvoti attho. Ayaṁ kammajo paṭisandhisamuṭṭhito. Itthiliṅgādi pana itthindriyaṁ paṭicca pavatte samuṭṭhitaṁ. Yathā bīje sati bījaṁ paṭicca bījapaccayā rukkho vaḍḍhitvā sākhāviṭapasampanno hutvā ākāsaṁ

1. Abhi 7. 117 piṭṭhe. 2. Abhi-Ṭṭha 1. 358 piṭṭhe.

pūretvā tiṭṭhati, evameva itthibhāvasaṅkhāte itthindriye sati itthiliṅgādīni honti. Bījaṁ viya hi itthindriyaṁ, bījaṁ paṭicca vaḍḍhitvā ākāsaṁ pūretvā ṭhitarukkho viya itthindriyaṁ paṭicca itthiliṅgādīni pavatte samuṭṭhahanti. Tattha itthindriyaṁ na cakkhuviññeyyaṁ, manoviññeyyameva. Itthiliṅgādīni cakkhuviññeyyānipi manoviññeyyānipī"ti.

Tenevāha **"tattha vicāraṇakkamo vitthārato aṭṭhasāliniyā dhammasaṅgahaṭṭhakathāya veditabbo"**ti.

Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā

117. **Sikkhāpadaṁ apaññattaṁ hotī**ti idheva paññattaṁ sikkhāpadaṁ sandhāya vuttaṁ. **Upajjhaṁ aggāhāpetvā**ti "upajjhāyo me bhante hohī"ti evaṁ upajjhaṁ aggāhā petvā. Kammavācāya pana upajjhāyakittanaṁ kataṁyevāti daṭṭhabbaṁ. Aññathā "puggalaṁ na parāmasatī"ti vuttakammavipattisambhavato kammaṁ kuppeyya, teneva "upajjhāyaṁ akittetvā"ti avatvā "upajjhaṁ aggāhāpetvā"icceva vuttaṁ. Yathā ca aparipuṇṇapattacīvarassa upasampādanakāle kammavācāya "paripuṇṇassa pattacīvaran"ti asantavatthuṁ kittetvā kammavācāya katāyapi upasampadā ruhati, evaṁ "ayaṁ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassa upasampadāpekkho"ti asantaṁ puggalaṁ kittetvā kevalaṁ santapadanīhārena kammavācāya katāya upasampadā ruhatiyevāti daṭṭhabbaṁ. Tenevāha **"kammaṁ pana na kuppatī"**ti. "Na bhikkhave anupajjhāyako upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassā"ti ettakameva vatvā "so ca puggalo anupasampanno"ti avuttattā kammavipattilakkhaṇassa ca asambhavato **"taṁ na gahetabban"**ti vuttaṁ. "Pañcavaggakaraṇañce bhikkhave kammaṁ paṇḍakapañcamo kammaṁ kareyya, akammaṁ na ca karaṇīyan"ti-ādivacanato[1] paṇḍakādīnampi ubhatobyañjanakapariyantānaṁ gaṇapūrakabhāveyeva kammaṁ kuppati, na aññathāti āha **"ubhatobyañjanakupajjhāyapariyosānesupi eseva nayo"**ti.

Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi 3. 440 piṭṭhe.

Apattakādivatthukathāvaṇṇanā

118. Aññe vā bhikkhū dātukāmā hontīti sambandho. **Anāmaṭṭhapiṇḍapātan**ti aggahita-aggaṁ piṇḍapātaṁ. **Sāmaṇerabhāgasamako āmisabhāgo**ti ettha kiñcāpi sāmaṇerānaṁ āmisabhāgassa samakameva diyyamānattā visuṁ sāmaṇerabhāgo nāma natthi, heṭṭhā gacchantaṁ pana bhattaṁ kadāci mandaṁ bhaveyya, tasmā upari aggahetvā sāmaṇerapāḷiyāva gahetvā dātabboti adhippāyo. Niyatapabbajjasseva cāyaṁ bhāgo dīyati. Teneva **"apakkaṁ pattan"**ti-ādi vuttaṁ.

Apattakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā

119. **Ajapadake**ti ajapadasaṇṭhāne padese. **Brahmujugatto**ti brahmā viya ujugatto. **Avaseso satto**ti iminā lakkhaṇena rahitasatto. Etena ṭhapetvā mahāpurisaṁ cakkavattiñca itare sattā khuddapakkhikāti dasseti. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyaṁ jāṇūsūti tīsu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyaṁ namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu namantā purato namanti. Dīghasarīrā pana ekena passena vaṅkā honti, eke mukhaṁ unnāmetvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṁsalohitā sūlasadisā honti, eke purato pabbhārā honti, pavedhamānā gacchanti. **Parivaṭumo**ti samantato vaṭṭalo.

Aṭṭhisirācammasarīroti aṭṭhisirācammamattasarīro. **Kappasīso**ti dvidhābhūta sīso. **Kekaro**ti tiriyaṁ passanto. **"Udakatārakā** nāma udakapubbuḷan"ti gaṇṭhipadesu vuttaṁ. **Akkhitārakā**ti akkhibhaṇḍakā. **Nippakhumakkhī**ti akkhidalalomehi virahita akkhiko. Pakhuma-saddo hi loke akkhidalalomesu niruḷho. **Paṭaṅgamaṇḍūko**[1] nāma mahāmukhamaṇḍūko. **Eḷamukho**ti niccapaggharaṇakalālamukho. **Sabbañcetan**ti "kacchugatto vā"ti-ādiṁ sandhāya vadati. **Vātaṇḍiko**ti aṇḍakesu vuddhirogena samannāgato. **Vikaṭo**ti tiriyaṁ gamanapādehi samannāgato, yassa ca

---

1. Kharakamaṇḍūko (Syā)

caṅkamato jāṇukā bahi gacchanti. **Paṇho**ti[1] pacchato parivattapādehi samannāgato, yassa caṅkamato jāṇukā anto pavisanti.

Kudaṇḍapādatāya kāraṇaṁ vibhāveti **"majjhe saṅkuṭitapādattā"**ti. **Agge saṅkuṭitapādattā**ti kuṇḍapādatāya kāraṇanidassanaṁ. Kuṇḍapādasseva gamanasabhāvaṁ vibhāveti **"piṭṭhipādaggena caṅkamanto"**ti. **Mammanan**ti khalitavacanaṁ. Yo ekameva akkharaṁ catupañcakkhattuṁ vadati, tassetaṁ adhivacanaṁ.

Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Alajjīnissayavatthukathāvaṇṇanā

120. Nissayapaṭisaṁyuttavatthūsu bhikkhūhi samāno sīlādiguṇabhāgo assāti bhikkhusabhāgo, tassa bhāgo **bhikkhusabhāgatā. Dve tīṇi divasāni vasitvā gantukāmena anissitena vasitabban**ti ettha "yāva bhikkhusabhāgataṁ jānāmī"ti ābhogaṁ vināpi anissitena vasituṁ vaṭṭatīti adhippāyo. Bhikkhusabhāgataṁ pana jānanto "sve gamissāmi, kiṁ me nissayenā"ti aruṇaṁ uṭṭhapetuṁ na labhati. "Purāruṇā uṭṭhahitvāva gamissāmī"ti ābhogena sayantassa sace aruṇo uggacchati, vaṭṭati. **"Sattāhaṁ vasissāmī"ti ālayaṁ karontena pana nissayo gahetabbo**ti "sattāhamattaṁ vasissāmi, kiṁ bhikkhusabhāgatājānanenā"ti janane dhuraṁ nikkhipitvā vasituṁ na labhati, bhikkhusabhāgataṁ upaparikkhitvā nissayo gahetabboti attho.

Gamikādinissayavatthukathāvaṇṇanā

121. **Antarāmagge vissamanto vā -pa- anāpattī**ti asati nissayadāyake anāpatti. **Tassa nissāyā**ti pāḷi-anurūpato vuttaṁ, taṁ nissāyāti attho. **Sace pana āsāḷīmāse -pa- tattha gantabban**ti ettha sace so vassūpanāyikāya āsannāya gantukāmo suṇāti "asuko mahāthero āgamissatī"ti, tañce āgameti, vaṭṭati.

---

1. Saṇḍoti (Syā, Ka)

āgamentasseva ce vassūpanāyikadivaso hoti, hotu gantabbaṁ tattha, yattha nissayadāyakaṁ labhati. Keci pana “sace so gacchanto jīvitantarāyaṁ brahmacariyantarāyaṁ vā passati, tattheva vasitabban”ti vadanti.

Gottena anussāvanānujānanakathāvaṇṇanā

122. “Itthannāmo itthannāmassa āyasmato”ti nāmakittanassa anussāvanāya āgatattā **“nāhaṁ ussahāmi therassa nāmaṁ gahetun”**ti vuttaṁ, “āyasmato pippalissa upasampadāpekkho”ti evaṁ nāmaṁ gahetuṁ na ussahāmīti attho. “Gottenapi anussā vetun”ti vacanato yena vohārena voharati, tena vaṭṭatīti siddhaṁ. “Konāmo te upajjhāyo”ti puṭṭhenapi gottameva nāmaṁ katvā vattabbanti siddhaṁ hoti, tasmā catubbidhesu nāmesu yena kenaci nāmena anussāvanā kātabbāti vadanti. Ekassa bahūni nāmāni honti, tattha ekaṁ nāmaṁ ñattiyā, ekaṁ anussāvanāya kātuṁ na vaṭṭati, atthato byañjanato ca abhinnāhi anussāvanāhi bhavitabbanti. Kiñcāpi “itthannāmo itthannā massa āyasmato”ti pāḷiyaṁ “āyasmato”ti padaṁ pacchā vuttaṁ, kammavācāpāḷiyaṁ pana “ayaṁ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassā”ti paṭhamaṁ likhitanti taṁ uppaṭipāṭiyā vuttanti na paccetabbaṁ. Pāḷiyañhi “itthannāmo itthannāmassa āyasmato”ti atthamattaṁ dassitaṁ, tasmā pāḷiyaṁ avuttopi “ayaṁ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassā”ti kammavācāpāḷiyaṁ payogo dassito. “Na me diṭṭho ito pubbe iccāyasmā sāriputto”ti ca “āyasmā sāriputto atthakusalo”ti ca paṭhamaṁ “āyasmā”ti payogassa dassanatoti vadanti. Katthaci “āyasmato buddharakkhitattherassā”ti vatvā katthaci kevalaṁ “buddharakkhitassā”ti sāveti, sāvanaṁ hāpetīti na vuccati nāmassa ahāpitattāti eke. Sace katthaci “āyasmato buddharakkhitassā”ti vatvā katthaci “buddharakkhitassāyasmato”ti sāveti, pāṭhānurūpattā khettameva otiṇṇantipi eke. Byañjanabhedappasaṅgato anussāvanānaṁ taṁ na vaṭṭatīti vadanti. Sace pana sabbaṭṭhānepi eteneva pakārena vadati, vaṭṭati.

Dve-upasampadāpekkhādivatthukathāvaṇṇanā

123. **Ekānussāvane**ti ettha ekato anussāvanaṁ etesanti **ekānussāvanā**ti asamānādhikaraṇavisayo bāhiratthasamāsoti daṭṭhabbaṁ. Tenevāha **"dve ekato-anussāvane"**ti. Tattha **ekato**ti ekakkhaṇeti attho, vibhatti-alopena cāyaṁ niddeso. **Purimanayeneva ekato-anussāvane kātun**ti "ekena ekassa, aññena itarassā"ti-ādinā pubbe vuttanayena dvīhi vā tīhi vā ācariyehi ekena vā ekato-anussāvane kātuṁ.

Upasampadāvidhikathāvaṇṇanā

126. **Vajjāvajjaṁ upanijjhāyatīti upajjhā**ti iminā upajjhāyasaddasamānattho upajjhāsaddopīti dasseti.

Cattāronissayādikathāvaṇṇanā

130. **Sambhoge**ti dhammasambhoge āmisasambhoge ca. **Anāpatti sambhoge saṁvāse**ti ettha ca ayamadhippāyo—yasmā ayaṁ osāraṇakammassa katattā pakatattaṭṭhāne ṭhito, tasmā na ukkhittakena saddhiṁ sambhogādipaccayā pācittiyaṁ, nāpi alajjinā saddhiṁ paribhogapaccayā dukkaṭaṁ alajjīlakkhaṇānupapattito. Yo hi ucchurasakasaṭānaṁ sattāhakālikayāvajīvikattā vaṭṭati vikāle ucchu khāditunti saññaṁ uppādetvā taṁ khāditvā tappaccayā pācittiyaṁ na passati "vaṭṭatī"ti tathāsaññitāya, yo vā pana āpattimāpannabhāvaṁ paṭijānitvā "na paṭikaromī"ti abhinivisati, ayaṁ—

"Sañcicca āpattiṁ āpajjati, āpattiṁ parigūhati.
Agatigamanañca gacchati, ediso vuccati alajjīpuggalo"ti[1]—

vuttalakkhaṇe apatanato alajjī nāma na hoti. Tasmā yathā pubbe yāva ukkhepanīyakammaṁ kataṁ, tāva tena saddhiṁ sambhoge saṁvāse ca anāpatti, evamidhāpīti sabbathā anāpattiṭṭhāneyeva anāpatti vuttāti

1. Vi 5. 279 piṭṭhe.

veditabbaṁ. Na hi bhagavā alajjinā saddhiṁ sambhogapaccayā āpattisambhave sati "anāpatti sambhoge saṁvāse"ti vadati. Tato yamettha kenaci "anāpatti sambhoge saṁvāse"ti iminā pācittiyena anāpatti vuttā, "alajjīparibhogapaccayā dukkaṭaṁ pana āpajjatiyevā"ti vatvā bahudhā papañcitaṁ, na taṁ sārato paccetabbaṁ. Sesamettha uttānameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṁ

Mahākhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Uposathakkhandhaka

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā

132. Uposathakkhandhake taranti plavanti ettha bālāti **tittham. Ito**ti imasmiṁ sāsane laddhito. **Taṁ kathentī**ti "imasmiṁ nāma divase muhutte vā idaṁ kattabban"ti-ādinā kathenti.

134. "Suṇātu me bhante"ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] vitthārato āgatamevāti na idha vitthārayissāma, atthikehi pana tatoyeva gahetabbaṁ.

135. **Āpajjitvā vā vuṭṭhito**ti ettha ārocitāpi āpatti asantī nāma hotīti veditabbaṁ. Teneva **mātikāṭṭhākathāyaṁ**[2] vuttaṁ "yassa pana evaṁ anāpannā vā āpatti āpajjitvā ca pana vuṭṭhitā vā desitā vā ārocitā vā, tassa sā āpatti asantī nāma hotī"ti. Musāvādo nāma vacībhedapaccayā hotīti āha **"na musāvādalakkhaṇenā"**ti. **Bhagavato pana vacanenā**ti sampajānamusāvāde kiṁ hoti? "Dukkaṭaṁ hotī"ti iminā vacanena. **Vacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā āpatti hotī**ti yasmā yassa bhikkhuno adhammikāya paṭiññāya tuṇhībhūtassa nisinnassa manodvāre āpatti nāma natthi, yasmā pana āvi kātabbaṁ na āvi akāsi, tenassa vacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā āpatti hoti.

Vācāti vācāya, ya-kāralopenāyaṁ niddeso. Kenaci manujena vācāya anālapantoti yojetabbaṁ. **Giraṁ no ca pare bhaṇeyyā**ti "ime sossantī"ti parapuggale sandhāya saddampi na nicchāreyya. **Āpajjeyya vācasikan**ti vācato samuṭṭhitaṁ āpattiṁ āpajjeyya.

Antarāyakaroti vippaṭisāravatthutāya pāmojjādisambhavaṁ nivāretvā paṭhamajjhānādīnaṁ adhigamāya antarāyakaro. **Tassa bhikkhuno phāsu**

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 85 piṭṭhe.
2. Kaṅkhā-Ṭṭha 100 piṭṭhe.

hotīti avippaṭisāramūlakānaṁ pāmojjādīnaṁ vasena tassa bhikkhuno sukhā paṭipadā sampajjatīti attho.

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sīmānujānanakathāvaṇṇanā

138. **Itaropī**ti suddhapaṁsupabbatādiṁ sandhāya vadati. **Hatthippamāṇo nāma pabbato** heṭṭhimakoṭiyā aḍḍhaṭṭhamaratanubbedho. **Tasmā**ti yasmā ekena na vaṭṭati, tasmā. **Dvattiṁsapalaguḷapiṇḍappamāṇatā** thūlatāya[1] gahetabbā, na tulagaṇanāya. **Antosāramissakānan**ti antosārarukkhehi missakānaṁ. **Sūcidaṇḍakappamāṇo**ti sīhaḷadīpe lekhanadaṇḍappamāṇoti vadanti, so ca kaniṭṭhaṅguliparimāṇoti daṭṭhabbaṁ. **Etan**ti navamūlasākhāniggamanaṁ. **Parabhāge tittetuṁ vaṭṭatī**ti bahi nikkhamitvā ṭhitesu aṭṭhasu maggesu ekissā disāya ekaṁ, aparāya ekanti evaṁ catūsu ṭhānesu kittetuṁ vaṭṭati.

Yattha katthaci uttarantiyā bhikkhuniyā antaravāsako temiyatīti sikkhākara ṇīyaṁ āgatalakkhaṇena timaṇḍalaṁ paṭicchādetvā antaravāsakaṁ anukkhipitvā titthena vā atitthena vā uttarantiyā bhikkhuniyā ekadvaṅgulamattampi antaravāsako temiyati. Bhikkhuniyā eva gahaṇañcettha bhikkhunīvibhaṅge bhikkhuniyā vasena nadīlakkhaṇassa pāḷiyaṁ āgatattā teneva nayena dassanatthaṁ kataṁ. **Sīmaṁ bandhantānaṁ nimittaṁ hotī**ti ayaṁ vuttalakkhaṇā nadī samuddaṁ vā pavisatu taḷākaṁ vā, pabhavato paṭṭhāya nimittaṁ hoti. **Ajjhottharitvā āvaraṇaṁ pavattatiyevā**ti āvaraṇaṁ ajjhottharitvā sandatiyeva. **Appavattamānā**ti asandamānudakā. Āvaraṇañhi patvā nadiyā yattake padese udakaṁ asandamānaṁ santiṭṭhati, tattha nadīnimittaṁ kātuṁ na vaṭṭati. Upari sandamānaṭṭhāneyeva vaṭṭati, asandamānaṭṭhāne pana udakanimittaṁ kātuṁ vaṭṭati. Ṭhitameva hi udakanimitte vaṭṭati, na sandamānaṁ. Tenevāha **"pavattanaṭṭhāne nadīnimittaṁ, appavattanaṭṭhāne udakanimittaṁ kātuṁ vaṭṭatī"**ti. **Nadiṁ bhinditvā**ti mātikāmukhadvārena nadīkūlaṁ bhinditvā. **Ukkhepiman**ti kūpato viya ukkhipitvā gahetabbaṁ.

---

1. Thulatāya (Ka)

Siṅghāṭakasaṇṭhānāti tikoṇaracchāsaṇṭhānā. **Mudiṅgasaṇṭhānā**ti mudiṅgabherī viya majjhe vitthatā ubhosu koṭīsu saṅkoṭitā hoti. **Upacāraṁ ṭhapetvā**ti pacchā sīmaṁ bandhantānaṁ sīmāya okāsaṁ ṭhapetvā. **Antonimittagatehi vanā**ti ekassa gāmassa upaḍḍhaṁ anto kattukāmatāya sati sabbesaṁ āgamane payojanaṁ natthīti katvā vuttaṁ. **Āgantabban**ti ca sāmīcivasena vuttaṁ, nāyaṁ niyamo "āgantabbamevā"ti. Tenevāha **"āgamanampi anāgamanampi vaṭṭatī"**ti. Abaddhāya hi sīmāya nānāgāmakhettānaṁ nānāsīmasabhāvattā tesaṁ anāgamanepi vaggakammaṁ na hoti, tasmā anāgamanampi vaṭṭati. Baddhāya pana sīmāya ekasīmabhāvato puna aññasmiṁ kamme kariyamāne anto sīmagatehi āgantabbamevāti āha **"avippavāsasīmā -pa- āgantabban"**ti. Nimittakittanakāle asodhitāyapi sīmāya nevatthi doso nimittakittanassa apalokanādīsu aññatarā bhāvato.

Bhaṇḍukammāpucchanaṁ sandhāya **pabbajjā**-gahaṇaṁ. **Sukhakaraṇatthan**ti sabbesaṁ sannipātanaparissamaṁ pahāya appatarehi sukhakaraṇatthaṁ. **Ekavīsati bhikkhū gaṇhātī**ti vīsativaggakaraṇīyaparamattā saṁghakammassa kammāratena saddhiṁ ekavīsati bhikkhū gaṇhāti. Idañca nisinnānaṁ vasena vuttaṁ. Heṭṭhimantato hi yattha ekavīsati bhikkhū nisīdituṁ sakkonti, tattake padese sīmaṁ bandhituṁ vaṭṭati. **Na sakkhissantī**ti avippavāsasīmāya baddhabhāvaṁ asallakkhetvā "samānasaṁvāsaka meva samūhanissāmā"ti vāyamantā na sakkhissanti. Baddhāya hi avippavāsasīmāya taṁ asamūhanitvā "samānasaṁvāsakasīmaṁ samūhanissāmā"ti katāyapi kammavācāya asamūhatāva hoti sīmā. Paṭhamañhi avippavāsaṁ samūhanitvā pacchā sīmā samūhani tabbā. Ekaratanappamāṇā suviññeyyatarā hotīti katvā vuttaṁ **"ekaratanappamāṇā vaṭṭatī"**ti. Ekaṅgulamattāpi sīmantarikā vaṭṭatiyeva. Tattakenapi hi sīmā asambhinnāva hoti.

Avasesanimittānīti mahāsīmāya bāhirapasse nimittāni. Khaṇḍasīmato paṭṭhāya bandhanaṁ āciṇṇaṁ, āciṇṇakaraṇeneva ca sammoho na hotīti āha **"khaṇḍasīmatova paṭṭhāya bandhitabbā"**ti. **Kuṭigehe**ti kuṭighare, bhūmighareti attho. **Udukkhalan**ti khuddakāvāṭaṁ. **Nimittaṁ na kātabban**ti taṁ rājiṁ vā udukkhalaṁ vā nimittaṁ na kātabbaṁ.

Heṭṭhā na otaratīti bhittito oraṁ nimittāni ṭhapetvā kittitattā heṭṭhā ākāsappa desaṁ na otarati. **Heṭṭhāpi otaratī**ti sace heṭṭhā antobhittiyaṁ ekavīsatiyā bhikkhūnaṁ okāso hoti, otarati. Otaramānā ca uparisīmappamāṇena na otarati, samantā bhittippamā ṇena otarati. **Otaraṇānotaraṇaṁ vuttanayeneva veditabban**ti sace heṭṭhā ekavīsatiyā bhikkhūnaṁ okāso hoti, otarati. No ce, na otaratīti adhippāyo. **Sabbo pāsādo sīmaṭṭho hotī**ti uparimatalena saddhiṁ ekābaddhabhittiko vā hotu mā vā, sabbopi pāsādo sīmaṭṭhova hoti.

Tālamūlakapabbateti tālamūlasadise pabbate. So ca heṭṭhā mahanto hutvā anupubbena tanuko hotīti daṭṭhabbaṁ. **Paṇavasaṇṭhāno** majjhe tanuko hoti mūle agge ca vitthato. **Heṭṭhā vā majjhe vā**ti mudiṅgasaṇṭhānassa heṭṭhā paṇavasaṇṭhānassa majjhe. **Ākāsapabbhāran**ti bhittiyā aparikkhittapabbhāraṁ. **Antoleṇaṁ hotī**ti pabbatassa anto leṇaṁ hoti. **Sīmāmāḷake**ti khaṇḍasīmāmāḷake. **Mahāsīmaṁ sodhetvā vā kammaṁ kātabban**ti mahāsīmagatā bhikkhū hatthapāsaṁ vā ānetabbā, sīmato vā bahi kātabbāti adhippāyo. **Gaṇṭhipadesu** pana "mahāsīmagatehi bhikkhūhi taṁ sākhaṁ vā pārohaṁ vā anāmasitvā ṭhātabbanti adhippāyo"ti vuttaṁ, taṁ na gahetabbaṁ. **Purima nayepī**ti khaṇḍasīmāya uṭṭhahitvā mahāsīmāya oṇatarukkhepi. **Ukkhipāpetvā kātuṁ na vaṭṭatī**ti khaṇḍasīmāya anto ṭhitattā rukkhassa tattha ṭhito hatthapāsaṁyeva ānetabboti ukkhipāpetvā kātuṁ na vaṭṭati.

140. **Pārayatī**ti ajjhottharati. **Pārā**ti sīmāpekkho itthiliṅganiddeso. **Assā**ti bhaveyya. Idhādhippetanāvāya pamāṇaṁ dassento āha **"yā sabbantimena paricchedena -pa- tayo jane vahatī"**ti. Iminā ca vuttappamāṇato khuddakā nāvā vijjamānāpi idha asantapakkhaṁ bhajatīti dīpeti. Avassaṁ labbhaneyyā dhuvanāvāva hotīti sambandho. Rukkhaṁ chinditvā katoti pāṭhaseso. **Paratīre sammukhaṭṭhāne**ti orimatīre sabbapariyantanimittassa sammukhaṭṭhāne. **Sabbanimittānaṁ anto ṭhite bhikkhū hatthapāsagate katvā**ti ettha sace ekaṁ gāmakhettaṁ hoti, ubhosu tīresu sabbanimittānaṁ anto ṭhite bhikkhū hatthapāsagate

katvā sammannitabbā. Nānāgāmakkhettaṁ ce, samānasaṁvāsakasīmābandhanakāle anāgantumpi vaṭṭati. Avippavāsasīmāsammutiyaṁ pana āgantabbameva. Yasmā ubhosu tīresu nimittakittanamattena dīpako saṅgahito nāma na hoti, tasmā dīpakepi nimittāni visuṁ kittetabbānevāti āha **"dīpakassa orimante ca pārimante ca nimittaṁ kitte tabban"**ti. **Dīpakasikharan**ti dīpakamatthakaṁ. **Pabbatasaṇṭhānā**ti dīpakassa ekato adhikatarattā vuttaṁ.

Sīmānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathāgārādikathāvaṇṇanā

142. **Vatthuvasena vuttan**ti "mayañcamhā asammatāya bhūmiyā nisinnā pātimokkhaṁ assumhā"ti vatthumhi pātimokkhasavanassa āgatattā vuttaṁ. **Uposathappa mukhaṁ** nāma uposathāgārassa sammukhaṭṭhānaṁ. Pāḷiyaṁ "paṭhamaṁ nimittā kittetabbā"ti ettakameva vatvā sīmāsammutiyaṁ viya "pabbatanimittaṁ pāsāṇa nimittan"ti-ādinā visesetvā nimittānaṁ adassitattā **"khuddakāni vā -pa- yāni kānici nimittānī"**ti vuttaṁ. Kittetuṁ vaṭṭatīti iminā sambandho.

Avippavāsasīmānujānanakathāvaṇṇanā

144. **Assā**ti bhikkhunisaṁghassa. **Dvepi sīmāyo**ti paṭhamaṁ vuttā avippavāsa sīmā samānasaṁvāsakasīmā ca. **Na kammavācaṁ vaggaṁ karontī**ti kammavācaṁ na bhindanti, kammaṁ na kopentīti adhippāyo. **Etthā**ti "ṭhapetvā gāmañca gāmūpacāra ñcā"ti ettha. **Gāmañca gāmūpacārañca na ottharatī**ti "ṭhapetvā gāmañca gāmūpacāra ñcā"ti vuttattā. **Sīmāsaṅkhyameva gacchatī**ti avippavāsasīmāsaṅkhaṁ gacchati. **Ekampi kulaṁ paviṭṭhaṁ vā**ti abhinavakatagehesu sabbapaṭhamaṁ ekampi kulaṁ paviṭṭhaṁ atthi. **Agataṁ vā**ti porāṇakagāme aññesu gehāni chaḍḍetvā gatesu ekampi kulaṁ agataṁ atthi.

Avippavāsasīmā na samūhantabbāti mahāsīmaṁ sandhāya vadati. **Nirāsaṅkaṭṭhānesu ṭhatvā**ti cetiyaṅgaṇādīnaṁ khaṇḍasīmāya anokāsattā vuttaṁ. Khaṇḍasīmañhi bandhantā tādisaṁ ṭhānaṁ pahāya aññasmiṁ vivitte okāse

bandhanti. **Appeva nāma samūhanituṁ sakkhissantī**ti avippavāsasīmaṁyeva samūha nituṁ sakkhissanti, na khaṇḍasīmaṁ. **Paṭibandhituṁ pana na sakkhissantevā**ti khaṇḍa sīmāya aññātattā na sakkhissanti. **Na samūhanitabbā**ti khaṇḍasīmaṁ ajānantehi na samūhanitabbā. Uposathassa visuṁ gahitattā avasesakammavasena samānasaṁvāsatā veditabbā.

Gāmasīmādikathāvaṇṇanā

147. **Aparicchinnāyā**ti baddhasīmāvasena akataparicchedāya. **Yena kenaci khaṇitvā akato**ti antamaso tiracchānenapi khaṇitvā akato. **Tassa antohatthapāsaṁ vijahitvā ṭhito kammaṁ kopetī**ti iminā bahiparicchedato yattha katthaci ṭhito kammaṁ na kopetīti dīpeti. Yaṁ pana vuttaṁ **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] "paricchedabbhantare hatthapāsaṁ vijahitvā ṭhitopi paricchedato bahi aññaṁ tattakaṁyeva paricchedaṁ anatikkamitvā ṭhitopi kammaṁ kopeti, idaṁ sabba-aṭṭhakathāsu sanniṭṭhānan"ti, tattha "aññaṁ tattakaṁyeva paricchedaṁ anatikkamitvā ṭhitopi kammaṁ kopetī"ti idaṁ neva pāḷiyaṁ, na aṭṭhakathāyaṁ upalabbhati. Yadi cetaṁ dvinnaṁ saṁghānaṁ visuṁ uposathādikammakaraṇādhikāre vuttattā udakukkhepato bahi aññaṁ udakukkhepaṁ anatikkamitvā uposathādikaraṇatthaṁ ṭhito saṁgho sīmāsambhedasambhavato kammaṁ kopetīti iminā adhippāyena vuttaṁ siyā, evaṁ sati yujjeyya. Teneva **mātikāṭṭhakathāya līnatthappakāsaniyaṁ** vuttaṁ "aññaṁ tattakaṁyeva paricchedanti dutiyaṁ udakukkhepaṁ anatikkantopi kopeti. Kasmā? Attano udakukkhepasīmāya paresaṁ udakukkhepasīmāya ajjhotthaṭattā sīmāsambhedo hoti, tasmā kopetī"ti. "Idaṁ sabba-aṭṭhakathāsu sanniṭṭhānan"ti ca iminā adhippāyena vuttanti gahetabbaṁ sabbāsupi aṭṭhakathāsu sīmāsambhedassa anicchitattā. Teneva hi "attano ca aññesañca udakukkhepaparicchedassa antarā añño udakukkhepo sīmantarikatthāya ṭhapetabbo"ti vuttaṁ. Aññe panettha aññathāpi papañcenti, taṁ na gahetabbaṁ.

Sabbattha saṁgho nisīdatīti hatthapāsaṁ avijahitvā nisīdati. **Udakukkhepasīmākammaṁ natthī**ti yasmā sabbopi nadīpadeso bhikkhūhi

---

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 91 piṭṭhe.

ajjhotthaṭo, tasmā samantato nadiyā abhāvā udakukkhepe payojanaṁ natthi. Udakukkhe pappamāṇā sīmantarikā suviññeyyatarā hoti, sīmāsambhedasaṅkā na ca siyāti sāmīcidassanatthaṁ **"añño udakukkhepo sīmantarikatthāya ṭhapetabbo"**ti vuttaṁ. Yattakena pana sīmāsambhedo na hoti, tattakaṁ ṭhapetuṁ vaṭṭatiyeva. Tenevāhu porāṇā "yattakena sīmāsaṅkaro na hoti, tattakampi ṭhapetuṁ vaṭṭatī"ti. **Ūnakaṁ pana na vaṭṭatī**ti idampi udakukkhepasīmāya parisavasena vaḍḍhanato sīmāsambhedasaṅkā siyāti taṁnivāraṇatthameva vuttaṁ.

Gacchantiyā pana nāvāya kātuṁ na vaṭṭatīti ettha udakukkhepamanatikkamitvā parivattamānāya kātuṁ vaṭṭatīti veditabbaṁ. **Sīmaṁ vā sodhetvā**ti ettha **sīmasodhanaṁ** nāma gāmasīmādīsu ṭhitānaṁ hatthapāsānayanādi. **"Nadiṁ vināsetvā taḷākaṁ karontī"**ti vuttamevatthaṁ vibhāveti **"heṭṭhā pāḷi baddhā"**ti, heṭṭhānadiṁ āvaritvā pāḷi baddhāti attho. **Chaḍḍitamodakan**ti taḷākarakkhaṇatthaṁ ekamantena chaḍḍitamudakaṁ. **Deve avassante**ti dubbuṭhikāle vassānepi deve avassante. **Uppatitvā**ti uttaritvā. **Gāmanigamasīmaṁ ottharitvā pavattatī**ti vuttappakāre vassakāle cattāro māse abbocchinnā pavattati. **Vihārasīman**ti baddhasīmaṁ sandhāya vadati.

Agamanapatheti yattha tadaheva gantvā paccāgantuṁ na sakkā hoti, tādise padese araññasīmāsaṅkhameva gacchatīti sattabbhantarasīmaṁ sandhāya vadati. **Tesan**ti macchabandhānaṁ. **Gamanapariyantassa orato**ti gamanapariyantassa orimabhāge dīpakaṁ pabbatañca sandhāya vuttaṁ, na samuddappadesaṁ.

148. **Saṁsaṭṭhaviṭapā**ti iminā aññamaññassa āsannataṁ dīpeti. **Baddhā hotī**ti pacchimadisābhāge sīmaṁ sandhāya vuttaṁ. **Tassā padesan**ti yattha ṭhatvā bhikkhūhi kammaṁ kātuṁ sakkā hoti, tādisaṁ padesaṁ. Yattha pana ṭhitehi kammaṁ kātuṁ na sakkā hoti, tādisaṁ padesaṁ antokaritvā bandhantā sīmāya sīmaṁ sambhindanti nāma. **Dvinnaṁ sīmānaṁ nimittaṁ hotī**ti nimittassa sīmato bāhirattā sīmāsambhedo na hotīti vuttaṁ. **Sīmasaṅkaraṁ karotī**ti vaḍḍhitvā sīmappadesaṁ paviṭṭhe dvinnaṁ sīmānaṁ gataṭṭhānassa duviññeyyattā vuttaṁ, na pana tattha kammaṁ kātuṁ na vaṭṭatīti dassanatthaṁ. Na hi sīmā

tattakena asīmā hoti, dve pana sīmā pacchā vaḍḍhitena rukkhena ajjhotthaṭattā ekābaddhā honti, tasmā ekattha ṭhatvā kammaṁ karontehi itaraṁ sodhetvā kātabbaṁ.

Gāmasīmādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathabhedādikathāvaṇṇanā

149. **Adhammena vaggaṁ uposathakamman**ti ettha yattha cattāro vasanti, tattha pātimokkhuddeso anuññāto. Yattha dve vā tayo vā vasanti, tattha pārisuddhi uposatho. Idha pana tathā akatvā catunnaṁ vasanaṭṭhāne pārisuddhi-uposathassa katattā tiṇṇaṁ vasanaṭṭhāne ca pātimokkhassa uddiṭṭhattā "adhammenā"ti vuttaṁ. Yasmā sabbeva na sannipatiṁsu, chandapārisuddhi ca saṁghamajjhaṁyeva āgacchati, na gaṇamajjhaṁ, tasmā "vaggan"ti vuttaṁ.

Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā

150. **Evametaṁ dhārayāmī**ti "sutā kho panāyasmantehī"ti ettha "evametaṁ dhārayāmī"ti vatvā "uddiṭṭhaṁ kho āyasmanto nidānaṁ, sutā kho panāyasmantehi cattāro pārājikā dhammā"ti vattabbaṁ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṁ**[1] **"**tatthāyasmante pucchāmi kaccittha parisuddhā, dutiyampi pucchāmi -pa- tasmā tuṇhī, evametaṁ dhārayāmīti vatvā 'uddiṭṭhaṁ kho āyasmanto nidāna'nti-ādinā nayena avasese sutena sāvite uddiṭṭho hotī"ti vuttaṁ. **Sutenā**ti sutapadena. **Savarabhayan**ti[2] vanacaraka bhayaṁ. Tenāha **"aṭavimanussabhayan"**ti. "Avasesaṁ sutena sāvetabban"ti vacanato nidānuddese aniṭṭhite sutena sāvetabbaṁ nāma natthīti āha **"dutiyādīsu uddesesū"**ti. Uddiṭṭha-uddesāpekkhañhi avasesaggahaṇaṁ, tasmā nidāne uddiṭṭhe pārājikuddesādīsu yasmiṁ vippakate antarāyo uppajjati, tena saddhiṁ avasesaṁ sutena sāvetabbaṁ.

---

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 84 piṭṭhe.
2. Sañcarabhayanti (Syā)

Tīhipi vidhīhīti osāraṇakathanasarabhaññehi. Ettha ca atthaṁ bhaṇitukāmatāya suttassa osāraṇā **osāraṇaṁ** nāma. Tasseva atthappakāsanā **kathanaṁ** nāma. Suttassa tadatthassa vā sarena bhaṇanaṁ **sarabhaññaṁ** nāma. **Sajjhāyaṁ adhiṭṭhahitvā**ti "sajjhāyaṁ karomī"ti cittaṁ uppādetvā. **Osāretvā pana kathentenā**ti paṭhamaṁ ussāretvā pacchā atthaṁ kathentena. **Manussānaṁ pana "bhaṇāhī"ti vattuṁ vaṭṭatī**ti ettha uccatare nisinnenapi manussānaṁ bhaṇāhīti visesetvāyeva vattuṁ vaṭṭati, avisesetvā pana na vaṭṭati. **Sajjhāyaṁ karontenā**ti yattha katthaci nisīditvā sajjhāyaṁ karontena. **Thero**ti yo koci attanā vuḍḍhataro. **Ekaṁ āpucchitvā**ti ekaṁ vuḍḍhataraṁ āpucchitvā. **Aparo āgacchatī**ti aparo tatopi vuḍḍhataro āgacchati.

Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Patimokkhuddesaka-ajjhesanādikathāvaṇṇanā

155. **Codanāvatthu** nāma ekaṁ nagaraṁ. **Saṁgha-uposathādibhedena navavidhan**ti saṁghe uposatho gaṇe uposatho puggale uposathoti evaṁ kārakavasena tayo, suttuddeso pārisuddhi-uposatho adhiṭṭhānuposathoti evaṁ kattabbākāravasena tayo, cātuddasiko pannarasiko sāmaggī-uposathoti evaṁ divasavasena tayoti navavidhaṁ. **Catubbidhaṁ uposathakamman**ti adhammena vaggaṁ uposathakammaṁ, adhammena samaggaṁ uposathakammaṁ, dhammena vaggaṁ uposathakammaṁ, dhammena samaggaṁ uposathakammanti evaṁ catubbidhampi uposathakammaṁ. **Duvidhaṁ pātimokkhan**ti bhikkhupātimokkhaṁ bhikkhunīpātimokkhanti duvidhaṁ pātimokkhaṁ. **Navavidhaṁ pātimokkhuddesan**ti bhikkhūnaṁ pañca uddesā, bhikkhunīnaṁ ṭhapetvā aniyatuddesaṁ avasesā cattāroti navavidhaṁ pātimokkhuddesaṁ.

Pakkhagaṇanādi-uggahaṇānujānanakathāvaṇṇanā

158-161. **Samannāharathā**ti sallakkhetha. **Pariyesitabbānī**ti bhikkhācārena pariyesitabbāni.

Disaṁgamikādivatthukathāvaṇṇanā

163. **Utuvasseyevā**ti hemantagimhesuyeva.

Pārisuddhidānakathāvaṇṇanā

164. **Yena kenaci aṅgapaccaṅgena viññāpetī**ti manasā cintetvā hatthappayogā dinā yena kenaci viññāpeti. **Saṁgho nappahotī**ti dvinnaṁ dvinnaṁ antarā hatthapāsaṁ avijahitvā paṭipāṭiyā ṭhātuṁ nappahoti. **Itarā pana biḷālasaṅkhalikapārisuddhi nāmā**ti ettha keci vadanti "biḷālasaṅkhalikā baddhāva hoti antogehe eva sampayojanattā, yathā sā na katthaci gacchati, tathā sāpi na gacchatīti adhippāyo. Itarathā visesanaṁ niratthakaṁ hotī"ti. Apare pana "yathā bahūhi manussehi ekassa biḷālassa attano attano saṅkhalikā gīvāya ābaddhā biḷāle gacchante gacchanti ābaddhattā, na aññasmiṁ biḷāle gacchante gacchanti anābaddhattā, evamevassa bhikkhussa bahūhi saṅkhalikasadisā chandapārisuddhi dinnā, sā tasmiṁ bhikkhusmiṁ gacchante gacchati tasmiṁ saṅkhalikā viya ābaddhattā, na aññasmiṁ anābaddhattā"ti vadanti. Sabbampetaṁ na sārato paccetabbaṁ. Ayaṁ panettha sāro—yathā saṅkhalikāya paṭhamavalayaṁ dutiyaṁyeva valayaṁ pāpuṇāti, na tatiyaṁ, evamayampi pārisuddhidāyakena yassa dinnā, tato aññattha na gacchatīti saṅkhalikasadisattā "biḷālasaṅkhalikā"ti vuttā. Biḷālasaṅkhalika gahaṇañcettha yāsaṁ kāsañci saṅkhalikānaṁ upalakkhaṇamattanti daṭṭhabbaṁ.

Chandadānakathāvaṇṇanā

165. "Santi saṁghassa karaṇīyānī"ti vattabbe vacanavipallāsena "karaṇīyan"ti vuttaṁ. Tassa sammutidānakiccaṁ natthi. "Hatthapāsaṁ ānetabboyevā"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

Saṁghuposathādikathāvaṇṇanā

168. Saṁghasannipātato paṭhamaṁ kātabbaṁ **pubbakaraṇan**ti vuttaṁ, pubbaka raṇato pacchā kātabbampi uposathakammato paṭhamaṁ kātabbattā **pubbakiccan**ti vuttaṁ. Ubhayampi cetaṁ uposathakammato paṭhamaṁ kattabbattā katthaci **pubbakicca**micceva vohariyati "kiṁ saṁghassa pubbakiccan"ti-ādīsu viya.

Uposathoti tīsu uposathadivasesu aññataradivaso. Tasmiñhi sati idaṁ saṁghassa uposathakammaṁ pattakallaṁ nāma hoti, nāsati. Yathāha "na ca bhikkhave anuposathe uposatho kātabbo"ti[1]. **Yāvatikā ca bhikkhū kammappattā**ti yattakā bhikkhū tassa uposathakammassa pattā yuttā anurūpā sabbantimena paricchedena cattāro bhikkhū pakatattā, te ca kho hatthapāsaṁ avijahitvā ekasīmāyaṁ ṭhitā. **Sabhāgāpattiyo ca na vijjantī**ti ettha yaṁ sabbo saṁgho vikālabhojanādinā sabhāgavatthunā lahukāpattiṁ āpajjati, evarūpā **"vatthusabhāgā"**ti vuccanti. Etāsu hi avijjamānāsu visabhāgāsu vijjamānāsupi **pattakallaṁ** hotiyeva.

Vajjanīyā ca puggalā tasmiṁ na hontīti "na bhikkhave sagahaṭṭhāya parisāyā"ti[2] vacanato gahaṭṭho, "na bhikkhave bhikkhuniyā nisinnaparisāya pātimokkhaṁ uddisitabban"ti-ādinā[3] nayena vuttā bhikkhunī sikkhamānā sāmaṇero sāmaṇerī sikkhāpaccakkhātako antimavatthu-ajjhāpannako āpattiyā adassane ukkhittako āpattiyā appaṭikamme ukkhittako pāpikāya diṭṭhiyā appaṭinissagge ukkhittako paṇḍako theyyasaṁvāsako titthiyapakkantako tiracchānagato mātughātako pitughātako arahantaghātako bhikkhunīdūsako saṁghabhedako lohituppādako ubhatobyañjanakoti ime vīsati cāti ekavīsati puggalā vajjanīyā nāma, te hatthapāsato bahikaraṇavasena vajjetabbā. Etesu hi tividhe ukkhittake sati uposathaṁ karonto saṁgho pācittiyaṁ āpajjati, sesesu dukkaṭaṁ. Ettha ca **tiracchānagato**ti yassa upasampadā paṭikkhittā, sova adhippeto, titthiyā gahaṭṭheneva saṅgahitā. Etepi hi vajjanīyā. Evaṁ pattakallaṁ imehi catūhi aṅgehi saṅgahitanti veditabbaṁ.

Ajja me uposatho pannarasotipīti **pi**-saddena pāḷiyaṁ āgatanayeneva "ajja me uposatho"tipi vattuṁ vaṭṭatīti dīpeti. **Mātikāṭṭhakathāyaṁ**[4] pana "ajja me uposatho cātuddasoti vā pannarasoti vā vatvā adhiṭṭhāmīti vattabban"ti vuttaṁ.

Saṁghuposathādikatāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi 3. 190 piṭṭhe.
2. Vi 3. 155 piṭṭhe.
3. Vi 3. 189 piṭṭhe.
4. Kaṅkhā-Ṭṭha 95 piṭṭhe.

Āpattipaṭikammavidhikathāvaṇṇanā

169. Nanu ca "na bhikkhave sāpattikena uposatho kātabbo, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā"ti evaṁ sāpattikassa uposathakaraṇe visuṁ paññattā āpatti na dissati, tasmā bhagavatā paññattaṁ "na sāpattikena uposatho kātabbo"ti idaṁ kasmā vuttanti āha **"yassa siyā āpatti -pa- paññattaṁ hotīti veditabban"**ti. Kiñcāpi visuṁ paññattā āpatti na dissati, atha kho "yassa siyā āpatti, so āvikareyyā"ti-ādiṁ vadantena atthato paññattā yevāti adhippāyo.

Pārisuddhidānapaññāpanena cāti imināva "sāpattikena pārisuddhipi na dātabbā"ti dīpitaṁ hoti. Na hi sāpattiko samāno "pārisuddhiṁ dammi, pārisuddhiṁ me hara, pārisuddhiṁ me ārocehī"ti vattumarahati. Tasmā pārisuddhiṁ dentena paṭhamaṁ santī āpatti desetabbā "ahaṁ āvuso itthannāmāya āpattiyā vematiko, yadā nibbematiko bhavissāmi, tadā taṁ āpattiṁ paṭikarissāmī"ti vatvā uposatho kātabbo. "Pātimokkhaṁ sotabban"ti vacanato yāva nibbematiko na hoti, tāva sabhāgāpattiṁ paṭiggahetuṁ na labhati, aññesañca kammānaṁ parisuddho nāma hoti. "Puna nibbematiko hutvā desetabbaṁ na cā"ti[1] neva pāḷiyaṁ na aṭṭhakathāyaṁ atthi, desite pana doso natthi. "Ito vuṭṭhahitvā paṭikarissāmīti etthāpi eseva nayo"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Yathā sabbo saṁgho sabhāgāpattiṁ āpajjitvā "suṇātu me bhante saṁgho-pa- paṭikarissatī"ti ñattiṁ ṭhapetvā uposathaṁ kātuṁ labhati, evaṁ tīhi "suṇantu me āyasmantā, ime bhikkhū sabhāgaṁ āpattiṁ āpannā. Yadā aññaṁ bhikkhuṁ suddhaṁ anāpattikaṁ passissanti, tadā tassa santike taṁ āpattiṁ paṭikarissantī"ti gaṇañattiṁ ṭhapetvā, dvīhi aññamaññaṁ ārocetvā uposathaṁ kātuṁ vaṭṭati. Ekenapi "parisuddhaṁ labhitvā paṭikarissāmī"ti ābhogaṁ katvā kātuṁ vaṭṭatīti ca vadanti.

Āpattipaṭikammavidhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Na vāti (Syā)

Liṅgādidassanakathāvaṇṇanā

179. **Ācārasaṇṭhānan**ti ācārasaṇṭhiti. Ākarīyati pakāsīyati etenāti **ākāro.** Līnaṁ gamayati bodhetīti **liṅgaṁ.** Nimiyanti paricchijja ñāyanti etenāti **nimittaṁ.** Uddisīyanti apadisīyanti etenāti **uddeso.** "Amhākaṁ idan"ti aññātaṁ aviditanti **aññātakaṁ.** Tañca atthato parasantakaṁyevāti āha **"aññesaṁ santakan"**ti.

180. **Nānāsaṁvāsakabhāvan**ti laddhinānāsaṁvāsakabhāvaṁ. Tassa abhibhavo nāma tesaṁ laddhivissajjāpananti āha **"taṁ diṭṭhiṁ na nissajjāpentīti attho"**ti.

Nagantabbagantabbavārakathāvaṇṇanā

181. **Uposathādhiṭṭhānatthaṁ sīmāpi nadīpi na gantabbā**ti garukaṁ pātimokkhuddesaṁ vissajjetvā lahukassa akattabbattā vuttaṁ. **Āraññakenāpi bhikkhunā**ti ekacārikena āraññakabhikkhunā, yattha vā saṁghapahonakā bhikkhū na santi, tādise araññe vasantena. **Tattha uposathaṁ katvāva gantabban**ti tassa vasanaṭṭhāne saṁghuposathassa appavattanato vuttaṁ. **Uposathantarāyo**ti attano uposathantarāyo.

Vajjanīyapuggalasandassanakathāvaṇṇanā

183. **Hatthapāsupagamanameva pamāṇan**ti bhikkhunī-ādayo ṭhitā vā hontu nisinnā vā, tesaṁ hatthapāsupagamanameva āpattiyā pamāṇanti adhippāyo, tasmā ekasīmāyampi hatthapāsaṁ jahāpetvā uposathaṁ kātuṁ vaṭṭati. Sesamettha uttānameva.

Uposathakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vassūpanāyikakkhandhaka

Vassūpanāyikānujānanakathāvaṇṇanā

184. Vassūpanāyikakkhandhake **idha-saddo nipātamatto**ti okāsaparidīpanassapi asambhavato atthantarassa abodhanato vuttaṁ. **Aparajjugatāya assā**ti iminā asamānādhikaraṇavisayo bāhiratthasamāsoyanti dasseti. **Aparajjū**ti āsāḷhīpuṇṇamito aparaṁ dinaṁ, pāṭipadanti attho. **Assā**ti āsāḷhīpuṇṇamiyā.

Vassāne cārikāpaṭikkhepādikathāvaṇṇanā

185. **Anapekkhagamanena vā aññattha aruṇaṁ uṭṭhāpanena vā āpatti veditabbā**ti ettha anapekkhagamanena upacārātikkame āpatti veditabbā, sāpekkhagamanena aññattha aruṇuṭṭhāpanena āpatti veditabbā.

Sattāhakaraṇīyānujānanakathāvaṇṇanā

187-189. **Tīṇi parihīnānī**ti bhikkhunīnaṁ vaccakuṭi-ādīnaṁ paṭikkhittattā pahīnāni. **Vāreyyan**ti āvāhavivāhamaṅgalaṁ. **Suttanto**ti attano paguṇasuttanto. **Na palujjatī**ti na vinassati na antaradhāyati.

Pahiteyeva anujānanakathāvaṇṇanā

199. **Bhikkhugatiko**ti bhikkhunissitako. So pana yasmā bhikkhūhi saddhiṁ vasati, tasmā vuttaṁ **"bhikkhūhi saddhiṁ vasanakapuriso"**ti. Sattāhakaraṇīyena gantvā bahiddhā aruṇuṭṭhāpanaṁ **ratticchedo. Animantitena gantuṁ na vaṭṭatī**ti ettha animantitattā sattāhakiccaṁ adhiṭṭhahitvā gacchantassapi vassacchedo ceva dukkaṭañca hotīti veditabbaṁ. Yathāvuttañhi ratticchedakāraṇaṁ vinā tirovihāre vasitvā āgacchissā mīti gacchatopi vassacchedaṁ vadanti. **Gantuṁ vaṭṭatī**ti sattāhakaraṇīyena gantuṁ vaṭṭati. Evaṁ gacchantena ca anto-upacārasīmāyaṁ ṭhiteneva "antosattāhe āgacchi ssāmī"ti ābhogaṁ katvā gantabbaṁ. Sace ābhogaṁ akatvā upacārasīmaṁ atikkamati, chinnavassova hotīti vadanti. **Bhaṇḍakan**ti cīvaraṁ sandhāya vuttaṁ. **Pahiṇantī**ti cīvaradhovanādikammena pahiṇanti.

Sampāpuṇituṁ na sakkoti, vaṭṭatīti ettha "ajjeva āgamissāmī"ti sāmantavihāraṁ gantvā puna āgacchantassa antarāmagge sace aruṇuggamanaṁ hoti, vassacchedopi na hoti, ratticchedadukkaṭañca natthīti vadanti. **"Ācariyaṁ passissāmī"ti pana gantuṁ labhatī**ti "agilānampi ācariyaṁ upajjhāyaṁ vā passissāmī"ti sattāhakaraṇīyena gantuṁ labhati. **Sace pana naṁ ācariyo "ajja mā gacchā"ti vadati, vaṭṭatī**ti evaṁ sattāhakaraṇīyena gataṁ antosattāheyeva puna āgacchantaṁ sace ācariyo upajjhāyo vā "ajja mā gacchā"ti vadati, vaṭṭati, sattāhātikkamepi anāpattīti adhippāyo, vassacchedo pana hotiyevāti daṭṭhabbaṁ sattāhassa bahiddhā vītināmitattā.

Antarāye anāpattivassacchedakavaṇṇanā

201. **Sace dūraṁ gato hoti, sattāhavārena aruṇo uṭṭhāpetabbo**ti iminā vassacchedakāraṇe sati sattāhakaraṇīyena gantuṁ vaṭṭatīti dīpeti.

Vajādīsu vassūpagamanakathāvaṇṇanā

203. **"Idha vassaṁ upemī"ti tikkhattuṁ vattabban**ti satthassāvihārattā "imasmiṁ vihāre"ti avatvā "idha vassaṁ upemī"ti ettakameva vattabbaṁ. **Satthe pana vassaṁ upagantuṁ na vaṭṭatī**ti kuṭikādīnaṁ abhāve[1] "idha vassaṁ upemī"ti vacībhedaṁ katvā upagantuṁ na vaṭṭati, ālayakaraṇamatteneva vaṭṭatīti adhippāyo. **Vippakiratī**ti visuṁ visuṁ gacchati. **Tīsu ṭhānesu natthi vassacchede āpattī**ti tehi saddhiṁ gacchantasseva natthi āpatti, tehi viyujjitvā gamane pana āpattiyeva, pavāretuñca na labhati.

Vassaṁ anupagantabbaṭṭhānakathāvaṇṇanā

204. **Seyyathāpi pisācillikā**ti ettha pisācā eva **pisācillikā,** pisācadārakātipi vadanti. **Pavisanadvāraṁ yojetvā**ti sakavāṭabaddhameva yojetvā. **Pañcannaṁ chadanānan**ti tiṇapaṇṇa-iṭṭhakasilāsudhāsaṅkhātānaṁ pañcannaṁ chadanānaṁ. Idañca yebhuyyena vuttanti veditabbaṁ

---

1. Abhāvena (Syā)

rukkhādīsu padaracchadanāyapi kuṭikāya vassūpagamanassa vuttattā. **Na bhikkhave asenāsanikena vassaṁ upagantabban**ti vacībhedaṁ katvā vassūpagamanaṁ sandhāyeva paṭikkhepo, na ālayakaraṇavasena upagamanaṁ sandhāyāti vadanti. Pāḷiyaṁ pana avisesena vuttattā aṭṭhakathāyañca dutiyapārājikasaṁvaṇṇanāyaṁ[1] "vassaṁ upagaccha ntena hi nālakapaṭipadaṁ paṭipannenapi pañcannaṁ chadanānaṁ aññatarena channeyeva sadvārabandhe senāsane upagantabbaṁ. Tasmā vassakāle sace senāsanaṁ labhati, iccetaṁ kusalaṁ. No ce labhati, hatthakammaṁ pariyesitvāpi kātabbaṁ. Hattha kammaṁ alabhantena sāmampi kātabbaṁ, na tveva asenāsanikena vassaṁ upaga ntabban"ti daḷhaṁ katvā vuttattā asenāsanikassa nāvādiṁ vinā aññattha ālayo na vaṭṭatīti amhākaṁ khanti. Nāvāsatthavajesuyeva hi "anujānāmi bhikkhave nāvāya vassaṁ upagantun"ti-ādinā sati asati vā senāsane vassūpagamanassa visuṁ anuññātattā "na bhikkhave asenāsanikena vassaṁ upagantabban"ti ayaṁ paṭikkhepo tattha na labbhatīti asati senāsane ālayavasenapi nāvādīsu upagamanaṁ vuttaṁ. **Ṭaṅkitamañco** nāma dīghe mañcapāde majjhe vijjhitvā aṭaniyo pavesetvā kato mañco. Tassa idaṁ upari idaṁ heṭṭhāti natthi, parivattetvā atthatopi tādisova hoti, taṁ susāne devaṭṭhāne ca ṭhapenti, catunnaṁ pāsāṇānaṁ upari pāsāṇaṁ attharitvā kataṁ gehampi "ṭaṅkitamañco"ti vuccati.

Vassaṁ anupagantabbaṭṭhānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhammikakatikakathāvaṇṇanā

205. **Tassā lakkhaṇaṁ mahāvibhaṅge vuttan**ti catutthapārājikasaṁvaṇṇanāyaṁ "yo imamhā āvāsā paṭhamaṁ pakkamissati, taṁ mayaṁ arahāti jānissāmā"ti ettha[2] dassitaṁ adhammikakatikavattalakkhaṇaṁ sandhāya vadati, paratopi senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṁ adhammikaṁ katikavattaṁ āvi bhavissatiyeva.

---

1. Vi-Ṭṭha 1. 248 piṭṭhe.
2. Vi 1. 144 piṭṭhe.

Paṭissavadukkaṭāpattikathāvaṇṇanā

207. Yasmā nānāsīmāyaṁ dvīsu āvāsesu vassaṁ vasantassa dutiye "vasāmī"ti citte uppanne paṭhamasenāsanaggāho paṭippassambhati, puna paṭhameyeva "vasāmī"ti citte uppanne dutiyo paṭippassambhati, tasmā **"tassa bhikkhave bhikkhuno purimikā ca na paññāyatī"**ti vuttaṁ. Paṭissavassa visaṁvādanapaccayā hontampi dukkaṭaṁ satiyeva paṭissave hotīti āha **"tassa tassa paṭissave dukkaṭan"**ti. Tenevāha **"tañca kho -pa- pacchā visaṁvādanapaccayā"**ti.

Akaraṇīyoti sattāhakaraṇīyena akaraṇīyo. **Sakaraṇīyo**ti sattāhakaraṇīyeneva sakaraṇīyo. Yadi evaṁ "sattāhakaraṇīyena akaraṇīyo sakaraṇīyo"ti ca kasmā na vuttanti? "Akaraṇīyo"ti vuttepi sattāhakaraṇīyena sakaraṇīyākaraṇīyatā viññāyatīti katvā na vuttaṁ. Yadi evaṁ parato "sattāhakaraṇīyena pakkamatī"ti vāradvayepi "sakaraṇīyo pakkamatī"ti ettakameva kasmā na vuttanti? Vuccate—tattha "sattāhakaraṇīyenā"ti avatvā "sakaraṇīyo pakkamatī"ti vutte so taṁ sattāhaṁ bahiddhā vītināmetīti na sakkā vattunti "sattāhakaraṇīyena pakkamatī"ti vuttaṁ. Evañhi vutte sattāhassa adhikatattā so taṁ sattāhaṁ bahi vītināmetīti sakkā vattuṁ.

Ettha ca ādimhi cattāro vārā nirapekkhagamanaṁ sandhāya vuttā, tatthāpi purimā dve vārā vassaṁ anupagatassa vasena vuttā, pacchimā pana dve vārā vassaṁ upagatassa vasena, tato paraṁ dve vārā sāpekkhagamanaṁ sandhāya vuttā, tatthāpi paṭhamavāro sāpekkhassapi sattāhakaraṇīyena gantvā taṁ sattāhaṁ bahiddhā vītināmentassa vassacchedadassanatthaṁ vutto, itaro vuttanayeneva gantvā antosattāhe nivattantassa vassacchedābhāvadassanatthaṁ. "So sattāhaṁ anāgatāya pavāraṇāya sakaraṇīyo pakkamatī"ti ayaṁ pana vāro navamito paṭṭhāya gantvā sattāhaṁ bahiddhā vītināmentassapi vassacchedābhāvadassanatthaṁ vutto. Ettha ca "akaraṇīyo pakkamatī"ti dutiyavārassa anāgatattā navamito paṭṭhāya gacchantenapi satiyeva karaṇīye gantabbaṁ, nāsatīti daṭṭhabbaṁ. Ime ca satta vārā bahiddhā kata-uposathikassa vasena āgatā,

apare satta antovihāraṁ gantvā kata-uposathassa vasenāti evaṁ purimikāya vasena cuddasa vārā vuttā, tato paraṁ pacchimikāya vasena teyeva cuddasa vārā vuttāti evametesaṁ nānākaraṇaṁ veditabbaṁ.

Imehi pana sabbavārehi vuttamatthaṁ sampiṇḍetvā dassetuṁ **"so tadaheva akaraṇīyoti-ādīsū**"ti-ādi āraddhaṁ. **Ko pana vādo dvīhatīhaṁ vasitvā antosattāhe nivattantassā**ti vassaṁ upagantvā dvīhatīhaṁ vasitvā sattāhakaraṇīyena gantvā antosattāhe nivattantassa ko pana vādo, kathā eva natthīti adhippāyo. **Asatiyā pana vassaṁ na upetī**ti "imasmiṁ vihāre imaṁ temāsaṁ vassaṁ upemī"ti vacībhedaṁ katvā na upeti.

Komudiyā cātumāsiniyāti pacchimakattikapuṇṇamāyaṁ. Sā hi kumudānaṁ atthitāya komudī, catunnaṁ vassikānaṁ māsānaṁ pariyosānattā "cātumāsinī"ti vuccati. Tadā hi kumudāni supupphitāni honti, tasmā kumudānaṁ samūho, kumudāni eva vā **komudā,** te ettha atthīti **"komudī"**ti vuccati, kumudavatīti vuttaṁ hoti. Sesamettha uttānameva.

Paṭissavadukkaṭāpattikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vassūpanāyikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pavāraṇakkhandhaka

Aphāsukavihārakathāvaṇṇanā

209. Pavāraṇakkhandhake ādito lāpo **ālāpo,** vacanapaṭivacanavasena samaṁ lāpo **sallāpo. Piṇḍāya paṭikkameyyā**ti gāme piṇḍāya caritvā paccāgaccheyya. **Avakkāra pātiṁdhovitvā upaṭṭhāpeyyā**ti atirekapiṇḍapātaṁ apanetvā ṭhapanatthāya ekaṁ samuggapātiṁ dhovitvā ṭhapeyya. **Samuggapāti** nāma samuggapuṭasadisā pāti. **Appaharite**ti aparūḷhaharite, yasmiṁ ṭhāne piṇḍapātajjhottharaṇena vinassanadhammāni tiṇāni natthi, tasminti attho. Tena nittiṇañca mahātiṇagahanañca yattha sakaṭenapi chaḍḍite piṇḍapāte tiṇāni na vinassanti, tañca ṭhānaṁ pariggahitaṁ hoti. Bhūtagāma sikkhāpadasā hi avikopanatthametaṁ vuttaṁ. **Appāṇake**ti nippāṇake, piṇḍapātajjhottharaṇena maritabbapāṇakarahite vā mahā udakakkhandhe. Parittodake eva hi bhattapakkhepena āluḷite sukhumapāṇakā maranti, na mahātaḷākādīsūti. Pāṇakānurakkha ṇatthañhi etaṁ vuttaṁ. **Opilāpeyyā**ti nimujjāpeyya.

Vaccaghaṭanti ācamanakumbhī. **Rittan**ti rittakaṁ. **Tucchan**ti tasseva vevacanaṁ. **Avisayhan**ti ukkhipituṁ asakkuṇeyyaṁ atibhārikaṁ. **Hatthavikārenā**ti hatthasaññāya. Hatthehi ukkhipanaṁ hatthavilaṅghanaṁ. Tenāha **"hatthukkhepa kenā"**ti. Atha vā vilaṅgheti desantaraṁ pāpeti etenāti vilaṅghako, hattho eva vilaṅghako hatthavilaṅghako, tena **hatthavilaṅghakena,** aññamaññaṁ saṁsibbitahatthenāti vuttaṁ hoti. Dve hi janā hatthena hatthaṁ saṁsibbetvā dvīsu hatthesu ṭhapetvā uṭṭhapentā hatthavilaṅghakena uṭṭhapenti nāma. **Titthiyasamādānan**ti titthiyehi samādātabbaṁ.

Aphāsukavihārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pavāraṇābhedakathāvaṇṇanā

212. **Dvemā bhikkhave pavāraṇā cātuddasikā ca pannarasikā cā**ti ettha purimavassaṁvutthānaṁ pubbakattikapuṇṇamā, tesaṁyeva sace bhaṇḍanakārakehi upaddutā pavāraṇaṁ paccukkaḍḍhanti, atha kattikamāsassa kāḷapakkhacātuddaso vā pacchimakattikapuṇṇamā vā, pacchimavassaṁvutthānañca pacchimakattikapuṇṇamā eva vāti ime tayo pavāraṇadivasāti veditabbā. Idañca pakaticārittavasena vuttaṁ, tathārūpa paccaye pana sati dvinnaṁ kattikapuṇṇamānaṁ purimesu cātaddasesupi pavāraṇaṁ kātuṁ vaṭṭati, teneva mahāvihāre bhikkhū cātuddasiyā pavāretvā pannarasiyā kāyasā maggiṁ denti, cetiyagirimahadassanatthampi aṭṭhamiyā gacchanti, tampi cātuddasiyaṁ pavāretukāmānaññeva hoti.

Pavāraṇādānānujānanakathāvaṇṇanā

203. **Sace pana vuḍḍhataro hotī**ti sace pavāraṇadāyako bhikkhu vuḍḍhataro hoti. **Tena ca bhikkhunā**ti pavāraṇadāyakena bhikkhunā.

Anāpattipannarasakakathāvaṇṇanā

222. Pannarasakesu **pavāritamatte**ti pavāritasamanantaraṁ. **Avuṭṭhitāya parisāyā**ti pavāretvā pacchā aññamaññaṁ kathentiyā. **Ekaccāya vuṭṭhitāyā**ti ekaccesu yathānisinnesu ekaccesu sakasakaṭṭhānaṁ gatesu. **Puna pavāritabban**ti punapi sabbehi samāgantvā pavāretabbaṁ. **Āgacchanti samasamā, tesaṁ santike pavāretabban**ti gate anānetvā nisinnānaññeva santike pavāretabbaṁ. **Sabbāya vuṭṭhitāya parisāya āgacchanti samasamā, tesaṁ santike pavāretabban**ti yadi sabbe vuṭṭhahitvā gatā sannipātetuñca na sakkā, ekacce sannipātetvā pavāretuṁ vaṭṭati, ñattiṁ ṭhapetvā kattabbasaṁghakammābhāvā vaggaṁ na hoti. Uposathepi eseva nayo.

Pavāraṇāṭhapanakathāvaṇṇanā

237. "Natthi dinnan"ti-ādinayappavattā dasavatthukā **micchādiṭṭhi.** "Hoti tathāgato paraṁ maraṇā, na hoti tathāgato paraṁ maraṇā"ti-ādinā sassatucchedasaṅkhātaṁ antaṁ gaṇhātīti **antaggāhikā.**

Bhaṇḍanakārakavatthukathāvaṇṇanā

240. **Catutthe kate suṇantī**ti catutthe pannarasikuposathe kate amhākaṁ pavāraṇaṁ ṭhapessantīti suṇanti. **Evampi dve cātuddasikā hontī**ti tatiyena saddhiṁ dve cātuddasikā honti.

Pavāraṇāsaṅgahakathāvaṇṇanā

241. Ayaṁ pavāraṇāsaṅgaho ekassa dinnopi sabbesaṁ dinnova hotīti āha **"ekassapi vasena dātabbo"**ti. **Āgantukā tesaṁ senāsanaṁ gahetuṁ na labhantī**ti sacepi saṭṭhivassabhikkhū āgacchanti, tesaṁ senāsanaṁ gahetuṁ na labhanti. **Pavāretvā na antarāpi cārikaṁ pakkamituṁ labhantī**ti pavāraṇāsaṅgahe kate antarā pakkamitu kāmā saṁghaṁ sannipātāpetvā pavāretuṁ labhanti. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Pavāraṇakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cammakkhandhaka

Soṇakoḷivisavatthukathāvaṇṇanā

242. Cammakkhandhake **uṇṇapāvāraṇan**ti uṇṇāmayaṁ pāvāraṇaṁ. **Vihāra pacchāyāyan**ti vihārapaccante chāyāyaṁ. Vihārassa vaḍḍhamānacchāyāyantipi vadanti.

Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā

243. Suttattho pana suttavaṇṇanātoyeva gahetabboti etthāyaṁ suttavaṇṇanā. **Sītavane**ti[1] evaṁnāmake vane. Tasmiṁ kira paṭipāṭiyā pañca caṅkamanasatāni māpitāni, tesu thero attano sappāyaṁ caṅkamanaṁ gahetvā samaṇadhammaṁ karoti. Tassa āraddhavīriyassa hutvā caṅkamato pādatalāni bhijjiṁsu, jāṇūhi caṅkamato jāṇukānipi hatthatalānipi bhijjiṁsu, chiddāni ahesuṁ. Evaṁ āraddhavīriyo viharanto obhāsanimitta mattakampi dassetuṁ nāsakkhi. Tassa vīriyena kilamitakāyassa caṅkamanakoṭiyaṁ pāsāṇaphalake nisinnassa yo vitakko udapādi, taṁ dassetuṁ **"atha kho āyasmato"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **āraddhavīriyā**ti paripuṇṇapaggahitavīriyā. **Na anupādāya āsavehi cittaṁ vimuccatī**ti "sace ahaṁ ugghaṭitaññū vā vipañcitaññū vā neyyo vā, na me cittaṁ na vimucceyya, addhā pana padaparamo, yena me cittaṁ na muccatī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā **"saṁvijjanti kho panā"**ti-ādīni cintesi. Tattha **bhogā**ti upayogatthe paccattaṁ.

Pātuhosīti therassa cittācāraṁ ñatvā "ayaṁ soṇo ajja sītavane padhānabhūmiyaṁ nisinno imaṁ vitakkaṁ vitakketi, gantvāssa vitakkaṁ sahoḍḍhaṁ[2] gaṇhitvā vīṇopamakammaṭṭhānaṁ kathessāmī"ti sītavane pāturahosi. **Paññatte āsane**ti padhānikabhikkhū attano vasanaṭṭhāne ovadituṁ āgatassa buddhassa bhagavato nisīdanatthaṁ yathālābhena āsanampi paññapetvāva padhānaṁ karonti, aññaṁ alabhamānā purāṇapaṇṇāni saṅgharitvā upari saṅghāṭiṁ paññapenti. Theropi āsanaṁ paññapetvāva padhānaṁ akāsi, taṁ sandhāya vuttaṁ "paññatte āsane"ti.

---

1. Aṁ-Ṭṭha 3. 123 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

2. Sahoḍhaṁ (Syā)

Taṁ kiṁ maññasīti satthā "imassa bhikkhuno avasesakammaṭṭhānena attho natthi, ayaṁ gandhabbasippe cheko ciṇṇavasī, attano visaye kathiyamāne khippameva sallakkhessatī"ti vīṇopamaṁ kathetuṁ "taṁ kiṁ maññasī"ti-ādimāha. **Vīṇāya tantissare kusalatā** nāma vīṇāya vādanakusalatā, so ca tattha kusalo. Mātāpitaro hissa "amhākaṁ putto aññaṁ sippaṁ sikkhanto kāyena kilamissati, idaṁ pana āsane nisinneneva sakkā uggaṇhitun"ti gandhabbasippameva uggaṇhāpesuṁ. Tassa—

> "Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati.
> Ṭhānā ekūnapaññāsa, iccete saramaṇḍalā"ti—

ādikaṁ gandhabbasippaṁ sabbameva paguṇaṁ ahosi. **Accāyatā**ti ati-āyatā kharamucchanā[1]. **Saravatī**ti sarasampannā. **Kammaññā**ti kammakkhamā kammayoggā. **Atisithilā**ti mandamucchanā. **Same guṇe patiṭṭhitā**ti majjhime sare ṭhapetvā mucchitā.

Accāraddhanti atigāḷhaṁ. **Uddhaccāya saṁvattatī**ti uddhatabhāvāya saṁvattati. **Atilīnan**ti atisithilaṁ. **Kosajjāyā**ti kusītabhāvatthāya. **Vīriyasamathaṁ adhiṭṭhāhī**ti vīriyasampayuttaṁ samathaṁ adhiṭṭhāhi, vīriyaṁ samathena yojehīti attho. **Indriyānañca samataṁ adhiṭṭhāhī**ti saddhādīnaṁ indriyānaṁ samataṁ samabhāvaṁ adhiṭṭhāhi. Tattha saddhaṁ paññāya, paññañca saddhāya, vīriyaṁ samādhinā, samādhiñca vīriyena yojayatā indriyānaṁ samatā adhiṭṭhitā nāma hoti. Sati pana sabbatthikā, sā sadāpi balavatīyeva vaṭṭati. Tañca pana nesaṁ yojanāvidhānaṁ **visuddhimagge**[2] āgatanayena veditabbaṁ. **Tattha ca nimittaṁ gaṇhāhī**ti tasmiñca samabhāve[3] sati yena ādāse mukhabimbeneva nimittena uppajjitabbaṁ, taṁ samathanimittaṁ vipassanānimittaṁ magganimittaṁ phalanimittañca gaṇha nibbattehīti evamassa satthā arahatte pakkhipitvā kammaṭṭhānaṁ kathesi.

Tattha ca nimittaṁ aggahesīti samathanimittañca vipassanānimittañca aggahesi. **Eko**ti asahāyo. **Vūpakaṭṭho**ti vatthukāmehi ca kilesakāmehi ca kāyena ceva cittena ca vūpakaṭṭho. **Appamatto**ti kammaṭṭhāne

---

1. Kharamucchitā (Ka)
2. Visuddhi 1. 125 piṭṭhe.
3. Samathe (Syā, Ka) Aṁ-Ṭṭha 3. 124 piṭṭhe pana passitabbaṁ.

satiṁ avijahanto. **Ātāpī**ti kāyikacetasikavīriyātāpena ātāpo. Ātappati kilesehīti ātāpo, vīriyaṁ. **Pahitatto**ti kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissaṭṭha-attabhāvo, nibbāne vā pesitacitto. **Na cirassevā**ti kammaṭṭhānārambhato na cireneva. **Aññataro**ti eko. **Arahatan**ti bhagavato sāvakānaṁ arahantānaṁ abbhantaro eko mahāsāvako ahosīti attho.

244. **Vusitavā**ti vutthabrahmacariyavāso. **Katakaraṇīyo**ti catūhi maggehi kattabbaṁ katvā ṭhito. **Ohitabhāro**ti khandhabhāraṁ kilesabhāraṁ abhisaṅkhāra bhārañca otāretvā ṭhito. **Anuppattasadattho**ti sadattho vuccati arahattaṁ, taṁ pattoti attho. **Parikkhīṇabhavasaṁyojano**ti khīṇabhavabandhano. **Sammadaññā vimutto**ti sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. **Cha ṭhānānī**ti cha kāraṇāni. **Adhimutto hotī**ti paṭivijjhitvā paccakkhaṁ katvā ṭhito hoti. **Nekkhammādhimutto**ti-ādi sabbaṁ arahattavasena vuttaṁ. Arahattañhi sabbakilesehi nikkhantattā **nekkhammaṁ,** teheva pavivittattā **paviveko,** byāpajjābhāvato **abyāpajjaṁ,** upādānassa khayante uppannattā **upādānakkhayo,** taṇhāya khayante uppannattā **taṇhakkhayo,** sammohābhāvato **asammoho**ti ca vuccati.

Kevalaṁ saddhāmattakanti paṭivedharahitaṁ kevalaṁ paṭivedhapaññāya asammissaṁ saddhāmattakaṁ. **Paṭicayan**ti punappunaṁ karaṇena vaḍḍhiṁ. **Vītarāgattā**ti maggapaṭivedhena rāgassa vihatattāyeva nekkhammasaṅkhātaṁ arahattaṁ paṭivijjhitvā sacchikatvā ṭhito hoti, phalasamāpattivihārena viharati, tanninna mānasoyeva hotīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Lābhasakkārasilokanti catupaccayalābhañca tesaṁyeva sukatabhāvañca vaṇṇabhaṇanañca. **Nikāmayamāno**ti icchamāno patthayamāno. **Pavivekādhimutto**ti "paviveke adhimutto ahan"ti evaṁ arahattaṁ byākarotīti attho.

Sīlabbataparāmāsanti sīlañca vatañca parāmasitvā gahitaggahaṇamattaṁ. **Sārato paccāgacchanto**ti sārabhāvena jānanto. **Abyāpajjā**

dhimuttoti abyāpajjaṁ arahattaṁ byākaroti. Imināva nayena sabbavāresu attho daṭṭhabbo. Apicettha "nekkhammādhimuttoti imasmiṁyeva arahattaṁ kathitaṁ, sesesu pañcasu nibbānan"ti eke vadanti. Apare "asammohādhimuttoti ettheva nibbānaṁ kathitaṁ, sesesu arahattan"ti vadanti. Ayaṁ panettha sāro—"sabbesvevetesu arahattampi nibbānampi kathitamevāti.

Bhusāti balavanto dibbarūpasadisā. **Nevassa cittaṁ pariyādiyantī**ti etassa khīṇāsavassa cittaṁ gahetvā ṭhātuṁ na sakkonti. Kilesā hi uppajjamānā cittaṁ gaṇhanti nāma. **Amissīkatan**ti amissakataṁ. Kilesā hi ārammaṇena saddhiṁ cittaṁ missaṁ karonti, tesaṁ abhāvā amissīkataṁ. **Ṭhitan**ti patiṭṭhitaṁ. **Āneñjappattan**ti acalanappattaṁ. **Vayañcassānupassatī**ti tassa cesa cittassa uppādampi vayampi passati. **Bhusā vātavuṭṭhī**ti balavā vātakkhandho. **Neva naṁ saṅkampeyyā**ti ekabhāgena cāletuṁ na sakkuṇeyya. **Na sampakampeyyā**ti thūṇaṁ viya sabbabhāgato kampetuṁ na sakkuṇeyya. **Na sampavedheyyā**ti vedhetvā pavedhetvā pātetuṁ[1] na sakkuṇeyya.

Nekkhammaṁ adhimuttassāti arahattaṁ paṭivijjhitvā ṭhitassa. Sesapadesupi arahattameva kathitaṁ. **Upādānakkhayassa cā**ti upayogatthe sāmivacanaṁ. **Asammohañca cetaso**ti cittassa ca asammohaṁ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādan**ti āyatanānaṁ uppādañca vayañca disvā. **Sammā cittaṁ vimuccatī**ti sammā hetunā nayena imāya vipassanāya paṭipattiyā phalasamāpattivasena cittaṁ vimuccati, nibbānārammaṇe adhimuccati. Atha vā iminā khīṇāsavassa pubbabhāgapaṭipadā kathitā. Tassa hi āyatanuppādaṁ disvā imāya vipassanāya adhigatassa ariyamaggassa ānubhāvena sabbakilesehi sammā cittaṁ vimuccati. Evaṁ **tassa sammā vimuttassa -pa- na vijjati.** Tattha **santacittassā**ti nibbutacittassa. Sesamettha uttānatthameva.

Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Pacāletuṁ (Ka)

Sabbanīlikādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā

246. **Addāriṭṭhakavaṇṇā**ti abhinavāriṭṭhaphalavaṇṇā. Udakena tintakākapattavaṇṇātipi vadanti.

Ajjhārāme upāhanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā

248. Abhijīvanti etenāti **abhijīvanikaṁ.** Kintaṁ? Sippaṁ. Tenāha **"yena sippenā"**ti-ādi.

Kaṭṭhapādukādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā

251. **Uṇṇāhi katapādukā**ti uṇṇālomamayakambalehi, uṇṇālomehi eva vā katapādukā. **Na bhikkhave gāvīnaṁ visāṇesu gahetabba**nti-ādīsu "mokkhādhippāyena visāṇādīsu gahetuṁ vaṭṭatī"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

Yānādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā

253. **Anujānāmi bhikkhave purisayuttaṁ hatthavaṭṭakan**ti ettha "anujānāmi bhikkhave purisayuttaṁ, anujānāmi bhikkhave hatthavaṭṭakan"ti evaṁ paccekavākya parisamāpanaṁ adhippetanti āha **"purisayuttaṁ itthisārathi vā -pa- purisā vā, vaṭṭatiyevā"**ti. **Pīṭhakasivikan**ti pīṭhakayānaṁ. **Pāṭaṅkin**ti andolikāyetaṁ[1] adhivacanaṁ.

Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā

254. **Vāḷarūpānī**ti āharimāni vāḷarūpāni. "Akappiyarūpākulo[2] akappiyamañco pallaṅko"ti **sārasamāse** vuttaṁ. **"Dīghalomako mahākojavo**ti caturaṅgulādhikalomo kāḷakojavo. "Caturaṅgulādhikāni kira tassa lomānī"ti vacanato caturaṅgulato heṭṭhā vaṭṭatīti vadanti. **Vānacitro uṇṇāmayattharaṇo**ti bhitticchedādivasena vicitro uṇṇāmayattharaṇo. **Ghanapupphako uṇṇāmayattharaṇo**ti uṇṇāmayalohitattharaṇo. **Pakatitūlikā**ti rukkhatūlalatātūlapoṭakītūlasaṅkhātānaṁ tiṇṇaṁ tūlānaṁ aññatarapuṇṇā tūlikā.

---

1. Andholikāyetaṁ (Syā) 2. Akappiyarūpakato (Ka)

“Uddalomīti ubhatodasaṁ uṇṇāmayattharaṇaṁ. **Ekantalomī**ti ekatodasaṁ uṇṇāmayattharaṇan”ti **dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttaṁ, **sārasamāse** pana “uddalomīti ekato uggatapupphaṁ. Ekantalomīti ubhato uggatapupphan”ti vuttaṁ. **“Koseyyakaṭṭissamayan**ti koseyyakasaṭamayan”ti **ācariyadhammapālattherena** vuttaṁ. **Suddhakoseyyan**ti ratanaparisibbanarahitaṁ. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ** panettha “ṭhapetvā tūlikaṁ sabbāneva gonakādīni ratanaparisibbitāni vaṭṭantī”ti vuttaṁ. Tattha “ṭhapetvā tūlikan”ti etena ratanaparisibbanarahitāpi tūlikā na vaṭṭatīti dīpeti. “Ratanaparisibbitāni vaṭṭantī”ti iminā pana yāni ratanaparisibbitāni, tāni bhūmattharaṇavasena yathānurūpaṁ mañcādīsu ca upanetuṁ vaṭṭatīti dīpitanti veditabbaṁ. Ettha ca vinayapariyāyaṁ patvā garuke ṭhātabbattā idha vuttanayenevettha vinicchayo veditabbo. Suttantikadesanāyaṁ pana gahaṭṭhānampi vasena vuttattā tesaṁ saṅgaṇhanatthaṁ “ṭhapetvā tūlikaṁ -pa- vaṭṭantī”ti vuttanti apare.

Ajinacammehīti ajinamigacammehi. Tāni kira cammāni sukhumatarāni, tasmā dupaṭṭatipaṭṭāni katvā sibbanti. Tena vuttaṁ **“ajinapaveṇī”**ti. Uttaraṁ uparibhāgaṁ chādetīti **uttaracchado,** vitānaṁ, tañca lohitavitānaṁ idhādhippetanti āha **“uparibaddhena rattavitānenā”**ti. “Rattavitānesu ca kāsāvaṁ vaṭṭati, kusumbhādirattameva na vaṭṭatī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Mahā-upadhānan**ti pamāṇātikkantaṁ upadhānaṁ. Ettha ca kiñcāpi **dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ**[2] “alohitakāni dvepi vaṭṭantiyeva, tato uttari labhitvā aññesaṁ dātabbāni, dātuṁ asakkonto mañce tiriyaṁ attharitvā upari paccattharaṇaṁ datvā nipajjitumpi labhatī”ti avasesena vuttaṁ, **senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṁ**[1] pana “agilānassa sīsupadhānañca pādupadhānañcāti dvayameva vaṭṭati, gilānassa bimbohanāni santharitvā upari paccattharaṇaṁ datvā nipajjitumpi vaṭṭatī”ti vuttattā gilānoyeva mañce tiriyaṁ attharitvā nipajjituṁ labhatīti veditabbaṁ.

Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 83 piṭṭhe. 2. Dī-Ṭṭha 1. 84 piṭṭhe. 3. Vi-Ṭṭha 4. 60 piṭṭhe.

Gihivikatānuññātādikathāvaṇṇanā

256. **Abhinissāya nisīditun**ti apassāya nisīdituṁ.

Soṇakuṭikaṇṇavatthukathāvaṇṇanā

257. **Papatake pabbate**ti ettha "pavatte pabbate"tipi paṭhanti, pavattanāmake pabbateti attho. **Soṇo upāsako**ti-ādīsu[1]nāmena soṇo nāma, tīhi saraṇagamanehi upāsakattapaṭivedanena upāsako, koṭi-agghanakassa kaṇṇapiḷandhanassa dhāraṇena "koṭikaṇṇo"ti ca vattabbe "kuṭikaṇṇo"ti evaṁ abhiññāto, na sukumārasoṇoti adhippāyo. Ayañhi āyasmato mahākaccānassa santike dhammaṁ sutvā sāsane abhippasanno saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhito papatake pabbate chāyūdakasampanne ṭhāne vihāraṁ kāretvā theraṁ tattha vasāpetvā catūhi paccayehi upaṭṭhāti. Tena vuttaṁ **"āyasmato mahākaccānassa upaṭṭhāko hotī"**ti.

So kālena kālaṁ therassa upaṭṭhānaṁ gacchati, thero cassa dhammaṁ deseti, tena saṁvegabahulo dhammacariyāyaṁ ussāhajāto viharati. So ekadā satthena saddhiṁ vāṇijjatthāya ujjeniṁ gacchanto antarāmagge aṭaviyaṁ satthe niviṭṭhe rattiyaṁ janasambādhabhayena ekamantaṁ apakkamma niddaṁ upagañchi. Sattho paccūsa velāyaṁ uṭṭhāya gato, na ekopi soṇaṁ pabodhesi, sabbe vissaritvā agamiṁsu. So pabhātāya rattiyā pabujjhitvā uṭṭhāya kañci apassanto satthena gatamaggaṁ gahetvā sīghaṁ sīghaṁ gacchanto ekaṁ vaṭarukkhaṁ upagañchi. Tattha addasa ekaṁ mahākāyaṁ virūpadassanaṁ bībhacchaṁ purisaṁ aṭṭhito muttāni attano maṁsāni sayameva khādantaṁ, disvāna "kosi tvan"ti pucchi. Petosmi bhanteti. Kasmā evaṁ karosīti. Attano pubbakammenāti. Kiṁ pana taṁ kammanti. Ahaṁ pubbe bhārukacchanagaravāsī kūṭavāṇijo hutvā paresaṁ santakaṁ vañcetvā khādiṁ, samaṇe ca bhikkhāya upagate "tumhākaṁ maṁsaṁ khādathā"ti akkosiṁ, tena kammena etarahi imaṁ dukkhaṁ anubhavāmīti. Taṁ sutvā soṇo ativiya saṁvegaṁ paṭilabhi.

---

1. Udāna-Ṭṭha 278 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Tato paraṁ gacchanto mukhato paggharitakāḷalohite dve petadārake passitvā tatheva pucchi, tepissa attano kammaṁ kathesuṁ. Te kira bhārukacchanagare dārakakāle gandhavāṇijjāya jīvikaṁ kappentā attano mātari khīṇāsave nimantetvā bhojentiyā gehaṁ gantvā "amhākaṁ santakaṁ kasmā samaṇānaṁ desi, tayā dinnaṁ bhojanaṁ bhuñjanakasamaṇānaṁ mukhato kāḷalohitaṁ paggharatū"ti akkosiṁsu. Te tena kammena niraye paccitvā tassa vipākāvasesena petayoniyaṁ nibbattitvā tadā imaṁ dukkhaṁ anubhavanti. Tampi sutvā soṇo ativiya saṁvegajāto ahosi.

So ujjeniṁ gantvā taṁ karaṇīyaṁ tīretvā kururagharaṁ paccāgato theraṁ upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro tamatthaṁ ārocesi. Theropissa pavattinivattīsu ādīnavānisaṁse vibhāvento dhammaṁ desesi. So theraṁ vanditvā gehaṁ gato sāyamāsaṁ bhuñjitvā sayanaṁ upagato thokaṁyeva niddāyitvā pabujjhitvā sayanatale nisajja yathāsutaṁ dhammaṁ paccavekkhituṁ āraddho. Tassa taṁ dhammaṁ paccavekkhato te ca petattabhāve anussarato saṁsāradukkhaṁ ativiya bhayānakaṁ hutvā upaṭṭhāsi, pabbajjāya cittaṁ nami. So vibhātāya rattiyā sarīrapaṭijagganaṁ katvā theraṁ upagantvā attano ajjhāsayaṁ ārocetvā pabbajjaṁ yāci. Tena vuttaṁ **"atha kho soṇo upāsako -pa- pabbājetu imaṁ bhante ayyo mahākaccāno"**ti.

Tattha **yathā yathā**ti-ādipadānaṁ ayaṁ saṅkhepattho—yena yena ākārena ayyo mahākaccāno dhammaṁ deseti ācikkhati paññapeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttāniṁ karoti pakāseti, tena tena me upaparikkhato evaṁ hoti "yadetaṁ sikkhattayabrahmacariyaṁ ekampi divasaṁ akhaṇḍaṁ katvā carimakacittaṁ pāpetabbatāya **ekantaparipuṇṇaṁ**, ekadivasampi kilesamalena amalīnaṁ katvā carimakacittaṁ pāpetabbatāya **ekantaparisuddhaṁ, saṅkhalikhitaṁ** likhitasaṅkhasadisaṁ dhotasaṅkhasappaṭibhāgaṁ caritabbaṁ, idaṁ na sukaraṁ agāraṁ ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṁ -pa- caritun"ti.

Evaṁ attano parivitakkitaṁ soṇo upāsako therassa ārocetvā taṁ paṭipajjitukāmo **"icchāmahaṁ bhante"**ti-ādimāha. Thero

pana "na tāvassa ñāṇaṁ paripākaṁ gatan"ti upadhāretvā ñāṇaparipākaṁ āgamayamāno **"dukkaraṁ kho"**ti-ādinā pabbajjāchandaṁ nivāresi. Tattha **ekaseyyan**ti adutiyaseyyaṁ. Ettha ca seyyāsīsena "eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdatī"ti-ādinā nayena vuttaṁ catūsu iriyāpathesu kāyavivekaṁ dīpeti, na ekikā hutvā sayanamattaṁ. **Ekabhattan**ti "ekabhattiko hoti rattūparato virato vikālabhojanā"ti[1] evaṁ vuttaṁ vikālabhojanā viratiṁ sandhāya vadati. **Brahmacariyan**ti methunaviratibrahmacariyaṁ, sikkhattayānuyogasaṅkhātaṁ sāsanabrahmacariyaṁ vā. **Iṅghā**ti codanatthe nipāto. **Tatthevā**ti geheyeva. **Buddhānaṁ sāsanaṁ anuyuñjā**ti niccasīla-uposathasīlaniyamādibhedaṁ pañcaṅgaṁ aṭṭhaṅgaṁ dasaṅgañca sīlaṁ tadanurūpañca samādhipaññābhāvanaṁ anuyuñja. Etañhi upāsakena pubbabhāge anuyuñjitabbaṁ buddhasāsanaṁ nāma. Tenāha **"kālayuttaṁ ekaseyyaṁ ekabhattaṁ brahmacariyan"**ti.

Tattha **kālayuttan**ti cātuddasīpañcaddasī-aṭṭhamīpāṭihārikapakkhasaṅkhātena kālena yuttaṁ, yathāvuttakāle vā tuyaṁ anuyuñjantassa yuttaṁ patirūpaṁ sakkuṇeyyaṁ, na sabbakālaṁ sabbanti[2] adhippāyo. Sabbametaṁ ñāṇassa aparipakkattā tassa kāmānaṁ duppahānatāya sammā paṭipattiyaṁ yogyaṁ kārāpetuṁ vadati, na pabbajjāchandaṁ nivāretuṁ. **Pabbajjābhisaṅkhāro**ti pabbajituṁ ārambho ussāho. **Paṭippassambhī**ti indriyānaṁ aparipakkattā saṁvegassa ca nātitikkhabhāvato vūpasami. Kiñcāpi paṭippassambhi, therena vuttavidhiṁ pana anutiṭṭhanto kālena kālaṁ theraṁ upasaṅka mitvā payirupāsanto dhammaṁ suṇāti. Tassa vuttanayeneva dutiyampi pabbajjāya cittaṁ uppajji, therassa ca ārocesi, dutiyampi thero paṭikkhipi. Tatiyavāre pana ñāṇassa paripakkabhāvaṁ ñatvā "idāni naṁ pabbājetuṁ kālo"ti thero pabbājesi, pabbajitañca taṁ tīṇi saṁvaccharāni atikkamitvā gaṇaṁ pariyesitvā upasampādesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"dutiyampi kho soṇo -pa- upasampādesī"**ti.

Tattha **appabhikkhuko**ti katipayabhikkhuko. Tadā kira bhikkhū yebhuyyena majjhimadeseyeva vasiṁsu, tasmā tattha kakipayā evaṁ

---

1. Dī 1. 5, 60; Ma 1. 237; Aṁ 1. 212 piṭṭhesu.
2. Sabbadāti (Syā), pabbajjāti (Udāna-Ṭṭha 281 piṭṭhe.)

ahesuṁ. Te ca ekasmiṁ gāme eko, ekasmiṁ dveti evaṁ visuṁ visuṁ vasiṁsu. **Kicchenā**ti dukkhena. **Kasirenā**ti āyāsena. **Tato tato**ti tasmā tasmā gāmanigamādito. Therena hi katipaye bhikkhū ānetvā aññesu ānīyamānesu pubbe ānītā kenacideva karaṇīyena pakkamiṁsu, kañci kālaṁ āgametvā puna tesu ānīyamānesu itare pakkamiṁsu. Evaṁ punappunaṁ ānayanena sannipāto cireneva ahosi. Theropi tadā ekavihārī ahosi. Tena vuttaṁ **"tiṇṇaṁ vassānaṁ -pa- sannipātāpetvā"**ti.

Vassaṁvutthassāti vassaṁ upagantvā vusitavato. **Ediso ca ediso cā**ti evarūpo ca evarūpoca. "Evarūpāya nāma rūpakāyasampattiyā samannāgato, evarūpāya dhammakāyasampattiyā samannāgato"ti **sutoyeva me so bhagavā. Na ca mayā sammukhā diṭṭho**ti ettha pana[1] puthujjanasaddhāya eva āyasmā soṇo bhagavantaṁ daṭṭhukāmo ahosi. Aparabhāge pana satthārā saddhiṁ ekagandhakuṭiyaṁ vasitvā paccūsasamayaṁ ajjhiṭṭho soḷasa aṭṭhakavaggiyāni satthu sammukhā aṭṭhiṁ katvā manasi katvā sabbaṁ cetasā samannāharitvā atthadhammapaṭisaṁvedī hutvā bhaṇanto dhammupasañhitapāmojjādimukhena samāhito sarabhaññapariyosāne vipassanaṁ paṭṭhapetvā saṅkhāre sammasanto anupubbena arahattaṁ pāpuṇi. Etadatthameva hissa bhagavatā attanā saddhiṁ ekagandhakuṭiyaṁ vāso āṇattoti vadanti.

Keci panāhu "na ca mayā sammukhā diṭṭhoti idaṁ rūpakāyadassanameva sandhāya vuttaṁ. Āyasmā hi soṇo pabbajitvā therassa santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā ghaṭento vāyamanto anupasampannova sotāpanno hutvā upasampajjitvā 'upāsakāpi sotāpannā honti, ahampi sotāpanno, kimettha citta'nti uparimaggatthāya vipassanaṁ vaḍḍhetvā antovasseyeva chaḷabhiñño hutvā visuddhipavāraṇāya pavāresi. Ariyasaccadassanena bhagavato dhammakāyo diṭṭho nāma hoti. Vuttañhetaṁ 'yo khovakkali dhammaṁ passati, so maṁ passatī 'ti[2]. Tasmāssa dhammakāyadassanaṁ pageva siddhaṁ, pavāretvā pana rūpakāyaṁ daṭṭhukāmo ahosī"ti.

---

1. Etena (Syā, udāna-Ṭṭha 282 piṭṭhe ca) 2. Saṁ 2. 98 piṭṭhe.

Pāsādikanti-ādipadānaṁ attho aṭṭhakathāyameva vutto. Tattha **visūkāyika vipphanditānan**ti paṭipakkhabhūtānaṁ diṭṭhicittavipphanditānanti attho. **Pāsādikan**ti[1] vā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmappabhāketumālālaṅkatāya samantapāsādikāya attano sarīrappabhāya[2] samattiyā rūpakāyadassanabyāvaṭassa janassa sabbabhāgato pasādāvahaṁ. **Pasādanīyan**ti dasabalacatuvesārajjacha-asādhāraṇañāṇa aṭṭhārasa-āveṇikabuddhadhammappabhuti-aparimāṇaguṇagaṇasamannāgatāya dhammakāyasampattiyā parikkhakajanassa[3] pasādanīyaṁ pasīditabbayuttaṁ pasādakaṁ[4] vā. **Santindriyan**ti cakkhādipañcindriyalolatāvigamena vūpasantapañcindriyaṁ. **Santamānasan**ti chaṭṭhassa manindriyassa nibbisevanabhāvūpagamanena vūpasantamānasaṁ. **Uttamadamathasamathaṁ anuppattan**ti lokuttarapaññāvimutticetovimutti saṅkhātaṁ uttamaṁ damathaṁ samathañca anuppatvā adhigantvā ṭhitaṁ. **Dantan**ti suparisuddhakāyasamācāratāya hatthapādakukkuccābhāvato davādi-abhāvato ca kāyena dantaṁ. **Guttan**ti suparisuddhavacīsamācāratāya niratthakavācābhāvato ravādi-abhāvato ca vācāya guttaṁ. **Yatindriyan**ti suparisuddhamanosamācāratāya ariyiddhiyogena abyāvaṭa-appaṭisaṅkhupekkhābhāvato ca manindriyavasena yatindriyaṁ. **Nāgan**ti chandādivasena agamanato, pahīnānaṁ rāgādikilesānaṁ apunāgamanato apaccāgama nato kassacipi āgussa sabbathāpi akaraṇato, punabbhavassa ca agamanatoti imehi kāraṇehi nāgaṁ. Ettha ca "pāsādikan"ti iminā rūpakāyena bhagavato pamāṇabhūtataṁ dīpeti, "pasādanīyan"ti iminā dhammakāyena. "Santindriyan"ti-ādinā sesehi pamāṇabhū tataṁ dīpeti, tena catuppamāṇike lokasannivāse anavasesato sattānaṁ bhagavato pamāṇa bhāvo pakāsitoti veditabbo. **Ekavihāre**ti ekagandhakuṭiyaṁ. Gandhakuṭi hi idha "vihāro"ti adhippeto. **Vatthun**ti vasituṁ.

258. **Ajjhokāse vītināmetvā**ti[5] ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā. "Yasmā bhagavā āyasmato soṇassa samāpattisamāpajjanena paṭisanthāraṁ karonto sāvakasādhāraṇā sabbā

---

1. Udāna-Ṭṭha 78 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Sarīrasobhāya (Syā)
3. Sarikkhakajanassa (Ka)
4. Pasādikaṁ (Syā)
5. Udāna-Ṭṭha 283 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

samāpattiyo anulomapaṭilomaṁ samāpajjanto bahudeva rattiṁ ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṁ pāvisi, tasmā āyasmāpi soṇo bhagavato adhippāyaṁ ñatvā tadanurūpaṁ sabbā tā samāpattiyo samāpajjanto bahudeva rattiṁ ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṁ pāvisī"ti keci vadanti. Pavisitvā ca bhagavatā anuññāto cīvaraṁ tirokaraṇīyaṁ katvāpi bhagavato pādapasse nisajjāya vītināmesi. **Ajjhesī**ti āṇāpesi. **Paṭibhātu taṁ bhikkhu dhammo bhāsitun**ti bhikkhu tuyhaṁ dhammo bhāsituṁ upaṭṭhātu ñāṇamukhaṁ āgacchatu, yathāsutaṁ yathāpariyattaṁ dhammaṁ bhaṇāhīti attho.

Sabbāneva aṭṭhakavaggikānīti aṭṭhakavaggabhūtāni **kāmasuttā**dīni[1] soḷasa suttāni. **Sarena abhāsī**ti suttussāraṇasarena abhāsi, sarabhaññavasena kathesīti attho. **Sarabhaññapariyosāne**ti ussāraṇāvasāne. **Suggahitānī**ti sammā uggahitāni. **Sumanasi katānī**ti suṭṭhu manasi katāni. Ekacco uggahaṇakāle sammā uggahetvāpi pacchā sajjhāyādivasena manasikaraṇakāle byañjanāni vā micchā ropeti[2], padapaccābhaṭṭhaṁ vā karoti, na evamayaṁ. Iminā pana sammadeva yathuggahitaṁ manasi katāni. Tena vuttaṁ "sumanasikatānīti suṭṭhu manasi katānī"ti. **Sūpadhāritānī**ti atthatopi suṭṭhu upadhāritāni. Atthe hi suṭṭhu upadhārite sakkā pāḷi sammā ussāretuṁ. **Kalyāṇiyāpi**[3] **vācāya samannāgato**ti sithiladhanitādīnaṁ yathāvidhānaṁ vacanena parimaṇḍalapadabyañjanāya poriyā vācāya samannāgato[4]. **Vissaṭṭhāyā**ti vimuttāya. Etenassa vimuttavāditaṁ dasseti. **Anelagalāyā**ti elaṁ vuccati doso, taṁ na paggharatīti anelagalā, tāya niddosāyāti attho. Atha vā **anelagalāyā**ti anelāya ca agalāya ca, niddosāya agalitapada byañjanāya aparihīnapadabyañjanāyāti attho. Tathā hi naṁ bhagavā "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ kalyāṇavākkaraṇānaṁ yadidaṁ soṇo kuṭikaṇṇo"ti[5] etadagge ṭhapesi. **Atthassa viññāpaniyā**ti yathādhippetaṁ atthaṁ ñāpetuṁ samatthāya.

1. Khu 7. 1 piṭṭhe.
2. Vāceti (Syā)
3. Kalyāṇiyāsi (Syā)
4. Samannāgato ahosi (Syā)
5. Aṁ 1. 24 piṭṭhe.

Kativassoti so kira majjhimavayassa tatiye koṭṭhāse ṭhito ākappasampanno ca paresaṁ ciratarapabbajito viya khāyati. Taṁ sandhāya bhagavā pucchīti keci, taṁ akāraṇaṁ. Evaṁ santaṁ samādhisukhaṁ anubhavituṁ yutto, ettakaṁ kālaṁ kasmā pamādaṁ āpannosīti pana anuyujjhituṁ satthā "kativassosī"ti taṁ pucchi. Tenevāha **"kissa pana tvaṁ bhikkhu evaṁ ciraṁ akāsī"**ti. Tattha **kissā**ti kiṁ kāraṇā. **Evaṁ ciraṁ akāsī**ti evaṁ cirāyi, kena kāraṇena evaṁ cirakālaṁ pabbajjaṁ anupagantvā agaramajjhe vasīti attho. **Ciraṁ diṭṭho me**ti cirena cirakālena mayā diṭṭho. **Kāmesū**ti vatthukāmesu kilesakāmesu ca. **Ādīnavo**ti doso. **Apicā**ti kāmesu ādīnave kenaci pakā rena diṭṭhepi na tāvāhaṁ gharāvāsato nikkhamituṁ asakkhiṁ. Kasmā? **Sambādho gharāvāso,** uccāvacehi kiccakaraṇīyehi samupabyūḷho agāriyabhāvo. Tenevāha **"bahu kicco bahukaraṇīyo"**ti.

Etamatthaṁ viditvāti kāmesu yathābhūtaṁ ādīnavadassino cittaṁ cirāyitvāpi gharāvāse na pakkhandati, aññadatthu padumapalāse udakabindu viya vinivattatiyevāti etamatthaṁ sabbākārato viditvā. **Imaṁ udānan**ti pavattiṁ nivattiñca sammadeva jānanto pavattiyaṁ taṁnimitte ca na kadācipi ramatīti idamatthadīpakaṁ imaṁ udānaṁ udānesi.

Tattha **disvā ādīnavaṁ loke**ti sabbasmimpi saṅkhāraloke "anicco dukkho vipariṇāmadhammo"ti ādīnavaṁ dosaṁ paññācakkhunā passitvā. Etena vipassanācāro kathito. **Ñatvā dhammaṁ nirūpadhin**ti sabbūpadhipaṭinissaggattā nirupadhiṁ nibbāna dhammaṁ yathābhūtaṁ ñatvā, nissaraṇavivekāsaṅkhatāmatasabhāvato maggañāṇena paṭivijjhitvā. "Disvā ñatvā"ti imesaṁ padānaṁ "ghataṁ pivitvā balaṁ hoti, sīhaṁ disvā bhayaṁ hoti, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī"ti-ādīsu[1] viya hetu-atthatā daṭṭhabbā. **Ariyo na ramatī pāpe**ti kilesehi ārakattā ariyo sappuriso aṇumattepi pāpe na ramati. Kasmā? **Pāpe na ramatī sucī**ti suvisuddhakāyasamācārāditāya suci suddhapuggalo rājahaṁso viya uccāraṭṭhāne pāpe saṁkiliṭṭhadhamme na ramati nābhinandati.

---

1. Ma 1. 215 piṭṭhe.

“pāpo na ramatī sucin”tipi pāṭho, tassattho—pāpo puggalo suciṁ anavajjaṁ vodāna dhammaṁ na ramati, aññadatthu gāmasūkarādayo viya uccāraṭṭhanaṁ asuciṁ saṁkilesa dhammaṁyeva ramatīti paṭipakkhato desanaṁ parivatteti.

Soṇakuṭikaṇṇavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

259. **Kāḷasīho**ti kāḷamukhavānarajāti. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyamevāti.

Cammakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Bhesajjakkhandhaka

Pañcabhesajjādikathāvaṇṇanā

261. Bhesajjakkhandhake **nacchādentī**ti ruciṁ na uppādenti.

262. **Susukā**ti samudde bhavā ekā macchajāti. Kumbhīlātipi vadanti. **Saṁsaṭṭhan**ti parissāvitaṁ. **Telaparibhogenā**ti sattāhakālikaparibhogaṁ sandhāya vuttaṁ.

263. **Piṭṭhehī**ti pisitehi. **Ubbhidaṁ** nāma ūsarapaṁsumayaṁ.

264. **Chakaṇan**ti gomayaṁ. **Pākatikacuṇṇaṁ** nāma apakkakasāvasuṇṇaṁ. Tena ṭhapetvā gandhacuṇṇaṁ sabbaṁ vaṭṭatīti vadanti.

265. **Suvaṇṇageruko**ti suvaṇṇatutthādi. **Añjanūpapisanan**ti añjanatthāya upapisitabbaṁ yaṁ kiñci cuṇṇajātaṁ.

268. **Sāmaṁ gahetvā**ti ettha sappadaṭṭhassa atthāya aññena bhikkhunā gahitampi sāmaṁ gahitasaṅkhameva gacchatīti veditabbaṁ.

269. **Gharadinnakābādho** nāma vasīkaraṇatthāya gharaṇiyā dinnabhesajja samuṭṭhito ābādho. Tenāha "**vasīkaraṇapāṇakasamuṭṭhitarogo**"ti. **Ghara**-saddo cettha abhedena gharaṇiyā vattamāno adhippeto. "**Akaṭayūsenā**ti anabhisaṅkhatena muggayū sena. **Kaṭākaṭenā**ti mugge pacitvā acāletvāva parissāvitena muggasūpenā"ti **gaṇṭhi padesu** vuttaṁ.

Guḷādi-anujānanakathāvaṇṇanā

272. **Guḷakaraṇan**ti guḷakaraṇaṭṭhānaṁ, ucchusālanti vuttaṁ hoti.

274. **Avissatthā**ti[1] sāsaṅkā.

---

1. Avissaṭṭhāti (Ka)

276. **Appamattakepi pavārentī**ti appamattakepi gahite pavārenti, "bahumhi gahite aññesaṁ nappahotī"ti maññamānā appamattakaṁ gahetvā pavārentīti adhippāyo. **Paṭisaṅkhāpi paṭikkhipantī**ti "divā bhojanatthāya bhavissatī"ti sallakkhetvāpi paṭikkhi panti.

279. Sambādhe dahanakammaṁ paṭikkhepābhāvā vaṭṭati.

280. **Ubhatopasannā**ti ubhayato[1] pasannā. **Māghāto**ti "mā ghātetha pāṇino"ti evaṁ māghātaghositadivaso.

Yāgumadhugoḷakādikathāvaṇṇanā

282. **Madhugoḷakan**ti sakkarādisaṁyuttapūvaṁ. **Āyuṁ detī**ti āyudānaṁ deti. **Vaṇṇan**ti sarīravaṇṇaṁ. **Sukhan**ti kāyikacetasikasukhaṁ. **Balan**ti sarīrathāmaṁ. **Paṭibhānan**ti yuttamuttapaṭibhānaṁ[2]. **Vātaṁ anulometī**ti vātaṁ anulometvā harati. **Vatthiṁ sodhetī**ti dhamaniyo suddhaṁ karoti. **Āmāvasesaṁ pācetī**ti sace āmāvase sakaṁ hoti, taṁ pāceti. **Anuppavecchatī**ti deti. Vātañca byapanetīti sambandhitabbaṁ.

283. Nanu ca "paramparabhojanena kāretabbo"ti kasmā vuttaṁ. Parampara bhojanañhi pañcannaṁ bhojanānaṁ aññatarena nimantitassa taṁ ṭhapetvā aññaṁ pañcannaṁ bhojanānaṁ aññataraṁ bhuñjantassa hoti, ime ca bhikkhū bhojjayāguṁ paribhuñjiṁsu, pañcasu bhojanesu aññataranti āha **"bhojjayāguyā hi pavāraṇā hotī"**ti. Yasmā pañcannaṁ bhojanānaṁ aññataraṁ paṭikkhipantassa vuttā pavāraṇā bhojjayāguṁ paṭikkhipantassapi hotiyeva, tasmā bhojjayāgupi odanagatikāyevāti adhippāyo.

284. **Sukhumojaṁ pakkhipiṁsū**ti "bhagavā paribhuñjissatī"ti maññamānā pakkhipiṁsu.

---

1. Ubho (Syā)
2. Yuttamattapaṭibhānaṁ (Syā)

Pāṭaligāmavatthukathāvaṇṇanā

285. **Pāṭaligāmo**ti[1] evaṁnāmako magadharaṭṭhe eko gāmo. Tassa kira gāmassa māpanadivase gāmaṅgaṇaṭṭhāne dve tayo pāṭalaṅkurā pathavito ubbhijjitvā nikkha miṁsu. Tena taṁ "pāṭaligāmo"tveva vohariṁsu. **Tadavasarī**ti taṁ pāṭaligāmaṁ avasari anupāpuṇi. **Pāṭaligāmikā**ti pāṭaligāmavāsino. **Upāsakā**ti te kira bhagavato paṭhama dassanena keci saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhitā. Tena vuttaṁ "upāsakā"ti. **Yena bhagavā tenupasaṅkamiṁsū**ti pāṭaligāme kira ajātasattuno licchavirājūnañca manussā kālena kālaṁ gantvā gehasāmike gehato nīharitvā māsampi aḍḍhamāsampi vasanti. Tena pāṭaligāmavāsino manussā niccupaddutā "etesañceva āgatakāle vasanaṭṭhānaṁ bhavissatīti ekapasse issarānaṁ bhaṇḍapaṭisāmanaṭṭhānaṁ, ekapasse vasanaṭṭhānaṁ, ekapasse āgantukānaṁ addhikamanussānaṁ, ekapasse daliddānaṁ kapaṇamanussānaṁ, ekapasse gilānānaṁ vasanaṭṭhānaṁ bhavissatī"ti sabbesaṁ aññamaññaṁ aghaṭṭetvā vasanappahonakaṁ nagaramajjhe mahatiṁ sālaṁ kāresuṁ, tassa nāmaṁ **āvasathā gāra**nti. Āgantvā vasanti ettha āgantukāti āvasatho, tadeva āgāraṁ **āvasathāgāraṁ.**

Taṁ divasañca taṁ niṭṭhānaṁ agamāsi. Te tattha gantvā iṭṭhakakammasudhā kammacittakammādivasena supariniṭṭhitaṁ susajjitaṁ devavimānasadisaṁdvārakoṭṭhakato paṭṭhāya oloketvā "idaṁ āvasathāgāraṁ ativiya manoramaṁ sassirikaṁ, kena nu kho paṭhamaṁ paribhuttaṁ amhākaṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya assā"ti cintesuṁ, tasmiṁ yeva ca khaṇe "bhagavā taṁ gāmaṁ anuppatto"ti assosuṁ, tena te uppannapīti somanassā "amhehi bhagavā gantvāpi ānetabbo siyā, so sayameva amhākaṁ vasanaṭṭhānaṁ sampatto, ajja mayaṁ bhagavantaṁ idha vasāpetvā paṭhamaṁ paribhuñjāpessāma, tathā bhikkhusaṁghaṁ, bhikkhusaṁghe āgate tepiṭakaṁ buddhavacanaṁ āgata meva bhavissati, satthāraṁ maṅgalaṁ vadāpessāma, dhammaṁ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhutte pacchā amhākaṁ paresañca paribhogo bhavissati, evaṁ no dīgha rattaṁ hitāya sukhāya bhavissatī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā etadatthameva bhagavantaṁ upasaṅkamiṁsu. Tasmā evamāhaṁsu **"adhivāsetu no bhante**

1. Udāna-Ṭṭha 367 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

bhagavā āvasathāgāran"ti. **Tenupasaṅkamiṁsū**ti[1] kiñcāpi taṁ divasameva pariniṭṭhi tattā devavimānaṁ viya susajjitaṁ supaṭijaggitaṁ, buddhārahaṁ pana katvā na paññattaṁ. Buddhā hi nāma araññajjhāsayā araññārāmā, antogāme vaseyyuṁ vā no vā, tasmā bhagavato ruciṁ jānitvāva paññapessāmāti cintetvā te bhagavantaṁ upasaṅka miṁsu, idāni bhagavato ruciṁ jānitvā tathā paññāpetukāmā yenāvasathāgāraṁ tenupa saṅkamiṁsu. **Sabbasanthariṁ āvasathāgāraṁ santharitvā**ti ettha santharaṇaṁ santhari, sabbo sakalo santhari etthāti **sabbasanthari.** Atha vā santhatanti santhari, sabbaṁ santhari sabbasanthari, taṁ **sabbasanthariṁ.** Bhāvanapuṁsakaniddesovāyaṁ, yathā sabbameva santhataṁ hoti, evaṁ santharitvāti attho. Sabbapaṭhamaṁ tāva "gomayaṁ nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭatī"ti sudhāparikammakatampi bhūmiṁ allagomayena opuñjā petvā parisukkhabhāvaṁ ñatvā yathā akkantaṭṭhāne padaṁ paññāyati, evaṁ cātujjātiya gandhehi limpetvā upari nānāvaṇṇakaṭasārake santharitvā tesaṁ upari mahāpiṭṭhika kojave ādiṁ katvā hatthattharaṇādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbayuttakaṁ sabbokāsaṁ santharāpesuṁ. Tena vuttaṁ "sabbasanthariṁ āvasathāgāraṁ santharitvā"ti.

Āsanānīti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalatthambhaṁ nissāya mahārahaṁ buddhā sanaṁ paññapetvā tattha yaṁ yaṁ mudukañca manoramañca paccattharaṇaṁ, taṁ taṁ attharitvā ubhatolohitakaṁ manuññadassanaṁ upadhānaṁ upadahitvā upari suvaṇṇa rajatatārakavicittavitānaṁ bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattadāmādīhi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthe ṭhāne pupphajālaṁ kāretvā tiṁsahatthamattaṁ ṭhānaṁ paṭasā ṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittiṁ nissāya bhikkhusaṁghassa pallaṅkapīṭha-apassaya pīṭhamuṇḍapīṭhādīni paññapāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā sālāya pācīnapassaṁ attano nisajjāyoggaṁ kāresuṁ. Taṁ sandhāya vuttaṁ "āsanāni pañña petvā"ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikaṁ samekhalaṁ udakacāṭiṁ. Evaṁ bhagavā bhikkhusaṁgho ca yathāruciyā hatthapāde dhovissanti, mukhaṁ vikkhālessantīti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūretvā vāsatthāya

---

1. Dī-Ṭṭha 3. 153; Ma-Ṭṭha 3. 12 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

nānāpupphāni ceva udakavāsacuṇṇāni ca pakkhipitvā kadalipaṇṇehi pidahitvā patiṭṭhapesuṁ. Tena vuttaṁ "udakamaṇikaṁ patiṭṭhāpetvā"ti.

Telapadīpaṁ āropetvāti rajatasuvaṇṇādimayadaṇḍāsu daṇḍadīpikāsu yonaka rūpakādīnaṁ[1] hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādimayakapallikāsu ca telapadīpe jalayitvā. **Yena bhagavā tenupasaṅkamiṁsū**ti ettha pana te pāṭaligāmika-upāsakā na kevalaṁ āvasathāgārameva, atha kho sakalasmimpi gāme vīthiyo sajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadali-ādayo ca ṭhapāpetvā sakalagāmaṁ dīpamālāhi vippakiṇṇatārakaṁ viya katvā "khīrapake dārake khīraṁ pāyeyya, daharakumāre lahuṁ lahuṁ bhojetvā sayāpetha, uccāsaddaṁ mā karittha, ajja ekarattiṁ satthā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā hontī"ti bheriṁ carāpetvā sayaṁ daṇḍadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamiṁsu.

Atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṁ bhikkhusaṁghena yena āvasathāgāraṁ tenupasaṅkamīti "yassa dāni bhante bhagavā kālaṁ maññatī"ti evaṁ kira tehi kāle ārocite bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapupphavaṇṇaṁ surattaṁ dupaṭṭaṁ kattariyā padumaṁ kantento viya, saṁvidhāya timaṇḍalaṁ paṭicchā dento nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṁ parikkhipanto viya, vijjulatāsassirikaṁ kāyabandhanaṁ bandhitvā rattakambalena gajakumbhaṁ[2] pariyonandhanto viya, ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālaṁ khipamāno viya, mahati suvaṇṇa cetiye rattakambalakañcukaṁ paṭimuñcanto viya, gacchantaṁ puṇṇacandaṁ rattavalāha kena paṭicchādayamāno viya, kañcanagirimatthake supakkalākhārasaṁ parisiñcanto viya, cittakūṭapabbatamatthakaṁ vijjulatājālena parikkhipanto viya ca sacakkavāḷasineruyugandharamahāpathaviṁ cāletvā gahitanigrodhapallavasamānavaṇṇaṁ rattavarapaṁsukūlaṁ pārupitvā vanagahanato kesarasīho viya, udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya, bālasūriyo viya ca attanā nisinnatarusaṇḍato nikkhami.

Athassa kāyato meghamukhato vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekapiñjarapattapupphaphalasākhāviṭape viya

---

1. Sonakarūpakādīnaṁ (Ka) 2. Rajatakumbhaṁ(Ka)

samantato rukkhe kariṁsu. Tāvadeva attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhu saṁgho bhagavantaṁ parivāresi. Te ca naṁ parivāretvā ṭhitabhikkhū evarūpā ahesuṁ appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṁsaṭṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimutti ñāṇadassanasampannā. Tehi parivārito bhagavā rattakambalaparikkhitto viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhitto viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Mahākassapappamukhā pana mahātherā meghavaṇṇaṁ paṁsukūlacīvaraṁ pārupitvā maṇivammavammitā viya mahānāgā parivārayiṁsu vīta rāgā bhinnakilesā vijaṭitajaṭā chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti bhagavā sayaṁ vītarāgo vītarāgehi, vītadoso vītadosehi, vītamoho vītamoheti, nittaṇho nittaṇhehi, nikkileso nikkilesehi, sayaṁ buddho anubuddhehi parivārito patta parivāritaṁ viya kesaraṁ, kesaraparivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārito viya chaddanto nāgarājā, navutihaṁsasahassaparivārito viya dhataraṭṭho haṁsarājā, senaṅga parivārito viya cakkavattī, marugaṇaparivārito viya sakko devarājā, brahmagaṇapari vārito viya hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivuto viya puṇṇacando asamena buddha vesena aparimāṇena buddhavilāsena pāṭaligāmīnaṁ maggaṁ paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā ghanabuddharasmiyo uṭṭhahitvā asīti hatthaṁ ṭhānaṁ aggahesuṁ, pacchimakāyato dakkhiṇapassato vāmapassato suvaṇṇa vaṇṇā ghanarasmiyo uṭṭhahitvā asītihatthaṁ ṭhānaṁ aggahesuṁ, uparikesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvavaṇṇā ghanabuddharasmiyo uṭṭhahitvā gaganatale asīti hatthaṁ ṭhānaṁ aggahesuṁ, heṭṭhāpādatalehi pavāḷavaṇṇā rasmiyo uṭṭhahitvā ghana pathaviyaṁ asītihatthaṁ ṭhānaṁ aggahesuṁ, dantato akkhīnaṁ setaṭṭhānato, nakhānañca maṁsavinimuttaṭṭhānato odātā ghanabuddharasmiyo uṭṭhahitvā asītihatthaṁ ṭhānaṁ aggahesuṁ, rattapītavaṇṇānaṁ sambhindaṭṭhānato mañciṭṭhavaṇṇā rasmiyo uṭṭhahitvā asītihatthaṁ ṭhānaṁ aggahesuṁ, sabbatthakameva pabhassarā rasmiyo uṭṭhahiṁsu. Evaṁ samantā asītihatthamattaṁ ṭhānaṁ chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā

vipphandamānā vidhāvamānā kañcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsaṁ pakkhandamānā mahāpadīpajālā viya, cātuddīpikamahāmeghato[1] nikkhantavijjulatā viya ca disodisaṁ pakkhandiṁsu. Yāhi sabbadisābhāgā suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇaghaṭato nikkhantasuvaṇṇarasadhārāhi āsiñciyamānā viya, pasāritasuvaṇṇa paṭṭaparikkhittā viya, verambhavātasamuddhatakiṁsukakaṇikārakikirātapupphacuṇṇasamokiṇṇā viya cīnapiṭṭhacuṇṇasampariрañjitā viya ca virociṁsu.

Bhagavatopi asīti-anubyañjanabyāmappabhāparikkhepasamujjalaṁ dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṁ sarīraṁ abbhamahikādi-upakkilesavimuttaṁ samujjalatārakapabhāsitaṁ viya gaganatalaṁ, vikasitaṁ viya padumavanaṁ, sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānaṁ dvattiṁsacandānaṁ dvattiṁsasūri yānaṁ dvattiṁsacakkavattīnaṁ dvattiṁsadevarājānaṁ dvattiṁsamahābrahmānaṁ siriyā siriṁ abhibhavamānaṁ viya virocittha, yathā taṁ dasahi pāramīti dasahi upapāra mīhi dasahi paramatthapāramīhīti sammadeva paripūritāhi samatiṁsāya pāramīhi alaṅkataṁ kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dinnena dānena rakkhitena sīlena katena kalyāṇakammena ekasmiṁ attabhāve samosaritvā vipākaṁ dātuṁ okāsaṁ alabhamānena sambādhappattena viya nibbattitaṁ nāvāsahassassa bhaṇḍaṁ ekaṁ nāvaṁ āropanakālo viya, sakaṭasahassassa bhaṇḍaṁ ekaṁ sakaṭaṁ āropanakālo viya, pañcavī satiyā gaṅgānaṁ sambhijja[2] mukhadvāre ekato rāsībhūtakālo viya ca ahosi.

Imāya buddharasmiyā obhāsamānassapi bhagavato purato anekāni daṇḍadīpikā sahassāni ukkhipiṁsu, tathā pacchato vāmapasse dakkhiṇapasse. Jātisumanacampaka vanamālikārattuppalanīluppalabakulasinduvārādipupphāni ceva nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikamahāmeghavissaṭṭhā salilavuṭṭhiyo viya vippakiriṁsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva buddhadhammasaṁghaguṇapaṭisaṁyuttā thutighoso ca sabbā disā pūrayamānā mukharā viya akaṁsu. Devasupaṇṇanāgayakkha gandhabbamanussānaṁ akkhīni amatapānaṁ viya labhiṁsu. Imasmiṁ pana ṭhāne ṭhatvā padasahassehi gamanavaṇṇaṁ vattuṁ vaṭṭati. Tatridaṁ mukhamattaṁ[3]—

1. Cātuddisikamahāmeghato (Ka), Ma-Ṭṭha 3. 15; Udāna-Ṭṭha 371 piṭṭhesu pana passitabbaṁ.
2. Pacchijja (Ka)
3. Ma-Ṭṭha 3. 16; Udāna-Ṭṭha 372 piṭṭhesu.

“Evaṁ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṁ.
Aheṭhayanto pāṇāni, yāti lokavināyako.

Dakkhiṇaṁ paṭhamaṁ pādaṁ, uddharanto narāsabho.
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.

Gacchato buddhaseṭṭhassa, heṭṭhāpādatalaṁ mudu.
Samaṁ samphusate bhūmiṁ, rajasānupalimpati.

Ninnaṁ ṭhānaṁ unnamati, gacchante lokanāyake.
Unnatañca samaṁ hoti, pathavī ca acetanā.

Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇḍakā.
Sabbe maggā vivajjanti, gacchante lokanāyake.

Nātidūre uddharati, nāccāsanne ca nikkhipaṁ.
Aghaṭṭayanto niyyāti, ubho jāṇū ca gopphake.

Nātisīghaṁ pakkamati, sampannacaraṇo muni.
Na cātisaṇikaṁ yāti, gacchamāno samāhito.

Uddhaṁ adho tiriyañca, disañca vidisaṁ tathā.
Na pekkhamāno so yāti, yugamattañhi pekkhati.

Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino.
Cāru gacchati lokaggo, hāsayanto sadevake.

Usabharājāva sobhanto, cātucārīva kesarī.
Tosayanto bahū satte, gāmaseṭṭhaṁ upāgamī”ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa. Evaṁvidhesu kālesu bhagavato sarīravaṇṇe vā guṇa vaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṁ. Cuṇṇiyapadehi gāthābandhehi vā yattakaṁ sakkoti, tattakaṁ vattabbaṁ, “dukkathitan”ti vā”abhitthena pakkhando”ti vā na vattabbo. Aparimāṇavaṇṇā hi buddhā bhagavanto, tesaṁ buddhāpi anavasesato vaṇṇaṁ vattuṁ asamatthā. Sakalampi hi kappaṁ vadantā pariyosāpetuṁ na sakkonti, pageva itarā pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatapaṭiyattaṁ pāṭaligāmaṁ pavisitvā bhagavā pasannacittena janena pupphagandhadhūmavāsacuṇṇādīhi pūjiyamāno

āvasathāgāraṁ pāvisi. Tena vuttaṁ "atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṁ bhikkhusaṁghena yena āvasathāgāraṁ tenupasaṅkamī"ti.

Pāde pakkhāletvāti yadipi bhagavato pāde rajojallaṁ na upalimpati, tesaṁ pana upāsakānaṁ kusalābhivuddhiṁ ākaṅkhanto paresaṁ diṭṭhānugatiṁ āpajjanatthaṁ bhagavā pāde pakkhālesi. Apica upādinnakasarīraṁ nāma sītikātabbampi hotīti tadatthampi bhagavā nahānapādadhovanāni karotiyeva. **Bhagavantaṁyeva purakkha tvā**ti bhagavantaṁ purato katvā. Tattha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nahāpetvā[1] dukūlacumbaṭena vodakaṁ[2] katvā jātihiṅgulakena majjitvā rattakambalapaliveṭhite pīṭhe ṭhapitā rattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativiya virocittha. Ayaṁ panettha porāṇānaṁ vaṇṇabhaṇanamaggo—

"Gantvāna maṇḍalamāḷaṁ, nāgavikkantacāraṇo.
Obhāsayanto lokaggo, nisīdi varamāsane.

Tahiṁ nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññalakkhaṇo.
Buddhāsane majjhagato virocati,
Suvaṇṇanekkhaṁ viya paṇḍukambale.

Nekkhaṁ jambonadasseva, nikkhittaṁ paṇḍukambale.
Virocati vītamalo, maṇi verocano yathā.

Mahāsālova samphullo, merurājāvalaṅkato.
Suvaṇṇathūpasaṅkāso, padumo kosako yathā.

Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī.
Devānaṁ pāricchattova, sabbaphullo virocathā"ti[3].

Pāṭaligāmike upāsake āmantesīti yasmā tesu upāsakesu bahū janā sīle patiṭṭhitā, tasmā paṭhamaṁ tāva sīlavipattiyā ādīnavaṁ pakāsetvā pacchā sīlasampadāya ānisaṁsaṁ dassetuṁ **"pañcime gahapatayo"**ti-ādinā dhammadesanatthaṁ āmantesi. Tattha[4]

1. Nahātvā (Syā) 2. Nirodakaṁ (Syā) 3. Ma-Ṭṭha 3. 17; Udāna-Ṭṭha 374 piṭṭhesupi.
4. Dī-Ṭṭha 2. 128; Aṁ-Ṭṭha 3. 79; Udāna-Ṭṭha 375 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

dussīloti nissīlo. Abhāvattho hettha **du**-saddo "duppañño"ti-ādīsu viya. **Sīlavipanno**ti vipannasīlo bhinnasaṁvaro. Ettha ca "dussīlo"ti padena puggalassa sīlābhāvo vutto. So panassa sīlābhāvo duvidho asamādānena vā samādinnassa bhedena vāti. Tesu purimo na tathā sāvajjo, yathā dutiyo sāvajjataro. Yathādhippetādīnavanimittaṁ sīlābhāvaṁ puggalādhiṭṭhānāya desanāya dassetuṁ **"sīlavipanno"**ti vuttaṁ, tena "dussīlo"ti padassa atthaṁ dasseti. **Pamādāmikaraṇan**ti pamādakāraṇā. Idañca suttaṁ gahaṭṭhānaṁ vasena āgataṁ, pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikaṁ kappeti yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena. Pāṇātipātādivasena pamatto taṁ taṁ yathākālaṁ sampādetuṁ na sakkoti, athassa kammaṁ vinassati. Māghātakāle pāṇāti pātaṁ pana adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṁ bhogajāniṁ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamādakāraṇā sīlato buddhavacanato jhānato satta-ariyadhanato ca jāniṁ nigacchati.

Pāpako kittisaddoti gahaṭṭhassa "asuko asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccatta-idhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī"ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa "asuko nāma satthusāsane pabbajitvā nāsakkhi sīlāni rakkhituṁ, na buddhavacanaṁ uggahetuṁ, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato"ti evaṁ pāpako kittisaddo abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva "avassaṁ bahūnaṁ sannipātaṭṭhāne koci mama kammaṁ jānissati, atha maṁ niggaṇhissantī"ti vā, "rājakulassa vā dassantī"ti sabhayo upasaṅkamati, maṅkubhūto pattakkhandho adhomukho nisīdati, visārado hutvā kathetuṁ na sakkoti. Pabbajitopi "bahū bhikkhū sannipatitā, avassaṁ koci mama kammaṁ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmaññato cāvetvā nikkaḍḍhi ssantī"ti sabhayo upasaṅkamati, visārado hutvā kathetuṁ na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi samāno dappito viya vadati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva vippaṭisārī bhāvato.

Sammūḷho kālaṁ karotīti dussīlassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlyakammānaṁ samādāya vattitaṭṭhānāni āpāthamāgacchanti. So ummīletvā attano puttadārā didassanavasena idhalokaṁ passati, nimīletvā gatinimittupaṭṭhānavasena paralokaṁ passati, tassa cattāro apāyā kammānurūpaṁ upaṭṭhahanti. Sattisatena pahariyamāno viya aggijālāya āliṅgiyamāno viya ca hoti. So "vāretha vārethā"ti viravantova marati. Tena vuttaṁ "sammūḷho kālaṁ karotī"ti.

Kāyassa bhedāti upādinnakakkhandhapariccāgā. **Paraṁ maraṇā**ti tadanantaraṁ abhinibbattakkhandhaggahaṇe. Atha vā **kāyassa bhedā**ti jīvitindriyassa upacchedā. **Paraṁ maraṇā**ti cutito uddhaṁ. **Apāyan**ti-ādi sabbaṁ nirayavevacanaṁ. Nirayo hi saggamokkhahetubhūtā puññasaṅkhātā ayā apetattā, sukhānaṁ vā āyassa āgamanassa abhāvā apāyo. Dukkhassa gati paṭisaraṇanti **duggati,** dosabahulatāya vā duṭṭhena kammunā nibbattā gatīti **duggati.** Vivasā nipatanti ettha dukkaṭakārinoti **vinipāto,** vinassantā vā ettha nipatanti saṁbhijjamānaṅgapaccaṅgāti **vinipāto.** Natthi ettha assādasaññito ayoti **nirayo.**

Atha vā apāyaggahaṇena tiracchānayoniṁ dīpeti. Tiracchānayoni hi apāyo sugatito apetattā, na duggati mahesakkhānaṁ nāgarājādīnaṁ sambhavato. Duggatiggaha ṇena pettivisayaṁ dīpeti. So hi apāyo ceva duggati ca sugatito apetattā dukkhassa ca gatibhūtattā, na tu vinipāto asurasadisaṁ avinipatitattā. Petamahiddhikānaṁ vimānānipi nibbattanti. Vinipātaggahaṇena asurakāyaṁ dīpeti. So hi yathāvuttenatthena apāyo ceva duggati ca sabbasampattisamussayehi vinipātattā vinipātoti ca vuccati. Nirayaggahaṇena pana avīci-ādikaṁ anekappakāraṁ nirayameva dīpeti. **Upapajjatī**ti nibbattati.

Ānisaṁsakathā vuttavipariyāyena veditabbā. Ayaṁ pana viseso—**sīlavā**ti samādānavasena sīlavā. **Sīlasampanno**ti parisuddhaṁ paripuṇṇañca katvā sīlassa sampādanena sīlasampanno. **Bhogakkhandhan**ti bhogarāsiṁ. **Sugatiṁ saggaṁ lokan**ti ettha sugatiggahaṇena manussagatipi saṅgayhati, saggaggahaṇena devagati eva. Tattha sundarā gatīti **sugati,**

rūpādīhi visayehi suṭṭhu aggoti **saggo,** so sabbopi lujjanapalujjanaṭṭhena **loko**ti.

Pāṭaligāmike upāsake bahudeva rattiṁ dhammiyā kathāyāti aññāyapi pāḷimuttāya dhammakathāya ceva āvasathānumodanakathāya ca. Tadā hi bhagavā yasmā ajātasattunā tattha pāṭaliputtanagaraṁ māpentena aññāsu gāmanigamarājadhānīsu ye sīlācārasampannā kuṭumbikā, te ānetvā dhanadhaññāni gharavatthukhettavatthādīni ceva parihārañca dāpetvā nivesiyanti, tasmā pāṭaligāmikā upāsakā ānisaṁsadassāvitāya visesato sīlagarukāti sabbaguṇānañca sīlassa adhiṭṭhānabhāvato tesaṁ paṭhamaṁ sīlānisaṁse pakāsetvā tato paraṁ ākāsagaṅgaṁ otārento viya pathavojaṁ ākaḍḍhanto viya mahājambuṁ matthake gahetvā cālento viya yojanappamāṇaṁ mahāmadhuṁ cakkayantena pīḷetvā sumadhurarasaṁ pāyamāno viya ca pāṭaligāmikānaṁ upāsakānaṁ hitasukhāvahaṁ pakiṇṇakakathaṁ kathentopi "āvāsadānaṁ nāmetaṁ gahapatayo mahantaṁ puññaṁ, tumhākaṁ āvāso mayā paribhutto, bhikkhusaṁghena paribhutto, mayā ca bhikkhusaṁghena ca paribhutte dhammaratanenapi paribhuttoyeva hoti, evaṁ tīhi ratanehi paribhutte aparimeyyova vipāko, apica āvāsadānasmiṁ dinne sabbadānaṁ dinnameva hoti, bhūmaṭṭhakapaṇṇasālāya vā sākhāmaṇḍapassa vā saṁghaṁ uddissa katassa ānisaṁso paricchindituṁ na sakkā. Āvāsadānānubhāvena hi bhave nibbattamānassapi sampīḷitagabbhavāso nāma na hoti, dvādasahattho ovarako viyassa mātukucchi asambādhova hotī"ti evaṁ nānānayavicittaṁ bahuṁ dhammakathaṁ kathetvā—

"Sītaṁ uṇhaṁ paṭihanti, tato vāḷamigāni ca.
Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

Tato vātātapo ghoro, sañjāto paṭihaññati.
Leṇatthañca sukhatthañca, jhāyituñca vipassituṁ.

Vihāradānaṁ saṁghassa, aggaṁ buddhena vaṇṇitaṁ.
Tasmā hi paṇḍito poso, sampassaṁ atthamattano.

Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.
Tesaṁ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.

Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
Te tassa dhammaṁ desenti, sabbadukkhāpanūdanaṁ.
Yaṁ so dhammaṁ idhaññāya, parinibbāti anāsavo"ti[1]—

evaṁ ayampi āvāsadāne ānisaṁso ayampi āvāsadāne ānisaṁsoti bahudeva rattiṁ atirekadiyaḍḍhayāmaṁ āvāsadānānisaṁsaṁ kathesi. Tattha imā gāthāva saṅgahaṁ āruḷhā, pakiṇṇakadhammadesanā pana saṅgahaṁ na ārohati. **Sandassetvā**ti-ādīni vuttatthāneva.

Abhikkantāti atikkantā dve yāmā gatā. **Yassadāni tumhe kālaṁ maññathā**ti yassa gamanassa tumhe kālaṁ maññatha, gamanakālo tumhākaṁ, gacchathāti vuttaṁ hoti. Kasmā pana bhagavā te uyyojesīti? Anukampāya. Tiyāmarattiṁ[2] hi nisīditvā vītināmentānaṁ tesaṁ sarīre ābādho uppajjeyya, bhikkhusaṁghopi ca mahā, tassa sayananisajjānaṁ okāsaṁ laddhuṁ vaṭṭati, iti ubhayānukampāya uyyojesi.

Suññāgāranti pāṭiyekkaṁ suññāgāraṁ nāma tattha natthi. Te kira gahapatayo tasseva āvasathāgārassa ekapasse paṭasāṇiṁ parikkhipāpetvā kappiyamañcaṁ paññapetvā tattha kappiyapaccattharaṇāni attharitvā upari suvaṇṇarajatatārakagandhamālādidāma paṭimaṇḍitaṁ vitānaṁ bandhitvā gandhatelapadīpaṁ āropayiṁsu "appeva nāma satthā dhammāsanato vuṭṭhāya thokaṁ vissametukāmo idha nipajjeyya, evaṁ no idaṁ āvasathāgāraṁ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṁ dīgharattaṁ hitāya sukhāya bhavissatī"ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭiṁ paññapetvā sīhaseyyaṁ kappesi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "suññāgāraṁ pāvisī"ti. Tattha pādadhovanaṭṭhānato paṭṭhāya yāva dhammāsanā agamāsi, ettake ṭhāne gamanaṁ nipphannaṁ. Dhammā sanaṁ patvā thokaṁ aṭṭhāsi, idaṁ tattha ṭhānaṁ. Dve yāme dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā nipphannā. Upāsake uyyojetvā dhammāsanato oruyha yathāvutte ṭhāne sīhaseyyaṁ

---

1. Vi 4. 291, 314 piṭṭhesu.
2. Dviyāmarattiṁ (Ka)

kappesi. Etaṁ ṭhānaṁ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṁ ahosīti.

Pāṭaligāmavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā

286. **Sunidhavassakārā**ti[1] sunidho ca vassakāro ca dve brāhmaṇā. **Magadha mahāmattā**ti magadharañño matā-amaccā, magadharaṭṭhe vā mahāmattā, mahatiyā issariyamattāya samannāgatāti magadhamahāmattā. **Pāṭaligāme nagaraṁ māpentī**ti pāṭaligāmantasaṅkhāte bhūmippadese nagaraṁ māpenti, pubbe "pāṭiligāmo"ti laddhanāmaṁ ṭhānaṁ idāni nagaraṁ katvā māpentīti attho. **Vajjīnaṁ paṭibāhāyā**ti licchavirājūnaṁ āyamukhapacchindanatthaṁ. **Vatthūnī**ti gharavatthūni gharapatiṭṭhāpanaṭṭhānāni. **Cittāni namanti nivesanāni māpetun**ti rañño rājamahāmattānañca nivesanāni māpetuṁ vatthuvijjāpāṭhakānaṁ cittāni namanti. Te kira attano sippānu bhāvena heṭṭhāpathaviyaṁ tiṁsahatthamatte ṭhāne "idha nāgānaṁ nivāsapariggaho, idha yakkhānaṁ, idha bhūtānaṁ nivāsapariggaho, idha pāsāṇo vā khāṇuko vā atthī"ti jānanti, te tadā sippaṁ jappitvā tādisaṁ sārambhaṭṭhānaṁ pariharitvā anārambhe ṭhāne tāhi vatthupariggāhikāhi devatāhi saddhiṁ mantayamānā viya taṁtaṁgehāni māpenti.

Atha vā nesaṁ sarīre devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetuṁ cittaṁ nāmenti. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vatthumhi gahitamatte paṭivi gacchanti. Saddhānaṁ kulānaṁ saddhā devatā tathā karonti, assaddhānaṁ kulānaṁ assaddhā devatā ca. Kiṁ kāraṇā? Saddhānañhi evaṁ hoti "idha manussā nivesanaṁ māpentā paṭhamaṁ bhikkhusaṁghaṁ nisīdāpetvā maṅgalaṁ vadāpessanti, atha mayaṁ sīlavantānaṁ dassanaṁ dhammakathaṁ pañhavissajjanaṁ anumodanañca sotuṁ labhi ssāma, manussā dānaṁ datvā amhākaṁ pattiṁ dassantī"ti. Assaddhā devatāpi "attano icchānurūpaṁ tesaṁ paṭipattiṁ passituṁ kathañca sotuṁ labhissāmā"ti tathā karonti.

---

1. Dī-Ṭṭha 2. 130; Udāna-Ṭṭha 379 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Tāvatiṁsehīti yathā hi ekasmiṁ kule ekaṁ paṇḍitaṁ manussaṁ, ekasmiñca vihāre ekaṁ bahussutaṁ bhikkhuṁ upādāya "asukakule manussā paṇḍitā, asukavihāre bhikkhū bahussutā"ti saddo abbhuggacchati, evamevaṁ sakkaṁ devarājānaṁ vissa kammañca devaputtaṁ upādāya "tāvatiṁsā paṇḍitā"ti saddo abbhuggato. Tenāha "tāvatiṁsehī"ti. **Seyyathāpī**ti-ādinā devehi tāvatiṁsehi saddhiṁ mantetvā viya sunidhavassakārā nagaraṁ māpentīti dasseti.

Yāvatā ariyaṁ[1] **āyatanan**ti yattakaṁ ariyamanussānaṁ osaraṇaṭṭhānaṁ nama atthi. **Yāvatā vaṇippatho**ti yattakaṁ vāṇijānaṁ āhaṭabhaṇḍassa rāsivaseneva kaya vikkayaṭṭhānaṁ nāma, vāṇijānaṁ vasanaṭṭhānaṁ vā atthi. **Idaṁ agganagaran**ti tesaṁ ariyāyatanavaṇippathānaṁ idaṁ nagaraṁ aggaṁ bhavissati jeṭṭhakaṁ pāmokkhaṁ. **Puṭabhedanan**ti bhaṇḍapuṭabhedanaṭṭhānaṁ, bhaṇḍaganthikānaṁ[2] mocanaṭṭhānanti vuttaṁ hoti. Sakalajambudīpe aladdhabhaṇḍampi hi idheva labhissati, aññattha vikkayaṁ agacchantampi idha vikkayaṁ gacchissati, tasmā idheva puṭaṁ bhindissatīti attho. Āyanti yāni[3] catūsu dvāresu cattāri, sabhāyaṁ ekanti evaṁ divase divase pañcasatasahassāni tattha uṭṭhahissanti, tānissa bhāvīni āyāni dasseti. **Aggito vā**ti-ādīsu ca-kārattho **vā**-saddo, agginā ca udakena ca mithubhedena ca nassissatīti attho. Tassa hi eko koṭṭhāso agginā nassissati, nibbāpetumpi naṁ na sakkhissati, ekaṁ koṭṭhāsaṁ gaṅgā gahetvā gamissati, eko iminā akathitaṁ amussa, amunā akathitaṁ imassa vadantānaṁ pisuṇavācānaṁ vasena bhinnānaṁ manussānaṁ aññamaññabhedena vinassissati.

Evaṁ vatvā bhagavā paccūsakāle gaṅgātīraṁ gantvā katamukhadhovano bhikkhā cārakālaṁ āgamayamāno nisīdi. Sunidhavassakārāpi "amhākaṁ rājā samaṇassa gotamassa upaṭṭhāko, so amhe upagate pucchissati 'satthā kira pāṭaligāmaṁ agamāsi, kiṁ tassa santikaṁ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā'ti, 'upasaṅkamimhā'ti ca vutte 'nimantayittha, na nimantayitthā'ti pucchissati, 'na nimantayimhā' ca vutte amhākaṁ dosaṁ āropetvā niggaṇhissati, idañcāpi mayaṁ akataṭṭhāne nagara māpema, samaṇassa

---

1. Ariyānaṁ (Syā)
2. Bhaṇḍagaṇṭhikānaṁ (Syā)
3. Āyānampi hi (Udāna-Ṭṭha 380 piṭṭhe)

kho pana gotamassa gatagataṭṭhāne kāḷakaṇṇisattā paṭikkamanti, taṁ mayaṁ nagara maṅgalaṁ vācāpessāmā"ti cintetvā satthāraṁ upasaṅkamitvā nimantayiṁsu. Tena vuttaṁ **"atha kho sunidhavassakārā"**ti-ādi. **Pubbaṇhasamayan**ti pubbaṇhakāle. **Nivā setvā**ti gāmappavesananīhārena nivāsanaṁ nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā. **Patta cīvaramādāyā**ti pattañca cīvarañca ādiyitvā kāyapaṭibaddhaṁ katvā, cīvaraṁ pārupitvā pattaṁ hatthena gahetvāti attho.

Sīlavantetthāti sīlavante ettha attano vasanaṭṭhāne. **Saññate**ti kāyavācācittehi saññate. **Tāsaṁ dakkhiṇamādise**ti saṁghassa dinne cattāro paccaye tāsaṁ gharadevatānaṁ ādiseyya pattiṁ dadeyya. **Pūjitā pūjayantī**ti "ime manussā amhākaṁ ñātakāpi na honti, tathāpi no pattiṁ dentīti ārakkhaṁ susaṁvihitaṁ karothā"ti suṭṭhu ārakkhaṁ karonti. **Mānitā mānayantī**ti kālanukālaṁ balikammakaraṇena mānitā "ete manussā amhākaṁ ñātakāpi na honti, tathāpi catumāsachamāsantare no balikammaṁ karontī"ti mānenti uppannaparissayaṁ haranti. **Tato nan**ti tato naṁ paṇḍitajātikaṁ manussaṁ. **Orasan**ti ure ṭhapetvā saṁvaḍḍhitaṁ[1], yathā mātā orasaṁ puttaṁ anukampati, uppanna parissayaharaṇatthamevassa vāyamati, evaṁ anukampantīti attho. **Bhadrāni passatī**ti sundarāni passati.

Anumoditvāti tehi tadā pasutapuññassa anumodanavasena tesaṁ dhammakathaṁ katvā. Sunidhavassakārāpi "yā tattha devatā āsuṁ, tāsaṁ dakkhiṇamādise"ti bhagavato vacanaṁ sutvā devatānaṁ pattiṁ adaṁsu. **Taṁ gotamadvāraṁ nāma ahosī**ti tassa nagarassa yena dvārena bhagavā nikkhami, taṁ gotamadvāraṁ nāma ahosi. Gaṅgāya pana uttaraṇatthaṁ anotiṇṇattā gotamatitthaṁ nāma nāhosi. **Pūrā**ti puṇṇā. **Samatittikā**ti tīrasamaṁ[2] udakassa tittā bharitā. **Kākapeyyā**ti tīre ṭhitakākehi pātuṁ sakkuṇeyya udakā. Tīhipi padehi ubhatokūlasamaṁ paripuṇṇabhāvameva vadati. **Uḷumpan**ti pāragamanatthāya lahuke dārudaṇḍe gahetvā kavāṭaphalake viya aññamaññasambandhe kātuṁ āṇiyo koṭṭetvā nāvāsaṅkhepena kataṁ. **Kullan**ti veḷunaḷādike saṅgharitvā valli-ādīhi kalāpavasena bandhitvā kataṁ.

---

1. Obandhitaṁ (Ka) 2. Taṭasamaṁ (Syā)

Etamatthaṁ viditvāti etaṁ mahājanassa gaṅgudakamattassapi kevalaṁ tarituṁ asamatthataṁ, attano pana bhikkhusaṁghassa ca atigambhīravitthataṁ saṁsāramaha ṇṇavaṁ taritvā ṭhitabhāvañca sabbākārato viditvā tadatthaparidīpanaṁ imaṁ udānaṁ udānesi. Udānagāthāya attho pana aṭṭhakathāyaṁ dassitoyeva. Tattha **udakaṭṭhānassetaṁ adhivacanan**ti yathāvuttassa yassa kassaci udakaṭṭhānassa etaṁ aṇṇavanti adhivacanaṁ, na samuddassevāti adhippāyo. **Saran**ti idha nadī adhippetā sarati sandatīti katvā. **Gambhīraṁ vitthatan**ti agādhaṭṭhena gambhīraṁ, sakalalokattayabyāpitāya vitthataṁ. **Visajjā**ti anāsajja appatvā eva pallalāni tesaṁ ataraṇato. **Kullaṁ hi jano bandhatī**ti kullaṁ bandhituṁ āyāsaṁ āpajjati. **Vinā eva kullenā**ti īdisaṁ udakaṁ kullena īdisena vinā eva. **Tiṇṇā medhāvino janā**ti ariyamaggañāṇasaṅkhātāya medhāya samannāgatattā medhāvino buddhā ca buddhasāvakā ca tiṇṇā paratīre patiṭṭhitā.

Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Koṭigāme saccakathāvaṇṇanā

287. **Koṭigāmo**ti mahāpanādassa rañño pāsādakoṭiyaṁ katagāmo, patitassa[1] pāsādassa thupikāya patiṭṭhitaṭṭhāne niviṭṭhagāmoti attho. **Ariyasaccānan**ti ye paṭivijjhanti, tesaṁ ariyabhāvakarānaṁ saccānaṁ. **Ananubodhā**ti abujjhanena ajānanena. **Appaṭi vedhā**ti appaṭivijjhanena. **Anubodho** cettha pubbabhāgiyañāṇaṁ, **paṭivedho** magga ñāṇena abhisamayo. Tattha yasmā anubodhapubbako paṭivedho anubodhena vinā na hoti, anubodhopi ekacco paṭivedhasambandho tadubhayābhāvahetukañca vaṭṭe saṁsaraṇaṁ, tasmā vuttaṁ "ananubodhā -pa- tumhākañcā"ti. Tattha **sandhāvitan**ti paṭisandhiggahaṇavasena bhavato bhavantarupagamanena sandhāvitaṁ. **Saṁsaritan**ti aparāparaṁ cavanupapajjanavasena saṁsaritaṁ. **Mamañceva tumhākañcā**ti mayā ca tumhehi ca. Atha vā **sandhāvitaṁ saṁsaritan**ti sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ mamañceva tumhākañca ahosīti evamettha attho veditabbo.

---

1. Tassa (Ka)

Saṁsitanti saṁsaritaṁ. **Bhavanetti samūhatā**ti dīgharajjuyā baddhasakuṇaṁ viya rajjuhattho puriso desantaraṁ, taṇhārajjuyā baddhasattasantānaṁ abhisaṅkhāro bhavantaraṁ neti etāyāti bhavanetti, sā bhavato bhavaṁ nayanasamatthā taṇhārajju ariyamaggasatthena suṭṭhu hatā chinnā appavattikatāti bhavanetti samūhatā.

Ambapālīvatthukathāvaṇṇanā

288. **Yānassa bhūmī**ti yattha sakkā hoti yānaṁ āruyha yānena gantuṁ, ayaṁ yānassa bhūmi nāma. **Yānā paccorohitvā**ti vihārassa bahidvārakoṭṭhake yānato orohitvā.

Licchavīvatthukathāvaṇṇanā

289. **Nīlā**ti idaṁ sabbasaṅgāhakavacanaṁ. **Nīlavaṇṇā**ti-ādi tasseva vibhāga dassanatthaṁ[1]. Tattha na tesaṁ pakativaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittattā panetaṁ vuttaṁ. **Nīlavatthā**ti paṭadukūlakoseyyādīnipi nesaṁ nīlāneva honti. **Nīlālaṅkārā**ti nīlamaṇi alaṅkārehi nīlapupphehi ca alaṅkatā. Te kira alaṅkārā suvaṇṇavicittāpi[2] indanīlamaṇi obhāsehi ekanīlā viya khāyanti, rathāpi nesaṁ nīlamaṇikhacitā nīlavatthaparikkhittā nīladhajanīlavammikehi nīlābharaṇehi nīla-assehi yuttā, patodayaṭṭhiyopi nīlāyevāti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Paṭivaṭṭesī**ti[3] pahari[4]. **Kissa je ambapālīti je**-ti ālapanaṁ, bhoti ambapāli kiṁ kāraṇāti vuttaṁ hoti. **Sāhāran**ti ettha āharanti imasmā rājapurisā balinti **āhāro,** tabbhuttajanapado. Tena sahitaṁ sāhāraṁ, sajanapadanti attho. **Aṅguliṁ phoṭesun**ti aṅguliṁ cālesuṁ. **Ambakāyā**ti mātugāmena. Upacāravacana ñhetaṁ, itthīsu yadidaṁ ambakā mātugāmo jananikāti. **Olokethā**ti passatha. **Apaloke thā**ti apavattitvā oloketha, punappunaṁ passathāti attho. **Upasaṁharathā**ti upanetha, imaṁ licchavīparisaṁ tumhākaṁ cittena tāvatiṁsasadisaṁ upasaṁharatha upanetha allīyāpetha. Yatheva

---

1. Vibhāgadassanaṁ (Syā)
2. Suvaṇṇavirahitāpi (Ka)
3. Paṭivattesīti (Syā)
4. Pahāresi (?)

tāvatiṁsā abhirūpā pāsādikā nīlādinānāvaṇṇā, evamime licchavīrājānopīti tāvatiṁsehi samake katvā passathāti attho.

Kasmā pana bhagavā anekasatehi suttehi cakkhādīnaṁ rūpādīsu nimittaggāhaṁ paṭisedhetvā idha mahantena ussāhena nimittaggāhe niyojetīti? Hitakāmatāya tesaṁ bhikkhūnaṁ yathā āyasmato nandassa hitakāmatāya saggasampattidassanatthaṁ. Tatra kira ekacce bhikkhū osannavīriyā, te sampattiyā palobhento "appamādena samaṇa dhammaṁ karontānaṁ evarūpā issariyasampatti sulabhā"ti samaṇadhamme ussāhajana natthaṁ āha. Atha vā nayidaṁ nimittaggāhe niyojanaṁ, kevalaṁ pana "dibbasampatti sadisā etesaṁ rājūnaṁ issariyasampattī"ti anupubbikathāya sampattikathanaṁ viya daṭṭhabbaṁ. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthañcāpi evamāha. Na cirasseva hi sabbepime ajātasattussa vasena vināsaṁ pāpuṇissanti, atha nesaṁ rajjasirisampattiṁ disvā ṭhita bhikkhū "tathārūpāyapi nāma sirisampattiyā vināso paññāyissatī"ti aniccalakkhaṇaṁ bhāvetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇissantīti aniccalakkhaṇavibhāvanatthaṁ āha.

Adhivāsetūti ambapāliyā nimantitabhāvaṁ ñatvāpi kasmā nimantentīti? Asadda hanatāya ca vattasīsena ca. Sā hi dhuttā itthī animantetvāpi "nimantesin"ti vadeyyāti tesaṁ ahosi. Dhammaṁ sutvā gamanakāle ca nimantetvā gamanaṁ nāma manussānaṁ vattameva.

Licchavīvatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sīhasenāpativatthukathāvaṇṇanā

290. **Abhiññātā**ti[1] ñātā paññātā pākaṭā. **Santhāgāre**ti mahājanassa santhambhanāgāre vissamanatthāya kate agāre. Sā kira santhāgārasālā nagaramajjhe ahosi, catūsu dvāresu ṭhitānaṁ paññāyati, catūhi disāhi āgatamanussā paṭhamaṁ tattha vissamitvā pacchā attano attano phāsukaṭṭhānaṁ gacchanti. Rājakulānaṁ rajjakiccasantharaṇatthaṁ[2]

---

1. Aṁ-Ṭṭha 3. 208 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Rajjakiccasandharaṇatthaṁ (Ka)

kataṁ agārantipi vadantiyeva. Tattha hi nisīditvā licchavīrājāno rajjakiccaṁ santha ranti[1] karonti vicārenti. **Sannisinnā**ti tesaṁ nisīdanatthaṁyeva[2] paññattesu mahāraha paccattharaṇesu samussitasetacchattesu āsanesu sannisinnā. **Anekapariyāyena buddhassa vaṇṇaṁ bhāsantī**ti rājakulakiccañceva lokatthakiriyañca vicāretvā anekehi kāraṇehi buddhassa vaṇṇaṁ bhāsanti. Paṇḍitā hi te rājāno saddhāsampannā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi ariyasāvakā, te sabbepi lokiyajaṭaṁ bhinditvā buddhā dīnaṁ tiṇṇaṁ ratanānaṁ bhāsanti.

Tattha tividho buddhavaṇṇo nāma cariyavaṇṇo sarīravaṇṇo guṇavaṇṇoti. Tatrime rājāno cariyāya vaṇṇaṁ ārabhiṁsu—"dukkaraṁ vata kataṁ sammāsambu ddhena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samatiṁsa pāramiyo pūrentena ñātatthacariyaṁ lokattha cariyaṁ buddhatthacariyaṁ matthakaṁ pāpetvā pañcamahāpariccāge pariccajantenā"ti aḍḍhacchakkehi jātakasatehi buddhavaṇṇaṁ kathentā tusitabhavanaṁ pāpetvā ṭhapa yiṁsu. Dhammassa vaṇṇaṁ bhāsantā panete "bhagavatā dhammo desito, nikāyato pañca nikāyā honti, piṭakato tīṇi piṭakāni, aṅgato nava aṅgāni, khandhato caturāsītidhammakkhandhasahassānī"ti koṭṭhāsavasena dhammaguṇaṁ kathayiṁsu. Saṁghassa vaṇṇaṁ bhāsantā "satthu dhammadesanaṁ sutvā paṭiladdhasaddhā kulaputtā bhogakkhandhañceva ñātiparivaṭṭañca pahāya setacchatta-uparajjasenāpatiseṭṭhibhaṇḍāgārikaṭṭhānantarādīni agaṇayitvā nikkhamma satthu varasāsane pabbajanti, setacchattaṁ pahāya pabba jitānaṁ bhaddiyamahārājamahākappinapukkusāti-ādirājapabbajitānaṁyeva buddhakāle asīti sahassāni ahesuṁ, anekakoṭidhanaṁ pahāya pabbajitānaṁ pana yasakulaputtasoṇa seṭṭhiputtaraṭṭhapālaputtādīnaṁ paricchedo natthi, evarūpā ca evarūpā kulaputtā satthu sāsane pabbajantī"ti pabbajjāsaṅkhepavasena saṁghaguṇaṁ kathayiṁsu.

Sīho senāpatīti evaṁnāmako senāya adhipati. Vesāliyañhi satta sahassāni satta satāni satta ca rājāno, te sabbepi sannipatitvā sabbesaṁ manaṁ gahetvā "raṭṭhaṁ vicāretuṁ samatthaṁ ekaṁ vicinathā"ti vicinantā sīharājakumāraṁ disvā "ayaṁ sakkhissatī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā

---

1. Santhārenti (Syā) 2. Nisīdanatthaṁ passeva (Ka)

tassa rattamaṇivaṇṇakambalapariyonaddhaṁ senāpaticchattaṁ adaṁsu. Taṁ sandhāya vuttaṁ "sīho senāpatī"ti. **Nigaṇṭhasāvako**ti nigaṇṭhassa nāṭaputtassa paccayadāyako upaṭṭhāko. Jambudīpatalasmiñhi tayo janā nigaṇṭhānaṁ aggupaṭṭhākā—nāḷandāyaṁ upāli gahapati, kapilapure vappo sakko, vesāliyaṁ ayaṁ sīho senāpatīti. **Nisinno hotī**ti sesarājūnampi parisāya antare[1] āsanāni paññāpayiṁsu, sīhassa pana majjhe ṭhāneti tasmiṁ paññatte mahārahe rājāsane nisinno hoti. **Nissaṁsayan**ti nibbicikicchaṁ addhā ekaṁsena. Na hete yassa vā tassa vā appesakkhassa evaṁ anekasatehi kāraṇehi vaṇṇaṁ bhāsanti.

Yena nigaṇṭho nāṭaputto tenupasaṅkamīti nigaṇṭho kira nāṭaputto "sacāyaṁ sīho kassacideva samaṇassa gotamassa vaṇṇaṁ kathentassa sutvā samaṇaṁ gotamaṁ dassanāya upasaṅkamissati, mayhaṁ parihāni bhavissatī"ti cintetvā paṭhamataraṁyeva sīhaṁ senāpatiṁ etadavoca "senāpati imasmiṁ loke 'ahaṁ buddho ahaṁ buddho'ti bahū vadanti, sace tvaṁ kañci dassanāya upasaṅkamitukāmo ahosi, maṁ puccheyyāsi, ahaṁ te yuttaṭṭhānaññeva pesessāmi, ayuttaṭṭhānato nivāressāmī"ti. So taṁ kathaṁ anussaritvā "sace maṁ pesessati, gamissāmi. No ce, na gamissāmī"ti cintetvā yena nigaṇṭho nāṭa putto tenupasaṅkami.

Athassa vacanaṁ sutvā nigaṇṭho mahāpabbatena viya balavasokena otthaṭo "yattha dānissāhaṁ gamanaṁ na icchāmi, tattheva gantukāmo jāto, hatohamasmī"ti anattamano hutvā "paṭibāhanupāyamassa karissāmī"ti cintetvā "**kiṁ pana tvan**"ti-ādimāha. Evaṁ vadanto carantaṁ goṇaṁ tuṇḍe paharanto viya jalamānaṁ padīpaṁ nibbāpento viya bhattabharitaṁ pattaṁ nikujjanto viya ca sīhassa uppannaṁ pītiṁ vināsesi. **Gamikābhisaṅkhāro**ti[2] hatthiyānādīnaṁ yojāpanagandhamālādiggahaṇavasena pavatto payogo. **So paṭippassambhī**ti so vūpasanto.

Dutiyampi khoti dutiyavārampi. Imasmiñca vāre buddhassa vaṇṇaṁ bhāsantā tusitabhavanato paṭṭhāya yāva mahābodhipallaṅkā dasabalassa heṭṭhā

---

1. Aggantare (Syā)
2. Gamiyābhisaṅkhāroti (Syā)

pādatalehi upari kesaggehi paricchinditvā dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmappabhāvasena sarīravaṇṇaṁ kathayiṁsu. Dhammassa vaṇṇaṁ bhāsantā "ekapadepi ekabyañjanepi avakkhalitaṁ nāma natthī"ti sukathitavaseneva dhammaguṇaṁ kathayiṁsu. Saṁghassa vaṇṇaṁ bhāsantā "evarūpaṁ yasasirivibhavaṁ pahāya satthu sāsane pabbajitā na kosajjapakatikā honti, terasasu pana dhutaguṇesu paripūrakārino hutvā sattasu anupassanāsu kammaṁ karonti, aṭṭhatiṁsa ārammaṇa vibhattiyo vaḷañjentī"ti paṭipadāvasena saṁghaguṇe kathayiṁsu.

Tatiyavāre pana buddhassa vaṇṇaṁ bhāsamānā "itipi so bhagavā"ti suttantapariyāyeneva buddhaguṇe kathayiṁsu, "svākkhāto bhagavatā dhammo"ti-ādinā suttanta pariyāyeneva dhammaguṇe, "suppaṭipanno bhagavato sāvakasaṁgho"ti-ādinā suttantapariyāyeneva saṁghaguṇe ca kathayiṁsu. Tato sīho cintesi "imesaṁ licchavīrājakulānaṁ tatiyadivasato paṭṭhāya buddhadhammasaṁghaguṇe kathentānaṁ mukhaṁ nappahoti, addhā anomaguṇasamannāgato so bhagavā, imaṁ dāni uppannaṁ pītiṁ avijahitvāva ahaṁ ajja sammāsambuddhaṁ passissāmī"ti. Athassa "kiṁ hi me karissanti nigaṇṭhā"ti vitakko udapādi. Tattha **kiṁ hi me karissantī**ti kiṁ nāma mayhaṁ nigaṇṭhā karissanti. **Apalokitā vā anupalokitā vā**ti āpucchitā vā anāpucchitā vā. Na hi me te āpucchitā yānavāhanasampatti-issariyayasavisesaṁ dassanti, nāpi anāpucchitā māressanti[1], aphalaṁ etesaṁ āpucchananti adhippāyo.

Divā divassāti divassa divā majjhanhike atikkantamatte. **Vesāliyā niyyāsī**ti yathā hi gimhakāle deve vuṭṭhe udakaṁ sandamānaṁ nadiṁ otaritvā thokameva gantvā tiṭṭhati nappavattati, evaṁ sīhassa paṭhamadivase "dasabalaṁ passissāmī"ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā dutiyadivase deve vuṭṭhe udakaṁ sandamānaṁ nadiṁ otaritvā thokaṁ gantvā vālikāpuñjaṁ paharitvā appavattaṁ hoti, evaṁ sīhassa dutiyadivase "dasabalaṁ passissāmī"ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā tatiyadivase deve vuṭṭhe udakaṁ sandamānaṁ nadiṁ otaritvā purāṇapaṇṇasukkhadaṇḍakanaḷakavacarādīni parikaḍḍhantaṁ vālikāpuñjaṁ bhinditvā

1. Karissanti (Syā), harissanti (Aṁ-Ṭṭha 3. 211 piṭṭhe)

samuddaninnameva hoti, evaṁ sīho tatiyadivase tiṇṇaṁ vatthūnaṁ guṇakathaṁ sutvā uppannepītipāmojje "aphalā nigaṇṭhā, nipphalā nigaṇṭhā, kiṁ me ime karissanti, gamissā mahaṁ satthu santikan"ti gamanaṁ abhinīharitvā vesāliyā niyyāsi. Niyyanto ca "cirassāhaṁ dasabalassa santikaṁ gantukāmo jāto, na kho pana me yuttaṁ aññātaka vesena gantun"ti "ye keci dasabalassa santikaṁ gantukāmā, sabbe nikkhamantū"ti ghosanaṁ kāretvā pañca rathasatāni yojāpetvā uttamarathe ṭhito tehi ceva pañcahi ratha satehi mahatiyā ca parisāya parivuto gandhapupphacuṇṇavāsādīni gāhāpetvā niyyāsi.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti ārāmaṁ pavisanto dūratova asīti-anubyañjana byāmappabhādvattiṁsamahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇā ghanabuddharasmiyo disvā "evarūpaṁ nāma purisaṁ evaṁ āsanne vasantaṁ ettakaṁ kālaṁ nāddasaṁ, vañcito vatamhi, alābhā vata me"ti cintetvā mahānidhiṁ disvā daliddapuriso viya sañjātapīti pāmojjo yena bhagavā tenupasaṅkami. **Dhammassa cānudhammaṁ byākarontī**ti bhotā gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṁ kathenti. Kāraṇavacano hettha **dhamma**-saddo "hetumhi ñāṇaṁ dhammapaṭisambhidā"ti-ādīsu[1] viya. **Kāraṇan**ti cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. **Anukāraṇan**ti ca so[2] evaṁ parehi tathā vuccamāno. **Sahadhammiko vādānuvādo**ti parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumhākaṁ vādo vā tato paraṁ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṁ ṭhānaṁ kāraṇaṁ na āgacchati. Idaṁ vuttaṁ hoti—kiṁ sabbākārenapi tava vāde gārayhakāraṇaṁ natthīti. **Anabbhakkhātukāmā**ti na abhūtena vattukāmā.

291-292. **Atthi sīha pariyāyo**ti-ādīnaṁ attho verañjakaṇḍe[3] āgatanayeneva veditabbo. **Paramena assāsenā**ti catumaggacatuphalasaṅkhātena uttama-assāsena. **Assā sāya dhammaṁ desetī**ti assāsanatthāya santhambhanatthāya dhammaṁ deseti. Iti bhagavā aṭṭhahaṅgehi sīhasenāpatissa dhammaṁ deseti.

---

1. Abhi 2. 307 piṭṭhe. 2. Yo (Ka) 3. Vi-Ṭṭha 1. 103 piṭṭhe.

293. **Anuviccakāran**ti anuviditvā cintetvā tulayitvā kātabbaṁ karohīti vuttaṁ hoti. **Sādhu hotī**ti sundaro hoti. Tumhādisasmiñhi maṁ disvā maṁ saraṇaṁ gacchante nigaṇṭhaṁ disvā nigaṇṭhaṁ saraṇaṁ gacchante "kiṁ ayaṁ sīho diṭṭhadiṭṭhameva saraṇaṁ gacchatī"ti garahā uppajjati, tasmā anuviccakāro tumhādisānaṁ sādhūti dasseti. **Paṭākaṁ parihareyyun**ti te kira evarūpaṁ sāvakaṁ labhitvā "asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṁ saraṇaṁ gato sāvako jāto"ti paṭākaṁ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? "Evaṁ no mahantabhāvo āvi bhavissatī"ti ca, sace panassa "kimahaṁ ete saraṇaṁ gato"ti vippaṭisāro uppajjeyya, tampi so "etesaṁ me saraṇagatabhāvaṁ bahū jānanti, dukkaraṁ dāni paṭinivattitun"ti vinodetvā na paṭikka missatīti ca. Tenāha "paṭākaṁ parihareyyun"ti. **Opānabhūtan**ti paṭiyatta-udapāno viya ṭhitaṁ. **Kulan**ti tava nivesanaṁ. **Dātabbaṁ maññeyyāsī**ti pubbepi dasapi vīsatipi saṭṭhipi jane āgate disvā natthīti avatvā desi, idāni maṁ saraṇaṁ gatakāraṇamatteneva mā imesaṁ deyyadhammaṁ upacchindittha, sampattānañhi dātabbamevāti ovadati. **Sutaṁ me taṁ bhante**ti kuto suta? Nigaṇṭhānaṁ santikā. Te kira kulagharesu evaṁ pakāsenti "mayaṁ yassa kassaci sampattassa dātabbanti vadāma, samaṇo pana gotamo 'mayhameva dānaṁ dātabbaṁ -pa- na aññesaṁ sāvakānaṁ dinnaṁ mahapphala'nti evaṁ vadatī"ti. Taṁ sandhāya ayaṁ "sutaṁ me tan"ti-ādimāha.

294. **Pavattamaṁsan**ti pakatiyā pavattaṁ kappiyamaṁsaṁ, mūlaṁ gahetvā antarāpaṇe pariyesāhīti adhippāyo. **Sambahulā nigaṇṭhā**ti pañcasatamattā nigaṇṭhā. **Thūlaṁ pasun**ti thūlaṁ mahāsarīraṁ gokaṇṇamahiṁsasūkarasaṅkhātaṁ pasuṁ. **Uddissakatan**ti attānaṁ uddisitvā kataṁ, māritanti attho. **Paṭiccakamman**ti ettha **kamma**-saddo kammasādhano atītakālikoti āha **"attānaṁ paṭicca katan"**ti. Nimittakammassetaṁ adhivacanaṁ "paṭicca kammaṁ phusatī"ti-ādīsu[1] viya. **Nimittakammassā**ti nimittabhāvena laddhabbakammassa, na karaṇakārāpanavasena. **Paṭicca kammaṁ ettha atthī**ti maṁsaṁ paṭiccakammaṁ yathā "buddhaṁ etassa atthīti buddho"ti. Atha vā paṭicca kammaṁ

1. Khu 5. 102 piṭṭhe Jātake.

phusatīti pāṭhaseso daṭṭhabbo, svāyaṁ etaṁ maṁsaṁ paṭicca taṁ pāṇavadhakakammaṁ phusatīti attho. Tañhi akusalaṁ upaḍḍhaṁ dāyakassa, upaḍḍhaṁ paṭiggāhakassa hotīti nesaṁ laddhi. **Upakaṇṇake**ti kaṇṇamūle. **Alan**ti paṭikkhepavacanaṁ, hotu kiṁ imināti attho. **Na ca pana te**ti ete āyasmantā dīgharattaṁ avaṇṇakāmā hutvā avaṇṇaṁ bhāsantāpi abbhācikkhantā na jiridanti[1], abbhakkhānassa antaṁ na gacchantīti attho. Atha vā lajjanatthe idaṁ **jiridantī**ti padaṁ daṭṭhabbaṁ, na lajjantīti attho.

Sīhasenāpativatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kappiyabhūmi-anujānanakathāvaṇṇanā

295. **Abhilāpamattan**ti desanāmattaṁ. **Āmisakhādanatthāyā**ti tattha tattha chaḍḍitassa āmisassa khādanatthāya. **Anuppageyevā**ti pātoyeva. **Oravasaddan**ti mahāsaddaṁ. **Taṁ pana avatvāpī**ti andhakaṭṭhakathāyaṁ vuttanayena avatvāpi. **Pi**-saddena tathā vacanampi anujānāti. **Aṭṭhakathāsu vuttanayenā**ti sesa-aṭṭhakathāsu vuttanayena. “Kappiyakuṭiṁ karomā'ti vā, ‘kappiyakuṭī'ti vā vutte sādhāraṇalakkhaṇan”ti sabba-aṭṭhakathāsu vutta-ussāvanantikākuṭikaraṇalakkhaṇaṁ. **Cayan**ti adhiṭṭhānaṁ. **Yato paṭṭhāyā**ti yato iṭṭhakato silato mattikāpiṇḍato vā paṭṭhāya. **Paṭhamiṭṭhakādīnaṁ heṭṭhā na vaṭṭantī**ti bhittiyā paṭhamiṭṭhakādīnaṁ heṭṭhā bhūmiyaṁ patiṭṭhāpiyamānā iṭṭhakā dayo bhūmigatikattā “kappiyakuṭiṁ karomā”ti vatvā patiṭṭhāpetuṁ na vaṭṭanti. Yadi evaṁ bhūmiyaṁ nikhaṇitvā patiṭṭhāpiyamānā thambhā kasmā tathā vatvā patiṭṭhāpetuṁ vaṭṭantīti āha **“thambhā pana -pa- vaṭṭantī**”ti. **Saṁghasantakamevā**ti vāsatthāya kataṁ saṁghikasenāsanaṁ sandhāya vadati. **Bhikkhusantakan**ti vāsatthāya eva kataṁ bhikkhussa puggalikasenāsanaṁ. **Mukhasannidhī**ti iminā antovutthadukkaṭameva dīpitaṁ.

Kappiyabhūmi-anujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Na jīranti (Syā)

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā

300. **Yena āpaṇaṁ tadavasarī**ti-ādīsu **āpaṇan**ti ekassa nigamassetaṁ adhivacanaṁ. Tasmiṁ kira nigame vīsati āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesuṁ. Iti so āpaṇānaṁ ussannattā "āpaṇan"tveva saṅkhaṁ gato. Tassa pana nigamassa avidūre nadītīre ghanacchāyo ramaṇīyabhūmibhāgo mahāvanasaṇḍo, tasmiṁ bhagavā viharati. **Keṇiyo**ti tassa nāmaṁ. **Jaṭilo**ti āharimajaṭādharo tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjaṁ samādāya rañño paṇṇākāraṁ datvā bhūmibhāgaṁ gahetvā tattha assamaṁ kāretvā pañcahi sakaṭasatehi vaṇijjaṁ payojetvā kulasahassassa nissayo hutvā vasati. Assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṁ sovaṇṇamayaṁ phalaṁ muñcatīti vadanti. So divā kāsāvāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattiṁ kāmasampattiṁ anubhavati.

Pavattāroti[1] pavattayitāro, pāvacanavasena vattāroti attho. **Yesan**ti yesaṁ santakaṁ. **Mantapadan**ti mantasadde[2] bahikatvā raho bhāsitabbaṭṭhena mantā eva taṁtaṁatthapaṭipattihetutāya padanti mantapadaṁ, vedavacanaṁ[3]. **Gītan**ti aṭṭhakādīhi dasahi porāṇabrāhmaṇehi udāttānudāttādisarasampattivasena sajjhāyitaṁ. **Pavuttan**ti pāvacanavasena aññesaṁ vuttaṁ, vācitanti attho. **Samihitan**ti samupabyūḷhaṁ[4] rāsikataṁ, iruvedayajuvedasāmavedādivasena tatthāpi paccekaṁ mantabrāhmaṇādivasena sajjhāyanavācakādivasena[5] ca piṇḍaṁ katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantī**ti etarahi brāhmaṇā taṁ tehi pubbe gītaṁ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantī**ti taṁ anubhāsanti, idaṁ purimasseva vevacanaṁ. **Bhāsitamanubhāsantī**ti tehi bhāsitaṁ sajjhāyitaṁ anusajjhāyanti. **Vācitamanuvācentī**ti tehi aññesaṁ vācitaṁ anuvācenti. **Seyyathidan**ti te katamehi attho. **Aṭṭhako**ti-ādīni tesaṁ nāmāni. Te kira dibbacakkhu paribhaṇḍena yathākammūpagañāṇena sattānaṁ kammassakatādiṁ

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 244; Ma-Ṭṭha 3. 290; Aṁ-Ṭṭha 3. 65 piṭṭhādīsu taṭṭīkāsu ca passitabbaṁ.
2. Suddhe (Syā), sudde (Majjhimapaṇṇāsake Caṅkīsuttaṭīkāyaṁ)
3. Vedavacanaṁ (Syā) 4. Samupabbuḷaṁ (Syā) 5. Ajjhāyānuvācikādivasena (Syā)

pubbenivāsañāṇena atītakappe brāhmaṇānaṁ mantajjhenavidhiñca oloketvā parūpa ghātaṁ akatvā kassapasammāsambuddhassa bhagavato vaṭṭasannissitena vacanena saha saṁsanditvā mante ganthesuṁ. Aparāpare pana okkākarājakālādīsu uppannabrāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā buddhavacanena saddhiṁ viruddhe akaṁsu. Rattibhojanaṁ ratti, tato uparatāti **rattūparatā.** Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṁ vikālabhojanaṁ nāma, tato viratattā **viratā vikālabhojanā. Paṭiyādāpetvā**ti sappimadhusakkarādīhi ceva maricehi ca susaṅkhataṁ pānaṁ paṭiyādāpetvā.

"Mahā kho keṇiya bhikkhusaṁgho"ti kasmā bhagavā punappunaṁ paṭikkhipi? Titthiyānaṁ paṭikkhepapasannatāya. Titthiyā hi "aho vatāyaṁ appiccho, yo nimantiya mānopi na sādiyatī"ti upanimantiyamānassa paṭikkhepe pasīdantīti keci, akāraṇañcetaṁ. Natthi buddhānaṁ paccayahetu evarūpaṁ kohaññaṁ, ayaṁ pana aḍḍhatelasāni bhikkhu satāni disvā ettakānaṁyeva bhikkhaṁ paṭiyādessati, sveva selo brāhmaṇo tīhi purisa satehi saddhiṁ pabbajissati, ayuttaṁ kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhiṁ gantuṁ, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhiṁ gantuṁ. Athāpi sabbeva gahetvā gamissāmi, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūsu piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti "cirassampi keṇiyo samaṇaṁ gotamaṁ nimantetvā yāpanamattaṁ dātuṁ nāsakkhī"ti, sayañca vippaṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate "samaṇo gotamo punappunaṁ 'tvañca brāhmaṇesu abhippasanno'ti brāhmaṇānaṁ nāmaṁ gaṇhātī"ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe pāṭiyekkaṁ nimantessati, te tena nimantitā bhikkhū hutvā bhuñjissanti, evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunaṁ paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho bho gotamā**ti iminā idaṁ dīpeti "bho gotama kiṁ jātaṁ, yadi ahaṁ brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavaṁ gotamo, ahaṁ brāhmaṇānampi dātuṁ sakkomi tumhākampī"ti. **Ṭhapetvā dhaññaphalarasan**ti ettha taṇḍuladhovanodakampi dhaññarasoyevāti vadanti. **Anujānāmi bhikkhave ucchurasan**ti ettha nikkasaṭo ucchuraso sattāhakālikoti veditabbaṁ.

Imāhi gāthāhīti[1] imāhi keṇiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyaṁ vinā brāhmaṇānaṁ yaññābhāvato **"aggihuttamukhā yaññā"**ti vuttaṁ, aggihuttaseṭṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Brāhmaṇā hi "aggimukhā devā"ti aggijuhanapubbakaṁ yaññaṁ vidahanti. Vede sajjhāyantehi paṭhamaṁ sajjhāyitabbato sāvittī "chandaso mukhan"ti vuttā, sāvittī vedassa pubbaṅgamāti attho taṁpubbakattā vedasavanassa[2]. Manussānaṁ seṭṭhabhāvato rājā "mukhan"ti vutto. Ogāhantīnaṁ nadīnaṁ ādhāra bhāvato gantabbaṭṭhānabhāvena paṭisaraṇato ca sāgaro "mukhan"ti vutto. Candasamā yogena "ajja kattikā, ajja rohiṇī"ti saññāyanato nakkhattāni abhibhavitvā ālokakaraṇato nakkhattehi ativisesasommabhāvato[3] ca "nakkhattānaṁ mukhaṁ cando"ti vuttaṁ. "Dīpasikhā aggijālā asanivicakkan"ti evamādīnaṁ tapantānaṁ vijjulatānaṁ aggattā ādicco "tapataṁ mukhan"ti vutto. Dakkhiṇeyyānaṁ pana aggattā visesena tasmiṁ samaye buddhappamukhaṁ saṁghaṁ sandhāya "puññaṁ ākaṅkhamānānaṁ, saṁgho ve yajataṁ mukhan"ti vuttaṁ. Tena saṁgho puññassa āyamukhaṁ aggadakkhiṇeyya bhāvenāti dasseti.

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rojamallavatthukathāvaṇṇanā

301. Rojavatthumhi **vihāro**ti gandhakuṭiṁ sandhāya āhaṁsu. **Ataramāno**ti aturanto, saṇikaṁ padappamāṇaṭṭhāne padaṁ nikkhipanto vattaṁ katvā susammaṭṭhaṁ muttādalasinduvārasantharasadisaṁ vālikaṁ avināsentoti attho. **Āḷindan**ti pamukhaṁ. **Ukkāsitvā**ti ukkāsitasaddaṁ katvā. **Aggaḷan**ti kavāṭaṁ. **Ākoṭehī**ti agganakhena īsakaṁ kuñcikachiddasamīpe koṭehīti vuttaṁ hoti. Dvāraṁ kira ati-upari amanussā, atiheṭṭhā tiracchānajātikā koṭenti, tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe manussā koṭenti, idaṁ dvārakoṭakavattanti dīpentā vadanti.

---

1. Ma-Ṭṭha 3. 278; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 177 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Vedaṭhapanassa (Syā)
3. Savisesacārutarabhāvato (Syā)

vivari bhagavā dvāranti na bhagavā uṭṭhāya dvāraṁ vivari, vivaratūti[1] pana hatthaṁ pasāresi. Tato "bhagavā tumhehi anekāsu kappakoṭīsu dānaṁ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṁ katan"ti sayameva dvāraṁ vivaṭaṁ. Taṁ pana yasmā bhagavato manena vivaṭaṁ, tasmā "vivari bhagavā dvāran"ti vuttaṁ.

Rojamallavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vuḍḍhapabbajitavatthukathāvaṇṇanā

303. Ātumāvatthumhi **aññataro vuḍḍhapabbajito**ti subhaddo nāma aññataro bhikkhu vuḍḍhakāle pabbajitattā "vuḍḍhapabbajito"ti vutto. **Dve dārakā**ti sāmaṇera bhūmiyaṁ ṭhitā dve puttā. **Nāḷiyāvāpakenā**ti nāḷiyā ceva thavikāya ca. **Saṁhariṁsū**ti yasmā manussā te dārake mañjubhāṇine paṭibhānavante disvā kāretukāmāpi akāretu kāmāpi kārentiyeva, katakāle ca "kiṁ gaṇhissatha tātā"ti pucchanti. Te vadanti "na amhākaṁ aññena kenaci attho, pitā pana no bhagavato āgatakāle yāgudānaṁ kātu kāmo"ti. Taṁ sutvā manussā apariganetvāva yaṁ te sakkonti harituṁ, sabbaṁ denti. Yampi na sakkonti, manussehi pesenti. Tasmā te dārakā bahuṁ loṇampi telampi sappimpi taṇḍulampi khādanīyampi saṁhariṁsu.

Ātumāyaṁ viharatīti ātumaṁ nissāya viharati. **Bhusāgāre**ti bhusamaye agārake. Tattha kira mahantaṁ palālapuñjaṁ abbhantarato palālaṁ nikkaḍḍhitvā sālāsadisaṁ pabbajitānaṁ vasanayoggaṭṭhānasadisaṁ kataṁ, tadā bhagavā tattha vasi. Atha bhagavati ātumaṁ āgantvā bhusāgārakaṁ paviṭṭhe subhaddo sāyanhasamayaṁ gāma dvāraṁ gantvā manusse āmantesi "upāsakā nāhaṁ tumhākaṁ santikā aññaṁ kiñci paccāsīsāmi, mayhaṁ dārakehi ānītatelādīniyeva saṁghassa pahonti, hatthakamma mattaṁ me dethā"ti. Kiṁ bhante karomāti. "Idañcidañca gaṇhathā"ti sabbūpakaraṇāni gāhetvā vihāre uddhanāni kāretvā ekaṁ kāḷakaṁ kāsāvaṁ nivāsetvā tādisameva pārupitvā "idaṁ karotha, idaṁ karothā"ti sabbarattiṁ vicārento satasahassaṁ vissajjetvā

---

1. Vivariyatūti (Syā, Ka) Aṁ-Ṭṭha 3. 307 piṭṭhe pana passitabbaṁ.

bhojjayāguñca madhugoḷakañca paṭiyādāpesi. **Bhojjayāgu** nāma paṭhamaṁ bhuñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṁsapapphaphalarasādi yaṁkiñci khāda nīyaṁ nāma, sabbaṁ pavisati, kīḷitukāmānaṁ sīsamakkhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha bhagavā kālasseva sarīrapaṭijagganaṁ katvā bhikkhusaṁghaparivuto piṇḍāya carituṁ ātumagāmanagarābhimukho pāyāsi. Manussā tassa ārocesuṁ "bhagavā piṇḍāya gāmaṁ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyāditā"ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kāḷakakāsāvehi ekena hatthena dabbiñca kaṭacchuñca gahetvā brahmā viya dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṁ bhūmiyaṁ patiṭṭhāpetvā vanditvā "paṭiggaṇhātu me bhante bhagavā yāgun"ti āha. Tena vuttaṁ **"atha kho so vuḍḍhapabbajito tassā rattiyā accayena bahutaraṁ yāguṁ paṭiyādāpetvā bhagavato upanāmesī**"ti. **Jānantāpi tathāgatā pucchantī**ti-ādi vuttanayameva. **Kutāyan**ti kuto ayaṁ. Sesamettha uttānameva.

304. **Dasabhāgaṁ datvā**ti dasamabhāgaṁ datvā. Tenevāha **"dasa koṭṭhāse katvā eko koṭṭhāso bhūmisāmikānaṁ dātabbo**"ti.

Vuḍḍhapabbajitavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā

305. **Parimaddantā**ti upaparikkhantā. Pattuṇṇadese sañjātavatthaṁ **pattuṇṇaṁ.** Koseyyavisesoti hi abhidhānakose vuttaṁ. Cīnadese somāradese ca sañjātavatthāni **cīnasomārapaṭāni.** Pattuṇṇādīni tīṇi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. **Iddhimayikaṁ** ehibhikkhūnaṁ puññiddhiyā nibbattacīvaraṁ. Taṁ khomādīnaṁ aññataraṁ hotīti tesaṁyeva anulomaṁ. Devatāhi dinnacīvaraṁ **devadattiyaṁ.** Taṁ kapparukkhe nibbattaṁ jālinīdevakaññāya anuruddhattherassa dinnavatthasadisaṁ. Tampi khomādīnaññeva anulomaṁ hoti tesu aññatarabhāvato. **Dve paṭā desanāmeneva vuttā**ti tesaṁ sarūpadassanaparametaṁ, nāññaṁ nivattanaparaṁ pattuṇṇapaṭassapi desanāmeneva vuttattā. **Tumbā**ti

bhājanāni. **Phalatumbo**ti lābu-ādi. **Udakatumbo**ti udakukkhipanakakuṭako. **Kilañja cchattan**ti veḷuvilīgehi vāyitvā katachattaṁ. **Sambhinnarasan**ti sammissitarasaṁ. **Pānakaṁ paṭiggahitaṁ hotī**ti ambapānādipānakaṁ paṭiggahitaṁ hoti, taṁ vikālepi kappati asambhinnarasattā. **Tena tadahupaṭiggahitena saddhin**ti tena sattāhakālikena tadahupaṭiggahitena saddhiṁ. Sesamettha suviññeyyameva.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhesajjakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kathinakkhandhaka

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā

306. Kathinakkhandhake **sīsavasenā**ti padhānaṅgavasena. **“Kathinan**ti[1] pañcāni saṁse antokaraṇasamatthatāya thiranti attho”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **“So nesaṁ bhavissatī”ti yujjatī**ti “so tumhākan”ti avatvā “nesan”ti vacanaṁ yujjati. **Ye atthatakathinā**ti na kevalaṁ tumhākameva, ye aññepi atthatakathinā, tesampi bhavissatīti attho. **Anāma ntetvā caraṇan**ti cārittasikkhāpade vuttanayena anāpucchitvā kulesu caraṇaṁ. **Mataka cīvaran**ti matassa santakaṁ cīvaraṁ. **Tatruppādena ābhatan**ti vihārasantakena khetta vatthu-ādinā ānītaṁ.

Paṭhamapavāraṇāya pavāritāti idaṁ vassacchedaṁ akatvā vassaṁvutthabhāva sandassanatthaṁ vuttaṁ antarāyena appavāritānampi vutthavassānaṁ kathinatthāra sambhavato. Teneva “appavāritā vā”ti avatvā “chinnavassā vā pacchimikāya upagatā vā na labhantī”ti ettakameva vuttaṁ. **Aññasmiṁ vihāre vutthavassāpi na labhantī**ti nānā sīmāya aññasmiṁ vihāre vutthavassā imasmiṁ vihāre kathinatthāraṁ na labhantīti attho. **Khalimakkhitasāṭako**ti ahatavatthaṁ sandhāya vuttaṁ. **Dānakammavācā**ti kathinadussa dānakammavācā. **Akātuṁ na labbhatī**ti iminā anādariyena akarontassa dukkaṭanti dīpeti. **Kammavācā pana ekāyeva vaṭṭatī**ti kathinatthārasāṭakassa dānakāle vuttā ekāyeva kammavācā vaṭṭati. Puna tassa aññasmiṁ vatthe diyyamāne kammavācāya dātabbakiccaṁ natthi, apalokanameva alanti adhippāyo.

308. **Mahābhūmikan**ti mahāvisayaṁ, catuvīsati-ākāravantatāya mahāvitthārikanti vuttaṁ hoti. **Pañcakan**ti pañcakhaṇḍaṁ. Esa nayo sesesupi. **Paṭhamacimilikā**ti kathina vatthato aññā attano pakaticimilikā. **“Kucchicimilikaṁ katvā sibbitamattenā**ti thirajiṇṇānaṁ cimilikānaṁ ekato katvā sibbanassetaṁ adhivacanan”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Mahāpaccariyaṁ**

---

1. Kaṭhinanti (Syā)

kurundiyañca “vuttavacananidassanaṁ byañjane eva bhedo, atthe natthīti dassanatthaṁ katan”ti vadanti. **Piṭṭhi-anuvātāropanamattenā**ti dīghato anuvātassa āropanamattena. **Kucchi-anuvātāropanamattenā**ti puthulato anuvātassa āropanamattena. **Sāruppaṁ hotī**ti samaṇasāruppaṁ hoti. **Rattinissaggiyenā**ti ratti-atikkantena.

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā

311. **Ayan**ti āsāvacchediko kathinuddhāro. **Idha na vutto**ti pāḷiyaṁ mātikāpada bhājane savanantikānantaraṁ na vutto. **Tatthā**ti tasmiṁ sīmātikkantike kathinuddhāre. “Sīmātikkantiko nāma cīvarakālasīmātikkantiko”ti **kenaci** vuttaṁ. “Bahisīmāyaṁ cīvara kālasamayassa atikkantattā sīmātikkantiko”ti ayaṁ amhākaṁ khanti. Sahubbhāre “so katacīvaro”ti pāṭho dissati, evañca sati cīvarapalibodho paṭhamaṁ chijjatīti viññāyati, idha pana parivārapāḷiyañca “dve palibodhā apubbaṁ acarimaṁ chijjantī”ti[1] vacanato taṁ na sameti, tasmā vīmaṁsitabbamettha kāraṇaṁ.

312. “Samādāyavāro ādāyavārasadiso, upasaggamattamettha viseso”ti **gaṇṭhi padesu** vuttaṁ. Keci pana “sabbaṁ attano parikkhāraṁ anavasesetvā pakkamanto 'samādāya pakkamatī'ti vuccatī”ti vadanti. Puna samādāyavārepi teyeva dassitāti sambandho. Vippakatacīvare pakkamanantikassa kathinuddhārassa asambhavato **“yathāsambhavan”**ti vuttaṁ. Pakkamanantiko hi kathinuddhāro niṭṭhitacīvarasseva vasena vutto “bhikkhu atthatakathino katacīvaraṁ ādāya pakkamatī”ti vuttattā, tasmā so vippakatacīvaro na sambhavatīti chaḷeva ubbhārā tattha dassitā.

Tatrāyaṁ ādito paṭṭhāya vāravibhāvanā—ādāyavārā satta, tathā samādāyavārāti dve sattakavārā, tato pakkamanantikaṁ vajjetvā vippakatacīvarassa ādāyasamādāyavāravasena dve chakkavārā, tato

---

1. Vi 5. 310 piṭṭhe.

paraṁ niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikānaṁ vasena tīṇi tikāni dassitāni. Tattha paṭhama ttikaṁ antosīmāyaṁ "paccessaṁ na paccessan"ti imaṁ vidhiṁ anāmasitvā bahisīmāya meva "na paccessan"ti pavattaṁ, tasmā pakkamanantikasīmātikkantikasa-ubbhārā tattha na yujjanti. Dutiyattikaṁ antosīmāyaṁ "na paccessan"ti pavattaṁ. Tatiyattikaṁ **anadhiṭṭhi ta-**padena visesetvā pavattaṁ, atthato paṭhamattikena sameti. **Anadhiṭṭhitenā**ti ca "paccessaṁ na paccessan"ti evaṁ anadhiṭṭhitena, aniyamitenāti attho. Tatiyattikāna ntaraṁ catutthattikaṁ sambhavantaṁ antosīmāyaṁ "paccessan"ti vacanavisesena sambha vati. Tathā ca yojiyamānaṁ itarehi savanantikādīhi aviruddhaṁ hotīti catutthattikaṁ ahutvā chakkaṁ jātanti veditabbaṁ. Evaṁ tīṇi tikāni ekaṁ chakkañcāti paṭhamaṁ panna rasakaṁ veditabbaṁ.

316-320. Tato idameva pannarasakaṁ upasaggavisesena dutiyaṁ samādāyapanna rasakaṁ nāma kataṁ. Puna "vippakatacīvaraṁ ādāyā"ti tatiyaṁ pannarasakaṁ, "samā dāyā"ti catutthaṁ pannarasakaṁ dassitanti evaṁ cattāri pannarasakāni veditabbāni. Tattha paṭhamadutiyesu pannarasakesu sabbena sabbaṁ akatacīvaraṁ adhippetaṁ, itaresu dvīsu vippakatanti veditabbaṁ. Tato paraṁ "cīvarāsāya pakkamatī"ti-ādinā nayena niṭṭhānasanniṭṭhānanāsana-āsāvacchedikavasena eko vāroti idamekaṁ catukkaṁ jātaṁ, tasmā pubbe vuttāni tikāni āsāvacchedikāni tīṇi ca tikānīti etaṁ anāsāyadvādasakanti[1] veditabbaṁ. Tadanantare āsāyadvādasake kiñcāpi paṭhamaṁ dvādasakaṁ labbhati, tathāpi taṁ nibbisesanti tamekaṁ dvādasakaṁ avuttasiddhaṁ[2] katvā visesato dassetuṁ ādito paṭṭhāya "antosīmāyaṁ paccessan"ti vuttaṁ. Taṁ dutiyacatukke "so bahisīmagato suṇātī"ti-ādivacanassa tatiyacatukke savanantikādīnañca okāsakaraṇattanti veditabbaṁ. Idaṁ pana dvādasakaṁ anāsāyavasenapi labbhamānaṁ iminā avuttasiddhaṁ[3] katvā na dassitanti veditabbaṁ. Evamettha dve dvādasakāni uddharitabbāni. Karaṇīyadvādasa kepi yathādassitaṁ anāsāyadvādasakaṁ avuttasiddhaṁ āsāyadvādasakañcāti dve dvādasakāni uddharitabbāni.

321-322. Yasmā disaṁgamikanavake "disaṁgamiko pakkamatī"ti vacaneneva "na paccessan"ti idaṁ avuttasiddhameva, tasmā taṁ na vuttaṁ.

---

1. Āsāyadvādasakanti (Syā) 2. Vuttasiddhaṁ (Ka) 3. Vuttasiddhaṁ (Syā, Ka)

Ettāvatā ca āvāsapalibodhābhāvo dassito. **Cīvarapaṭivīsaṁ apavilāyamāno**ti iminā cīvarapalibodhasamaṅgitamassa dasseti. Tattha **cīvarapaṭivīsa**nti attano pattabbacīvara bhāgaṁ. **Apavilāyamāno**ti ākaṅkhamāno. Tassa cīvaralābhe sati vassaṁvutthāvāse niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikānaṁ vasena ekaṁ tikaṁ, tesaṁyeva vasena antarāmagge ekaṁ, gataṭṭhāne ekanti tiṇṇaṁ tikānaṁ vasena ekaṁ navakaṁ veditabbaṁ.

324. Tato paraṁ niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikasīmātikkantikasa-ubbhārānaṁ vasena phāsuvihārapañcakaṁ vuttaṁ. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kathinakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Cīvarakkhandhaka

Jīvakavatthukathāvaṇṇanā

329-330. Cīvarakkhandhake **kammavipākan**ti kammajarogaṁ. **Saṁyamassā**ti ānisaṁsassa, upayogatthe cetaṁ sāmivacanaṁ.

Pajjotarājavatthukathādivaṇṇanā

334-336. **Vicchikassa jāto**ti tassa kira mātuyā utusamaye sayanagatāya vicchiko nābhippadesaṁ āruḷho, sā tassa samphassena gabbhaṁ gaṇhi. Taṁ sandhāya vuttaṁ "vicchikassa jāto"ti. **Ussannadoso**ti[1] sañcitapittādidoso[2].

Varayācanakathāvaṇṇanā

337. **Itarītarenā**ti itarena itarena. **Itara**-saddo pana aniyamavacano[3] dvikkhattuṁ vuccamāno yaṁkiñci-saddehi samānattho hotīti vuttaṁ **"appagghenapi mahagghenapi yena kenacī"**ti. **Mahāpiṭṭhiyakojavan**ti hatthipiṭṭhīsu attharitabbatāya mahāpiṭṭhiyanti laddhasamaññaṁ caturaṅgulapupphaṁ kojavaṁ.

Kambalānujānanādikathāvaṇṇanā

340. **Upacāre**ti susānassa āsanne padese. **Chaḍḍetvā gatā**ti kiñci avatvāyeva chaḍḍetvā gatā. **So eva sāmī**ti akatāya katikāya yena gahitaṁ, sova sāmī.

Cīvarapaṭiggāhakasammuti-ādikathāvaṇṇanā

342-343. **Dhuravihāraṭṭhāne**ti vihāradvārassa sammukhaṭṭhāne. **Vihāramajjhe yeva sammannitabban**ti sabbesaṁ jānanatthāya vihāramajjheyeva nisinnehi sammanni tabbaṁ. **Tulābhūto**ti tulāsadiso. **Vaṇṇāvaṇṇaṁ katvā**ti sabbakoṭṭhāse agghato samake katvā. Tenevāha **"same paṭivīse ṭhapetvā"**ti. **Idan**ti sāmaṇerānaṁ upaḍḍhapaṭivīsassa dānaṁ. **Phātikamman**ti

---

1. Dosābhisannoti (Pāḷiyaṁ) 2. Sañjātapittādidoso(Ka) 3. Yamaniyamavacano (Syā)

sammuñjanībandhanādihatthakammaṁ. **Ukkuṭṭhiṁ karontīti** mahāsaddaṁ karonti. **Samapaṭivīso dātabbo**ti karissāmāti yācantānaṁ paṭiññāmattenapi samakoṭṭhāso dātabbo.

Cīvararajanakathā vaṇṇanā

344. **Rajanakumbhiyā majjhe ṭhapetvā**ti antorajanakumbhiyā majjhe ṭhapetvā evaṁ vaṭṭādhārake antorajanakumbhiyā pakkhitte majjhe udakaṁ tiṭṭhati, vaṭṭādhārakato bahi samantā antokumbhiyaṁ rajanacchalli. **Rajanaṁ pakkhipitun**ti rajanacchalliṁ pakkhipituṁ.

Ticīvarānujānanakathāvaṇṇanā

346. **Uddhaste aruṇe**ti uggate aruṇasīse. **Nandimukhiyā**ti tuṭṭhamukhiyā.

Atirekacīvarādikathāvaṇṇanā

348. **Acchupeyyan**ti patiṭṭhapeyyaṁ. **Hatavatthakānan**ti kālātītavatthānaṁ. **Uddharitvā allīyāpanakhaṇḍan**ti dubbalaṭṭhānaṁ apanetvā allīyāpanavatthakhaṇḍaṁ.

Visākhāvatthukathāvaṇṇanā

349-351. Visākhāvatthumhi **kallakāyā**ti akilantakāyā pītisomanassehi phuṭasarīrā. **Gatīti** ñāṇagati ñāṇādhigamo. **Abhisamparāyo**ti ñāṇābhisamparāyo ñāṇasahito peccabhāvo.

Taṁ bhagavā byākarissatīti "so bhikkhu sotāpanno sakadāgāmī"ti-ādinā tassa taṁ ñāṇagatiṁ, tato paraṁ "niyato sambodhiparāyaṇo sakideva imaṁ lokaṁ āgantvā dukkha ssantaṁ karissatī"ti-ādinā[1] ñāṇabhisamparāyañca āvi karissati. **Sovaggikan**ti saggasaṁvattanikaṁ. Sokaṁ nudati vinodetīti **sokanudaṁ.**

---

1. Saṁ 3. 311 piṭṭhe.

Nisīdanādi-anujānanakathāvaṇṇanā

353. **Dukkhaṁ supatī**ti nānāvidhasupinaṁ passanto dukkhaṁ supati. **Dukkhaṁ paṭibujjhatī**ti paṭibujjhantopi uttasitvā salomahaṁso dukkhaṁ paṭibujjhati.

Pacchimavikappanupagacīvarādikathāvaṇṇanā

359-362. **Aṭṭhapadakacchannena pattamukhaṁ sibbitun**ti aṭṭhapadaphalakākārena pattamukhe tattha tattha gabbhaṁ dassetvā sibbituṁ. **Aggaḷaguttiyeva pamāṇan**ti imehi catūhi nakkhepakāraṇehi ṭhapentenapi aggaḷaguttivihāreyeva ṭhapetuṁ vaṭṭatīti adhippāyo.

Saṁghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā

363. **Pañca māse**ti accantasaṁyoge upayogavacanaṁ. **Vaḍḍhiṁ payojetvā ṭhapita-upanikkhepato**ti vassāvāsikatthāya veyyāvaccakarehi vaḍḍhiṁ payojetvā ṭhapita upanikkhepato. **Tatruppādato**ti nāḷikera-ārāmāditatruppādato. "Vassāvāsikalābhavasena vā matakacīvaravasena vā tatruppādavasena vā aññena vā kenaci ākārena saṁghaṁ uddissa uppannacīvaraṁ, sabbaṁ tasseva atthatakathinassa pañca māse, anatthata kathinassa ekaṁ cīvaramāsaṁ pāpuṇātī"ti avisesato vatvāpi puna vassāvāsikalābhavasena uppanne labbhamānavisesaṁ dassetuṁ **"yaṁ pana idan"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **idhā**ti abhilāpamattametaṁ. "Vassaṁvutthasaṁghassa demā"ti vuttepi soyeva nayo. **Anattha takathinassapi pañca māse pāpuṇātī**ti vassāvāsikalābhavasena uppannattā anatthatakathi nassapi vutthavassassa pañca māse pāpuṇāti. **Kenaci** pana "idha-saddena niyamitattā"ti kāraṇaṁ vuttaṁ, taṁ akāraṇaṁ. Tathā hi idha-saddena aniyametvāpi "vassaṁvuttha saṁghassa demā"ti vā "vassāvāsikaṁ demā"ti vā antohemante vassāvāsikalābhavasena dinnaṁ cīvaraṁ anatthatakathinassapi vutthavassassa pañca māse pāpuṇāti, teneva parato aṭṭhasu mātikāsu "vassaṁvutthasaṁghassa detī"ti imassa mātikāpadassa vinicchaye[1] "cīvaramāsato paṭṭhāya yāva hemantassa pacchimo divaso, tāva

---

1. Vi-Ṭṭha 3. 425 piṭṭhe.

vassāvāsikaṁ demāti vutte kathinaṁ atthataṁ vā hotu anatthataṁ vā, atītavassaṁvutthāna meva pāpuṇātī”ti vuttaṁ. **Tato paran**ti pañcamāsato paraṁ, gimhānassa paṭhamadivasato paṭṭhāyāti attho.

“Kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti idaṁ “udāhu anāgatavasse”ti imassā nantaraṁ daṭṭhabbaṁ. Gimhānassa paṭhamadivasato paṭṭhāya uppannameva hi piṭṭhi samaye uppannattā “kiṁ atītavasse idaṁ vassāvāsikan”ti-ādinā pucchitabbaṁ, teneva paratopi vakkhati “gimhānaṁ paṭhamadivasato paṭṭhāya vutte pana mātikā āropetabbā 'atītavassāvāsassa pañca māsā atikkantā, anāgato cātumāsaccayena bhavissati, kataravassā vāsassa desī'ti. Sace 'atītavassaṁvutthānaṁ dammī'ti vadati, taṁantovassaṁvutthānameva pāpuṇātī”ti[1]. Potthakesu pana “anatthatakathinassapi pañca māse pāpuṇātī”ti imassā nantaraṁ “kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti idaṁ likhanti, taṁ na yujjati. Na hi piṭṭhi samaye uppannaṁ sandhāya “anatthatakathinassapi pañca māse pāpuṇātī”ti vuttaṁ, na ca piṭṭhisamaye uppannaṁ vutthavassasseva pāpuṇāti, sammukhībhūtānaṁ sabbesaṁ pāpuṇāti, teneva parato vakkhati “asukavihāre vassaṁvutthasaṁghassāti vadati, tatra vassaṁvutthānameva yāva kathinassubbhārā pāpuṇāti. Sace pana gimhānaṁ paṭhama divasato paṭṭhāya evaṁ vadati, tatra sammukhībhūtānaṁ sabbesaṁ pāpuṇāti. Kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti[2].

Ṭhitikā pana na tiṭṭhatīti ettha aṭṭhitāya ṭhitikāya puna aññasmiṁ cīvare uppanne sace eko bhikkhu āgacchati, majjhe chinditvā dvīhipi gahetabbaṁ. Ṭhitāya pana ṭhitikāya puna aññasmiṁ cīvare uppanne sace navakataro āgacchati, ṭhitikā heṭṭhā gacchati. Sace vuḍḍhataro āgacchati, ṭhitikā uddhamārohati. Atha añño natthi, puna attano pāpetvā gahetabbaṁ. **Duggahitāni hontī**ti ettha saṁghikāneva hontīti adhippāyo. **Gahitameva nāmā**ti “imassa idaṁ pattan”ti kiñcāpi na viditaṁ, te pana bhāgā atthato tesaṁ pattā yevāti adhippāyo. **Itovā**ti therānaṁ dātabbatoyeva.

Saṁghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi-Ṭṭha 3. 425 piṭṭhe.
2. Vi-Ṭṭha 3. 424 piṭṭhe.

Upanandasakyaputtavatthukathāvaṇṇanā

364. **Sattāhavārena aruṇameva uṭṭhāpetī**ti etaṁ vacanamattameva ekasmiṁ vihāre sattāhakiccābhāvato. **Idan**ti ekādhippāyadānaṁ. **Nānālābhehī**ti-ādīsu nānā visuṁ visuṁ lābho etesūti nānālābhā, dve vihārā, tehi **nānālābhehi.** Nānā visuṁ visuṁ pākārā dīhi paricchinno upacāro etesanti nānūpacārā, tehi **nānūpacārehi. Ekasīmavihārehī**ti ekūpacārasīmāyaṁ dvīhi vihārehi.

Gilānavatthukathāvaṇṇanā

365. **Palipanno**ti nimuggo, makkhitoti attho. **Uccāretvā**ti ukkhipitvā. **Samānā cariyako**ti ettha sacepi ekassa ācariyassa eko antevāsiko hoti, eko saddhivihāriko, etepi aññamaññaṁ samānācariyakā evāti vadanti.

366. **Bhesajjaṁ yojetuṁ asamattho hotī**ti vejjena "idañcidañca bhesajjaṁ gahetvā iminā yojetvā dātabban"ti vutte tathā kātuṁ asamatthoti attho. **Nīhātun**ti nīharituṁ, chaḍḍetunti attho.

Matasantakakathāvaṇṇanā

367-369. **Bhikkhussa kālakate**ti ettha **kālakata**-saddo bhāvasādhanoti āha **"kālakiriyāyā"**ti. **Tattha tattha saṁghassā**ti tasmiṁ tasmiṁ vihāre saṁghassa.

Saṁghe bhinne cīvaruppādakathāvaṇṇanā

376. **Yattha pana dakkhiṇodakaṁ pamāṇan**ti bhikkhū yasmiṁ raṭṭhe dakkhiṇo dakapaṭiggahaṇamattenapi deyyadhammassa sāmino hontīti adhippāyo. **Parasamudde**ti jambudīpe.

378. **Matakacīvaraṁ adhiṭṭhātī**ti ettha maggaṁ gacchanto tassa kālakiriyaṁ sutvā avihāraṭṭhāne ce dvādasaratanabbhantare aññesaṁ bhikkhūnaṁ abhāvaṁ ñatvā "idaṁ cīvaraṁ mayhaṁ pāpuṇātī"ti adhiṭṭhāti, svādhiṭṭhitaṁ.

Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā

379. **Puggalādhiṭṭhānanayena vuttan**ti "sīmāya dānan"ti-ādinā vattabbe "sīmāya detī"ti-ādi puggalādhiṭṭhānanayena vuttaṁ. **Parikkhepārahaṭṭhānena paricchinnā**ti iminā aparikkhittassa vihārassa dhuvasannipātaṭṭhānādito paṭhamaleḍḍupātassa anto upacārasī māti dasseti. Idāni dutiyaleḍḍupātassa antopi upacārasīmāyevāti dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi āraddhaṁ. Dhuvasannipātaṭṭhānampi pariyantagatameva gahetabbaṁ. Bhikkhunīnaṁ āramappavesanasenāsanāpucchanādi parivāsamānattārocanavassacchedanissayasenāsanaggāhādi vidhānanti idaṁ sabbaṁ imissāyeva upacārasīmāya vasena veditabbaṁ. Lābhatthāya ṭhapitasīmā **lābhasīmā.** Samānasaṁvāsa-avippavāsasīmāsu dinnassa idaṁ nānatthaṁ—"avippavāsasīmāya dammī"ti dinnaṁ gāmaṭṭhānaṁ na pāpuṇāti. Kasmā? "Ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañcā"ti vuttattā. "Samānasaṁvāsakasīmāya dammī"ti dinnaṁ pana gāme ṭhitānampi pāpuṇātīti.

Buddhādhivutthōti buddhena bhagavatā adhivuttho. **Ekasmin**ti ekasmiṁ vihāre. **Pākavaṭṭan**ti dānavaṭṭaṁ[1]. **Vattatī**ti pavattati. **Paṁsukūlikānampi vaṭṭatī**ti "tuyhaṁ demā"ti avatvā "bhikkhūnaṁ dema, therānaṁ demā"ti vuttattā paṁsukūlikānaṁ vaṭṭati. **Vicāritamevā**ti upāhanatthavikādīnamatthāya vicāritameva.

Upaḍḍhaṁ dātabbanti yaṁ ubhatosaṁghassa dinnaṁ, tato upaḍḍhaṁ bhikkhūnaṁ, upaḍḍhaṁ bhikkhunīnaṁ dātabbaṁ. Sacepi eko bhikkhu hoti ekā vā bhikkhunī, antamaso anupasampannassapi upaḍḍhameva dātabbaṁ. **"Bhikkhusaṁghassa ca bhikkhunīnañca tuyhañcā"ti vutte pana puggalo visuṁ na labhatī**ti idaṁ aṭṭhakathā pamāṇeneva gahetabbaṁ. Na hettha visesakāraṇaṁ upalabbhati. Tathā hi "ubhato saṁghassa ca tuyhañca dammī"ti vutte sāmaññavisesavacanehi saṅgahitattā yathā puggalo visuṁ labhati, evamidhāpi "bhikkhusaṁghassa ca tuyhañcā"ti sāmaññavisesavacanasabbhāvato bhavitabbameva visuṁ puggalapaṭivīsenāti viññāyati, tasmā aṭṭhakathāvacanamevettha pamāṇaṁ. **Pāpuṇanaṭṭhānato ekameva labhatī**ti attano vassaggena pattaṭṭhānato

1. Pākavattanti dānavattaṁ (Syā)

ekameva koṭṭhāsaṁ labhati. Tattha kāraṇamāha **"kasmā? Bhikkhusaṁghaggahaṇena gahitattā"**ti, bhikkhusaṁghaggahaṇeneva puggalassapi gahitattāti adhippāyo. **Bhikkhu saṁghassa**[1] **harāti vuttepi haritabban**ti īdisaṁ gihiveyyāvaccaṁ na hotīti katvā vuttaṁ.

Lakkhaṇaññū vadantīti idaṁ sanniṭṭhānavacanaṁ, aṭṭhakathāsu anāgatattā pana evaṁ vuttaṁ. **Bahi upacārasīmāyaṁ -pa- sabbesaṁ pāpuṇātī**ti yattha katthaci vuttha vassānaṁ sabbesaṁ pāpuṇātīti adhippāyo. Teneva **mātikāṭṭhakathāya**mpi[2] "sace pana bahi-upacārasīmāyaṁ ṭhito 'vassaṁvutthasaṁghassā'ti vadati, yattha katthaci vuttha vassānaṁ sabbesaṁ sampattānaṁ pāpuṇātī"ti vuttaṁ. **Gaṇṭhipadesu** pana "vassāvāsassa ananurūpe padese ṭhatvā vuttattā vassaṁvutthānaṁ avutthānañca sabbesaṁ pāpuṇātī"ti vuttaṁ, taṁ na gahetabbaṁ. Na hi "vassaṁvutthasaṁghassa dammī"ti vutte avuttha vassānaṁ pāpuṇāti. **Evaṁ vadatī**ti "vassaṁvutthasaṁghassa dammī'ti vadati. **Uddesaṁ gahetuṁ āgato**ti tassa santike uddesaṁ agahitapubbassapi uddesaṁ gaṇhi ssāmīti āgatakālato paṭṭhāya antevāsikabhāvūpagamanato vuttaṁ. Sesamettha suviññeyya meva.

Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cīvarakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Bhikkhaṁ saṁghassa (Aṭṭhakathāyaṁ)

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 162 piṭṭhe.

9. Campeyyakkhandhaka

Kassapagottabhikkhuvatthukathāvaṇṇanā

380. Campeyyakkhandhake **campāyan**ti evaṁnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharaṇī-ādīsu tesu tesu ṭhānesu campakarukkhāva ussannā ahesuṁ, tasmā "campā"ti saṅkhaṁ agamāsi. **Gaggarāya pokkharaṇiyā tīre**ti tassa campānagarassa avidūre gaggarāya nāma rājamahesiyā khaṇitattā "gaggarā"ti laddhavohārā pokkharaṇī atthi, tassā tīre samantato nīlādipañcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṁ mahantaṁ campaka vanaṁ, tasmiṁ bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṁ sandhāya "gaggarāya pokkharaṇiyā tīre"ti vuttaṁ. **Tantibaddho**ti **tanti** vuccati byāpāro, tattha baddho pasuto ussukkaṁ āpannoti attho, tasmiṁ āvāse akataṁ senāsanaṁ karoti, jiṇṇaṁ paṭisaṅkharoti, kate issaro hotīti adhippāyo. Tenāha **"tasmiṁ āvāse kattabbattā tantipaṭi baddho"**ti, kattabbakamme ussāhamāpannoti attho.

Ñattivipannakammādikathāvaṇṇanā

385-387. **Paṭikkosantesū**ti nivārentesu. **Hāpanaṁ vā aññathā karaṇaṁ vā natthī**ti ñattikammassa ekāya eva ñattiyā kattabbattā tato hāpanaṁ na sambhavati, anussāvanāya abhāvato pacchā ñattiṭhapanavasena dvīhi ñattīhi karaṇavasena ca aññathā karaṇaṁ natthi.

Catuvaggakaraṇādikathāvaṇṇanā

389. Ukkhepanīyakammakato **kammanānāsaṁvāsako,** ukkhittānuvattako **laddhi nānāsaṁvāsako.**

Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā

395. **Appatto nissāraṇan**ti ettha **nissāraṇakammaṁ** nāma kuladūsakānaññeva anuññātaṁ, ayañca "bālo hoti abyatto"ti-ādinā niddiṭṭho kuladūsako na hoti, tasmā "appatto"ti

vutto. Yadi evaṁ kathaṁ sunissārito hotīti? Bāla-abyattatādiyuttassapi kammakkha ndhake "ākaṅkhamāno saṁgho pabbājanīyakammaṁ kareyyā"ti[1] vuttattā. Tenevāha **"tañcesa -pa- tasmā sunissārito hotī"**ti. Tattha **tan**ti pabbājanīyakammaṁ. **Eso**ti "bālo"ti-ādinā niddiṭṭho. **Āveṇikena lakkhaṇenā**ti pabbājanīyakammassa āveṇikabhūtena kuladūsakabhāvalakkhaṇena.

Tañce saṁgho nissāreti, sunissāritoti ettha adhippetassa pabbājanīyakammassa vasena atthaṁ dassetvā idāni yadi "tañce saṁgho nissāretī"ti tajjanīyādikammavasena nissāraṇā adhippetā, tadā nissāraṇaṁ sampattoyeva tajjanīyādivasena sunissāritoti byatirekamukhena atthaṁ dassetuṁ puna **"tañce saṁgho nissāretī"**ti ulliṅgetvā attho kathito. Natthi etassa apadānaṁ avakhaṇḍanaṁ āpattipariyantoti **anapadāno. Ekekenapi aṅgena nissāraṇā anuññātā**ti kammakkhandhake anuññātā. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Campeyyakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi 4. 31 piṭṭhe.

10. Kosambakakkhandhaka

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā

451. Kosambakakkhandhake **sace hoti, desessāmī**ti subbacatāya sikkhākāmatāya ca āpattiṁ passi. **Natthi āpattī**ti anāpattipakkhopi ettha sambhavatīti adhippāyenāha. Sā panāpatti eva. Tenāha **"so hassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi ahosī"**ti.

453-454. **Sambhama-atthavasenā**ti turitatthavasena. **"Akāraṇe tumhehi so bhikkhu ukkhitto"ti vadeyyā**ti yasmā pubbe vinayadharassa vacanena "sace āpatti hoti, desessāmī"ti anena paṭiññātaṁ, idānipi tasseva vacanena "asañcicca assatiyā katattā natthettha āpattī"ti anāpattisaññī, tasmā "akāraṇe tumhehi so bhikkhu ukkhitto"ti ukkhepake bhikkhū yadi vadeyyāti adhippāyo. **Ukkhittānuvattake vā "tumhe āpattiṁ āpannā"ti vadeyyā**ti yasmā vatthujānanacittenāyaṁ sacittakā āpatti, ayañca udakāvasese udakāvasesasaññī, tasmā sāpattikasseva "tumhe chandāgatiṁ gacchathā"ti adhippāyena "tumhe āpattiṁ āpannā"ti ukkhittānuvattake vadeyya.

455-456. **Kammaṁ kopetī**ti "nānāsaṁvāsakacatuttho ce bhikkhave kammaṁ kareyya, akammaṁ na ca karaṇīyan"ti-ādivacanato[1] sace saṁgho taṁ gaṇapūrakaṁ katvā kammaṁ kareyya, ayaṁ tattha nisinnopi taṁ kammaṁ kopetīti adhippāyo. **Upacāraṁ muñcitvā**ti ettha **upacāro** nāma aññamaññaṁ hatthena pāpuṇanaṭṭhānaṁ.

457. **Bhaṇḍanajātā**ti-ādīsu kalahassa pubbabhāgo bhaṇḍanaṁ nāma, taṁ jātaṁ etesanti **bhaṇḍanajātā,** hatthaparāmāsādivasena matthakaṁ patto kalaho jāto etesanti **kalahajātā,** viruddhavādabhūtaṁ vādaṁ āpannāti **vivādāpannā. Mukhasattīhī**ti vācāsattīhi. **Vitudantā**ti

---

1. Vi 3. 440 piṭṭhe.

vijjhantā. **Bhagavantaṁ etadavocā**ti "idha bhante kosambiyaṁ bhikkhū bhaṇḍana jātā"ti-ādivacanaṁ avoca, tañca kho neva piyakamyatāya, na bhedādhippāyena, atha kho atthakāmatāya hitakāmatāya. Sāmaggīkārako kiresa bhikkhu, tasmāssa etadahosi "yathā ime bhikkhū vivādaṁ āraddhā, na sakkā mayā, nāpi aññena bhikkhunā samagge kātuṁ, appeva nāma sadevake loke aggapuggalo bhagavā sayaṁ vā gantvā attano vā santikaṁ pakkosāpetvā etesaṁ bhikkhūnaṁ khantimettāpaṭisaṁyuttaṁ sāraṇīyadhammadesanaṁ kathetvā sāmaggiṁ kareyyā"ti atthakāmatāya hitakāmatāya gantvā avoca. **Tasmā evamāhā**ti atthakāmattā evamāha, na bhagavato vacanaṁ anādiyanto. Ye pana tadā satthu vacanaṁ na gaṇhiṁsu, te kiñci avatvā tuṇhībhūtā maṅkubhūtā aṭṭhaṁsu, tasmā ubhayesampi satthari agāravapaṭipatti nāhosi.

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dīghāvuvatthukathāvaṇṇanā

458. **Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesī**ti-ādīsu **bhūtapubban**ti idaṁ bhagavā pathavīgataṁ nidhiṁ uddharitvā purato rāsiṁ karonto viya bhavapaṭicchannaṁ purā vutthaṁ dassento āha. **Aḍḍho**ti issaro. Yo koci attano santakena vibhavena aḍḍho hoti, ayaṁ pana na kevalaṁ aḍḍhoyeva, mahaddhano mahatā aparimāṇasaṅkhena dhanena samannāgatoti āha **"mahaddhano"**ti. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato kāmā bhogā nāma, tasmā pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo.** Mahantaṁ senābalañceva thāmabalañca etassāti **mahabbalo.** Mahanto hatthi-assādi vāhano etassāti **mahāvāhano.** Mahantaṁ vijitaṁ raṭṭhaṁ etassāti **mahāvijito. Paripuṇṇa kosakoṭṭhāgāro**ti **koso** vuccati bhaṇḍāgārasāragabbho, **koṭṭhaṁ** vuccati dhaññassa āṭhapanaṭṭhānaṁ, koṭṭhabhūtaṁ agāraṁ **koṭṭhagāraṁ,** nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso dhaññānañca paripuṇṇakoṭṭhāgāroti attho.

Atha vā catubbidho koso hatthī assā rathā pattīti[1]. Yathā hi asino tikkhabhāvaparipālako paricchado "koso"ti vuccati, evaṁ rañño tikkhabhāvaparipālakattā caturaṅginī senā "koso"ti vuccati. Tividhaṁ koṭṭhāgāraṁ dhanakoṭṭhāgāraṁ dhaññakoṭṭhāgāraṁ vatthakoṭṭhāgāranti. Taṁ sabbampi paripuṇṇamassāti **paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. Caturaṅginiṁ senan**ti hatthi-assarathapattisaṅkhātehi catūhi aṅgehi samannāgataṁ senaṁ. **Sannayhitvā**ti cammapaṭimuñcanādīhi sannāhaṁ kāretvā. **Abbhuyyāsī**ti abhi-uyyāsi, abhimukho hutvā nikkhamīti attho. **Ekasaṁghātampī**ti ekappahārampi. **Dhovanan**ti dhovanudakaṁ. **Parinetvā**ti nīharitvā. "Anatthado"ti vattabbe da-kārassa ta-kāraṁ katvā "anatthato"ti vuttanti āha **"atha vā"**ti-ādi.

464. Vaggabhāvena vā puthu nānā saddo assāti **puthusaddo. Samajano**ti bhaṇḍane samajjhāsayo jano. **Tatthā**ti tasmiṁ janakāye. **Ahaṁ bāloti na maññitthā**ti bālalakkhaṇe ṭhitopi "ahaṁ bālo"ti na maññi. **Bhiyyo cā**ti attano bālabhāvassa ajānanato bhiyyo ca bhaṇḍanassa upariphoṭo viya saṁghabhedassa attano kāraṇabhāvampi uppajjamānaṁ na maññittha nāññāsi.

Kalahavasena pavattavācāyeva gocarā etesanti **vācāgocarā. Mukhāyāman**ti vivadanavasena mukhaṁ āyāmetvā bhāṇino. **Na taṁ jānantī**ti taṁ kalahaṁ na jānanti. Kalahaṁ karonto ca taṁ na jānanto nāma natthi. Yathā pana na jānanti, taṁ dassetuṁ āha **"evaṁ sādīnavo ayan"**ti, ayaṁ kalaho nāma attano paresañca atthahāpanato anatthu ppādanato diṭṭheva dhamme samparāye ca sādīnavo sadosoti attho. **(Taṁ na jānantī**ti taṁ kalahaṁ na jānanti. Kathaṁ na jānantīti āha **"evaṁ sādīnavo ayan"**ti, "evaṁ sādī navo ayaṁ kalaho"ti evaṁ taṁ kalahaṁ na jānantīti attho.)[2]

Akkocchi manti-ādīsu **akkocchī**ti akkosi. **Avadhī**ti pahari. **Ajinī**ti kūṭasakkhi-otāraṇena vā vādapaṭivādena vā karaṇuttariyakaraṇena vā ajesi. **Ahāsī**ti mama santakaṁ pattādīsu kiñcideva

1. Raṭṭhanti (Syā) 2. ( ) Etthantare pāṭho uparipaṇṇāsake upakkilesasuttaṭīkāyaṁ natthi.

avahari. **Ye ca tan**ti ye keci devā vā manussā vā gahaṭṭhā vā pabbajitā vā taṁ "akkocchi man"ti-ādivatthukaṁ kodhaṁ sakaṭadhuraṁ viya naddhinā pūtimacchādīni viya ca kusā dīhi punappunaṁ veṭhentā **upanayhanti** upanāhavasena anubandhanti, tesaṁ sakiṁ uppannaṁ veraṁ na sammatīti attho.

Ye ca taṁ nupanayhantīti assatiyā amanasikāravasena vā kammapaccavekkhaṇā divasena vā ye taṁ akkosādivatthukaṁ kodhaṁ "tayāpi koci niddoso purimabhave akkuṭṭho bhavissati, pahaṭo bhavissati, kūṭasakkhiṁ otāretvā jito bhavissati, kassaci te pasayha kiñci acchinnaṁ bhavissati, tasmā niddoso hutvāpi akkosādīni pāpuṇāsī"ti evaṁ na upanayhanti, tesu pamādena uppannampi veraṁ iminā anupanayhanena nirindhano viya jātavedo upasammati.

Na hi verena verānīti yathā hi kheḷasiṅghāṇikādi-asucimakkhitaṁ ṭhānaṁ teheva asucīhi dhovanto suddhaṁ niggandhaṁ kātuṁ na sakkoti, atha kho taṁ ṭhānaṁ bhiyyoso mattāya asuddhatarañca duggandhatarañca hoti, evameva akkosantaṁ paccakkosanto paharantaṁ paṭipaharanto verena veraṁ vūpasametuṁ na sakkoti, atha kho bhiyyo verameva karoti. Iti verāni nāma verena kismiñcipi kāle na sammanti, atha kho vaḍḍhantiyeva. **Averena ca sammantī**ti yathā pana tāni kheḷādīni asucīni vippasannena udakena dhoviyamānāni nassanti, taṁ ṭhānaṁ suddhaṁ hoti niggandhaṁ, evameva averena khantimettodakena yonisomanasikārena paṭisaṅkhānena paccavekkhaṇena verāni vūpasammanti paṭippassambhanti abhāvaṁ gacchanti. **Esa dhammo sanantano**ti esa averena verūpasamanasaṅkhāto porāṇako dhammo sabbesaṁ buddhapaccekabuddhakhīṇāsavānaṁ gatamaggo.

Na jānantīti aniccasaññaṁ na paccupaṭṭhāpentīti adhippāyo. **Tato sammanti medhagā**ti tato tasmā kāraṇā medhagā kalahā sammanti vūpasamaṁ gacchanti. Kathaṁ te sammantīti āha **"evañhī"**ti-ādi. Tattha **evañhi te jānantā**ti te paṇḍitā "mayaṁ maccusamīpaṁ gacchāmā"ti evaṁ jānantā yonisomanasikāraṁ uppādetvā medhagānaṁ kalahānaṁ

vūpasamāya paṭipajjanti, atha nesaṁ tāya paṭipattiyā te medhagā sammantīti adhippāyo.

Tesampi hoti saṅgatīti ye mātāpitūnaṁ aṭṭhīni chindanti, pāṇe haranti[1], gavādīni ca pasayha gaṇhanti, evaṁ raṭṭhaṁ vilumpamānānaṁ tesampi saṅgati hoti, kimaṅgaṁ pana tumhākaṁ na siyāti adhippāyo.

Vaṇṇāvaṇṇadīpanatthaṁ vuttāti "bālasahāyatāya ime bhikkhū kalahapasutā, paṇḍitasahāyānaṁ pana idaṁ na siyā"ti paṇḍitasahāyassa bālasahāyassa ca vaṇṇāvaṇṇa dīpanatthaṁ vuttā. **Nipakan**ti nepakkapaññāya samannāgataṁ. **Sādhuvihāri dhīra**nti bhaddakavihāriṁ paṇḍitaṁ. **Pākaṭaparissaye ca paṭicchannaparissaye ca abhibhavitvā**ti sīhabyagghādayo pākaṭaparissaye ca rāgabhayadosabhayādayo paṭicchannaparissaye cāti sabbeva parissaye abhibhavitvā.

Ekakā cariṁsūti "idaṁ rajjaṁ nāma mahantaṁ pamādaṭṭhānaṁ, kiṁ amhākaṁ rajjena kāritenā"ti raṭṭhaṁ pahāya tato mahā-araññaṁ pavisitvā tāpasapabbajjaṁ pabba jitvā catūsu iriyāpathesu ekakā cariṁsūti attho.

Ekassa caritaṁ seyyoti pabbajitassa pabbajitakālato paṭṭhāya ekībhāvābhiratassa ekakasseva caritaṁ seyyoti attho. **Natthi bāle sahāyatā**ti cūḷasīlaṁ majjhimasīlaṁ mahāsīlaṁ dasa kathāvatthūni terasa dhutaguṇā vipassanāñāṇaṁ cattāro maggā cattāri phalāni tisso vijjā cha abhiññā amatamahānibbānanti ayaṁ sahāyatā nāma, sā bālaṁ nissāya adhigantuṁ na sakkāti natthi bāle sahāyatā. Mātaṅgo araññe **mātaṅgaraññe**ti saralopena sandhi. "Mātaṅgarañño"tipi pāṭho, araññako mātaṅgo viyāti attho. **Mātaṅga** saddeneva hatthibhāvassa vuttattā nāgavacanaṁ tassa mahattavibhāvanatthanti āha **"nāgoti mahantādhivacanametan"**ti. Mahantapariyāyo hi **nāga**-saddo hoti "etaṁ nāgassa nāgena, īsādantassa hatthino"ti-ādīsu[2].

Dīghāvuvatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Hananti (Ka)
2. Khu 1. 127 piṭṭhe.

Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā

465. **Bālakaloṇakāragāmo**ti[1] upāligahapatissa evaṁnāmako bhogagāmo. **Tenupa saṅkamī**ti dhammasenāpatimahāmoggallānattheresu vā asītimahāsāvakesu vā antamaso dhammabhaṇḍāgārikaṁ ānandattherampi kañci anāmantetvā sayameva pattacīvaramādāya anīkanissaṭo hatthī viya yūthanissaṭo kāḷasīho viya vātacchinno valāhako viya ca ekakova upasaṅkami. Kasmā upasaṅkami? Gaṇe kirassa ādīnavaṁ disvā ekavihāriṁ bhikkhuṁ passitukāmatā udapādi, tasmā sītādipīḷito uṇhādiṁ patthayamāno viya upasaṅkami. Atha vā bhagavatā so ādīnavo pageva pariññāto[2], na tena satthā nibbinno, tasmiṁ pana antovasse keci buddhaveneyyā nāhesuṁ, tena aññattha gamanaṁ tesaṁ bhikkhūnaṁ damanupāyoti pālileyyakaṁ[3] uddissa gacchanto ekavihāriṁ āyasmantaṁ bhaguṁ sampahaṁsetuṁ tattha gato. Evaṁ gate ca satthari pañcasatā bhikkhū āyasmantaṁ ānandaṁ āhaṁsu "āvuso ānanda satthā ekakova gato, mayaṁ anubandhissāmā"ti. "Āvuso yadā bhagavā sāmaṁ senāsanaṁ saṁsāmetvā pattacīvaramādāya anāmantetvā upaṭṭhāke anapaloketvā bhikkhusaṁghaṁ adutiyo gacchati, tadā ekacārikaṁ carituṁ bhagavato ajjhāsayo, sāvakena nāma satthu ajjhosayānurūpaṁ paṭipajjitabbaṁ, tasmā na imesu divasesu bhagavā anugantabbo"ti nivāresi, sayampi nānugañchi. **Dhammiyā kathāyā**ti ekībhāve ānisaṁsapaṭisaṁyuttāya dhammakathāya.

Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pācīnavaṁsadāyagamanakathāvaṇṇanā

466. **Yena pācīnavaṁsadāyo**ti tattha kasmā upasaṅkami? Yathā nāma jighacchi tassa bhojane, pipāsitassa pānīye, sītena phuṭṭhassa uṇhe, uṇhena phuṭṭhassa sīte, dukkhitassa sukhe abhiruci uppajjati, evameva bhagavato kosambake bhikkhū aññamaññaṁ vivādāpanne asamaggavāsaṁ vasante,

---

1. Bālakaloṇakārāmagomoti (Syā) Ma 3. 193 piṭṭhe passitabbaṁ.
2. Apariññāto (Ka)
3. Pārileyyakaṁ (Syā)

samaggavāsaṁ vasante āvajjentassa ime tayo kulaputtā āpāthamāgamiṁsu, atha nesaṁ[1] paggaṇhitukāmo upasaṅkami "evāyaṁ paṭipatti-anukkamena kosambakānaṁ bhikkhūnaṁ vinayanūpāyo hotī"ti. **Viharantī**ti sāmaggirasaṁ anubhavamānā viharanti.

Dāyapāloti[2] araññapālo. So araññaṁ yathā icchiticchitappadesena manussā pavisitvā tattha pupphaṁ vā phalaṁ vā niyyāsaṁ vā dabbasambhāraṁ vā na haranti, evaṁ vatiyā parikkhittassa araññassa yojite dvāre nisīditvā araññaṁ rakkhati, tasmā "dāyapālo"ti vutto. **Attakāmarūpā viharantī**ti attano hitaṁ kāmayamānasabhāvā hutvā viharanti. Yo hi imasmiṁ sāsane pabbajitvāpi vejjakammadūtakammapahiṇagamanādīnaṁ vasena ekavīsati-anesanāhi jīvikaṁ kappeti, ayaṁ na attakāmarūpo nāma. Yo pana imasmiṁ sāsane pabbajitvā ekavīsati-anesanaṁ pahāya catupārisuddhisīle patiṭṭhāya buddhavacanaṁ uggaṇhitvā sappāyadhutaṅgaṁ adhiṭṭhāya aṭṭhatiṁsāya ārammaṇesu cittaruciyaṁ kammaṭṭhānaṁ gahetvā gāmantaṁ pahāya araññaṁ pavisitvā samāpattiyo nibbattetvā vipassanāya kammaṁ kurumāno vicarati, ayaṁ attakāmo nāma. Tepi tayo kulaputtā evarūpā ahesuṁ. Tena vuttaṁ "attakāmarūpā viharantī"ti.

Mā tesaṁ aphāsumakāsīti tesaṁ aphāsukaṁ mā akāsīti bhagavantaṁ vāresi. Evaṁ kirassa ahosi "ime kulaputtā samaggā viharanti, ekaccassa ca gataṭṭhāne bhaṇḍana kalahavivādā vattanti, tikhiṇasiṅgo caṇḍagoṇo viya ovijjhanto vicarati, athekamaggena dvinnaṁ gamanaṁ na hoti, kadāci ayampi evaṁ karonto imesaṁ kulaputtānaṁ samagga vāsaṁ bhindeyya, pāsādiko ca panesa suvaṇṇavaṇṇo rasagiddho maññe, gatakālato paṭṭhāya paṇītadāyakānaṁ attano upaṭṭhākānaṁ vaṇṇakathanādīhi imesaṁ kulaputtānaṁ appamādavihāraṁ bhindeyya, vasanaṭṭhānāni cāpi etesaṁ kulaputtānaṁ nibaddhāni paricchinnāni tissova paṇṇasālā tayo caṅkamā tīṇi divāṭṭhānāni tīṇi mañcapīṭhāni, ayaṁ pana samaṇo mahākāyo vuḍḍhataro maññe bhavissati, so akāle ime kulaputte senāsanā vuṭṭhapessati, evaṁ sabbathāpi etesaṁ aphāsu bhavissatī"ti. Taṁ anicchanto "mā tesaṁ aphāsumakāsī"ti bhagavantaṁ vāreti.

---

1. Ne (Syā)
2. Ma-Ṭṭha 2. 139 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Kiṁ panesa jānanto vāresi ajānantoti? Ajānanto. Sammāsambuddho hi nāma yadā anekabhikkhusahassaparivāro byāmappabhāya asīti-anubyañjanehi dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇasiriyā ca buddhānubhāvaṁ dassento vicarati, tadā "ko eso"ti apucchitvāva jānitabbo hoti. Tadā pana bhagavā "māssu koci mama buddhānubhāvaṁ aññāsī"ti tathā rūpena iddhābhisaṅkhārena sabbampi taṁ buddhānubhāvaṁ cīvaragabbhena viya paṭicchādetvā valāhakagabbhena paṭicchanno puṇṇacando viya sayameva pattacīvara mādāya aññātakavesena agamāsi. Iti taṁ ajānantova dāyapālo vāresi.

Etadavocāti thero kira "mā samaṇā"ti dāyapālassa kathaṁ sutvā cintesi "mayaṁ tayo janā idha viharāma, añño pabbajito nāma natthi, ayañca dāyapālo pabbajitena viya saddhiṁ katheti, ko nu kho bhavissatī"ti divāṭṭhānato uṭṭhāya dvāre ṭhatvā maggaṁ olokento bhagavantaṁ addasa. Bhagavāpi therassa saha dassaneneva sarīrobhāsaṁ muñci, asīti-anubyañjanavirājitā byāmappabhā pasāritasuvaṇṇapaṭo viya virocittha. Thero "ayaṁ dāyapālo phaṇakata-āsīvisaṁ gīvāya gahetuṁ hatthaṁ pasārento viya loke aggapuggalena saddhiṁ kathentova na jānāti, aññatarabhikkhunā viya saddhiṁ kathetī"ti nivārento etaṁ "māvuso dāyapālā"ti-ādivacanaṁ avoca.

Tenupasaṅkamīti kasmā bhagavato paccuggamanaṁ akatvāva upasaṅkami? Evaṁ kirassa ahosi "mayaṁ tayo janā samaggavāsaṁ vasāma, sacāhaṁ ekakova paccuggamanaṁ karissāmi, samaggavāso nāma na bhavissati, piyamitte gahetvāva paccuggamanaṁ karissāmi. Yathā ca bhagavā mayhaṁ piyo, evaṁ sahāyānampi me piyo"ti tehi saddhiṁ paccuggamanaṁ kātukāmo sayaṁ akatvā upasaṅkami. Keci pana "tesaṁ therānaṁ paṇṇasāladvāre caṅkamanakoṭiyā bhagavato āgamanamaggo hoti, tasmā thero tesaṁ saññaṁ dadamānova gato"ti vadanti. **Abhikkamathā**ti ito āgacchatha. **Pāde pakkhālesī**ti vikasitapadumasannitehi jālahatthehi maṇivaṇṇaṁ udakaṁ gahetvā suvaṇṇa vaṇṇesu piṭṭhipādesu udakaṁ āsiñcitvā pādena pādaṁ ghaṁsento pakkhālesi.

Buddhānaṁ kāye rajojallaṁ nāma na upalimpati, kasmā pakkhālesīti? Sarīrassa utuggaha ṇatthaṁ tesañca cittasampahaṁsanatthaṁ. Amhehi atihaṭena udakena bhagavā pāde pakkhālesi, paribhogaṁ akāsīti tesaṁ bhikkhūnaṁ balavasomanassavasena cittaṁ pīṇitaṁ[1] hoti, tasmā pakkhālesi.

Āyasmantaṁ anuruddhaṁ bhagavā etadavocāti so kira tesaṁ vuḍḍhataro, tassa saṅgahe kate sesānaṁ katova hotīti theraññeva etaṁ "kacci vo anuruddhā"ti-ādivacanaṁ avoca. **Anuruddhā**ti vā ekasesanayena vuttaṁ virūpekasesassapi icchitabbattā, evañca katvā bahuvacananiddeso ca samatthito hoti. **Kaccī**ti pucchanatthe nipāto. **Vo**ti sāmi vacanaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—kacci anuruddhā tumhākaṁ khamanīyaṁ, iriyāpatho vo khamati, kacci yāpanīyaṁ, kacci vo jīvitaṁ yāpeti ghaṭiyati, kacci piṇḍakena na kilamatha, kacci tumhākaṁ sulabhapiṇḍaṁ, sampatte vo disvā manussā uḷuṅkayāguṁ vā kaṭacchubhikkhaṁ vā dātabbaṁ maññantīti bhikkhācāravattaṁ pucchati. Kasmā? Yasmā paccayena akilamantena sakkā samaṇadhammo kātuṁ, vattameva vā etaṁ pabbajitānaṁ.

Atha tena paṭivacane dinne "anuruddhā tumhe rājapabbajitā mahāpuññā, manussā tumhākaṁ araññe vasantānaṁ adatvā kassa aññassa dātabbaṁ maññissanti, tumhe pana etaṁ bhuñjitvā kiṁ nu kho migapotakā viya aññamaññaṁ ghaṭṭentā viharatha, udāhu sāmaggibhāvo vo atthī"ti sāmaggirasaṁ pucchanto **"kacci pana vo anuruddhā samaggā"**ti-ādimāha. Tattha **khīrodakībhūtā**ti yathā khīrañca udakañca aññamaññaṁ saṁsandati, visuṁ na hoti, ekattaṁ viya upeti, kacci evaṁ sāmaggivasena ekattupagata cittuppādā viharathāti pucchati. **Piyacakkhūhī**ti mettacittaṁ paccupaṭṭhāpetvā olokanato piyabhāvadīpakāni cakkhūni piyacakkhūni nāma, "kacci tathārūpehi cakkhūhi aññamaññaṁ passantā viharathā"ti pucchati. **Tagghā**ti ekaṁsatthe nipāto, ekaṁsena mayaṁ bhanteti vuttaṁ hoti. **Yathā kathaṁ panā**ti ettha **yathā**ti nipātamattaṁ, **kathan**ti kāraṇapucchā, kathaṁ pana tumhe evaṁ viharatha, kena kāraṇena viharatha, taṁ me kāraṇaṁ brūhīti vuttaṁ hoti.

---

1. Paṇītaṁ (Syā)

Mettaṁ kāyakammanti mettacittavasena pavattaṁ kāyakammaṁ. **Āvi ceva raho cā**ti sammukhā ceva parammukhā ca. Itaresupi eseva nayo. Tattha sammukhā kāyavacī kammāni sahavāse labbhanti, itarāni vippavāse, manokammaṁ sabbattha labbhati. Yañhi saheva vasantesu ekena mañcapīṭhaṁ vā dārubhaṇḍaṁ vā mattikābhaṇḍaṁ vā bahi dunnikkhittaṁ hoti, taṁ disvā "kenidaṁ vaḷañjitan"ti avaññaṁ akatvā attanā dunnikkhittaṁ viya gahetvā paṭisāmentassa paṭijaggitabbayuttaṁ vā pana ṭhānaṁ paṭijaggantassa sammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma hoti. Ekasmiṁ pakkante tena dunnikkhittaṁ senāsanaparikkhāraṁ tatheva nikkhipantassa paṭijaggitabbayuttaṁ vā pana ṭhānaṁ paṭijaggantassa parammukhā mettaṁ kāyakammaṁ nāma hoti. Sahavasantassa pana therehi saddhiṁ madhuraṁ sammodanīyakathaṁ paṭisanthārakathaṁ sāraṇīya kathaṁ dhammakathaṁ sarabhaññaṁ sākacchaṁ puñhapucchanaṁ pañhavissajjananti evamādikaraṇe sammukhā mettaṁ vacīkammaṁ nāma hoti. Theresu pana pakkantesu "mayhaṁ piyasahāyo nindiyatthero kimilatthero evaṁ sīlasampanno evaṁ ācāra sampanno"ti-ādiguṇakathane parammukhā mettaṁ vacīkammaṁ nāma hoti. "Mayhaṁ piyamitto nandiyatthero kimilatthero avero hotu abyāpajjo sukhī"ti evaṁ samannāharato pana sammukhāpi parammukhāpi mettaṁ manokammaṁ hotiyeva.

Nānā hi kho no bhante kāyāti ayañhi kāyo piṭṭhaṁ viya mattikā viya ca omadditvā ekato kātuṁ na sakkā. **Ekañca pana maññe cittan**ti cittaṁ pana no attano viya aññamaññassa hitabhāvena avirodhabhāvena bhedābhāvena samaggabhāvena ekamevāti dasseti. Kathaṁ panete sakaṁ cittaṁ nikkhipitvā itaresaṁ cittavasena vattiṁsūti? Ekassa patte malaṁ uṭṭhahati, ekassa cīvaraṁ kiliṭṭhaṁ hoti, ekassa paribhaṇḍakammaṁ hoti. Tattha yassa patte malaṁ uṭṭhitaṁ, tena "mamāvuso patte malaṁ uṭṭhitaṁ, pacituṁ vaṭṭatī"ti vutte itare "mayhaṁ cīvaraṁ kiliṭṭhaṁ dhovitabbaṁ, mayhaṁ paribhaṇḍaṁ kātabban"ti avatvā araññaṁ pavisitvā dārūni āharitvā bhinditvā pattakaṭāhe bahalatanumattikāhi lepaṁ katvā pattaṁ pacitvā tato paraṁ cīvaraṁ vā dhovanti, paribhaṇḍaṁ vā karonti. "Mamāvuso cīvaraṁ kiliṭṭhaṁ, dhovitu vaṭṭatī"ti "mama paṇṇasālā uklāpā, paribhaṇḍaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti paṭhamataraṁ ārocitepi eseva nayo.

Idāni tesaṁ appamādalakkhāṇaṁ pucchanto **“kacci pana vo anuruddhā”**ti-ādimāha. Tattha **vo**ti nipātamattaṁ, paccattavacanaṁ vā, kacci tumheti attho. **Amhākan**ti amhesu tīsu janesu. **Piṇḍāya paṭikkamatī**ti gāme piṇḍāya caritvā paccāgacchati. **Avakkārapātin**ti atirekapiṇḍapātaṁ apanetvā ṭhapanatthāya ekaṁ samugga pātiṁ dhovitvā ṭhapeti. **Yo pacchā**ti te kira therā na ekatova bhikkhācāraṁ pavisanti. Phalasamāpattiratā hete pātova sarīrapaṭijagganaṁ katvā vattapaṭipattiṁ pūretvā senāsanaṁ pavisitvā kālaparicchedaṁ katvā phalasamāpattiṁ appetvā nisīdanti. Tesu yo paṭhamataraṁ nisinno attano kālaparicchedavasena paṭhamataraṁ uṭṭhāti, so piṇḍāya caritvā paṭinivatto bhattakiccaṭṭhānaṁ āgantvā jānāti “dve bhikkhū pacchato, ahaṁ paṭhamataraṁ āgato”ti. Atha pattaṁ pidahitvā āsanapaññāpanādīni katvā yadi patte paṭivīsamattameva hoti, nisīditvā bhuñjati, yadi atirekaṁ hoti, avakkārapātiyaṁ pakkhipitvā pātiṁ pidhāya bhuñjati, katabhattakicco pattaṁ dhovitvā vodakaṁ katvā thavikāya osāpetvā pattacīvaraṁ gahetvā attano vasanaṭṭhānaṁ pavisati.

Dutiyopi āgantvāva jānāti “eko paṭhamaṁ āgato, eko pacchato”ti. So sace patte bhattaṁ pamāṇameva hoti, bhuñjati. Sace mandaṁ, avakkārapātito gahetvā bhuñjati. Sace atirekaṁ hoti, avakkārapātiyaṁ pakkhipitvā pamāṇameva bhuñjitvā purimatthero viya vasanaṭṭhānaṁ pavisati. Tatiyopi āgantvāva jānāti “dve paṭhamaṁ āgatā, ahaṁ pacchimo”ti. Sopi dutiyatthero viya bhuñjitvā katabhattakicco pattaṁ dhovitvā vodakaṁ katvā thavikāya osāpetvā āsanāni ukkhipitvā paṭisāmeti, pānīyaghaṭe vā paribhojanīya ghaṭe vā avasesa-udakaṁ chaḍḍetvā ghaṭe nikujjitvā avakkārapātiyaṁ sace avasesabhattaṁ hoti, taṁ vuttanayena jahitvā[1] pātiṁ dhovitvā paṭisāmeti, bhattaggaṁ sammajjati, so kacavaraṁ chaḍḍetvā sammajjaniṁ ukkhipitvā upacikāhi muttaṭṭhāne ṭhapetvā pattacīvara mādāya vasanaṭṭhānaṁ pavisati. Idaṁ therānaṁ bahivihāre araññe bhattakiccakaraṇaṭṭhāne bhojanasālāya vattaṁ. Idaṁ sandhāya “yo pacchā”ti-ādi vuttaṁ.

---

1. Haritvā (Syā)

Yo passatīti-ādi pana nesaṁ antovihāre vattanti veditabbaṁ. Tattha **vaccaghaṭan**ti ācamanakumbhiṁ. **Rittan**ti rittakaṁ. **Tucchan**ti tasseva vevacanaṁ. **Avisayhan**ti ukkhi pituṁ asakkuṇeyyaṁ atibhāriyaṁ. **Hatthavikārenā**ti hatthasaññāya. Te kira pānīyaghaṭā dīsu yaṁkiñci tucchakaṁ gahetvā pokkharaṇiṁ gantvā anto ca bahi ca dhovitvā udakaṁ parissāvetvā tīre ṭhapetvā aññaṁ bhikkhuṁ hatthavikārena āmantenti, odissa vā anodissa vā saddaṁ na karonti. Kasmā odissa na karonti? Tañhi bhikkhuṁ saddo bādheyyāti. Kasmā anodissa na karonti? Anodissa sadde dinne "ahaṁ pure, ahaṁ pure"ti dvepi nikkhameyyuṁ. Tato dvīhi kattabbakamme tatiyassa kammacchedo bhaveyya. Saṁyatapadasaddo pana hutvā aparassa bhikkhuno divāṭṭhānasantikaṁ gantvā tena diṭṭha bhāvaṁ ñatvā hatthasaññaṁ karoti, tāya saññāya itaro āgacchati, tato dve janā hatthena hatthaṁ saṁsibbantā dvīsu hatthesu ṭhapetvā uṭṭhāpenti. Taṁ sandhāyāha **"hattha vikārena dutiyaṁ āmantetvā hatthavilaṅghakena upaṭṭhāpemā"**ti.

Pañcāhikaṁ kho panāti cātuddase pannarase aṭṭhamiyanti idaṁ tāva pakati dhammassavanameva, taṁ akhaṇḍaṁ katvā pañcame pañcame divase dve therā nātivikāle nahāyitvā anuruddhattherassa vasanaṭṭhānaṁ gacchanti. Tattha tayopi nisīditvā tiṇṇaṁ piṭakānaṁ aññatarasmiṁ aññamaññaṁ pañhaṁ pucchanti, aññamaññaṁ vissajjenti. Tesaṁ evaṁ karontānaṁyeva aruṇaṁ uggacchati. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. Ettāvatā therena bhagavatā appamādalakkhaṇaṁ pucchitena pamādaṭṭhānesuyeva appamāda lakkhaṇaṁ vissajjitaṁ hoti. Aññesañhi bhikkhūnaṁ bhikkhācārapavisanakālo nikkhamanakālo nivāsanaparivattanaṁ cīvarapārūpanaṁ antogāme piṇḍāya caraṇaṁ dhammakathanaṁ anumodanaṁ antogāmato nikkhamitvā bhattakiccakaraṇaṁ pattadhovanaṁ patta-osāpanaṁ pattacīvarapaṭisāmananti papañcakaraṇaṭṭhānāni etāni. Tasmā thero "amhākaṁ ettakaṁ ṭhānaṁ muñcitvā vissaṭṭhakathāpavattanena kammaṭṭhāne pamajjanaṭṭhānāni, tatthāpi mayaṁ bhante kammaṭṭhānaviruddhaṁ na paṭipajjāmā"ti aññesaṁ pamādaṭṭhānesuyeva sikhāppattaṁ attano appamādalakkhaṇaṁ vissajjesi. Imināva etāni ṭhānāni muñcitvā aññattha vihārasamāpattīnaṁ avaḷañjanavasena pamādakālo nāma amhākaṁ natthīti dīpeti.

Pācīnavaṁsadāyagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pālileyyakagamanakathāvaṇṇanā

467. **Dhammiyā kathāyā**ti samaggavāse ānisaṁsapaṭisaṁyuttāya dhamma kathāya. **Anupubbena**[1] **cārikaṁ caramāno**ti anukkamena gāmanigamapaṭipāṭiyā cārikaṁ caramāno. **Yena pālileyyakaṁ tadavasarī**ti ekakova yena pālileyyakagāmo, taṁ avasari. Pālileyyakagāmavāsinopi paccuggantvā bhagavato dānaṁ datvā pālileyyaka gāmassa avidūre rakkhita vanasaṇḍo nāma atthi, tattha bhagavato paṇṇasālaṁ katvā "ettha bhagavā vasatū"ti yācitvā vāsayiṁsu. **Bhaddasālo**ti pana tattheko manāpo laṭṭhiko sālarukkho. Bhagavā ta gāmaṁ upanissāya vanasaṇḍe paṇṇasālāya samīpe tasmiṁ rukkhamūle vihāsi. Tena vuttaṁ **"pālileyyake viharati rakkhitavanasaṇḍe bhaddasāla mūle"**ti.

Atha kho bhagavato rahogatassāti-ādi bhagavato vivekasukhapaccavekkhaṇa dassanaṁ. **Ākiṇṇo na phāsu vihāsin**ti sambādhappatto ākiṇṇo vihāsiṁ. Kiṁ pana bhagavato sambādho atthi saṁsaggo vāti? Natthi. Na hi koci bhagavantaṁ anicchāya upasaṅkamituṁ sakkoti. Durāsadā hi buddhā bhagavanto sabbattha ca anupalittā, hitesi tāya pana sattesu anukampaṁ upādāya "mutto mocessāmī"ti paṭiññānurūpaṁ caturogha nittharaṇatthaṁ aṭṭhannaṁ parisānaṁ attano santikaṁ kālena kālaṁ upasaṅkamanaṁ adhivāseti, sayañca mahākaruṇāsamussāhito kālaññū hutvā tattha upasaṅkamīti idaṁ sabbabuddhānaṁ āciṇṇaṁ. Nāyamidha ākiṇṇavihāro adhippeto, idha pana tehi kalaha kārakehi kosambakabhikkhūhi saddhiṁ ekavihāre vāsaṁ vihāsi, tadā vinetabbābhāvato ākiṇṇavihāraṁ katvā vuttaṁ "ahaṁ kho pubbe ākiṇṇo na phāsu vihāsin"ti. Tenevāha **"tehi kosambakehi bhikkhūhi bhaṇḍanakārakehī"**ti-ādi.

Daharapotakehīti daharehi hatthipotakehi, ye bhiṅkātipi vuccanti. **Tehī**ti hatthi ādīhi. **Kaddamodakānī**ti kaddamamissāni udakāni. **Ogāhā**ti ettha "ogāhan"tipi pāḷi. **Assā**ti hatthināgassa. **Upanighaṁsantiyo**ti ghaṭṭentiyo. Upanighaṁsiyamānopi attano

---

1. Udāna-Ṭṭha 226 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

uḷārabhāvena na kujjhati, tena tā ghaṁsantiyeva. **Vūpakaṭṭho**ti vipakaṭṭho[1] dūrībhūto.

Yūthāti hatthighaṭāya. **Yena bhagavā tenupasaṅkamī**ti so kira hatthināgo yūthavāse ukkaṇṭhito taṁ vanasaṇḍaṁ paviṭṭho. Tattha bhagavantaṁ disvā ghaṭa sahassena nibbāpitasantāpo viya nibbuto hutvā pasannacitto bhagavato santike aṭṭhāsi, tato paṭṭhāya vattasīse ṭhatvā bhaddasālassa paṇṇasālāya ca samantato appaharitaṁ katvā sākhābhaṅgena sammajjati, bhagavato mukhadhovanaṁ deti, nahānodakaṁ āharati, dantakaṭṭhaṁ deti, araññato madhurāni phalāphalāni āharitvā satthu upaneti. Satthā tāni paribhuñjati. Tena vuttaṁ **"soṇḍāya bhagavato pānīyaṁ paribhojanīyaṁ upaṭṭhā petī"**ti-ādi. So kira soṇḍāya dārūni āharitvā aññamaññaṁ ghaṁsitvā aggiṁ uṭṭhāpetvā dārūni jālāpetvā tattha pāsāṇakhaṇḍāni tāpetvā tāni daṇḍakehi vaṭṭetvā soṇḍiyaṁ khipitvā udakassa tattabhāvaṁ ñatvā bhagavato santikaṁ upagantvā tiṭṭhati. Bhagavā "hatthināgo mama nahānaṁ icchatī"ti tattha gantvā nahānakiccaṁ karoti. Pānīyepi eseva nayo. Tasmiṁ pana sītale jāte upasaṅkamati. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"soṇḍāya bhagavato pānīyaṁ paribhojanīyaṁ upaṭṭhāpetī"**ti.

Attano ca pavivekaṁ viditvāti kehici anākiṇṇabhāvaladdhaṁ kāyavivekaṁ jānitvā. Itare pana vivekā bhagavato sabbakālaṁ vijjantiyeva. **Imaṁ udānaṁ udānesī**ti imaṁ attano hatthināgassa ca vivekābhiratiyā samānajjhāsayabhāvadīpanaṁ udānaṁ udānesi.

Gāthāya pana evamatthayojanā veditabbā[2]—**etaṁ īsādantassa** ratha-īsāsadisadantassa hatthināgassa **cittaṁ nāgena** buddhanāgassa **cittena sameti** saṁsandati. Kathaṁ sameti ce? **Yadeko ramatī vane,** yasmā buddhanāgo "ahaṁ kho pubbe ākiṇṇo vihāsin"ti purimaṁ ākiṇṇavihāraṁ jigucchitvā vivekaṁ upabrūhayamāno idāni yathā **eko** adutiyo **vane** araññe **ramati** abhiramati, evaṁ ayampi hatthināgo

---

1. Pavivekaṭṭho (Udāna-Ṭṭha 225 piṭṭhe) 2. Udāna-Ṭṭha 228 piṭṭhepi passitabbaṁ.

pubbe attano hatthi-ādīhi ākiṇṇavihāraṁ jigucchitvā idāni **eko** asahāyo vane ekavihāraṁ **ramati** abhinandati, tasmāssa **cittaṁ nāgena sameti,** tassa cittena sametīti katvā ekībhāvaratiyā ekasadisaṁ hotīti attho.

Pālileyyakagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhārasavatthukathāvaṇṇanā

473. **Yo paṭibāheyya, āpatti dukkaṭassā**ti ettha yo senāsanārahassa senāsanaṁ paṭibāhati, tasseva āpatti. Kalahakārakādīnaṁ panettha "okāso natthī"ti-ādikaṁ saṁghassa katikaṁ ārocetvā na[1] paññapentassa "ahaṁ vuḍḍho"ti pasayha attanāva attano paññapetvā gaṇhantaṁ "yuttiyā gaṇhathā"ti vatvā vārentassa ca natthi āpatti. "Bhaṇḍanakārakaṁ nikkaḍḍhatīti vacanato kuladūsakassa pabbājanīyakammānuññāya ca idha kalahavūpasamanatthaṁ āgatānaṁ kosambakānampi 'yathāvuḍḍha'nti avatvā 'vivitte asati vivittaṁ katvāpi dātabba'nti vuttattā vivittaṁ katvā dentaṁ paṭibāhantasseva āpattī"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

Upālisaṁghasāmaggīpucchāvaṇṇanā

476. **Na mūlā mūlaṁ gantvā**ti mūlato mūlaṁ agantvā. **Atthato apagatā**ti sāmaggisaṅkhāta-atthato apagatā.

477. Yena naṁ paccatthikā vadeyyuṁ, taṁ na hi hotīti sambandho. **Anapaga tan**ti kāraṇato anapetaṁ, sakāraṇanti vuttaṁ hoti.

Usūyāyāti iminā dosāgatigamanassa saṅgahitattā **"agatigamanenā"**ti avasesa agatigamanaṁ dassitanti veditabbaṁ. **Aṭṭhahi dūtaṅgehī**ti "sotā ca hoti sāvetā ca uggahetā ca dhāretā ca

---

1. Āropetvāna(Syā)

viññāpetā ca kusalo ca sahitāsahitadassano ca akalahakārako cā”ti evaṁ vuttehi aṭṭhahi dūtaṅgehi. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Kosambakakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṁ

Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cūḷavagga

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Kammakkhandhaka

Tajjanīyakammakathāvaṇṇanā

1. Sūḷavaggassa[1] paṭhame kammakkhandhake tāva "yaṭṭhiṁ pavesaya, kunte pavesayā"ti-ādīsu viya sahacaraṇañāyena "mañcā ukkuṭṭhiṁ karontī"ti-ādīsu viya nissitesu nissayavohāravasena vā paṇḍukalohitakanissitā paṇḍukalohitakasaddena vuttāti āha **"tesaṁ nissitakāpi paṇḍukalohitakātveva paññāyantī"**ti. **Paṭivadathā**ti paṭivacanaṁ detha.

Adhammakammadvādasakakathāvaṇṇanā

4. **Tīhi aṅgehi samannāgatan**ti paccekaṁ samuditehi vā tīhi aṅgehi samannā gataṁ. Na hi tiṇṇaṁ eva aṅgānaṁ samodhānena adhammakammaṁ hoti, ekenapi hotiyeva. "Appaṭiññāya kataṁ hotīti lajjiṁ sandhāya vuttan"ti **gaṇṭhipadesu** kathitaṁ.

Nanu ca "adesanāgāminiyā āpattiyā kataṁ hotī"ti idaṁ parato "tīhi bhikkhave aṅgehi samannāgatassa bhikkhuno ākaṅkhamāno saṁgho tajjanīyakammaṁ kareyya, adhisīle sīlavipanno hotī"ti iminā virujjhati. Adesanāgāminiṁ āpanno hi "adhisīle sīlavipanno"ti vuccatīti? Tattha keci vadanti "tajjanīyakammassa hi visesena bhaṇḍana kārakattaṁ aṅga'nti aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ, taṁ pāḷiyā āgatanidānena sameti, tasmā sabbatikesupi bhaṇḍanaṁ āropetvā bhaṇḍanapaccayā āpannāpattivasena idaṁ kammaṁ kātabbaṁ. Tasmā 'adhisīle sīlavipanno'ti

---

1. Cullavaggassa (Syā)

etthāpi pubbabhāge vā parabhāge vā codanāsāraṇādikāle bhaṇḍanapaccayā āpannāpatti vaseneva kātabbaṁ, na kevalaṁ saṁghādisesapaccayā kātabban"ti. Apare pana vadanti "adesanāgāminiyāti idaṁ pārājikāpattiṁyeva sandhāya vuttaṁ, na saṁghādisesaṁ. Aṭṭhakathāyaṁ pana 'adesanāgāminiyāti pārājikāpattiyā vā saṁghādisesāpattiyā vā'ti vuttaṁ. Tattha saṁghādisesāpattiyā vāti atthuddhāravasena vuttaṁ, 'adhisīle sīlavipanno'ti ca idaṁ saṁghādisesaṁyeva sandhāya vuttaṁ, na pārājikaṁ. Tasmā pārājikā pattipaccayā na tajjanīyakammaṁ kātabbaṁ payojanābhāvā, saṁghādisesapaccayā kātabbanti ayamattho siddho hoti. Sukkapakkhe 'desanāgāminiyā āpattiyā kataṁ hotī'ti iminā virujjhatīti ce? Na ekena pariyāyena saṁghādisesassappi desanāgāminīvohāra sambhavato"ti, taṁ yuttaṁ viya dissati.

Nappaṭippassambhetabba-aṭṭhārasakakathāvaṇṇanā

8. **Lomaṁ pātentī**ti-ādi sammāvattanāya pariyāyavacanaṁ.

Niyassakammakathāvaṇṇanā

11. Niyassakamme **"nissāya te vatthabban**ti garunissayaṁ sandhāya vuttaṁ, na itaran"ti **kenaci** likhitaṁ. **Gaṇṭhipade** pana "niyassakammaṁ yasmā bālavasena karīyati, tasmā nissāya vatthabbanti nissayaṁ gāhāpetabbo"ti vuttaṁ, vīmaṁsitvā yuttataraṁ gahetabbaṁ. **Apissū**ti ettha **su**-iti nipātamattaṁ, bhikkhū api niccabyāvaṭā hontīti vuttaṁ hoti.

Pabbājanīyakammakathāvaṇṇanā

29. Pabbājanīyakamme **tena hi bhikkhave saṁgho pabbājanīyakammaṁ paṭippassambhetū**ti idaṁ tesu vibbhamantesupi pakkamantesupi sammāvattanteyeva sandhāya vuttaṁ.

Paṭisāraṇīyakammakathāvaṇṇanā

33. Sudhammavatthusmiṁ **macchikāsaṇḍe**ti evaṁnāmake nagare. Tattha kira[1] citto gahapati pañcavaggiyānaṁ abbhantaraṁ mahānāmattheraṁ piṇḍāya caramānaṁ

---

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 327 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

disvā tassa iriyāpathe pasīditvā pattaṁ ādāya gehaṁ pavesetvā bhojetvā bhattakiccā vasāne dhammakathaṁ suṇanto sotāpattiphalaṁ patvā acalasaddho hutvā ambāṭaka vanaṁ nāma attano uyyānaṁ saṁghārāmaṁ kātukāmo therassa hatthe udakaṁ pātetvā niyyātesi. Tasmiṁ khaṇe "patiṭṭhitaṁ buddhasāsanan"ti udakapariyantaṁ katvā mahā pathavī kampi, mahāseṭṭhi uyyāne mahāvihāraṁ kāresi. Tatthāyaṁ sudhammo bhikkhu āvāsiko ahosi. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"āyasmā sudhammo macchikāsaṇḍe cittassa gahapatino āvāsiko hotī"**ti-ādi. Tattha **dhuvabhattiko**ti niccabhattiko.

Aparena samayena cittassa guṇakathaṁ sutvā bhikkhusahassena saddhiṁ dve aggasāvakā tassa saṅgahaṁ kattukāmā macchikāsaṇḍaṁ agamaṁsu. Taṁ sandhāya vuttaṁ **"tena kho pana samayena sambahulā therā"**ti-ādi. Citto gahapati tesaṁ āgamanaṁ sutvā addhayojanamattaṁ paccuggantvā te ādāya attano vihāraṁ pavesetvā āgantukavattaṁ katvā "bhante thokaṁ dhammakathaṁ sotukāmomhī"ti dhammasenā patiṁ yāci. Atha naṁ thero "upāsaka addhānenāmhā kilantarūpā, apica thokaṁ suṇāhī"ti tassa dhammakathaṁ kathesi. Tena vuttaṁ **"ekamantaṁ nisinnaṁ kho cittaṁ gahapatiṁ āyasmā sāriputto dhammiyā kathāya sandassesī"**ti-ādi. So therassa dhamma kathaṁ suṇantova anāgāmiphalaṁ pāpuṇi.

41. **Nāsakkhi cittaṁ gahapatiṁ khamāpetun**ti so tattha gantvā "gahapati mayha meva so doso, khamāhi me"ti vatvāpi "nāhaṁ khamāmī"ti tena paṭikkhitto maṅku bhūto taṁ khamāpetuṁ nāsakkhi. Punadeva satthu santikaṁ paccāgamāsi. Satthā "nāssa upāsako khamissatī"ti jānantopi "mānathaddho esa tiṁsayojanaṁ gantvāva paccā gacchatū"ti khamanupāyaṁ anācikkhitvāva uyyojesi. Athassa puna āgatakāle nihata mānassa anudūtaṁ datvā "gaccha, iminā saddhiṁ gantvā upāsakaṁ khamāpetī"ti vatvā "samaṇena nāma 'mayhaṁ vihāro, mayhaṁ nivāsaṭṭhānaṁ, mayhaṁ upāsako, mayhaṁ upāsikā'ti mānaṁ vā issaṁ vā kātuṁ na vaṭṭati. Evaṁ karontassa hi icchāmānādayo kilesā vaḍḍhantī"ti ovadanto—

"Asantaṁ bhāvanamiccheyya, purekkhārañca bhikkhusu.
Āvāsesu ca issariyaṁ, pujā parakulesu ca.

Mameva kata maññantu, gihī pabbajitā ubho.
Mamevātivasā assu, kiccākiccesu kismici.
Iti bālassa saṅkappo, icchā māno ca vaḍḍhatī"ti—

dhammapade[1] imā gāthā abhāsi.

Sudhammattheropi imaṁ ovādaṁ sutvā satthāraṁ vanditvā uṭṭhāyāsanā pada kkhiṇaṁ katvā tena anudūtena bhikkhunā saddhiṁ gantvā upāsakassa cakkhupathe āpattiṁ paṭikaritvā upāsakaṁ khamāpesi. So upāsakena "khamāmahaṁ bhante, sace mayhaṁ doso atthi, khamatha me"ti paṭikhamāpito satthārā dinna-ovāde ṭhatvā katipā heneva saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇi.

Āpattiyā adassane ukkhepanīyakammakathāvaṇṇanā

50. **Tassā adassaneyeva kammaṁ kātabban**ti tassā adassaneyeva ukkhepanīya kammaṁ kātabbaṁ. Tajjanīyādikammaṁ pana āpattiṁ āropetvā tassā adassane appaṭikamme vā bhaṇḍanakārakādi-aṅgehi kātabbaṁ. Sesamettha uttānameva.

Kammakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Khu 1. 23 piṭṭhe.

2. Pārivāsikakkhandhaka

Pārivāsikavattakathāvaṇṇanā

75. Pārivāsikakkhandhake **navakataraṁ pārivāsikan**ti attano navakataraṁ pārivāsikaṁ. Pārivāsikassa hi attano navakataraṁ pārivāsikaṁ ṭhapetvā aññe mūlāyapaṭikassanārahamānattārahamānattacārika-abbhānārahāpi pakatattaṭṭhāneyeva tiṭṭhanti. Tenāha **"antamaso mūlāyapaṭikassanārahādīnampī"**ti. Pāde ghaṁsenti etenāti **pādaghaṁsanaṁ,** sakkharakathalādi. "Anujānāmi bhikkhave tisso pādaghaṁsaniyo sakkharaṁ kathalaṁ samuddapheṇakan"ti[1] hi vuttaṁ. **Saddhivihārikādīnampi sādiyantassā**ti saddhivihārikānampi abhivādanādiṁ sādiyantassa. "Mā maṁ gāmappavesanaṁ āpucchathā"ti vutte anāpucchāpi gāmaṁ pavisituṁ vaṭṭati. **Yo yo vuḍḍho**ti pārivāsikesu bhikkhūsu yo yo vuḍḍho. **Navakatarassa sāditun**ti pārivāsikanavakatarassa abhivādanādiṁ sādituṁ.

Tatthevāti saṁghanavakaṭṭhāneyeva. **Attano pāḷiyā pavāretabban**ti attano vassa ggena pattapāḷiyā pavāretabbaṁ, na pana sabbesu pavāritesūti attho. **Yadi pana na gaṇhāti na vissajjetī**ti yadi purimadivase attano na gaṇhāti gahetvā ca na vissajjeti. **Catussālabhattan**ti bhojanasālāyaṁ paṭipāṭiyā diyyamānabhattaṁ. **Hatthapāse ṭhitenā**ti dāyakassa hatthapāse ṭhitena.

76. **Añño sāmaṇero na gahetabbo**ti upajjhāyena hutvā añño sāmaṇero na gahe tabbo. **Upajjhaṁ datvā gahitasāmaṇerāpī**ti pakatattakāle upajjhaṁ datvā gahitasāma ṇerāpi. Laddhasammutikena āṇattopi garudhammehi aññehi vā ovadituṁ labhatīti āha **"paṭibalassa vā bhikkhussa bhāro kātabbo"**ti. Āgatā bhikkhuniyo vattabbāti sambandho. **Savacanīya**nti sadosaṁ. **Jeṭṭhakaṭṭhānaṁ na kātabban**ti padhānaṭṭhānaṁ na kātabbaṁ. Kiṁ tanti āha **"pātimokkhuddesakena vā"**ti-ādi.

---

1. Vi 4. 268 piṭṭhe.

Rajehi hatā upahatā bhūmi etissāti **rajohatabhūmi,** rajokiṇṇabhūmīti attho. **Paccayan**ti vassāvāsikalābhaṁ sandhāya vuttaṁ. **Ekapasse ṭhatvā**ti pāḷiṁ vihāya bhikkhūnaṁ pacchato ṭhatvā. **Senāsanaṁ na labhatī**ti seyyāpariyantabhāgitāya vassaggena gaṇhituṁ na labhati. **Assā**ti bhaveyya. "Āgantukena ārocetabbaṁ, āgantukassa ārocetabban"ti avisesena vuttattā sace dve pārivāsikā gataṭṭhāne aññamaññaṁ passanti, ubhohipi aññamaññassa ārocetabbaṁ. Yathā bahi disvā ārocitassa bhikkhuno vihāraṁ āgate puna ārocanakiccaṁ natthi, evaṁ aññaṁ vihāraṁ gatenapi tattha pubbe ārocitassa puna ārocanakiccaṁ natthīti vadanti.

81. **Avisesenā**ti pārivāsikassa ukkhittakassa ca avisesena. **Obaddhan**ti palibuddhaṁ.

83. **Sahavāso**ti vuttappakāre channe pakatattena bhikkhunā saddhiṁ sayanameva adhippetaṁ, na sesa-iriyāpathakappanaṁ. Sesamettha suviññeyyameva.

Pārivāsikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Samuccayakkhandhaka

Sukkavissaṭṭhikathāvaṇṇanā

97. Samuccayakkhandhake **vuttanayena vattaṁ samādātabbanti** pārivāsika kkhandhakavaṇṇanāyaṁ vuttanayena dvīhi padehi ekena vā samādātabbaṁ. **Vediyāmīti** cittena sampaṭicchitvā sukhaṁ anubhavāmi, na tappaccayā ahaṁ dukkhitoti adhippāyo. **Vuttanayeneva saṁghamajjhe nikkhipitabbanti** pārivāsikakkhandhake vuttanayena "mānattaṁ nikkhipāmi, vattaṁ nikkhipāmī"ti imehi dvīhi ekena vā nikkhipitabbaṁ. **Tassa ārocetvā nikkhipitabbanti** anārocanena vattabhedadukkaṭaparimocanatthaṁ vuttaṁ. **Dve leḍḍupāte atikkamitvāti** bhikkhūnaṁ sajjhāyanasaddasavanūpacāra vijahanatthaṁ vuttaṁ, **mahāmaggato okkammāti** maggappaṭipannabhikkhūnaṁ upacāravijahanatthaṁ, **gumbena vā vatiyā vā paṭicchannaṭṭhāneti** dassanūpacāra vijahanatthaṁ. Anikkhittavattena anto-upacāragatānaṁ sabbesampi ārocetabbattā **"ayaṁ nikkhittavattassa parihāro"ti** vuttaṁ. Tattha **nikkhittavattassāti** vattaṁ nikkhipitvā parivasantassāti attho. Ayaṁ panettha therassa adhippāyo—vattaṁ nikkhipitvā parivasantassa upacāragatānaṁ sabbesaṁ ārocanakiccaṁ natthi, diṭṭharūpānaṁ suta saddānaṁ ārocetabbaṁ, adiṭṭha-asutānampi antodvādasahatthagatānaṁ ārocetabbaṁ. Idaṁ vattaṁ nikkhipitvā parivasantassa lakkhaṇanti.

Parivāsakathāvaṇṇanā

102. "Satiyeva antarāye antarāyikasaññī chādeti, acchannā hoti. Antarāyikassa pana anantarāyikasaññāya chādayato acchannāvā"tipi pāṭho. **Averīti** hitakāmo. **Uddhaste aruṇeti** uṭṭhite aruṇe. **Suddhassa santiketi** sabhāgasaṁghādisesaṁ anāpannassa santike. **Vatthunti** asucimocanādivītikkamaṁ.

Sukkavissaṭṭhīti vatthu ceva gottañcāti sukkavissaṭṭhīti idaṁ asucimocana lakkhaṇassa vītikkamassa pakāsanato vatthu ceva hoti, sajātiyasādhāraṇavijātiyavinivattasabhāvāya sukkavissaṭṭhiyā eva pakāsanato gottañca hotīti attho. Gaṁ tāyatīti hi gottaṁ.

Saṁghādisesoti nāmañceva āpatti cāti saṁghādisesoti tena tena vītikkamena āpannassa āpattinikāyassa nāmappakāsanato nāmañceva hoti āpattisabhāgattā āpatti ca.

Tadanurūpaṁ kammavācaṁ katvā mānattaṁ dātabbanti—

"Suṇātu me bhante saṁgho, ayaṁ itthannāmo bhikkhu ekaṁ āpattiṁ āpajji sañcetanikaṁ sukkavissaṭṭhiṁ ekāhapaṭicchannaṁ, so saṁghaṁ ekissā āpattiyā sañcetanikāya sukkavissaṭṭhiyā ekāhapaṭicchannāya ekāhaparivāsaṁ yāci. Saṁgho itthannāmassa bhikkhuno ekissā āpattiyā sañcetanikāya sukkavissaṭṭhiyā ekāhapaṭicchannāya ekāhaparivāsaṁ adāsi. So parivutthaparivāso. Ayaṁ itthannāmo bhikkhu ekaṁ āpattiṁ āpajji sañcetanikaṁ sukkavissaṭṭhiṁ appaṭicchannaṁ, so saṁghaṁ tāsaṁ āpattīnaṁ sañcetanikānaṁ sukkavissaṭṭhīnaṁ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṁ mānattaṁ yācati. Yadi saṁghassa pattakallaṁ, saṁgho itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṁ āpattīnaṁ sañcetanikānaṁ sukkavissaṭṭhīnaṁ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṁ mānattaṁ dadeyya, esā ñatti.

Suṇātu me bhante -pa- so parivutthaparivāso. Ayaṁ itthannāmo bhikkhu ekaṁ āpattiṁ āpajji sañcetanikaṁ sukkavissaṭṭhiṁ appaṭicchannaṁ, so saṁghaṁ tāsaṁ -pa- yācati. Saṁgho itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṁ āpattīnaṁ sañcetanikānaṁ sukkavissaṭṭhīnaṁ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṁ mānattaṁ deti. Yassāyasmato khamati itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṁ āpattīnaṁ sañcetanikānaṁ sukkavissaṭṭhīnaṁ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṁ mānattassa dānaṁ, so tuṇhassa. Yassa nakkhamati, so bhāseyya.

Dutiyampi etamatthaṁ vadāmi -pa-. Tatiyampi etamatthaṁ vadāmi -pa-.

Dinnaṁ saṁghena itthannāmassa bhikkhuno dvinnaṁ āpattīnaṁ sañcetanikānaṁ sukkavissaṭṭhīnaṁ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṁ mānattaṁ, khamati saṁghassa, tasmā tuṇhī. Evametaṁ dhārayāmīti—

evaṁ kammavācaṁ katvā mānattaṁ dātabbaṁ. Ciṇṇamānattassa ca imināva nayena kammavācaṁ yojetvā abbhānaṁ kātabbaṁ.

Aññasminti suddhantaparivāsavasena āpattivuṭṭhānato aññasmiṁ. Dasasataṁ āpattiyo rattisataṁ chādayitvāti yojetabbaṁ.

Parivāsakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Attano sīmaṁ sodhetvā vihārasīmāyāti vihāre baddhasīmameva sandhāya vuttaṁ. **Vihārūpacāratopi dve leḍḍupātā atikkamitabbā**ti bhikkhuvihāraṁ sandhāya vadati gāmūpacārātikkameneva bhikkhunīvihārūpacārātikkamassa siddhattā. **Vihārassa cā**ti bhikkhuvihārassa. **Gāmassāti na vuttan**ti gāmassa upacāraṁ muñcituṁ vaṭṭatīti na vuttaṁ, tasmā gāmūpacārepi vaṭṭatīti adhippāyo.

Tattheva ṭhānaṁ paccāsīsantīti bhikkhūnaṁ ṭhānaṁ paccāsīsanti. **Parivāsavattā dīnan**ti parivāsanissayapaṭippassaddhi-ādīnaṁ. **Yuttataraṁ dissatī**ti iminā anikkhittavattabhikkhunā viya bhikkhuniyāpi anto-upacārasīmagatānaṁyeva ārocetabbaṁ, na gāme ṭhitānampi gantvā ārocetabbanti dīpeti. **Tasmiṁ gāme**ti yasmiṁ gāme bhikkhunupassayo hoti, tasmiṁ gāme. **Bahi upacārasīmāya ṭhatvā**ti upacārasīmato bahi ṭhatvā. **Sammannitvā dātabbā**ti ettha sammannitvā dinnāya sahavāsepi ratticchedo na hoti.

Paṭicchannaparivāsakathāvaṇṇanā

108. **Visuṁ mānattaṁ caritabban**ti mūlāyapaṭikassanaṁ akatvā visuṁ kamma vācāya mānattaṁ gahetvā caritabbaṁ.

Sukkavissaṭṭhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Agghasamodhānaparivāsakathāvaṇṇanā

134. **Ekāpattimūlakan**ti "ekā āpatti ekāhappaṭicchannā, ekā āpatti dvīhappaṭicchannā"ti-ādinā vuttanayaṁ sandhāya vadati. **Āpattivaḍḍhanakan**ti "ekā āpatti ekāhappaṭicchannā, dve āpattiyo dvīhappaṭicchannā"ti-ādinā vuttaṁ āpattivaḍḍhanakanayaṁ sandhāya.

Dvebhikkhuvāra-ekādasakādikathāvaṇṇanā

181. **Thullaccayādīhi missakan**ti ekavatthumhi pubbabhāge āpannathullaccayadukkaṭehi missakaṁ. **Makkhadhammo** nāma chādetukāmatā.

182. **Sambahulā saṁghādisesā āpattiyo āpajjati parimāṇampī**ti-ādi jātivaseneka vacanaṁ, bhāvanapuṁsakaniddeso vā. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Samuccayakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Samathakkhandhaka

Sammukhāvinayakathāvaṇṇanā

187. Samathakkhandhake **saññāpetīti** ettha **saṁ**-saddūpapado ñā-saddo tosana visiṭṭhe avabodhane vattatīti āha **“paritosetvā jānāpetī”**ti.

Sativinayādikathāvaṇṇanā

195-200. **Desanāmattamevetan**ti “pañcimānī”ti etaṁ desanāmattaṁ. Sativepullappattassa khīṇāsavassa dātabbo vinayo **sativinayo.** Amūḷhassa dātabbo vinayo **amūḷhavinayo.** Paṭiññātena karaṇaṁ **paṭiññātakaraṇaṁ.**

212. **Tiṇavatthārakasadisattā**ti taṁsadisatāya tabbohāroti dasseti yathā “esa brahmadatto”ti.

Adhikaraṇakathāvaṇṇanā

216. **Vivādādhikaraṇassa kiṁ mūlan**ti-ādīsu **vivādamūlānī**ti vivādassa mūlāni. **Kodhano**ti kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannāgato. **Agāravo**ti[1] gāravavirahito. **Appatisso**ti appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṁ na yāti, satthari anupāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamante ucce caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, satthu dassanaṭṭhāne ubho aṁse pārupati, chattaṁ dhāreti, upāhanaṁ dhāreti, nahāyati, uccāraṁ vā passāvaṁ vā karoti, parinibbute vā pana cetiyaṁ vandituṁ na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne satthu dassanaṭṭhāne vuttaṁ sabbaṁ karoti, aññehi ca bhikkhūhi “kasmā evaṁ karosi, na idaṁ vaṭṭati, sammāsambuddhassa nāma lajjituṁ vaṭṭatī”ti vutte “tuṇhī hoti, buddho buddhoti vadasi, kiṁ buddho nāmā”ti bhaṇati, ayaṁ **satthari agāravo** nāma.

1. Dī-Ṭṭha 3. 217; Ma-Ṭṭha 4. 27 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Hoti (Ka)

Yo pana dhammasavane saṅghuṭṭhe sakkaccaṁ na gacchati, sakkaccaṁ dhammaṁ na suṇāti, niddāyati vā sallapanto vā nisīdati, sakkaccaṁ na gaṇhāti na vāceti, "kiṁ dhamme agāravaṁ karosī"ti vutte "tuṇhī hoti, dhammo dhammoti vadasi, kiṁ dhammo nāmā"ti vadati, ayaṁ **dhamme agāravo** nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhiṭṭho dhammaṁ deseti uddisati pañhaṁ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati tiṭṭhati nisīdati, dussapallatthikaṁ vā hatthapallatthikaṁ vā karoti, saṁghamajjhe ubho aṁse pārupati, chattupāhanaṁ dhāreti, "bhikkhusaṁghassa lajjituṁ vaṭṭatī"ti vuttepi "tuṇhī hoti, saṁgho saṁghoti vadasi, kiṁ saṁgho, migasaṁgho ajasaṁgho"ti-ādīni vadati, ayaṁ **saṁghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave kate saṁghe katoyeva hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamāno **sikkhāya na paripūrakārī** nāma.

Ahitāya dukkhāya devamanussānanti[1] ekasmiṁ vihāre dvinnaṁ bhikkhūnaṁ uppannavivādo kathaṁ devamanussānaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattati? Kosambaka kkhandhake viya hi dvīsu bhikkhūsu vivādaṁ āpannesu tasmiṁ vihāre tesaṁ antevāsikā vivadanti, tesaṁ ovādaṁ gaṇhanto bhikkhunisaṁgho vivadati, tato tesaṁ upaṭṭhākā vivadanti, atha manussānaṁ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnaṁ ārakkhadevatā dhammavādiniyo honti, adhammavādīnaṁ adhammavādiniyo. Tato ārakkhadevatānaṁ mittā bhummadevatā bhijjanti. Evaṁ paramparāya yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādinova bahutarā honti. Tato "yaṁ bahukehi gahitaṁ, taṁ tacchan"ti[2] dhammaṁ vissajjetvā bahutarā adhammaṁ gaṇhanti. Te adhammaṁ purakkhatvā viharantā apāyesu nibbattanti. Evaṁ ekasmiṁ vihāre dvinnaṁ bhikkhūnaṁ uppanno vivādo bahūnaṁ ahitāya dukkhāya hoti. **Ajjhattaṁ vā**ti attani vā attano parisāya vā. **Bahiddhā vā**ti parasmiṁ vā parassa parisāya vā. **Āyatiṁ anavassavāyā**ti āyatiṁ anuppādāya.

Makkhīti paresaṁ guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsī**ti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukī**ti parasakkārādīnaṁ

---

1. Dī-Ṭṭha 3. 217; Ma-Ṭṭha 4. 24; Aṁ-Ṭṭha 3. 107 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Gaṇhāti (Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 3. 218 piṭṭhe pana passitabbaṁ.

issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharī**ti āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭho**ti kerāṭiko. **Māyāvī**ti katapāpapaṭicchādako. **Pāpiccho**ti asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādiṭṭhī**ti natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsī**ti sayaṁ diṭṭhameva parāmasati gaṇhāti. **Ādhānaggāhī**ti[1] daḷhaggāhī. **Duppaṭinissaggī**ti na sakkā hoti gahitaṁ nissajjāpetuṁ. Ettha ca **kodhano hoti upanāhī**ti-ādinā puggalādhiṭṭhānanayena kodhūpanāhādayo akusaladhammā vivādamūlānīti dassitāni, tathā **duṭṭhacittā vivadantī**ti-ādinā lobhadosamohā. **Aduṭṭhacittā vivadantī**ti-ādinā ca alobhā dayo vivādamūlānīti dassitāni.

217. **Dubbaṇṇo**ti paṁsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddassiko**ti vijātamātuyāpi amanāpadassano. **Okoṭimako**ti lakuṇḍako. **Kāṇo**ti ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. **Kuṇī**ti ekahatthakuṇī vā ubhayahatthakuṇī vā. **Khañjo**ti ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahato**ti hatapakkho pīṭhasappī.

220. **Vivādādhikaraṇaṁ kusalaṁ akusalaṁ abyākatan**ti vivādādhikaraṇaṁ kiṁ kusalaṁ akusalaṁ udāhu abyākatanti pucchati. **Vivādādhikaraṇaṁ siyā kusalan**ti-ādi vissajjanaṁ. Esa nayo sesesupi. Vivadanti etenāti **vivādo**ti āha **"yena vivadanti, so cittuppādo vivādo"**ti. Kathaṁ pana so cittuppādo adhikaraṇaṁ nāmāti āha **"samathehi ca adhikaraṇīyatāya adhikaraṇan"**ti, samathehi sametabbatāya adhikaraṇanti attho. Vivādahetubhūtassa hi cittuppādassa vūpasamena tappabhavassa saddassapi vūpasamo hotīti cittuppādassa samathehi adhikaraṇīyatā[2] pariyāyo sambhavati.

222. **Āpattādhikaraṇaṁ siyā akusalaṁ siyā abyākatan**ti ayaṁ vikappo paññatti vajjaṁyeva sandhāya vutto, na lokavajjanti dassetuṁ **"sandhāyabhāsitavasenā"**ti-ādimāha. Kasmā panettha sandhāyabhāsitavasena attho veditabboti āha **"yasmiṁ hī"**ti-ādi. **Pathavīkhaṇanādike**ti ettha **ādi**-saddena bhūtagāmapātabyatādipaññattivajjaṁ

---

1. Ādānaggāhīti (Syā) 2. Adhikaraṇīyatāya (Syā)

sikkhāpadaṁ saṅgaṇhāti. Yo vinaye apakataññutāya vattasīsena sammuñjani-ādinā pathavīkhaṇanādīni karoti, tadā tassuppannacittaṁ sandhāya vuttaṁ **“kusalacittaṁ aṅgaṁ hotī”**ti. **Aṅgaṁ hotī**ti ca vattasīsena karontassapi “imaṁ pathaviṁ khaṇāmī”ti-ādinā vītikkamajānanavasena pavattattā taṁ kusalacittaṁ āpattādhikaraṇaṁ, kusalacittaṁ āpattiyā kāraṇaṁ hotīti attho. Na hi vītikkamaṁ ajānantassa pathavīkhaṇanādīsu āpatti sambhavati. **Tasmiṁ satī**ti tasmiṁ kusalacitte āpattibhāvena gahite satīte adhippāyo. **Tasmā**ti yasmā kusalacitte āpattibhāvena gahite sati “natthi āpattādhikaraṇaṁ kusalan”ti na sakkā vattuṁ, tasmā. **Nayidaṁ aṅgappahonakacittaṁ sandhāya vuttan**ti “āpattādhi karaṇaṁ siyā akusalaṁ siyā abyākataṁ, natthi āpattādhikaraṇaṁ kusalan”ti idaṁ āpattisamuṭṭhāpakabhāvena aṅgappahonakaṁ āpattiyā kāraṇabhūtaṁ cittaṁ sandhāya na vuttaṁ. Kiṁ pana sandhāya vuttanti āha **“idaṁ panā”**ti-ādi. Bhikkhumhi kammaṭṭhānagatacittena nipanne niddāyante vā mātugāmo ce seyyaṁ kappeti, tasmiṁ khaṇe seyyākārena vattamānarūpameva āpatti, na kusalādivasappavattaṁ cittanti āha **“asañcicca -pa- sahaseyyādivasena āpajjato**[1] **abyākataṁ hotī”**ti. Tasmiñhi khaṇe uṭṭhātabbe jāte anuṭṭhānato tadākārapavatto rūpakkhandhova āpatti.

“Āpattiṁ āpajjanto kusalacitto vā āpajjati akusalābyākatacitto vā”ti[2] vacanato kusalampi āpattādhikaraṇaṁ siyāti ce? Na. Yo hi āpattiṁ āpajjatīti vuccati, so tīsu cittesu aññataracittasamaṅgī hutvā āpajjati, na aññathāti dassanatthaṁ **“kusalacitto vā”**ti-ādi vuttaṁ. Ayañhettha attho—pathavīkhaṇanādīsu kusalacittakkhaṇe vītikkamādivasena pavattarūpasambhavato kusalacitto vā tathāpavattarūpasaṅkhātaṁ abyākatāpattiṁ āpajjati, tathā abyākatacitto vā abyākatarūpasaṅkhātaṁ abyākatāpattiṁ āpajjati. Pāṇātipātādiṁ akusalacitto vā akusalāpattiṁ āpajjati, rūpaṁ panettha abbohārikaṁ. Supinante ca pāṇātipātādiṁ karonto sahaseyyādivasena āpajjitabbāpattiṁ āpajjanto akusalacitto abyākatāpattiṁ āpajjatīti.

---

1. Āpajjanato (Syā)
2. Vi 5. 217 piṭṭhe atthato samānaṁ.

Kusalacittaṁ āpajjeyyāti eḷakalomaṁ gahetvā kammaṭṭhānamanasikārena tiyojanaṁ atikkamantassa paññattiṁ ajānitvā padaso dhammaṁ vācentassa ca āpajjitabbā pattiyā kusalacittaṁ āpajjeyya. **Na ca tattha vijjamānampi kusalacittaṁ āpattiyā aṅgan**ti tasmiṁ vijjamānampi kusalacittaṁ āpattiyā aṅgaṁ na hoti, sayaṁ āpatti na hotīti attho. **Calitappavattānan**ti calitānaṁ pavattānañca. Calito kāyo, pavattā vācā. **Aññatarameva aṅgan**ti kāyavācānaṁ aññatarameva āpattīti attho. **Tañca rūpakkhandha pariyāpannattā abyākatan**ti iminā abyākatamāpattādhikaraṇaṁ, nāññanti dasseti.

Yadi evaṁ "sāpattikassa bhikkhave nirayaṁ vā vadāmi tiracchānayoniṁ vā"ti vacanato abyākatassapi vipākadhammatā āpajjeyyāti? Nāpajjeyya. Asañcicca āpannā hi āpattiyo yāva so na jānāti, tāva anantarāyakarā, jānitvā chādento pana chādanappaccayā aññaṁ dukkaṭasaṅkhātaṁ akusalamāpattādhikaraṇamāpajjati, tañca akusalasabhāvattā saggamokkhānaṁ antarāyakaraṇanti sāpattikassa apāyagāmitā vuttā. Abyākataṁ pana āpattādhikaraṇaṁ avipākadhammamevāti niṭṭhamettha gantabbaṁ. Teneva **porāṇa gaṇṭhipadesu**pi "puthujjano kalyāṇaputhujjano sekkho arahāti cattāro puggale dassetvā tesu arahato āpattādhikaraṇaṁ abyākatameva, tathā sekkhānaṁ, tathā kalyāṇaputhu jjanassa asañcicca vītikkamakāle abyākatameva. Itarassa akusalampi hoti abyākatampi. Yasmā cassa sañcicca vītikkamakāle akusalameva hoti, tasmā vuttaṁ 'natthi āpattādhikaraṇaṁ kusala'nti. Sabbattha evaṁ abyākatanti vipākābhāvamattaṁ[1] sandhāya vuttan"ti likhitaṁ. Yañca āpattādhikaraṇaṁ akusalaṁ, tampi desitaṁ vuṭṭhitaṁ vā anantarāyakaraṁ. Yathā hi ariyūpavādakammaṁ akusalampi samānaṁ accayaṁ desetvā khamāpanena payogasampattipaṭibāhitattā avipākadhammataṁ āpannaṁ ahosikammaṁ hoti, evamidampi desitaṁ vuṭṭhitaṁ vā payogasampattipaṭibāhitattā avipākadhammatāya ahosikammabhāvena anantarāyakaraṁ jātaṁ. Teneva "sāpattikassa bhikkhave nirayaṁ vā vadāmi tiracchānayoniṁ vā"ti sāpattikasseva apāyagāmitā vuttā.

---

1. Kusalanti, evaṁ sabbattha. Evaṁ abyākatanti vipākabhāvappattaṁ (Ka)

Adhikaraṇavūpasamanasamathakathāvaṇṇanā

228. Vivādasaṅkhāte atthe paccatthikā **atthapaccatthikā.**

229. **Sammukhāvinayasmin**ti sammukhāvinayabhāve.

230. **Antarenā**ti kāraṇena.

231. Ubbāhikāya khīyanake pācitti na vuttā tattha chandadānassa natthitāya.

236. **Tassa kho tan**ti ettha **kho tan**ti nipātamatthaṁ.

238. "Kā ca tattha tassapāpiyasikāyā"ti potthakesu likhanti. "Kā ca tassapāpiya sikā"ti evaṁ panettha pāṭho veditabbo.

242. **Kiccādhikaraṇaṁ ekena samathena sammatī**ti ettha "kiccameva kiccādhi karaṇan"ti[1] vacanato apalokanakammādīnametaṁ adhivacanaṁ. Taṁ vivādādhikaraṇā dīni viya samathehi sametabbaṁ na hoti, kintu sammukhāvinayena sampajjati, tasmā **sammatī**ti ettha sampajjatīti attho gahetabbo. Sesamettha suviññeyyameva.

Samathakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi-Ṭṭha-2-179 piṭṭhe.

5. Khuddakavatthukkhandhaka

Khuddakavatthukathāvaṇṇanā

243. Khuddakavatthukkhandhake **aṭṭhapadākārenā**ti aṭṭhapadaphalakākārena, jūtaphalakasadisanti vuttaṁ hoti. **Mallakamūlasaṇṭhānenā**ti kheḷamallaka mūlasaṇṭhānena.

245. **Muttolambakādīnan**ti **ādi-**saddena kuṇḍalādiṁ saṅgaṇhāti. **Palambaka suttan**ti yaññopacitākārena olambakasuttaṁ.

246. **Cikkalenā**ti silesena.

248. **Sādhugītan**ti aniccatādipaṭisaṁyuttagītaṁ.

249. **Caturassena vattenā**ti paripuṇṇena uccāraṇavattena. Taraṅgavattādīnaṁ uccāraṇavidhānāni naṭṭhappayogāni[1]. **Bāhiralomin**ti bhāvanapuṁsakaniddeso, yathā tassa uṇṇapāvārassa bahiddhā lomāni dissanti, tathā dhārentassa dukkaṭanti vuttaṁ hoti.

251. **Imāni cattāri ahirājakulānī**ti[2] idaṁ daṭṭhavise sandhāya vuttaṁ. Ye hi keci daṭṭhavisā, sabbe te imesaṁ catunnaṁ ahirājakulānaṁ abbhantaragatāva honti. **Attaguttiyā**ti attano guttatthāya. **Attarakkhāyā**ti attano rakkhaṇatthāya. **Attaparittaṁ kātun**ti attano parittāṇatthāya attaparittaṁ nāma kātuṁ anujānāmīti attho.

Idāni yathā taṁ parittaṁ kātabbaṁ, taṁ dassetuṁ **"evañca pana bhikkhave"**ti-ādimāha. Tattha[3] **virūpakkhehī**ti virūpakkhanāgakulehi. Sesesupi eseva nayo. Saha yoge cetaṁ karaṇavacanaṁ, etehi saha mayhaṁ mittabhāvoti vuttaṁ hoti **apādakehī**ti apādakasattehi. Sesesupi eseva nayo. **Sabbe sattā**ti ito pubbe ettakena

---

1. Diṭṭhapayogāni (Syā)
2. Aṁ-Ṭṭha 2. 316 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Jātaka-Ṭṭha 2. 133 piṭṭhepi passitabbaṁ.

ṭhānena odissakamettaṁ kathetvā idāni anodissakamettaṁ kathetuṁ idamāraddhaṁ. Tattha **sattā pāṇā bhūtā**ti sabbānetāni puggalavevacanāneva. **Bhadrāni passantū**ti bhadrāni ārammaṇāni passantu. **Mā kañci pāpamāgamā**ti kañci sattaṁ pāpakaṁ lāmakaṁ mā agacchatu.

Appamāṇo buddhoti ettha **buddho**ti buddhaguṇā veditabbā, te hi appamāṇā nāma. Sesadvayesupi eseva nayo, **pamāṇavantānī**ti guṇappamāṇena yuttāni. **Uṇṇanātī**ti lomasanābhiko makkaṭako. **Sarabū**ti gharagoḷikā. **Katā me rakkhā kataṁ me parittan**ti mayā ettakassa janassa rakkhā ca parittāṇañca kataṁ. **Paṭikkamantu bhūtānī**ti sabbepi me kataparittāṇā sattā apagacchantu, mā maṁ viheṭhayiṁsūti attho. **Sohan**ti yassa mama etehi sabbehipi mettaṁ, so ahaṁ bhagavato namo karomi, vipassī-ādīnañca sattannaṁ sammāsambuddhānaṁ namo karomīti sambandho.

Aññamhi chetabbamhīti rāgānusayaṁ sandhāya vadati. **Tādisaṁ vā dukkhan**ti muṭṭhi-ādīhi dukkhaṁ uppādentassa.

252. **Jālāni parikkhipāpetvā**ti parissayamocanatthañceva pamādena gaḷitānaṁ ābharaṇādīnaṁ rakkhaṇatthañca jālāni karaṇḍakākārena parikkhipāpetvā. **Candanagaṇṭhi āgantvā jāle laggā**ti eko kira rattacandanarukkho gaṅgāya uparitīre jāto gaṅgodakena dhotamūlo patitvā tattha tattha pāsāṇesu sambhijjamāno vippakiri. Tato ekā ghaṭappamāṇā ghaṭikā pāsāṇesu ghaṁsiyamānā udaka-ūmīhi pothiyamānā maṭṭhā hutvā anupubbena vuyhamānā sevālapariyonaddhā āgantvā tasmiṁ jāle laggi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Lekhan**ti likhitagahitaṁ cuṇṇaṁ. **Uḍḍitvā**ti[1] veḷuparamparāya uddhaṁ pāpetvā, uṭṭhāpetvāti vuttaṁ hoti. **Oharatū**ti iddhiyā otāretvā gaṇhatu.

Pūraṇakassapādayo **cha satthāro.** Tattha[2] **pūraṇo**ti tassa satthupaṭiññassa nāmaṁ. **Kassapo**ti gottaṁ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṁ pūrayamāno jāto. Tenassa "pūraṇo"ti nāmaṁ akaṁsu. Maṅgaladāsattā cassa kataṁ "dukkaṭan"ti vattā natthi, akataṁ vā "na

---

1. Vāhitvāti (Syā) 2. Dī-Ṭṭha 1. 130; Ma-Ṭṭha 2. 136 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

katan”ti. So “kimahaṁ ettha vasāmī”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindiṁsu. So paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātarūpeneva ekaṁ gāmaṁ pāvisi. Manussā taṁ disvā “ayaṁ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhattādīni gahetvā upasaṅkamanti. So “mayhaṁ sāṭakaṁ anivatthabhāvena idaṁ uppannan”ti tato paṭṭhāya sāṭakaṁ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṁ aggahesi. Tassa santike aññepi aññepīti pañcasatā manussā pabbajiṁsu. Evamayaṁ gaṇācariyo hutvā “satthā”ti loke pākaṭo ahosi.

Makkhalīti tassa nāmaṁ. Gosālāya jātattā **gosālo**ti dutiyanāmaṁ. Taṁ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṁ gahetvā gacchantaṁ “tāta mā khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyituṁ āraddho. Sāmiko upadhāvitvā sāṭakakaṇṇe aggahesi, so sāṭakaṁ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesaṁ pūraṇasadisa meva.

Ajitoti tassa nāmaṁ. Kesakambalaṁ dhāretīti **kesakambalo.** Iti nāmadvayaṁ saṁsanditvā “ajito kesakambalo”ti vuccati. Tattha **kesakambalo** nāma manussānaṁ kesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataraṁ vatthaṁ nāma natthi. Yathāha “seyyathāpi bhikkhave yāni kānici tantāvutānaṁ vatthānaṁ, kesakambalo tesaṁ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo bhikkhave sīte sīto uṇhe uṇho dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso”ti[1].

Pakudhoti tassa nāmaṁ. **Kaccāyano**ti gottaṁ. Iti nāmagottaṁ saṁsanditvā “pakudho kaccāyano”ti vuccati. Sītūdakapaṭikkhittako esa, vaccaṁ katvāpi udakakiccaṁ na karoti, uṇhodakaṁ vā kañjiyaṁ vā labhitvā karoti, nadiṁ vā maggodakaṁ vā atikkamma “sīlaṁ me bhinnan”ti vālikathūpaṁ katvā sīlaṁ adhiṭṭhāya gacchati. Evarūpanissirikaladdhiko esa.

Sañcayoti tassa nāmaṁ. Belaṭṭhassa putto **belaṭṭhaputto.** “Amhākaṁ gaṇṭhanakileso palibundhanakileso natthi, kilesagaṇṭhirahitā

---

1. Aṁ 1. 290 piṭṭhe.

mayan"ti evaṁvāditāya laddhanāmavasena **nigaṇṭho.** Nāṭassa puttoti **nāṭaputto.**

Piṇḍolabhāradvājoti[1] piṇḍaṁ ulamāno pariyesamāno pabbajitoti **piṇḍolo.** So kira parijiṇṇabhogo brāhmaṇo hutvā mahantaṁ bhikkhusaṁghassa lābhāsakkāraṁ disvā piṇḍatthāya nikkhamitvā pabbajito. So mahantaṁ kapallapattaṁ "pattan"ti gahetvā carati, kapallapūraṁ yāguṁ pivati, bhattaṁ bhuñjati, pūvakhajjakañca khādati. Athassa mahagghasabhāvaṁ satthu ārocayiṁsu. Satthā tassa pattatthavikaṁ nānujāni. Thero heṭṭhāmañce pattaṁ nikujjitvā ṭhapeti. So ṭhapentopi ghaṁsentova paṇāmetvā ṭhapeti, gaṇhantopi ghaṁsentova ākaḍḍhitvā gaṇhāti. Taṁ gacchante gacchante kāle ghaṁsa nena parikkhīṇaṁ nāḷikodanamattasseva gaṇhanakaṁ jātaṁ. Tato satthu ārocesuṁ. Athassa satthā pattatthavikaṁ anujāni. Thero aparena samayena indriyabhāvanaṁ bhāvento aggaphale arahatte patiṭṭhāsi. Iti so pubbe savisesaṁ piṇḍatthāya-ulatīti **piṇḍolo.** Gottena pana **bhāradvājo**ti ubhayaṁ ekato katvā "piṇḍolabhāradvājo"ti vuccati.

"Atha kho āyasmā piṇḍolabhāradvājo -pa- etadavocā"ti kasmā evamāhaṁsu? So kira[2] seṭṭhi neva sammādiṭṭhi, na micchādiṭṭhi, majjhattadhātuko. So cintesi "mayhaṁ gehe candanaṁ bahu, kiṁ nu kho iminā karissāmī"ti. Athassa etadahosi "imasmiṁ loke 'mayaṁ arahanto, mayaṁ arahanto'ti vattāro bahū, ahaṁ ekaṁ arahantampi na jānāmi, gehe bhamaṁ yojetvā pattaṁ likhāpetvā sikkāya ṭhapetvā veḷuparamparāya saṭṭhihatthamatte ākāse olambāpetvā 'sace arahā atthi, ākāsenāgantvā gaṇhātū'ti vakkhāmi. Yo taṁ gahessati, tassa saputtadāro saraṇaṁ gamissāmī"ti. So cintitaniyāmeneva pattaṁ likhāpetvā veḷuparamparāya ussāpetvā "yo imasmiṁ loke arahā, so ākāsena āgantvā imaṁ pattaṁ gaṇhātū"ti āha.

---

1. Udāna-Ṭṭha 228 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Dhammapada-Ṭṭha 2. 130 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

Tadā cha satthāro “amhākaṁ esa anucchaviko, amhākameva naṁ dehī”ti vadiṁsu. So “ākāsenāgantvā gaṇhathā”ti āha. Chaṭṭhe divase nigaṇṭho nāṭaputto antevāsike pesesi “gacchatha seṭṭhiṁ evaṁ vadetha 'amhākaṁ ācariyasseva anucchaviko, mā appamattakassa kāraṇā ākāsena āgamanaṁ kari, dehi kira te pattan'ti”. Te gantvā seṭṭhiṁ tathā vadiṁsu. Seṭṭhi “ākāsenāgantvā gaṇhituṁ samatthova gaṇhātū”ti āha. Nāṭaputto sayaṁ gantukāmo hutvā antevāsikānaṁ saññaṁ adāsi “ahaṁ ekaṁ hatthañca pādañca ukkhipitvā uppatitukāmo viya bhavissāmi, tumhe maṁ 'ācariya kiṁ karotha, dārumayapattassa kāraṇā paṭicchannaṁ arahattaguṇaṁ mahājanassa mā dassayitthā'ti vatvā maṁ hatthesu ca pādesu ca gahetvā ākaḍḍhantā bhūmiyaṁ pāteyyāthā”ti. So tattha gantvā seṭṭhiṁ āha “mahāseṭṭhi ayaṁ patto aññesaṁ nānucchaviko, mā te appamattakassa kāraṇā mama ākāse uppatanaṁ rucci, dehi me pattan”ti. Bhante ākāsena uppatitvāva gaṇhathāti. Tato nāṭaputo “tena hi apetha apethā”ti antevāsike apanetvā “ākāse uppatissāmī”ti ekaṁ hatthañca pādañca ukkhipi. Atha naṁ antevāsikā “ācariya kiṁ nāmetaṁ karotha, chavassa dārumayapattassa kāraṇā paṭicchannaguṇena tumhehi mahājanassa dassitena ko attho”ti taṁ hatthapādesu gahetvā ākaḍḍhitvā bhūmiyaṁ pātesuṁ. So seṭṭhiṁ āha “mahāseṭṭhi ime me uppatituṁ na denti, dehi me pattan”ti. Uppatitvāva gaṇhatha bhanteti. Evaṁ titthiyā cha divasāni vāyamitvāpi pattaṁ na labhiṁsuyeva.

Atha sattame divase āyasmato ca moggallānassa āyasmato ca piṇḍolabhāra dvājassa “rājagahe piṇḍāya carissāmā”ti gantvā ekasmiṁ piṭṭhipāsāṇe ṭhatvā cīvaraṁ pārupanakāle dhuttakā kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ “hambho pubbe cha satthāro 'mayaṁ arahantāmhā'ti vicariṁsu, rājagahaseṭṭhino pana ajja sattamo divaso pattaṁ ussāpetvā ṭhapayato 'sace arahā atthi, ākāsenāgantvā gaṇhātū'ti vadantassa, ekopi 'ahaṁ arahā'ti ākāse uppatanto natthi, ajja no loke arahantānaṁ natthibhāvo ñāto”ti. Taṁ kathaṁ sutvā āyasmā mahāmoggallāno āyasmantaṁ

piṇḍolabhāradvājaṁ āha "sutaṁ te āvuso bhāradvāja imesaṁ vacanaṁ, ime buddha sāsanaṁ pariggaṇhantā viya vadanti, tvañca mahiddhiko mahānubhāvo, gacchetaṁ pattaṁ ākāsena gantvā gaṇhāhī"ti. "Āvuso moggallāna tvaṁ 'iddhimantānaṁ aggo'ti pākaṭo, tvaṁ etaṁ gaṇha, tayi pana aggaṇhante ahaṁ gaṇhissāmī"ti āha. Atha āyasmā mahāmoggallāno "gaṇhāvuso"ti āha. Iti te lokassa arahantehi asuññabhāvadassanatthaṁ evamāhaṁsu.

Tikkhattuṁ rājagahaṁ anupariyāyīti tikkhattuṁ rājagahaṁ anugantvā paribbhami. "Sattakkhattun"tipi vadanti. Thero kira abhiññāpādakaṁ jhānaṁ samāpajjitvā uṭṭhāya tigāvutaṁ piṭṭhipāsāṇaṁ antantena paricchindanto tūlapicu viya ākāse uṭṭhāpetvā rājagahanagarassa upari sattakkhattuṁ anupariyāyi. So tigāvutappamāṇassa nagarassa apidhānaṁ viya paññāyi. Nagaravāsino "pāsāṇo no avattharitvā gaṇhātī"ti bhītā suppādīni matthake katvā tattha tattha nilīyiṁsu. Sattame vāre thero piṭṭhipāsāṇaṁ bhinditvā attānaṁ dasseti. Mahājano theraṁ disvā "bhante piṇḍolabhāradvāja tava pāsāṇaṁ gāḷhaṁ katvā gaṇha, mā no sabbe nāsayī"ti āha[1]. Thero pāsāṇaṁ pādantena khipitvā vissajjesi. So gantvā yathāṭhāneyeva patiṭṭhāsi. Thero seṭṭhissa gehamatthake aṭṭhāsi. Taṁ disvā seṭṭhi urena nipajjitvā "otara sāmī"ti vatvā ākāsato otiṇṇaṁ theraṁ nisīdāpetvā pattaṁ gahetvā catumadhurapuṇṇaṁ katvā therassa adāsi. Thero pattaṁ gahetvā vihārābhimukho pāyāsi. Athassa ye araññagatā pāṭihāriyaṁ nāddasaṁsu, te sannipatitvā "bhante amhākampi pāṭihāriyaṁ dassehī"ti theraṁ anubandhiṁsu. So tesaṁ tesaṁ pāṭihāriyaṁ dassento vihāraṁ agamāsi. Satthā taṁ anubandhitvā unnādentassa mahājanassa saddaṁ sutvā "ānanda kasseso saddo"ti pucchi. Tena vuttaṁ **"assosi kho bhagavā -pa- kiṁ nu kho so ānanda uccāsaddo mahāsaddo"**ti.

Vikubbaniddhiyā pāṭihāriyaṁ paṭikkhittanti ettha **vikubbaniddhi** nāma "so pakativaṇṇaṁ vijahitvā kumārakavaṇṇaṁ vā dasseti nāgavaṇṇaṁ vā, vividhampi senābyūhaṁ dassetī"ti[2] evamāgatā pakativaṇṇavijahanavikāravasena

---

1. Gaṇhamāno sabbe mā nāsayīti (Syā)
2. Khu 9. 388 piṭṭhe.

pavattā iddhi. **Adhiṭṭhāniddhi** pana "pakatiyā eko bahukaṁ āvajjati sataṁ vā sahassaṁ vā satasahassaṁ vā, āpajjitvā ñāṇena adhiṭṭhāti 'bahuko homī'ti[1]" evaṁ vibhajitvā dassitā adhiṭṭhānavasena nipphannā iddhi.

253-254. **Na acchupiyantī**ti na suphassitāni[2] honti. **Rūpakākiṇṇānī**ti itthirūpā dīhi ākiṇṇāni. **Bhūmi-ādhārake**ti valayādhārake. **Dāru-ādhārakadaṇḍādhārakesū**ti ekadā runā kata-ādhārake bahūhi daṇḍakehi kata-ādhārake vāti attho, tīhi daṇḍehi kato pana na vaṭṭati. **Bhūmiyaṁ pana nikkujjitvā ekameva ṭhapetabban**ti ettha dve ṭhapentena upari ṭhapitapattaṁ ekena passena bhūmiyaṁ phusāpetvā ṭhapetuṁ vaṭṭatīti vadanti. **Ālindaka miḍḍhikādīnan**ti pamukhamiḍḍhikānaṁ. **Parivattitvā tattheva patiṭṭhātī**ti ettha "parivattitvā tatiyavāre tattheva miḍḍhiyā patiṭṭhātī"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Paribhaṇḍaṁ** nāma gehassa bahi kuṭṭapādassa thirabhāvatthaṁ katā tanukamiḍḍhikā vuccati. **Tanukamiḍḍhikāyā**ti khuddakamiḍḍhikāya. Miḍḍhantepi ādhārake ṭhapetuṁ vaṭṭati. "Anujānāmi bhikkhave ādhārakan"ti hi vacanato miḍḍhādīsu yattha katthaci ādhārakaṁ ṭhapetvā tattha pattaṁ ṭhapetuṁ vaṭṭati ādhārake ṭhapanokāsassa aniya mitattāti vadanti. "Pattamāḷo nāma vaṭṭetvā pattānaṁ agamanatthaṁ vaṭṭaṁ vā caturassaṁ vā iṭṭhakādīhi parikkhipitvā kato"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

255. **Ghaṭikan**ti upari yojitaṁ aggaḷaṁ. **Tāvakālikaṁ paribhuñjituṁ vaṭṭatī**ti sakideva gahetvā tena āmisaṁ paribhuñjitvā chaḍḍetuṁ vaṭṭatīti adhippāyo. **Ghaṭi kaṭāhe**ti bhājanakapāle. **Abhuṁ me**ti ettha bhavatīti **bhū,** vaḍḍhi. Na bhūti **abhū**, avaḍḍhi. Bhayavasena pana sā itthī "abhun"ti āha, vināso mayhanti attho. **Chavasīsassa pattan**ti chavasīsamayaṁ pattaṁ. Pakativikārasambandhe cetaṁ sāmivacanaṁ, abhedepi vā bhedūpacārenāyaṁ vohāro "silāputtakassa sarīran"ti-ādīsu viya.

Cabbetvāti[3] khāditvā. **Ekaṁ udaka gaṇḍusaṁ gahetvā**ti vāmahattheneva pattaṁ ukkhipitvā mukhena gaṇḍusaṁ gahetvā. **Ucchiṭṭhahatthenā**ti sāmisena hatthena. **Ettāvatā**ti ekagaṇḍusagahaṇamattena. **Luñcitvā**ti tato

1. Khu 9. 385 piṭṭhe. 2. Na phusitāni (Syā) 3. Vammetvāti (Syā)

maṁsaṁ uddharitvā. Etesu sabbesu paṇṇattiṁ jānātu vā mā vā, āpattiyeva.

256. **Kiṇṇacuṇṇenā**ti surākiṇṇacuṇṇena. **“Anuvātaṁ paribhaṇḍan**ti kilañjādīsu karontī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Bidalakan**ti duguṇakaraṇasaṅkhātassa kiriyāvisesassa adhivacanaṁ. Kassa duguṇakaraṇaṁ? Yena kilañjādinā mahantaṁ kathinaṁ atthataṁ, tassa. Tañhi daṇḍakathinappamāṇena pariyante saṁharitvā duguṇaṁ kātabbaṁ. **Paṭiggahan**ti aṅgulikañcukaṁ.

257-259. **Pāti** nāma paṭiggahaṇasaṇṭhānena kato bhājanaviseso. **Na sammatī**ti nappahoti.

260-262. **Nīcavatthukaṁ cinitun**ti bahikuṭṭassa samantato nīcavatthukaṁ katvā cinituṁ. **Arahaṭaghaṭiyantaṁ** nāma sakaṭacakkasaṇṭhānaṁ are are ghaṭikāni bandhitvā ekena dvīhi vā paribbhamiyamānaṁ yantaṁ.

263. **Āviddhapakkhapāsakan**ti kaṇṇikamaṇḍalassa samantā ṭhapitapakkha pāsakaṁ. **Maṇḍale**ti kaṇṇikamaṇḍale. **Pakkhapāsake ṭhapetvā**ti samantā pakkhapāsaka phalakāni ṭhapetvā.

264. “Namatakaṁ santhatasadisan”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Cammakhaṇḍa parihārena paribhuñjitabban**ti anadhiṭṭhahitvā paribhuñjitabbaṁ. **Ettheva paviṭṭhānī**ti maḷorikāya eva antogadhāni. Pubbe pattasaṅgopanatthaṁ ādhārako anuññāto, idāni bhuñjanatthaṁ.

265. **Nikkujjitabbo**ti tena dinnassa deyyadhammassa appaṭiggahaṇatthaṁ pattanikkujjanakammavācāya nikkujjitabbo, na adhomukhaṭhapanena. Tenevāha **“evañca pana bhikkhave nikkujjitabbo”**ti-ādi. **Alābhāyā**ti catunnaṁ paccayānaṁ alābhatthāya. **Anatthāyā**ti upaddavāya avaḍḍhiyā.

266. **Pasādessāmā**ti āyācissāma. **Etadavocā**ti “appatirūpaṁ mayā kataṁ, bhagavā pana mahantepi aguṇe acintetvā mayhaṁ accayaṁ paṭiggaṇhissatī”ti maññamāno etaṁ “accayo maṁ bhante”ti-ādivacanaṁ

avoca. Tattha ñāyapaṭipattiṁ aticca eti pavattatīti **accayo,** aparādho. **Maṁ accagamā**ti maṁ atikkamma abhibhavitvā pavatto. Purisena madditvā abhibhavitvā pavattitopi hi aparādho atthato purisaṁ aticca abhibhavitvā pavatto nāma hoti. **Paṭiggaṇhātū**ti khamatu. **Āyatiṁ saṁvarāyā**ti anāgate saṁvaraṇatthāya puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya. **Tagghā**ti ekaṁsena. **Yathādhammaṁ paṭikarosī**ti yathā dhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṁ hoti. **Taṁ te mayaṁ paṭigga ṇhāmā**ti taṁ tava aparādhaṁ mayaṁ khamāma. **Vuḍḍhi hesā āvuso vaḍḍha ariyassa vinaye**ti esā āvuso vaḍḍha ariyassa vinaye buddhassa bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṁ accayato disvā yathādhammaṁ paṭikaritvā āyatiṁ saṁvarāpajjanā. Desanaṁ pana puggalādhiṭṭhānaṁ karonto **"yo accayaṁ accayato disvā yathā dhammaṁ paṭikaroti, āyatiṁ saṁvaraṁ āpajjatī**"ti āha.

268. Bodhirājakumāravatthumhi[1] **kokanado**ti **kokanadaṁ** vuccati padumaṁ, so ca maṅgalapāsādo olokanapadumaṁ dassetvā kato, tasmā "kokanado"ti saṅkhaṁ labhi. **Yāva pacchimasopānakaḷevarā**ti ettha **pacchimasopānakaḷevaran**ti paṭhamasopāna phalakaṁ vuttaṁ tassa sabbapacchā dussena santhatattā. Uparimasopānaphalakato paṭṭhāya hi sopānaṁ santhataṁ. **Addasā kho**ti olokanatthaṁyeva dvārakoṭṭhake ṭhito addasa.

Bhagavā tuṇhī ahosīti "kissa nu kho atthāya rājakumārena ayaṁ mahāsakkāro kato"ti āvajjento puttapatthanāya katabhāvaṁ aññāsi. So hi rājaputto aputtako. Sutañcā nena ahosi "buddhānaṁ kira adhikāraṁ katvā manasā icchitaṁ labhantī"ti. So "sacāhaṁ puttaṁ labhissāmi, sammāsambuddho imaṁ celapaṭikaṁ akkamissati. No ce labhissāmi, na akkamissatī"ti patthanaṁ katvā santharāpesi. Atha bhagavā "nibbattissati nu kho etassa putto"ti āvajjetvā "na nibbattissatī"ti addasa. Pubbe kira so ekasmiṁ dīpe

---

1. Ma-Ṭṭha 3. 222 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

vasamāno samānacchandena sakuṇapotake khādi. Sacassa mātugāmo puññavā bhaveyya, puttaṁ labheyya. Ubhohi pana samānacchandehi hutvā pāpakammaṁ kataṁ, tenassa putto na nibbattissatīti aññāsi. Dusse pana akkante "buddhānaṁ adhikāraṁ katvā patthitaṁ labhantīti loke anussavo, mayā ca mahā-adhikāro kato, na ca puttaṁ labhāmi, tucchaṁ idaṁ vacanan"ti micchāgahaṇaṁ gaṇheyya. Titthiyāpi "natthi samaṇānaṁ akattabbaṁ nāma, celapaṭikaṁ maddantā āhiṇḍantī"ti ujjhāyeyyuṁ. Etarahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhabbataṁ jānitvā akkamissanti, abhabbataṁ jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando bhavissati, anāgataṁ na jānissanti, tesu akkamantesu sace patthitaṁ ijjhissati, iccetaṁ kusalaṁ. No ce ijjhissati, "pubbe bhikkhusaṁghassa adhikāraṁ katvā icchiticchitaṁ labhanti, idāni na labhanti, teyeva maññe bhikkhū paṭipattipūrakā ahesuṁ, ime pana paṭipattiṁ pūretuṁ na sakkontī"ti manussā vippaṭisārino bhavissantīti imehi tīhi kāraṇehi bhagavā akkamituṁ anicchanto tuṇhī ahosi. **Pacchimaṁ janataṁ tathāgato anukampatī**ti idaṁ pana thero vuttesu kāraṇesu tatiyaṁ kāraṇaṁ sandhāyāha. Maṅgalaṁ icchantīti **maṅgalikā.**

269. **Bījanin**ti caturassabījaniṁ. **Tālavaṇṭan**ti tālapattādīhi kataṁ maṇḍalika bījaniṁ.

270-275. **"Ekapaṇṇacchattaṁ** nāma tālapattan"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Kamma satenā**ti ettha **sata-**saddo anekapariyāyo, anekena kammenāti attho, mahatā ussāhenāti vuttaṁ hoti. **Rudhī**ti khuddakavaṇaṁ.

278. "Akāyabandhanena sañcicca asañcicca vā gāmappavesane āpatti. Saritaṭṭhānato bandhitvā pavisitabbaṁ nivattitabbaṁ vā"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Murajavaṭṭi saṇṭhānaṁ veṭhetvā katan**ti bahū rajjuke ekato katvā nānāvaṇṇehi suttehi veṭhetvā murajavaṭṭisadisaṁ kataṁ. Teneva **dutiyapārājikavaṇṇanāyaṁ**[1] vuttaṁ "bahū rajjuke ekato katvā

1. Vi-Ṭṭha 1. 253 piṭṭhe.

ekena nirantaraṁ veṭhetvā kataṁ bahurajjukanti na vattabbaṁ, taṁ vaṭṭatī"ti. Tattha yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā vuttameva. **Muddikakāyabandhanaṁ** nāma caturassaṁ akatvā sajjitaṁ. **Pāmaṅgadasā** caturassā. **Mudiṅgasaṇṭhānenā**ti[1] varakasīsākārena. **Pāsanto**ti dasāmūlaṁ.

280-282. **Muṇḍavaṭṭī**ti mallakammakarādayo. **Pamāṇaṅgulenā**ti vaḍḍhakī-aṅgulaṁ sandhāya vuttaṁ. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Khuddakavatthukkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Muddikasaṇṭhānenāti (Syā)

6. Senāsanakkhandhaka

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā

294. Senāsanakkhandhake **senāsanaṁ apaññattaṁ hotī**ti vihārasenāsanaṁ sandhāya vuttaṁ. Catubbidhañhi[1] senāsanaṁ vihārasenāsanaṁ mañcapīṭhasenāsanaṁ santhatasenāsanaṁ okāsasenāsananti. Tattha "mañcopi senāsanaṁ, pīṭhampi bhisipi bimbohanampi vihāropi aḍḍhayogopi pāsādopi hammiyampi guhāpi aṭṭopi māḷopi leṇampi veḷugumbopi rukkhamūlampi maṇḍapopi senāsanaṁ. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṁ senāsanan"ti[2] vacanato vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṁ guhāti idaṁ **vihārasenāsanaṁ** nāma. Mañco pīṭhaṁ bhisi bimbohananti idaṁ **mañca pīṭhasenāsanaṁ** nāma. Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāroti idaṁ **santhatasenāsanaṁ** nāma. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti idaṁ **okāsasenāsanaṁ** nāma.

Rukkhamūleti-ādīsu **rukkhamūlasenāsanaṁ** nāma yaṁkiñci sandacchāyaṁ vivittaṁ rukkhamūlaṁ. **Pabbato** nāma selo. Tattha hi udakasoṇḍīsu udakakiccaṁ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnā nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījiyamānā samaṇadhammaṁ karonti. **Kandare**ti **kaṁ** vuccati udakaṁ, tena dārito udakena bhinno pabbatappadeso **kandaraṁ.** Yaṁ "nitamban"tipi[3] "nadīkuñjan"tipi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā hoti, matthake maṇivitānaṁ viya vanagahanaṁ, maṇikkhandha sadisaṁ udakaṁ sandati, evarūpaṁ kandaraṁ oruyha pānīyaṁ pivitvā gattāni sītaṁ katvā vālikaṁ ussāpetvā paṁsukūlacīvaraṁ paññapetvā tattha nisinnā te bhikkhū samaṇadhammaṁ karonti. **Giriguhā** nāma dvinnaṁ pabbatānaṁ antarā, ekasmiṁyeva vā umaṅgasadisaṁ mahāvivaraṁ.

"Vanapatthanti dūrānametaṁ senāsanānaṁ adhivacanan"ti-ādivacanato[2] yattha na kasanti na vapanti, tādisaṁ manussānaṁ upacāraṭṭhānaṁ atikkamitvā ṭhitaṁ araññakasenāsanaṁ "vanapatthan"ti vuccati. **Ajjhokāso**[1] nāma

---

1. Ma-Ṭṭha 2. 118 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Abhi 2. 260 piṭṭhe.
3. Nadītumbantipi (Ka, Dī-Ṭṭha 1. 188; Ma-Ṭṭha 2. 119 piṭṭhesu ca) Saṁ-Ṭṭha 2. 51; Aṁ-Ṭṭha 2. 223; Abhi-Ṭṭha 2. 350 piṭṭhesu pana passitabbaṁ.
4. Abbhokāso (Syā)

kenaci acchanno padeso. Ākaṅkhamānā panettha cīvarakuṭiṁ katvā vasanti. **Palāla puñje**ti palālarāsimhi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṁ nikkaḍḍhitvā pabbhāraleṇasadise ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālaṁ parikkhipitvā[1] heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṁ karonti, taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ. **Pañca leṇānī**ti pañca līyanaṭṭhānāni. Nilīyanti ettha bhikkhūti leṇāni, vihārādīnametaṁ adhivacanaṁ. **Supaṇṇavaṅkagehan**ti garuḷapakkhasaṇṭhānena katagehaṁ.

295. Anumodanagāthāsu **sītan**ti ajjhattadhātukkhobhavasena vā bahiddha-utu vipariṇāmavasena vā uppajjanakasītaṁ. **Uṇhan**ti aggisantāpaṁ, tassa vanadāhādīsu vā sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihantī**ti bādhati. Yathā tadubhayavasena kāyacittānaṁ bādhanaṁ na hoti, evaṁ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhittacitto bhikkhu yoniso padahituṁ na sakkoti. **Vāḷamigānī**ti sīhabyagghādivāḷamige. Guttasenāsanañhi pavisitvā dvāraṁ pidhāya nisinnassa te parissayā na honti. **Sarīsape**ti ye keci sarante gacchante dīghajātike. **Makase**ti nidassanamattametaṁ, ḍaṁsādīnampi eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisire**ti sisirakālavasena sattāhavaddhalikādivasena ca uppanne sisira samphasse. **Vuṭṭhiyo**ti yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṁ ummūlabhañjanādivasena pavattiyā ghoro saraja-arajādibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghoro sūriyātapo ca **paṭihaññati** paṭibāhīyati. **Leṇatthan**ti nānārammaṇako cittaṁ nivattetvā paṭisallānā rāmatthaṁ. **Sukhatthan**ti vuttaparissayābhāvena phāsuvihāratthaṁ. **Jhāyitun**ti aṭṭhatiṁsārammaṇesu yattha katthaci cittaṁ upanijjhāyituṁ. **Vipassitun**ti aniccadito saṅkhāre sammasituṁ.

Vihāreti patissaye. **Kāraye**ti kārāpeyya. **Ramme**ti manorame nivāsasukhe. **Vāsayettha bahussute**ti kāretvā pana ettha vihāresu bahussute sīlavante kalyāṇadhamme nivāseyya. Te nivāsento pana tesaṁ bahussutānaṁ yathā paccayehi kilamatho na hoti, evaṁ

1. Ukkhipitvā (Syā)

annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu ajjhāsayasampannesu kamma phalānaṁ ratanattayaguṇānañca saddahanena vippasannena cetasā.

Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṁ aññamaññupakāritaṁ dassetuṁ **"te tassā"**ti gātha māha. Tattha **te**ti te bahussutā. **Tassā**ti upāsakassa. **Dhammaṁ desentī**ti sakalavaṭṭa dukkhāpanūdanaṁ saddhammaṁ desenti. **Yaṁ so dhammaṁ idhaññāyā**ti so puggalo yaṁ saddhammaṁ imasmiṁ sāsane sammā paṭipajjanena jānitvā aggamaggādhigamena anāsavo hutvā parinibbāyati.

So ca sabbadado hotīti āvāsadānasmiṁ dinne sabbadānaṁ dinnameva hotīti katvā vuttaṁ. Tathā hi[1] dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā āgatassapi chāyūdakasampannaṁ ārāmaṁ pavisitvā nahāyitvā patissaye muhuttaṁ nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṁ āharitvā pakkhittaṁ viya hoti, bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya muhuttaṁ nipannassa visabhāgasantati vūpasammati, sabhāgasantati patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya hoti, bahi vicarantassa ca pāde kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādi parissayā ceva corabhayañca uppajjati, patissayaṁ pavisitvā dvāraṁ pidhāya nipannassa sabbe parissayā na honti, sajjhāyantassa dhammapītisukhaṁ, kammaṭṭhānaṁ manasi karontassa upasamasukhañca uppajjati bahiddhāvikkhepābhāvato, bahi vicarantassa ca sedā muccanti, akkhīni phandanti, senāsanaṁ pavisanakkhaṇe mañcapīṭhāni na paññā yanti, muhuttaṁ nisinnassa[2] pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti, dvāravāta pānamañcapīṭhādīni paññāyanti, etasmiñca āvāse vasantaṁ disvā manussā catūhi paccayehi sakkaccaṁ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṁ "so ca sabbadado hoti, yo dadāti upassayan"ti.

296. **Āviñchanacchiddan**ti yattha aṅguliṁ pavesetvā dvāraṁ ākaḍḍhantā dvāra bāhaṁ phusāpenti, tassetaṁ adhivacanaṁ. **Āviñchanarajjun**ti kavāṭeyeva chiddaṁ katvā tattha pavesetvā yena rajjukena kaḍḍhantā dvāraṁ phusāpenti, taṁ āviñchanarajjukaṁ. Senāsanaparibhoge akappiyacammaṁ nāma

1. Saṁ-Ṭṭha 1. 78 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Nipannassa (Ka)

natthīti dassanatthaṁ **"sacepi dīpinaṅguṭṭhena katā hoti, vaṭṭatiyevā"**ti vuttaṁ. **Cetiye vedikāsadisan**ti vātapānabāhāsu cetiye vedikāya viya paṭṭikādīhi dassetvā kataṁ. **Thambhakavātapāna** nāma tiriyaṁ dārūni adatvā ujukaṁ ṭhitehi eva veṇusalākādīhi kataṁ.

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhikā.

Mañcapīṭhādi-anujānanakathāvaṇṇanā

297. **Poṭakitūlan**ti erakatiṇatūlaṁ. Poṭakigahaṇañcettha tiṇajātīnaṁ nidassana mattanti āha **"yesaṁ kesañci tiṇajātikānan"**ti. **Pañcavidhaṁ uṇṇāditūlampi vaṭṭatī**ti etthāpi "bimbohane"ti ānetvā sambandhitabbaṁ. "Tūlapūritaṁ bhisiṁ apassayituṁ apassayituṁ na vaṭṭatī"ti keci vadanti, vaṭṭatīti apare. **Upadahantī**ti ṭhapenti. **Sīsappamāṇan**ti yattha galavāṭakato paṭṭhāya sabbasīsaṁ upadahanti, taṁ sīsappamāṇaṁ. Tañca ukkaṭṭhaparicchedato tiriyaṁ muṭṭhiratanaṁ hotīti dassetuṁ **"yassa vitthārato tīsu kaṇṇesū"**ti[1] ādimāha. **Majjhaṭṭhānaṁ muṭṭhiratanaṁ hotī**ti bimbohanassa majjhaṭṭhānaṁ tiriyato muṭṭhiratanappamāṇaṁ hoti. **Masūrake**ti cammamayabhisiyaṁ. **Phusitāni dātun**ti saññākaraṇatthaṁ bindūni dātuṁ.

298. Na nibandhatīti **anibandhanīyo,** na allīyatīti attho. **Paṭibāhetvā**ti maṭṭhaṁ[2] katvā.

Iṭṭhakācayādi-anujānanakathāvaṇṇanā

300. **Rukkhaṁ vijjhitvā**ti rukkhadāruṁ vijjhitvā. **Khāṇuke ākoṭetvā**ti dve dve khāṇuke ākoṭetvā. **Taṁ āharimaṁ**[3] **bhittipādan**ti vuttanayena khāṇuke ākoṭetvā kataṁ yeva sandhāya vuttaṁ. **Bhūmiyaṁ patiṭṭhāpetun**ti mūlena bhūmiyaṁ patiṭṭhāpetvā bhittipādassa upatthambhanavasena ussāpetvā khāṇukehi bhittipādaṁ ussāpetvā[4] ṭhapetunti adhippāyo. **Ubhato kuṭṭaṁ nīharitvā katapadesassā**ti yathā

---

1. Koṇesūti (Syā)
2. Aṭṭaṁ (Ka)
3. Kataṁ asaṁhārimaṁ (Syā)
4. Ḍaṁsāpetvā (Syā)

antodvārasamīpe nisinnehi ujukaṁ bahi oloketuṁ na sakkā hoti, evaṁ ubhohi passehi kuṭṭaṁ nīharitvā abhimukhe bhittiṁ upaṭṭhapetvā katapadesassa. **Samantā pariyāgāro**ti samantato āviddhapamukhaṁ. **Ugghāṭanakiṭikan**ti daṇḍehi ukkhipitvā ṭhapanakapadarakiṭikaṁ.

Anāthapiṇḍikavatthukathāvaṇṇanā

304. Anāthapiṇḍikaseṭṭhivatthumhi[1] **kenacideva karaṇīyenā**ti vāṇijjakammaṁ adhippetaṁ. Anāthapiṇḍiko kira rājagahaseṭṭhi ca aññamaññaṁ bhaginipatikā honti. Yadā rājagahe uṭṭhānakabhaṇḍaṁ samagghaṁ hoti, tadā rājagahaseṭṭhi taṁ gahetvā sakaṭasatehi sāvatthiṁ gantvā yojanamatte ṭhito attano āgatabhāvaṁ jānāpeti. Anāthapiṇḍiko paccuggantvā tassa mahāsakkāraṁ katvā ekaṁ yānaṁ āropetvā sāvatthiṁ pavisati. So sace bhaṇḍaṁ lahukaṁ vikkīyati, vikkiṇāti. No ce, bhaginighare ṭhapetvā pakkamati. Anāthapiṇḍikopi tatheva karoti. Svāyaṁ tadāpi teneva karaṇīyena agamāsi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Taṁ divasaṁ pana rājagahaseṭṭhi yojanamatte ṭhitena anāthapiṇḍikena āgata bhāvajānanatthaṁ pesitaṁ paṇṇaṁ na suṇi, dhammassavanatthāya vihāraṁ agamāsi. So dhammakathaṁ sutvā svātanāya buddhappamukhaṁ bhikkhusaṁghaṁ nimantetvā attano ghare uddhanakhaṇāpanadāruphālanādīni kāresi. Anāthapiṇḍikopi "idāni mayhaṁ paccuggamanaṁ karissati, idāni karissatī"ti gharadvārepi paccuggamanaṁ alabhitvā antogharaṁ paviṭṭho paṭisanthārampi na bahuṁ alattha. "Kiṁ mahāseṭṭhi kusalaṁ dārakarūpānaṁ, nasi magge kilanto"ti ettakova paṭisanthāro ahosi. Tena vuttaṁ **"atha kho anāthapiṇḍikassa gahapatissa etadahosī"**ti-ādi.

Buddhoti tvaṁ gahapati vadesīti tassa kira mukhato buddhasaddaṁ sutvā anāthapiṇḍiko pañcavaṇṇaṁ pītiṁ paṭilabhati, sā tassa sīse uṭṭhahitvā yāva pādapiṭṭhiyā, pāda piṭṭhiyā uṭṭhāya yāva sīsā gacchati, ubhato uṭṭhāya majjhe osarati, majjhe uṭṭhāya ubhato gacchati. So pītiyā nirantaraṁ phuṭo "buddhoti tvaṁ gahapati vadesī"ti evaṁ tikkhattuṁ pucchi. **Akālo kho gahapati imaṁ kālaṁ taṁ**

1. Saṁ-Ṭṭha 1. 285 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

bhagavantaṁ dassanāya upasaṅkamitunti “buddhā nāma durāsadā āsīvisasadisā honti, satthā ca sivahikāya samīpe vasati, na sakkā tattha imāya velāya iminā gantun”ti mañña māno evamāha. **Buddhagatāya satiyā nipajjī**ti aññaṁ kiñci acintetvā buddhagatāya eva satiyā nipajji. Taṁ divasaṁ kirassa bhaṇḍasakaṭesu vā upaṭṭhākesu vā cittampi nuppajji, sāyamāsampi na akāsi. Sattabhūmikaṁ pana pāsādaṁ āruyha supaññattālaṅkatavarasayane “buddho buddho”ti sajjhāyaṁ karontova nipajjitvā niddaṁ okkami. **Tikkhattuṁ vuṭṭhāsi pabhātaṁ maññamāno**ti paṭhamayāme tāva vītivatte uṭṭhāya buddhaṁ anussari, athassa balavappasādo udapādi, pīti-āloko ahosi, sabbatamaṁ vigacchi, dīpasahassu jjalanaṁ viya canduṭṭhānasūriyuṭṭhānaṁ viya ca jātaṁ. So “pamādaṁ āpannomhi, vañci tomhi, sūriyo uggato”ti uṭṭhāya ākāsatale ṭhatvā candaṁ oloketvā “ekova yāmo gato, aññe dve atthī”ti puna pavisitvā nipajji, etenupāyena majjhimayāmāvasānepi pacchima yāmāvasānepi tikkhattuṁ uṭṭhāsi. Pacchimayāmāvasāne pana balavapaccūseyeva uṭṭhāya ākāsatalaṁ āgantvā mahādvārābhimukho ahosi, sattabhūmikadvāraṁ sayameva vivaṭaṁ ahosi, pāsādā oruyha antaravīthiṁ paṭipajji.

305. **Amanussā**ti adhigatavisesā devatā. Tathā hi tā seṭṭhissa bhāvinisampattiṁ paccakkhato sampassamānā “ayaṁ mahāseṭṭhi ‘buddhupaṭṭhānaṁ gamissāmī'ti nikkhanto paṭhamadassaneneva sotāpattiphale patiṭṭhāya tiṇṇaṁ ratanānaṁ aggupaṭṭhāko hutvā asadisaṁ saṁghārāmaṁ katvā cātuddisassa ariyasaṁghassa[1] anāvaṭadvāro bhavissati, na yuttamassa dvāraṁ pidahitun”ti cintetvā dvāraṁ vivariṁsu. **Antaradhāyī**ti rājagahaṁ kira ākiṇṇamanussaṁ, antonagare nava koṭiyo bahinagare navāti taṁ upanissāya aṭṭhārasa manussakoṭiyo vasanti. Avelāya matamanusse bahi nīharituṁ asakkontā aṭṭālake ṭhatvā bahidvāre khipanti. Mahāseṭṭhi nagarato bahi nikkhantamattova allasarīraṁ pādena akkami, aparampi piṭṭhipādena pahari, makkhikā uppatitvā pakiriṁsu, duggandho nāsāpuṭaṁ abhihani, buddhappasādo tanuttaṁ gato. Tenessa āloko antaradhāyi andhakāro pāturahosi pītivegassa tanubhāve taṁsamuṭṭhitarūpānaṁ

1. Ariyagaṇassa (Syā)

paridubbalabhāvato. **Saddamanussāvesī**ti "seṭṭhissa ussāhaṁ janessāmī"ti suvaṇṇakiṅkiṇikaṁ ghaṭṭento viya madhurassarena saddaṁ anussāvesi.

Sataṁ kaññāsahassānīti purimapadānipi imināva sahassa-padena saddhiṁ sambandhitabbāni. Yatheva hi sataṁ kaññāsahassāni, evaṁ sataṁ sahassāni hatthī, sataṁ sahassāni assā, sataṁ sahassāni rathāti ayamettha attho, iti ekekaṁ satasahassaṁ dīpitaṁ hoti. **Padavītihārassā**ti padaṁ vītiharati etthāti **padavītihāro.** So dutavilambitaṁ akatvā samagamane dvinnaṁ padānaṁ antare muṭṭhiratanamattaṁ. **Kalaṁ nāgghanti soḷasin**ti taṁ ekaṁ padavītihāraṁ soḷasa bhāge katvā tato eko koṭṭhāso puna soḷasadhā, tato eko soḷasadhāti evaṁ soḷasa vāre soḷasadhā bhinnassa eko koṭṭhāso soḷasī kalā nāma, taṁ soḷasiṁ kalaṁ etāni cattāri satasahassāni na agghanti. Idaṁ vuttaṁ hoti—sataṁ hatthisahassāni sataṁ assasahassāni sataṁ rathasahassāni sataṁ kaññāsaha ssāni, tā ca kho āmukkamaṇikuṇḍalā sakalajambudīparājadhītarovāti imasmā ettakā lābhā vihāraṁ gacchantassa tasmiṁ soḷasikalāsaṅkhāte padese laṅghanasādhanavasena pavattacetanāva uttaritarāti. Padaṁ vā vītiharati etenāti **padavītihāro,** tathāpavattā kusalacetanā, tassā phalaṁ soḷasadhā katvāti ca vadanti. Idaṁ pana vihāragamanaṁ kassa vasena gahitanti? Vihāraṁ gantvā anantarāyena sotāpattiphale patiṭṭhahantassa vasena gahitaṁ. "Gandhamālādīhi pūjaṁ karissāmi, cetiyaṁ vandissāmi, dhammaṁ sossāmi, dīpapūjaṁ karissāmi, saṁghaṁ nimantetvā dānaṁ dassāmi, sikkhāpadesu vā saraṇesu vā patiṭṭhahissāmī"ti gacchatopi vasena vaṭṭatiyeva.

Andhakāro antaradhāyīti so kira cintesi "ahaṁ ekakoti saññaṁ karomi, amanussā ca me anugāmino sahāyā atthi, kasmā bhāyāmī"ti sūro ahosi. Athassa balavā buddhappasādo udapādi, tasmā andhakāro antaradhāyi. Sesavāresupi eseva nayo. **Āloko pāturahosī**ti purimabuddhesu cirakālaparicayasambhūtassa balavato pasādassa vasena uppannāya uḷārāya buddhārammaṇāya pītiyā

samuṭṭhāpito vipassanobhāsasadiso sātisayo cittapaccaya-utusamuṭṭhāno āloko pāturahosi. Devatāhi katotipi vadanti, purimoyevettha yuttataro. **Ehi sudattā**ti so kira seṭṭhi gaccha mānova cintesi "imasmiṁ loke bahū pūraṇakassapādayo titthiyā 'mayaṁ buddhā, mayaṁ buddhā'ti vadanti, kathaṁ nu kho ahaṁ satthu buddhabhāvaṁ jāneyyan"ti. Athassa etadahosi "mayhaṁ guṇavasena uppannaṁ nāmaṁ mahājano jānāti, kuladattiyaṁ pana me nāmaṁ aññatra mayā na koci jānāti, sace buddho bhavissati, kuladattikanāmena maṁ ālapissatī"ti. Satthā tassa cittaṁ ñatvā evamāha.

Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Āsattiyo**ti rūpādīsu āsañjanaṭṭhena āsattiyo, taṇhāyo. **Santin**ti kilesavūpasamaṁ. **Pappuyyā**ti aggamaggena patvā. Sesamettha pāḷi-anusāreneva veditabbaṁ. Yañcettha anuttānamatthaṁ, taṁ aṭṭha kathāyaṁ vuttameva.

306. Vayameva **veyyāyikan**ti āha **"veyyāyikanti vayakaraṇaṁ vuccatī"**ti.

Anāthapiṇḍikavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aggāsanādi-anujānanakathāvaṇṇanā

310-311. **Dakkhiṇodakan**ti aggato upanīyamānaṁ dakkhiṇodakaṁ. **Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesī**ti[1] tehi bhikkhūhi attano attano rucivasena aggāsanādi rahānaṁ kathitakāle "na bhikkhave mayhaṁ sāsane aggāsanādīni patvā khattiyakulā pabbajito pamāṇaṁ, na brāhmaṇakulā, na gahapatikulā pabbajito, na vinayadharo, na suttantiko, na ābhidhammiko, na paṭhamajjhānādilābhino, na sotāpannādayo pamāṇaṁ, atha kho bhikkhave imasmiṁ sāsane yathāvuḍḍhaṁ abhivādanaṁ paccuṭṭhānaṁ añjalikammaṁ sāmīcikammaṁ kattabbaṁ, aggāsanaṁ aggodakaṁ aggapiṇḍo laddhabbo, idamettha pamāṇaṁ, tasmā vuḍḍhataro bhikkhu etesaṁ anucchaviko. Idāni kho pana bhikkhave sāriputto mayhaṁ aggasāvako

---

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 234 piṭṭhepi passitabbaṁ.

anudhammacakkappavattako mamānantarasenāsanaṁ laddhuṁ arahati. So imaṁ rattiṁ senāsanaṁ alabhanto rukkhamūle vītināmesi. Tumhe idāneva evaṁ agāravā appatissā, gacchante gacchante kāle kinti katvā viharissathā"ti vatvā atha nesaṁ ovādadānatthāya "pubbe bhikkhave tiracchānagatāpi 'na kho panetaṁ amhākaṁ patirūpaṁ, yaṁ mayaṁ aññamaññaṁ agāravā appatissā asabhāgavuttino vihareyyāma, amhesu mahallakataraṁ jānitvā tassa abhivādanādīni karissāmā'ti sādhukaṁ vīmaṁsitvā 'ayaṁ mahallako'ti ñatvā tassa abhivādanādīni katvā devapathaṁ pūrayamānā gatā"ti vatvā atītaṁ āharitvā dassetuṁ bhikkhū āmantesi.

Ye vuḍḍhamapacāyantīti jātivuḍḍho vayovuḍḍho guṇavuḍḍhoti tayo vuḍḍhā. Tesu jātisampanno **jātivuḍḍho** nāma, vaye ṭhito **vayovuḍḍho** nāma, guṇasampanno **guṇavuḍḍho** nāma. Tesu guṇasampanno vayovuḍḍho imasmiṁṭhāne vuḍḍhoti adhippeto. **Apacāyantī**ti jeṭṭhāpacāyikakammena pūjenti. **Dhammassa kovidā**ti jeṭṭhāpacāyanadhammassa kovidā kusalā. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁyeva attabhāve. **Pāsaṁsā**ti pasaṁsārahā. **Samparāye**[1] **ca suggatī**ti samparetabbe[2] imaṁ lokaṁ hitvā gantabbe paralokepi[3] tesaṁ sugatiyeva hotīti attho. Ayaṁ panettha piṇḍattho—bhikkhave khattiyā vā hontu brāhmaṇā vā vessā vā suddā vā gahaṭṭhā vā pabbajitā vā tiracchānagatā vā, ye keci sattā jeṭṭhāpacitikamme chekā kusalā guṇasampannānaṁ vayovuḍḍhānaṁ apacitiṁ karonti, te imasmiñca attabhāve jeṭṭhāpacitikārakāti pasaṁsaṁ vaṇṇanaṁ thomanaṁ labhanti, kāyassa ca bhedā sagge nibbattantīti.

Aggāsanādi-anujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āsanappaṭibāhanādikathāvaṇṇanā

313-4-6. **Uddissakatan**ti gihīhi saṁghaṁ uddissa kataṁ. **Gihivikatan**ti gihīhi kataṁ paññattaṁ, gihisantakanti vuttaṁ hoti. **Atisamīpaṁ agantvā**ti bhikkhūnaṁ āsannataraṁ ṭhānaṁ agantvā.

---

1. Samparāyo (Syā)
2. Samparetabbo (Syā)
3. Gantabbo paralokopi (Syā) Jātaka-Ṭṭha 1. 236 piṭṭhe pana passitabbaṁ.

Senāsanaggāhāpakasammutikathāvaṇṇanā

318. **Paccayeneva hi taṁ paṭijagganaṁ labhissatī**ti tasmiṁ senāsane mahātherā tassa paccayassa kāraṇā aññattha agantvā vasantāyeva naṁ paṭijaggissantīti attho. **Ubbha ṇḍikā bhavissantī**ti ukkhittabhaṇḍā bhavissanti, attano attano parikkhāre gahetvā tattha tattha vicarissantīti attho. **Dīghasālā**ti caṅkamanasālā. **Maṇḍalamāḷo** upaṭṭhānasālā. **Anudahatī**ti pīḷeti. **Jambudīpe panā**ti ariyadese bhikkhū sandhāya vuttaṁ. Te kira tathā paññāpenti. **Na gocaragāmo ghaṭṭetabbo**ti vuttamevatthaṁ vibhāveti **"na tattha manussā vattabbā"**ti-ādinā. **Vitakkaṁ chinditvā**ti "iminā nīhārena gacchantaṁ disvā nivāretvā paccaye dassantī"ti evarūpaṁ vitakkaṁ anuppādetvā. **Tesu ce eko**ti tesu manussesu eko paṇḍitapuriso. **Bhaṇḍapaṭicchādanan**ti paṭicchādanakabhaṇḍaṁ, sarīra paṭicchādanaṁ cīvaranti attho.

Paṭijaggitabbānīti sammajjanādīhi paṭijaggitabbāni. **Muṇḍavedikāyā**ti cetiyassa hammiyavedikāya. **Hammiyavedikā**ti ca cetiyassa upari caturassavediyo[1] vuccati. **Paṭikkammā**ti vihārato apasakkitvā. **Upanikkhepan**ti khettaṁ vā nāḷikerādi-ārāmaṁ vā kahāpaṇādīni vā ārāmikādīnaṁ niyyātetvā "ito uppannā vaḍḍhi vassāvāsikatthāya hotū"ti dinnaṁ. **Vattaṁ katvā**ti tasmiṁ senāsane kattabbavattaṁ katvā.

Puggalavaseneva kātabbanti parato vakkhamānanayena "bhikkhū cīvarena kilamanti, ettakaṁ nāma taṇḍulabhāgaṁ bhikkhūnaṁ cīvaraṁ kātuṁ ruccatī"ti-ādinā puggalaparāmāsavaseneva kātabbaṁ, "saṁgho cīvarena kilamatī"ti-ādinā pana saṁgha parāmāsavasena na kātabbaṁ. **Cīvarapaccayan**ti cīvarasaṅkhātaṁ paccayaṁ. **Vuttan**ti mahā-aṭṭhakathāyaṁ vuttaṁ. Kasmā evaṁ vuttanti āha **"evaṁ hi navako vuḍḍhatarassa, vuḍḍho ca navakassa gāhessatī"**ti, yasmā attanāva attano pāpetuṁ na sakkā, tasmā dvīsu sammatesu navako vuḍḍhatarassa, vuḍḍho ca navakassāti ubho aññamaññaṁ gāhessantīti adhippāyo. Sammatasenāsanaggāhāpakassa āṇattiyā aññena gāhitepi gāto rutatiyevāti veditabbaṁ. **Aṭṭhapi soḷasapi**

---

1. Caturassacayo (Syā), caturassavedikā(?)

jane sammannituṁ vaṭṭatīti kiṁ visuṁ visuṁ sammannituṁ vaṭṭati, udāhu ekatoti? Ekatopi vaṭṭati. Niggahakammameva hi saṁgho saṁghassa na karoti, sammutidānaṁ pana bahūnampi ekato kātuṁ vaṭṭati, teneva sattasatikakkhandhake ubbāhika sammutiyaṁ aṭṭhapi janā ekato sammatāti.

Maggoti magge katadīghasālā. **Pokkharaṇī**ti nahāyantānaṁ pokkharaṇiyaṁ katasālā. **Rukkhamūlā**dayo channā kavāṭabaddhāva senāsanaṁ. **Vijaṭetvā**ti viyojetvā, visuṁ visuṁ katvāti attho. **Āvāsesū**ti senāsanesu. **Pakkhipitvā**ti ettha **pakkhipanaṁ** nāma tesu vasantānaṁ ito uppannavassāvāsikadānaṁ. **Pavisitabban**ti aññehi bhikkhūhi tasmiṁ mahālābhe pariveṇe vasitvā cetiye vattaṁ katvāva lābho gahetabboti adhippāyo.

Paccayaṁ vissajjetīti cīvarapaccayaṁ nādhivāseti. **Ayampī**ti tena vissaṭṭha paccayopi. **Upanibandhitvā gāhetabban**ti "imasmiṁ rukkhe vā maṇḍape vā vasitvā cetiye vattaṁ katvā gaṇhathā"ti evaṁ upanibandhitvā gāhetabbaṁ. "Kattha nu kho vasissāmi, kattha vasantassa phāsu bhavissati, kattha vā paccayo bhavissatī"ti evaṁ uppannena vitakkena caratīti **vitakkacāriko.** Araññavihāresu parissayavijānanatthaṁ icchitabbattā **"pañca pañca ukkā koṭṭetabbā"**ti vuttaṁ.

Vattanti katikavattaṁ. **Tividhampī**ti pariyattipaṭipattipaṭivedhavasena tividhampi. **Sodhetvā pabbājethā**ti bhabbe ācārakulaputte upaparikkhitvā pabbājetha. **Dasavatthukakathā** nāma appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṁsaggakathā vīriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathā.

Viggahasaṁvattanikavacanaṁ **viggāhikaṁ. Caturārakkhaṁ ahāpentā**ti buddhānussati mettā asubhaṁ maraṇassatīti imaṁ caturārakkhaṁ aparihāpentā. **Dantakaṭṭha khādanavattaṁ ācikkhitabban**ti ettha **dantakaṭṭhakhādanavattaṁ** yo devasikaṁ saṁgha majjhe osarati, tena sāmaṇerādīhi āharitvā bhikkhūnaṁ yathāsukhaṁ paribhuñjanatthāya dantakaṭṭhamāḷake nikkhittesu dantakaṭṭhesu divase divase ekameva dantakaṭṭhaṁ gahetabbaṁ.

Yo pana devasikaṁ na osarati, padhānaghare vasitvā dhammassavane vā[1] uposathagge vā dissati, tena pamāṇaṁ sallakkhetvā cattāri pañca dantakaṭṭhāni attano vasanaṭṭhāne ṭhapetvā khāditabbāni. Tesu khīṇesu sace punapi dantakaṭṭhamāḷake bahūni hontiyeva, punapi āharitvā khāditabbāni. Yadi pana pamāṇaṁ asallakkhetvā āharati, tesu akhīṇesuyeva māḷake khīyati, tato keci therā "yehi gahitāni, te paṭiharantū"ti vadeyyuṁ, keci "khādantu, puna sāmaṇerā āharissantī"ti. Tasmā vivādaparihāratthaṁ pamāṇaṁ sallakkhetabbaṁ. Gahaṇe pana doso natthi, maggaṁ gacchantenapi ekaṁ vā dve vā thavikāya pakkhipitvā gantabbanti. **Bhikkhācāravattaṁ** vattakkhandhake piṇḍacārikavatte āvi savissati.

Pattaṭṭhāneti vassaggena āgantukabhikkhuno pattaṭṭhāne. Tesaṁ chinnavassattā "sādiyantāpi hi te neva vassāvāsikassa sāmino"ti vuttaṁ, paṭhamaṁyeva katikāya katattā khīyantāpi ca āvāsikā neva adātuṁ labhantīti vuttaṁ. **Bhatiniviṭṭhan**ti bhatiṁ katvā viya niviṭṭhaṁ pariyiṭṭhaṁ. **Saṁghikaṁ pana apalokanakammaṁ katvā gāhitan**ti tatruppādaṁ sandhāya vuttaṁ. **Paccayavasena gāhitan**ti dāyakānaṁ vassāvāsikapaccaya vasena gāhitaṁ sandhāya vuttaṁ. "Idha bhikkhave vassaṁvuttho bhikkhu vibbhamati, saṁghassevetan"ti[2] vacanato **"gataṭṭhāne -pa- saṁghikaṁ hotī"**ti vuttaṁ. **Manusse**ti dāyakamanusse. **Varabhāgaṁ sāmaṇerassā**ti paṭhamabhāgassa gāhitattā vuttaṁ.

Senāsanaggāhāpakasammutikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanandavatthukathāvaṇṇanā

319. **Yaṁ tayā tattha senāsanaṁ gahitaṁ -pa- idha muttaṁ**[3] **hotī**ti yaṁ tayā tattha gāmakāvāse pacchā senāsanaṁ gahitaṁ, taṁ te gaṇhanteneva idha sāvatthiyaṁ paṭhamagahitasenāsanaṁ muttaṁ[3] hoti **idha**

---

1. Dhammāsane vā (Ka) 2. Vi 3. 424 piṭṭhe. 3. Mukkaṁ (Syā)

dānāhaṁ -pa- tatrāpi muttanti "idānāhaṁ āvuso imasmiṁ gāmakāvāse gahitasenā sanaṁ muñcāmī"ti vadantena tatrāpi gāmakāvāse gahitasenāsanaṁ muttaṁ.

320. **Dīghāsanaṁ** nāma pañcapīṭhavinimuttaṁ yaṁ kiñci ekato sukhaṁ nisīdituṁ pahoti. Hatthimhi nakho assāti **hatthinakho.** "Pāsādassa nakho nāma heṭṭhimaparicchedo, so ca hatthikumbhe patiṭṭhito"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Gihivikatanīhārena labbhantī**ti gihivikatanīhārena paribhuñjituṁ labbhanti, tehi attharitvā dinnāneva nisīdituṁ labbhanti, na sayaṁ atthatāni attharāpitāni vā.

Avissajjiyavatthukathāvaṇṇanā

321. **Arañjaro**ti baha-udakagaṇhanakā mahācāṭi. Jalaṁ gaṇhituṁ alanti **arañjaro.** "Vaṭṭacāṭi viya hutvā thokaṁ dīghamukho majjhe paricchedaṁ dassetvā kato"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Pañcanimmalalocano**ti maṁsadibbadhammabuddha samantacakkhuvasena pañcalocano.

Thāvarena ca thāvaraṁ garubhaṇḍena ca garubhaṇḍanti ettha pañcasu koṭṭhā sesu purimadvayaṁ thāvaraṁ, pacchimattayaṁ garubhaṇḍanti veditabbaṁ. **Jānāpetvā**ti bhikkhusaṁghaṁ jānāpetvā. **Kappiyamañcā sampaṭicchitabbā**ti "saṁghassa demā"ti dinnaṁ sandhāya vuttaṁ. Sace pana "vihārassa demā"ti vadanti, suvaṇṇarajatamayādi akappiyamañcepi sampaṭicchituṁ vaṭṭati. **Na kevalaṁ -pa- parivattetuṁ vaṭṭantī**ti[1] iminā athāvarena thāvarampi athāvarampi parivattetuṁ vaṭṭatīti dasseti. Thāvarena athāvarameva hi parivattetuṁ na vaṭṭati. **Akappiyaṁ vā mahagghaṁ kappiyaṁ vā**ti ettha **akappiyaṁ** nāma suvaṇṇamayamañcādi akappiyabhisibimbohanāni ca. **Mahagghaṁ kappiyaṁ** nāma dantamayamañcādi pāvārādikappiya-attharaṇādīni ca.

Pārāhāriyaṁ na vaṭṭatīti attano santakaṁ viya gahetvā pariharituṁ na vaṭṭati. "Gihivikatanīhāreneva paribhuñjitabban"ti iminā sace ārāmikādayo paṭisāmetvā paṭidenti, paribhuñjituṁ vaṭṭatīti dasseti. **"Paṇṇasūci** nāma lekhanī"ti **mahāgaṇṭhipade** vuttaṁ.

---

1. Vaṭṭatīti(Syā)

“**Aḍḍhabāhū**ti kapparato paṭṭhāya yāva aṁsakūṭan”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Aḍḍhabāhu** nāma vidatthicaturaṅgulantipi vadanti. **Tatthajātakā**ti saṁghikabhūmiyaṁ jātā. **Aṭṭhaṅgulasūcidaṇḍamatto**ti dīghato aṭṭhaṅgulamatto pariṇāhato paṇṇasūcidaṇḍamatto. Muñjapabbajānaṁyeva pāḷiyaṁ visuṁ āgatattā **“muñjaṁ pabbajañca ṭhapetvā”**ti vuttaṁ. **Aṭṭhaṅgulappamāṇo**ti dīghato aṭṭhaṅgulappamāṇo. **Ghaṭṭanaphalakaṁ** nāma yattha ṭhapetvā rajitacīvaraṁ hatthena ghaṭṭenti. **Ghaṭṭanamuggaro** nāma anuvātā dighaṭṭanatthaṁ katoti vadanti. **Ambaṇan**ti phalakehi pokkharaṇīsadisaṁ katapāniyabhājanaṁ. **Rajanadoṇī**ti yattha pakkarajanaṁ ākiritvā ṭhapenti. **Bhūmattharaṇaṁ kātuṁ vaṭṭatī**ti akappiyacammaṁ sandhāya vuttaṁ. **Paccattharaṇagatikan**ti iminā pañcapīṭhepi attharituṁ vaṭṭatīti dīpeti. Pāvārādipaccattharaṇampi garubhaṇḍanti eke, noti apare, vīmaṁsitvā gahetabbaṁ. **Muṭṭhipaṇṇan**ti tālapaṇṇaṁ sandhāya vuttaṁ.

Navakammadānakathāvaṇṇanā

323. **Kañcideva samādapetvā kāressatī**ti sāmikoyeva kañci bhikkhuṁ samādapetvā kāressati. **Utukāle paṭibāhituṁ na labhatī**ti hemantagimhesu aññe sampatta bhikkhū paṭibāhituṁ na labhati. **Tibhāgan**ti tatiyabhāgaṁ. **Sace saddhivihārikānaṁ dātukāmo hotī**ti sace so saṁghassa bhaṇḍakaṭhapanaṭṭhānaṁ vā navakānaṁ vā vasanaṭṭhānaṁ dātuṁ na icchati, attano saddhivihārikānaññeva dātukāmo hotīti attho. **Etañhi saddhivihārikānaṁ dātuṁ labhatī**ti etaṁ tatiyabhāgaṁ upaḍḍhabhāgaṁ vā dātuṁ labhati. **Akataṭṭhāne**ti senāsanato bahi cayādīnaṁ akataṭṭhāne. **Bahikuṭṭe**ti kuṭṭato bahi.

Aññatraparibhogapaṭikkhepādikathāvaṇṇanā

324. **Cakkalikan**ti kambalādīhi veṭhetvā cakkasaṇṭhānena pādapuñchanayoggaṁ kataṁ. **Paribhaṇḍakatā bhūmi** nāma saṇhamattikāhi katā kāḷavaṇṇādibhūmi. **Senā sanaṁ** mañcapīṭhādi. **Tatheva vaḷañjetuṁ vaṭṭatī**ti aññehi āvāsikabhikkhūhi paribhuttanīhārena paribhuñjituṁ vaṭṭati. “Nevāsikā pakatiyā anatthatāya bhūmiyā ṭhapenti ce, tesampi anāpattiyevā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Dvārampī**ti-ādinā vuttadvāravātapānādayo aparikammakatāpi na apassayitabbā. **Lomesū**ti lomesu phusantesu.

Saṁghabhattādi-anujānanakathāvaṇṇanā

325. **Uddesabhattaṁ nimantananti imaṁ vohāraṁ pattānī**ti ettha **iti**saddo ādi-attho, "uddesabhattaṁ nimantanan"ti-ādivohāraṁ pattānīti ayamettha attho. **Tampi anto katvā**ti āyatiṁ bhikkhūnaṁ kukkuccavinodanatthāya tampi saṁghabhattaṁ anto katvā.

Uddesabhattakathāvaṇṇanā

Attano vihāradvāreti vihārassa dvārakoṭṭhakasamīpaṁ sandhāya vuttaṁ. **Bhojanasālāyā**ti bhattuddesaṭṭhānabhūtāya bhojanasālāya. **"Dinnaṁ panā"**ti vatvā yathā so dāyako deti, taṁ vidhiṁ dassetuṁ **"saṁghato bhante"**ti-ādimāha. **Antaraghare**ti antogehe. **Anto-upacāragatānan**ti ettha gāmadvāravīthicatukkesu dvādasahatthabbhantaraṁ anto-upacāro nāma. Antaragharassa upacāre pana labbhamānavisesaṁ dassetuṁ **"gharūpacāro cetthā"**ti-ādimāha. **Ekavaḷañjan**ti ekena dvārena vaḷañjitabbaṁ. **Nānānivesanesū**ti nānākulassa nivesanesu. Lajjī pesalo agatigamanaṁ vajjetvā medhāvī ca upaparikkhitvā uddisissatīti āha **"pesalo lajjī medhāvī icchitabbo"**ti. **Nisinnassapi niddāyantassapī**ti anādare sāmivacanaṁ. **Ticīvaraparivāran**ti ettha "udakapattalābhī[1] viya aññopi uddesabhattaṁ alabhitvā vatthādimanekappakārakaṁ labhati ce, tasseva tan"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Attano rucivasena yaṁ kiñci vatvā āharituṁ vissajjitattā **vissaṭṭhadūto** nāma. **Yaṁ icchatī**ti "uddesapattaṁ dethā"ti-ādīni vadanto yaṁ icchati. **Pucchāsabhāgenā**ti pucchāsadisena.

"Ekā kūṭaṭṭhitikā nāma hotī"ti vatvā tameva ṭhitikaṁ vibhāvento **"rañño vā hī"**ti-ādimāha. Aññehi uddesabhattehi amissetvā visuṁyeva ṭhitikāya gahetabbattā **"ekacārikabhattānī"**ti vuttaṁ. **Theyyāya harantī**ti pattahārakā haranti. **Gīvā hotī**ti āṇāpakassa gīvā hoti. **"Manussānaṁ vacanaṁ kātuṁ vaṭṭatī"**ti **gacchantī**ti "manussānaṁ vacanaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti tena bhikkhunā vuttā gacchanti. **Akatabhāgo nāma**ti āgantukabhāgo nāma. **"Sabbo saṁgho**

---

1. Udakamattalābhī (Syā)

Paribhuñjatū"ti vutteti ettha "paṭhamameva 'sabbaṁ saṁghikaṁ pattaṁ dethā'ti vatvā pacchā 'sabbo saṁgho paribhuñjatū'ti avuttepi bhājetvāva paribhuñjitabban"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

Nimantanabhattakathāvaṇṇanā

"Ettake bhikkhū saṁghato uddisitvā dethā"ti-ādīni avatvā "ettakānaṁ bhikkhūnaṁ bhattaṁ gaṇhathā"ti vatvā dinnaṁ **saṁghikaṁ nimantanaṁ** nāma. **Piṇḍapātikānampi vaṭṭatī**ti bhikkhāpariyāyena vuttattā vaṭṭati. **Paṭipāṭiyā**ti laddhapaṭipāṭiyā. **Vicchindi tvā**ti "bhattaṁ gaṇhathā"ti padaṁ avatvā. Tenevāha **"bhattanti avadantenā"**ti. **Ālopa saṅkhepenā**ti ekekapiṇḍavasena. Ayañca nayo nimantaneyeva, na uddesabhatte. Tattha hi ekassa pahonakappamāṇaṁyeva bhājetabbaṁ, tasmā uddesabhatte ālopaṭṭhitikā nāma natthi. **Acchatī**ti tiṭṭhati. **"Ekavāran**ti yāva tasmiṁ āvāse vasanti bhikkhū, sabbe labhantī**"**ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. Ayaṁ panettha adhippāyo—ekavāranti na ekadivasaṁ[1] sandhāya vuttaṁ, yattakā pana bhikkhū tasmiṁ āvāse vasanti, te sabbe. Ekasmiṁ divase gahitabhikkhū aññadā aggahetvā yāva ekavāraṁ sabbe bhikkhū bhojitā honti, tāva ye jānanti, te gahetvā gantabbanti.

Salākabhattakathāvaṇṇanā

Upanibandhitvāti likhitvā. **Niggahena datvā**ti anicchantampi niggahena sampaṭi cchāpetvā. **Ekagehavasenā**ti ekāya gharapāḷiyā vasena. **Uddisitvā**ti "tuyhañca tuyhañca pāpuṇātī"ti vatvā. Dūrattā niggahetvāpi vārena gāhetabbagāmo **vāragāmo.** Vihāravāre niyuttā **vihāravārikā,** vārena vihārarakkhaṇakā. **Aññathattan**ti pasādaññathattaṁ. **Phāti kammameva bhavantī**ti vihārarakkhaṇatthāya saṁghena dātabba-atirekalābhā honti. **Saṁghanavakena laddhakāle**ti divase divase ekekassa pāpitāni dve tīṇi ekacārika bhattāni teneva niyāmena attano pāpuṇanaṭṭhāne saṁghanavakena laddhakāle. **Yassa kassaci sammukhībhūtassa pāpetvā**ti ettha "yebhuyyena ce bhikkhū bahisīmagatā honti,

1. Ekavāranti ekadivasaṁ (Ka)

sammukhībhūtassa yassa kassaci pāpetabbaṁ sabhāgattā[1] ekena laddhaṁ sabbesaṁ hoti, tasmimpi asati attano pāpetvā dātabban"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Rasasalākan**ti ucchura sasalākaṁ.

"Saṁghato nirāmisasalākāpi vihāre pakkabhattampi vaṭṭatiyevā"ti sādhāraṇaṁ katvā **visuddhimagge**[2] vuttattā "evaṁ gāhite sāditabbaṁ, evaṁ na sāditabba'nti visesetvā avuttattā ca bhesajjādisalākāyo cettha kiñcāpi piṇḍapātikānampi vaṭṭanti, salākavasena gāhitattā pana na sāditabbāti ettha adhippāyo vīmaṁsitabbo. Yadi hi bhesajjādisalākā salākavasena gāhitā na sāditabbā siyā, saṁghato nirāmasasalākā vaṭṭatiyevāti na vadeyya, "atirekalābho saṁghabhattaṁ uddesabhattan"ti-ādivacanato[3] "atirekalābhaṁ paṭikkhipāmī"ti salākavasena gāhetabbaṁ bhattameva paṭikkhittaṁ, na bhesajjaṁ. Saṁghabhattādīni hi cuddasa bhattāniyeva tena na sāditabbānīti vuttāni, khandhakabhāṇakānaṁ vā matena idha evaṁ vuttanti gahetabbaṁ. Aggato dātabba bhikkhā **aggabhikkhā. Laddhā vā aladdhā vā**ti labhitvā vā alabhitvā vā. Nibaddhāya[4] aggabhikkhāya appamattikāya eva sambhavato labhitvāpi punadivase gaṇhituṁ vuttaṁ. **Aggabhikkhāmattan**ti hi ettha **matta**-saddo bahubhāvaṁ nivatteti.

Salākabhattaṁ nāma vihāreyeva uddisīyati vihārameva sandhāya diyyamānattāti āha **"vihāre apāpitaṁ panā"**ti-ādi. **Tatra āsanasālāyā**ti tasmiṁ gāme āsanasālāya. **Vihāraṁ ānetvā gāhetabban**ti tathā vatvā tasmiṁ divase dinnabhattaṁ vihārameva ānetvā ṭhitikāya gāhetabbaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ disābhāge. **Taṁ gahetvā**ti taṁ vāragāmasalākaṁ attanā gahetvā. **Tenā**ti yo attano pattaṁ vāragāmasalākaṁ disaṁgamikassa adāsi, tena. **Anatikkanteyeva tasmiṁ tassa salākā gāhetabbā**ti yasmā upacārasīmaṭṭhasseva salākā pāpuṇāti, tasmā tasmiṁ disaṁgamike upacārasīmaṁ anatikkanteyeva tassa disaṁgamikassa pattasalākā attano pāpetvā gahetabbā.

---

1. Pāpetabbasabhāvattā(Ka)
2. Visuddhi 1. 63 piṭṭhe.
3. Vi 3. 133 piṭṭhe.
4. Anibaddhāya. (Ka)

Anāgatadivaseti ettha kathaṁ tesaṁ bhikkhūnaṁ āgatānāgatabhāvo viññāyatīti ce? Yasmā tato tato āgatā bhikkhū tasmiṁ gāme āsanasālāya sannipatanti, tasmā tesaṁ āgatānāgatabhāvo sakkā viññātuṁ. **Amhākaṁ gocaragāme**ti salākabhattadāyakānaṁ gāme. **Bhuñjituṁ āgacchantī**ti "mahāthero ekakova vihāre ohīno avassaṁ sabbasalākā attano pāpetvā ṭhito"ti maññamānā āgacchanti.

Pakkhikabhattādikathāvaṇṇanā

Abhilakkhitesu catūsu pakkhadivasesu dātabbabhattaṁ **pakkhikaṁ. Abhilakkhitesū**ti ettha **abhī**ti upasaggamattaṁ, lakkhaṇīyesu icceva attho, uposathasamādānadhammassavanapūjāsakkārādikaraṇatthaṁ lakkhitabbesu sallakkhetabbesu upalakkhetabbesūti vuttaṁ hoti. **Sve pakkho**ti "ajja pakkhikaṁ na gāhetabban"ti pakkhikassa aniyamattā vuttaṁ. "Sve amhākaṁ ghare lūkhabhattaṁ bhavissatī"ti potthakesu likhanti, "pakkhabhattaṁ bhavissatī"ti pāṭhena bhavitabbaṁ. Uposathe dātabbaṁ bhattaṁ **uposathikaṁ. Nibandhāpitan**ti[1] "asukavihārassā"ti niyamitaṁ. **Gāhetvā bhuñjitabban**ti tasmiṁ senāsane vasantehi ṭhitikāya gāhetvā bhuñjitabbaṁ. **Taṇḍulādīnipesenti -pa- vaṭṭatī**ti abhihaṭabhikkhattā vaṭṭati. **Tathā paṭiggahitattā**ti bhikkhānāmena paṭiggahitattā. **Pattaṁ pūretvā thaketvā dinnan**ti "guḷakabhattaṁ demā"ti dinnaṁ. **Guḷapiṇḍepi -pa- dātabbo**ti ettha **guḷapiṇḍaṁ** tālapakkappamāṇanti veditabbaṁ. Sesamettha suviññeyyamevāti.

Senāsanakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Nibaddhāpita(Syā)

7. Saṁghabhedakakkhandhaka

Chasakyapabbajjākathāvaṇṇanā

330. Saṁghabhedakakkhandhake **anupiyāyan**ti-ādīsu "anupiyā nāmā"ti vattabbe ākārassa rassattaṁ anunāsikassa ca āgamaṁ katvā **"anupiyaṁ nāmā"**ti vuttaṁ. **Mallānan**ti mallarājūnaṁ. **Na heṭṭhā pāsādā orohatī**ti uparipāsādato heṭṭhimatalaṁ na orohati, "heṭṭhāpāsādan"tipi paṭhanti. Anuruddho vā pabbājeyyāti yojetabbaṁ. **Gharāvāsatthan**ti gharāvāsassa anucchavikaṁ kammaṁ. **Udakaṁ abhinetabban**ti udakaṁ āharitabbaṁ. **Ninnetabban**ti ābhatamudakaṁ puna nīharitabbaṁ. **Niddhāpetabban**ti antarantarā uṭṭhitatiṇāni uddharitvā apanetabbaṁ. **Lavāpetabban**ti paripakkakāle lavāpe tabbaṁ. **Ubbāhāpetabban**ti khalamaṇḍalaṁ harāpetabbaṁ. **Ujuṁ**[1] **kārāpetabba**nti puñjaṁ kārāpetabbaṁ. **Palālāni uddharāpetabbā**nīti palālāni apanetabbāni. **Bhusikā uddharāpetabbā**ti gunnaṁ khuraggehi sañchinnā bhusasaṅkhātā nāḷadaṇḍā apanetabbā. **Opunāpetabban**ti[2] vātamukhe opunāpetvā[3] palālaṁ apanetabbaṁ. **Atiharāpetabban**ti antokoṭṭhāgāraṁ upanetabbaṁ. **Na kammā**ti na kammāni. **Gharāvāsatthenā**ti upayo gatthe karaṇavacanaṁ. **Upajānāhī**ti ca upasaggamatto **upa**-saddo. Tenāha **"gharāvā satthaṁ jānāhī"**ti. **Jānāhī**ti cettha paṭipajjāti attho veditabbo. **Akāmakā**ti anicchamānā.

331-332. **Yaṁ na nivatto**ti yasmā na nivatto. **Suññāgāragato**ti[4] "ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañca avasesaṁ araññan"ti[5] vuttaṁ araññaṁ rukkhamūlañca ṭhapetvā aññaṁ pabbatakandarādi pabbajitasāruppaṁ nivāsaṭṭhānaṁ janasambādhābhāvato idha "suññāgāran"ti adhippetaṁ. Atha vā jhānakaṇḍakānaṁ saddānaṁ abhāvato vivittaṁ yaṁ kiñci agārampi "suññāgāran"ti veditabbaṁ. Taṁ suññāgāraṁ upagato. **Abhikkhaṇan**ti bahulaṁ. **Udānaṁ udānesī**ti so hi āyasmā araññe divāvihāraṁ upagatopi rattivāsūpagatopi yebhuyyena phalasamāpattisukhena nirodhasamāpattisukhena ca vītināmesi,

---

1. Puñjaṁ (Pāḷiyaṁ)
2. Ophunāpetabbanti (Syā)
3. Ophunāpetvā (Syā)
4. Udāna-Ṭṭha 143 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
5. Vi 1. 57 piṭṭhe.

tasmā taṁ sukhaṁ sandhāya pubbe attanā anubhūtaṁ sabhayaṁ sapariḷāhaṁ rajja sukhaṁ jigucchitvā "aho sukhaṁ aho sukhan"ti somanassasahitañāṇasamuṭṭhānaṁ pītisamuggāraṁ samuggirati. **Te bhikkhū bhagavantaṁ etadavocun**ti te sambahulā bhikkhū ullumpanasabhāvasaṇṭhitā tassa anuggaṇhanādhippāyena bhagavantaṁ etadavocuṁ, na ujjhānavasena. **Nissaṁsayan**ti asandehena, ekantenāti attho. Te kira bhikkhū puthujjanā tassa āyasmato vivekasukhaṁ sandhāya udānaṁ ajānantā evamāhaṁsu. **Samanussaranto**ti ukkaṇṭhanavasena anussaranto.

Aññataranti nāmagottena apākaṭaṁ ekaṁ bhikkhuṁ. **Āmantesī**ti āṇāpesi te bhikkhū saññāpetukāmo. **Evan**ti vacanasampaṭiggahe, sādhūti attho. **Evaṁ bhante**ti ettha pana **evaṁ**-saddo paṭiññāyaṁ. "Abhikkhaṇaṁ 'aho sukhaṁ aho sukhan'ti imaṁ udānaṁ udānesī"ti yathā te bhikkhū vadanti, taṁ evaṁ tathevāti attano udānaṁ paṭijānāti. **"Kiṁ pana tvaṁ bhaddiyā"**ti kasmā bhagavā pucchati, kiṁ tassa cittaṁ na jānātīti? No na jānāti, teneva pana tamatthaṁ vadāpetvā te bhikkhū saññāpetuṁ pucchati. Vuttañhetaṁ "jānantāpi tathāgatā pucchanti, jānantāpi na pucchantī"ti-ādi[1]. **Atthavasan**ti kāraṇaṁ.

Antopi antepureti[2] itthāgārassa sañcaraṇaṭṭhānabhūte rājagehassa abbhantare, yattha rājā nahānabhojanasayanādiṁ kappeti. **Rakkhā susaṁvihitā**ti ārakkhādikata purisehi gutti suṭṭhu samantato vihitā. **Bahipi antepure**ti[3] aṭṭakaraṇaṭṭhānādike antepurato bahibhūte rājagehe. **Evaṁ rakkhito gopito santo**ti evaṁ rājageharājadhānīrajjadesesu anto bahi ca anekesu ṭhānesu anekasatehi susaṁvihitarakkhāvaraṇaguttiyā mameva nibbhayatthaṁ phāsuvihāratthaṁ rakkhito gopito samāno. **Bhīto**ti-ādīni padāni aññamaññavevacanāni. Atha vā **bhīto**ti pararājūhi bhāyamāno. **Ubbiggo**ti sakarajjepi pakatikkhobhato uppajjanakabhayubbegena ubbiggo calito. **Ussaṅkī**ti "raññā nāma sabbakālaṁ avissatthena bhavitabban"ti vacanato sabbattha avissāsanavasena tesaṁ tesaṁ kiccakaraṇīyānaṁ accayato uppajjanakaparisaṅkāya ca uddhamuddhaṁ saṅkamāno. **Utrāsī**ti "santikāvacarehipi ajānantasseva me

1. Vi 1. 7, 114 piṭṭhādīsu. 2. Anto antepureti (Syā) 3. Bahi-antepureti (Syā)

kadāci anattho bhaveyyā”ti uppannena sarīrakampampi uppādanasamatthena tāsena utrāsi. “Utrasto”tipi paṭhanti. **Viharāmī**ti evaṁbhūto hutvā viharāmi.

Etarahīti idāni pabbajitakālato paṭṭhāya. **Eko**ti asahāyo. Tena vivekaṭṭha kāyataṁ dasseti. **Abhīto**ti-ādīnaṁ padānaṁ vuttavipariyāyena attho veditabbo. Bhayādi nimittassa pariggahassa taṁnimittassa ca kilesagahanassa abhāvenevassa abhītāditāti etena cittavivekaṁ dasseti. **Appossukko**ti sarīraguttiyaṁ nirussukko. **Pannalomo**ti lomahaṁsuppādakassa chambhitattassa abhāvena anuggatalomo. Padadvayenapi serivihāraṁ dasseti. **Paradattavutto**ti[1] parehi dinnena cīvarādinā vattamāno. Etena sabbaso saṅgābhāvadīpanamukhena[2] anavasesabhayahetuvirahaṁ dasseti. **Migabhūtena cetasā**ti vissatthavihāritāya migassa viya jātena cittena. Migo hi amanussapathe araññe vasamāno vissattho tiṭṭhati nisīdati nipajjati yenakāmañca pakkamati appaṭihatacāro, evaṁ ahampi viharāmīti dasseti. Vuttañhetaṁ paccekasambuddhena—

“Migo araññamhi yathā abaddho,
Yenicchakaṁ gacchati gocarāya.
Viññū naro serita pekkhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti[3].

Imaṁ kho ahaṁ bhante atthavasanti bhagavā yadidaṁ mama etarahi paramaṁ vivekasukhaṁ phalasamāpattisukhaṁ, idameva kāraṇaṁ sampassamāno “aho sukhaṁ, aho sukhan”ti udānemi. **Etamatthan**ti etaṁ bhaddiyattherassa puthujjanavisayātītaṁ vivekasukhasaṅkhātaṁ atthaṁ sabbākārato viditvā. **Imaṁ udānan**ti imaṁ sahetuka bhayasokavigamānubhāvadīpakaṁ udānaṁ udānesi.

Yassantarato na santi kopāti yassa ariyapuggalassa antarato abbhantare attano citte cittakālussiyakaraṇato

---

1. Paradavuttoti (Syā)
2. Saṅgahābhāvadīpanamukhena (Syā) Udāna-Ṭṭha 145 piṭṭhe pana passitabbaṁ.
3. Khu 1. 285; Khu 3. 9 piṭṭhesu.

cittappakopā rāgādayo āghātavatthu-ādikāraṇabhedato anekabhedā dosakopā eva vā na santi, maggena pahīnattā na vijjanti. Ayañhi **antara**-saddo kiñcāpi "mañca tvañca kimantaran"ti-ādīsu[1] kāraṇe dissati, "antaraṭṭhake himapātasamaye"ti-ādīsu[2] vemajjhe, "antarā ca jetavanaṁ antarā ca sāvatthin"ti-ādīsu[3] vivare, "bhayamantarato jātan"ti-ādīsu[4] citte, idhāpi citte eva daṭṭhabbo. Tenevāha **"yassa citte kopā na santī"**ti.

Abhava-saddassa **vibhava**-saddena atthuddhāre kāraṇamāha **"vibhavoti ca abhavoti ca atthato ekan"**ti. **Iti**-saddo pakāravacanoti āha **"iti anekappakārā bhavā bhavatā"**ti. **Vītivatto**ti atikkanto. Ettha ca "yassā"ti idaṁ yo vītivattoti vibhattivipariṇāmavasena yojetabbaṁ. **Taṁ vigatabhayan**ti taṁ evarūpaṁ yathāvuttaguṇasamannāgataṁ khīṇāsavaṁ cittakopābhāvato itibhavābhavasamatikkamanato ca bhayahetu vigamena vigatabhayaṁ. Vivekasukhena aggaphalasukhena ca **sukhiṁ,** vigatabhayattā eva **asokaṁ. Devā nānubhavanti dassanāyā**ti adhigatamagge ṭhapetvā sabbepi upapatti devā vāyamantāpi cittacāradassanavasena[5] dassanāya daṭṭhuṁ nānubhavanti na abhisambhuṇanti na sakkonti, pageva manussā. Sekkhāpi hi puthujjanā viya arahato cittappavattiṁ na jānanti. **Tassa dassanaṁ devānampi dullabhan**ti etthāpi cittacāra dassanavasena tassa dassanaṁ devānampi dullabhaṁ alabbhanīyaṁ, devehipi taṁ dassanaṁ na sakkā pāpuṇitunti evamattho gahetabbo. Abhāvattho hettha **du**-saddo "duppañño"ti-ādīsu viya.

333. **Bhattābhihāro**ti abhiharitabbabhattaṁ. Tassa pana pamāṇaṁ dassetuṁ **"pañca ca thālipākasatānī"**ti vuttaṁ. Tattha eko thālipāko dasannaṁ purisānaṁ bhattaṁ gaṇhāti. **Lābhasakkārasilokenā**ti ettha **lābho** nāma catupaccayalābho. **Sakkāro**ti tesaṁyeva sukatānaṁ susaṅkhatānaṁ lābho. **Siloko**ti vaṇṇaghoso. **Manomayaṁ kāyan**ti jhānamanena nibbattaṁ brahmakāyaṁ. **Upapanno**ti upagato. **Attabhāvappaṭi lābho**ti sarīrapaṭilābho. **Dve vā tīṇi vā māgadhakāni**[6]

---

1. Saṁ 1. 203 piṭṭhe.
2. Vi 3. 401 piṭṭhe.
3. Khu 1. 89, 137 piṭṭhesu.
4. Khu 1. 252; Khu 7. 12 piṭṭhesu.
5. Cittavāradassanavasena (Syā), cittācāradassanavasena (Ka)
6. Māgadhikāni (Syā)

gāmakhettānīti ettha **māgadhakaṁ gāmakhettaṁ** atthi khuddakaṁ, atthi majjhimaṁ, atthi mahantaṁ. **Khuddakaṁ gāmakhettaṁ** ito cattālīsa usabhāni, etto cattālīsa usabhānīti gāvutaṁ hoti. **Majjhimaṁ** ito gāvutaṁ, etto gāvutanti aḍḍhayojanaṁ hoti. **Mahantaṁ** ito diyaḍḍhagāvutaṁ, etto diyaḍḍhagāvutanti tigāvutaṁ hoti. Tesu[1] khuddakena gāmakhettena tīṇi, khuddakena ca majjhimena ca dve gāmakhettāni tassa attabhāvo. Tigāvutañhissa sarīraṁ. **Pariharissāmī**ti paṭijaggissāmi gopayissāmi. **Rakkhassetan**ti rakkhassu etaṁ.

Pañcasatthukathāvaṇṇanā

334. **Satthāro**ti gaṇasatthāro. **Nāssassā**ti na etassa bhaveyya. **Tanti**[2] taṁ satthāraṁ. **Tenā**ti amanāpena. **Samudācareyyāmā**ti katheyyāma. **Sammannatī**ti amhākaṁ sammānaṁ karoti. Tenāha "**sammānetī**"ti **sammannatī**ti vā parehi sammānīya tīti attho.

335. **Nāsāya pittaṁ bhindeyyun**ti acchapittaṁ vā macchapittaṁ vā nāsāpuṭe pakkhipeyyuṁ. **Parābhavāyā**ti avaḍḍhiyā vināsāya. **Assatarī**ti vaḷavāya kucchismiṁ gadrabhassajātā, taṁ assena saddhiṁ sampayojenti, sā gabbhaṁ gaṇhitvā kāle sampatte vijāyituṁ na sakkoti, pādehi bhūmiṁ paharantī tiṭṭhati, athassā cattāro pāde catūsu khāṇukesu bandhitvā kucchiṁ phāletvā potakaṁ nīharanti, sā tattheva marati. Tena vuttaṁ "**attavadhāya gabbhaṁ gaṇhātī**"ti.

339. **Potthanikan**ti churikaṁ, yaṁ kharantipi vuccati.

Nāḷāgiripesanakathāvaṇṇanā

342. **Mā kuñjara nāgamāsado**ti bho kuñjara buddhanāgaṁ vadhakacittena mā upagaccha. **Dukkhan**ti dukkhakāraṇattā dukkhaṁ. Kathaṁ taṁ dukkhanti āha "**na hi nāgahatassā**"ti-ādi. Nāgahatassa sugatipaṭikkhepena buddhanāgassa ghāto duggatidukkhakāraṇanti dasseti. **Ito**ti ito jātito. **Yato**ti yasmā. **Ito paraṁ yato**ti ito paraṁ gacchantassāti

---

1. Taṁ (Syā, Ka) aṁ-Ṭṭha 3. 41 piṭṭhe vimativinodanīṭīkāyaṁ ca passitabbaṁ.
2. Nanti (Pāḷiyaṁ)

vā attho. **Mado**ti mānamado. **Pamādo**ti pamattabhāvo. **Paṭikuṭito**ti saṅkuṭito. **Alakkhiko**ti ahiriko[1]. **Yatra hi nāmā**ti yo nāma.

Pañcavatthuyācanakathāvaṇṇanā

343. **Tikabhojanan**ti tīhi bhuñjitabbabhojanaṁ, tiṇṇaṁ ekato paṭiggahetvā bhuñjituṁ paññapessāmīti attho. **Kokāliko**ti-ādīni catunnaṁ devadattapakkhiyānaṁ gaṇapāmokkhānaṁ nāmāni. **Āyukappan**ti ekaṁ mahākappaṁ asītibhāgaṁ katvā tato ekabhāgamattaṁ kālaṁ antarakappasaññitaṁ kālaṁ.

Āyasmantaṁ ānandaṁ etadavocāti[2] devadatto sabbaṁ saṁghabhedassa pubbabhāgaṁ nipphādetvā "ekaṁseneva ajja āveṇikaṁ uposathaṁ saṁghakammañca karissāmī"ti cintetvā etaṁ **"ajjatagge"**ti-ādivacanaṁ avoca. Tattha **aññatreva bhagavatā**ti vinā eva bhagavantaṁ, taṁ satthāraṁ akatvāti attho. **Aññatra bhikkhusaṁghā uposathaṁ karissāmi saṁghakammāni cā**ti bhagavato ovādakārakaṁ bhikkhusaṁghaṁ vinā maṁ anuvattantehi bhikkhūhi saddhiṁ āveṇikaṁ uposathaṁ saṁghakammāni ca karissāmi. **Ajjatagge bhante devadatto saṁghaṁ bhindissatī**ti bhedakārakānaṁ sabbesaṁ devadattena sajjitattā "ekaṁseneva devadatto ajja saṁghaṁ bhindissatī"ti maññamāno evamāha. **Bhindissatī**ti dvidhā karissati.

Etamatthaṁ viditvāti etaṁ avīcimahānirayuppattisaṁvattaniyaṁ kappaṭṭhiyaṁ atekicchaṁ devadattena nibbattiyamānaṁ saṁghabhedakammaṁ sabbākārato viditvā. **Imaṁ udānan**ti kusalākusalesu yathākkamaṁ sappurisāsappurisānaṁ sukarā paṭipatti, na pana nesaṁ akusalakusalesūti idamatthavibhāvanaṁ udānaṁ udānesi.

Tattha **sukaraṁ sādhunā sādhū**ti attano paresañca hitaṁ sādhetīti **sādhu**, sammā paṭipanno. Tena sādhunā sāriputtādinā sāvakena paccekasambuddhena sammāsambuddhena aññena vā lokiyasādhunā sādhu sundaraṁ bhaddakaṁ attano paresañca hitasukhāvahaṁ sukaraṁ sukhena kātuṁ sakkā. **Sādhu pāpena dukkaran**ti tadeva pana vuttalakkhaṇaṁ sādhu pāpena

1. Nissiriko (Syā)
2. Udāna-Ṭṭha 287 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

devadattādinā pāpapuggalena dukkaraṁ kātuṁ na sakkā, na so taṁ kātuṁ sakkotīti attho. **Pāpaṁ pāpena sukaran**ti pāpaṁ asundaraṁ attano paresañca anatthāvahaṁ pāpena yathāvuttapāpapuggalena sukaraṁ sukhena kātuṁ sakkuṇeyyaṁ. **Pāpamariyehi dukkaran**ti ariyehi pana buddhādīhi taṁ pāpaṁ dukkaraṁ durabhisambhavaṁ. Setughātoyeva hi tesaṁ tatthāti dīpeti.

Saṁghabhedakathāvaṇṇanā

345. **Atha kho āyasmā sāriputto ādesanāpāṭihāriyānusāsaniyā**ti-ādīsu parassa cittaṁ ñatvā kathanaṁ **ādesanāpāṭihāriyaṁ,** sāvakānañca buddhānañca satataṁ dhamma desanaṁ **anusāsanī pāṭihāriyaṁ,** iddhividhaṁ **iddhipāṭihāriyaṁ.** Tattha iddhipāṭihāri yena saddhiṁ anusāsanīpāṭihāriyaṁ mahāmoggallānattherassa āciṇṇaṁ, ādesanāpāṭihāri yena saddhiṁ anusāsanīpāṭihāriyaṁ dhammasenāpatissa. Tena vuttaṁ "āyasmā sāriputto ādesanāpāṭihāriyānusāsaniyā bhikkhū dhammiyā kathāya ovadī"ti-ādi. Tadā hi dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesaṁ bhikkhūnaṁ cittacāraṁ ñatvā dhammaṁ desesi, mahāmoggallānatthero vikubbanaṁ dassetvā dhammaṁ desesi, pāḷiyañcettha dvinnampi therānaṁ desanāya dhammacakkhupaṭilābhova dassito. Dīghabhāṇakā pana evaṁ vadanti "bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesaṁ cittacāraṁ ñatvā dhammaṁ desesi, therassa dhammadesanaṁ sutvā pañcasatāpi bhikkhū sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu. Atha nesaṁ mahāmoggallānatthero vikubbanaṁ dassetvā dhammaṁ desesi, taṁ sutvā sabbe arahattaphale patiṭṭhahiṁsū"ti. **Devadattaṁ uṭṭhāpesī**ti jaṇṇukena hadayamajjhe paharitvā uṭṭhāpesi.

346. **Sarasī**ti saro. **Suvikkhālitan**ti suṭṭhu vikkhālitaṁ, suvisodhitaṁ katvāti attho. **Saṁkhāditvā**ti suṭṭhu khāditvā. **Mahiṁ vikubbato**ti mahiṁ dantehi vilikhantassa. Nadīsu bhisaṁ ghasānassāhi yojetabbaṁ. **Nadī**ti cettha mahāsaro adhippeto. **Jaggato**ti hatthiyūthaṁ pālentassa. **Bhiṅkovā**ti hatthipotako viya. **Mamānukubban**ti maṁ anukaronto.

347. **Dūteyyanti**[1] dūtakammaṁ. **Gantumarahatīti** dūteyyasaṅkhātaṁ sāsanaṁ harituṁ dhāretvā harituṁ arahati. **Sotāti** yaṁ assa[2] sāsanaṁ denti, tassa sotā. **Sāvetāti** taṁ uggaṇhitvā "idaṁ nāma tumhehi vuttan"ti paṭisāvetā. **Uggahetāti** su-uggahitaṁ katvā uggahetā. **Dhāretāti** sudhāritaṁ katvā dhāretā. **Viññātāti** attanā tassa atthaṁ jānitā. **Viññāpetāti** paraṁ vijānāpetā. **Sahitāsahitassāti** "idaṁ sahitaṁ, idaṁ asahitan"ti evaṁ sahitāsahitassa **kusalo** upagatānupagatesu cheko sāsanaṁ ārocento sahitāsahitaṁ sallakkhetvā āroceti. **Na byathatīti**[3] na vedhati na chambhati. **Uggavādininti** pharusava canena samannāgataṁ. **Pucchitoti** paṭiññatthāya pucchito.

348. **Aṭṭhahi bhikkhave asaddhammehīti**-ādīsu **asaddhammehīti**[4] asataṁ dhammehi, asantehi vā asobhanehi vā dhammehi. **Abhibhūtoti** ajjhotthaṭo. **Pariyādinnacittoti** khepitacitto lābhādihetukena icchācārena mānamadādinā ca khayaṁ pāpitakusalacitto. Atha vā **pariyādinnacittoti** parito ādinnacitto, vuttappakārena akusalakoṭṭhāsena yathā kusalacittassa uppattivāro na hoti, evaṁ samantato gahitacittasantānoti attho. Apāye nibbattanārahatāya **āpāyiko.** Tatthapi avīcisaṅkhāte mahāniraye uppajjatīti **nerayiko.** Ekaṁ antarakappaṁ paripuṇṇameva katvā tattha tiṭṭhatīti **kappaṭṭho. Atekicchoti** buddhehipi anivattanīyattā avīcinibbattiyā tikicchābhāvato atekiccho, atikicchanīyoti attho. **Lābhenāti** lābhena hetubhūtena. Atha vā lābhahetukena mānādinā. Lābhañhi nissāya idhekacce puggalā pāpicchā icchāpakatā icchācāre ṭhatvā "lābhaṁ nibbattessāmā"ti anekavihitaṁ anesanaṁ appatirūpaṁ āpajjitvā ito cutā apāyesu nibbattanti. Apare yathālābhaṁ labhitvā taṁnimittaṁ mānātimānamadamacchariyādivasena pamādaṁ āpajjitvā ito cutā apāyesu nibbattanti, ayañca tādiso. Tena vuttaṁ "lābhena bhikkhave abhibhūto pariyādinnacitto devadatto āpāyiko"ti-ādi. **Asakkārenāti** hīḷetvā paribhavitvā parehi attani

---

1. Aṁ-Ṭṭha 3. 216 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Aparassa (Ka) 3. Na byādhatīti (Syā)
4. Itivuttaka-Ṭṭha 265 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

pavattitena asakkārena, asakkārahetukena vā mānādinā. Asantaguṇasambhāvanādhippāyena pavattā pāpā icchā etassāti pāpiccho, tassa bhāvo **pāpicchatā,** tāya. "Ahaṁ buddho bhavissāmi, bhikkhusaṁghaṁ pariharissāmī"ti hi tassa icchā uppannā. Kokālikādayo pāpā lāmakā mittā etassāti pāpamitto, tassa bhāvo **pāpamittatā,** tāya.

349. **Abhibhuyyā**ti abhibhavitvā madditvā.

350. **Tīhi bhikkhave asaddhammehī**ti-ādi vuttanayameva. **Oramattakena visesādhigamena antarā vosānaṁ āpādī**ti ettha pana ayamattho. **Oramattakenā**ti appamattakena jhānābhiññāmattena. **Visesādhigamenā**ti uttarimanussadhammādhigamena. **Antarā**ti vemajjhe. **Vosānaṁ āpādī**ti akatakiccova samāno "katakiccomhī"ti maññamāno samaṇadhammato vigamaṁ[1] āpajji. Idaṁ vuttaṁ hoti—jhānābhiññāhi uttarikaraṇīye adhigantabbe maggaphale anadhigate satiyeva taṁ anadhigantvā samaṇa dhammato vigamaṁ[1] āpajjīti. Iti bhagavā iminā suttena visesato puthujjanabhāve ādīnavaṁ pakāseti "bhāriyo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma jhānābhiññāpariyosānā sampattiyo nibbattetvāpi anekānatthāvahaṁ nānāvidhadukkhahetu-asantaguṇasambhāvanaṁ asappurisasaṁsaggaṁ ālasiyānuyogañca avijahanto avīcisaṁvattanikaṁ kappaṭṭhiyaṁ atekicchaṁ kibbisaṁ pasavatī"ti.

Gāthāsu **mā**ti paṭisedhe nipāto. **Jātū**ti ekaṁsena. **Kocī**ti sabbasaṅgāhaka vacanaṁ. **Lokasmin**ti sattaloke. Idaṁ vuttaṁ hoti—imasmiṁ sattaloke koci puggalo ekaṁsena pāpiccho mā hotūti. **Tadamināpi jānātha, pāpicchānaṁ yathā gatī**ti pāpicchānaṁ puggalānaṁ yathāgati yādisī nibbatti yādiso abhisamparāyoti imināpi kāraṇena jānāthāti devadattaṁ nidassento evamāha.

Paṇḍitoti samaññātoti pariyattibāhusaccena paṇḍitoti ñāto. **Bhāvitattoti sammato**ti jhānābhiññāhi bhāvitacittoti sambhāvito. Tathā hi so "mahiddhiko godhiputto, mahānubhāvo

---

1. Virāmaṁ (Syā)

godhiputto"ti dhammasenāpatināpi pasaṁsito ahosi. **Jalaṁva yasasā aṭṭhā, devadattoti vissuto**ti attano kittiyā parivārena ca jalanto viya obhāsanto viya ṭhito devadattoti evaṁ vissuto pākaṭo ahosi. "Me sutan"tipi pāṭho, mayā sutaṁ sutamattaṁ, katipāheneva atathābhūtattā tassa taṁ paṇḍiccādisavanamattamevāti attho.

So pamādaṁ anuciṇṇo, āsajja naṁ tathāgatanti so evaṁbhūto devadatto "buddhopi sākiyaputto, ahampi sākiyaputto, buddhopi samaṇo, ahampi samaṇo, buddhopi iddhimā, ahampi iddhimā, buddhopi dibbacakkhuko, dibbasotacetopariyañāṇalābhī, buddhopi atītānāgatapaccuppanne dhamme jānāti, ahampi te jānāmī"ti attano pamāṇaṁ ajānitvā sammāsambuddhaṁ attanā samasamaṭṭhapanena pamādaṁ āpajjanto "idānāhaṁ buddho bhavissāmi, bhikkhusaṁghaṁ pariharissāmī"ti abhimārapayojanādinā tathāgataṁ āsajja āsādetvā viheṭhetvā. "Pamādamanujiṇṇo"tipi paṭhanti. Tassattho—pamādaṁ vuttanayena pamajjanto pamādaṁ nissāya bhagavatā saddhiṁ yugaggāhacittuppādena saheva jhānābhiññāhi anujiṇṇo parihīnoti. **Avīcinirayaṁ patto, catudvāraṁ bhayānakan**ti jālānaṁ tattha uppannasattānaṁ vā nirantaratāya "avīcī"ti laddhanāmaṁ catūsu passesu catumahādvārayogena catudvāraṁ atibhayānakaṁ mahānirayaṁ paṭisandhiggahaṇavasena patto. Tathā hi vuttaṁ—

"Catukkaṇṇo catudvāro, vibhatto bhāgaso mito.
Ayopākārapariyanto, ayasā paṭikujjito.

Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā.
Samantā yojanasataṁ, pharitvā tiṭṭhati sabbadā"ti[1].

Aduṭṭhassāti aduṭṭhacittassa. **Dubbhe**ti dusseyya. **Tameva pāpaṁ phusatī**ti tameva aduṭṭhadubbhiṁ pāpapuggalaṁ pāpaṁ nihīnaṁ pāpaphalaṁ phusati pāpuṇāti abhibhavati. **Bhesmā**ti vipulabhāvena gambhīrabhāvena ca bhiṁsāpano, bhiṁsāpento viya vipulagambhīroti attho. **Vādenā**ti dosena. **Upahiṁsatī**ti bādhati āsādeti. **Vādo tamhi na rūhatī**ti tasmiṁ

1. Ma 3. 205, 222; Aṁ 1. 140 piṭṭhesu.

tathāgate parena āropiyamāno doso na ruhati na tiṭṭhati, visakumbho viya samuddassa na tassa vikāraṁ janetīti attho.

Evaṁ chahi gāthāhi pāpicchatādisamannāgatassa nirayūpagabhāvadassanena dukkhato aparimuttiṁ dassetvā idāni tappaṭipakkhadhammasamannāgatassa dukkha kkhayaṁ dassento **"tādisaṁ mittan"**ti osānagāthamāha. Tassattho—**yassa** sammā paṭipannassa **maggānugo** paṭipattimaggaṁ anugato sammā paṭipanno appicchatādiguṇa samannāgamena sakalassa vaṭṭadukkhassa **khayaṁ** pariyosānaṁ pāpuṇeyya, tādisaṁ buddhaṁ buddhasāvakaṁ vā **paṇḍito** sappañño attano **mittaṁ kubbetha** tena mettiṁ kareyya, **tañca sevetha** tameva payirupāseyyāti.

Kiṁ panetaṁ suttaṁ devadattassa nirayūpapattito pubbe bhāsitaṁ, udāhu pacchāti? **Itivuttakaṭṭhakathāyaṁ**[1] tāva—

> "Devadatte hi avīcimahānirayaṁ paviṭṭhe devadattapakkhikā aññatitthiyā 'samaṇena gotamena abhisapito devadatto pathaviṁ paviṭṭho'ti abbhācikkhiṁsu. Taṁ sutvā sāsane anabhippasannā manussā 'siyā nu kho etadevaṁ, yathā ime bhaṇantī'ti āsaṅkaṁ uppādesuṁ. Taṁ pavattiṁ bhikkhū bhagavato ārocesuṁ. Atha kho bhagavā 'na bhikkhave tathāgatā kassaci abhisapaṁ denti, tasmā na devadatto mayā abhisapito, attano kammeneva nirayaṁ paviṭṭho'ti vatvā tesaṁ micchāgāhaṁ paṭisedhento imāya aṭṭhuppattiyā idaṁ suttaṁ abhāsī"ti—

vuttaṁ, tasmā tesaṁ matena tassa nirayūpapattito pacchāpi bhagavā idaṁ suttamabhāsīti veditabbaṁ, idha pana tassa nirayūpapattito paṭhamameva uppanne vatthumhi bhāsitaṁ pāḷi-āruḷhanti daṭṭhabbaṁ. Teneva "avīcinirayaṁ patto"ti idaṁ pana āsaṁsāyaṁ atītavacananti vuttaṁ, **āsaṁsā**ti cettha avassambhāvinī atthasiddhi adhippetā. Avassambhāviniñhi atthasiddhimapekkhitvā anāgatampi bhūtaṁ viya voharanti, tañca saddalakkhaṇānusārena veditabbaṁ.

Saṁghabhedakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Itivuttaka-Ṭṭha 265 piṭṭhe.

Upālipañhakathāvaṇṇanā

351. Upālipañhe yaṁ vattabbaṁ, taṁ aṭṭhakathāyaṁ dassitameva. Tattha **anunayanto**ti anujānāpento, bhedassa anurūpaṁ vā bodhento, yathā bhedo hoti, evaṁ bhinditabbe bhikkhū viññāpentoti attho. Tenāha **"na tumhākan"**ti-ādi.

352. Aṭṭhārasabhedakaravatthumhi dasa akusalakammapathā saṁkiliṭṭhadhammatāya vodānadhammapaṭipakkhattā "adhammo"ti dassitā, tathā upādānādayo, bodhipakkhiyadhammānaṁ ekantānavajjabhāvato natthi adhammabhāvo, bhagavatā pana desitākārena hāpetvā vaḍḍhetvā vā kathanaṁ yathādhammaṁ akathananti katvā adhammabhāvoti dassento āha **"tayo satipaṭṭhānā"**ti-ādi. **Niyyānikan**ti sapāṭihīraṁ appaṭihataṁ hutvā pavattatīti attho. **Thathevā**ti iminā "evaṁ amhākan"ti-ādinā vuttamatthaṁ ākaḍḍhati. **Kātabbaṁ kammaṁ dhammo nāmā**ti yathādhammaṁ karaṇato **dhammo** nāma, itaraṁ vuttavipariyāyato **adhammo** nāma.

Rāgavinayo -pa- ayaṁ vinayo nāmāti rāgādīnaṁ vinayanato saṁvaraṇato pajahanato paṭisaṅkhānato ca **vinayo** nāma, vuttavipariyāyena itaro **avinayo**. Vatthusampatti-ādivasena sabbesaṁ vinayakammānaṁ akuppatāti āha **"vatthusampatti** -pa- **ayaṁ vinayo nāmā"**ti. Tappaṭipakkhato **avinayo** veditabbo. Tenāha **"vatthuvipattī"**ti-ādi. Yāsaṁ āpannassa pabbajjā sāvasesā, tā āpattiyo **sāvasesā**.

354. **Āpāyiko**ti-ādigāthāsu[1] saṁghassa bhedasaṅkhāte vagge ratoti **vaggarato**. Adhammikatāya adhamme bhedakaravatthumhi saṁghabhedasaṅkhāte eva ca adhamme ṭhitoti **adhammaṭṭho. Yogakkhemā padhaṁsatī**ti hitato[2] parihāyati, catūhipi yogehi anupaddutattā **yogakkhemaṁ** nāma arahattaṁ nibbānañca, tato panassa dhaṁsane vattabbameva natthi. Diṭṭhisīlasāmaññato saṁghataṭṭhena **saṁghaṁ**, tato

1. Itivuttaka-Ṭṭha 66 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Hi tato (Syā, Ka)

eva ekakammādividhānayogena **samaggaṁ** sahitaṁ **bhinditvā**[1] pubbe vuttalakkhaṇena saṁghabhedena bhinditvā. **Kappan**ti antarakappasaṅkhātaṁ āyukappaṁ. **Nirayamhī**ti avīcimahānirayamhi.

Sukhā saṁghassa sāmaggīti[2] sukhassa paccayabhāvato sāmaggī "sukhā"ti vuttā yathā "sukho buddhānamuppādo"ti[3]. **Samaggānañcanuggaho**ti samaggānaṁ sāmaggi anumodanena anuggaṇhanaṁ sāmaggi-anurūpaṁ vā, yathā te sāmaggiṁ na vijahanti, tathā gahaṇaṁ ṭhapanaṁ anubalappadānanti attho. **Samaggaṁ katvānā**ti bhinnaṁ saṁghaṁ saṁgharājippattaṁ vā samaggaṁ sahitaṁ katvā. **Kappan**ti āyukappameva. **Saggamhi modatī**ti kāmāvacaradevaloke aññe deve dasahi ṭhānehi abhibhavitvā dibbasukhaṁ anubhavanto icchitanibbattiyā ca modati pamodati laḷati kīḷati.

355. **Siyā nu kho bhante saṁghabhedako**ti-ādi pāḷi-anusāreneva veditabbaṁ. "Pañcahi upāli ākārehi saṁgho bhijjati kammena uddesena voharanto anussāvanena salā kaggāhenā"ti evaṁ **parivāre**[4] āgatampi saṁghabhedalakkhaṇaṁ idha vuttena kiṁ nānākaraṇanti dassetuṁ **"parivāre panā"**ti-ādimāha. Ettha ca sīmaṭṭhakasaṁghe asannipatite visuṁ parisaṁ gahetvā katavohārānussāvanasalākaggāhassa kammaṁ vā karontassa uddesaṁ vā uddisantassa bhedo ca hoti ānantariyakammañca. Samaggasaññāya pana "vaṭṭatī"ti saññāya vā karontassa bhedova hoti, na ānantariyakammaṁ. Tato ūnaparisāya karontassa neva saṁghabhedo na ānantariyaṁ. Sabbantimena hi paricche dena navannaṁ janānaṁ yo saṁghaṁ bhindati, tassa ānantariyakammaṁ hoti, anuvattakānaṁ adhammavādīnaṁ mahāsāvajjaṁ kammaṁ, dhammavādino anavajjā. Sesamettha uttānamevāti.

Upālipañhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṁghabhedakakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Bhetvāna (Syā, Khu 1. 203 piṭṭhepi.)
2. Itivuttaka-Ṭṭha 67 piṭṭhepi passitabbaṁ.
3. Khu 1. 42 piṭṭhe.
4. Vi 5. 349 piṭṭhe.

8. Vattakkhandhaka

Āgantukavattakathāvaṇṇanā

356-357. Vattakkhandhake **uparipiṭṭhito**ti piṭṭhisaṅghāṭassa[1] uparibhāgato, dvārabāhassa uparipadesatoti attho. **Vissajjetabban**ti sukkhāpanatthaṁ ātape vissajji tabbaṁ. **Abhivādāpetabbo**ti[2] tassa vasse pucchite yadi daharo hoti, sayameva vandissati, tadā imināva vandāpito nāma hoti. **Nilloketabbo**ti oloketabbo. **Yathā bhāgan**ti pubbe paññattaṁ padesabhāgaṁ anatikkamitvā. **Santānakan**ti uṇṇanābhi suttaṁ. **Ullokā**ti gehassa uparibhāgato paṭṭhāya, paṭhamaṁ uparibhāgo sammajjitabboti vuttaṁ hoti.

Āvāsikavattakathāvaṇṇanā

359. **Mahā-āvāse**ti mahāvihārasadise mahā-āvāse.

Anumodanavattakathāvaṇṇanā

362. **Pañcame nisinne**ti anumodanatthāya nisinne. **Upanisinnakathā** nāma bahūsu sannipatitesu parikathākathanaṁ.

Bhattaggavattakathāvaṇṇanā

364. **Manussānaṁ parivisanaṭṭhānan**ti yattha manussā saputtadārā āvasitvā denti. **Hatthadhovana-udakaṁ sandhāyā**ti bhuttāvissa bhojanāvasāne hatthadhovana udakaṁ sandhāya. Tenevāha **"antarā pipāsitena pana -pa- hatthā na dhovitabbā"**ti. Potthakesu pana "pānīyaṁ pivitvā hatthā na dhovitabbā"ti likhanti, "hatthā dhovitabbā"ti pāṭhena bhavitabbanti amhākaṁ khanti. Aññathā "na tāva udakanti idaṁ hatthadhovana udakaṁ sandhāya vuttan"ti vatvā "antarā pipāsitena panā"ti-ādinā vuttaviseso na upalabbhati. Atha mataṁ **"na tāva therena udakaṁ paṭiggahetabban**ti idaṁ kiṁ pānīya paṭiggahaṇaṁ sandhāya vuttaṁ, udāhu hatthadhovana-udakaggahaṇaṁ sandhāyāti āsaṅkānivattanatthaṁ 'idaṁ hatthadhovana-udakaṁ

1. Uparipiṭṭhatoti piṭṭhasaṅghāṭassa (?)
2. Abhivādāpetabbanti (Syā, Ka)

sandhāya vutta'nti-ādi kathitan"ti, tañca na, tattha āsaṅkāya eva asambhavato. Na hi bhagavā "yāva aññe na bhuttāvino honti, tāva pānīyaṁ na pātabban"ti vakkhatīti sakkā viññātuṁ. Yadi cetaṁ pānīyapaṭiggahaṇaṁ sandhāya vuttaṁ, "na tāva therena udakaṁ paṭiggahetabban"ti udakasaddappayogo ca na kattabbo siyā, aṭṭhakathāyañca "idaṁ hatthadhovana-udakaṁ sandhāya vuttan"ti vatvā tena nivattitabbamatthaṁ dassentena "antarā pipāsitena pana gale vilaggāmisena vā pānīyaṁ pivitabban"ti ettakameva vattabbaṁ, "pānīyaṁ pivitvā hatthā na dhovitabbā"ti evaṁ pana na vattabbanti. **Dhure**[1] **nisinnā hontī**ti dvārasamīpe nisinnā honti.

Piṇḍacārikavattakathāvaṇṇanā

366. **Parāmasatī**ti gaṇhāti. **Ṭhapeti vā**ti "tiṭṭhatha bhante"ti vadantī ṭhapeti nāma.

Āraññikavattakathāvaṇṇanā

367. **Kenajja bhante yuttan**ti kena nakkhattena ajja cando yuttoti evaṁ vadantena nakkhattaṁ pucchitaṁ hoti.

Senāsanavattakathāvaṇṇanā

369-370. **Aṅgaṇe**ti[2] abbhokāse. **Na vuḍḍhaṁ anāpucchā**ti ettha tassa ovarake tadupacāre ca āpucchitabbanti vadanti. **Bhojanasālādīsupi evameva paṭipajjitabban**ti bhojanasālādīsupi uddesadānādi āpucchitvāva kātabbanti attho.

Vaccakuṭivattakathāvaṇṇanā

373-374. **Idaṁ ativivaṭan**ti idaṁ ṭhānaṁ gumbādīhi appaṭicchannattā ativiya pakāsanaṁ. **Nibaddhagamanatthāyā**ti attano nibaddhagamanatthāya. **Puggalikaṭṭhānaṁ vā**ti attano vihāraṁ sandhāya vuttaṁ. Sesamettha suviññeyyameva.

---

1. Dūre (Syā)
2. Paṅgaṇeti (Syā)

Imasmiṁ vattakkhandhake āgatāni āgantukāvāsikagamiyānumodanabhattaggapiṇḍacārikāraññikasenāsana-jantāgharavaccakuṭi-upajjhācariyasaddhivihārika-antevāsikavattāni **cuddasa mahāvattāni** nāma, ito aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāle yeva caritabbāni **asīti khandhakavattānī**ti veditabbāni. **Gaṇṭhipadesu** pana "imāniyeva cuddasa mahāgattāni aggahitaggahaṇena gahiyamānāni asīti khandhakavattānī"ti vuttaṁ, taṁ na gahetabbaṁ.

Vattakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhaka

Pātimokkhuddesayācanakathāvaṇṇanā

383. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhake **tadahūti**[1] tasmiṁ ahani tasmiṁ divase. **Uposathe**ti ettha upavasanti etthāti **uposatho, upavasantī**ti sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasantīti attho. Ayañhi **uposatha**-saddo "aṭṭhaṅgasamannāgataṁ uposathaṁ upavasāmī"ti-ādīsu[2] sīle āgato. "Uposatho vā pavāraṇā vā"ti-ādīsu[3] pātimokkhuddesādi vinayakamme. "Gopālakūposatho nigaṇṭhūposatho"ti-ādīsu[4] upavāse. "Uposatho nāma nāgarājā"ti-ādīsu[5] paññattiyaṁ. "Ajjuposatho pannaraso"ti-ādīsu[6] divase. Idhāpi divase yeva daṭṭhabbo. Tasmā **tadahuposathe**ti tasmiṁ uposathadivasabhūte ahanīti attho. **Nisinno hotī**ti mahābhikkhusaṁghaparivuto ovādapātimokkhaṁ uddisituṁ upāsikāya ratanapāsāde nisinno hoti. Nisajja pana bhikkhūnaṁ cittāni olokento ekaṁ dussīla puggalaṁ disvā "sacāhaṁ imasmiṁ puggale idha nisinneyeva pātimokkhaṁ uddisissāmi, sattadhāvassa muddhā phalissatī"ti tasmiṁ anukampāya tuṇhīyeva ahosi.

Abhikkantāti atikkantā parikkhīṇā. **Uddhaste aruṇe**ti uggate aruṇasīse. **Nandi mukhiyā**ti tuṭṭhimukhiyā. **Uddhastaṁ aruṇan**ti aruṇuggamanaṁ patvāpi "uddisatu bhante bhagavā bhikkhūnaṁ pātimokkhan"ti thero bhagavantaṁ pātimokkhuddesaṁ yāci tasmiṁ kāle "na bhikkhave anuposathe uposatho kātabbo"ti[7] sikkhāpadassa apaññattattā. **Aparisuddhā ānanda parisā**ti tikkhattuṁ therena pātimokkhuddesassa yācitattā anuddesassa kāraṇaṁ kathento "asukapuggalo aparisuddho"ti avatvā "aparisuddhā ānanda parisā"ti āha. Kasmā pana bhagavā tiyāmarattiṁ tathā vītināmesi? Tato paṭṭhāya ovādapātimokkhaṁ anuddisitukāmo tassa vatthuṁ pākaṭaṁ kātuṁ.

---

1. Udāna-Ṭṭha 268 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Aṁ 1. 213; Aṁ 3. 321 piṭṭhesu.
3. Vi 3. 156 piṭṭhe (atthato samānaṁ.)
4. Aṁ 1. 206 piṭṭhe.
5. Dī 2. 142; Ma 3. 212 piṭṭhesu.
6. Vi 3. 167 piṭṭhe.
7. Vi 3. 190 piṭṭhe.

Addasāti kathaṁ addasa. Attano cetopariyañāṇena tassaṁ parisati bhikkhūnaṁ cittāni parijānanto tassa purisassa dussīlyacittaṁ passi. Yasmā pana citte diṭṭhe taṁsamaṅgīpuggalo diṭṭho nāma hoti, tasmā **"addasā kho āyasmā mahāmoggallāno taṁ puggalaṁ dussīlan"**ti vuttaṁ. Yatheva hi anāgate sattasu divasesu pavattaṁ paresaṁ cittaṁ cetopariyañāṇalābhī pajānāti, evaṁ atītepīti. **Dussīla**nti nissīlaṁ, sīlavirahitanti attho. **Pāpadhamman**ti dussīlattā eva hīnajjhāsayatāya lāmakasabhāvaṁ. **Asucin**ti aparisuddhehi kāyakammādīhi samannāgatattā na suciṁ. **Saṅkassarasamācāran**ti kiñcideva asāruppaṁ disvā "idaṁ iminā kataṁ bhavissatī"ti evaṁ paresaṁ āsaṅkanīyatāya saṅkāya saritabbasamācāraṁ. Atha vā kenacideva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā "kacci nu kho ime mayā katakammaṁ jānitvā mantentī"ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāraṁ. Lajjitabbatāya paṭicchādetabbassa karaṇato paṭicchannaṁ kammantaṁ etassāti **paṭicchannakammantaṁ**. Kucchitasamaṇavesadhāritāya na samaṇanti **assamaṇaṁ**. Salākaggahaṇādīsu "kittakā samaṇā"ti gaṇanāya "ahampi samaṇomhī"ti micchāpaṭi ññāya **samaṇapaṭiññaṁ**. Aseṭṭhacāritāya **abrahmacāriṁ.** Aññe brahmacārino sunivatthe supārute kusumbhakapaṭadhare gāmanigamādīsu piṇḍāya caritvā jīvikaṁ kappente disvā abrahmacārī samāno sayampi tādisena ākārena paṭipajjanto uposathādīsu ca sandissanto "ahampi brahmacārī"ti paṭiññaṁ dento viya hotīti **brahmacāripaṭiññaṁ**. Pūtinā kammena sīlavipattiyā anto anupaviṭṭhattā **antopūtiṁ**. Chahi dvārehi rāgādikilesā vassavena tintattā **avassutaṁ.** Sañjātarāgādikacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujātaṁ. Majjhe bhikkhusaṁghassa nisinnan**ti saṁghapariyāpanno viya bhikkhusaṁghassa anto nisinnaṁ.

Diṭṭhosīti "ayaṁ na pakatatto"ti bhagavatā diṭṭho asi. Yasmā ca evaṁ diṭṭho, tasmā natthi te tava bhikkhūhi saddhiṁ ekakammādisaṁvāso. Yasmā pana so saṁvāso tava natthi, tasmā uṭṭhehi āvusoti evamettha padayojanā veditabbā. **Tatiyampi kho so puggalo tuṇhī ahosī**ti anekavāraṁ vatvāpi "thero sayameva nibbinno oramissati, idāni imesaṁ paṭipattiṁ jānissāmī"ti vā adhippāyena

tuṇhī ahosi. **Bāhāyaṁ gahetvā**ti "bhagavatā mayā ca yāthāvato diṭṭho, yāvatatiyaṁ 'uṭṭhehī'ti ca vutto na uṭṭhāti, idānissa nikkaḍḍhanakālo, mā saṁghassa uposathantarāyo ahosī"ti bāhāyaṁ aggahesi. **Bahi dvārakoṭṭhakā nikkhāmetvā**ti dvārakoṭṭhakā dvārasālato nikkhāmetvā, **bahī**ti pana nikkhāmitaṭṭhānadassanaṁ. Atha vā **bahidvāra koṭṭhakā**ti bahidvārakoṭṭhakatopi nikkhāmetvā, na antodvārakoṭṭhakato eva. Ubhayathāpi vihārato bahikatvāti attho. **Sūcighaṭikaṁ datvā**ti aggaḷasūciñca uparigha ṭikañca ādahitvā, suṭṭhu kavāṭaṁ thaketvāti attho. **Yāva bāhāgahaṇāpi nāmā**ti "apari suddhā ānanda parisā"ti vacanaṁ sutvā eva hi tena pakkamitabbaṁ siyā, evaṁ apakka mitvā yāva bāhāgahaṇāpi nāma so moghapuriso āgamissati, acchariyamidanti dasseti. Idañca garahaṇacchariyamevāti veditabbaṁ.

Mahāsamudde aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā

384. **Aṭṭhime bhikkhave mahāsamudde**ti[1] ko anusandhi? Yvāyaṁ apari suddhāya parisāya pātimokkhassa anuddeso, so imasmiṁ dhammavinaye acchariyo abbhuto dhammoti taṁ aparehi sattahi acchariya-abbhutadhammehi saddhiṁ vibhajitvā dassetukāmo paṭhamaṁ tāva tesaṁ upamābhāvena mahāsamudde acchariya-abbhuta dhamme dassento satthā "**aṭṭhime bhikkhave mahāsamudde**"ti-ādimāha. **Asurā**ti devā viya na suranti na īsanti na virocantīti asurā. Surā nāma devā, tesaṁ paṭipakkhāti vā **asurā,** vepacittipahārādādayo. Tesaṁ bhavanaṁ sinerussa heṭṭhābhāge, te tattha pavisantā nikkhamantā sinerupāde maṇḍapādīni nimminitvā kīḷantāva abhiramanti. Sā tattha tesaṁ abhirati ime guṇe disvāti āha "**ye disvā disvā asurā mahāsamudde abhiramantī**"ti. Tattha[2] **abhiramantī**ti ratiṁ vindanti, anukkaṇṭhamānā vasantīti attho.

Anupubbaninnoti-ādīni sabbāni anupaṭipāṭiyā ninnabhāvasseva vevacanāni. **Na āyatakeneva papāto**ti nacchinnataṭamahāsobbho viya

---

1. Udāna-Ṭṭha 271 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Aṁ-Ṭṭha 3. 218 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

ādito eva papāto. So hi tīradesato paṭṭhāya ekaṅguladvaṅgulavidatthiratanayaṭṭhi-usabha aḍḍhagāvutagāvutaṁaḍḍhayojanayojanādivasena gambhīro hutvā gacchanto gacchanto sinerupādamūle caturāsītiyojanasahassagambhīro hutvā ṭhitoti dasseti.

Ṭhitadhammoti ṭhitasabhāvo avaṭṭhitasabhāvo. **Kuṇapenā**ti yena kenaci hatthi-assādikaḷevarena. **Vāhetī**ti hatthena gahetvā viya vīcippahāreneva thale khipati. **Gaṅgā yamunā**ti anotattadahassa dakkhiṇamukhato nikkhantanadī pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne gaṅgāti-ādinā pañcadhā saṅkhaṁ gatā. Tattha **nadī ninnagā**ti-ādikaṁ gottaṁ, **gaṅgā yamunā**ti-ādikaṁ nāmaṁ. **Savantiyo**ti yā kāci savamānā sandamānā gacchantiyo mahānadiyo vā kunnadiyo vā. **Appentī**ti allīyanti osaranti. **Dhārā**ti vuṭṭhidhārā. **Pūrattan**ti puṇṇabhāvo. Mahāsamuddassa hi ayaṁ dhammatā—"imasmiṁ kāle devo mando jāto, jālakkhipādīni ādāya macchakacchape gaṇhissāmī"ti vā "imasmiṁ kāle atimahantā vuṭṭhi, labhissāma nu kho piṭṭhipasāraṇaṭṭhānan"ti[1] vā na sakkā vattuṁ. Paṭhamakappikakālato paṭṭhāya hi tīraṁ bhassitvā sinerumekhalaṁ āhacca udakaṁ ṭhitaṁ, tato ekaṅgulamattampi udakaṁ neva heṭṭhā otarati, na uddhaṁ uttarati. **Ekaraso**ti asambhinnaraso.

Muttāti khuddakamahantavaṭṭadīghādibhedā anekavidhamuttā. **Maṇī**ti rattanīlā dibhedo anekavidho maṇi. **Veḷuriyo**ti vaṁsavaṇṇasirīsapupphavaṇṇādisaṇṭhānato aneka vidho. **Saṅkho**ti dakkhiṇāvaṭṭakatumbakucchidhamanasaṅkhādibhedo anekavidho. **Silā**ti setakāḷamuggavaṇṇādibhedā anekavidhā. **Pavāḷampi** khuddakamahantarattaghana rattādibhedaṁ anekavidhaṁ. **Lohitako** padumarāgādibhedo anekavidho. **Masāragallaṁ** kabaramaṇi. Cittaphalikantipi vadanti. **Mahataṁ bhūtānan**ti mahantānaṁ sattānaṁ. **Timi timiṅgalo timitimiṅgalo**ti tisso macchajātiyo. Timiṁ gilanasamattho **timiṅgalo**, timiñca timiṅgalañca gilanasamattho timitimiṅgaloti vadanti. **Nāgā**ti ūmipiṭṭhivāsinopi vimānaṭṭhakanāgāpi.

1. Piṭṭhipaharaṇanti (Syā)

Imasmiṁ dhammavinaye aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā

385. **Evameva kho**ti kiñcāpi satthā imasmiṁ dhammavinaye soḷasapi bāttiṁsapi tato bhiyyopi acchariyabbhutadhamme vibhajitvā dassetuṁ sakkoti, upamābhāvena pana gahitānaṁ aṭṭhannaṁ anurūpavasena aṭṭheva te upametabbadhamme vibhajitvā dassanto **"evameva kho bhikkhave imasmiṁ dhammavinaye aṭṭha acchariyā abbhutā dhammā"**ti āha. Tattha **anupubbasikkhāya** tisso sikkhā gahitā, **anupubbakiriyāya** terasa dhutadhammā, **anupubbapaṭipadāya** satta anupassanā aṭṭhārasa mahāvipassanā aṭṭhatiṁsa ārammaṇavibhattiyo sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammā ca gahitā. **Na āyatakeneva aññāpaṭivedho**ti maṇḍūkassa uppatitvā gamanaṁ viya āditova sīlapūraṇādīni akatvā arahattapaṭivedho nāma natthi, paṭipāṭiyā pana sīlasamādhipaññāyo pūretvāva arahattappattīti attho.

Mama sāvakāti sotāpannādike ariyapuggale sandhāya vadati. **Na saṁvasatī**ti uposathakammādivasena saṁvāsaṁ na karoti. **Ukkhipatī**ti apanehi. **Ārakāvā**ti dūre eva. **Tathāgatappavedite**ti tathāgatena bhagavatā sāvakesu desite akkhāte pakāsite. **Na tena nibbānadhātuyā ūnattaṁ vā pūrattaṁ vā**ti asaṅkhyeyyepi mahākappe buddhesu anuppajjantesu ekasattopi parinibbātuṁ na sakkoti, tadāpi "tucchā nibbānadhātū"ti na sakkā vattuṁ, buddhakāle pana ekekasmiṁ samāgame asaṅkhyeyyāpi sattā amataṁ ārādhenti, tadāpi na sakkā vattuṁ "pūrā nibbānadhātū"ti. **Vimuttiraso**ti kilesehi vimuccanaraso. Sabbā hi sāsanasampatti yāvadeva anupādāya āsavehi cittassa vimuttīti attho.

Ratanānīti ratijananaṭṭhena ratanāni. Satipaṭṭhānādayo hi bhāviyamānā pubbabhāgepi anekavidhaṁ pītipāmojjaṁ nibbattenti, pageva aparabhāge. Vuttañhetaṁ—

"Yato yato sammasati, khandhānaṁ udayabbayaṁ.
Labhatī pītipāmojjaṁ, amataṁ taṁ vijānatan"ti[1].

1. Khu 1. 67 piṭṭhe.

Lokiyaratananimittaṁ pana pītipāmojjaṁ na tassa kalabhāgampi agghati.

Apica—

> Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ.
> Anomasattaparibhogaṁ, ratananti pavuccati[1].

Yadi ca cittīkatādibhāvena ratanaṁ nāma hoti, satipaṭṭhānādīnaññeva bhūto ratanabhāvo. Bodhipakkhiyadhammānañhi so ānubhāvo, yaṁ sāvakā sāvakapāramī ñāṇaṁ, paccekasambuddhā paccekabodhiñāṇaṁ, sammāsambuddhā sammāsambodhiṁ adhigacchanti āsannakāraṇattā. Paramparakāraṇañhi dānādi-upanissayoti evaṁ ratijananaṭṭhena cittīkatādi-atthena ca ratanabhāvo bodhipakkhiyadhammānaṁ sātisayo. Tena vuttaṁ **"tatrimāni ratanāni, seyyathidaṁ? Cattāro satipaṭṭhānā"**ti-ādi.

Ārammaṇe okkanditvā upaṭṭhānaṭṭhena paṭṭhānaṁ, satiyeva paṭṭhānaṁ **satipaṭṭhānaṁ.** Ārammaṇassa pana kāyādivasena catubbidhattā vuttaṁ **"cattāro satipaṭṭhā nā"**ti. Tathā hi kāyavedanācittadhammesu subhasukhanicca-attasaññānaṁ pahānato asubhadukkhāniccānattabhāvaggahaṇato ca nesaṁ kāyānupassanādibhāvo vibhatto.

Sammā padahanti etena, sayaṁ vā sammā padahati, pasatthaṁ sundaraṁ vā padahananti **sammappadhānaṁ**, puggalassa vā sammadeva padhānabhāvakaraṇato **sammappadhānaṁ**, vīriyassetaṁ adhivacanaṁ. Tampi anuppannuppannānaṁ akusalānaṁ anuppādanapahānavasena anuppannuppannānaṁ kusalānaṁ uppādanaṭhāpanavasena ca catukiccasādhakattā vuttaṁ **"cattāro sammappadhānā"**ti.

Ijjhatīti **iddhi**, samijjhati nipphajjatīti attho. Ijjhanti tāya vā sattā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti **iddhi**. Paṭhamena atthena iddhi eva pādo **iddhipādo**, iddhikoṭṭhā soti attho. Dutiyena atthena iddhiyā pādo patiṭṭhā adhigamupāyoti **iddhipādo**. Tena hi uparūparivisesasaṅkhātaṁ iddhiṁ pajjanti pāpuṇanti. Svāyaṁ iddhipādo yasmā chandā dike cattāro adhipatidhamme dhure jeṭṭhake katvā nibbattīyati, tasmā vuttaṁ **"cattāro iddhipādā"**ti.

---

1. Dī-Ṭṭha 2. 35 piṭṭhepi.

Pañcindriyānīti saddhādīni pañca indriyāni. Tattha assaddhiyaṁ abhibhavitvā adhimokkhalakkhaṇe indaṭṭhaṁ kāretīti **saddhā indriyaṁ**. Kosajjaṁ abhibhavitvā paggahalakkhaṇe, pamādaṁ abhibhavitvā upaṭṭhānalakkhaṇe, vikkhepaṁ abhibhavitvā avikkhepalakkhaṇe, aññāṇaṁ abhibhavitvā dassanalakkhaṇe indaṭṭhaṁ kāretīti **paññā indriyaṁ**.

Tāniyeva assaddhiyādīhi anabhibhavanīyato akampiyaṭṭhena sampayutta dhammesu thirabhāvena ca **balāni** veditabbāni.

Satta bojjhaṅgāti bodhiyā, bodhissa vā aṅgāti **bojjhaṅgā**. Yā hi esā dhammasāmaggī, yāya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānā yūhanakāmasukhattakilamathānuyoga-ucchedasassatābhinivesādīnaṁ anekesaṁ upaddavānaṁ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhi-upekkhā saṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhati kilesaniddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti "**bodhī**"ti vuccati, tassā dhammasāmaggisaṅkhātāya bodhiyā aṅgāti **bojjhaṅgā** jhānaṅgamaggaṅgādayo viya. Yopesa vuttappakārāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako "**bodhī**"ti vuccati, tassa bodhissa vā aṅgātipi **bojjhaṅgā** senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu porāṇā "bujjhanakassa puggalassa aṅgāti bojjhaṅgā"ti[1], "bodhāya saṁvattantīti bojjhaṅgā"ti-ādinā[2] nayenapi bojjhaṅgaṭṭho veditabbo.

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti taṁ taṁmaggavajjhehi kilesehi ārakattā ariyabhāvakarattā ariyaphalapaṭilābhakarattā ca **ariyo**. Sammādiṭṭhi-ādīni aṭṭhaṅgāni assa atthi, aṭṭha ṅgāniyeva vā **aṭṭhaṅgiko**. Mārento kilese gacchati, nibbānatthikehi vā maggīyati, sayaṁ vā nibbānaṁ maggatīti **maggo**ti evametesaṁ satipaṭṭhānādīnaṁ atthavibhāgo veditabbo.

Sotāpannoti maggasaṅkhātaṁ sotaṁ āpajjitvā pāpuṇitvā ṭhito, sotāpattiphalaṭṭhoti attho. **Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno**ti sotāpattiphalassa attapaccakkhakaraṇatthāya paṭipajjamāno

1. Saṁ-Ṭṭha 3. 176; Abhi-Ṭṭha 2. 296; Paṭisaṁ-Ṭṭha 1. 118 piṭṭhesu.
2. Khu 9. 302 piṭṭhe.

paṭhamamaggaṭṭho, yo aṭṭhamakotipi vuccati. **Sakadāgāmī**ti sakideva imaṁ lokaṁ paṭisandhiggahaṇavasena āgamanasīlo dutiyaphalaṭṭho. **Anāgāmī**ti paṭisandhiggahaṇa vasena kāmalokaṁ anāgamanasīlo tatiyaphalaṭṭho. Yo pana saddhānusārī dhammānusārī ekabījīti evamādiko ariyapuggalavibhāgo, so tesaṁyeva bhedoti. Sesaṁ vuttanayameva.

Etamatthaṁ viditvāti etaṁ attano dhammavinaye matakuṇapasadisena dussīla puggalena saddhiṁ saṁvāsābhāvasaṅkhātaṁ atthaṁ viditvā. **Imaṁ udānan**ti imaṁ asaṁvāsārahasaṁvāsārahabhāvānaṁ kāraṇaparidīpanaṁ udānaṁ udānesi.

Tattha **channamativassatī**ti āpattiṁ āpajjitvā paṭicchādento aññaṁ navaṁ āpattiṁ āpajjati, tato aparanti evaṁ āpattivassaṁ kilesavassaṁ ativiya vassati. **Vivaṭaṁ nātivassatī**ti āpattiṁ āpanno taṁ appaṭicchādetvā vivaranto sabrahmacārīnaṁ pakāsento yathādhammaṁ yathāvinayaṁ paṭikaronto desento vuṭṭhahanto aññaṁ navaṁ āpattiṁ nāpajjati, tenassa taṁ vivaṭaṁ puna āpattivassaṁ kilesavassaṁ na vassati. Yasmā ca etadeva, tasmā **channaṁ** chāditaṁ āpattiṁ vivaretha. **Evaṁ taṁ nātivassatī**ti evaṁ sante taṁ āpattiṁ āpajjanapuggalānaṁ attabhāvaṁ ativijjhitvā kilesavassanena na vassati na temeti, evaṁ so kilesehi anavassuto parisuddhasīlo samāhito hutvā vipassanaṁ paṭṭhapetvā sammasanto anukkamena nibbānaṁ pāpuṇātīti adhippāyo.

Imasmiṁ dhammavinaye aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pātimokkhasavanārahakathāvaṇṇanā

386. Atha bhagavā cintesi “idāni bhikkhusaṁghe abbudo jāto, aparisuddhā puggalā uposathaṁ āgacchanti, na ca tathāgato aparisuddhāya parisāya uposathaṁ uddisati, anuddisante ca bhikkhusaṁghassa uposatho pacchijjati, yannūnāhaṁ ito paṭṭhāya bhikkhūnaññeva pātimokkhuddesaṁ anujāneyyan”ti, evaṁ pana cintetvā bhikkhūnaññeva pātimokkhuddesaṁ

anujāni. Tena vuttaṁ "**atha kho bhagavā -pa- pātimokkhaṁ uddiseyyāthā**"ti. Tattha **nadānāhan**ti na idāni ahaṁ. Uposathaṁ na karissāmi, pātimokkhaṁ na uddisissāmīti paccekaṁ **na**-kārena sambandho. Duvidhaṁ pātimokkhaṁ āṇāpātimokkhaṁ ovādapāti mokkhanti. Tesu "suṇātu me bhante"ti-ādikaṁ **āṇāpātimokkhaṁ**, taṁ sāvakāva uddisanti, na buddhā, yaṁ anvaddhamāsaṁ uddisīyati. "Khantī paramaṁ -pa-. Sabbapāpassa akaraṇaṁ -pa-. Anupavādo anupaghāto -pa- etaṁ buddhāna sāsanan"ti[1] imā pana tisso gāthā **ovādapātimokkhaṁ** nāma, taṁ buddhāva uddisanti, na sāvakā. Channampi vassānaṁ accayena uddisanti. Dīghāyukabuddhānañhi dharamānakāle ayameva pātimokkhuddeso, appāyukabuddhānaṁ pana paṭhamabodhiyaṁyeva, tato paraṁ itaro, tañca kho bhikkhū eva uddisanti, na buddhā. Tasmā amhākampi bhagavā vīsativassamattaṁ imaṁ ovādapātimokkhaṁ uddisitvā imaṁ antarāyaṁ disvā tato paraṁ na uddisi.

Aṭṭhānanti akāraṇaṁ. **Anavakāso**ti tasseva vevacanaṁ. Kāraṇañhi tiṭṭhati ettha phalaṁ tadāyattavuttitāyāti "ṭhānan"ti vuccati, evaṁ "avakāso"tipi vuccati. **Yan**ti kiriyā parāmasanaṁ. **Na ca bhikkhave sāpattikena pātimokkhaṁ sotabban**ti-ādi padatthato suviññeyyaṁ. Vinicchayato panettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ aṭṭhakathāya vuttameva. Tattha **pure vā pacchā vā**ti ñattito pubbe vā pacchā vā.

Dhammikādhammikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā

387. **Katañca akatañca ubhayaṁ gahetvā**ti yassa ekantena katāpi atthi, akatāpi atthi, tassa tadubhayaṁ gahetvā.

Dhammikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā

389. **Parisā vuṭṭhātī**ti yasmiṁ vatthusmiṁ pātimokkhaṁ ṭhapitaṁ, taṁ vatthuṁ avinicchinitvā kenaci antarāyena vuṭṭhāti.

393. **Paccādiyatī**ti pati ādiyati, "akataṁ kamman"ti-ādinā puna ārabhatīti attho.

---

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhesu.

Attādāna-aṅgakathāvaṇṇanā

398. Paraṁ codetuṁ attanā ādātabbaṁ gahetabbaṁ adhikaraṇaṁ **attādānaṁ**. Tenāha "**sāsanaṁ sodhetukāmo**"ti-ādi. **Vassārattoti** vassakālo.

Codakena paccavekkhitabbadhammakathāvaṇṇanā

399. **Paṭimāsitunti** parāmasituṁ. **Palibodhe chinditvā -pa- adhigataṁ mettacittanti** iminā appanāppattaṁ mettābhāvanaṁ dasseti. Tenevāha "**vikkhambhana vasena vihatāghātan**"ti.

Codakena upaṭṭhāpetabbadhammakathāvaṇṇanā

400. **No dosantaroti** ettha cittapariyāyo **antara**-saddoti āha "**na duṭṭhacitto hutvā**"ti.

Codakacuditakapaṭisaṁyuttakathāvaṇṇanā

401. **Karuṇanti** appanāppattaṁ karuṇajjhānaṁ. **Karuṇāpubbabhāganti** parikammupacāravasappavattaṁ karuṇaṁ. **Mettañca mettāpubbabhāgañcāti** etthāpi eseva nayo. Sesamettha suviññeyyamevāti.

Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bhikkhunikkhandhaka

Mahāpajāpatigotamīvatthukathāvaṇṇanā

402. Bhikkhunikkhandhake **sakkesu viharatī**ti[1] paṭhamagamanena gantvā viharati. **Mahāpajāpati gotamī**ti ettha **gotamī**ti gottaṁ. Nāmakaraṇadivase panassā laddhasakkārā brāhmaṇā lakkhaṇasampattiṁ disvā "sace ayaṁ dhītaraṁ labhissati, cakka vattirañño mahesī bhavissati. Sace puttaṁ labhissati, cakkavattirājā bhavissatīti ubhayathāpi mahatīyevassā pajā bhavissatī"ti byākariṁsu, tasmā puttapajāya ceva dhītupajāya ca mahantatāya "mahāpajāpatī"ti nāmaṁ akaṁsu, idha pana gottena saddhiṁ saṁsanditvā "mahāpajāpati gotamī"ti vuttaṁ. **Yena bhagavā tenupasaṅkamī**ti bhagavā kapilapuraṁ gantvā paṭhamameva nandaṁ pabbājesi, sattame divase rāhulakumāraṁ. **Cumbaṭakakalahe**[2] pana ubhayanagaravāsikesu yuddhatthāya nikkhantesu satthā gantvā te rājāno saññāpetvā **attadaṇḍasuttaṁ**[3] kathesi. Rājāno pasīditvā aḍḍhateyyasate aḍḍhateyyasate dārake adaṁsu. Tāni pañca kumārasatāni satthu santike pabbajiṁsu. Atha nesaṁ pajāpatiyo sāsanaṁ pesetvā anabhiratiṁ uppādayiṁsu. Satthā tesaṁ anabhi ratiyā uppannabhāvaṁ ñatvā te pañcasate daharabhikkhū kuṇāladahaṁ netvā attano kuṇālakāle nisinnapubbe pāsāṇatale nisīditvā **kuṇālajātaka**kathāya[4] tesaṁ anabhiratiṁ vinodetvā sabbepi te sotāpattiphale patiṭṭhāpesi, puna mahāvanaṁ ānetvā arahattaphale. Tesaṁ cittajānanatthaṁ punapi pajāpatiyo sāsanaṁ pahiṇiṁsu. Te "abhabbā mayaṁ gharāvāsassā"ti paṭisāsanaṁ pahiṇiṁsu. Tā "na dāni amhākaṁ paragharaṁ gantuṁ yuttaṁ, mahāpajāpatiyā santikaṁ gantvā pabbajjaṁ anujānāpetvā pabbajissāmā"ti pañca satāpi mahāpajāpatiṁ upasaṅkamitvā "ayye amhākaṁ pabbajjaṁ anujānāpethā"ti āhaṁsu. Mahāpajāpati ca tā itthiyo gahetvā yena bhagavā tenupasaṅkami, setacchattassa heṭṭhā rañño parinibbutakāle upasaṅkamītipi vadantiyeva. **Pakkāmī**ti puna kapilapurameva pāvisi.

---

1. Aṁ-Ṭṭha 3. 235 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
2. Cumbatakalahe (Syā, Ka)
3. Khu 1. 424 piṭṭhe.
4. Khu 6. 113 piṭṭhe.

Yathābhirantaṁ viharitvāti bodhaneyyasattānaṁ upanissayaṁ olokento yathājjhāsayena viharitvā. **Cārikaṁ pakkāmī**ti mahājanasaṅgahaṁ karonto uttamāya buddhasiriyā anopamena buddhavilāsena aturitacārikaṁ pakkāmi. **Sambahulāhi sākiyānīhi saddhin**ti antonivesanasmiṁyeva dasabalaṁ uddissa pabbajjāvesaṁ gahetvā tāpi pañcasatā sākiyāniyo pabbajjāvesaṁyeva gāhāpetvā sabbāhipi tāhi sambahulāhi sākiyā nīhi saddhiṁ. **Pakkāmī**ti gamanaṁ abhinīhari. Gamanābhinīharaṇakāle panassā "sukumārā rājitthiyo padasā gantuṁ na lakkhissantī"ti sākiyakoliyarājāno suvaṇṇasivikāyo upaṭṭhāpayiṁsu, tā pana "yāne āruyha gacchantīhi satthari agāravo kato hotī"ti ekapaṇṇāsayojanikaṁ maggaṁ padasāva paṭipajjiṁsu. Rājānopi purato ca pacchato ca ārakkhaṁ saṁvidahāpetvā taṇḍulasappitelādīnaṁ sakaṭāni pūretvā "gatagataṭṭhāne āhāraṁ paṭiyādethā"ti purise pesayiṁsu. **Sūnehi pādehī**ti tāsaṁ hi sukhumālattā pādesu eko phoṭo uṭṭheti, eko bhijjati, ubho pādā kaṭakaṭṭhisamparikiṇṇā viya hutvā uddhumātā. Tena vuttaṁ "sūnehi pādehī"ti. **Bahidvārakoṭṭhake**ti dvārakoṭṭhakassa bahi. Kasmā panevaṁ ṭhitāti? Evaṁ kirassā ahosi "ahaṁ tathāgatena anuññātā sayameva pabbajjā vesaṁ aggahesiṁ, evaṁ gahitabhāvo ca pana me sakalajambudīpe pākaṭo jāto, sace satthā pabbajjaṁ anujānissati, iccetaṁ kusalaṁ. Sace nānujānissati, mahatī garahā bhavissatī"ti vihāraṁ pavisituṁ asakkontī rodamānā aṭṭhāsi. **Kiṁ nu**[1] **tvaṁ gotamī**ti kiṁ nu rājakulānaṁ vipatti uppannā, kena nu tvaṁ kāraṇena evaṁ vivaṇṇabhāvaṁ pattā sūnehi pādehi -pa- ṭhitāti.

Aññenapi pariyāyenāti aññenapi kāraṇena. **Āpādikā**ti saṁvaḍḍhikā, tumhākaṁ hatthapādesu hatthapādakiccaṁ asādhentesu hatthe ca pāde ca vaḍḍhetvā paṭijaggikāti attho. **Posikā**ti divasassa dve tayo vāre nahāpetvā bhojetvā pāyetvā tumhe posesi. **Thaññaṁ pāyesī**ti nandakumāro kira bodhisattato katipāheneva daharataro. Tasmiṁ jāte mahāpajāpati attano puttaṁ dhātīnaṁ

1. Kissa (Pāḷiyaṁ) Aṁ 3. 102 piṭṭhe passitabbaṁ.

datvā sayaṁ bodhisattassa dhātikiccaṁ sādhayamānā attano thaññaṁ pāyesi. Taṁ sandhāya thero evamāha. **Sādhu bhante**ti "bahukārā"ti-ādīhi tassā guṇaṁ kathetvā puna pabbajjaṁ yācanto evamāha.

Mahāpajāpatigotamīvatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhagarudhammakathāvaṇṇanā

403. Satthāpi "itthiyo nāma parittasaddhā[1], ekāyācitamatteyeva pabbajjāya anuññātāya na mama sāsanaṁ garuṁ katvā gaṇhissantī"ti tikkhattuṁ paṭikkhipitvā idāni garuṁ katvā gāhāpetukāmatāya "**sace ānanda mahāpajāpati gotamī aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāti, sāvassā hotu upasampadā**"ti-ādimāha. Tattha **sāvassā**ti sā eva assā pabbajjāpi upasampadāpi hotu.

Tadahupasampannassāti taṁ divasampi upasampannassa. **Abhivādanaṁ paccuṭṭhānaṁ añjalikammaṁ sāmīcikammaṁ kātabban**ti mānatimānaṁ akatvā pañcapatiṭṭhitena abhivādanaṁ, āsanā uṭṭhāya paccuggamanavasena paccuṭṭhānaṁ, dasanakhe samodhānetvā añjalikammaṁ, āsanapaññāpanabījanādikaṁ anucchavikakammasaṅkhātaṁ sāmīcikammañca kattabbaṁ. **Abhikkhuke āvāse**ti yattha vasantiyā anantarāyena ovādatthāya upasaṅkamanārahe ṭhāne ovādadāyako ācariyo natthi, ayaṁ abhikkhuko āvāso nāma, evarūpe āvāse vassaṁ na upagantabbaṁ. **Anvaddhamāsan**ti anuposathikaṁ. **Ovādūpasaṅkamanan**ti ovādatthāya upasaṅkamanaṁ. **Diṭṭhenā**ti cakkhunā diṭṭhena. **Sutenā**ti sotena sutena. **Parisaṅkāyā**ti diṭṭhasutavasena parisaṅki tena. **Garudhamman**ti garukaṁ saṁghādisesāpattiṁ. **Pakkhamānattan**ti anūnāni pannarasa divasāni mānattaṁ. **Chasu dhammesū**ti vikālabhojanacchaṭṭhesu sikkhā padesu. **Sikkhitasikkhāyā**ti ekasikkhampi akhaṇḍaṁ katvā pūritasikkhāya.

Na akkositabbo na paribhāsitabboti dasannaṁ akkosavatthūnaṁ aññatarena akkosavatthunā na akkositabbo, bhayupadaṁsanāya[2]

---

1. Parittasattā (Syā), parittapaññā (Aṁ-Ṭṭha 3. 236 piṭṭhe.)
2. Bhassaparamparāya (Ka)

kāyaci paribhāsāya na paribhāsitabbo. **Ovaṭo bhikkhunīnaṁ bhikkhūsu vacanapatho**ti ovādānusāsanidhammakathāsaṅkhāto vacanapatho bhikkhunīnaṁ bhikkhūsu ovaṭo pihito, na bhikkhuniyā koci bhikkhu ovaditabbo vā anusāsitabbo vā, "bhante porāṇakattherā idañcidañca vattaṁ pūrayiṁsū"ti evaṁ pana paveṇivasena kathetuṁ vaṭṭati. **Anovaṭo bhikkhūnaṁ bhikkhunīsū**ti bhikkhūnaṁ pana bhikkhunīsu vacanapatho anivārito, yathāruciyā ovadantu anusāsantu dhammakathaṁ kathentūti ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā garudhammakathā mahāvibhaṅge[1] vuttanayeneva veditabbā.

Ime pana aṭṭha garudhamme satthu santike uggahetvā therena attano ārociyamāne sutvā mahāpajāpatiyā tāvamahantaṁ domanassaṁ khaṇena paṭippassambhi. Anotattadahato āhaṭena sītudakassa ghaṭasatena matthake parisittā viya vigatapariḷāhā attamanā hutvā garudhammapaṭiggahaṇena uppannapītipāmojjaṁ āvi karontī "**seyyathāpi bhante**"ti-ādikaṁ udānaṁ udānesi. Tattha **daharo**ti taruṇo. **Yuvā**ti yobbaññabhāve ṭhito. **Maṇḍanakajātiko**ti alaṅkārasabhāvo. Tattha koci taruṇopi yuvā na hoti yathā atitaruṇo. Koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo ālasiyabyasanā dīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto, tasmā evamāha. Uppalādīni lokasammatattā vuttāni. Ito paraṁ yaṁ yaṁ vattabbaṁ, taṁ taṁ aṭṭhakathāyaṁ dassitameva.

Tattha **mātugāmassa pabbajitattā**ti idaṁ pañcavassasatato uddhaṁ aṭṭhatvā pañcasuyeva vassasatesu saddhammaṭṭhitiyā kāraṇanidassanaṁ. **Paṭisambhidāpabheda ppattakhīṇāsavavaseneva vuttan**ti ettha "paṭisambhidāpattakhīṇāsavaggahaṇena jhānānipi gahitāneva honti. Na hi nijjhānakānaṁ sabbappakārasampatti ijjhatī"ti **gaṇṭhi padesu** vuttaṁ. **Sukkhavipassakakhīṇāsavavasena vassasahassan**ti-ādinā ca yaṁ vuttaṁ. Taṁ khandhakabhāṇakānaṁ matena vuttanti veditabbaṁ. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṁ**[2] pana evaṁ vutta—

---

1. Vi-Ṭṭha 3. 58 piṭṭhādīsu.
2. Dī-Ṭṭha 3. 83 piṭṭhe.

"Paṭisambhidāpattehi vassasahassaṁ aṭṭhāsi, chaḷabhiññehi vassasahassaṁ, tevijjehi vassasahassaṁ, sukkhavipassakehi vassasahassaṁ, pātimokkhena vassasahassaṁ aṭṭhāsī"ti.

Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyampi[1]—

"Buddhānaṁ hi parinibbānato vassasahassameva paṭisambhidā nibbattetuṁ sakkonti, tato paraṁ cha abhiññā, tato tāpi nibbattetuṁ asakkontā tisso vijjā nibbattenti, gacchante gacchante kāle tāpi nibbattetuṁ asakkontā sukkhavipassakā honti. Eteneva upāyena anāgāmino sakadāgāmino sotāpannā"ti—

vuttaṁ.

Saṁyuttanikāyaṭṭhakathāyaṁ[2] pana—

"Paṭhamabodhiyaṁ hi bhikkhū paṭisambhidāpattā ahesuṁ. Atha kāle gacchante paṭisambhidā pāpuṇituṁ na sakkhiṁsu, chaḷabhiññā ahesuṁ, tato cha abhiññā pattuṁ asakkontā tisso vijjā pāpuṇiṁsu. Idāni kāle gacchante tisso vijjā pāpuṇituṁ asakkontā āsavakkhayamattaṁ pāpuṇissanti, tampi asakkontā anāgāmi phalaṁ, tampi asakkontā sakadā gāmiphalaṁ, tampi asakkontā sotāpattiphalaṁ, gacchante kāle sotāpatti phalampi pattuṁ na sakkhissantī"ti—

vuttaṁ.

Yasmā cetaṁ sabbaṁ aññamaññapaṭiviruddhaṁ, tasmā tesaṁ tesaṁ bhāṇakānaṁ matameva ācariyena tattha tattha dassitanti gahetabbaṁ. Aññathā hi ācariyasseva pubbā paravirodhappasaṅgo siyāti.

Tāniyevāti tāniyeva pañca vassasahassāni. Pariyattimūlakaṁ sāsananti āha **"na hi pariyattiyā asati paṭivedho atthī"**ti-ādi. Pariyattiyā hi antarahitāya paṭipatti antaradhāyati, paṭipattiyā antarahitāya adhigamo antaradhāyati. Kiṁ kāraṇā? Ayañhi

---

1. Aṁ-Ṭṭha 1. 67 piṭṭhe.
2. Saṁ-Ṭṭha 2. 187 piṭṭhe.

pariyatti paṭipattiyā paccayo hoti, paṭipatti adhigamassa, iti paṭipattitopi pariyattiyeva pamāṇaṁ. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedha karā bhikkhū bahū honti, “esa[1] bhikkhu puthujjano”ti aṅguliṁ pasāretvā dassetabbo hoti, imasmiṁyeva dīpe ekavāraṁ puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā, iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyattiyeva pamāṇaṁ. Paṇḍito hi tepiṭakaṁ sutvā dvepi pūreti. Yathā amhākaṁ bodhisatto āḷārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānā saññāyatanasamāpattiyā parikammaṁ pucchi, so “na jānāmī”ti āha, tato udakassa santikaṁ gantvā adhigatavisesaṁ saṁsanditvā nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṁ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantarameva mahāsatto taṁ sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyattiṁ sutvā dvepi pūreti, tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṁ ṭhitaṁ hoti. Yathāpi mahato taḷākassa pāḷiyā thirāya udakaṁ na ṭhassatīti na vattabbaṁ, udake sati padumādīni pupphāni na pupphissantīti na vattabbaṁ, evameva mahātaḷākassa thirapāḷisadise tepiṭake buddhavacane sati mahātaḷāke udakasadisā paṭipattipūrakā kulaputtā natthīti na vattabbaṁ, tesu sati mahātaḷāke padumādīni pupphāni viya sotāpannādayo ariyapuggalā natthīti na vattabbaṁ. Evaṁ ekantato pariyattiyeva pamāṇaṁ.

Pariyattiyā antarahitāyāti ettha **pariyattī**ti[2] tepiṭakaṁ buddhavacanaṁ sāṭṭhakathā pāḷi. Yāva sā tiṭṭhati, tāva pariyatti paripuṇṇā nāma hoti. Gacchante gacchante kāle kaliyugarājāno adhammikā honti, tesu adhammikesu tesampi amaccādayo adhammikā honti, tato raṭṭhajanapadavāsinoti tesaṁ adhammikatāya na devo sammā vassati, tato sassāni na sampajjanti, tesu asampajjantesu paccayadāyakā bhikkhu saṁghassa paccaye dātuṁ na sakkonti, bhikkhū paccayehi kilamantā antevāsike saṅga hetuṁ na sakkonti. Gacchante gacchante kāle pariyatti parihāyati, atthavasena dhāretuṁ na sakkonti,

1. Na esa (Syā)
2. Aṁ-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

pāḷivaseneva dhārenti. Tato kāle gacchante pāḷimpi sakalaṁ dhāretuṁ na sakkonti, paṭhamaṁ abhidhammapiṭakaṁ parihāyati, parihāyamānaṁ matthakato paṭṭhāya parihāyati. Paṭhamameva hi mahāpakaraṇaṁ parihāyati, tasmiṁ parihīne yamakaṁ, kathāvatthu, puggalapaññatti, dhātukathā, vibhaṅgo, dhammasaṅgahoti.

Evaṁ abhidhammapiṭake parihīne matthakato paṭṭhāya suttantapiṭakaṁ parihāyati. Paṭhamañhi aṅguttaranikāyo parihāyati, tasmimpi paṭhamaṁ ekādasaka nipāto -pa- tato ekakanipātoti. Evaṁ aṅguttaranikāye parihīne matthakato paṭṭhāya saṁyuttanikāyo parihāyati. Paṭhamañhi mahāvaggo parihāyati, tato saḷāyatanavaggo, khandhakavaggo, nidānavaggo, sagāthāvaggoti. Evaṁ saṁyuttanikāye parihīne matthakato paṭṭhāya majjhimanikāyo parihāyati. Paṭhamañhi uparipaṇṇāsako parihāyati, tato majjhimapaṇṇāsako, tato mūlapaṇṇāsakoti. Evaṁ majjhimanikāye parihīne matthakato paṭṭhāya dīghanikāyo parihāyati. Paṭhamañhi pāthikavaggo parihāyati, tato mahāvaggo, tato sīlakkhandhavaggoti. Evaṁ dīghanikāye parihīne suttantapiṭakaṁ parihīnaṁ nāma hoti. Vinayapiṭakena saddhiṁ jātakameva dhārenti. Vinayapiṭakaṁ hi lajjino dhārenti, lābhakāmā pana "suttante kathitepi sallakkhentā natthī"ti jātakameva dhārenti. Gacchante kāle jātakampi dhāretuṁ na sakkonti. Atha nesaṁ paṭhamaṁ vessantara jātakaṁ parihāyati, tato paṭilomakkamena puṇṇakajātakaṁ, mahānāradajātakanti pariyo sāne apaṇṇakajātakaṁ parihāyati, vinayapiṭakameva dhārenti.

Gacchante kāle tampi matthakato paṭṭhāya parihāyati. Paṭhamañhi parivāro parihāyati, tato khandhako, bhikkhunīvibhaṅgo, mahāvibhaṅgoti anukkamena uposathakkhandhakamattameva dhārenti. Tadāpi pariyatti anantarahitāva hoti. Yāva pana manussesu catuppadikagāthāpi pavattati, tāva pariyatti anantarahitāva hoti. Yadā saddho pasanno rājā hatthikkhandhe suvaṇṇacaṅkoṭakamhi sahassatthavikaṁ ṭhapāpetvā "buddhehi kathitaṁ catuppadikaṁ gāthaṁ jānanto imaṁ sahassaṁ gaṇhatū"ti nagare bheriṁ carāpetvā gaṇhanakaṁ alabhitvā "ekavāraṁ carāpite nāmaṁ suṇantāpi honti asuṇantāpī"ti yāvatatiyaṁ carāpetvā gaṇhanakaṁ alabhitvā

rājapurisā sahassatthavikaṁ puna rājakulaṁ pavesenti, tadā pariyatti antarahitā nāma hoti.

Ciraṁ pavattissatīti pariyattiyā antarahitāyapi liṅgamattaṁ addhānaṁ pavattissati. Kathaṁ? Gacchante gacchante hi kāle cīvaraggahaṇaṁ pattaggahaṇaṁ samiñjanapasāraṇaṁ ālokitavilokitaṁ na pāsādikaṁ hoti, nigaṇṭhasamaṇā viya alābu pattaṁ bhikkhū pattaṁ aggabāhāya parikkhipitvā ādāya vicaranti, ettāvatāpi liṅgaṁ anantarahitameva hoti. Gacchante pana kāle aggabāhato otāretvā hatthena vā sikkāya vā olambetvā[1] vicaranti, cīvarampi rajanasāruppaṁ akatvā oṭṭhaṭṭhivaṇṇaṁ katvā rajanti. Gacchante kāle rajanampi na hoti, dasacchindanaṁ ovaṭṭikāvijjhanaṁ kappamattañca katvā vaḷañjanti, puna ovaṭṭikaṁ vijjhitvā kappaṁ na karonti. Tato ubhayampi akatvā dasā chetvā paribbājakā viya caranti. Gacchante kāle "ko iminā amhākaṁ attho"ti khuddakaṁ kāsāvakhaṇḍaṁ hatthe vā gīvāyaṁ vā bandhanti, kesesu vā allīyāpenti, dārabharaṇaṁ karontā kasitvā vapitvā jīvikaṁ kappetvā vicaranti, tadā dakkhiṇaṁ dento jano saṁghaṁ uddissa etesampi deti. Idaṁ sandhāya bhagavatā vuttaṁ "bhavissanti kho panānanda anāgatamaddhānaṁ gotrabhuno kāsāvakaṇṭhā dussīlā pāpadhammā, tesu dussīlesu saṁghaṁ uddissa dānaṁ dassanti, tadāpāhaṁ ānanda saṁghagataṁ dakkhiṇaṁ asaṅkhyeyyaṁ appameyyaṁ vadāmī"ti[2]. Tato gacchante kāle nānāvidhāni kammāni karontā "papañco esa, kiṁ iminā amhākan"ti kāsāvakhaṇḍaṁ chinditvā araññe khipanti, tasmiṁ kāle liṅgaṁ antarahitaṁ nāma hoti. Kassapadasabalassa kira kālato paṭṭhāya yonakānaṁ setavatthāni pārupitvā caraṇacārittaṁ jātaṁ. Evaṁ pariyattiyā antarahitāyapi liṅgamattaṁ ciraṁ pavattissatīti veditabbaṁ.

Aṭṭhagarudhammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Olambitvā (Syā) 2. Ma 3. 299 piṭṭhe.

Bhikkhunī-upasampannānujānanakathāvaṇṇanā

404-405. **Yadaggenā**ti yaṁ divasaṁ ādiṁ katvā. **Tadevā**ti[1] tasmiññeva divase. **Anuññattiyā**ti[2] anuññāya. **Ekāhaṁ bhante ānanda bhagavantaṁ varaṁ yācāmī**ti "evameva kho ahaṁ bhante ānanda ime aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāmi yāvajīvaṁ anatikkamanīye"ti paṭijānitvā idāni kasmā varaṁ yācatīti ce? Parūpavādavivajjanatthaṁ. Evañhi keci vadeyyuṁ "mahāpajāpatiyā paṭhamaṁ sampaṭicchitattā bhikkhūnaṁ bhikkhunīnañca yathāvuḍḍhaṁ abhivādanaṁ nāhosi, sā ce varaṁ yāceyya, bhagavā anujāneyyā"ti.

406. **Sarāgāyā**ti sarāgabhāvāya kāmarāgabhavarāgaparibrūhanāya. **Saññogāyā**ti vaṭṭe saṁyojanatthāya. **Ācayāyā**ti vaṭṭassa vaḍḍhanatthāya. **Mahicchatāyā**ti mahicchabhāvāya. **Asantuṭṭhiyā**ti asantuṭṭhibhāvāya. **Saṅgaṇikāyā**ti kilesasaṅgaṇagaṇasaṅgaṇavihārāya. **Kosajjāyā**ti kusītabhāvāya. **Dubbharatāyā**ti dupposatāya. **Virāgāyā**ti sakalavaṭṭato virajjanatthāya. **Visaññogāyā**ti kāmarāgādīhi visaṁyujjanatthāya. **Apacayā yā**ti sabbassapi vaṭṭassa apacayatthāya, nibbānāyāti attho. **Appicchatāyā**ti paccayappicchatādivasena sabbaso icchāpagamāya. **Santuṭṭhiyā**ti dvādasavidhasantuṭṭhibhāvāya. **Pavivekāyā**ti pavivittabhāvāya kāyavivekāditadaṅgavivekādivivekasiddhiyā. **Vīriyārambhāyā**ti kāyikassa ceva cetasikassa ca vīriyassa paggaṇhanatthāya. **Subharatāyā**ti sukhaposanatthāya[3]. Evaṁ yo pariyattidhammo uggahaṇadhāraṇaparipucchāmanasikāravasena yoniso paṭipajjantassa sarāgādibhāvaparivajjanassa kāraṇaṁ hutvā virāgādibhā vāya saṁvattati, ekaṁsato **eso dhammo, eso vinayo** sammadeva apāyādīsu apatanavasena dhāraṇato kilesānaṁ vinayanato, satthu sammāsambuddhassa ovādānusiṭṭhibhāvato **etaṁ satthusāsana**nti **dhāreyyāsi** jāneyyāsi, avabujjheyyāsīti attho. Imasmiṁsutte paṭhamavārena vaṭṭaṁ, dutiyavārena vivaṭṭaṁ kathitaṁ.

---

1. Tadāvāti (Syā) 2. Anupaññattiyāti (Aṭṭhakathāyaṁ) 3. Suṭṭhuposanatthāya (Ka)

409-410. **Vimānetvā**ti aparajjhitvā. **Kammappattāyopī**ti kammārahāpi. **Āpatti gāminiyopī**ti āpatti-āpannāyopi. **Vuttanayeneva kāretabbataṁ āpajjantī**ti tathākaraṇassa paṭikkhittattā dukkaṭena kāretabbataṁ āpajjanti.

413-5-7. **Dve tisso bhikkhuniyo**ti dvīhi tīhi bhikkhunīhi. **Na ārocentī**ti pātimokkhuddesakassa na ārocenti. **Na paccāharantī**ti bhikkhunīnaṁ na paccāharanti. **Visesa kan**ti vattabhaṅgaṁ[1].

420. **Tena ca bhikkhu nimantetabbo**ti sāmīcidassanametaṁ, na pana animantiyā āpatti.

425. **Tayo nissaye**ti[2] senāsananissayaṁ apanetvā apare tayo nissaye[3]. Rukkha mūlasenāsanañhi sā na labhati.

428. **Anuvādaṁ paṭṭhapentī**ti issariyaṁ pavattenti.

430. **Bhikkhudūtena upasampādentī**ti bhikkhuyeva dūto bhikkhudūto, tena bhikkhudūtena, bhikkhudūtaṁ katvā upasampādentīti attho.

431. **Na sammatī**ti nappahoti. **Navakamman**ti navakammaṁ katvā "ettakāni vassāni vasatū"ti apaloketvā saṁghikabhūmidānaṁ.

432. **Sannisinnagabbhā**ti patiṭṭhitagabbhā.

434. **Pabbajjampi na labhatī**ti titthāyatanasaṅkantāya abhabbabhāvūpagamanato na labhati. **Idaṁ odissa anuññātaṁ vaṭṭatī**ti ekato vā ubhato vā avassave satipi odissa anuññātattā vaṭṭati. Sesamettha pāḷito aṭṭhakathāto ca suviññeyyamevāti.

Bhikkhunī-upasampannānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhikkhunikkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Pattabhaṅgaṁ (Syā) 2. Nissayāti (Syā) 3. Nissayā (Syā)

11. Pañcasatikakkhandhaka

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā

437. Pañcasatikakkhandhake **pāvāya kusināranti**[1] pāvānagare piṇḍāya caritvā kusināraṁ gamissāmīti addhānamaggappaṭipanno. **Mandāravapupphaṁ gahetvāti** mahācāṭippamāṇaṁ pupphaṁ āgantukadaṇḍake ṭhapetvā chattaṁ viya gahetvā. **Addasaṁ khoti** āgacchantaṁ dūratova addasaṁ. Disvā ca pana "pucchissāmi naṁ bhagavato pavattin"ti cittaṁ uppādetvā "sace kho pana nisinnakova pucchissāmi, satthari agāravo kato bhavissatī"ti uṭṭhahitvā ṭhitaṭṭhānato apakkamma chaddanto nāgarājā maṇicammaṁ viya dasabaladattiyaṁ meghavaṇṇapaṁsukūlacīvaraṁ pārupitvā dasana khasamodhānasamujjalaṁ añjaliṁ sirasmiṁ patiṭṭhāpetvā satthari katena gāravena ājīva kassa abhimukho hutvā "apāvuso amhākaṁ satthāraṁ jānāsī"ti āha. Kiṁ pana satthu parinibbānaṁ jānanto pucchi ajānantoti? Āvajjanappaṭibaddhaṁ khīṇāsavānaṁ jānanaṁ. Anāvajjitattā panesa ajānanto pucchīti eke. Thero samāpattibahulo rattiṭṭhāna divāṭṭhānaleṇamaṇḍapādīsu niccaṁ samāpattiphaleneva yāpeti. Kulasantakampi[2] gāmaṁ pavisitvā dvāre samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhitova bhikkhaṁ gaṇhāti. Thero kira "iminā me pacchimena attabhāvena mahājanānuggahaṁ karissāmi, ye mayhaṁ bhikkhaṁ vā denti, gandhamālādīhi vā sakkāraṁ karonti, tesaṁ taṁ mahapphalaṁ hotū"ti evaṁ karoti. Tasmā samāpattibahulatāya na jāni. Iti ajānantova pucchīti vadanti, taṁ na gahetabbaṁ. Na hettha ajānanakāraṇaṁ atthi. Abhilakkhitaṁ satthu parinibbānaṁ ahosi dasasahassilokadhātukampanādīhi nimittehi. Therassa pana parisāya kehici bhikkhūhi bhagavā diṭṭhapubbo, kehica na diṭṭhapubbo. Tattha yehi diṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Yehipi adiṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Tattha yehi na diṭṭhapubbo, te abhidassanakāmatāya gantvā "kuhiṁ bhagavā"ti pucchantā "parinibbuto"ti sutvā sandhāretuṁ na sakkhissanti. Cīvaraṁ chaḍḍetvā ekavatthā vā dunnivatthā vā urāni paṭipisantā parodissanti. Tattha manussā "mahākassapena saddhiṁ āgatapaṁsukū likā sayampi itthiyo viya parodanti,

---

1. Dī-Ṭṭha 2. 189 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Kulasatikampi (Syā)

te kiṁ amhe samassāsentī"ti mayhaṁ dosaṁ dassanti. Idaṁ pana suññaṁ mahāraññaṁ, idha yathā tathā rodantesu doso natthi. Purimataraṁ sutvā nāma sokopi tanuko hotīti bhikkhūnaṁ satuppādalābhatthaṁ jānantova pucchi.

Ajja sattāhaparinibbutoti ajja divasato paṭilomato sattame ahani parinibbuto. **Tato me idan**ti tato samaṇassa gotamassa parinibbutaṭṭhānato. **Avītarāgā**ti puthujjanā ceva sotāpannasakadāgāmino ca. Tesañhi domanassaṁ appahīnaṁ, tasmā tepi bāhā paggayha kandanti, ubho hatthe sīse ṭhapetvā rodanti. **Chinnapātaṁ papatantī**ti chinnānaṁ pāto viya chinnapāto, taṁ chinnapātaṁ, bhāvanapuṁsakaniddesoyaṁ, majjhe chinnā viya hutvā yato vā tato vā patantīti attho. **Āvaṭṭantī**ti abhimukhabhāvena vaṭṭanti. Yattha patitā, tato katipayaratanaṭṭhānaṁ vaṭṭanavaseneva gantvā puna yathā patitameva ṭhānaṁ vaṭṭanavasena āgacchanti. **Vivaṭṭantī**ti yattha patitā, tato nivaṭṭanti, patitaṭṭhānato parabhāgaṁ vaṭṭamānā gacchantīti attho. Apica purato vaṭṭanaṁ **āvaṭṭanaṁ**, passato pacchato ca vaṭṭanaṁ **vivaṭṭanaṁ.** Tasmā dve pāde pasāretvā sakiṁ purato sakiṁ pacchato sakiṁ vāmato sakiṁ dakkhiṇato samparivaṭṭamānāpi āvaṭṭanti vivaṭṭantīti vuccanti. **Vītarāgā**ti pahīnadomanassā iṭṭhāniṭṭhesu nibbikāratāya silāthambhasadisā anāgāmikhīṇāsavā. Kāmañhi domanasse asatipi ekacco rāgo hotiyeva, rāge pana asati domanassassa asambhavoyeva. Tadekaṭṭhabhāvato hi rāgappahānena pahīna domanassā vuttā, na khīṇāsavā eva.

Sabbeheva piyehīti-ādīsu piyāyitabbato **piyehi** manavaḍḍhanato **manāpehi** mātā pitābhātābhaginī-ādikehi. **Nānābhāvo**ti jātiyā nānābhāvo, jāti-anurūpagamanena[1] visuṁ bhāvo, asambaddhabhāvoti attho. **Vinābhāvo**ti maraṇena vinābhāvo, cutiyā tenattabhā vena apunapavattanato vippayogoti attho. **Aññathābhāvo**ti bhavena aññathābhāvo, bhavantaraggahaṇena

1. Jāti-antarūpagamanena (Ka)

"kāmāvacarasatto rūpāvacaro hotī"ti-ādinā tatthāpi "manusso devo hotī"ti-ādinā ca purima kārato aññākāratāti attho. **Tan**ti tasmā. **Kutettha labbhā**ti kuto kuhiṁ kasmiṁ nāma ṭhāne ettha etasmiṁ khandhappavatte yaṁ taṁ jātaṁ -pa- mā palujjīti laddhuṁ sakkā, na sakkā eva tādisassa kāraṇassa abhāvato. Idaṁ vuttaṁ hoti—yasmā sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo, tasmā dasa pāramiyo pūretvāpi sambodhiṁ patvāpi dhammacakkaṁ pavattetvāpi yamakapāṭihāriyaṁ dassetvāpi devorohaṇaṁ katvāpi yaṁ taṁ jātaṁ bhūtaṁ saṅkhataṁ palokadhammaṁ, tañca tathāgatassapi sarīraṁ mā palujjīti netaṁ ṭhānaṁ vijjati, rodantenapi kandantenapi na sakkā taṁ kāraṇaṁ laddhunti.

Tena kho panāvuso samayena subhaddo nāma vuḍḍhapabbajitoti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ **nidānavaṇṇanāyaṁ**[1] vuttanayameva.

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā

441. **Samūhaneyyā**ti ākaṅkhamāno samūhanatu, yadi icchati, samūhaneyyāti attho. Kasmā pana "samūhanathā"ti ekaṁseneva avatvā "ākaṅkhamāno samūhaneyyā"ti vikappavacaneneva bhagavā ṭhapesīti? Mahākassapassa ñāṇabalassa diṭṭhattā. Passati hi bhagavā "samūhanathāti vuttepi saṅgītikāle kassapo na samūhanissatī"ti, tasmā vikappe neva ṭhapesi. Yadi asamūhananaṁ diṭṭhaṁ, tadeva ca icchitaṁ, atha kasmā bhagavā "ākaṅkhamāno samūhanatū"ti avocāti? Tathārūpapuggalajjhāsayavasena. Santi hi keci khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samādāya vattituṁ anicchantā, tesaṁ tathā avucca māne bhagavati vighāto uppajjeyya, taṁ tesaṁ bhavissati dīgharattaṁ ahitāya dukkhāya. Tathā pana vutte tesaṁ vighāto na uppajjeyya, amhākamevāyaṁ doso, yato amhesuyeva keci samūhananaṁ na

---

1. Sārattha-Ṭī 1. 29 piṭṭhādīsu.

icchantīti. Keci "sakalassa pana sāsanassa saṁghāyattabhāvakaraṇatthaṁ tathā vuttan"ti vadanti. Yaṁ kiñci satthārā sikkhāpadaṁ paññattaṁ, taṁ samaṇā sakyaputtiyā sirasā sampaṭicchitvā jīvitaṁ viya rakkhanti. Tathā hi te "khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni ākaṅkhamāno saṁgho samūhanatū"ti vuttepi na samūhaniṁsu. Aññadatthu purato viya tassa accayepi rakkhiṁsuyevāti satthu sāsanassa saṁghassa ca mahantabhāvadassanatthampi tathā vuttanti daṭṭhabbaṁ. Tathā hi āyasmā ānando aññepi vā bhikkhū "katamaṁ pana bhante khuddakaṁ, katamaṁ anukhuddakan"ti na pucchiṁsu samūha najjhāsayasseva abhāvato, teneva ekasikkhāpadampi apariccajitvā sabbesaṁ anuggahetabbabhāvadassanatthaṁ "cattāri pārājikāni ṭhapetvā avasesāni khuddānukhuddakānī"ti-ādimāhaṁsu. Evañhi vadantehi "khuddānukhuddakā ime nāmā"ti avinicchitattā sabbesaṁ anuggahetabbabhāvo dassito hoti.

442. **Atha kho āyasmā mahākassapo saṁghaṁ ñāpesī**ti ettha pana keci vadanti "bhante nāgasena katamaṁ khuddakaṁ, katamaṁ anukhuddakanti milindaraññā pucchite 'dukkaṭaṁ mahārāja khuddakaṁ, dubbhāsitaṁ anukhuddaka'nti[1] vuttattā nāgasenatthero khuddānukhuddakaṁ jāni, mahākassapatthero pana taṁ ajānanto 'suṇātu me āvuso'ti-ādinā kammavācaṁ sāvesī"ti, na taṁ evaṁ gahetabbaṁ. Nāgasenatthero hi paresaṁ vādapathopacchedanatthaṁ saṅgītikāle dhammasaṅgāhakamahātherehi gahitakoṭṭhāsesu antimakoṭṭhāsameva gahetvā milindarājānaṁ saññāpesi, mahākassapatthero pana ekasikkhāpadampi asamūhanitukāmatāya tathā kammavācaṁ sāvesi.

Tattha **gihigatānī**ti gihipaṭisaṁyuttānīti vadanti. Gihīsu gatāni, tehi ñātāni **gihigatānī**ti evaṁ panettha attho daṭṭhabbo. Dhūmakālo etassāti **dhūmakālikaṁ** citaka dhūmavūpasamato paraṁ appavattanato. **Appaññattan**ti-ādīsu[2] navaṁ adhammikaṁ katikavattaṁ vā sikkhāpadaṁ vā bandhantā **appaññattaṁ paññapenti** nāma purāṇa santhatavatthusmiṁ sāvatthiyaṁ bhikkhū viya. Uddhambaṁ ubbinayaṁ sāsanaṁ dīpentā **paññattaṁ samucchindanti** nāma vassasataparinibbute

1. Khu 11. 146 piṭṭhe. 2. Dī-Ṭṭha 2. 115; Aṁ-Ṭṭha 3. 158 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

bhagavati vesālikā vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikka mantā **yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti** nāma assajipunabbasukā viya. Navaṁ pana katikavattaṁ vā sikkhāpadaṁ vā abandhantā, dhammato vinayato sāsanaṁ dīpentā, khuddānukhuddakampi ca sikkhāpadaṁ asamūhanantā **appaññattaṁ na paññapenti, paññattaṁ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti** nāma āyasmā upaseno viya āyasmā yaso kākaṇḍakaputto viya ca.

443. **Bhagavatā oḷārike nimitte kayiramāne**ti vesāliṁ nissāya cāpāle[1] cetiye viharantena bhagavatā—

> "Ramaṇīyā ānanda vesālī, ramaṇīyaṁ udenacetiyaṁ, ramaṇīyaṁ gotamakacetiyaṁ, ramaṇīyaṁ sattambacetiyaṁ, ramaṇīyaṁ bahuputtacetiyaṁ, ramaṇīyaṁ sārandadacetiyaṁ, ramaṇīyaṁ cāpālacetiyaṁ. Yassa kassaci ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānīkatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno kappaṁ vā tiṭṭheyya kappāvasesaṁ vā. Tathāgatassa kho pana ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānīkatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno ānanda tathāgato kappaṁ vā tiṭṭheyya kappāvasesaṁ vā"ti[2]—

evaṁ oḷārike nimitte kayiramāne.

Mārena pariyuṭṭhitacittoti mārena ajjhotthaṭacitto. Māro hi yassa sabbena sabbaṁ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṁ pariyuṭṭhāti. Therassa ca cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṁ pariyuṭṭhāsi. So pana cittapariyuṭṭhānaṁ karonto kiṁ karotīti? Bheravaṁ rūpārammaṇaṁ vā dasseti, saddārammaṇaṁ vā sāveti, tato sattā taṁ disvā vā sutvā vā satiṁ vissajjetvā vivaṭamukhā honti, tesaṁ mukhena hatthaṁ pavesetvā hadayaṁ maddati, tato visaññāva hutvā

---

1. Pāvāle (Syā)

2. Dī 2. 86 piṭṭhe.

tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhena hatthaṁ pavesetuṁ kiṁ sakkhissati, bheravā rammaṇaṁ pana dassesi, taṁ disvā thero nimittobhāsaṁ na paṭivijjhi.

Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmadaṇḍakathāvaṇṇanā

445. **Ujjavanikāyā**ti paṭisotagāminiyā. **Rajoharaṇan**ti rajopuñchanī. **Na kulavaṁ gamentī**ti niratthakavināsanaṁ na gamenti. Kucchito lavo **kulavo,** anayavināsoti vuttaṁ hoti. "Dhammavinayasaṅgītiyā"ti vattabbe saṅgītiyā vinayappadhānattā "**vinayasaṅgītiyā**"ti vuttaṁ. Vinayappadhānā saṅgīti **vinayasaṅgīti.** Sesamettha suviññeyyamevāti.

Pañcasatikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Sattasatikakkhandhaka

Dasavatthukathāvaṇṇanā

446. Sattasatikakkhandhake **nikkhittamaṇisuvaṇṇā**ti rūpiyasikkhāpadeneva paṭikkhittamaṇi suvaṇṇā. Tattha maṇiggahaṇena sabbaṁ dukkaṭavatthu, suvaṇṇaggahaṇena sabbaṁ pācittiyavatthu gahitaṁ hoti. **Bhikkhaggenā**ti bhikkhugaṇanāya.

447. **Upakkilesā**ti virocituṁ adatvā upakkiliṭṭhabhāvakaraṇena upakkilesā. **Mahikā**ti himaṁ. Dhūmo ca rajo ca **dhūmarajo.** Ettha purimā tayo asampatta-upakki lesā, rāhu pana sampatta-upakkilesavasena kathitoti veditabbo. **Samaṇabrāhmaṇā na tapanti na bhāsanti na virocantī**ti guṇapatāpena[1] na tapanti guṇobhāsena na bhāsanti guṇavirocanena na virocanti. **Surāmerayapānā appaṭiviratā**ti pañcavidhāya surāya catubbidhassa ca merayassa pānato aviratā.

Avijjānivuṭāti avijjāya nivāritā pihitā. **Piyarūpābhinandino**ti piyarūpaṁ sātarūpaṁ abhinandamānā tussamānā. **Sādiyantī**ti gaṇhanti. **Aviddasū**ti andhabālā. **Sarajā**ti sakilesarajā. **Magā**ti migasadisā. Tasmiṁ tasmiṁ visaye bhave vā netīti netti, taṇhā yetaṁ adhivacanaṁ. Tāya saha vattantīti **sanettikā.**

448. **Taṁ parisaṁ etadavocā**ti[2] tassa kira evaṁ ahosi "kulaputtā pabbajantā puttadārañceva jātarūparajatañca pahāyeva pabbajanti, na ca sakkā yaṁ pahāya pabba jitā[3] taṁ etehi gāhetun"ti nayaggāhe ṭhatvā etaṁ **"mā ayyā"**ti-ādivacanaṁ avoca. **Ekaṁ senetan**ti etaṁ pañcakāmaguṇakappanaṁ "assamaṇadhammo asakyaputtiyadhammo"ti ekaṁsena dhāreyyāsi.

Tiṇanti senāsanacchadanatiṇaṁ. **Pariyesitabban**ti tiṇacchadane vā iṭṭhakaccha dane vā gehe palujjante yehi taṁ kāritaṁ, tesaṁ santikaṁ

---

1. Guṇapakāsena (Ka)
2. Saṁ-Ṭṭha 3. 144 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.
3. Appahāya pabbajituṁ (Ka)

gantvā "tumhehi kāritaṁ senāsanaṁ ovassati, na sakkā tattha vasitun"ti ācikkhitabbaṁ. Manussā sakkontā karissanti, asakkontā "tumhe vaḍḍhakī gahetvā kārāpetha, mayaṁ te saññāpessāmā"ti vakkhanti. Evaṁ vutte kāretvā tesaṁ ācikkhitabbaṁ, manussā vaḍḍha kīnaṁ dātabbaṁ dassanti. Sace āvāsasāmikā natthi, aññesampi bhikkhācāravattena āro cetvā kāretuṁ vaṭṭati. Imaṁ sandhāya "pariyesitabban"ti vuttaṁ.

Dārūti senāsane gopānasi-ādīsu palujjamānesu tadatthāya dārupariyesitabbaṁ. **Sakaṭan**ti gihivikaṭaṁ vā tāvakālikaṁ vā katvā sakaṭaṁ pariyesitabbaṁ. Na kevalañca sakaṭameva, aññampi vāsipharasukudālādi-upakaraṇaṁ evaṁ pariyesituṁ vaṭṭati. **Puriso**ti hatthakammavasena puriso pariyesitabbo. Yaṁ kañci hi purisaṁ "hatthakammaṁ āvuso dassasī"ti vatvā "dassāmi bhante"ti vutte "imasmiṁ idañcidañca karohī"ti yaṁ icchati, taṁ kāretuṁ vaṭṭati. **Na tvevāhaṁ gāmaṇi kenaci pariyāyenā**ti jātarūparajataṁ panāhaṁ kenacipi kāraṇena pariyesitabbanti na vadāmi.

449. **Pāpakaṁ katan**ti asundaraṁ kataṁ.

450. **Ahogaṅgo**ti tassa pabbatassa nāmaṁ.

451. **Paṭikacceva gaccheyyan**ti yattha taṁ adhikaraṇaṁ vūpasametuṁ bhikkhū sannipatanti, tattha paṭhamameva gaccheyyaṁ. **Sambhāvesun**ti pāpuṇiṁsu.

452. **Aloṇakaṁ bhavissatī**ti aloṇakaṁ bhattaṁ vā byañjanaṁ vā bhavissati. **Āsutā**ti sabbasambhārasajjitā. "Asuttā"ti vā pāṭho.

453. **Ujjaviṁsū**ti nāvaṁ āruyha paṭisotena gacchiṁsu. **Pācīnakā**ti pācīnadesa vāsino.

454. **Nanu tvaṁ āvuso vuḍḍho vīsativassosī**ti nanu tvaṁ āvuso vīsativasso, na nissayapaṭibaddho, kasmā taṁ thero paṇāmetīti dīpenti. **Garunissayaṁ gaṇhāmā**ti kiñcāpi mayaṁ mahallakā, etaṁ pana theraṁ garuṁ katvā vasissāmāti adhippāyo.

455. Mettāya rūpāvacarasamādhimattabhāvato **"kullakavihārenā"**ti vuttaṁ, khuddakena vihārenāti attho, khuddakatā cassa agambhīrabhāvatoti āha **"uttānavihā renā"**ti. **Suññatāvihārenā**ti suññatāmukhena adhigataphalasamāpattiṁ sandhāya vuttaṁ.

457. **Suttavibhaṅge**ti padabhājanīye. **Tena saddhin**ti purepaṭiggahitaloṇena saddhiṁ. **Na hi ettha yāvajīvikaṁ tadahupaṭiggahitan**ti "kappati siṅgiloṇakappo"ti ettha vuttasiṅgiloṇaṁ sandhāya vuttaṁ. Tañhi pure paṭiggahetvā siṅgena parihaṭaṁ na tadahupaṭiggahitaṁ. **Yāvakālikameva tadahupaṭiggahitan**ti siṅgiloṇena missetvā bhuñji tabbaṁ aloṇāmisaṁ sandhāya vuttaṁ. **Uposathasaṁyutte**ti uposathapaṭisaṁyutte, uposathakkhandhaketi vuttaṁ hoti. Atisaraṇaṁ atisāro, atikkamo. Vinayassa atisāro **vinayātisāro. Taṁ pamāṇaṁ karontassā**ti dasāya saddhiṁ nisīdane yaṁ pamāṇaṁ vuttaṁ, dasāya vinā taṁ pamāṇaṁ karontassa. Sesamettha suviññeyyameva.

Sattasatikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvivaggasaṅgahāti cūḷavaggamahāvaggasaṅkhātehi dvīhi vaggehi saṅgahitā. **Dvāvīsatipabhedanā**ti mahāvagge dasa, cūḷavagge dvādasāti evaṁ dvāvīsatippabhedā. **Sāsane**ti satthusāsane. Ye khandhakāvuttāti yojetabbaṁ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṁ

Cūḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Parivāra

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Soḷasamahāvāra

Paññattivāravaṇṇanā

Visuddhaparivārassāti sabbaso parisuddhakhīṇāsavaparivārassa. **Dhammakkhandhasarīrassā**ti sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanasaṅkhāta dhammakkhandhasarīrassa sāsaneti sambandho. **Tassā**ti "parivāro"ti yo saṅgahaṁ āruḷho, tassa. **Pubbāgataṁ nayan**ti pubbe āgataṁ vinicchayaṁ.

1. Pakatatthapaṭiniddeso ta-saddoti tassa "bhagavatā"ti-ādīhi padehi samānādhi karaṇabhāvena vuttatthassa yāya vinayapaññattiyā bhagavā pakato adhikato supākaṭo ca, taṁ vinayapaññattiṁ saddhiṁ yācanāya atthabhāvena dassento **"yo so -pa- vinaya paññattiṁ paññapesī"**ti āha. Tattha **vinayapaññattin**ti vinayabhūtaṁ paññattiṁ.

"Jānatā passatā"ti imesaṁ padānaṁ vinayassa adhikatattā tattha vuttanayena tāva atthaṁ yojetvā idāni suttantanayena dassento satipi ñāṇadassana-saddānaṁ paññāvevacanabhāve tena tena visesena tesaṁ visayavisesapavattidassanatthaṁ vijjattayavasena abhiññānāvaraṇañāṇavasena sabbaññutaññāṇamaṁsacakkhuvasena paṭivedhadesanāñāṇavasena ca atthaṁ yojetvā dassento **"apicā"**ti-ādimāha. Tattha **pubbenivāsādīhī**ti pubbenivāsāsavakkhayañāṇehi. **Paṭivedhapaññāyā**ti ariyamaggapaññāya. **Desanāpaññāya passatā**ti desetabbadhammānaṁ desetabbappakāraṁ bodhaneyyapuggalānañca āsayānu sayacaritādhimutti-ādibhedaṁ dhammaṁ desanāpaññāya yāthāvato passatā. **Arahatā**ti arīnaṁ, arānañca hatattā, paccayādinañca arahattā arahatā. **Sammāsambuddhenā**ti sammā sāmañca saccānaṁ buddhattā sammāsambuddhena. Atha vā

antarāyikadhamme **jānatā,** niyyānikadhamme **passatā,** kilesārīnaṁ hatattā **arahatā,** sammā sāmaṁ sabbadhammānaṁ buddhattā **sammāsambuddhenā**ti evaṁ catuvesārajja vasenapettha yojanā veditabbā.

Apica ṭhānāṭṭhānādivibhāgaṁ **jānatā,** yathākammūpage satte **passatā,** savāsana āsavānaṁ chinnattā **arahatā,** abhiññeyyādibhede dhamme abhiññeyyādito aviparītāvabodhato **sammāsambuddhena.** Atha vā tīsu kālesu appaṭihatañāṇatāya **jānatā**, kāyakammādivasena tiṇṇampi kammānaṁ ñāṇānuparivattito sammā kāritāya **passatā,** davādīnaṁ abhāvasādhikāya pahānasampadāya **arahatā,** chandādīnaṁ ahānihetubhūtāya[1] akkhayapaṭibhānasāmikāya sabbaññutāya **sammāsambuddhenā**ti evaṁ dasabala-aṭṭhārasā veṇikabuddhadhammavasenapi yojanā kātabbā.

2. **Pucchāvissajjane**ti pucchāya vissajjane. **Etthā**ti etasmiṁ pucchāvissajjane. **Majjhimadeseyeva paññattī**ti tasmiṁyeva dese yathāvuttavatthuvītikkame āpattisambhavato. **Vinītakathā**ti vinītavatthukathā, ayameva vā pāṭho.

Kāyena pana āpattiṁ āpajjatīti pubbabhāge sevanacittaṁ aṅgaṁ katvā kāya dvārasaṅkhātaviññattiṁ janayitvā pavattacittuppādasaṅkhātaṁ āpattiṁ āpajjati. Kiñcāpi hi cittena samuṭṭhāpitā viññatti, tathāpi cittena adhippetassa atthassa kāyaviññattiyā sādhi tattā “kāyadvārena āpattiṁ āpajjatī”ti vuccati. **Imamatthaṁ sandhāyā**ti āpannāya āpattiyā anāpattibhāvāpādanassa asakkuṇeyyatāsaṅkhātamatthaṁ sandhāya, na bhaṇḍanā divūpasamaṁ.

3. **Porāṇakehi mahātherehī**ti sīhaḷadīpavāsīhi mahātherehi. **Ṭhapitā**ti potthaka saṅgahārohanakāle ṭhapitā. Catutthasaṅgītisadisā hi potthakārohasaṅgīti. Ubhatovibhaṅge dvattiṁsa vārā suviññeyyāva.

---

1. Pahānahetubhūtāya (Ka)

Samuṭṭhānasīsavaṇṇanā

257. Samuṭṭhānakathāya pana karuṇāsītalabhāvena candasadisattā **"buddhacande"**ti vuttaṁ, kilesatimirapahānato **"buddhā dicce"**ti vuttaṁ. **Piṭake tīṇi desayī**ti yasmā te desayanti, tasmā aṅgirasopi piṭakāni tīṇi desayi. Tāni katamānīti āha **"suttantan"**ti-ādi. **Mahāguṇan**ti mahānisaṁsaṁ. **Evaṁ nīyati saddhammo, vinayo yadi tiṭṭhatī**ti yadi vinayapariyatti anantarahitā tiṭṭhati pavattati, evaṁ sati paṭipattipaṭivedhasaddhammo nīyati pavattati. Vinayapariyatti pana kathaṁ tiṭṭhatīti āha **"ubhato cā"**ti-ādi. Parivārena ganthitā tiṭṭhantīti yojetabbaṁ. **Tasseva parivārassā**ti tasmiṁyeva parivāre.

Niyatakatanti kataniyataṁ, niyamitanti attho. **Aññehi saddhin**ti sesasikkhā padehi saddhiṁ. **Asambhinnasamuṭṭhānānī**ti asaṅkarasamuṭṭhānāni.

Tasmā sikkheti yasmā vinaye sati saddhammo tiṭṭhati, vinayo ca parivārena ganthito tiṭṭhati, parivāre ca samuṭṭhānādīni dissanti, tasmā sikkheyya parivāraṁ, uggaṇheyyāti attho.

Ādimhi tāva purimanayeti "channaṁ āpattisamuṭṭhānānaṁ katihi samuṭṭhānehi samuṭṭhātīti ekena samuṭṭhānena samuṭṭhāti, kāyato ca cittato ca samuṭṭhātī"ti-ādinā paññattivāre[1] sakiṁ āgatanayaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

258. **Nānubandhe pavattinin**ti "yā pana bhikkhunī vuṭṭhāpitaṁ pavattiniṁ dve vassāni nānubandheyyā"ti[2] vuttasikkhāpadaṁ.

270. **Akatan**ti aññehi amissīkataṁ, niyatasamuṭṭhānanti vuttaṁ hoti.

1. Vi 5. 83 piṭṭhe. 2. Vi 2. 431 piṭṭhe.

Antarapeyyāla

Katipucchāvāravaṇṇanā

271. **Veraṁ maṇatī**ti rāgādiveraṁ maṇati vināseti. **Etāyā**ti viratiyā. **Niyyā nan**ti maggaṁ. **Kāyapāgabbiyan**ti kāyapāgabbiyavasena pavattaṁ kāyaduccaritaṁ.

274. **Sāraṇīyā**ti saritabbayuttā anussaraṇārahā[1] addhāne atikkantepi na sammussi tabbā. Mijjati siniyhati etāyāti mettā, mittabhāvo. Mettā etassa atthīti **mettaṁ** kāya kammaṁ, taṁ pana yasmā mettāsahagatacittasamuṭṭhānaṁ, tasmā vuttaṁ **"mettacittena kataṁ kāyakamman"**ti. **Āvī**ti pakāsaṁ. Pakāsabhāvo cettha yaṁ uddissa taṁ kāyakammaṁ karīyati, tassa sammukhabhāvatoti āha **"sammukhā"**ti. **Raho**ti apakāsaṁ. Apakāsatā ca yaṁ uddissa taṁ kammaṁ karīyati, tassa apaccakkhabhāvatoti āha **"para mmukhā"**ti. **Ubhayehī**ti navakehi therehi ca. Piyaṁ piyāyitabbaṁ karotīti **piyakaraṇo.** Garuṁ garuṭṭhāniyaṁ karotīti **garukaraṇo. Saṅgahāyā**ti saṅgahavatthuvisesabhāvato sabrahmacārīnaṁ saṅgahaṇatthāya. **Avivādāyā**ti saṅgahavatthubhāvato eva na vivādāya. Sati ca avivādahetūbhūtasaṅgahakatte tesaṁ vasena sabrahmacārīnaṁ samaggabhāvo bhedābhāvo siddhoyevāti āha **"samaggabhāvāyā"**ti-ādi.

Paggayha vacananti kevalaṁ "devo"ti avatvā "devatthero"ti guṇehi thirabhāva jotanaṁ paggaṇhitvā uccaṁ katvā vacanaṁ. Mamattabodhanavacanaṁ **mamāyana vacanaṁ.** Ekantatirokkhassa manokammassa sammukhatā nāma viññattisamuṭṭhāpanavaseneva hoti, tañca kho loke kāyakammanti pākaṭaṁ paññātaṁ hatthavikārādiṁ anāmasitvāyeva dassento **"nayanāni ummīletvā"**ti-ādimāha. Kāmañcettha mettāsinehasiniddhānaṁ nayanānaṁ ummīlanā pasannena mukhena olokanañca mettaṁ kāyakamma meva, yassa pana cittassa vasena nayanānaṁ mettāsinehasiniddhatā mukhassa ca pasannatā, taṁ sandhāya vuttaṁ **"mettaṁ manokammaṁ nāmā"**ti.

---

1. Anussavārahā (Syā)

Imāni[1] ca mettakāyakammādīni pāḷiyaṁ bhikkhūnaṁ vasena āgatāni gihīsupi labbhantiyeva. Bhikkhūnañhi mettacittena ācariyupajjhāyavattādi-ābhisamācārikadhammapūraṇaṁ mettaṁ kāyakammaṁ nāma. Sabbañca anavajjakāyakammaṁ ābhisamācārikakammantogadhamevāti veditabbaṁ. Gihīnaṁ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṁghanimantanatthāya gamanaṁ, gāmaṁ vā piṇḍāya paviṭṭhe bhikkhū disvā paccuggamanaṁ, pattapaṭiggahaṇaṁ, āsanapaññāpanaṁ, anugamananti evamādikaṁ mettaṁ kāyakammaṁ nāma. Bhikkhūnaṁ mettacittena ācārapaññattisikkhāpanakammaṭṭhānakathanadhammadesanāparipucchana-aṭṭhakathākathanavasena pavattiyamānaṁ tepiṭakampi buddhavacanaṁ mettaṁ vacīkammaṁ nāma. Gihīnaṁ "cetiyavandanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanaṁ karissāma, dīpamālāpupphapūjaṁ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattādīni dassāma, vassāvāsikaṁ dassāma, ajja saṁghassa cattāro paccaye dassāma, saṁghaṁ nimantetvā khādanīyādīni saṁvidahatha, āsanāni paññapetha, pānīyaṁ upaṭṭhāpetha, saṁghaṁ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetha, chandajātā ussā hajātā veyyāvaccaṁ karothā"ti-ādikathanakāle mettaṁ vacīkammaṁ nāma. Bhikkhūnaṁ pātova uṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṁ cetiyaṅgaṇavattādīni ca katvā vivittāsane nisīditvā "imasmiṁ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā abyāpajjā"ti cintanaṁ mettaṁ manokammaṁ nāma. Gihīnaṁ "ayyā sukhī hontu averā abyāpajjā"ti cintanaṁ mettaṁ manokammaṁ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikā**ti kuhanādibhedaṁ micchājīvaṁ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpanna mattampī**ti pacchimakoṭiyā patte pariyāpannaṁ pattassa antogataṁ dvattikaṭacchubhikkhāmattampi. Deyyaṁ dakkhiṇeyyañca appaṭivibhattaṁ katvā bhuñjatīti **appaṭivibhattabhogī.** Ettha hi dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattaṁ puggalapaṭivibhattañca. Tattha "ettakaṁ dassāmi, ettakaṁ na dassāmī"ti evaṁ cittena vibhajanaṁ **āmisapaṭivibhattaṁ** nāma. "Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmī"ti evaṁ cittena vibhajanaṁ pana **puggalapaṭivibhattaṁ** nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṁ bhuñjati, ayaṁ **appaṭivibhattabhogī** nāma. Tenāha **"neva āmisaṁ paṭivibhajitvā bhuñjatī"**ti-ādi. **Adātumpī**ti

1. Dī-Ṭṭha 2. 121; Ma-Ṭṭha 2. 292; Aṁ-Ṭṭha 3. 89 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

pi-saddena dātumpi vaṭṭatīti dasseti. Dānañhi nāma na kassaci nivāritaṁ, tena dussīlassapi atthikassa sati sambhave dātabbaṁ, tañca kho karuṇāyanavasena, na vattapūraṇavasena. Sāraṇīyadhammapūrakassa appaṭivibhattabhogitāya **"sabbesaṁ dātabbamevā"**ti vuttaṁ. Gilānādīnaṁ pana odissakaṁ katvā dānaṁ appaṭivibhāgapakkhikaṁ "asukassa na dassāmī"ti paṭikkhepassa abhāvato. Byatirekappadhāno hi paṭivibhāgo. Tenāha **"gilānagilānupaṭṭhāka -pa- viceyya dātumpi vaṭṭatī"**ti.

Sādhāraṇabhogīti ettha sādhāraṇabhogino idaṁ lakkhaṇaṁ—yaṁ yaṁ paṇītaṁ labhati, taṁ taṁ neva lābhena lābhaṁ nijigīsanamukhena gihīnaṁ deti attano ājīvasuddhiṁ rakkhamāno, na attanāva paribhuñjati "mayhaṁ asādhāraṇabhogitā mā hotū"ti. Taṁ paṭiggaṇhanto ca "saṁghena sādhāraṇaṁ hotū"ti gahetvā ghaṇṭiṁ paharitvā paribhuñjitabbaṁ saṁghasantakaṁ viya passati. Iminā ca tassa lābhassa tīsupi kālesu sādhāraṇato ṭhapanaṁ dassitaṁ. "Taṁ paṭiggaṇhanto ca saṁghena sādhāraṇaṁ hotū"ti iminā paṭiggahaṇakālo dassito, "gahetvā -pa- passatī"ti iminā paṭiggahitakālo. Tadubhayaṁ pana tādisena pubbabhāgena vinā na hotīti atthasiddho purimakālo. Tayidampi paṭiggahaṇato pubbevassa hoti 'saṁghena sādhāraṇaṁ hotūti paṭiggahessāmī"ti, paṭiggaṇhantassa hoti "saṁghena sādhāraṇaṁ hotūti paṭiggaṇhāmī"ti, paṭiggahetvā hoti "saṁghena sādhāraṇaṁ hotūti paṭiggahitaṁ mayā"ti evaṁ tilakkhaṇasampannaṁ katvā laddhalābhaṁ osānalakkhaṇaṁ avikopetvā paribhuñjanto sādhāraṇabhogī appaṭivibhattabhogī ca hoti.

Imaṁ[1] pana sāraṇīyadhammaṁ ko pūreti, ko na pūreti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṁ sīlavanto gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaṁ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṁ vattaṁ—yo odissakaṁ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṁ vā deti, so dātabbaṁ detu, sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṁ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭati. Tena

---

1. Dī-Ṭṭha 2. 123; Ma-Ṭṭha 2. 294; Aṁ-Ṭṭha 3. 90 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

pana odissakaṁ dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghāṭipattaggahaṇaṁ ajānantassa dātabbaṁ. Etesaṁ datvā avasesaṁ therāsanato paṭṭhāya thokaṁ thokaṁ adatvā yo yattakaṁ gaṇhāti, tassa tattakaṁ dātabbaṁ. Avisiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṁ yaṁ paṇītaṁ, taṁ taṁ datvā sesaṁ bhuñjitabbaṁ.

Ayaṁ pana sāraṇīyadhammo sāraṇīyadhammapūraṇavidhimhi susikkhitāya parisāya supūro hoti. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekaṁ. Ayañca pana sāraṇīyadhammo evaṁ punappunaṁ piṇḍāya caritvā laddhaṁ laddhaṁ dentassapi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oraṁ. Sace hi dvādasamepi vasse sāraṇīyadhammapūrako piṇḍapāta pūraṁ pattaṁ āsanasālāyaṁ ṭhapetvā nahāyituṁ gacchati, saṁghatthero ca "kasseso patto"ti vatvā "sāraṇīyadhammapūrakassā"ti vutte "āharatha nan"ti sabbaṁ piṇḍapātaṁ vicāretvā bhuñjitvāva rittapattaṁ ṭhapeti. Atha so bhikkhu rittapattaṁ disvā "mayhaṁ anavasesetvāva paribhuñjiṁsū"ti domanassaṁ uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasa vassāni pūretabbo hoti. Titthiyaparivāsasadiso hesa, sakiṁ khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana "lābhā vata me, suladdhaṁ vata me, yassa me pattagataṁ anāpucchāva sabrahmacārino paribhuñjantī"ti somanassaṁ janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

Evaṁ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyaṁ hoti, manu ssānaṁ piyo hoti sulabhapaccayo, pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ labhati, bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkaṁ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni—leṇagirivāsī tissatthero kira mahākhīragāmaṁ upanissāya vasati. Paññāsamattā therā nāgadīpaṁ cetiyavandanatthāya gacchantā khīragāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiṁsu. Thero pavisanto te disvā pucchi "laddhaṁ bhante"ti. Vicarimha āvusoti. So aladdhabhāvaṁ ñatvā āha "bhante yāvāhaṁ āgacchāmi, tāva idheva

hothā”ti. Mayaṁ āvuso paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante nevā sikā nāma paṭibalā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṁ jānantīti. Therā āgamiṁsu. Thero gāmaṁ pāvisi. Dhurageheyeva mahā-upāsikā khīrabhattaṁ sajjetvā theraṁ olokayamānā ṭhitā therassa dvāraṁ sampattasseva pattaṁ pūretvā adāsi. So taṁ ādāya therānaṁ santikaṁ gantvā “gaṇhatha bhante”ti saṁghattheraṁ āha. Thero “amhehi ettakehi kiñci na laddhaṁ, ayaṁ sīghameva gahetvā āgato, kiṁ nu kho”ti sesānaṁ mukhaṁ olokesi. Thero olokanākāreneva ñatvā “bhante dhammena samena laddho piṇḍapāto, nikkukkuccā gaṇhathā”ti-ādito paṭṭhāya sabbesaṁ yāvadatthaṁ datvā attanāpi yāvadatthaṁ bhuñji. Atha naṁ bhattakiccāvasāne therā pucchiṁsu “kadā āvuso lokuttaradhammaṁ paṭivijjhī”ti. Natthi me bhante lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi āvusoti. Etampi me bhante natthīti. Nanu āvuso pāṭihāriyanti. Sāraṇīyadhammo me bhante pūrito, tassa me pūritakālato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṁ hoti, pattagataṁ na khīyatīti. Sādhu sādhu sappurisa anucchavikamidaṁ tuyhanti. Idaṁ tāva **pattagataṁ na khīyatī**ti ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya dānaṭṭhānaṁ gantvā “imasmiṁ dāne kiṁ varabhaṇḍan”ti pucchi. Dve sāṭakā bhanteti. Ete mayhaṁ pāpuṇi ssantīti. Taṁ sutvā amacco rañño ārocesi “eko daharo evaṁ vadatī”ti. “Daharassa evaṁ cittaṁ, mahātherānaṁ pana sukhumā sāṭakā vaṭṭantī”ti vatvā “mahātherānaṁ dassāmī”ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṁghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sāṭakā hatthaṁ nārohanti, aññeva ārohanti. Daharassa dānakāle pana hatthaṁ āruḷhā. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukhaṁ oloketvā daharaṁ nisīdāpetvā dānaṁ datvā saṁghaṁ vissajjetvā daharassa santike nisīditvā “bhante imaṁ dhammaṁ kadā paṭivijjhitthā”ti āha. So pariyāyenapi asantaṁ avadanto “natthi mayhaṁ mahārāja lokuttaradhammo”ti āha. Nanu bhante pubbeva avacutthāti. Āma mahārāja, sāraṇīyadhammapūrako ahaṁ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ pāpuṇātīti. “Sādhu sādhu bhante, anucchavikamidaṁ

tumhākan"ti vanditvā pakkāmi. Idaṁ **bhājanīyaṭṭhāne aggabhaṇḍaṁ pāpuṇātī**ti ettha vatthu.

Caṇḍālatissabhayena pana bhātaragāmavāsino nāgattheriyā anārocetvāva palāyiṁsu. Therī paccūsasamaye "ati viya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā"ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṁ gatabhāvaṁ ñatvā āgamma theriyā ārocesuṁ. Sā sutvā "mā tumhe tesaṁ gatabhāvaṁ cintayittha, attano uddesaparipucchā yonisomanasikāresuyeva yogaṁ karothā"ti vatvā bhikkhācāravelāyaṁ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannampi bhikkhunīnaṁ piṇḍapātaṁ datvā "ayye aññattha mā gacchatha, niccaṁ idheva ethā"ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā nāgatthero nāma atthi, so "mahantaṁ bhayaṁ, na sakkā yāpetuṁ, paratīraṁ gamissāmī"ti attadvādasamo attano vasanaṭṭhānā nikkhanto "theriṁ disvā gamissāmī"ti bhātaragāmaṁ āgato. Therī "therā āgatā"ti sutvā tesaṁ santikaṁ gantvā "kiṁ ayyā"ti pucchi. So taṁ pavattiṁ ācikkhi. Sā "ajja ekadivasaṁ vihāre vasitvā sveva gamissathā"ti āha. Therā vihāraṁ āgamaṁsu.

Therī punadivase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theraṁ upasaṅkamitvā "imaṁ piṇḍapātaṁ paribhuñjathā"ti āha. Thero "vaṭṭissati therī"ti vatvā tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkuccaṁ akatvā paribhuñjathāti. Vaṭṭissati therīti. Sā pattaṁ gahetvā ākāse khipi. Patto ākāse aṭṭhāsi. Thero "sattatālamatte ṭhitampi bhikkhu nībhattameva therī"ti vatvā "bhayaṁ nāma sabbakālaṁ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṁsaṁ kathayamāno 'bho piṇḍapātika bhikkhunībhattaṁ bhuñjitvā vītināmayitthā'ti cittena anuvadiyamāno santhambhituṁ na sakkhissāmi, appamattā hotha theriyo"ti maggaṁ āruhi. Rukkhadevatāpi "sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaṁ paribhuñjissati, na naṁ nivattessāmi, sace na paribhuñjissati, nivattessāmī"ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamanaṁ disvā rukkhā oruyha "pattaṁ bhante dethā"ti pattaṁ gahetvā theraṁ rukkhamūlaṁyeva ānetvā āsanaṁ paññapetvā piṇḍapātaṁ datvā katabhattakiccaṁ paṭiññaṁ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo dvādasa ca bhikkhū satta vassāni

upaṭṭhahi. Idaṁ **devatā ussukkaṁ āpajjantī**ti ettha vatthu. Tatra hi therī sāraṇīya dhammapūrikā ahosi.

Natthi etesaṁ khaṇḍanti **akhaṇḍāni,** taṁ pana nesaṁ khaṇḍaṁ dassetuṁ **"yassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha upasampannasīlānaṁ uddesakkamena ādi-antā veditabbā. Tenāha **"sattasū"**ti-ādi. Anupasampannasīlānaṁ pana samādānakkamenapi ādi-antā labbhanti. **Pariyante chinnasāṭako viyā**ti vatthante[1] dasante vā chinnavatthaṁ viya. Visadisudāharaṇañceta "akhaṇḍānī"ti imassa adhikatattā. Evaṁ sesānipi udāharaṇāni. **Khaṇḍan**ti khaṇḍavantaṁ, khaṇḍitaṁ vā. **Chiddan**ti-ādīsupi eseva nayo. Visabhāga vaṇṇena gāvī viyāti sambandho. Visabhāgavaṇṇena upaḍḍhuṁ tatiyabhāgaṁ vā sambhi nnavaṇṇaṁ **sabalaṁ,** visabhāgavaṇṇeheva pana bindūhi antarantarā vimissaṁ **kammāsaṁ.** Ayaṁ imesaṁ viseso.

Bhujissabhāvakaraṇatoti taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato. Sīlassa ca taṇhādāsabyato mocanaṁ vivaṭṭūpanissayabhāvāpādanaṁ, tenassa vivaṭṭūpanissayatā dassitā. "Bhujissabhāvakaraṇato"ti ca iminā bhujissakarāni **bhujissānī**ti uttarapadalopenāyaṁ niddesoti dasseti. Yasmā ca taṁsamaṅgīpuggalo serī sayaṁvasī bhujisso nāma hoti, tasmāpi bhujissāni. Suparisuddhabhāvena pāsaṁsattā **viññupasatthāni.** Aviññūnaṁ pasaṁsāya appamāṇabhāvato viññūgahaṇaṁ kataṁ. **Taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā**ti "imināhaṁ sīlena devo vā bhavissāmi devaññataro vā"ti taṇhāparāmāsena "imināhaṁ sīlena devo hutvā tattha nicco dhuvo sassato bhavissāmī"ti diṭṭhiparāmāsena ca aparāmaṭṭhattā. Atha vā "ayaṁ te sīlesu doso"ti catūsu vipattīsu yaṁ vā taṁ vā vipattiṁ dassetvā "imaṁ nāma tvaṁ āpannapubbo"ti kenaci parāmaṭṭhuṁ anuddhaṁ setuṁ asakkuṇeyyattā **aparāmaṭṭhānī**ti evamettha attho daṭṭhabbo. Sīlaṁ nāma avippaṭi sārādipārampariyena[2] yāvadeva samādhisampādanatthanti āha **"samādhisaṁvattanikānī"**ti. Samādhisaṁvattanappayojanāni **samādhisaṁvattanikāni.**

---

1. Tatrante (Syā)
2. Avippaṭisārādipāraparicayena (Syā)

Samānabhāvo sāmaññaṁ, paripuṇṇacatupārisuddhibhāvena majjhe bhinna suvaṇṇassa viya bhedābhāvato sīlena sāmaññaṁ sīlasāmaññaṁ, taṁ gato upagatoti **sīlasāmaññagato**. Tenāha **"samānabhāvūpagatasīlo"**ti, sīlasampattiyā samānabhāvaṁ upagatasīlo sabhāgavuttikoti attho. Sotāpannādīnañhi sīlaṁ samuddantarepi devalokepi vasantānaṁ aññesaṁ sotāpannādīnaṁ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṁ. Kāmañhi puthujjanānampi catupārisuddhisīle nānattaṁ na siyā, taṁ pana na ekantikanti idha nādhippetaṁ, maggasīlaṁ pana ekantikaṁ niyatabhāvatoti tameva sandhāya **"yāni tāni sīlānī"**ti-ādi vuttaṁ.

Yāyanti yā ayaṁ mayhañceva tumhākañca paccakkhabhūtā. **Diṭṭhī**ti maggasammādiṭṭhi. **Niddosā**ti niddhutadosā, samucchinnarāgādipāpadhammāti attho. **Niyyātī**ti vaṭṭadukkhato nissarati nigacchati. Sayaṁ niyantīyeva hi taṁmaggasamaṅgī puggalaṁ vaṭṭadukkhato niyyāpetīti vuccati. Yā satthu anusiṭṭhi, taṁ karotīti **takkaro,** tassa, yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjanakassāti attho. **Diṭṭhisāmaññagato**ti saccasampaṭivedhena samānadiṭṭhibhāvaṁ upagato.

Katipucchāvāravaṇṇanā niṭṭhitā

Cha-āpattisamuṭṭhānavārakathāvaṇṇanā

276. **Paṭhamena āpattisamuṭṭhānenā**ti-ādi sabbaṁ uddesaniddesādivasena pavattapāḷiṁ anusāreneva sakkā viññātuṁ.

Samathabheda

Adhikaraṇapariyāyavārakathāvaṇṇanā

293. **Lobho pubbaṅgamo**ti-ādīsu pana lobhahetu vivadanato "lobho pubba ṅgamo"ti vuttaṁ. Evaṁ sesesupi. **Ṭhānānī**ti kāraṇāni. Tiṭṭhanti etthāti **ṭhānaṁ.** Ke tiṭṭhanti? Vivādādhikaraṇādayo. Vasanti etthāti **vatthu.** Bhavanti etthāti **bhūmi.** Kusalākusalābyākatacittasamaṅgino vivadanato **"nava hetū"**ti vuttaṁ. **Dvādasa mūlānī**ti "kodhano hoti upanāhī"ti-ādīni dvādasa mūlāni.

294-295. Imāneva dvādasa kāyavācāhi saddhiṁ **"cuddasa mūlānī"**ti vuttāni. **Satta āpattikkhandhā ṭhānānī**ti ettha āpattiṁ āpajjitvā paṭicchādentassa yā āpatti, tassā pubbe āpannā āpattiyo ṭhānānīti veditabbaṁ. "Natthi āpattādhikaraṇaṁ kusalan"ti vacanato āpattādhikaraṇe akusalābyākatavasena cha hetū vuttā. Kusalacittaṁ pana aṅgaṁ hoti, na hetu.

296. **Cattāri kammāni ṭhānānī**ti ettha "evaṁ kattabban"ti itikattabbatādassana vasena pavattapāḷi **kammaṁ** nāma, yathāṭhitapāḷivasena karontānaṁ kiriyā **kiccādhi karaṇaṁ** nāma. Ñattiñattidutiyañatticatutthakammāni ñattito jāyanti, apalokanakammaṁ apalokanatovāti āha **"ñattito vā apalokanato vā"**ti. Kiccādhikaraṇaṁ etena samathena **sammati,** sampajjatīti attho. Tehi sametabbattā "vivādādhikaraṇassa sādhāraṇā"ti vuttaṁ.

Tabbhāgiyavārakathāvaṇṇanā

298. **Vivādādhikaraṇassa tabbhāgiyā**ti vivādādhikaraṇassa vūpasamato tappa kkhikā.

Samathā samathassa sādhāraṇavārakathāvaṇṇanā

299. Ekaṁ adhikaraṇaṁ sabbe samathā ekato hutvā sametuṁ sakkonti na sakkontīti pucchanto **"samathā samathassa sādhāraṇā,**

samathā samathassa asādhāraṇā”ti āha. Yebhuyyasikāya samanaṁ sammukhāvinayaṁ vinā na hotīti āha **“yebhuyyasikā sammukhāvinayassa sādhāraṇā**”ti. Sativinayādīhi samanassa yebhuyyasikāya kiccaṁ natthīti āha **“sativinayassa -pa- asādhāraṇā**”ti. Evaṁ sesesupi. Tabbhāgiyavārepi eseva nayo.

Vinayavārakathāvaṇṇanā

302. Sabbesampi samathānaṁ vinayapariyāyo labbhatīti **“vinayo sammukhā vinayo**”ti-ādinā vinayavāro uddhaṭo. **Siyā na sammukhāvinayo**ti ettha sammukhā vinayaṁ ṭhapetvā sativinayādayo sesasamathā adhippetā. Esa nayo sesesupi.

Kusalavārakathāvaṇṇanā

303. Saṁghassa sammukhā paṭiññāte taṁ[1] paṭijānanaṁ saṁghasammukhatā nāma. Tassa paṭijānanacittaṁ sandhāya **“sammukhāvinayo kusalo**”ti-ādi vuttanti vadanti. **Natthi sammukhāvinayo akusalo**ti dhammavinayapuggalasammukhatāhi tivaṅgiko sammukhāvinayo etehi vinā natthi. Tattha kusalacittehi karaṇakāle kusalo, arahantehi karaṇakāle abyākato. Etesaṁ saṁghasammukhatādīnaṁ akusalapaṭipakkhattā akusalassa sambhavo natthi, tasmā “natthi sammukhāvinayo akusalo”ti vuttaṁ. “Yebhu yyasikā adhammavādīhi vūpasamanakāle[2], dhammavādīnampi adhammavādimhi salāka ggāhāpake jāte akusalā. Sativinayo anarahato sañcicca sativinayadāne akusalo. Amūḷha vinayo anummattakassa dāne, paṭiññātakaraṇaṁ mūḷhassa ajānato paṭiññāya karaṇe, tassapāpiyasikā suddhassa karaṇe, tiṇavatthārakaṁ mahākalahe sañcicca karaṇe ca akusalaṁ. Sabbattha arahato vaseneva abyākatan”ti sabbametaṁ **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

Samathavāra vissajjanāvārakathāvaṇṇanā

304-305. **Yattha yebhuyyasikā labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatī**ti-ādi pucchā. **Yasmiṁ samaye sammukhāvinayena cā**ti-ādi

---

1. Paṭiññā tesaṁ (Ka)
2. Adhammavādīhi vūpasamanakāle, dhammavādīhi vūpasamanakāle (Syā)

tassā vissajjanaṁ, yasmiṁ samaye sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca adhikaraṇaṁ vūpasammati, tasmiṁ samaye yattha yebhuyyasikā labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatīti evaṁ sabbattha sambandho. **Yattha paṭiññātakaraṇaṁ labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatī**ti ettha ekaṁ vā dve vā bahū vā bhikkhū "imaṁ nāma āpattiṁ āpannosī"ti pucchite sati "āmā"ti paṭijānane dvepi paṭiññātakaraṇasammukhāvinayā labbhanti. Tattha "saṁghasammukhatā dhammavinayapuggalasammukhatā"ti evaṁ vuttasammukhāvinaye saṁghassa purato paṭiññātaṁ ce, saṁghasammukhatā. Tattheva desitaṁ ce, dhammavinayasammukhatāyopi laddhā honti. Atha vivadantā aññamaññaṁ paṭijānanti ce, puggalasammukhatā. Tasseva santike desitaṁ ce, dhamma vinayasammukhatāyopi laddhā honti. Ekasseva vā ekassa santike āpattidesanakāle "passasi, passāmī"ti vutte tattha dhammavinayapuggalasammukhakāsaññito sammukhā vinayo ca paṭiññātakaraṇañca laddhaṁ hoti.

Saṁsaṭṭhavārakathāvaṇṇanā

306. Adhikaraṇānaṁ vūpasamova **samatho** nāma, tasmā adhikaraṇena vinā samathā natthīti āha **"mā hevantissa vacanīyo -pa- vinibbhujitvā nānākaraṇaṁ paññā petun**"ti.

Samathādhikaraṇavārakathāvaṇṇanā

309-310. **Samathā samathehi sammantī**ti-ādi pucchā. **Siyā samathā samathehi sammantī**ti-ādi vissajjanaṁ. Tattha **samathā samathehi sammantī**ti ettha **sammantī**ti sampajjanti, adhikaraṇā[1] vā pana sammanti vūpasamaṁ gacchanti, tasmā **yebhuyyasikā sammukhāvinayena sammatī**ti ettha sammukhāvinayena saddhiṁ yebhuyyasikā sampa jjati, na sativinayādīhi saddhiṁ tesaṁ tassā anupakārattāti evamattho daṭṭhabbo.

311. "Sammukhāvinayo vivādādhikaraṇena sammatī"ti pāṭho. "Sammukhāvinayo na kenaci sammatī"ti hi avasāne vuttattā

---

1. Adhikaraṇena(Ka)

sammukhāvinayo sayaṁ samathena vā adhikaraṇena vā sametabbo na hoti.

313. **Vivādādhikaraṇaṁ -pa- kiccādhikaraṇena sammatī**ti ettha "suṇātu me bhante -pa- paṭhamaṁ salākaṁ nikkhipāmī"ti evaṁ vivādādhikaraṇaṁ kiccādhi karaṇena sammatīti daṭṭhabbaṁ.

Samuṭṭhāpanavārakathāvaṇṇanā

314. **Vivādādhikaraṇaṁ na katamaṁ adhikaraṇaṁ samuṭṭhāpetī**ti "nāyaṁ dhammo"ti vuttamatteneva kiñci adhikaraṇaṁ na samuṭṭhāpetīti attho.

Bhajativārakathāvaṇṇanā

318-9. **Katamaṁ adhikaraṇaṁ pariyāpannan**ti katamādhikaraṇapariyāpannaṁ, ayameva vā pāṭho. **Vivādādhikaraṇaṁ vivādādhikaraṇaṁ bhajatī**ti paṭhamuppannavivādaṁ pacchā uppanno bhajati. **Vivādādhikaraṇaṁ dve samathe bhajatī**ti "maṁ vūpasametuṁ samatthā tumhe"ti vadantaṁ viya bhajati. **Dvīhi samathehi saṅgahitan**ti "mayaṁ taṁ vūpasamessāmā"ti vadantehi viya dvīhi samathehi saṅgahitaṁ.

Khandhakapucchāvāra

Pucchāvissajjanāvaṇṇanā

320. **Nidānena ca niddesena ca saddhin**ti ettha **nidānenā**ti sikkhāpadapaññattidesasaṅkhātena nidānena. **Niddesenā**ti puggalādiniddesena. Ubhayenapi tassa tassa sikkhāpadassa vatthu dassitaṁ, tasmā vatthunā saddhiṁ khandhakaṁ pucchissāmīti ayamettha attho. **Tatthā**ti tasmiṁ upasampadakkhandhake. **Uttamāni padāni vuttānī**ti "na bhikkhave ūnavīsativasso puggalo upasampādetabbo"ti-ādinā[1] nayena uttamapadāni vuttāni. **Cammasaṁyutte**ti cammakkhandhake.

---

1. Vi 3. 109, 129 piṭṭhesu.

Ekuttarikanaya

Ekakavāravaṇṇanā

321. **Mūlavisuddhiyā antarāpattī**ti antarāpattiṁ āpajjitvā mūlāyapaṭikassanaṁ katvā ṭhitena āpannā. **"Agghavisuddhiyā antarāpattī**ti sambahulā āpattiyo āpajjitvā tāsu sabbacirapaṭicchannavasena agghasamodhānaṁ gahetvā vasantena āpannāpattī"ti **gaṇṭhi padesu** vuttaṁ. **Sa-ussāheneva cittenā**ti "punapi āpajjissāmī"ti sa-ussāheneva cittena. Bhikkhunīnaṁ aṭṭhavatthukāya vasena cetaṁ vuttaṁ. Tenevāha **"aṭṭhame vatthusmiṁ bhikkhuniyā pārājikameva hotī"**ti. **"Dhammikassa paṭissavassa asaccāpane"**ti vuttattā adhammikapaṭissavassa visaṁvāde dukkaṭaṁ na hoti. "Tumhe vibbhamathā"ti hi vutte suddhacitto "sādhū"ti paṭissuṇitvā sace na vibbhamati, anāpatti. Evaṁ sabbattha. **Pañca dasasu dhammesū**ti "kālena vakkhāmi, no akālenā"ti-ādinā vuttapañcadasadhammesu. Āpattiṁ āpajjituṁ bhabbatāya **bhabbāpattikā.**

Ekakavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Dukavāravaṇṇanā

322. Dukesu **nidahane**ti ātape aticiraṁ ṭhapetvā nidahane. Vatthusabhāgaṁ desento **desento āpajjati,** āpannaṁ āpattiṁ na desessāmīti dhuraṁ nikkhipanto **na desento āpajjati.** Romajanapade jātaṁ **romakaṁ. Pakkālakan**ti[1] yavakkhāraṁ. Anuññātaloṇattā loṇānipi dukesu vuttāni.

Dukavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Pakkhallakantī (Syā)

Tikavāravaṇṇanā

323. Tikesu **vacīsampayuttaṁ kāyakiriyaṁ katvā**ti kāyena nipaccakāraṁ[1] katvā. **Mukhālambarakaraṇādibhedo**ti mukhabherivādanādippabhedo. Yassa sikkhāpadassa vītikkame kāyasamuṭṭhānā āpattiyo, taṁ kāyadvāre paññattasikkhāpadaṁ. **Upaghātetī**ti vināseti. **Na ādātabban**ti "imasmā vihārā parampi mā nikkhama, vinayadharānaṁ vā santikaṁ āgaccha vinicchayaṁ dātun"ti vutte tassa vacanaṁ na gahetabbanti attho.

Akusalāni ceva mūlāni cāti akkosallasambhūtaṭṭhena ekantākusalabhāvato akusalāni, attanā sampayuttadhammānaṁ suppatiṭṭhitabhāvasādhanato mūlāni, na akusalabhāvasādhanato. Na hi mūlato akusalānaṁ akusalabhāvo, kusalādīnaṁ vā kusalādibhāvo. Tathā ca sati momūhacittadvayamohassa akusalabhāvo na siyā.

Duṭṭhu caritānīti paccayato sampayuttadhammato pavatti-ākārato ca na suṭṭhu asammāpavattitāni. **Virūpānī**ti bībhacchāni sampati āyatiñca aniṭṭharūpattā. **Suṭṭhu caritānī**ti-ādīsu vuttavipariyāyena attho veditabbo. Dvepi cete tikā paṇṇattiyā vā kammapathehi vā kathetabbā. Paṇṇattiyā tāva kāyadvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo kāyaduccaritaṁ, avītikkamo kāyasucaritaṁ. Vacīdvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo vacīduccaritaṁ, avītikkamo vacīsucaritaṁ. Ubhayattha paññattasikkhāpadassa vītikkamo manoduccaritaṁ manodvāre paññattasikkhāpadassa abhāvato. Tayidaṁ dvāradvaye akiriyasamuṭṭhānāya[2] āpattiyā vasena veditabbaṁ. Yathāvuttāya āpattiyā avītikkamova manosucaritaṁ. Ayaṁ **paṇṇattikathā.**

Pāṇātipātādayo pana tisso cetanā kāyadvāre vacīdvārepi uppannā kāyaduccaritaṁ dvārantare uppannassapi kammassa sanāmāpariccāgato yebhuyyavuttiyā tabbahulavuttiyā ca. Tenāhu aṭṭhakathācariyā—

> "Dvāre caranti kammāni, na dvārā dvāracārino.
> Tasmā dvārehi kammāni, aññamaññaṁ vavatthitā"ti[3].

---

1. Nisajjākāraṁ (Ka) 2. Kiriyasamuṭṭhānāya (Syā) 3. Abhi-Ṭṭha 1. 126 piṭṭhe.

tathā catasso musāvādādicetanā kāyadvārepi vacīdvārepi uppannā vacīduccaritaṁ, abhijjhā byāpādo micchādiṭṭhīti tayo manokammabhūtāya cetanāya sampayuttadhammā manoduccaritaṁ, kāyavacīkammabhūtāya pana cetanāya sampayuttā abhijjhādayo taṁtaṁpakkhikā vā honti abbohārikā vā. Pāṇātipātādīhi viramantassa uppannā tisso cetanāpi viratiyopi kāyasucaritaṁ kāyikassa vītikkamassa akaraṇavasena pavattanato. Kāyena pana sikkhāpadānaṁ samādiyamāne sīlassa kāyasucaritabhāve vattabbameva natthi. Musāvādādīhi viramantassa catasso cetanāpi viratiyopi vacīsucaritaṁ vācasikassa vītikkamassa akaraṇavasena pavattanato. Anabhijjhā abyāpādo sammādiṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā manosucaritanti ayaṁ **kammapathakathā.**

Tikavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkavāravaṇṇanā

324. Catukkesu **anariyavohārā**ti anariyānaṁ lāmakānaṁ vohārā saṁvohārā abhilāpavācā. **Ariyavohārā**ti ariyānaṁ sappurisānaṁ vohārā. **Diṭṭhavāditā**ti "diṭṭhaṁ mayā"ti evaṁvāditā. Ettha ca taṁtaṁsamuṭṭhāpakacetanāvasena attho veditabbo.

Paṭhamakappikesu paṭhamaṁ purisaliṅgameva uppajjatīti āha **"paṭhamaṁ uppannavasenā"**ti. **Purimaṁ purisaliṅgaṁ pajahatī**ti yathāvuttenatthena pubbaṅgama bhāvato purimasaṅkhātaṁ purisaliṅgaṁ jahati. **Sataṁ tiṁsañca sikkhāpadānī**ti tiṁsādhikāni sataṁ sikkhāpadāni.

Bhikkhussa ca bhikkhuniyā ca catūsu pārājikesūti sādhāraṇesuyeva catūsu pārājikesu. **Paṭhamo pañho**ti "atthi vatthunānattatā, no āpattinānattatā"ti ayaṁ pañho. "Atthi āpattisabhāgatā, no vatthusabhāgatā"ti ayaṁ idha dutiyo nāma.

Anāpattivassacchedassāti natthi etasmiṁ vassacchede āpattīti anāpatti vassacchedo, tassa, anāpattikassa vassacchedassāti attho.

mantābhāsāti matiyā upaparikkhitvā bhāsanato asamphappalāpavācā idha "mantābhāsā"ti vuttā.

Navamabhikkhunito paṭṭhāya upajjhāyāpi abhivādanārahā no paccuṭṭhānārahāti yasmā "anujānāmi bhikkhave bhattagge aṭṭhannaṁ bhikkhunīnaṁ yathāvuḍḍhaṁ avasesānaṁ yathāgatikan"ti vadantena bhagavatā bhattagge ādito paṭṭhāya aṭṭhannaṁ yeva bhikkhunīnaṁ yathāvuḍḍhaṁ anuññātaṁ, avasesānaṁ āgatapaṭipāṭiyā[1], tasmā navamabhikkhunito paṭṭhāya sace upajjhāyāpi bhikkhunī pacchā āgacchati, na paccuṭṭhā nārahā, yathānisinnāhiyeva sīsaṁ ukkhipitvā abhīvādetabbattā abhivādanārahā. Ādito nisinnāsu pana aṭṭhasu yā abbhantarimā aññā vuḍḍhatarā āgacchati, sā attano navakataraṁ vuṭṭhāpetvā nisīdituṁ labhati. Tasmā sā tāhi aṭṭhahi bhikkhunīhi paccuṭṭhānārahā. Yā pana aṭṭhahipi navakatarā, sā sacepi saṭṭhivassā hoti, āgatapaṭipāṭiyāva nisīdituṁ labhati.

Idha na kappantīti vadantoti paccantimajanapadesu ṭhatvā "idha na kappantī"ti vadanto vinayātisāradukkaṭaṁ āpajjati. Kappiyañhi "na kappatī"ti vadanto paññattaṁ samucchindati nāma. **Idha kappantī**ti-ādīsupi eseva nayo.

Catukkavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakavāravaṇṇanā

325. Pañcakesu "nimantito sabhatto samāno santaṁ bhikkhuṁ anāpucchā"ti[2] vacanato akappiyanimantanaṁ sādiyantasseva anāmantacāro na vaṭṭatīti **"piṇḍapātikassa kappantī"**ti vuttaṁ. **Gaṇabhojanā**dīsupi eseva nayo. **Adhiṭṭhahitvā bhojanan**ti "gilāna samayo"ti-ādinā ābhogaṁ katvā bhojanaṁ. **Avikappanā**ti "mayhaṁ bhattapaccāsaṁ itthannāmassa dammī"ti evaṁ avikappanā.

Ayasato vā garahato vāti ettha parammukhā aguṇavacanaṁ **ayaso.** Sammukhā **garahā.** Viyasatīti **byasanaṁ,** hitasukhaṁ khipati viddhaṁsetīti attho.

---

1. Āgatapaṭipāṭi(Syā)
2. Vi 2. 132, 133 piṭṭhesu.

ñātīnaṁ byasanaṁ **ñātibyasanaṁ,** corarogabhayādīti ñātivināsoti attho. Bhogānaṁ byasanaṁ **bhogabyasanaṁ,** rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Rogo eva byasanaṁ **rogabyasanaṁ.** Rogo hi ārogyaṁ byasati vināsetīti byasanaṁ. Sīlassa byasanaṁ **sīlabyasanaṁ,** dussīlyassetaṁ nāmaṁ. Sammādiṭṭhiṁ vināsayamānā uppannā diṭṭhiyeva byasanaṁ **diṭṭhibyasanaṁ. Ñātisampadā**ti ñātīnaṁ sampadā pāripūri bahubhāvo. **Bhogasampadāya**pi eseva nayo. Ārogyassa sampadā **ārogyasampadā.** Pāripūri dīgharattaṁ arogatā. **Sīladiṭṭhisampadā**supi eseva nayo.

Vattaṁ paricchindīti tasmiṁ divase kātabbavattaṁ niṭṭhāpesi. **Aṭṭha kappe anussarī**ti-ādinā tasmiṁ khaṇe jhānaṁ nibbattetvā pubbenivāsañāṇaṁ nibbattesīti dīpeti. **Ñattiyā kammappatto hutvā**ti ñattiyā ṭhapitāya anussāvanakammappatto hutvāti attho.

Mandattā momūhattāti neva samādānaṁ jānāti, na ānisaṁsaṁ, attano pana mandattā momūhattā aññāṇeneva āraññiko hoti. **Pāpiccho icchāpakato**ti "araññe me viharantassa 'ayaṁ āraññiko'ti catuppaccayasakkāraṁ karissanti, 'ayaṁ bhikkhu lajjī pavivitto'ti-ādīhi ca guṇehi sambhāvessantī"ti evaṁ pāpikāya icchāya ṭhatvā tāya eva icchāya abhibhūto hutvā āraññiko hotīti attho. Tenāha **"araññavāsena paccayalābhaṁ patthayamāno"**ti. Ummādavasena araññaṁ pavisitvā viharanto **ummādā cittakkhepā āraññiko** nāma hoti. **Vaṇṇitan**ti idaṁ āraññikaṅgaṁ nāma buddhehi buddhasāvakehi ca vaṇṇitaṁ pasatthanti āraññiko hoti.

Pañcakavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkavāravaṇṇanā

326. Chakkesu **chabbassaparamatā dhāretabban**ti padabhājanaṁ dassitaṁ. Sesaṁ uttānameva.

Chakkavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakavāravaṇṇanā

327. Sattakesu **chakke vuttāniyeva sattakavasena yojetabbānī**ti chakke vutta cuddasaparamāni dvidhā katvā dvinnaṁ sattakānaṁ vasena yojetabbāni.

Āpattiṁ jānātīti āpattiṁyeva "āpattī"ti jānāti. Sesapadesupi eseva nayo. **Ābhicetasikānan**ti ettha[1] **abhiceto**ti pākatikakāmāvacaracittehi sundaratāya paṭipakkhato visuddhattā ca abhikkantaṁ visuddhacittaṁ vuccati, upacārajjhānacittassetaṁ adhivacanaṁ. Abhicetasi jātāni **ābhicetasikāni,** abhicetosannissitānīti vā **ābhicetasikāni. Diṭṭhadhammasukhavihārānan**ti diṭṭhadhamme sukhavihārānaṁ. **Diṭṭhadhammo**ti paccakkho attabhāvo vuccati, tattha sukhavihārabhūtānanti attho. Rūpāvacarajjhānānametaṁ adhivacanaṁ. Tāni hi appetvā nisinnā jhāyino imasmiññeva attabhāve asaṁkiliṭṭhaṁ nekkhammasukhaṁ vindanti, tasmā "diṭṭhadhammasukhavihārānī"ti vuccanti. **Nikāmalābhī**ti nikāmena lābhī, attano icchāvasena lābhī, icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṁ samatthoti vuttaṁ hoti. **Akicchalābhī**ti sukheneva paccanīkadhamme vikkhambhetvā samāpajjituṁ samatthoti vuttaṁ hoti. **Akasiralābhī**ti akasirānaṁ lābhī vipulānaṁ, yathāparicchedeneva vuṭṭhātuṁ samatthoti vuttaṁ hoti. Ekacco hi lābhīyeva hoti, na pana sakkoti icchiticchitakkhaṇe samāpajjituṁ. Ekacco sakkoti tathā samā pajjituṁ, pāripanthike pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā ca samāpajjati, pāripanthike ca akiccheneva vikkhambheti, na sakkoti kālamānanāḷikayantaṁ viya yathā paricchedeyeva vuṭṭhātuṁ.

Āsavānaṁ khayāti arahattamaggena sabbakilesānaṁ khayā. **Anāsavan**ti āsava virahitaṁ. **Cetovimuttiṁ paññāvimuttin**ti ettha **ceto**-vacanena arahattaphalasampayutto samādhi, **paññā**-vacanena taṁsampayuttā ca paññā vuttā. Tattha ca samādhi rāgato vimuttattā cetovimutti, paññā avijjāya vimuttattā paññāvimuttīti veditabbā. Vuttañhetaṁ bhagavatā "yo hissa bhikkhave samādhi, tadassa samādhindriyaṁ[2]. Yā hissa bhikkhave paññā, tadassa

1. Aṁ-Ṭṭha 3. 267; Ma-Ṭṭha 1. 165 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ. 2. Saṁ 3. 198 piṭṭhe.

paññindriyaṁ[1]. Iti kho bhikkhave rāgavirāgā cetovimutti avijjāvirāgā paññāvimuttī”ti[2]. Apicettha samathaphalaṁ cetovimutti, vipassanāphalaṁ paññāvimuttīti veditabbāti. **Diṭṭheva dhamme**ti imasmiṁ yeva attabhāve. **Sayaṁ abhiññā sacchikatvā**ti attanāyeva[3] paññāya paccakkhaṁ katvā, aparappaccayena ñatvāti attho. Sutamayañāṇādinā viya parappaccayataṁ nayaggāhañca muñcitvā paratoghosānugatabhāvanādhigama bhūtāya attanoyeva paññāya paccakkhaṁ katvā, na sayambhūñāṇabhūtāyāti adhippāyo. **Upasampajja viharatī**ti pāpuṇitvā sampādetvā viharati.

Sattakavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakavāravaṇṇanā

328. Aṭṭhakesu **aṭṭhānisaṁse sampassamānenā**ti—

> “Idha[4] pana bhikkhave bhikkhu āpattiṁ āpanno hoti, so tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi hoti, aññe bhikkhū tassā āpattiyā āpattidiṭṭhino honti, te ce bhikkhave bhikkhū taṁ bhikkhuṁ evaṁ jānanti 'ayaṁ kho āyasmā bahussuto āgatāgamo dhammadharo vinayadharo mātikādharo paṇḍito byatto medhāvī lajjī kukkuccako sikkhākāmo, sace mayaṁ imaṁ bhikkhuṁ āpattiyā adassane ukkhipissāma, na mayaṁ iminā bhikkhunā saddhiṁ uposathaṁ karissāma, vinā iminā bhikkhunā uposathaṁ kari ssāma, bhavissati saṁghassa tatonidānaṁ bhaṇḍanaṁ kalaho viggaho vivādo saṁghabhedo saṁgharāji saṁghavavatthānaṁ saṁghanānā karaṇa'nti, bhedagarukehi bhikkhave bhikkhūhi na so bhikkhu āpattiyā adassane ukkhipitabbo”ti—

ādinā vutta-aṭṭhānisaṁse sampassamānena. Tena hi saddhiṁ uposathādi-akaraṇaṁ ādīnavo bhedāya saṁvattanato, karaṇaṁ

---

1. Saṁ 3. 195 piṭṭhe. 2. Aṁ 1. 62 piṭṭhe. 3. Attanoyeva (Syā) 4. Vi 3. 482 piṭṭhe.

ānisaṁso sāmaggiyā saṁvattanato. Tasmā ete aṭṭhānisaṁse sampassamānena na so bhikkhu ukkhipitabboti attho.

Dutiya-aṭṭhakepi **aṭṭhānisaṁse sampassamānenā**ti—

> "Idha[1] pana bhikkhave bhikkhu āpattiṁ āpanno hoti, so tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi hoti, aññe bhikkhū tassā āpattiyā āpattidiṭṭhino honti, so ce bhikkhave bhikkhu te bhikkhū evaṁ jānāti 'ime kho āyasmanto bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādharā paṇḍitā byattā medhāvino lajjino kukkuccakā sikkhākāmā, nālaṁ mamaṁ vā kāraṇā aññesaṁ vā kāraṇā chandā dosā mohā bhayā agatiṁ gantuṁ, sace maṁ ime bhikkhū āpattiyā adassane ukkhipissanti, na mayā saddhiṁ uposathaṁ karissanti, vinā mayā uposathaṁ karissanti, bhavissati saṁghassa tatonidānaṁ bhaṇḍanaṁ kalaho viggaho vivādo saṁghabhedo saṁgharāji saṁghavavatthānaṁ saṁghanānākaraṇa'nti, bhedagarukena bhikkhave bhikkhunā paresampi saddhāya sā āpatti desetabbā"ti—

Ādinā vutta-aṭṭhānisaṁse sampassamānenāti attho.

Pāḷiyaṁ āgatehi sattahīti "pubbevassa hoti 'musā bhaṇissa'nti, bhaṇantassa hoti 'musā bhaṇāmī'ti, bhaṇitassa hoti 'musā mayā bhaṇita'nti vinidhāya diṭṭhiṁ, vinidhāya khantiṁ, vinidhāya ruciṁ, vinidhāya bhāvan"ti[2] evamāgatehi sattahi.

Abrahmacariyāti[3] aseṭṭhacariyato. **Rattiṁ na bhuñjeyya vikālabhojanan**ti uposathaṁ upavuttho rattibhojanañca divāvikālabhojanañca na bhuñjeyya. **Mañce chamāyaṁva sayetha santhate**ti kappiyamañce vā sudhādiparikammakatāya bhūmiyaṁ vā tiṇapaṇṇapalālādīni santharitvā kate santhate vā sayethāti attho. **Etañhi aṭṭhaṅgika māhuposathan**ti etaṁ pāṇātipātādīni asamācarantena upavuttha-uposathaṁ aṭṭhahi aṅgehi samannāgatattā "aṭṭhaṅgikan"ti vadanti.

1. Vi 3. 483 piṭṭhe. 2. Vi 1. 137 piṭṭhe. 3. Aṁ-Ṭṭha 3. 199 piṭṭhepi passitabbaṁ.

“Akappiyakataṁ hoti appaṭiggahitakan”ti-ādayo **aṭṭha anatirittā** nāma. **Sappi-**ādi aṭṭhame aruṇuggamane nissaggiyaṁ hoti. **Aṭṭhakavasena yojetvā veditabbānī**ti puri māni aṭṭha ekaṁ aṭṭhakaṁ, tato ekaṁ apanetvā sesesupi ekekaṁ pakkhipitvāti evamā dinā nayena aññānipi aṭṭhakāni kātabbānīti attho.

Aṭṭhakavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Navakavāravaṇṇanā

329. Navakesu **āghātavatthūnī**ti[1] āghātakāraṇāni. **Āghātapaṭivinayānī**ti āghā tassa paṭivinayakāraṇāni. **Taṁ kutettha labbhā**ti “taṁ anatthacaraṇaṁ mā ahosī”ti etasmiṁ puggale kuto labbhā kena kāraṇena sakkā laddhuṁ. “Paro nāma parassa attano cittaruciyā anatthaṁ karotī”ti evaṁ cintetvā āghātaṁ paṭivinodeti. Atha vā sacāhaṁ paṭikkopaṁ kareyyaṁ, taṁ kopakaraṇaṁ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbaṁ niratthakabhāvatoti attho. Kammassakā hi sattā, te kassa ruciyā dukkhitā sukhitā vā bhavanti, tasmā kevalaṁ tasmiṁ mayhaṁ kujjhanamattamevāti adhippāyo. Atha vā taṁ kopakaraṇaṁ ettha puggale kuto labbhā paramatthato kujjhitabbassa kujjhanakassa ca abhāvato. Saṅkhāramattañhetaṁ yadidaṁ khandhapañcakaṁ yaṁ “satto”ti vuccati, te ca saṅkhārā ittarakālā khaṇikā, kassa ko kujjhatīti attho. “Kuto lābhā”tipi pāṭho, sacāhaṁ ettha kopaṁ kareyyaṁ, tasmiṁ me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyuṁ aññatra anatthuppattitoti attho. Imasmiñca atthe **ta**nti nipātamattameva hoti.

Taṇhaṁ paṭiccāti[2] dve taṇhā esanataṇhā esitataṇhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkupathādīni paṭipajjitvā bhoge esati gavesati, ayaṁ **esanataṇhā** nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu

---

1. Dī-Ṭṭha 3. 228; Aṁ-Ṭṭha 3. 276 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Dī-Ṭṭha 2. 89; Aṁ-Ṭṭha 3. 273 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

paṭiladdhesu taṇhā, ayaṁ **esitataṇhā** nāma. Idha esitataṇhā daṭṭhabbā. **Pariyesanā**ti rūpādi-ārammaṇapariyesanā. Sā hi esanataṇhāya sati hoti. **Lābho**ti rūpādi-ārammaṇappaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti. **Vinicchayo** pana ñāṇataṇhādiṭṭhivitakkavasena catubbidho. Tattha "sukhavinicchayaṁ jaññā, sukhavinicchayaṁ ñatvā ajjhattaṁ sukha manuyujjheyyā"ti[1] ayaṁ **ñāṇavinicchayo.** "Vinicchayoti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā"ti[2] evaṁ āgatāni aṭṭhasatataṇhāvicaritāni **taṇhāvinicchayo.** Dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo **diṭṭhivinicchayo.** "Chando kho devānaminda vitakkanidāno"ti[3] imasmiṁ pana sutte idha **vinicchayo**ti vutto **vitakko**yeva āgato. Lābhaṁ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaṁ sundarāsundarañca vitakkena vinicchināti "ettakaṁ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṁ saddārammaṇatthāya, ettakaṁ mayhaṁ bhavissati, ettakaṁ parassa, ettakaṁ paribhuñjissāmi, ettakaṁ nidahissāmī"ti. Tena vuttaṁ **"lābhaṁ paṭicca vinicchayo"**ti.

Chandarāgoti evaṁ akusalavitakkena vitakkite vatthusmiṁ dubbalarāgo ca bala varāgo ca uppajjati. **Ajjhosānan**ti "ahaṁ, maman"ti balavasanniṭṭhānaṁ. **Pariggaho**ti taṇhādiṭṭhivasena pariggahakaraṇaṁ. **Macchariyan**ti parehi sādhāraṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṁ vacanatthaṁ vadanti "idaṁ acchariyaṁ mayheva hotu, mā aññassa acchariyaṁ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī"ti. **Ārakkho**ti dvārapidahanamañjūsāgopanādivasena suṭṭhu rakkhaṇaṁ. Adhikarotīti **adhikaraṇaṁ,** kāraṇassetaṁ nāmaṁ. **Ārakkhādhikaraṇan**ti bhāvanapuṁsakaṁ, ārakkhahetūti attho. Daṇḍādānādīsu paranisedhanatthaṁ daṇḍassa ādānaṁ **daṇḍādānaṁ.** Ekatodhārādino satthassa ādānaṁ **satthādānaṁ. Kalaho**ti kāyakalahopi vācākalahopi. Purimo purimo virodho **viggaho,** pacchimo pacchimo **vivādo.** Tuvaṁ tuvanti agāravavasena **"tuvaṁ tuvan"**ti vacanaṁ.

Adhiṭṭhitakālato paṭṭhāya na vikappetabbānīti vikappentena adhiṭṭhānato pubbe vā vikappetabbaṁ, vijahitādhiṭṭhānaṁ vā pacchāvikappetabbaṁ.

---

1. Ma 3. 273 piṭṭhe. 2. Khu 7. 205 piṭṭhe. 3. Dī 2. 221 piṭṭhe.

Avijahitādhiṭṭhānaṁ pana na vikappetabbanti adhippāyo. **Dukkaṭavasena vuttānī**ti "vaggaṁ bhikkhunisaṁghaṁ vaggasaññī ovadatī"ti-ādinā[1] nayena adhammakamme dve navakāni dukkaṭavasena vuttāni.

Navakavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakavāravaṇṇanā

330. Dasakesu **natthi dinnanti-ādivasena veditabbā**ti "natthi dinnaṁ, natthi yiṭṭhaṁ, natthi hutaṁ, natthi sukatadukkaṭānaṁ kammānaṁ phalaṁ vipāko, natthi ayaṁ loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇa brāhmaṇā sammaggatā sammāpaṭipannā, ye imañca lokaṁ parañca lokaṁ sayaṁ abhiññā sacchikatvā pavedentī"ti[2] evamāgataṁ sandhāya vuttaṁ. **Sassato lokoti-ādivasenā**ti "sassato lokoti vā, asassato lokoti vā, antavā lokoti vā, anantavā lokoti vā, taṁ jīvaṁ taṁ sarīranti vā, aññaṁ jīvaṁ aññaṁ sarīranti vā, hoti tathāgato paraṁ maraṇāti vā, na hoti tathāgato paraṁ maraṇāti vā, hoti ca na ca hoti tathāgato paraṁ maraṇāti vā, neva hoti na na hoti tathāgato paraṁ maraṇāti vā"ti[3] evamāgataṁ saṅgaṇhāti.

Micchādiṭṭhi-ādayo micchāvimuttipariyosānāti "micchādiṭṭhi micchāsaṅkappo micchāvācā micchākammanto micchā-ājīvo micchāvāyāmo micchāsati micchāsamādhi micchāñāṇaṁ micchāvimuttī"ti[4] evamāgataṁ sandhāya vadati. Tattha **micchāñāṇan**ti pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāpakaṁ katvā "sukataṁ mayā"ti paccavekkhaṇākārena ca uppanno moho. **Micchāvimuttī**ti avimuttasseva sato vimuttisaññitā. **Samathakkha ndhake niddiṭṭhā**ti "oramattakaṁ adhikaraṇaṁ hoti, na ca gatigataṁ, na ca sarita sāritan"ti-ādinā[5] niddiṭṭhā. Samathakkhandhake vuttehi samannāgato

---

1. Vi 2. 75 piṭṭhe.
2. Ma 2. 63, 182; Ma 3. 72, 99; Saṁ 2. 169 piṭṭhesu.
3. Ma 1. 212 piṭṭhe.
4. Abhi 2. 405 piṭṭhe.
5. Vi 4. 205 piṭṭhe.

hotīti sambandho. Māturakkhitādayo **dasa itthiyo**. Dhanakkīkādayo **dasa bhariyāyo.**

Dasakavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasakavāravaṇṇanā

331. Ekādasakesu **na vodāyantī**ti na pakāsanti. **Suyuttayānasadisāya katāyā**ti icchiticchitakāle sukhena pavattetabbattā yuttayānaṁ viya katāya. **Yathā patiṭṭhā hotī**ti sampattīnaṁ yathā patiṭṭhā hoti. **Anu anu pavattitāyā**ti bhāvanābahulīkārehi anu anu pavattitāya.

Sukhaṁ supatīti-ādīsu[1] yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaṁ supanti, evaṁ asupitvā sukhaṁ supati, niddaṁ okkantopi samāpattiṁ samāpanno viya hoti. **Sukhaṁ paṭibujjhatī**ti yathā aññe nitthunantā vijambhantā samparivattantā dukkhaṁ paṭibujjhanti, evaṁ appaṭibujjhitvā vikasamānamiva padumaṁ sukhaṁ nibbikāraṁ paṭibujjhati. Anubhūtapubbavasena devatūpasaṁhāravasena cassa bhaddakameva supinaṁ hoti, na pāpakanti āha **"pāpakameva na passatī"**ti-ādi. Dhātukkhobhahetukampi cassa bahulaṁ bhaddakameva siyā yebhuyyena cittajarūpānuguṇatāya utu-āhārajarūpānaṁ. Tattha **pāpakameva na passatī**ti yathā aññe attānaṁ corehi samparivāritaṁ viya, vāḷehi upaddutaṁ viya, papāte patantaṁ viya ca passanti, evaṁ pāpakameva supinaṁ na passati. **Bhadrakaṁ pana vuḍḍhikāraṇabhūtaṁ passatī**ti cetiyaṁ vandanto viya, pūjaṁ karonto viya, dhammaṁ suṇanto viya ca hoti.

Manussānaṁ piyo hotīti ure āmukkamuttāhāro viya, sīse piḷandhamālā viya ca manussānaṁ piyo hoti manāpo. **Amanussānaṁ piyo hotī**ti yatheva ca manussānaṁ piyo, evaṁ amanussānampi piyo hoti visākhatthero viya. **Nāssa aggi vā visaṁ vā satthaṁ vā kamatī**ti mettāvihārissa kāye uttarāya upāsikāya viya aggi vā,

---

1. Aṁ-Ṭṭha 3. 345; Visuddhi 1. 305 piṭṭhādīsupi passitabbaṁ.

saṁyuttabhāṇakacūḷasīvattherasseva visaṁ vā, saṁkiccasāmaṇerasseva satthaṁ vā na kamati na pavisati, nāssa kāyaṁ vikopetīti vuttaṁ hoti. Dhenuvatthumpi cettha kathayanti, ekā kira dhenu vacchakassa khīradhāraṁ muñcamānā aṭṭhāsi. Eko luddako "taṁ vijjhissāmī"ti hatthena samparivattetvā dīghadaṇḍakaṁ sattiṁ muñci. Sā tassā sarīraṁ āhacca tālapaṇṇaṁ viya vivaṭṭamānā gatā, neva upacārabalena na appanābalena, kevalaṁ pana vacchake balavahitacittatāya. Evaṁ mahānubhāvā mettā. **Khippaṁ samādhiyatī**ti kenaci paripanthena parihīnajjhānassa byāpādassa dūrasamanussaritabhāvato khippameva samādhiyati. **Mukhavaṇṇo vippasīdatī**ti bandhanā pamuttatālapakkaṁ viya cassa vippasannavaṇṇaṁ mukhaṁ hoti. **Asammūḷho kālaṁ karotī**ti mettāvihārino sammohamaraṇaṁ nāma natthi, asammūḷhova niddaṁ okkamanto viya kālaṁ karoti.

Ekādasakavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekuttarikanayavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathādipucchāvissajjanāvaṇṇanā

332. "Saṁghaṁ bhante pavāremīti-ādi pavāraṇākathā nāmā"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ.

Atthavasapakaraṇavaṇṇanā

334. **Paṭhamapārājikavaṇṇanāyameva vuttan**ti "saṁghasuṭṭhutāyā"ti-ādīnaṁ atthavaṇṇanaṁ sandhāya vuttaṁ. **Dasakkhattuṁ yojanāya padasataṁ vuttan**ti ekamūlakanaye dasakkhattuṁ yojanāya katāya saṅkhalikanaye vuttapadehi saddhiṁ padasataṁ vuttanti evamattho gahetabbo. Aññathā ekamūlake eva naye na sakkā padasataṁ laddhuṁ. Ekamūlakanayehi purimapacchimapadāni ekato katvā ekekasmiṁ vāre nava nava padāni vuttānīti dasakkhattuṁ yojanāya navuti padāniyeva labbhanti. Tasmā tāni navuti padāni saṅkhalikanaye baddhacakkavasena yojite dasa padāni labbhantīti tehi saddhiṁ padasatanti sakkā vattuṁ. Ito aññathā pana

ubhosupi nayesu visuṁ visuṁ atthasataṁ dhammasatañca yathā labbhati, tathā paṭhamapārājikasaṁvaṇṇanāyameva[1] amhehi dassitaṁ, taṁ tattha vuttanayeneva gahetabbaṁ. Purimapacchimapadāni ekattena gahetvā "padasatan"ti vuttattā **"tattha pacchimassa pacchimassa padassa vasena atthasataṁ, purimassa purimassa vasena dhamma satan"**ti vuttaṁ. Tasmiṁ padasate "saṁghasuṭṭhū"ti-ādinā vuttapurimapadānaṁ vasena dhammasataṁ, "saṁghaphāsū"ti-ādinā vuttapacchimapadānaṁ vasena attasatanti adhippāyo.

Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sārattha-Ṭī 2. 38 piṭṭhe.

Paṭhamagāthāsaṅgaṇika

Sattanagaresu paññattasikkhāpadavaṇṇanā

335. **Aḍḍhuḍḍhasatānī**ti tīṇi satāni paññāsañca sikkhāpadāni. **Viggahan**ti manussaviggahaṁ. **Atirekan**ti dasāhaparamaṁ atirekacīvaraṁ. **Kāḷakan**ti "suddhakāḷakānan"ti vuttakāḷakaṁ. **Bhūtan**ti bhūtārocanaṁ. **Paramparabhattan**ti paramparabhojanaṁ. **Bhikkhunīsu ca akkoso**ti "yā pana bhikkhunī bhikkhuṁ akkoseyya vā paribhāseyya vā"ti[1] vuttasikkhāpadaṁ. **Antaravāsakan**ti aññātikāya bhikkhuniyā cīvarapaṭiggaṇhanaṁ. **Rūpiyan**ti rūpiyasaṁvohāraṁ. **Suttan**ti "sāmaṁ suttaṁ viññāpetvā tantavāye hī"ti vuttasikkhāpadaṁ[2]. **Ujjhāpanake**ti ujjhāpanake khiyyanake pācittiyaṁ. **Pācitapiṇḍan**ti bhikkhunīparipācitaṁ. **Cīvaraṁ datvā**ti "samaggena saṁghena cīvaraṁ datvā"ti vuttasikkhāpadaṁ[3]. **Vosāsantī**ti "bhikkhū paneva kulesu nimantitā bhuñjanti, tatra cesā bhikkhunī"ti vuttapāṭidesanīyaṁ[4]. **Giraggan**ti "yā pana bhikkhunī naccaṁ vā gītaṁ vā"ti vuttasikkhāpadaṁ[5]. **Cariyā**ti "antovassaṁ cārikaṁ careyyā"ti[6] ca, "vassaṁvutthā cārikaṁ na pakkameyyā"ti[7] ca vuttasikkhāpadadvayaṁ. **Chandadānenā**ti pārivāsikena chandadānena.

Pārājikāni cattārīti bhikkhunīnaṁ cattāri pārājikāni. **Kuṭī**ti kuṭikārasikkhā padaṁ. **Kosiyan**ti kosiyamissakasikkhāpadaṁ. **Seyyā**ti anupasampannena sahaseyyasikkhāpadaṁ. **Khaṇane**ti pathavīkhaṇanaṁ. **Gaccha devate**ti bhūtagāmasikkhāpadaṁ. **Siñcan**ti sappāṇaka-udakasiñcanaṁ. **Mahāvihāro**ti mahallakavihāro. **Aññan**ti aññavā dakaṁ. **Dvāran**ti yāva dvārakosā. **Sahadhammo**ti sahadhammikaṁ vuccamāno. **Payo pānan**ti surusurukārakaṁ. **Eḷakalomānī**ti eḷakalomadhovāpanaṁ. **Patto**ti ūnapañca bandhanapatto. **Ovādo**ti bhikkhunupassayaṁ upasaṅkamitvā ovādo. **Bhesajjan**ti taduttaribhesajjaviññāpanaṁ. **Sūcī**ti aṭṭhimayādisūcigharaṁ. **Āraññiko**ti "yāni kho pana tāni āraññakāni senāsanānī"ti-ādinā[8]

1. Vi 2. 406 piṭṭhe.
2. Vi 1. 369 piṭṭhe.
3. Vi 2. 202 piṭṭhe.
4. Vi 2. 230 piṭṭhe.
5. Vi 2. 350 piṭṭhe.
6. Vi 2. 390 piṭṭhe.
7. Vi 2. 391 piṭṭhe.
8. Vi 2. 235 piṭṭhe.

vuttapāṭidesanīyaṁ. **Ovādo**ti "yā pana bhikkhunī ovādāya vā saṁvāsāya vā na gacchyyā"ti[1] vuttasikkhāpadaṁ.

Pārājikāni cattārīti-ādinā chasu nagaresu paññattaṁ ekato sampiṇḍitvā sāvatthiyā paññattaṁ visuṁ gaṇetvā sabbāneva sikkhāpadāni dvīhi rāsīhi saṅgaṇhāti.

Sattanagaresu paññattasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catuvipattivaṇṇanā

336. **Ekatiṁsa garukā** nāma ubhato aṭṭha pārājikā, bhikkhūnaṁ terasa, bhikkhunīnaṁ dasasaṁghādisesā. **Aṭṭhettha anavasesā**ti etesu yathāvuttagarukesu sādhāraṇāsādhāraṇavasena aṭṭha pārājikā anavasesā nāma.

Asādhāraṇādivaṇṇanā

338. "Dhovanañca paṭiggaho"ti gāthā aṭṭhakathācariyānaṁ. Tattha **dhovanañca paṭiggaho**ti aññātikāya bhikkhuniyā cīvaradhovāpanaṁ cīvarapaṭiggahaṇañca. **Koseyya -pa- dve lomā**ti eḷakalomavagge ādito satta sikkhāpadāni vuttāni. **Vassikā**ti vassikasāṭikasikkhāpadaṁ. **Āraññakena cā**ti sāsaṅkasikkhāpadaṁ vuttaṁ. **Paṇītan**ti paṇītabhojanaviññatti. **Ūnan**ti ūnavīsativassasikkhāpadaṁ. **Nisīdane ca yā sikkhā, vassikā yā ca sāṭikā**ti nisīdanavassikasāṭikānaṁ pamāṇātikkamo.

Āpattikkhandhā ceva uposathādīni ca "pārājikasaṁghādisesā"ti-ādinā vibhattattā
"vibhattiyo"ti vuttāni. **Tevīsati saṁghādisesā**ti bhikkhunīnaṁ āgatāni dasa, bhikkhūnaṁ terasāti tevīsati. **Dve cattālīsa nissaggiyā**ti-ādīsupi eseva nayo. **Dvīhi -pa- kiccaṁ ekena sammatī**ti dvīhi vivādādhikaraṇaṁ, catūhi anuvādādhikaraṇaṁ, tīhi āpattādhikaraṇaṁ, ekena kiccādhikaraṇaṁ sammatīti attho.

339. **Niraṅkato**ti saṁghamhā apasārito.

---

1. Vi 2. 414 piṭṭhe.

Adhikaraṇabhedavaṇṇanā

340. Yasmā adhikaraṇaṁ ukkoṭento samathappattameva ukkoṭeti, tasmā **"vivādādhikaraṇaṁ ukkoṭento kati samathe ukkoṭetī"**ti-ādi vuttaṁ.

341. **Pāḷimuttakavinicchayenevā**ti vinayalakkhaṇaṁ vinā kevalaṁ dhamma desanāmattavasenevāti attho. **Yenāpi vinicchayenā**ti pāḷimuttakavinicchayameva sandhāya vuttaṁ. **Khandhakato ca parivārato ca suttenā**ti khandhakaparivārato ānītasuttena. **Nijjhāpentī**ti paññāpenti.

342. **Kiccaṁ nissāya uppajjanakakiccānan**ti pubbe kata-ukkhepanīyādikiccaṁ nissāya uppajjanakakiccānaṁ. Kīdisānaṁ? Yāvatatiyasamanubhāsanādīnaṁ.

343. **Taṁ hī**ti taṁ vivādādhikaraṇaṁ.

344. **Adhikaraṇesu yena adhikaraṇena sammanti, taṁ dassetuṁ vuttan**ti yadā adhikaraṇehi sammanti, tadā kiccādhikaraṇeneva sammanti, na aññehi adhikaraṇehīti dassanatthaṁ vuttanti adhippāyo.

353. "Sattannaṁ samathānaṁ katame chattiṁsa samuṭṭhānā"ti pucchitvāpi "kammassa kiriyā karaṇan"ti-ādinā sammukhāvinayassa samuṭṭhānāni avibhajitvāva sativinayādīnaṁ channaññeva cha samuṭṭhānāni vibhattāni, taṁ kasmāti āha **"kiñcāpi sattannaṁ samathānan"**ti-ādi. Sativinayādīnaṁ viya saṁghasammukhatādīnaṁ kiccayatā nāma natthīti āha **"kammasaṅgahābhāvenā"**ti.

Dutiyagāthāsaṅgaṇikavaṇṇanā

359. **Mantaggahaṇan**ti aññamaññaṁ saṁsandanaṁ. Anu anu sandhānaṁ anusandhitanti bhāvasādhano **anusandhita**saddoti āha **"anusandhitanti kathānusandhī"**ti.

Saṅgāmadvayavaṇṇanā

365. **Ṭhānanisajjavattādinissitā**ti “evaṁ ṭhātabbaṁ, evaṁ nisīditabban”ti evamā dikā. **Saññājananatthan**ti cuditakacodakānaṁ saññuppādanatthaṁ. **Anuyogavattaṁ kathāpetvā**ti “kiṁ anuyogavattaṁ jānāsī”ti pucchitvā teneva kathāpetvā.

375. **Nīlādivaṇṇāvaṇṇavasenā**ti nīlādivaṇṇavasena ārogyatthādi-avaṇṇavasena ca.

Kathinabhedavaṇṇanā

404. **Purejātapaccaye panesa uddiṭṭhadhammesu ekadhammampi na labhatī**ti esa udakāharaṇādipayogo attano purejātapaccayabhāve pubbakaraṇavasena uddiṭṭhesu dhovanādidhammesu ekadhammampi na labhati attano purejātassa pubbakaraṇasaṅgahitassa dhammassa natthitāya.

412. **Rūpādīsu dhammesū**ti vaṇṇagandhādīsu suddhaṭṭhakadhammesu.

416. **Purimā dve**ti imasmiṁ adhikāre paṭhamaṁ vuttā antarubbhārasahubbhārā, na pakkamanantikādayo dve uddhārā.

Upālipañcakavaṇṇanā

420-421. **Omaddakārako**ti omadditvā abhibhavitvā kārako. **Upatthambho na dātabbo**ti sāmaggivināsāya anubalaṁ na dātabbaṁ. **Diṭṭhāvikammampi katvā**ti “na metaṁ khamatī”ti diṭṭhiṁ āvi katvāpi.

Vohāravaggavaṇṇanā

424. Kāyappayogena āpajjitabbā **kāyappayogā.** Vacīpayogena āpajjitabbā **vacīpayogā. Navasu ṭhānesū**ti osāraṇādīsu navasu ṭhānesu. **Dvīsu ṭhānesū**ti ñattidutiyañatticatutthakammesu. **Tasmā**ti yasmā mahā-aṭṭhakathāyaṁ vuttanayena ubhatovibhaṅgā asaṅgahitā, tasmā. Yaṁ kurundiyaṁ vuttaṁ, taṁ gahetabbanti sambandho.

Diṭṭhāvikammavaggavaṇṇanā

425. "Catūhi pañcahī"ti vacanato dvīhi vā tīhi vā ekato desetuṁ vaṭṭati, tato paraṁ na vaṭṭati. **Māḷakasīmāyā**ti khaṇḍasīmāya. **Avippavāsasīmāyā**ti mahāsīmāya.

Musāvādavaggavaṇṇanā

444. **Pariyāyena jānantassa vuttamusāvādo**ti yassa kassaci jānantassa pariyāyena vuttamusāvādoti attho.

446. **Anuyogo na dātabbo**ti tena vuttaṁ anādiyitvā tuṇhi bhavitabbanti attho.

Bhikkhunovādavaggavaṇṇanā

454. **Ekūnavīsatibhedāyā**ti maggapaccavekkhaṇādivasena ekūnavīsatibhedāya.

Adhikaraṇavūpasamavaggavaṇṇanā

458. **Pañcahi kāraṇehī**ti idaṁ atthanipphādanakāni tesaṁ pubbabhāgāni ca kāraṇabhāvasāmaññena ekajjhaṁ gahetvā vuttaṁ, na pana sabbesaṁ pañcannaṁ samānayogakkhemattā. **Anussāvanenā**ti bhedassa anurūpasāvanena. Yathā bhedo hoti, evaṁ bhinditabbānaṁ bhikkhūnaṁ attano vacanassa sāvanena viññāpanenāti attho. Tenāha **"nanu tumhe"**ti-ādi. **Kaṇṇamūle vacībhedaṁ katvā**ti etena pākaṭaṁ katvā bhedakaravatthudīpanaṁ voharaṇaṁ. Tattha attanā vinicchitamattaṁ rahassavasena viññāpanaṁ anussāvananti dasseti. **Kammameva uddeso vā pamāṇan**ti tehi saṁghabhedasiddhito pamāṇaṁ, itare pana tesaṁ sambhārabhūtā. Tenāha **"vohārā"**ti-ādi. **Tatthā**ti voharaṇe.

Kathinatthāravaggavaṇṇanā

467. **Antarā vuttakāraṇenā**ti taṁ hi vandantassa mañcapādādīsupi nalāṭaṁ paṭihaññeyyā"ti-ādinā vuttakāraṇena.

Samuṭṭhānavaṇṇanā

470. **Pubbe vuttamevā**ti sahaseyyādipaṇṇattivajjaṁ. **Itaran**ti sacittakaṁ. **Bhiṁsāpanādīni katvā**ti bhiṁsāpanādinā āpattiṁ āpajjitvāti adhippāyo.

Aparadutiyagāthāsaṅgaṇika

Kāyikādi-āpattivaṇṇanā

474. Vinaye garukā **vinayagarukā**. Kiñcāpi idaṁ dvīsu gāthāsu āgataṁ, aññehi pana missetvā vuttabhāvato nānākaraṇaṁ paccetabbaṁ.

Desanāgāminiyādivaṇṇanā

475. **Dve saṁvāsakabhūmiyo**ti ettha **bhūmī**ti avatthā. Aṅgahīnatā kāraṇave kallavasenapi veditabbāti āha **"apicetthā"**ti-ādi. **Esa nayo**ti "apicetthā"ti-ādinā vuttanayo. **Vanappatiṁ chindantassa pārājikan**ti adinnādāne vanappatikathāya āgataṁ parasa ntakaṁ sandhāya vuttaṁ. **Vissaṭṭhichaḍḍane**ti sukkavissaṭṭhiyā mocane. **Dukkaṭā katā**ti dukkaṭaṁ vuttaṁ. **Paṭhamasikkhāpadamhiyevā**ti bhikkhunovādakavaggassa paṭhamasikkhāpadeyeva. Āmakadhaññaṁ viññāpetvā bhuñjantiyā pubbapayoge dukkaṭaṁ, ajjhohāre pācittiyaṁ.

Pācittiyavaṇṇanā

476. **Abbhuṇhasīlo**ti abhinavasīlo.

478. **Asuttakan**ti suttavirahitaṁ, suttato apanītaṁ natthīti attho.

Sedamocanagāthā

Avippavāsādipañhavaṇṇanā

479. Sedamocanagāthāsu **tahin**ti tasmiṁ puggale. "Akappiyasambhogo nāma methunadhammādī"ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Esā pañhā kusalehi cintitā**ti liṅgavipallā savasenetaṁ vuttaṁ, eso pañho kusalehi cintitoti attho.

Dasāti avandiye dasa. **Ekādasā**ti paṇḍakādayo ekādasa. **Ubbhakkhake na vadā mī**ti iminā mukhe methunadhammābhāvaṁ dīpeti. **Adhonābhiṁ vivajjiyā**ti iminā vaccamaggapassāvamaggesu.

Gāmantarapariyāpannaṁ nadīpāraṁ okkanta bhikkhuniṁ sandhāyāti ettha nadī bhikkhuniyā gāmapariyāpannā, paratīraṁ gāmantarapariyāpannaṁ. Tattha paratīre paṭhamaleḍḍupātappamāṇo gāmūpacāro nadīpariyantena paricchinno, tasmā paratīre ratanamattampi araññaṁ natthi, paratīrañca tiṇādīhi paṭicchannattā dassanūpacāravirahitaṁ karoti. Tattha attano gāme āpatti natthi, paratīre pana paṭhamaleḍḍupātasaṅkhāte gāmūpacāreyeva pādaṁ ṭhapeti. Antare **abhidhamme**[1] vuttanayena araññabhūtaṁ sakagāmaṁ atikkamati nāma, tasmā gaṇamhā ohīyanā nāma hotīti veditabbaṁ.

Bhikkhūnaṁ santike ekato-upasampannā nāma mahāpajāpatipamukhā pañcasatasākiniyo bhikkhuniyo. Mahāpajāpatipi hi ānandattherena dinna-ovādassa paṭiggahitattā bhikkhūnaṁ santike upasampannā nāma.

Pārājikādipañhavaṇṇanā

480. Saha dussena methunavītikkamassa sakkuṇeyyatāya **"dussakuṭi-ādīni sandhāyā"**ti vuttaṁ. **Liṅgaparivattaṁ sandhāya vuttā**ti "liṅgaparivatte sati paṭiggahaṇassa vijahanato sāmaṁ gahetvā bhuñjituṁ na vaṭṭatī"ti liṅgaparivattanaṁ sandhāya vuttā.

481. **Suppatiṭṭhitanigrodhasadisan**ti yojanadviyojanādiparamaṁ mahānigrodhaṁ sandhāya vuttaṁ.

Sedamocanagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

Pañcavagga

Kammavaggavaṇṇanā

483. Kammavagge ummattakassa bhikkhuno ummattakasammuti ummattake yācitvā gate[1] asammukhāpi dātuṁ vaṭṭati, tattha nisinnepi na kuppati niyamābhāvato. Asammukhā kate pana dosābhāvaṁ dassetuṁ **"asammukhākataṁ sukataṁ hotī"**ti vuttaṁ. Dūtena upasampadā pana sammukhā kātuṁ na sakkā kammavācānāmattasambhavato. Pattanikkujjanādayo hatthapāsato apanītamattepi kātuṁ vaṭṭanti. **Saṁghasammukhatā**ti-ādīsu yāvatikā bhikkhū kammappattā, te āgatā honti, chandārahānaṁ chando āhaṭo hoti, sammukhībhūtā na paṭikkosanti, ayaṁ **saṁghasammukhatā.** Yena dhammena yena vinayena yena satthusāsanena saṁgho kammaṁ karoti, ayaṁ **dhammasammukhatā.** Tattha **dhammo**ti bhūtaṁ vatthu. **Vinayo**ti codanā ceva sāraṇā ca. **Satthusāsanaṁ** nāma ñattisampadā ceva anussāvanasampadā ca. Yassa saṁgho kammaṁ karoti, tassa sammukhabhāvo **puggalasammukhatā.** Kattikamāsassa pavāraṇamāsattā **"ṭhapetvā kattikamāsan"**ti vuttaṁ. **Paccukkaḍḍhitvā ṭhapitadivaso cā**ti kāḷa pakkhe cātuddasiṁ vā pannarasiṁ vā sandhāya vuttaṁ. **Dve ca puṇṇamāsiyo**ti paṭhamapacchimavassūpagatānaṁ vasena vuttaṁ.

485. Ṭhānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbaṁ akkharaṁ **sithilaṁ,** tāniyeva dhanitāni asithilāni katvā uccāretabbaṁ akkharaṁ **dhanitaṁ.** Dvimattakālaṁ **dīghaṁ,** ekamattakālaṁ **rassa. Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedo**ti evaṁ sithilādivasena byañjanabuddhiyā akkharuppādakacittassa dasappakārena pabhedo. Sabbāni hi akkharāni cittasamuṭṭhānāni yathādhippetatthabyañjanato byañjanāni ca. Saṁyogo paro etasmāti saṁyogaparo, na saṁyogaparo **asaṁyogaparo. Āyasmato buddharakkhitatherassa yassa na khamatī**ti ettha **ta**-kāra **na**-kārasahitākāro[2] asaṁyogaparo. **Karaṇānī**ti kaṇṭhādīni.

---

1. Ummattakena yācitvā kate(Ka)
2. Takārakakārasahitābhāvo (Syā)

488. Anukkhittā pārājikaṁ anāpannā ca pakatattāti āha **"pakatattā anukkhi ttā"**ti-ādi. Tattha **anissāritā**ti purimapadasseva vevacanaṁ. **Parisuddhasīlā**ti pārājikaṁ anāpannā. **Na tesaṁ chando vā pārisuddhi vā etī**ti tīsu dvīsu vā nisinnesu ekassa vā dvinnaṁ vā chandapārisuddhi āhaṭāpi anāhaṭāva hotīti adhippāyo.

Apalokanakammakathāvaṇṇanā

495-496. **Kāyasambhogasāmaggī**ti sahaseyyapaṭiggahaṇādi. **Sorato**ti subhe rato. Suṭṭhu oratoti vā **sorato. Nivātavuttī**ti nīcavutti. **Paṭisaṅkhā**ti paṭisaṅkhāya ñāṇena upaparikkhitvā. Yaṁ taṁ avandiyakammaṁ anuññātanti sambandho. **Imassa apalokanakammassa ṭhānaṁ hotī**ti evampi apalokanakammaṁ pavattatīti attho. Kammameva lakkhaṇanti **kammalakkhaṇaṁ.** Osāraṇanissāraṇabhaṇḍukammādayo viya kammañca hutvā aññañca nāmaṁ na labhati, kammameva hutvā upalakkhīyatīti "kamma lakkhaṇan"ti vuccati. **Etampi kammalakkhaṇamevā**ti vuttakammalakkhaṇaṁ dassetuṁ **"acchinnacīvarajiṇṇacīvaranaṭṭhacīvarānan"**ti-ādi vuttaṁ. **Iṇapalibodhampī**ti iṇameva palibodho iṇapalibodho, tampi dātuṁ vaṭṭati. Sace tādisaṁ bhikkhuṁ iṇāyikā palibundhanti, tatruppādatopi tassa iṇaṁ sodhetuṁ vaṭṭatīti adhippāyo.

Chattaṁ vā vedikaṁ vāti ettha **vedikā**ti cetiyassa upari caturassacayo vuccati. **Chattan**ti tato uddhaṁ valayāni dassetvā kato aggacayo vuccati. **Cetiyassa upanikkhe pato**ti cetiye navakammatthāya upanikkhittato, cetiyasantakatoti vuttaṁ hoti. **Aññā katikā kātabbā**ti purimakatikāya asaṅgahitattā vuttaṁ. **Tehī**ti yesaṁ puggalikaṭṭhāne tiṭṭhanti, tehi. **Dasabhāgan**ti dasamabhāgaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ vihāre. **Mūle**ti pubbe. **"Ito paṭṭhāya bhājetvā khādantū"**ti vacaneneva yathāsukhaṁ paribhogo paṭikkhitto hotīti āha **"purimakatikā paṭippassambhatī"**ti.

Anuvicaritvāti pacchato pacchato gantvā. **Apaccāsīsantenā**ti tesaṁ santikā paccayaṁ apaccāsīsantena. **Mūlabhāgan**ti vuttamevatthaṁ vibhāveti **"dasabhāga mattan"**ti. **Akatavāsaṁ vā katvā**ti tato

uppanna-āyena katvā. **Jaggitakāle ca na vāretabbā**ti jaggitānaṁ pupphaphalabharitakāle na vāretabbā. **Jagganakāle**ti jaggituṁ āraddhakāle. **Ñattikammaṭṭhānabhede**ti ñatti kammassa ṭhānabhede.

Kammavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Apaññatte paññattavaggavaṇṇanā

500. Satta āpattikkhandhā paññattaṁ nāmāti sambandho. Kakusandhakoṇā gamanakassapā eva satta āpattikkhandhe paññapesuṁ, vipassī-ādayo pana ovādapāti mokkhaṁ uddisiṁsu, na sikkhāpadaṁ paññapesunti āha **"kakusandhañca -pa- antarā kenaci apaññatte sikkhāpade"**ti. Sesamettha suviññeyyameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sāratthadīpaniyaṁ

Parivāraṭṭhakathāvaṇṇanā samattā.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Avasānagāthāsu pana ayamattho. **Vibhattadesanan**ti ubhatovibhaṅgakhandhaka parivārehi vibhattadesanaṁ vinayapiṭakanti yojetabbaṁ. **Tassā**ti tassa vinayassa.

Tatridanti-ādi paṭhamapārājikavaṇṇanāyaṁ vuttanayameva.

Satthumahābodhivibhūsitoti satthunā paribhuttamahābodhivibhūsito maṇḍito, tassa mahāvihārassa dakkhiṇabhāge uttamaṁ yaṁ padhānagharanti sambandho. Tattha **padhānagharan**ti taṁnāmakaṁ pariveṇaṁ. **Sucicārittasīlena, bhikkhusaṁghena sevitan**ti idampi padhānagharavisesanaṁ.

Tatthāti tasmiṁ padhānaghare. **Cārupākārasañcitan**ti manāpena pākārena parikkhittaṁ. **Sītacchāyatarūpetan**ti ghananicitapattasañchannasākhāpasākhatāya sītacchāyehi rukkhehi upetaṁ. Vikasitakamalakuvalayapuṇḍarīkasogandhikādipuppha sañchannamadhurasītaludakapuṇṇatāya sampannā salilāsayā assāti **sampannasalilāsayo. Uddisitvā**ti buddhasiriṁ nāma theraṁ nissāya, tassa ajjhesanaṁ nissāyāti vuttaṁ hoti. **Iddhā**ti atthavinicchayādīhi iddhā phītā paripuṇṇā.

Sirinivāsassāti siriyā nivāsaṭṭhānabhūtassa. **Jayasaṁvacchare**ti jayappattasaṁvacchare. **Ayan**ti theraṁ buddhasiriṁ uddissa yā vinayavaṇṇanā āraddhā, ayaṁ. **Dhammūpasaṁhitā**ti kusalasannissitā. Idāni sadevakassa lokassa accantasukhādhigamāya attano puññaṁ pariṇāmento **"ciraṭṭhitattaṁ dhammassā"**ti-ādimāha. Tattha **samācitan**ti upacitaṁ. **Sabbassa ānubhāvenā**ti sabbassa tassa puññassa tejena. **Sabbepi pāṇino**ti kāmāvacarādibhedā sabbe sattā. **Saddhammarasasevino**ti yathārahaṁ bodhittayādhigamavasena saddhammarasasevino bhavantu. Sesamettha suviññeyyameva.

Nigamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Vinaye pāṭavatthāya, sāsanassa ca vuḍḍhiyā.
Vaṇṇanā yā samāraddhā, vinayaṭṭhakathāya sā.

Sāratthadīpanī nāma, sabbaso pariniṭṭhitā.
Tiṁsasahassamattehi, ganthehi parimāṇato.

Ajjhesito narindena, sohaṁ **parakkamabāhunā.**
Saddhammaṭṭhitikāmena, sāsanujjotakārinā.

Teneva kārite ramme, pāsādasatamaṇḍite.
Nānādumagaṇākiṇṇe, bhāvanābhiratālaye.

Sītalūdakasampanne, vasaṁ **jetavane** imaṁ.
Atthabyañjanasampannaṁ, akāsiṁ suvinicchayaṁ.

Yaṁ siddhaṁ iminā puññaṁ, yaṁ caññaṁ pasutaṁ mayā.
Etena puññakammena, dutiye attasambhave.

Tāvatiṁse pamodento, sīlācāraguṇe rato[1].
Alaggo pañcakāmesu, patvāna paṭhamaṁ phalaṁ.

Antime attabhāvamhi, metteyyaṁ munipuṅgavaṁ.
Lokaggapuggalaṁ nāthaṁ, sabbasattahite rataṁ.

Disvāna tassa dhīrassa, sutvā saddhammadesanaṁ.
Adhigantvā phalaṁ aggaṁ, sobheyyaṁ jinasāsanaṁ.

Sadā rakkhantu rājāno, dhammeneva imaṁ pajaṁ.
Niratā puññakammesu, jotentu jinasāsanaṁ.

Ime ca pāṇino sabbe, sabbadā nirupaddavā.
Niccaṁ kalyāṇasaṅkappā, pappontu amataṁ padanti.

Sāratthadīpanī nāma vinayaṭīkā niṭṭhitā.

---

1. Sīlācārasamāhito (Ka)

Sāratthadīpanīṭīkāya tatiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Akaṭayūsena	304
Akataṁ	457
Akataṭṭhāne	405
Akatabhāgo	406
Akatvā	27
Akappiya-aṭṭo	116
Akappiyakataṁ	64
Akaraṇīyo	285
Akallako	70
Akasiralābhī	476
Akāmakā	410
Akicchalābhī	476
Akiriyā	12
Akuppanabhāvo	150
Akuppā	180
Akkocchi	350
Akkharasamūho	5
Akkhitārakā	264
Akkhitto	97
Akhaṇḍāni	464
Agataṁ	273
Agadappayogo	127
Agamanapathe	275
Agāravo	375
Agārasmā	167
Agganagaraṁ	318
Aggabhikkhā	408
Aggasamajjo	65
Aggaḷaṁ	331
Aggaḷaguttiyeva	341
Aggito	318
Aggisālamhi	204
Aggihutamissaṁ	208
Aggihuttaṁ	214
Aggihuttamukhā	331
Agyāgāre	204
Aṅgaṁ	378
Aṅgaṇe	424
Aṅgappahonakacittaṁ	378
Aṅgamagadhā	205
Aṅguliṁ	321
Acittakāni	128
Acelako	241
Accagamā	389
Accayatā	291
Accayena	143
Accāraddhaṁ	291
Accuggamma	158
Acchati	407
Acchiddakagaṇanā	3
Acchupiyanti	387
Acchupeyyaṁ	340

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ajapadake	264
Ajapālo	144
Ajito	183
Ajinacammehi	295
Ajinapaveṇī	295
Ajini	350
Ajjaṇho	77, 204
Ajjatagge	196
Ajjhattaṁ	376
Ajjhabhāsi	203
Ajjhārāme	126
Ajjhesanaṁ	157
Ajjhesi	301
Ajjhokāse	300
Ajjhokāso	392
Ajjhogāhetvā	204
Ajjhosānaṁ	480
Añjanūpapisanaṁ	304
Añjalikammaṁ	438
Aññaṁ	485
Aññatitthiyapubbo	236
Aññathattaṁ	407
Aññathābhāvo	447
Aññavādakaṁ	23
Aññassatthāya	122
Aññā	168
Aññāṇaṁ	90
Aññāṇatā	90
Aññātakaṁ	281
Aññāpaṭivedho	430

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aññuddisikena	122
Aññenaññaṁ	23
Aṭṭhakavaggikāni	301
Aṭṭhaṅgikaṁ	478
Aṭṭhaṅgiko	170, 432
Aṭṭhaṅgulasūcidaṇḍamatto	405
Aṭṭhapadakacchannena	341
Aṭṭhapadākārena	381
Aṭṭhā	419
Aṭṭhānaṁ	434
Aṭṭhikaṅkalaṁ	87
Aṭṭhikalyāṇatā	249
Aṭṭhisirācammasarīro	264
Aḍḍhakuṭṭake	7
Aḍḍhabāhū	405
Aḍḍhayogo	235
Aḍḍhuḍḍhasatāni	405
Aṇaṇo	157
Aṇu	154
Atakkāvacaro	151
Ataramāno	331
Atikaḍḍhiyamānena	12
Atirekaṁ	485
Atirekalābho	234
Atilahuṁ	236
Atilīnaṁ	291
Ativassati	433
Ativivaṭaṁ	424
Atisamīpaṁ	400
Atisithilā	291

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Atiharāpetabbaṁ	410
Atekiccho	417
Attakāmarūpā	354
Attakilamathānuyogo	169
Attaguttiyā	381
Attapaccatthikā	90
Attapaṭikkhepaṭṭho	183
Attaparittaṁ	381
Attabhāvappaṭilābho	413
Attamanā	190
Attarakkhāya	381
Attā	183
Attādānaṁ	435
Atthato	362
Atthapaccatthikā	380
Atthasaṁhitaṁ	235
Atthassa	301
Atthikehi	226
Adinnaṁ	251
Adinnādānaṁ	251
Aduṭṭhassa	419
Addāriṭṭhakavaṇṇā	294
Addhānamaggaṁ	164
Addhāvasena	185
Adhammaṭṭho	421
Adhammo	421
Adhikaraṇaṁ	377, 480
Adhikāraṁ	234
Adhikuṭṭanaṭṭhena	88
Adhigato	151

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Adhiṭṭhahitvā	277
Adhiṭṭhātabbaṁ	32
Adhiṭṭhāniddhi	387
Adhiṭṭhāhi	291
Adhimutto	292
Adhivāsetu	197
Anagāriyaṁ	167
Anacchariyā	153
Anattā	183
Anatthatakathinassa	341
Anatthasaṁhito	169
Anatthāya	388
Anadhiṭṭhitena	337
Ananubodhā	320
Ananussutesu	179
Anantajino	165
Anapagataṁ	362
Anapadāno	347
Anapalokitā	325
Anapekkhagamanena	282
Anabbhakkhātukāmā	326
Anariyapaṇḍake	115
Anariyavohārā	473
Anariyo	169
Anavassavāya	376
Anāgāmī	433
Anāthasarīrāni	199
Anāpattivassacchedassa	473
Anāmaṭṭhapiṇḍapātaṁ	264
Anāmantetvā	335

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Anālayo	178
Anāsavaṁ	476
Aniccaṁ	184
Anibandhanīyo	395
Animantitena	282
Animisehi	143
Anissāritā	493
Anukāraṇaṁ	326
Anukkhittā	493
Anugāyanti	329
Anuggaho	422
Anuciṇṇo	419
Anuññattiyā	444
Anuññāta-upasampadā	203
Anuttaraṁ	180
Anudahati	401
Anudahanaṭṭhena	87
Anudhammaṁ	326
Anunayanto	421
Anupakuṭṭho	97
Anupajjhāyakā	231
Anupadhāretvā	2
Anupavisitvā	30
Anupasampannaṁ	73
Anupubbakiriyāya	430
Anupubbaninno	428
Anupubbapaṭipadāya	430
Anupubbasikkhāya	430
Anupubbiṁ kathaṁ	192
Anupubbena	360
Anupekkhitā	39
Anuppageyeva	328
Anuppattaṁ	300
Anuppattasadattho	292
Anuppavecchati	305
Anubodho	320
Anubhavanti	413
Anubhāsanti	329
Anumoditvā	319
Anuyuñja	298
Anuruddhā	356
Anulomapaṭilomaṁ	135
Anulometi	305
Anuvācenti	329
Anuvādaṁ	445
Anuvicaritvā	493
Anuviccakāraṁ	327
Anusañcaraṇajanassa	223
Anusandhitaṁ	487
Anusāsanīpāṭihāriyaṁ	206, 416
Anūpalitto	164
Anekadhātuṁ	222
Anekappakāraṁ	105
Anekapariyāyena	323
Anelagalāya	301
Anelagaḷāya	42
Anottappī	240
Anovaṭo	439
Anovassakaṁ	125
Antaṁ	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Antaggāhikā	240, 288
Antaragharaṁ	43
Antaraghare	233, 406
Antarato	412
Antaradhāyi	160
Antaravāsakaṁ	485
Antarā	12, 418
Antarāyikā	86
Antarena	380
Antalikkhacaro	200
Antā	168
Antimā	180
Anto-upacāragatānaṁ	406
Antonimuggaposīni	158
Antopūtiṁ	427
Antosattāhe	286
Antohatthapāsaṁ	274
Antosāramissakānaṁ	270
Andhakāre	196
Anvaddhamāsaṁ	438
Apagatakāḷakaṁ	195
Apacayāya	444
Apacāyanti	400
Apaccuddhāraṇaṁ	82
Apaññāte	25
Apaṭikkhipitvā	134
Aparajju	282
Aparappaccayo	182
Aparāmaṭṭhāni	464
Aparicchinnagabbhūpacāre	8

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aparicchinnāya	274
Aparo	277
Apalokitā	325
Apaloketha	321
Apavāhanaṁ	259
Apavilāyamāno	338
Apādakehi	381
Apāpuṇitvā	5
Apāpura	156
Apāyaṁ	314
Apārutā	159
Apissu	153
Apubbasamuṭṭhānasīsaṁ	127
Appa	32
Appagghena	339
Appaṭicchannadukkhaṁ	172
Appaṭivibhattabhogī	459
Appaṭiviratā	452
Appaṭivedhā	320
Appaṭisso	375
Appabhikkhuko	298
Appamattakesu	38
Appamattena	83
Appamatto	291
Apparajakkhajātikā	155, 199
Apparajakkhajātiko	160
Apparajakkhā	158
Appavattamānā	270
Appaharite	32, 287
Appāṇake	287

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Appicchatāya	444
Appenti	429
Appossukkatāya	154
Appossukko	412
Aphāsuṁ	354
Abījaṁ	22
Abbhuggacchanti	258
Abbhuṇhasīlo	490
Abbhuyyāsi	350
Abyāpajjaṁ	292
Abyāpajjādhimutto	292
Abrahmacariyaṁ	251
Abrahmacariyā	478
Abrahmacāriṁ	427
Abhabbo	46
Abhavo	100
Abhāvako	256
Abhāsi	301
Abhi	409
Abhikkantavaṇṇā	204
Abhikkantā	316, 426
Abhikkantāya	204
Abhikkantena	226
Abhikkamatha	355
Abhikkhaṇaṁ	410
Abhiceto	476
Abhijīvanikaṁ	294
Abhiññā	167
Abhiññātā	322
Abhiññāya	169

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Abhidosakālakato	161
Abhidhamme	40
Abhinanduṁ	190
Abhinivissa	88
Abhinissāya	296
Abhinetabbaṁ	410
Abhippahārinī	142
Abhibhavitvā	352
Abhibhūto	417
Abhiramanti	428
Abhivādanaṁ	438
Abhivinaye	40
Abhisaṅkharesi	196
Abhisamparāyo	340
Abhuṁ	387
Amatadundutiṁ	165
Amatassa	156, 159
Amanussā	397
Amissīkataṁ	293
Amūḷhavinayo	375
Ambakāya	321
Ambaṇaṁ	405
Ayaso	474
Arañjaro	404
Arahaṭaghaṭiyantaṁ	388
Arahataṁ	292
Arahatā	456
Arahanto	191
Ariyadhanaṁ	250
Ariyamaggassa	98

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ariyavohārā	473
Ariyasaccaṁ	171
Ariyasaccānaṁ	320
Ariyo	170, 302
Aruṇaṁ	282
Aruṇe	340
Alaṁ	328
Alakkhiko	415
Alajjitā	90
Alamariyañāṇadassana-viseso	167
Alābhāya	388
Aloṇakaṁ	453
Allīyanti	151
Allīyāpanakhaṇḍaṁ	340
Avakkārapātiṁ	287, 358
Avatthutāya	60
Avadhi	350
Avayā	218
Avasari	306
Avasavattanaṭṭho	183
Avasesanimittāni	271
Avassante	275
Avassutaṁ	427
Avijjā	135
Avijjānivuṭā	452
Avijjāpaccayā	136
Aviddasu	452
Avinayo	421
Avippavāsasīmāya	489

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Avivādāya	458
Avisayhaṁ	287, 359
Avisārado	313
Avisesena	124
Avissatthā	304
Avīcinirayaṁ	419
Avītarāgā	447
Avīmaṁsitvā	2
Avuṭṭhitāya	288
Averī	371
Asaṁyogaparo	492
Asaṁhārime	70
Asakkārena	417
Asañcicca	107
Asaddhammehi	417
Asantuṭṭhiyā	444
Asappāyaṁ	103
Asambhinnasamuṭṭhānāni	457
Asambhinnena	81
Asammoho	292
Asāmikaṭṭho	183
Asuciṁ	427
Asuttakaṁ	490
Asurā	428
Asekkhasīlaṁ	240
Asekkhena	239
Asenāsanikena	284
Asesanirodhā	136
Asesavirāganirodho	178
Asokaṁ	413

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Assatarī	414
Assatiyā	107
Assadūte	196
Assaddho	240
Assamaṇaṁ	427
Assavanatā	155
Assasi	208
Assāsāya	326
Ahāsi	350
Ahiriko	240
[Ā]	
Ākārehi	235
Ākāro	281
Ākāsapabbhāraṁ	272
Ākiṇṇo	360
Ākoṭehi	331
Āghātapaṭivinayāni	479
Ācayāya	444
Ācare	115
Ācārasaṇṭhānaṁ	281
Ācikkheyya	196
Āciṇṇaṁ	235
Āciṇṇasamāciṇṇo	150
Ājānissati	160
Ājīvako	241
Āṇācakke	87
Āṇāpātimokkhaṁ	434
Ātāpī	292
Ātumāyaṁ	332

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āthabbaṇamanto	127
Ādātabbaṁ	472
Ādāya	38, 319
Ādi	50
Ādikalyāṇaṁ	199
Ādittaṁ	210
Ādibrahmacariyakā	241
Ādise	319
Ādīnavaṁ	302
Ādīnavo	194, 302
Ādesanāpāṭihāriyaṁ	206, 416
Ādhānaggāhī	377
Ādheyyo	92
Ānantariyadhammā	86
Ānantariyā	86
Ānubhāvena	495
Āneñjappattaṁ	293
Āpaṇaṁ	329
Āpatti	372
Āpattigāminiyopi	445
Āpattiyā	4
Āpattiyo	87
Āpattivaḍḍhanakaṁ	374
Āpannā	87
Āpādi	418
Āpāyiko	417
Ābhataṁ	335
Ābhicetasikāni	476
Ābhisamācārikā	240
Āmantesi	183

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āmāvasesaṁ	305
Āmisakiñcikkhasampadānaṁ	241
Āmisakhādanatthāya	328
Āmisapaṭivibhattaṁ	459
Āmisasaṁsaṭṭhāni	64
Āyatanaṁ	236
Āyatanasabbaṁ	209
Āyatanuppādaṁ	293
Āyatiṁ	389
Āyuṁ	305
Āyukappaṁ	415
Ārakāva	430
Ārakkhādhikaraṇaṁ	480
Ārakkho	480
Āraññakena	281, 386
Āraññiko	475
Āraddhavīriyā	290
Āraddhavīriyo	240
Ārammaṇūpanijjhāna-lakkhaṇena	137
Ārogyasampadā	475
Āropenti	243
Ālayarāmā	151
Ālayā	151
Ālasiyavirahitā	111
Ālāpo	287
Ālindakamiḍḍhikādīnaṁ	387
Ālokasandhi	32
Ālokitena	226
Āloko	179
Ālopasaṅkhepena	407

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āvajjantassa	39
Āvaṭṭanaṁ	447
Āvaṭṭanti	447
Āvatto	167
Āvasathāgāraṁ	306, 307
Āvasatho	98
Āvāsesu	402
Āvāhamaṅgalaṁ	248
Āvi	458
Āviñchanacchiddaṁ	394
Āviñchanarajjuṁ	394
Āviddhapakkhapāsakaṁ	188
Āvuṭā	154
Āveṇikena	347
Āsaṁsā	420
Āsajja	419
Āsattiyo	399
Āsanāni	307
Āsane	195
Āsavānaṁ	476
Āsittakasadisāva	243
Āsīsanā	214
Āsutā	453
Āsumbhitvā	123
Āhaṁsu	243
Āhañchaṁ	165
Āhareyya	70
Āhāraṁ	70
Āhāro	321
Āhu	478

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āḷambaraṁ	192
Āḷāro	160
Āḷindaṁ	331
[I - Ī]	
Iṅgha	298
Icchāpakato	475
Iṇapalibodhampi	493
Iti	100
Itibhavābhavakathā	100
Ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena	88
Itthattāya	190
Itthikathā	99
Idappaccayatā	152
Iddhā	495
Iddhābhisaṅkhāraṁ	196
Iddhi	431
Iddhipāṭihāriyaṁ	205
Iddhipādo	431
Iddhimayikaṁ	333
Idha	282
Indriyaparopariyattaṁ	222
Iriyati	37
Iriyāpathasampanno	226
Iriyāya	167
Iva	17
Isipatane	163
Issāso	83
Issukī	376
Īsādantassa	361

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
U	176
Ukkaḍḍhanti	85
Ukkāsitvā	331
Ukkujjeyya	196
Ukkuṭṭhiṁ	340
Ukkhipati	430
Ukkhepimaṁ	270
Uggavādiniṁ	417
Uggahetā	417
Ugghāṭanakiṭikaṁ	396
Uccā	254
Uccāraṇamattaṁ	70
Uccāletvā	15
Uccāsayanaṁ	254
Uccāsayanamahāsayanaṁ	254
Ucchiṭṭhahatthena	387
Ujjavanikāyā	451
Ujjaviṁsu	453
Ujjhānasaññī	107
Uñchācariyāya	250
Uṭṭhehi	157
Uḍḍitvā	382
Uṇṇanābhi	382
Uṇṇapāvāraṇaṁ	290
Uṇṇāmayattharaṇo	294
Uṇṇāhi	294
Uṇhīsaṁ	245
Uṇhīsato	245
Utuvasseyeva	278
Uttamadamathasamathaṁ	380

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Uttaracchado	295
Uttānā	131
Uttiṭṭhe	247
Utrāsī	411
Udakatumbo	334
Udakamaṇikaṁ	307
Udakavāhako	207
Udakasaṇṭhānakappadese	83
Udakukkhepasīmākammaṁ	274
Udakukkhepo	275
Udakena	15
Udaggacittaṁ	195
Udapādi	160
Udānaṁ	302
Udicchare	204
Uddalomī	295
Uddisitvā	407
Uddissakataṁ	327, 400
Uddesabhattaṁ	234
Uddeso	281
Uddhaccāya	291
Uddharitvā	340
Uddhastaṁ	426
Uddhaste	340, 371, 426
Upakaṭṭho	233
Upakaṇṇake	328
Upakkilesā	452
Upagantuṁ	283
Upaghāteti	472
Upacāraṁ	6, 117

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upacāravasena	56
Upacāre	339
Upaññātaṁ	226
Upaṭṭhahiṁsu	161
Upaṭṭhāpetabbo	239
Upaṭṭhāpeti	361
Upaṭṭhāpeyya	287
Upaṭṭhāpesuṁ	168
Upaṭṭhitassati	240
Upaḍḍhaṁ	344
Upaḍḍhacchannaṁ	10
Upaḍḍhupaḍḍhaṁ	243
Upadahanti	395
Upadhīsu	214
Upanayhanti	351
Upanāhī	375
Upanikkhepaṁ	401
Upanikkhepato	493
Upanighaṁsantiyo	360
Upanibandhitvā	407
Upanisinnakathā	423
Upapajjati	314
Upapanno	413
Upaparikkhitabbaṁ	73
Uparamanti	243
Uparipiṭṭhito	423
Uparimuddhani	148
Upavasanti	426
Upasaṁharatha	321
Upasaṅkamiṁsu	306

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upasamāya	169
Upasampajja	167
Upasampadā	182
Upasampadācariyo	238
Upassuti	94, 95
Upahiṁsati	419
Upajjhā	267
Upādānaṁ	136
Upādānakkhayo	292
Upāyāso	136
Upāsakā	306
Upāsako	296
Upāhanatthavikādiṁ	50
Upeto	36
Uposathaṁ	281, 478
Uposathakammaṁ	276, 277
Uposathantarāyo	281
Uposathappamukhaṁ	273
Uposathasaṁyutte	454
Uposathikaṁ	234, 409
Uposatho	279
Uppaṇḍuppaṇḍukajāto	234
Uppatitaṁ	17
Uppatitvā	275
Uppaliniyaṁ	158
Uppāṭitāni	20
Uppādato	341
Ubbāhāpetabbaṁ	410
Ubbiggo	411
Ubbhaṇḍikā	401

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Ubbhidaṁ	304
Ubhato anavassutā	119
Ubhato upasampannā	111
Ubhatopasampannā	305
Ubho	109
Ummāre	70
Ummīletvā	458
Ummujjananimujjanaṁ	207
Ummujjanti	207
Urago	18
Ullokā	423
Ussaṅkī	411
Ussannadoso	339
Uḷumpaṁ	319
[Ū]	
Ūnaṁ	486
[E]	
Ekakā	352
Ekato	5
Ekato upasampannā	111
Ekato upasampannāya	43
Ekadesena	70
Ekaddhānamaggaṁ	50
Ekantalomī	295
Ekaparicchedāni	95
Ekapallaṅkena	133
Ekapaṇṇacchattaṁ	390

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]	
Ekabhattaṁ	298
Ekaraso	429
Ekavaḷañjaṁ	406
Ekavihāre	31
Ekavīsativasso	85
Ekasaṁghātampi	350
Ekasālasanniveso	9
Ekasīmavihārehi	343
Ekaseyyaṁ	298
Ekānussāvanā	267
Ekāpattimūlakaṁ	374
Ekārakkho	214
Ekindriyaṁ	14
Ekūnavīsatibhedāya	489
Ekūpacāro	7
Eko	291
Esanataṇhā	479
Esitataṇhā	480
Ehi	182
Eḷakalomāni	485
Eḷamukho	264
[O]	
Okāro	194
Okāsasenāsanaṁ	392
Okoṭimako	377
Okkamma	371
Okkhittacakkhu	226
Ogāhā	360
Ottappī	240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]	
Odanasurā	79
Odahitvā	204
Odhiṁ	107
Onaddhako	26
Onītapattapāṇiṁ	198
Opāteti	6
Opānabhūtaṁ	327
Opāyikaṁ	232
Opilāpeyya	287
Opunāpetabbaṁ	410
Obaddhaṁ	370
Obhāsetvā	205
Obhāso	181
Omakacātumāsaṁ	15
Omaddakārako	488
Oraṁ	18
Orako	198
Orato	275
Oramattakena	418
Oravasaddaṁ	328
Orasaṁ	319
Orimante	273
Orenaddhamāsaṁ	81
Orohati	106
Oloketvā	238
Oloṇī	105
Ovaṭo	439
Ovādatthāya	44
Ovādapātimokkhaṁ	434
Ovādūpasaṅkamanaṁ	438

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]	
Ovādo	485
Osadhehi	17
Osāraṇaṁ	277
Osāretvā	277
Oharatu	382
Ohitabhāro	292
[Ka]	
Kaṅkhā	90
Kaccāyano	383
Kañjikaṁ	71
Kaṭākaṭena	304
Kataṁ karaṇīyaṁ	190
Katakaraṇīyo	292
Katañāṇaṁ	180
Kataññuno	234
Katapādukā	294
Katavedino	234
Kativasso	302
Kattabbattā	346
Kathanaṁ	277
Kathinaṁ	335
Kaddamodakāni	360
Kandare	392
Kappaṁ	422
Kappagatikaṁ	117
Kappaṭṭho	417
Kappanahutehi	226
Kappasīso	264
Kamati	482

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kammaṁ	368
Kammaññā	291
Kammanānāsaṁvāsako	346
Kammantānuṭṭhānena	258
Kammappattā	279
Kammappattāyopi	445
Kammappatto	475
Kammalakkhaṇaṁ	493
Kammavācaṁ	273
Kammavipākaṁ	339
Kammasamādānānaṁ	220
Kammāsaṁ	464
Karaṇāni	492
Karambako	62
Karuṇaṁ	435
Kaṅkala	87
Kalahajātā	4, 348
Kalaho	480
Kallaṁ	184
Kallakāyā	340
Kallacittaṁ	195
Kallo	138
Kalyāṇavākkaraṇo	42
Kalyāṇavāco	40
Kalyāṇiyāpi	301
Kasambujātaṁ	427
Kasirena	299
Kassapo	382
Kākacchamānā	6
Kākapeyyā	319

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kāṇo	377
Kāmaguṇehi	192
Kāmataṇhā	176
Kāmasukhallikānuyogo	169
Kāmesu	302
Kāyaṁ	413
Kāyakammaṁ	357
Kāyakiriyaṁ	472
Kāyaparihāriyāni	258
Kāyapāgabbiyaṁ	458
Kāyappayogo	488
Kāyabalaṁ	219
Kāyassa bhedā	314
Kāyikavācasiko	36
Kāyiko	36
Kāraṇaṁ	326
Kālaṁ maññatha	316
Kālakate	343
Kālakiriyāya	343
Kālayuttaṁ	298
Kāḷakaṁ	485
Kāḷasīho	303
Kāḷāmo	160
Kāḷāvakaṁ	218
Kāḷudāyiṁ	244
Kiccañāṇaṁ	180
Kiccādhikaraṇaṁ	466
Kicchena	153, 299
Kiṇṇacuṇṇena	388
Kiṇṇapakkhittā	79, 252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kiṇṇā	252
Kittāvatā	147
Kittisaddo	313
Kilañjacchattaṁ	334
Kilamatho	152, 153
Kisakovadāno	214
Kiso	234
Kīḷana-upavanaṁ	126
Kīḷanuyyānaṁ	126
Kukkuccapakatānaṁ	90
Kucchi-anuvātāropanamattena	336
Kucchicimilikaṁ	335
Kuṭi	485
Kuṭigehe	271
Kuṭehi	15
Kuṇapena	429
Kuṇī	377
Kumbhaṭṭhānakathā	99
Kumbhathūṇaṁ	126
Kumbhathūṇikā	126
Kulaṁ	273, 327
Kulanagare	245
Kulaputtā	167
Kulavaṁ	451
Kulavo	451
Kullaṁ	319, 320
Kullakavihārena	454
Kullena	320
Kusalatā	291
Kusalo	417

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kusīto	240
Keṇi	124
Kevalakappaṁ	205
Kevalaparipuṇṇaṁ	199
Kevalassa	136
Kesakambalo	383
Kesamassuṁ	198
Kesavissajjanaṁ	248
Kokanado	389
Kokanudaṁ	46
Koṭigāmo	320
Koṭṭakakammaṁ	3
Koṭṭhaṁ	349
Koṭṭhakāni	31
Koṭṭhāgāraṁ	349
Kodaṇḍo	108
Kodhaṁ	17
Kodhano	375
Kopeti	274
Komudā	286
Komudiyā	286
Kolaññā	257
Kolaṭṭhimattako	242
Kovidā	400
Kosajjāya	291, 444
Kosambakehi	360
Kosiyaṁ	485
Koseyyakaṭṭissamayaṁ	295
Koso	349

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Kha]	
Khañjo	377
Khaṇane	485
Khaṇavasena	187
Khaṇitvā	274
Khaṇḍaṁ	464
Khandhako	131
Khandhakovidā	131
Khamanīyaṁ	235
Khayaṁ	420
Khādanīyatthaṁ	65
Khāri	208
Khārikājaṁ	208
Khiyyati	24
Khīrodakībhūtā	356
Khīlanamanto	127
Khuddakānaṁ	1
Khuppipāsā	142
Kho	133
[Ga]	
Gaggarāya	346
Gaṅgā yamunā	429
Gaṇento	259
Gaṇhāma	453
Gaṇhāhi	291
Gati	340
Gatigataṁ	116
Gantuṁ	417
Gandhaṁ	253
Gandhikaseṇi	117

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gabbhavīso	85
Gamanapariyantassa	275
Gamanuppādanaṁ	115
Gamikābhisaṅkhāro	324
Gambhīraṁ	320
Gambhīro	34, 151, 154
Gammo	169
Gayāsīse	208
Garahā	474
Garukaṁ	120
Garukaraṇo	458
Garukehi	43
Garudhammaṁ	438
Garunissayaṁ	453
Gahitameva	342
Gahitāvasesaṁ	75
Gāmakathā	99
Gāme	233
Giraṁ	269
Giriguhā	392
Giribbajanagaraṁ	231
Gihigatāni	449
Gihivikataṁ	400
Gītaṁ	329
Guṇavuḍḍho	400
Guttaṁ	300
Guhā	235
Guḷakaraṇaṁ	304
Guḷāsavo	79, 252
Guḷhapaṭicchanno	53

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gehassitapemaṁ	233
Gocarappasutā	25
Gocarā	153
Gotama	147
Gotamadvāraṁ	319
Gotamī	436
Gottaṁ	371
Gosālo	383
[Gha]	
Ghaṭikaṁ	387
Ghaṭikaṭāhe	387
Ghaṭṭanaphalakaṁ	405
Ghaṭṭanamuggaro	405
Ghanapupphako	294
Ghanabaddho	70
Gharaṇī	11
Gharadinnakābādho	304
Gharamaṅgalaṁ	248
Gharāvāsatthaṁ	410
Ghoro	393
[Ca]	
Cakkalikaṁ	405
Cakkasamāruḷhā	50
Cakkhuṁ	179
Cakkhukaraṇī	169
Cakkhuvasena	2
Cakkhuviññāṇaṁ	210
Cakkhusamphasso	210

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Catukkaṁ	50
Catudvāraṁ	419
Caturaṅginiṁ	350
Caturassa-ambaṇakatāḷaṁ	126
Caturassena	381
Caturāpasseno	217
Caturārakkhaṁ	402
Catussālabhattaṁ	369
Cattāni	217
Candanagaṇṭhi	382
Cabbetvā	387
Cammakāranīlaṁ	82
Cammāyaṁ	346
Cayaṁ	328
Cara	89
Caraṇaṁ	36
Carati	37
Caratha	199
Caritaṁ	352
Carimaṁ	108
Carukena	71
Calitappavattānaṁ	379
Cātuddasikā	289
Cātuddiso	40
Cātumāsiniyā	286
Cāpo	108
Cārikaṁ	199, 360, 437
Cārupākārasañcitaṁ	495
Cāresuṁ	2
Cāleti	74

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Cikkalena	381
Ciraṁ	302, 443
Cirapaṭikā	208
Cirassa	292
Cīnasomārapaṭāni	333
Cīvarapaccayaṁ	401
Cīvarapaṭivīsaṁ	338
Cīvaralābhaṁ	125
Cūḷakacchannaṁ	10
Cetaso	293
Cetovimuttiṁ	476
[Cha]	
Chakaṇaṁ	304
Chaḍḍitamodakaṁ	275
Chaḍḍetvā	339
Chattaṁ	493
Chattapādukāya	108
Chattamaṅgalaṁ	248
Chadanānaṁ	283
Chandadānena	485
Chandarāgo	480
Channaparibbājakassa	225
Chamāyaṁ	478
Chavasīsassa	387
Chavikalyāṇatā	249
Chinditvā	401
Chinnapātaṁ	447
Chejjaṁ	115
Chedanakaṁ	101

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]	
Jaggato	416
Jagganakāle	494
Jaṭilo	204, 329
Janapadakalyāṇī	248
Jayasaṁvacchare	495
Jarā	136
Jalaṁva	419
Jaḷattā	2
Jātarūpaṁ	254
Jāti	136, 171
Jānatā	456
Jātivuḍḍho	400
Jātissaro	123
Jātu	418
Jālāni	382
Jiridanti	328
Jeṭṭhakaṭṭhānaṁ	369
Jotikaraṇe	81
[Jha]	
Jhāyituṁ	393
Jhe	24
[Ña]	
Ñattikammaṭṭhānabhede	494
Ñāṇaṁ	160, 179
Ñāṇadassanaṁ	167, 180
Ñāṇavinicchayo	480
Ñātibyasanaṁ	475
Ñāto	201

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ṭa - Ṭha]	
Ṭaṅkitamañco	284
Ṭhapita-upanikkhepato	341
Ṭhapitā	456
Ṭhapeti	424
Ṭhānaṁ	152, 466
Ṭhanantaraṁ	124
Ṭhānāni	292, 466
Ṭhitaṁ	293
Ṭhitadhammo	429
Ṭhitikā	342
[Ta]	
Takaṁ	66
Takapaṇṇiṁ	66
Takkaro	465
Taggha	356, 389
Tacchakakammaṁ	3
Tajjetvā	42
Taṇhakkhaye	164
Taṇhakkhayo	152, 292
Taṇhā	136
Taṇhāvinicchayo	480
Tatiyāya	33
Tatthajātakadaṇḍake	108
Tatthajātakā	405
Tathāgatappavedite	430
Tadavasari	360
Tadahu	426
Tadahupasampannassa	438
Tadahuposathe	426

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tanukakaddamo	15
Tanukamiddhikāya	387
Tanti	346
Tantibaddho	346
Tantissare	291
Tabbahulanayena	113
Tabbhāgiyā	466
Tādisaṁ	66
Tārakagaṇassa	118
Tālamūlakapabbate	272
Tālavaṇṭaṁ	390
Tāluyyāne	213
Tāvakālikaṭṭhena	88
Tāvatiṁsehi	318
Tiṁsakavaṇṇanāyaṁ	82
Tikabhojanaṁ	415
Tikkhindriyā	158
Ticittaṁ	117
Tiṭṭhati	342
Tiṇaṁ	452
Tiṇavatthārakasadisattā	375
Tiṇṇavicikiccho	182
Tiṇṇā	320
Titthaṁ	269
Titthāyatanaṁ	236
Titthiyasamādānaṁ	287
Titthiyasāvakā	236
Tiparivaṭṭaṁ	179
Tibhāgaṁ	405
Timiṅgalo	429

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Timitimiṅgalo	429
Tiracchānakathā	98
Tiracchānagato	279
Tiracchānabhūtaṁ	34, 98
Tissitthiyo	115
Tīre	346
Tucchaṁ	359
Tumbā	333
Tulābhūto	339
Tuvaṭaṁ	249
Tejodhātūsu	204
Telapadīpaṁ	308
[Tha]	
Thambhakavātapānaṁ	395
Thāmasā	88
Thālipākasatāni	413
Thūlaṁ	327
Theyyasaṁvāsako	257
Therassa	6
Thero	277
[Da]	
Dakkhanti	154
Dakkhiṇaṁ	319
Dakkhiṇodakaṁ	399
Daṇḍakammaṁ	255
Daṇḍādānaṁ	480
Dadhimatthu	123
Dantaṁ	300

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dasabalo	218
Dasabhāgaṁ	333, 493
Dasabhāgamattaṁ	493
Dasavatthukakathā	402
Dassanasīlo	38
Dassanāya	413
Daharapotakehi	360
Daharo	439
Dātabbaṁ	327
Dānakathā	192
Dānakammavācā	335
Dāne	124
Dāyapālo	354
Dāru	453
Dārumayapīṭhaṁ	28
Diṭṭhadhammasukha-vihārānaṁ	476
Diṭṭhadhammo	182, 476
Diṭṭhavāditā	473
Diṭṭhāvikammampi	488
Diṭṭhibyasanaṁ	475
Diṭṭhivinicchayo	480
Diṭṭhisampannānaṁ	12
Diṭṭhisāmaññagato	465
Diṭṭhena	438
Dibbacakkhu	209
Divā divassa	325
Dīghaṁ	492
Dīghalomako	294
Dīghasālā	401
Dīghāsanaṁ	404

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dīpakasikharaṁ	273
Du	413
Dukkhaṁ	136
Dukkhakkhandhassa	136
Dukkhadukkhaṁ	172
Dukkhanirodhaṁ	177
Dukkhamatā	184
Dukkhamānaṁ	84
Dukkhavatthukatā	184
Duggati	314
Duggahitāni	342
Duṭṭhacittena	261
Duṭṭhulla-ajjhācāro	84
Duṭṭhullasaddattha-dassanatthaṁ	13
Duddaso	151, 154
Duddassiko	377
Duppaṭinissaggī	377
Dubbaṇṇo	377
Dubbharatāya	444
Dubbhe	419
Duranubodho	151
Durāgatānaṁ	84
Duruttānaṁ	84
Dullabhaṁ	413
Dussikaseṇi	117
Dussīlaṁ	427
Dussīlo	313
Dūtaṅgehi	362
Dūteyyaṁ	417
Devadattiyaṁ	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Deve	275
Devo	149
Desanāpaññāya	255
Desanāmattaṁ	375
Desessāma	236
Domanassaṁ	136
Dvādasākāraṁ	180
Dvāraṁ	156
Dvārakoṭṭhakā	428
Dvivaggasaṅgahā	454
Dvīhatīhaṁ	286
[Dha]	
Dhaññaphalarasaṁ	330
Dhanitaṁ	492
Dhanuggahācariyo	83
Dhamanisanthatagatto	234
Dhammakiccaṁ	122
Dhammakkhandhasarīrassa	455
Dhammagaṇo	117
Dhammacakke	181
Dhammacakkhuṁ	181, 226
Dhammacakkhu	158, 181, 209
Dhammamayaṁ	156
Dhammasammukhatā	492
Dhammā	210
Dhammācariyo	238
Dhammikaṁ	126
Dhammikā	459
Dhammiyā	360

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]	
Dhammūpasaṁhitā	495
Dhammo	421
Dhātā	39
Dhāraṇaṁ	253
Dhārā	429
Dhāretā	417
Dhāreyyāsi	444
Dhiratthu	109
Dhuravihāraṭṭhāne	339
Dhuvabhattiko	367
Dhūmakālikaṁ	449
Dhūmarajo	452
Dhotavālikāya	233
Dhovanaṁ	350, 486
[Na]	
Nakhapiṭṭhippamāṇaṁ	241
Nagaranigghosasaddena	223
Naccagītavāditavisūka-dassanaṁ	253
Nacchādenti	304
Najjā	132
Naṭanāṭakāni	65
Nadiṁ	270
Nadī	416
Nandimukhiyā	340, 426
Nandīragasahagatā	176
Namati	154
Nayanāni	458
Navakatarassa	369
Navakammādhiṭṭhāyikaṁ	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nasseyya	29
Nahārukalyāṇatā	249
Nāgaṁ	300
Nāga	352
Nāgamaṇḍalaṁ	127
Nāgā	429
Nāgo	352
Nāṭaputto	384
Nānattakathā	99
Nānā	357
Nānādhātuṁ	222
Nānādhimuttikataṁ	222
Nānānivesanesu	406
Nānābhāvo	447
Nānālābhehi	343
Nānāsaṁvāsakabhāvaṁ	281
Nānūpacārehi	343
Nāmaṁ	136, 372
Nāyako	204
Nārāyanaṁ	218
Nāsanavatthu	255
Nāḷiyā	332
Nikāmayamāno	292
Nikkaṅkhā	85
Nikkujjitaṁ	196
Nikkujjitabbo	388
Nikkhittamaṇisuvaṇṇā	452
Nikkhittavattassa	371
Nigaṇṭhasāvako	324
Nigaṇṭho	384

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Niggahetuṁ	16
Niccāletuṁ	74
Nicchandarāgo	87
Nijjhāpenti	487
Nidahane	471
Nidānena	470
Niddesena	470
Niddosā	465
Niddhāpetabbaṁ	410
Ninnetabbaṁ	410
Nipakaṁ	352
Nipuṇo	151
Nippakhumakkhi	264
Nippariyāyadukkhaṁ	172
Nippurisehi	192
Nibaddhagamanatthāya	424
Nibandhāpitaṁ	409
Nibbaṭṭabījaṁ	22
Nibbānaṁ	152
Nibbānāya	169
Nibbiṭṭho	124
Nibbidā	189
Nibbindati	189
Nibbutiṁ	129
Nibbuto	164
Nimantanaṁ	234
Nimittaṁ	281, 291
Nimittakammassa	327
Nimujjanti	207
Niyatakataṁ	457

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Niyatamicchādiṭṭhidhammā	87
Niyyāti	465
Niyyānaṁ	458
Niyyānikaṁ	421
Niraṅkato	486
Nirayamhi	422
Nirayo	314
Nirāsaṅkaṭṭhānesu	273
Nirūpadhiṁ	302
Nirodhaṁ	177
Nirodho	152
Nilloketabbo	423
Nivattantassa	286
Nivātavutti	493
Nivāsetvā	319
Nissaṁsayaṁ	324
Nissayā	234
Nissāmikadāso	243
Nissāraṇakammaṁ	346
Nissāraṇīyo	116
Nihato	200
Nīlapaṇṇavaṇṇe	21
Nīlavaṇṇā	321
Nīlavatthā	321
Nīlālaṅkārā	321
Nīlādivaṇṇāvaṇṇavasena	488
Nīhātuṁ	343
Nīhārabhatto	182
Nu	147
Nuṇṇāni	217

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nekkhammaṁ	292
Netthāravatte	118
Nerañjarāya	132
Nerayiko	417
[Pa]	
Pakati-āmise	68
Pakatihūlikā	294
Pakativacanena	77
Pakativaṇṇe	242
Pakāsetha	199
Pakudho	383
Pakkāmi	436
Pakkālakaṁ	471
Pakkhapaṇḍako	256
Pakkhapāsake	388
Pakkhamānattaṁ	438
Pakkhahato	377
Pakkhāletvā	312
Pakkhālesi	355
Pakkhikaṁ	409
Pakkhipanaṁ	402
Paggayha	458
Paccagghe	150
Paccaññāsiṁ	180
Paccayākāraṁ	134
Paccayena	401
Paccayo	135
Paccāgacchanto	292
Paccādiyati	434

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paccuṭṭhānaṁ	438
Paccesi	3
Paccorohitvā	321
Pacchimasopānakaḷevaraṁ	389
Pajahati	473
Pañcakaṁ	335
Pañcanimmalalocano	404
Pañca māse	341
Pañcāhikaṁ	359
Paññatte	290
Paññapessāma	236
Paññā	179
Paññā indriyaṁ	432
Paññācakkhu	209
Paññāvimuttiṁ	476
Paṭaṅgamaṇḍūko	264
Paṭākaṁ	327
Paṭikacceva	453
Paṭikuṭito	415
Paṭikkantena	226
Paṭikkamati	358
Paṭikkamane	233
Paṭikkamantu	382
Paṭikkami	238
Paṭikkameyya	287
Paṭikkosantesu	346
Paṭiggaṇhātu	389
Paṭiggaṇheyya	195
Paṭiggahaṁ	388
Paṭiggahaṇūpagaṁ	73

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṭiggahetabbo	72
Paṭiggaho	486
Paṭicayaṁ	292
Paṭicarati	23
Paṭicca	134
Paṭiccakammaṁ	327
Paṭiccasamuppādo	135, 152
Paṭicco	135
Paṭicchannaṁ	196
Paṭicchannakammantaṁ	427
Paṭicchannadukkhaṁ	172
Paṭicchannaparissaye	352
Paṭicchanno	108
Paṭijaggantā	199
Paṭiññātakaraṇaṁ	375
Paṭinissaṭṭhāni	217
Paṭipadaṁ	220
Paṭipadā	169, 207
Paṭipadāya	167
Paṭipanno	432
Paṭipādento	226
Paṭippassambhi	298, 324
Paṭibandhituṁ	274
Paṭibāhāya	317
Paṭibujjhati	341
Paṭibhātu	301
Paṭibhānaṁ	305
Paṭimāsituṁ	435
Paṭimukkaṁ	108
Paṭiyādāpetvā	330

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṭiyāditaṁ	52
Paṭiyālokaṁ	58
Paṭivaṭṭesi	321
Paṭivadatha	365
Paṭivīse	339
Paṭivedhapaññāya	455
Paṭivedho	320
Paṭisaṁharitvā	150
Paṭisaṅkhāpi	305
Paṭisandhidhammā	87
Paṭisevati	217
Paṭisotagāmiṁ	154
Paṭissave	285
Paṭihaññati	393
Paṭihanti	393
Paṭṭabandho	248
Paṭhamaṁ	132, 133
Paṭhamacimilikā	335
Paṭhamābisambuddho	132
Paṭhamiṭṭhakādīnaṁ	328
Paṭṭhapenti	445
Paṇavasaṇṭhāno	272
Paṇītaṁ	486
Paṇītabhojanāni	68
Paṇītena	197
Paṇīto	151
Paṇḍitavedanīyo	151
Paṇḍito	160
Paṇṇaṁ	243
Paṇṇattivajjāni	128

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṇṇattivītikkamaṁ	234
Paṇṇasūci	404
Patiṭṭhā	35, 248
Patirūpaṁ	232
Pattakallaṁ	279
Pattacīvaraṁ	258, 319
Pattadhammo	182
Pattapariyāpannamattampi	459
Pattamukhaṁ	341
Pattasaññī	105
Pattuṇṇaṁ	333
Patte	3
Patto	485
Pathesu	46
Padagaṇanāya	5
Padabyañjanaṁ	40
Padavītihārassa	398
Padavītihāro	232
Padumapuṇḍarīka-pattavaṇṇaṁ	242
Padesaṁ	275
Padesasabbaṁ	209
Padhānagharaṁ	495
Padhānapahitattaṁ	161
Padhānavibbhanto	167
Panuṇṇapaccekasacco	217
Panuṇṇāni	217
Pannalomo	412
Papatake	296
Papāto	428
Pappuyya	399

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pabbajanti	167
Pabbajitena	169
Pabbajjācariyo	238
Pabbajjābhisaṅkhāro	298
Pabbato	392
Pabhedagatā	2
Pamāṇaṁ	9
Pamāṇaṅgulena	391
Pamāṇavantāni	382
Pamādaṭṭhānaṁ	252
Pamādādhikaraṇaṁ	313
Pamādo	415
Pamuñcantu	159
Pamokkhaṁ	36
Payogagaṇanāya	88
Payojetvā	341
Payopānaṁ	485
Paraṁ maraṇā	314
Paratīre	272
Parato	34
Paradattavutto	412
Parapuggalānaṁ	222
Parabhāge	270
Paramena assāsena	326
Paramparabhattaṁ	485
Paramparabhojanaṁ	57
Paralokavajjabhaya-dassāvino	158
Paravitāraṇā	90
Parasamudde	343

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Parābhavāya	414
Parāmasati	424
Parāmāsā	88
Parikkhārena	122
Parikkhipitvā	148
Parikkhīṇabhavasaṁyojano	292
Parikkhepaṁ	117
Parikkhepārahaṭṭhānena	344
Pariggaho	480
Paricārayamānassa	192
Paricchindi	475
Parittaṁ	382
Paridevo	136
Parinibbuto	399
Parinetvā	350
Paripūrakārī	376
Paribbājako	236
Paribhaṇḍaṁ	387
Paribhogatthāya	72
Paribhojanīyaṁ	361
Parimaddantā	333
Parimaṇḍalaṁ	40
Parimaṇḍalapadabyañjanāya	40
Pariyatti	441
Pariyāgāro	396
Pariyādinnacitto	417
Pariyādiyanti	293
Pariyāyadukkhaṁ	172
Pariyāyena	437, 453
Pariyuṭṭhitacitto	450

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pariyesanā	480
Pariyesitabbaṁ	452
Pariyogāḷhadhammo	182
Pariyodāto	164
Parivajjeti	217
Parivaṭumo	264
Pariveṇaṁ	29
Parivesanāya	61
Parisaṅkāya	438
Parisuddhaṁ	199
Parisuddhasīlā	493
Parisuddho	164
Pariharissāmi	414
Parihareyyuṁ	327
Parihāyanti	200
Parihīnāni	282
Parūpahāravādā	90
Palipanno	343
Palujjati	29, 282
Pavattamaṁsaṁ	327
Pavattāro	329
Pavattitaṁ	181
Pavattiniṁ	457
Pavattiyā	135
Pavatteti	181
Pavāritabbaṁ	288
Pavāritamatte	288
Pavāritā	58
Pavārito	59
Pavārenti	305

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pavāḷaṁ	429
Pavijjhi	53
Paviṭṭhaṁ	273
Paviṭṭhāni	388
Pavivekaṁ	361
Pavivekādhimutto	292
Pavivekāya	444
Pavisanadvāraṁ	283
Pavisitabbaṁ	402
Paviveko	292
Pavuttaṁ	329
Pasannacittaṁ	195
Pasādacakkhu	210
Pasādanīyaṁ	300
Pasādessāma	388
Pasāritena	226
Pasuṁ	327
Pasūro	236
Passatā	456
Pahiṇanti	282
Pahitatto	292
Pahīnāni	217
Paḷāsī	376
Pākaṭaparissaye	352
Pākatikacuṇṇaṁ	304
Pākavaṭṭaṁ	344
Pācitapiṇḍaṁ	485
Pācīnakā	453
Pācīnavaṁsadāyo	353
Pāceti	305

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāṭaṅkiṁ	294
Pāṭaligāmikā	306
Pāṭaligāmo	306
Pāṭipadadivase	85
Pāṭipadikaṁ	234
Pāṭihāriyaṁ	206
Pāṭekkā	123
Pāṇātipātā	251
Pāṇātipāto	251
Pāṇino	495
Pāṇo	251
Pāti	388
Pātimokkhaṁ	277
Pātimokkhānaṁ	131
Pātimokkho	34
Pāturahosi	155, 290
Pāto	46
Pādakathalikaṁ	28
Pādaghaṁsanaṁ	369
Pādaṭṭhānābhimukhā	26
Pāde	355
Pānīyaṁ	361
Pāpaṁ	382
Pāpakaṁ	453
Pāpako	313
Pāpadhammaṁ	427
Pāpamittatā	418
Pāpicchatā	418
Pāpiccho	377, 475
Pāpimā	200

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāpuṇanaṭṭhānato	344
Pāmaṅgadasā	391
Pāraṁ	18
Pārayati	272
Pārā	272
Pārimante	273
Pārisuddhidānapaññāpanena	280
Pālileyyakaṁ	360
Pāleti	37
Pāvārikassa	122
Pāsaṁsā	400
Pāsanto	391
Pāsādikaṁ	300
Pāsādikena	44, 232
Pāsādo	235
Pāḷiyā	369
Pāḷivinimuttakesu	129
Pi	11
Piṭṭhasaṅghāṭo	76
Piṭṭhasurā	79
Piṭṭhehi	304
Piṇḍāya	358
Piṇḍiyālopabhojanaṁ	234
Piṇḍolabhāradvājo	384
Piṇḍolo	384
Pitāmahayugā	97
Piyakaraṇo	458
Piyacakkhūhi	356
Piyarūpābhinandino	452

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Piyehi	447
Piyo	482
Pire	89
Pilotikakhaṇḍaṁ	46
Pisācillikā	287
Pīṭhakasivikaṁ	294
Puggalasammukhatā	492
Puggalādhiṭṭhānanayena	344
Pucchāsabhāgena	406
Pucchito	417
Puṭabhedanaṁ	318
Puttapemaṁ	250
Puthu	350
Puthupaccekasaccāni	217
Puthusamaṇabrāhmaṇānaṁ	217
Pupphāsavo	79, 252
Pubbakaraṇaṁ	278
Pubbakiccaṁ	278
Pubbaṇhasamayaṁ	319
Pubbapetakathā	99
Pubbāgataṁ	455
Pubbe	3
Pubbenivāsādīhi	455
Purakkhatvā	312
Purassa	41
Purimikā	285
Purisayuttaṁ	294
Puriso	451
Pure	434
Pūjayanti	319

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pūjāya	124
Pūjitā	319
Pūtimuttaṁ	235
Pūraṇo	382
Pūrattaṁ	429
Pūrā	319
Pūvavaṭaṁsakaṁ	106
Pūvasurā	79, 252
Pesuññaṁ	4
Pokkharavassaṁ	245
Pokkharaṇī	402
Poṭakitūlaṁ	101
Potthanikaṁ	414
Pothujjaniko	169
Ponobbhavikā	176
Porī	41
Posikā	437
[Pha]	
Pharanti	65
Phalatumbo	334
Phalāsavo	79, 252
Phasso	136
Phaḷubījaṁ	20
Phātikammaṁ	339
Phāsu	269
Phusati	419
Phusitāni	395
Phoṭesuṁ	321

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Badarasāḷavaṁ	123
Bandhati	320
Balaṁ	305
Balāni	432
Bahi	428
Bahikuṭṭe	405
Bahiddhā	376
Bahidvārakoṭṭhake	437
Bahukaraṇīyo	302
Bahukicco	302
Bahuraso	34
Bādhayiṁsu	86
Bālakaloṇakāragāmo	353
Bāhāgahaṇāpi	428
Bāhāyaṁ	428
Bāhiralomiṁ	381
Bāhuṁ	16
Bāhulliko	166
Bidalakaṁ	388
Bījaṁ	20
Bījaniṁ	390
Buddhacakkhu	157, 209
Buddhacakkhunā	157
Buddhacande	457
Buddhattakarā	143
Buddhādhivuttho	344
Buddho	382
Belaṭṭhaputto	383
Bodhi	132, 180, 432
Byañjanaṁ	262

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Byañjanabuddhiyā	492
Byañjanasmiṁ	115
Byatto	160
Byathati	417
Byasanaṁ	474
Byākarissati	340
Byākaronti	326
Brahmacariyaṁ	182, 190, 199
Brahmacāripaṭiññaṁ	427
Brahmarūpavaṇṇaṁ	250
Brahmujugatto	264
Brāhmaṇā	217
[Bha]	
Bhagavantaṁ	153
Bhaggā	81
Bhaññamāne	180
Bhaṭiputtagaṇo	117
Bhaṇato	6
Bhaṇeyya	269
Bhaṇḍakaṁ	282
Bhaṇḍanakārakehi	360
Bhaṇḍanajātā	4, 348
Bhaṇḍapaṭicchādanaṁ	401
Bhatiniviṭṭhaṁ	403
Bhattābhihāro	413
Bhaddasālamūle	360
Bhaddasālo	360
Bhadrāni	319
Bhabbarūpo	201

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhabbāpattikā	471
Bhayānakaṁ	419
Bhavataṇhā	176
Bhavanetti	321
Bhavo	100
Bhāraṁ	73
Bhāvitatto	418
Bhāvitabhāvano	202
Bhāsassu	226
Bhāsitaṁ	190
Bhikkhaggena	452
Bhikkhācāro	247
Bhikkhugatiko	282
Bhikkhudūtena	445
Bhikkhuniyo	241
Bhikkhusantakaṁ	328
Bhikkhusabhāgatā	265
Bhiṅko	416
Bhindissati	415
Bhīto	411
Bhīru	142
Bhujissabhāvakaraṇato	464
Bhujissāni	464
Bhuttāviṁ	197
Bhuttāvī	58
Bhummā	181
Bhusā	293
Bhusāgāre	332
Bhusikā	410

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhūtaṁ	485
Bhūtapubbaṁ	349
Bhūtānaṁ	19, 429
Bhūtāni	382
Bhūmi	321
Bhūmiyaṁ	27
Bhūmi-ādhārake	387
Bhedanakaṁ	100
Bhesakaḷā	81
Bhesajjaṁ	485
Bhesmā	419
Bhogabyasanaṁ	475
Bhogasampadā	475
Bhojjayāguyā	305
[Ma]	
Maṁsakalyāṇatā	249
Maṁsūpasecanaṁ	109
Makase	393
Makkhadhammo	374
Makkhali	383
Makkhī	376
Magadhamahāmattā	317
Maggānugo	420
Maggo	170, 402
Maṅgalikā	390
Maccharasaṁ	61
Macchariyaṁ	480
Maccharī	377

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Macchikavāraṇatthaṁ	73
Macchikāsaṇḍe	366
Majjaṁ	252
Majjhimā	169
Mañcapīṭhasenāsanaṁ	392
Mañce	478
Maññittha	350
Maññe	357
Maññeyyāsi	327
Maṇati	458
Maṇi	429
Maṇḍanaṁ	253
Maṇḍanakajātiko	439
Matakacīvaraṁ	335, 343
Mado	415
Madditasaṅkhāro	202
Madhugoḷakaṁ	305
Madvāsavo	79, 252
Manasi	135
Manāpehi	447
Manāpo	42
Manusse	403
Mano	210
Manomayaṁ	413
Manoviññāṇaṁ	210
Manosamphasso	210
Mantaggahaṇaṁ	487
Mantapadaṁ	329
Mantābhāsā	474
Manteti	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mantentaṁ	95
Mandāravapupphaṁ	446
Mando	90
Mamāyanavacanaṁ	458
Mammanaṁ	265
Maraṇaṁ	136, 174
Mallakamūlasaṇṭhānena	381
Mallagaṇo	117
Mallānaṁ	410
Masāragallaṁ	429
Mahagghena	339
Mahaddhano	349
Mahabbalo	349
Mahā-āvāse	423
Mahā-upadhānaṁ	295
Mahā-upāsako	57
Mahākojavo	294
Mahāguṇaṁ	457
Mahājāniyo	160
Mahāpajāpati	436
Mahāpiṭṭhiyakojavaṁ	339
Mahābandhanabaddho	200
Mahābhitāpanaṭṭhena	87
Mahābhūtesu	75
Mahābhūmikaṁ	335
Mahābhogo	349
Mahārajakkhā	158
Mahālataṁ	97
Mahāvāhano	349
Mahāvijito	349

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahāvihāro	485
Mahāvelā	132
Mahāsayanaṁ	254
Mahikā	452
Mahicchatāya	444
Māgamā	382
Māghātasamayo	107
Māghāto	305
Mātaṅgaraññe	352
Mānayanti	319
Mānaso	201
Mānitā	319
Māpenti	317
Māyāvī	377
Mārapāsena	203
Māro	200
Mālā	253
Māḷakasīmāya	489
Migadāye	163
Migabhūtena	412
Migāranattā	111
Migāramātā	111
Micchājīvapaṭisedhakena	37
Micchāñāṇaṁ	481
Micchādiṭṭhi	377
Micchāvimutti	481
Mittaṁ	420
Mukhadvāraṁ	70
Mukhadvārikaṁ	255

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mukhālambarakaraṇādibhedo	472
Mucalindo	148
Muṭṭhassati	240
Muṭṭhipannaṁ	405
Muṭṭhippamāṇā	14
Muṭṭhiratanaṁ	395
Muṇḍavedikāya	401
Muṇḍavaṭṭi	391
Muttā	429
Muttāni	217
Muttolambakādīnaṁ	381
Mudiṅgasaṇṭhānā	271
Mudiṅgasaṇṭhānena	391
Mudindriyā	158
Muducittaṁ	195
Muddikakāyabandhanaṁ	390
Munāti	46
Murajavaṭṭisaṇṭhānaṁ	390
Musā	1, 252
Musāvādo	252
Mūlā	362
Mūsikukkuraṁ	15
Mūḷhassa	196
Mettaṁ	357, 458
Medhagā	351
Medhāvino	320
Medhāvī	160
Merayaṁ	252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mokkhaṁ	36
Moggallāno	224
Modati	422
Momūho	90
[Ya]	
Yakkhena	11
Yaññā	331
Yatindriyaṁ	300
Yathābhāgaṁ	423
Yathābhirantaṁ	437
Yathādhammaṁ	389
Yathārutaṁ	20
Yadaggena	444
Yamakaṁ	121
Yasasā	419
Yasassī	201
Yānassa	321
Yāpanīyaṁ	235
Yāpeti	37
Yāvakīvañca	179
Yāvatā	318
Yāvatikā	279
Yiṭṭhe	214
Yuddhe	99
Yuvā	439
Yūthā	361
Yebhuyyenacchannaṁ	10
Yo	17
Yogakkhemaṁ	421

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]	
Yobbanappattā	241
Yobbanātītā	241
[Ra]	
Rakkhā	411
Rakkhitavanasaṇḍe	360
Rajataṁ	254
Rajanaṁ	195
Rajanakumbhiyā	340
Rajanadoṇi	405
Rajohatabhūmi	370
Rajoharaṇaṁ	451
Raṭṭhabhede	50
Ratanaṁ	96
Ratanacaṅkame	144
Ratanāni	430
Ratā	152
Rattacitto	93
Rattavitānena	295
Rattiṁ	478
Ratticchedo	282
Rattinissaggiyena	336
Rattiyā	133
Rattūparatā	330
Ramati	362
Ramanti	151
Ramme	393
Rassaṁ	492

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rahassakiriyaṭṭhāniyaṁ	223
Raho	357
Rahogatassa	360
Rāgaggi	211
Rāgadosaparetehi	153, 154
Rāgarattā	154
Rāsi	19
Rittaṁ	287, 359
Rukkhaṭṭhakavimānaṁ	16
Rukkhadhamme	17
Rukkhamūlasenāsanaṁ	392
Rudhi	390
Rūpaṁ	136
Rūpakākiṇṇāni	387
Rūpasuttaṁ	84
Rūpiyaṁ	485
Rūhati	419
Reṇuhatāya	207
Rogabyasanaṁ	475
Romakaṁ	471
[La]	
Lakkhaṇaññū	345
Lakkhaṇūpanijjhānaṁ	137, 138
Lakkhaṇūpanijjhāna-lakkhaṇena	137
Lakkhāni	78
Laggā	382
Laddhalābho	109
Laddhinānāsaṁvāsako	346

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]	
Labheyya	182
Lahu	232
Lābhasakkārasilokaṁ	292
Lābhasīmā	344
Lābhā	459
Lābhena	417
Lābho	413
Liṅgaṁ	281
Luñcitvā	387
Lekhaṁ	382
Leṇatthaṁ	393
Leṇāni	393
Lokaṁ	222
Lokakkhāyikā	99, 100
Lokavajjāni	128
Lokasmiṁ	418
Lokassādamitta-santhavavasena	115
Loko	315
Loṇasovīrakaṁ	79
Lohitako	429
[Va]	
Vaggaṁ	276
Vaggabandhanena	199
Vaggarato	421
Vacanapathānaṁ	84
Vacanapatho	439
Vacīpayogā	488

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vaccaghaṭaṁ	287, 359
Vajjanīyā	279
Vajjappaṭicchādikā	120
Vajjāvajjaṁ	231
Vajjīnaṁ	317
Vañcetvā	49
Vaṭṭabhayena	42
Vaṭṭānugataṁ	250
Vaḍḍhiṁ	341
Vaṇippatho	318
Vaṇṇaṁ	305
Vaṇṇāvaṇṇaṁ	339
Vaṇṇāvaṇṇo	115
Vaṇṇitaṁ	475
Vatiyā	79
Vatthiṁ	305
Vatthuṁ	300
Vatthu	371
Vatthujjhācārā	116
Vatthupuggalo	84
Vatthusabhāgā	279
Vatthusmiṁ	105
Vatthūni	317
Vane	361
Vantāni	217
Vandanaṁ	257
Vapayanti	140
Vayakalyāṇatā	249
Vayañca	293
Vayovuḍḍho	400

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Valeti	55
Vassaṁvutthassa	299
Vassāratto	435
Vassikā	486
Vaḷañjetuṁ	405
Vā	318
Vācasikaṁ	269
Vācasiko	36
Vācā	2, 269
Vācāgocarā	350
Vācāya	301
Vācitaṁ	329
Vācuggatavasena	7
Vācuggatā	39
Vātaṇḍiko	264
Vātuvuṭṭhi	293
Vātātapo	393
Vādānuvādo	326
Vādo	252
Vānacitro	294
Vāragāmo	407
Vāritā	256
Vāreyyaṁ	282
Vāsaggāhāpanatthaṁ	79
Vāsaye	393
Vāsijaṭe	101
Vāḷamigāni	393
Vāḷarūpāni	294

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vikappadvaye	68
Vikālabhojanaṁ	478
Vikālabhojanā	252, 330
Vikubbato	416
Vikubbaniddhiyā	386
Vikūjamānā	6
Vikesikaṁ	192
Vikkhambhetvā	75
Vikkheḷikaṁ	192
Vigatakathaṁkatho	182
Viggahaṁ	485
Viggaho	480
Viggāhikaṁ	402
Viggāhikakathā	4
Vicāreti	55
Vicchikassa	339
Vicchinditvā	407
Vijaṭetvā	402
Vijahitvā	274
Vijāta	20
Vijitasaṅgāmo	157
Vijjā	179
Viññāṇaṁ	136
Viññāpaniyā	301
Viññāpetā	417
Viññupasatthāni	464
Vitakkacāriko	402
Vitthataṁ	320
Vitthāro	135
Viditadhammo	182
Viditvā	302
Vinayagarukā	490
Vinayapaññattiṁ	455
Vinayapariyatti	90
Vinayasaṅgītiyā	451
Vinayātisāro	454
Vinaye	389
Vinayo	421
Vinābhāvo	447
Vināyako	204
Vinipātanahetunā	109
Vinipāto	314
Vinivijjhanaṭṭhena	88
Viniveṭhetvā	149
Vinītakathā	456
Vinīvaraṇacittaṁ	195
Vinetuṁ	40
Vinodeti	217
Vipariṇāmadukkhaṁ	172
Vipassituṁ	393
Vippakirati	283
Vippalapantiyo	192
Vippasannāni	164
Vippasīdati	483
Vibhattadesanaṁ	495
Vibhattiyo	486
Vibhavataṇhā	176
Vibhūsanaṁ	254
Vimalena	156
Vimānetvā	445

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vimutti	133, 180, 203
Vimuttiraso	430
Vimutte	228
Vimutto	292
Virajaṁ	180
Virāgāya	444
Virāgo	136, 152
Virūpakkhehi	381
Virūpāni	472
Vilīvacchattaṁ	108
Vilepanaṁ	253
Vilokitena	226
Vivaṭaṁ	433
Vivaṭṭanaṁ	447
Vivaṭṭanti	447
Vivari	332
Vivareyya	196
Vivādamūlāni	375
Vivādāpannā	4, 348
Vivādo	377, 480
Vivekānurūpaṁ	223
Visaṁvādanaṁ	2
Visajja	320
Visaññogāya	444
Visaṭaṁ	17
Visārado	90
Visikhākathā	99
Visibbetvā	125
Visuddhaparivārassa	455
Visūkāyikavipphandibhānaṁ	300

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Visesakaṁ	445
Visesādhigamena	418
Vissajjeti	402
Vissaṭṭhadūto	406
Vissaṭṭhāya	41, 301
Vissaṭṭhichaḍḍane	490
Vissuto	419
Vihacca	149
Vihārapacchāyāyaṁ	290
Vihāravārikā	407
Vihārasīmaṁ	275
Vihārasīmāya	373
Vihārasenāsanaṁ	392
Vihāre	393
Vihāro	235
Vītamalaṁ	180
Vītarāgattā	292
Vītarāgā	447
Vītināmetvā	300
Vītivatto	413
Vīriyasamathaṁ	291
Vīriyārambhāya	444
Vīro	157
Vuṭṭhānaṁ	222
Vuṭṭhāpentiyā	117
Vuṭṭhitāya	288
Vuṭṭhiyo	393
Vuḍḍhataro	288
Vuḍḍhapabbajito	332
Vusitaṁ	190

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vusitavā	292
Vūpakaṭṭho	291, 361
Vedanā	136
Vedayitaṁ	210
Vedikā	493
Vedikāsadisaṁ	395
Vediyāmi	371
Veyyākaraṇasmiṁ	180
Veyyāyikaṁ	399
Verajjakā	54
Veramaṇi	251
Vesārajjappatto	182
Vesiyāgocaro	241
Veḷuriyo	429
Vo	358
Vodānaṁ	222
Vosānaṁ	418
Voharati	88
[Sa]	
Saṁ	176
Saṁkileso	194
Saṁkhāditvā	416
Saṁgha-uposathādibhedena	277
Saṁghato	111
Saṁghabhattaṁ	234
Saṁghasantakameva	328
Saṁghasammukhatā	492
Saṁyamassa	339
Saṁyamo	36

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saṁvarāya	389
Saṁvasati	430
Saṁvaro	35
Saṁvuto	35, 36
Saṁveṭhetvā	27
Saṁsaṭṭhaṁ	304
Saṁsanditvā	87
Saṁsaritaṁ	320
Saṁsitaṁ	321
Saṁsuddhagahaṇiko	96
Sakaṭaṁ	453
Sakadāgāmī	433
Sakabhavanā	148
Sakaraṇīyo	285
Sakalassa	137
Sakkāyasabbaṁ	209
Sakkāro	413
Sakkhissanti	274
Sagāravā	231
Saggo	315
Saṅkampeyya	293
Saṅkassarasamācāraṁ	427
Saṅkhalikhitaṁ	297
Saṅkhāya	217
Saṅkhāradukkhaṁ	172
Saṅkhārā	136
Saṅkho	429
Saṅgaṇikāya	444
Saṅgati	352
Saṅgahāya	458

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sacittakāni	128
Saccañāṇaṁ	179
Sacchikatvā	167
Sajjhāyaṁ	277
Sañcayo	383
Saññate	319
Saññājananatthaṁ	488
Saññāpeti	375
Saññogāya	444
Saṭho	377
Saṇṭhapesuṁ	166
Satipaṭṭhānaṁ	431
Satipubbaṅgamā	111
Sativinayo	375
Sattavirahitassa	137
Sattādhikaraṇavhayā	129
Sattāhaṁ	133
Sattāhaparinibbuto	447
Sattāhavārena	283
Sattumodako	60
Satthakena	72
Satthavāho	157
Satthādānaṁ	480
Satthāro	414
Satthumahābodhivibhūsito	495
Satthuladdhūpasampadā	111
Satthusāsanaṁ	492
Satthe	283
Saddaṁ	181
Saddāyantiyā	118

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saddhammarasasevino	495
Saddhā-indriyaṁ	432
Saddhāmattakaṁ	292
Saddhāsampannakulādinā	38
Saddho	240
Sanantano	351
Sanettikā	452
Santacittassa	293
Santativasena	186
Santappetvā	197
Santamānasaṁ	300
Santānakaṁ	423
Santāpo	184
Santindriyaṁ	300
Santuṭṭhiyā	444
Santo	151
Santhatasenāsanaṁ	392
Sandiṭṭhiparāmāsī	377
Sandhāvitaṁ	320
Sannisinnagabbhā	445
Sannisinnā	323
Sannayhitvā	350
Sapadānaṁ	106
Sappatissā	232
Sappavisaṁ	17
Sabalaṁ	464
Sabbakappiyāni	65
Sabbaṅgapaccaṅga-palibhañjanaṭṭhena	88
Sabbañjaho	164
Sabbatthagāminiṁ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sabbadado	394
Sabbapāsaṇḍiyabhattāni	258
Sabbapāsehi	200
Sabbavidū	164
Sabbasaṅkhārāsamatho	152
Sabbasattā	4
Sabbasanthariṁ	307
Sabbasabbaṁ	209
Sabbābhibhū	164
Sabbāsavapahaṁ	129
Sabbūpadhipaṭinissaggo	152
Sabyañjanaṁ	199
Sabhāgataṁ	238
Sabhāgāpattiyo	279
Sabhāvavasena	187
Sabhāveneva	123
Sabhāsaṅkhepena	7
Samaggaṁ	422
Samaggabhāvāya	458
Samaggā	356
Samaṅgībhūtassa	192
Samajano	350
Samaññāto	418
Samaṇakappehi	22
Samaṇapaṭiññaṁ	427
Samaṇā	217
Samatittikā	319
Samatho	468
Samanantarā	234
Samanussaranto	411

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samantacakkhu	157, 209
Samannāharatha	277
Samapaṭivīso	340
Samapuṇṇaṁ	106
Samappitassa	192
Samabharitaṁ	106
Samayavasena	186
Samayehi	155
Samācitaṁ	495
Samādhimhā	143
Samānācariyako	343
Samiñjitena	226
Samiddho	34
Samihitaṁ	329
Samuggapāti	287
Samudācareyyāma	414
Samuddakkhāyikā	100
Samuppādo	135
Samūhatā	321
Samūhanitabbā	274
Samūhanituṁ	274
Samūhaneyya	448
Same	339
Same guṇe	291
Sameti	362
Sampakampeyya	293
Sampajānamusāvāde	1
Sampaṭicchanaṁ	232
Sampannasalilāsayo	495
Samparāye	400

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sampavāretvā	197
Sampavedheyya	293
Sampavesetvā	55
Sampādehi	232
Sambahulā	327
Sambodhāya	169
Sambhama-atthavasena	348
Sambhavanti	136
Sambhārasaṁyuttā	79, 252
Sambhārasaṁyutto	79, 252
Sambhāvesuṁ	453
Sambhinnarasaṁ	334
Sambhoge	267
Sammati	466
Sammato	418
Sammadaññā	292
Sammantanaṁ	4
Sammanti	351, 468
Sammannati	414
Sammannitabbaṁ	339
Sammappadhānaṁ	431
Sammasanacāro	229
Sammā	38
Sammā-ājīvo	171
Sammākammanto	171
Sammāñāṇaṁ	223
Sammādiṭṭhi	170, 223
Sammāvattanā	232
Sammāvācā	171
Sammāvāyāmo	171

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sammāvimutti	223
Sammāsaṅkappo	171
Sammāsati	171
Sammāsamādhi	171
Sammāsambuddhena	455
Sammāsambuddho	164
Sammāsambodhiṁ	180
Sammukhāvinayasmiṁ	380
Sammūḷho	314
Sayaṁ	167
Saraṁ	320
Sarajā	452
Sarabū	382
Sarabhaññaṁ	277
Sarabhaññapariyosāne	301
Saravatī	291
Sarasi	416
Sarāgāya	444
Sarīsape	393
Sarena	301
Salākabhattaṁ	234
Sallāpo	287
Savacanīyaṁ	369
Savantiyo	429
Savarabhayaṁ	276
Savighātaṁ	250
Sasambhāracakkhu	210
Sahatthā	197
Sahadhammikaṁ	236
Sahadhammena	90

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sahadhammo	485
Sahampatissa	155
Sahavāso	370
Sahāyatā	352
Sahite	134
Sākasūpeyya	105
Sātthaṁ	199
Sādituṁ	369
Sādiyantassa	369
Sādiyanti	452
Sādīnavo	350
Sādhāraṇabhogī	460
Sādhu	327
Sādhugītaṁ	381
Sādhuvihāradhīraṁ	352
Sāmikā	124
Sāmīcikammaṁ	438
Sāmukkaṁsikā	195
Sāraṇīyā	458
Sārato	292
Sāriputto	224
Sāvasesā	421
Sāvetā	417
Sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena	88
Sāsane	454
Sāhāraṁ	312
Sāhu	232
Sikkhāpadāni	250
Sikkhāpade	65
Sikkhitasikkhāya	438

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sikkhitasikkhena	104
Siṅgīnikkhaṁ	214
Siṅghāṭakaṁ	50
Siṅghāṭakasaṇṭhānā	271
Siñcaṁ	485
Sithilaṁ	492
Sithilakaraṇaṁ	3
Sibbituṁ	341
Sirinivāsassa	495
Silakabuddho	107
Silā	429
Siluccayaleṇaṁ	29
Siloko	413
Sisire	393
Sītaṁ	393
Sītacchāyatarūpetaṁ	495
Sītibhūto	164
Sītīkato	107
Sīmantarikatthāya	275
Sīmasodhanaṁ	275
Sīmāsaṅkaraṁ	275
Sīmāsaṅkhyameva	273
Sīmāmāḷake	272
Sīlakathā	193
Sīlabbataparāmāsaṁ	292
Sīlabyasanaṁ	475
Sīlavante	319
Sīlavā	314
Sīlavipanno	313
Sīlasāmaññagato	465

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sīlasampanno	314
Sīsappamāṇaṁ	395
Sīsavasena	335
Sīho	323
Su	366
Sukaraṁ	416
Sukhaṁ	142, 305
Sukhatthaṁ	393
Sukhumojaṁ	305
Sugati	314
Sugutto	90
Suggahitāni	301
Suci	302
Suchaviṁ	242
Sujāta	96
Suññataṭṭho	183
Suññatāvihārena	454
Suññāgāraṁ	316
Suññāgāragato	410
Suṭṭhu	152
Suṇanti	289
Suṇhā	11
Sutaṁ	39
Sutadhammassa	150
Sutadharo	39
Sutapariyattisīlaguṇaṁ	12
Sutavā	189
Sutasannicayo	39
Sutasamīpaṁ	94
Sutena	438

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Suttaṁ	485
Suttanto	282
Suttānulomaṁ	80
Suddhaṁ	46
Suddhakoseyyaṁ	295
Suddhassa	371
Suniggahitaṁ	90
Sunidhavassakārā	317
Supaṇṇavaṅkakathaṁ	393
Supati	341
Subharatāya	444
Sumanamanaso	204
Sumanasikatāni	301
Suyuttayānasadisāya	482
Surā	252
Surāmerayapānā	452
Surāmeraya-majjappamādaṭṭhānā	252
Suvaṇṇageruko	304
Suvikkhālitaṁ	416
Suviññāpayā	158
Susaṁvihitā	411
Susukā	304
Susumāragire	81
Sūcighaṭikaṁ	428
Sūcidaṇḍakappamāṇo	270
Sūpadhāritāni	301
Sūrakathā	99
Sekkhapaṇṇattiyaṁ	241
Seti	247
Setu	235

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Senānigamo	200
Senāpati	323
Senāsanaṁ	405
Seyyā	7, 485
Seyyo	352
Seleyyakaṁ	21
Sevitabbā	169
Seve	115
Sokanudaṁ	340
Sokā	46
Soko	136
Soṇḍāya	361
Sotā	417
Sotāpanno	432
Sodheti	305
Sorato	493
Sovaggikaṁ	340
Sosabyādhi	242
Soḷasa	138
Svākārā	158
Svātanāya	206
[Ha]	
Hatavatthakānaṁ	340
Hatthaṁ	107
Hatthakukkuccena	21
Hatthadhovana-udakaṁ	423
Hatthapāsupagamanameva	281
Hatthapāse	369
Hatthamuddāgaṇanā	3
Hatthavaṭṭakaṁ	294
Hatthavikārena	287, 359
Hatthavilaṅghakena	287, 359
Hatthinakho	404
Hatthippamāṇo	270
Hatthukkhepakena	287
Hammiyaṁ	235
Hammiyavedikā	401
Have	137
Hasanīyasmiṁ	105
Hāpanaṁ	346
Hiṅgu	65
Hiṅgujatu	66
Hiṅgusipāṭikaṁ	66
Hiyyo	50
Hirimā	240
Hīno	169
Hīḷeti	42
Hute	214
Hupeyya	165
Heṭṭhārukkhe	3
Hemantiko	191